

तदनु स्वगृहे पट्टदेवीहस्तेन रसवतीं कारयित्वा स योगी नोजनाय निमंत्रितः । ततः षट् पत्रावलीमंरयित्वा नृपेण नो-
जनार्थमुपविशन् योगी प्रोचे—‘स्वामिन् ! स्वशिखागतसमुज्जकीमध्यात्तां स्त्रियं निष्कासय’ । तेन नयात्तथा कृतं ।
ततस्तां स्त्रियं जगाद् राजा—‘त्वमपि तं पुरुषं पूर्ववत् प्रकटीकुरु’ तथापि तथा कृतं । ततः स्वस्त्रियं प्राह—‘हे प्रमदे !
एतद्दीपिकातस्वरूपतिं बहिर्निष्कासय । किमर्थं कारागारे क्षिप्तोऽसि ? । तेन सार्धं नोजनं कुरु’ । तथापि नृपोक्तं
कृतं । ततस्तान् नोजनेन संतोष्यान्तर्वैराग्यपरो नृपो धिग्धिविवषयानिति पौराणां पुर उद्घोष्य व्रतं निश्चलं जग्राह ।
एकेनैव व्रतेन देवत्वं प्राप्सः । अद्यापि तत्कृतवैराग्यनीतिशृंगारात्मकशतकत्रयं पुस्तकं लोके प्रसिद्धमस्ति । तन्मध्ये
परमार्था बहवः सन्तीति ।

एषाद्दृशां वीक्ष्य विचेष्टितानि नवन्ति के नैव विरक्तचित्ताः ।

विद्योक्त्य नृपः स्वकमातुर्दिगं योगं दधौ नर्तुहरिर्नरेन्द्रः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य दृत्तौ षष्ठे संज्ञे नवतितमं व्याख्यानम् ॥ १९० ॥

समाप्तोऽयं प्रथमो भागः ॥ ६ ॥

मायां विद्वोक्यामि' । ततो नृपो रटःस्थितः । रात्रौ तद्वनवासियोगिना स्वशिखात् एकां रुबिकामाकृष्य तामुद्धयाद्य मध्ये जटाञ्जलिः ह्रिसा । तत्पद्मावात्तत एका सुरूपा स्त्री निःससार । तथा सह जोगं विधाय स सुप्तः । ततः स्त्रिया स्ववेणीरङ्कितसमुज्जकीतो मंत्रितजटाञ्जलिहोदनेन देवकुमारः प्रकटीकृतः । तेन सह विद्वस्य पुनस्तं विगोष्य समुज्जकीं वेणीस्थामकरोत् । विगतनिद्रो योग्यपि तथा चकार । तच्चरित्रं सर्वं दृष्ट्वा नृपेण ध्यातम्—

‘मत्तेनकुञ्जदलने शुवि सन्ति शूराः केचिदप्रचक्रमुगराजवधेऽपि दृष्टाः ।

किं तु ब्रवीमि बलिनानां पुरतः प्रसह्य कंदर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥ १ ॥”

इति विचार्य श्रीपुरोद्याने गत्वा तरोरधो निद्रया सुप्तः । इतश्च तत्पुरनृपोऽपुञ्जको मृतः । प्रकृतिभिः पञ्च दिव्यानि कृतानि । तानि नृपान्तिक आगतानि । नृप जत्थाय तेषां मञ्ज्यादीनां पुर आचष्ट—‘न मम राज्येन प्रयोजनं’ । ततः सर्वे पौरा जगुः—‘अस्माकं जीवितदानं देहि कृपया’ । नृपस्तत्प्रार्थनामंगीकृत्य तद्वाज्यं न्यायेन चकार । पूर्वज्ञपुर्वा सर्वैः प्रसह्य स परिणयितः । सापि नवयौवनैकदा गवाहस्या एकं श्रेष्ठिपुत्रं वीक्ष्य नेत्रबाणेन तद्दृढं जघान । सोऽपि राज्ञीमलनोत्सुक एकां नरप्रमाणां दीपसहस्रमाढां दीपिकां मध्यसुषिरां कारयित्वा स्वयं मध्ये स्थितः । ततः संकेतित-नरैर्नृपाय तद्दीपिकायाः प्राच्युतं कृतं । नृपेण स्वान्तःपुरे मोचिता । ततः स समयं प्राप्य मध्यतो निःसृत्य राह्या सह विषयान् शुकत्वा पुनस्तन्मध्ये प्रविवेश । अन्यदा तन्नरवाससो दवरको दीपिकायाः काष्ठसन्धितो बहिर्निर्गतः । तं नृपो पश्यति स्म । यथा यथा तमाकर्षति तथा तथा तं दवरकं दृक्मिनतं दृष्ट्वा तन्मध्ये जारनरं निश्चित्य मौनमाधाय स्थितः ।

मत्वाऽमरफलं ददे । प्रोक्तं च—“गृहाणेदं, अनेन जह्मितेन बहु जीव्यते, नीरोगता च जवति । तव ज्ञायं नारस्यत इदं दत्तमस्ति” । स च विप्रो गृहे नीत्वा जोकुमिहन् दध्यौ—‘ददं फलं यो जगदाधारः स्यात्तस्मै दीयते’ । एवं विमृश्य राज्ञे दत्तं । राज्ञा स्वपट्टदेव्यास्तत्प्रजावमुक्त्वा दत्तं । तथा स्वोपतेर्हस्तिपकस्य प्रजावकथनपूर्वं दत्तं । कुन्तारेण ध्यातं—‘मम बहुजीवितेन किं ? अतो मयाऽजीष्टाया वेदयाया दीयते’ । ततस्तस्या दत्तं । वेदयाया चिन्तितं—‘ममानेन जह्मितेन किं ? प्रजानाथस्य ददामि’ । इति विचार्य जर्तुहरये दत्तं । जर्तुहरिस्तत्फलमुपलभ्य पप्रब्ध—‘कुतः समागतमिदं ?’ । तथा नृपदं न्रयाद्यथातथं प्रोक्तं । ततो हस्तिपकाय पृष्टं । तेनापि तान्नन्रयेन राज्ञीनाम प्रोक्तं । ततो नृपस्तां पप्रब्ध । सा तु त्रयविह्वला किमप्युत्तरकरणेऽहमा जाता । तामवध्यां मत्वा संसारासारतां दधत् ज्ञाति स्म—

“यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता साप्यन्यमिहति जनं स जनोऽन्यसक्तः ।

अस्मत्कृते च परितप्यति काचिदन्या धिक् तां च तं च मदनं च श्मां च मां च ॥ १ ॥

संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ।

एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥ २ ॥”

एवं ध्यात्वा तृणवज्राज्यं मातृवकं त्यक्त्वा नृपो ब्रतं जग्राह । योगिसन्ध्यासम्रतं कृत्वा श्रुवि पर्यटन् क्वचिन्नगरोद्याने एकत्र तापसस्थिते गतः । तापसं नत्वा पुरो निषण्णः । तेनानादरे कृते नृपो दध्यौ—‘नूनमयं मायावी वर्तते, प्रह्वन्नमस्य

मगोचरां चक्रे । तेन तत्र नागराणां तयोर्दुश्चरचरित्रं प्रोक्तं । तदा पित्रादिचित्रार्तं । पूर्णमनोरथः स श्राद्धः स्वगृहं ययौ ।
तौ दम्पती तु जातपूर्णप्रतिज्ञौ दीक्षामादाय मुक्तिनाजौ बभूवतुः ।

शीलप्रभावः किल कोऽपि दम्पती तौ येन शस्यौ मुनितो बभूवतुः ।

विभ्रन्तु (तु) तद्ब्रह्म सदा सुखेप्सवः सौभाग्यहेतुर्नवदुःखवारणम् ॥ १ ॥

॥ इत्यहददिनपरिमितोपदेशसंप्रहाख्यायामुपदेशमासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंत्रे एकोनवतितमं व्याख्यानम् ॥ ८९ ॥

॥ अथ नवतितमं व्याख्यानम् ॥ ९० ॥

अथ स्त्रीष्वनेकदोषान् विज्ञाय व्रतं स्त्रीकार्यमित्याह—

स्त्रीषु कापट्यमूढेषु नरो धीमान्न विश्वसेत् । वदत्यन्यं गृह्णात्यन्यं (करोत्यन्यं) तृप्तिर्न विषये कदा ॥ १ ॥

नवरं स्त्रीणां रतौ तृप्तिर्न कदा स्यात् । यतः—

स्त्रीणां द्विशुण आहारो लज्जा तासां चतुर्गुणा । षड्गुणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ १ ॥

अत्र श्लोकनावार्यो नर्तहरिनुपोदन्तेन ज्ञेयः । स चायम्—

अवन्त्यां नर्तहरी राजा । तत्र विप्रो मुकुन्दो निःस्वो हरसिद्धिं लक्ष्मीहेतव आरराध । तथा तुष्टया तस्याहपगुण्यं

सायासायं डुरकं तविरहमिमं यं सुहं जडं तेषं । देहिद्वियसुखदुःखं सुखं देहिद्वियाजगदे ॥ १ ॥

परं च हे भृगाक्षि ! दुःखप्रदे विषये मम मनो न रोचते । यत जकम्—

विषस्य विषयाणां च पश्यतां महदन्तरम् । उपशुक्तं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥ २ ॥

अतो हे सुन्दरि ! त्रिधा आजन्म शीदं गांयेयस्येव गांयेयपावनं नित्ययो मेऽस्तु । परमावाच्यां स्वरूपसिद्धं पित्रा-
दीनामपि न ज्ञापनीयं । कोऽपि वृत्तान्तमिमं ज्ञास्यति तदावश्यं दीह्यामादास्यावः” इत्थं निश्चयमाधाय तौ दम्पती स्व-
जीवितमिव शीदं दधतुः । एकत्र शयने राज्ञौ सुप्तयोस्तयोर्न कश्चिदपि मदनोन्मादो जायते । सदा रहसि शीघ्रगुणव-
र्णनमेवाङ्गुर्वाताम् । एवं जावचारित्रपात्रयोस्तयोः समयो न्यतिचक्राम ।

अस्मिन्नवसरे चंपयां केवली विमलनामा साधुः समवासरत् । तद्देवानां जिनदासश्रेष्ठी श्रुत्वा निजानिग्रहं जगद्—
“नगवन् ! चतुरशीतिसाधुसहस्राणां पारणं कारयामि । मनोरथोऽयं कदा सफलो जावी” । इति श्रुत्वा केवली प्राह—
“यतावतां मुमुक्षूणां युगपत्संगमः कथं न विता ? । देवाकहिंचिदियत्सु सिद्धितेषु साधुषु अंबरपुष्पवङ्कुञ्जपानसामग्री
डुर्लभा । अतः कन्धदेवास्थयोर्विजयाविजयशब्दिदम्पत्योरज्ञानादिनिर्नाकिं कुरु । तेन चरिण्ययं जवति । यतः—

चउरासीद्रसहरसं समणाणं पारणेण जं पुसं । तं किहसुक्कपत्तेसु सीदपियकंतनत्तेण ॥ १ ॥

श्रुत्वैवं जिनदासेन तत्स्वरूपं पृष्टः केवली तयोर्दत्तमत्राणीत् । ततो जिनदासो त्रिकिन्नरस्तत्र गत्वा तयोर्नाकिं वाचा-

प्रियाः प्रभृता ज्वलन्ति । यथा वसुदेवस्य दासप्रतिःस्त्रीसहस्रं । चक्रिणां च दिनवतिसहस्रैकदशस्त्रीणामन्तःपुराणि” ।
श्रुत्वेति तां प्राह—“हे सुशील ! प्रसह्य मातापितृन्यामहं दीक्षातो निवार्य परिणयितः । न विषयसेवनादायुर्वृद्धिर्ज-
गतसु महत्त्वं वा सर्वजीवेन्य आधिक्यं वा । केवलं मनस्यैतुष्यमात्रं स्यात् । यतो विशेषावश्यकवृत्तौ—

नम्रः प्रेतश्चाविष्टः कुणन्तीमुपगृह्य ताम् । गाढायासितसर्वगः स सुखी रमते किञ्च ॥ १ ॥
पक्षिपश्वादयोऽपि विषयं सेवन्ते । किमस्मिंस्तत्त्वं । तथा च हे सुभूः ! देवत्रवेष्यगणितविषया श्रुता बहुवर्षाणि । यत
उक्तं लोकप्रकाशे—

दोवासरसहस्रस्य त्रिंशद्विंशतिज उहृद्देवाणाम् । पणस्यपणस्यहाणी, जोशस्यवणत्रवणवासाणाम् ॥ १ ॥
अन्यच्च हे पद्माक्षि ! यत्संसारं स्रक्चन्दनांगनादिकं पुण्ड्रजनि तं विनाशि परसंयोगोद्भवं सौख्यं तत्त्वतो दुःखरूप-
मेव मनःसंकटपञ्चतवादौपचारिकत्वाच्च । यतः श्रीमज्जिनत्रैरुक्तं—

विसयसुहं दुःखं चिय दुःखपडिआरउं तिगहव । तं चिय जवयारउं न जवयारो विणा तरथं ॥ १ ॥
विषयसुखं दुःखमेव नूनं दुःखप्रतिकारः काथपानडंनदानादिचिकित्सा इव . तच्चौपचारिकं सौख्यं किञ्चित्तथ्यं ।
पारमार्थिकसौख्यं तु वस्तु विना न स्यात् । आत्मीयानन्दरोधकं सातासातकर्मतो जातं तत्सौख्यरूपं को व्यप-
दिशति । उक्तं च—

स्पष्टः । श्लोकोक्तप्रबन्धश्चायम्—

कह्लदेशोऽर्हद्वासः श्रेष्ठी । तस्य पत्नी अर्हद्वास्यासीत् । तयोर्विजयान्निधस्तनयः । स च गुरोः पार्श्वेऽधीते स्म । तेनैकदा शीलमाहारम्भं निर्धन्यमुखाच्छ्रुतं । तद्यथा—

अमराः किंकरायन्ते सिद्धयः सहसंगताः । समीपस्थायिनी संपत्नीलाढंकारशालिनाम् ॥ १ ॥
इत्याकर्ण्य स्वदारसंतोषव्रतं गृहीतं विजयेन । स्वदारा अपि शुक्लपद्मे न सेव्या इति नियमवांस्तस्थौ । इतस्तत्रैव पुरे धनावहधनश्रियोः सुता विजयानाम्नी । सैकदा शीलवर्णनं श्रुत्वा स्वपतिसंतोषव्रते कृष्णपद्मे स्वपतिरपि न सेव्य इत्यन्निग्रहं जग्माह । ततो घुणाक्षरन्यायादैवसूत्रितयोस्तुल्यरूपयोस्तयोरेव विवाहोऽञ्जत् । ततो रात्रौ स्वावासमन्दिरे सज्जितोऽहशशृंगारा नव्यनव्यवस्त्रा सा स्वाम्यन्यर्ण आययौ । विजयस्तां सुलोचनां व्याजहार—

त्वं च मे हृदयं जीव जह्वासः प्राण एव वा । संसारसुखसर्वस्वं प्राणिनां हि प्रियाजनः ॥ १ ॥

त्वं प्रिया चेच्चकोराद्वि स्वर्गलोकसुखेन किम् । त्वं प्रिया यदि मे न स्यात्स्वर्गलोकसुखेन किम् ॥ २ ॥

परं हे शुभ्रे ! शुक्लपद्मे त्रिधा शीलं सर्वतः पूर्वं मया गृहीतं । अथ तस्य पद्मस्य त्रयो दिवसा अवशिष्टाः । ततो लीलामनुन्नविध्यावः । श्रुत्वेति सा चतुशं मन्त्रानि प्राप्ता । तेन मन्त्रानिर्हेतुं पृष्टा सान्नाषिष्ठ—‘स्वामिन्मम कृष्णपद्मस्य नियमोऽस्ति’ । तदाकर्ण्य भृशं खेदमानसं पतिं वीक्ष्य सा ब्रूते स्म—“हे नाश्नापरां प्रियां परिणीय जोगान् जुंक्ष्व । पुंसां

पञ्चिदिया मणुस्सा एगनरजुत्तनारिगप्पंमि । उक्कोसे नव लक्का जायंती एगह्वेलाए ॥ ३ ॥

नव लक्काएणं मग्गे जायइ इक्कस्स दोहं व समत्ती । सेसा पुए एमेव य विदयं वच्चंति तत्थेव ॥ ४ ॥

समत्ती समाप्तिः पूर्णेतिति शास्त्रवाक्यादिह शीलजंगे प्रथमव्रतं जन्ममेव । तथा च द्वितीयव्रतमपि । न च कामिनां सत्यवादित्वं । यदुक्तं—

वणिक्कं पयांगना दस्युर्धूतकृत्पारदारिकः । द्वारपालश्च कौलश्च सप्तासत्यस्य मन्दिरम् ॥ १ ॥

तथा तृतीयव्रतजंगोऽपि हेयः । ननु पित्राद्यनुज्ञया परिणीतासु स्त्रीषु कथं जंगः ? । उच्यते—अब्रह्मसेवायां तीर्थंकरस्वामिप्रमुखादत्तमपि जवेत् । तत्र जिनेन्द्रैर्मोहेच्छूनां सर्वथाऽब्रह्मनिषेधात् । स्वामी मंजुदाधिपस्तेनाप्यदत्तम ननुज्ञातं । अदत्ते अन्ये वै स्वयमच्युह्ये । तुर्यव्रतजंगस्तु प्रकट एव । पञ्चमस्य परिग्रहव्रतस्य जंगं विना कामिन्यपि न-
संजवतीत्यर्थः । यतो दंरुकाचारै—

तेणं नववानिजं जग्गा दिज्जो य दंसणग्घाजं । जो कुणइ जुवइसंगं सववयप्पंसणं तस्स ॥ १ ॥
इत्थं बहुदोषदूषितमब्रह्म विज्ञाय हे जीव त्वं तस्मात्कारणात् दुःशीलतां त्यज जहीहि इति श्लोकार्थः ।

अथ केचिद्गृहिणोऽपि प्रथमवयस्य आजीवितं ब्रह्मव्रतं पाठयन्तीत्युच्यते—

पाठयते नियमः कैश्चिद्वाट्थेऽप्यादत उत्तमैः । दम्पतिज्यामिव ब्रह्म शुक्काशुक्कस्वपक्कयोः ॥ २ ॥

जह देवीए अखुओ नियठाणं वरसुहं च संपत्तो । तह विसएहिं अखुओ सुओ जीवो लहइ मुखें ॥ ४ ॥

इत्युपनयो ज्ञेयः ।

रतनाख्यदेव्यां दृढकाममुकहन् द्विधा समुद्रे जिनरक्षितोऽपतत् ।

त्रोगास्पृहान्नाजिनपात्र इत्यभूरुपात्रं श्रियां यत् परमात्मसंसदि ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंत्रेऽष्टाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८८ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंत्रेऽष्टाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८८ ॥

॥ अर्थैकोननवतितमं व्याख्यानम् ॥ ८९ ॥

अर्थैतद्व्रतत्रंगे सर्वेषामपि त्रंगः स्यादित्याह—

त्यज ॥ १ ॥

व्रतानामपि शेषाणां चतुर्थव्रतत्रंगके । दीवया त्रंग तामाहुस्सस्माहुःशीलतां ॥ १ ॥

तुरीयव्रतत्रंगे शेषाणां चतुर्थो प्राणातिपातादीनां । अपीति नूनं । दीवयाऽङ्ग्रेणेन । त्रंगतां जिनाः प्राहुः । तद्यथा—

द्रुषीजोणीए संनवंति वेइदियाई जे जीवा । इक्को व द्यो व तिवि व लखपुहत्तं च उक्कोसं ॥ १ ॥

पुरिसेण सहगयाए तेसिं जीवाए होई जइवणं । वेणुगदिठंतेणं तत्तायसदागनाएणं ॥ २ ॥

वदत—“नज्ञौ ! सा व्यन्तरी दुष्टास्ति । युवान्यां न नेतव्यं । मद्विकुर्विताश्वपुष्टे तिष्ठतम् । एवं कृते सा देवतैल्य सरा-
गमंजुलवाण्या युवां क्षोत्रयिष्यति । यस्य क्षोत्रो नविष्यति, तमहं समुद्रजले पातयिष्यामि” । इति तान्यामंगीकृते स
यज्ञस्तौ स्वपृष्ठौ संस्थाप्य चचाव । तावत्सा देवी स्वावासे आगता । तावदृष्ट्वा पृष्ठे धाविता । द्वावप्याश्रित्य सरागशोक-
वचनानि जजदप—‘हे मुग्धौ ! मामवदां विहाय युवयोर्गमनं नार्हं । इम्यतां ममापराधः’ । इत्याद्यनेकादापरैको जिन-
रक्षितः सरागदृष्ट्या क्षोत्रितो व्यदोक्तयत् । यद्देणावधिना तच्चित्तं विषयासक्तं ज्ञात्वा पातितः, देव्यासिना खंभशः
कृतः । जिनपादस्तु दृढप्रतिज्ञस्तत्संमुखमपि नावालोक्तयत् । हेमेण चंपायां यद्देण स मुक्तः । यज्ञः स्वस्थानं
ययौ । एतत्स्वरूपं पित्रोः कथितं । ततो वैराग्यात् श्रीवीरपार्श्वे दीक्षां दत्त्वा सौधर्मे गतः । त्रिसागरायुः स
च्युत्वा विदेहे सेत्स्यति ।

अस्मिन् ज्ञाते तत्त्वमिदं । यत उक्तं षष्ठ्यां—

त्रोगे अवेक्यता पडंति संसारसागरे त्रोगेहि णिरवकंखा तरंति संसारकंतारं ॥ १ ॥
दुहियजियाणझवयणं सेवगपुठाहिरोहणसमाणं । नीरनिहि व त्रवोहो सिवगमणं सरोहगमणं व ॥ २ ॥

जह देवीए मोहा सेवगपुठा चुउं गउं निहणं ।
विसयविमोहानं तहा त्रवखवे पफइ चरण व (चरणा वा) ॥ ३ ॥

पादयन्ति, तेषां कीर्तिर्विश्वेपि न माति इत्यर्थः । अत्रार्थे जिनपादस्योदाहरणं । तच्चेदम्—

चंपानगर्यां माकन्दी वणिक् । तस्य नार्यां नद्रा । तयोः पुत्रौ जिनपादजिनरत्नकौ । तान्यां समुद्रे एकादश यात्राः कृताः । विघ्नरहितं इव्यमुपार्जितं । पुनराग्रहेण निर्जौ पितरवनुज्ञाप्य पोतं नृत्वा चक्षितौ । जुह्वीवातेन पोतं नम्रं शैलाहतं । फलकेन रत्नदीपे गतौ । तत्र वने तान्यां वाण्यां क्रीडा कृता । इतश्च तद्दीपवासिनी देवतैत्य तौ प्रत्यवक्—
'मया सह जोगा शुञ्जनीयाः, अन्यथाऽनेनासिना शिरश्चेदं करिव्यामि' । तद्वान्यां प्रतिपन्नं । सा च शुभ्रपुङ्गवप्रद्वेयं कृत्वाऽशुभ्रान्मुक्त्वा तान्यां सह जोगान् जुंके ।

अन्यदा 'एकविंशतिवारान् यावत्समुद्रः काष्ठादिकमपहृत्य निर्मलीकार्यः' इति शक्रदेहो समागते सा तयोरेवं शिष्टां ददौ—“युवाभ्यां दक्षिणवने न गन्तव्यं, यतस्तत्र दृग्विषः सर्पोऽस्ति । अस्मिन् प्रासादे स्थेयं । अन्यथाऽन्यत्र वने गम्यं” । इत्युक्त्वा देवी गता । तान्यामचिन्ति—‘किं कारणमत्र निषेधः कृतः ?’ । इति विचिन्त्य तत्र वने गतौ । बहुतरास्थिचयं पश्यतः स्म । पुनरग्रे नरमेकं शूलास्थं वीक्ष्य तान्यां पृष्ठं—‘कर्त्तव्यं’ । नरेणोक्तं—“वणिगदं । पोते नम्रोऽनागमं । देवतया सह जोगान् मुक्त्वा स्थितः । युवां यदागतौ तदा लघुतरापरार्धेऽप्येवंविधावस्था तथा चक्रे” । तौ त्रीतौ दध्यतुः—या गतिरस्याभूत् सा गतिरावयोरपि न दुर्लभा । पुनरपि स नरः पृष्ठः—‘कथमावयोर्मोहः ?’ । नर आह—“पश्चिमदिशि शैलकयहो वर्तते । स पर्वतिथौ महता शब्देन जणति—कं तारयामि कं पादयामीति । युवान्यां तस्य चैत्ये गत्वा पूजा कार्या । प्राप्ते समये वाच्यं यद्गराजास्मान् पादयेति” । तच्छ्रुत्वा तौभ्यां तथा कृतं । तदा यद्गोऽ-

॥ अथाष्टाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८८ ॥

अधुना ब्रह्मचर्यस्यैहिकं गुणमाह—

ज्ञानादसर्वधर्माणां जीवितं शीलमेव ये । रक्कन्ति प्राणिनस्तेषां कीर्तिर्माति न विष्टये ॥ १ ॥

ज्ञानं मत्यादिगुणः, तदादिर्धेयां ते एतादृशा दर्शनचारित्र्यादयः सर्वधर्मास्तेषां जीवितं प्राण्यन्तं शीलमेव ब्रह्मचर्यमेव । तद्विना सर्वे धर्मा व्यर्थाः । यत उक्तं परागमेऽपि—

“एकरात्रुषितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः । न सा कतुसहसेण कर्तुं शक्या युधिष्ठिर ॥ १ ॥”

जिनांगे तु ब्रह्मव्रतिनोऽङ्गनाङ्गं सविकारं दर्शनाद्यपि न कल्पते । यत उक्तमाद्यपञ्चाशक्ते—

लज्जंगदंस्त्रे फासत्रे य गोमुत्तगहण कुसुमिणे(य) । जयणा सवत्य करे दंदिद्यश्चवलोयणेअतहा ॥१॥

स्त्रीणां लज्जांगानि रागज्जनकानि नोपेत्य द्रष्टव्यानि । अथवा कथंचित्तेषु दृष्टेषु स्पृष्टेषु वा रागबुद्धिर्न कार्या । यतः—

न शक्यं रूपमद्रुष्टुं चक्षुर्गोचरमागतम् । रागदेषौ तु यौ तत्र तौ बुधः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥

गोमूत्रग्रहणमपि गोयोनिमर्दनेन न कार्यं, किं तु यदा स्वयं मूत्रयति तदैव । आगाढकार्ये पुनर्योनिमर्दनेऽप्यग्निष्वंगो न कार्यः । कुस्वप्ने स्त्रीजोगे तत्कादमुत्थायेर्याप्यप्रतिक्रमणपूर्वमष्टोत्तरशतोह्वासप्रमाणः कायोत्सर्गः कार्यः । तथेन्द्रियावलोकने च्चक्षुर्द्राक्षाणामौ च सर्वत्र यतना दृष्टिनिवर्तनादिरूपा कार्या । किं बहुना ? तद्ब्रह्मव्रतं ये प्राणिनो रक्कन्ति

तथा च मौनीन्द्रशासनेऽपि—

जह किंपागफलाणं परिणामो न सुंदरो । तह जुत्ताण जोगाणं परिणामो न सुंदरो ॥ १ ॥”

॥ १८५ ॥

इत्यादिवाक्यात्प्रबुद्धो दुर्न्यायब्रह्मरोहिणीं रोहिणीं क्षमयामास । तद्यथा—

“सन्ति विश्वे दुराचारोपदेशारः पदे पदे । हितार्थमुपदीकर्तुं विरत्ना एव केचन ॥ १ ॥”

इत्युक्त्वा स्वदारसंतोषव्रतेन सह गृहमाजगाम । तदनु धनावहोऽपि परदेशाक्षनं ज्ञात्वा गृहे विवेश । अन्यदा चेटी-
मुखाक्षरेन्द्रागमनोदन्तं श्रुत्वा दध्यौ—‘नूनमनया शीलं खंभितं । विजने समागतः स कथं स्थियं मुञ्चति ?’ । इत्यन्त-
र्विकटपवान् रजन्यां त्रिःस्रोहपरस्तस्यौ । ततस्तत्पुण्योदयेन वृष्टिर्निर्दीपूरेण च नगरं सर्वं रुद्धं । सदयया तया गोपुरोप-
रिस्थितया हस्ते नीरमादायेत्युक्तं—‘हे सरित् ! गंगावत् त्रिशुभ्या शीलं यदि मे स्यात्तदा त्वमपसर’ । इत्युक्तं श्रुत्वा
तत्पूरं दृष्टेरगोचरं गतं । सर्वैस्तल्लीलं प्रशंसितं । धनावहोऽपि सस्त्रोहस्तल्लीलधर्मं ननाम ।

श्रीरोहिणी श्रीजिनराजधर्म प्रोज्ञावनाढ्यैतममुं विधाय ।

कृत्वा कृतार्थं च मनुष्यजन्म प्राप्ता प्रभूतां सुकृतप्रतिष्ठाम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंभे सप्ताशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८९ ॥

व्याख्यान.

८९

॥ १८५ ॥

यथा ज्ञानस्या नञोऽनेकचन्द्रं कश्चिद्विबोक्ते । तथा कामजमज्ञानतः स्त्रीषु मुह्यति कामुकः ॥ २ ॥
हे नृप ! दौर्गिकज्ञास्त्रेऽपि अत्रह्य निन्दार्हं । यतः विंगपुराणे—

मासं यावदनाहारः पारणे कन्दमूलशुक्रं । मनसि तापसीमिहन् सोऽपि मूषामुखो मृतः ॥ १ ॥

तद्यथा—सेलकपुरोद्याने मठिकायां तापसो मासोपवासी तिष्ठति । तत्रैकदा तापसी एका समायाता । रात्रौ स्वशी-
लचंगनीरुणा तापसेनेति शिङ्खिता—“जोस्तापसि त्वया रात्रौ मठिकाकपाटी सुहृदीकृत्य शयितव्यं । रात्रावत्र राहसः
समेति । स स्त्रियं जह्वयति । मद्रचसा त्वामाद्यापयिष्यति । अग्निज्ञानं वदिष्यति । परं त्वया नोद्घाढ्यं कपाटं । जद्-
घाटिते तु त्वदेहं प्रसिष्यति” । इत्युक्त्वा तापसो मठिकाया बहिः सुप्तः । अर्धरात्रे मदन जद्दीप्तस्तस्यांगे । अनेकवि-
द्यापान् विधाय मध्ये प्रवेशनाय द्वारमूषामध्ये पुनः पुनर्मुखं क्षिपन्मृतः । शीलाखंभनादेवो जातः । प्रत्युषे आगत्य
सर्वेषां स्वस्वरूपं प्रोच्य मैथुनं न्यषेधयत् । तथा च विष्णुपुराणेऽप्युक्तम्—

वाणारस्यां गंगोपकंठे नन्दतापसेन बहुवर्षाणि यावत्तपः कृतं । एकदा गंगायां स्नानं कुर्वतीं स्त्रियं वीक्ष्य स मोहितः ।
तस्याः पृष्ठे गृहं गतः । तां प्रार्थयत् । सोवाच—‘स्वामिन्नहं चांफावी । द्यूयं तपस्विनः । तव व्रतखंभनं न योय्यं’ । इति
तद्वचनमवगणय्य कामपीकितस्तां जजंते । ततो नेत्रे जद्घाटिते । पश्चात्तापपरः शिलायां स्वगिर आस्काढ्य मृतः । यतः—
श्रीराम राम धिग् धिग् मे जन्मनो जीवितस्य च । यश्चिरं दुश्चरं तस्वा चांफावीसंगमं गतः ॥ १ ॥

परविवाहकरणं । स्वापत्येष्वपि संख्यात्रिग्रहो न्यायः । यस्तु कृष्णस्य चेटकराजस्य च स्वापत्येष्वपि विवाहनिवमः श्रूयते स चिन्तकान्तरसन्नाये इष्टव्यः इति तृतीयः । तथा मर्दने कामेऽत्याग्रहः तीव्रानुराग इति चतुर्थः । अनंगः काम-स्तप्रधाना क्रीडाधरादिचुंबनं परदारेषु कुर्वतोऽनंगक्रीडा वास्यायनाद्युक्तं चतुरशीतिकरणसेवनं वा इति पञ्चमः । ब्रह्माणि ब्रह्मचर्यव्रते एतेऽतिचारारस्याज्याः । अन्नार्थं रोहिण्युदाहरणम्—

पानदीपुर् श्रीनन्दनृपो राज्यं धासि । तत्र धनावहः श्रेष्ठी । तस्य रोहिणी प्रिया सुशीला वर्तते । अन्यदा श्रेष्ठी समुद्रयात्रायां ययौ । रोहिणीं गवाहस्यां नृपतिरेकदा ददर्श । तां वीक्ष्य सरातुरः स्वां चेटां तत्र प्राहिणोत् । चेट्यै-त्योक्तं—‘नो रोहिणि ! त्वत्पुण्यं महत् । येन नृपस्तवांगार्दिगनात्रिदासुको जातः’ । इत्याकर्ण्य सा दध्यौ—“अहो मूढा निजकुलधर्ममपि मुञ्चन्तो न दज्जन्ति । अथायं नृपो मत्तदन्तीव मे शीतमुन्मूलयिष्यति । अत उपायेनैवायं बोध्यः” । इति ध्यात्वा चेटां प्राह—‘वयाद्य रात्रौ नृपोऽत्र प्रेक्ष्यः’ । ततश्चेटीवचनात् हृष्टो नृपस्तत्सदन आययौ । सापि नृमिदत्तदृक् अन्युत्थानादिना सेवां चकार । ततो नोजनसमये स्पर्णरूप्यकांस्यादिनवनवस्थादानि मुक्त्वा नवनववे-षास्त्रिः स्त्रीस्त्रिः शतशोऽपवरकतो निःसृत्य स्थातेषु विविधवर्णास्वादैका रसवती नोक्तुं परिवेषिता । ततो नवनवस्थावे-न्योऽपि रसं स्वादमान एकमेव रसं विज्ञाय विस्मितसामवोचत्—‘हे मुग्धे ! एतेषु रसेषु विशेषः कथं न दृश्यते ?’ । सात्याह—‘राजन् ! विवेकी तु एकस्मिन् पात्रे करं निदधाति स्वादैक्यात् । यतः—

स्थानस्थगननेदेन विज्ञेयो न रसस्य चेत् । को नैदस्सहिं रामास्तु रूपवेषादिनेदतः ॥ १ ॥

इत्यादिवचनतः स्वत्रुर्देवरस्य च माहात्म्यं वीक्ष्य तथा त्रिधा शीलानिधिर्यः स्वीकृतः ।

शीलव्रताद्यनिवतमर्थसंस्तवान्मार्गं ददावंबुनिधिर्नुपप्रियाम् ।

यत्ते हृदि स्वे यदि तत्प्रयथैव कर्मोदधिस्रं शिवमार्गमद्गरम् ॥ १ ॥

॥ इत्यह्मदिनपरिमितोपदेशसंप्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठसंज्ञे षण्शीतितमं व्याख्यानम् ॥ १६ ॥

॥ अथ सप्ताशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ७७ ॥

अत्रापि पञ्चातिचारा वर्जनीयास्तद्यथा—

इद्वरात्तागमोऽनात्तागतिः परविवाहनम् । मदनान्त्याग्रहोऽनंगक्रीडा च ब्रह्मणि स्मृताः ॥ १ ॥

इद्वरा प्रतिपुरुषमयनशीला वेक्ष्येत्यर्थः । सा चात्ता च कंचित्कावं नाटीप्रदानादिना संगृहीता । अथवा इद्वरका-
दमात्ता । तस्या गम आसेवनं । इयमत्र नावना—नाटीप्रदानादित्वरकादस्वीकारेण स्वकदत्रीकृतवेद्यं सेवमानस्य
स्वबुद्धिकद्वपनया स्वदारत्वेन व्रतसापेक्षत्वाच्च नंगः । अद्वकाद्वपरिग्रहाच्च वस्तुतोऽन्यकद्वव्रत्वाङ्गं इति प्रथमः । अना-
त्ताऽपरिगृहीता वेक्ष्या स्वरिणी प्रोषितत्रुर्दकाऽनाथा वा तस्यां गतिरासेवनं इयं परस्त्री न नवतीति बुद्ध्याऽनात्रोगादिना
वतिचार इति द्वितीयः । तथा परेषां परकीयापत्त्यानां कन्यादानफलद्विषया संबन्धादिना वा विवाहनं परिणयनविधानं

॥ १८३ ॥

सती पत्युः प्रजोः पत्तिर्गुरोः शिष्यः पितुः सुतः । आदेशे संशयं कुर्वन् खंभयत्यारमनो व्रतम् ॥ १ ॥
इति ध्यात्वा नदीपार्श्वं गता । पत्युक्तं विनयेन यदीकं तदा नद्या मार्गो दत्तः । देवकुले गत्वा देवरं नत्वा धर्म-
इति मुनिना पृष्टा—‘तव नद्या कथं मार्गो दत्तः ?’ । तथा यथास्वरूपे प्रोक्ते मुनिः प्राह—“शृणु, मम सहो-
शुश्राव । ततो मुनिना पृष्टा—‘तव नद्या कथं मार्गो दत्तः ?’ । तथा यथास्वरूपे प्रोक्ते मुनिः प्राह—“शृणु, मम सहो-
दरो मया सह व्रताकांक्षी लोकानुग्रहकाम्यया राज्यं जोगांश्चानुव्रतन्नपि व्यवहारतो निश्चयतो ब्रह्मचार्येव । यतः—
तदेवं गृह्वासेपि पंकेऽब्जस्येव तस्शुषः । निर्दोषमनसो राहो घटते ब्रह्मचारिता ॥ १ ॥”

ततः सा वनैकदेशे स्वयोजनाय सार्धमानीतेन शुद्धेनाहारेण देवरं प्रतिज्ञाय स्वयं बुभुजे । ततस्तथा गन्तुकामया
मुनिः पृष्टः—‘मया कथं नद्युत्तार्या ?’ । मुनिर्जगौ—
“नदी देवी त्वया ज्ञाह्या यद्यसौ मुनिराव्रतात् । उपोषितश्चरेन्नित्यं तदा मार्गं प्रयह मे ॥ १ ॥”

पुनर्विस्मयमापन्ना राहो नद्यास्तटे गता । श्रावयित्वा मुनेर्वाक्यं नदीं तीर्त्वा ययौ गृहे ॥ २ ॥
राहो नृपमन्येत्य ज्ञातं पूर्वं निवेद्य पप्रच्छ—‘स्वामिन्मयाद्य पारणं कारितः स मुनिः कथमुपोषितः ?’ । राहोचे—
“देवि ! शृणु आगमवाक्यं । यतः—
निरवज्जाहारेण साहूणं निञ्चमेव जववासो । उत्तरगुणबुद्धिकष्टं तद् विदुः जववासमिहंति ॥ १ ॥”

अकृताकारितं शुद्धमाहारं धर्मेहेतवे । अश्वतो हि मुनेर्नित्योपवासफलमुच्यते ॥ २ ॥

॥ १८३ ॥

तृतीयधामं प्रोच्य नृपमगात् । तथैव प्रार्थितवते तस्मै सा तुर्यं धामं निवेद्य तुर्यधामेऽहमाकारणीयेति संकेतं पतिमात्रा विधाय स्वावासे रित्के सायं तस्यौ । तदैव धामे समायातं विप्रं स्नानपानादिना प्रथमं धामं व्यतीयाय । इतः सेनापति-
राययौ । तद्वन्देन वेपमानवपुषं विप्र मञ्जुषाखानके (कोणके) चिह्नेषु । एवं चतुरोऽपि निहिष्य प्रजाते रुदती कुटुम्बे-
नेत्यवादि—‘किं रोदिषि ?’ । साध्याह—‘कदये मन्त्रतुरक्षेमवार्तागता’ । इति श्रुत्वा तत्स्वजनै राजामात्यसेनापतीन्
स्वस्वगृहेष्वद्यत्मानैर्विज्ञप्तो राजपुत्रः—‘देव समुद्रदत्तश्चेष्टिपुत्रः परदेशे मृतस्तेन तद्विजयो गृह्यताम्’ । सोऽपि तत्र
गतोऽन्यत् किमप्यपश्यन् दृढदत्ततालकां तां मञ्जुषामादाय यावज्जुद्धधादयति तावत्तस्यास्ते चत्वारो निर्ययुः । तं विप्रं
देशान्निकास्य नूपस्तां सत्कृत्य प्रशशंस ।

इत्यादिः गुरुपार्श्वे ताभ्यां धर्मः श्रुतः । कुमारदेवेन स्वदारसन्तोषव्रतं गृहीतं । चन्द्रो दीक्षां प्राप्य शुक्राहारं गृह्णन्
तपस्वी बभूव । एकदा विहारं कुर्वन् श्रीपुरासन्नदेवकुले समेत्य तस्यौ । तदा राजा वंदित्वा गतः । राज्ञी ‘दिवा चन्द्र-
यतिं वन्दित्वा नोदये’ इत्यन्निग्रहं दत्तौ । प्रजाते मुनिवन्दनाय यावद्विनिर्गता तावदन्तरा नदी जलपूर्णा जाता उपरि
जलद्वष्टितः । तदीक्ष्य खिन्नां तामाकर्ण्य राजा प्राह—नद्या उपकंठं गत्वा त्वयेति वक्तव्यं—

“हे देवि नदि जता मे देवरव्रतवासरात् । आरभ्य व्रतचारी चेन्मार्गं देहि तदा हुतम् ॥ १ ॥”

सा दध्यौ—“अहं पत्युः शीलसंबन्धं जानामि । परं तत्र सर्वं ज्ञास्यते । संप्रति पतिवाक्यं । करोमि पतिनिदेशसं-
शये पतिव्रतत्वसंभनं नवेत् । यतः—

॥ अथ षष्ठीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८६ ॥

पुनरेतद्वतं स्तूयते—

यः स्वदारेषु संतुष्टः परद्वारपराङ्मुखः । स गृही ब्रह्मचारित्वाद्यतिकल्पः प्रकल्प्यते ॥ १ ॥

ब्रह्मचर्यरतो गृही मुनिसन्निभः कथ्यते । अत्रार्थे प्रबन्धोऽयम्—

श्रीपुरे कुमारदेवचन्द्रौ द्वौ राजसुतौ ज्ञातरौ गुरुदेशनां श्रोतुमुद्याने गतौ । मुनिः प्राह—

“जो देह कण्यकोहिं अहवा कारेह कण्यजिणजवणं ।

तस्स न तत्तिय पुसं जत्तिय बंनवण धरिण ॥ १ ॥

तथा च केचिज्जीवाः शीलवतीवत्स्वशीलं व्यसनेऽपि न त्यजन्ति । तथा हि—लक्ष्मीपुरे समुद्रदत्तः श्रेष्ठी स्वप्रियां गृहे विमुच्य सोमश्रुतिविप्रेण सह परदेशमगात् । कतिचिद्दिनानन्तरं विप्रः श्रेष्ठिदत्तं पत्रं गृहीत्वा स्वगृह आगात् । शीलवती स्वपतिप्रेषितपत्रग्रहणाय विप्रगृहे गता । विप्रस्तां विलोक्य स्मरातुर इत्यत्रणत्—‘हे कृशोदरि ! तावन्मया सह रमस्व । पश्चात्तव पतिदेखाद्यर्पयामि’ । पंक्तिता सा प्राह—‘मगृहे राजविप्रश्मयामे त्वया समागन्तव्यं’ । इत्युदीर्य गत्वा सेनापतिं प्राह—‘देव ! मत्पतिदेखमसौ नार्पयति’ । इति श्रुत्वा तां दृष्ट्वा सोऽपि विकलः प्राह—‘हे सुहृन् ! तावन्मङ्ककं कुरु । पश्चात्तद्वापयामि’ । इतीरिता स्वव्रतन्नंगनीरुः सास्मै द्वितीययामं प्रोच्य मंत्रिणमगात् । तथैवोक्तवते तस्मै

पतति तावन्नागिलेनाग्निना दह्यमानाविव स्वकर्मो संवृतौ । सा क्रुद्धा लोहगोलं विकृत्य तमेवं व्रजार्थे—‘जो मां त्वं व्रज । नो चेत्त्वां व्रजसात्करिष्यामि’ । स निर्जयो दध्यौ—

“दशावस्थादशमीनो देवदानवदुर्जयः । कंदर्पराक्षसेन्द्रो यहीलाखेणैव साध्यते ॥ १ ॥”

ततः सा सूकारं कुवती ज्वलद्गोहगोलं तस्य शीर्षे पातयति तावन्नागिलो नमस्कारं स्मरन् गोलकं खंभशश्वके । ततो लज्जयाऽदृश्यीभूय क्षणेन नन्दारूपं कृत्वा चेटिकोद्घाटितगृहद्वारेणगत्येति जगाद—‘स्वामिन्नहं त्वां विना पितृगृहे रतिं न लब्धे’ । स दध्यौ—“सा नन्दा स्वपतिसंतोषनियमा । नूनं तस्या इयं न चेष्टा । रूपं तु तादृशं । परं परिणाम-स्तादृशो न हि । अतः परीक्षां विना विश्वासो नार्हः” । इति विचिन्त्य सोऽवक्—‘हे प्रिये ! यदि त्वं सत्यं नन्दासि तदा मत्समीपेऽस्त्वलितगत्यागह्व’ । ततः खेचरी यावदागह्वति तावत्सा सखलित्वा । धर्ममहिम्ना सत्यं तत्कपटं वीक्ष्य कपटान्तरेण शीलव्रजंगत्रयाद्गोचं चकार । ततो यद्ददीपं ग्राह—‘त्वं स्त्रौकसि व्रज’ । यक्षोऽवक्—‘यावज्जीवं त्वां से-विष्ये । मत्तेजसा जफेर्द (जघोतिका) न स्यात्’ । ततः सूर्योदये नन्दायुतो गुरुपार्श्वे व्रतमवाप्य यद्ददीपेन पुरःस्थेन लक्ष्यं पृथ्व्यां विहरन् सर्वसंयमं प्रपादय हरिवर्षे युगलिषु प्लूत्वा ततो नरत्वं प्राप्य मुक्तिं जेजे ।

यो द्रव्यदीपाहुन्ननावदीपं दध्यौ स्वचित्ते स च नागिलोऽयम् ।

स्वदारसंतोषदृढप्रतिज्ञो विद्याधरीतोऽपि न चाप कंपम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंज्ञाख्यायामुपदेशाभासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठसंज्ञे पञ्चाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८५ ॥

स्तन-

६

॥ १८१ ॥

गुणयुक्ता त्वां मन्तागपि चित्तं न धत्ते । यदि व्रतान्यंगीकुरुषे तदा स्वेप्सितं स्यात्' । नाग्निः पप्रह—'नगवन् ! सर्वेषु धर्मेषु कः श्रेष्ठः ?' । मुनिराह—'हे नद्र ! जिनेन्द्रैर्निर्गादितः शीलादिधर्मः सम्यक्त्वपूर्वकः श्लाघ्यः । जकं च पूज्यैः— नियसीलवहणधनसारपरिमलेण असेसश्रुवलयं । सुरहिज्जह्र जेसिं इमं नमो नमो ताण पुरिसाणं ॥ १ ॥ अन्यच्च—इणैकं ज्ञावनादाने तपोऽपि नित्यतिस्थिति । यावज्जीवं तु शीलस्य डुक्करं परिशीलनम् ॥ २ ॥ कलिकारजं विजणमारजं वि सावज्जाजोगनिरजं वि । जं नारजं वि सिज्जह्रं तं खलु सीलस्स माहप्पं ॥ ३ ॥' इत्यादिगुरुवाक्यतः प्रबुद्धः सम्यक्त्वं शीलं च विवेकदीपं च स्वीकृत्य तद्दिनप्रवृत्तिं श्रावककृत्यं चकार । अन्यदा नन्दा तं जगौ—'स्वामिन् ! त्वया सम्यक्कृतं । आत्मा विवेके नीतः । यतः—

पूज्या जिणायं दाण मुणीण साहन्मियाण ववह्वं । सीलं परोचयारो विवेयतरुपव्वचा एए ॥ १ ॥'

स प्राह—'धर्मस्त्वात्मार्थं विधेयो विवेकेन । यतः—

सद्वैव डुःखितः प्राज्ञो विवेकाकुशशंकया । सदा प्रहसितो मूर्खस्त्वजायुश्चपतिर्यथा ॥ १ ॥'

तदाकर्ण्य हृष्टा नन्दा तं ज्ञावतः सिधेवे । एकदा नन्दा पितृगृहं गता । निशि चन्द्रज्योत्स्नायां सुप्तो नाग्निः । प्रियवियोगिन्या तद्गुपमोहितया विद्याधरपुत्र्या वीक्ष्य पृष्टः—'स्वामिन् ! त्वं मां स्वीत्वेन प्रतिपद्यस्व, अहं तवापूर्वं विद्याधरं दास्यामि । मम लावण्यादिकं पश्य । मद्रचोऽन्यथा मा कार्षीः' । इत्युक्त्या सा कंपनानतनुस्तपादयोर्भावत्

व्याख्यानं

८५

॥ १८१ ॥

सन्तोषस्तत्स्थूलं । यदा मैशुनत्यागारूपं ब्रह्मचर्यं द्विधा सर्वतो देशतश्च । तत्रोपासकः सर्वतोऽशक्तो देशतः स्वीकुर्यादिति
ब्रूयः । एतद्व्रतविषये प्रबन्धोऽयम्—

अहो ब्रह्मव्रतं मुक्तेः संमुखीकारकारणम् । गीयते नागिन्नस्येव विषदामुपदाहकत् ॥ १ ॥

त्रोजपुरे पुरे श्रीसर्वज्ञधर्मरक्तो लङ्काणो नाम वणिक् । तस्य सुता नवतत्रज्ञा नन्दान्निधा । तथान्यदा वरार्थी पिता प्रोचे—
“निरञ्जनं दशान्मुक्तं निःस्नेहव्ययमन्वहम् । धत्ते विक्रपं दीपं यः परिणेतान् ममास्तु सः ॥ १ ॥”

इति तस्या वचः श्रेष्ठी श्रुत्वा दुष्करमन्निग्रहं ज्ञात्वा चिन्तातस्तां वार्तां पुर उद्बोधययति स्म । तत्रार्तां श्रुत्वा नागि-
लवृत्तकारेण यक्षसाक्षिभ्यादीदृशो दीपः कारितः । श्रेष्ठी तद्गृहे दीपं दृष्ट्वा हृष्टो नागिलाय स्वपुत्रीं ददौ । पुत्री तं व्यस-
नासक्तं मत्वा नृशं दूना । परिणीतोऽपि स द्यूतं न मुञ्चति । तेन नित्यं झव्यव्ययो जयति । श्रेष्ठी पुत्रीस्नेहाक्षितं पुर-
यति । नन्दा तु पत्या सह मनो विनैव परिचरति । तेनैकदा चिन्तितं—‘अहो ! अस्या गांन्दीर्यं यन्मधि महत्पथप-
राधे एषा न कुप्यति’ । अन्यदा तेन ज्ञानी ज्ञात्किं पूर्वं पृष्टः—‘मुने ! मम प्रिया शुक्राशयापि मां चित्ते न धत्ते’ । मुनि-
स्तं बोधयं ज्ञात्वाऽन्तरंगदीपस्वरूपं प्रोवाच—

“निगद्यतेऽञ्जनं माया नवतत्रास्थितिर्दशा । स्नेहव्ययः प्रेमजंगः कंपः सम्यक्त्वखंजनम् ॥ १ ॥

तैर्विमुक्तं विवेकं यो धत्ते सोऽस्तु पतिर्मम । इति दीपहृत्वादाख्यात् पृष्ट्वा नार्थं तु केनचित् ॥ २ ॥
त्वं तु धूर्ततया यक्षमाराम्य पूर्वोक्तदीपं कृतवान् । श्रेष्ठिना तव स्वपुत्री दत्ता । त्वं तु त्रीणादि-

धृतमपि यममेकं स्थैर्यज्ञावेन येन, धनकनकमुखिर्जियते तस्य वर्या ।

परधनपरिहारारत्नार्थोऽनूरसुरार्थः, स इव कुरुत नव्या नव्ययत्नं व्रतेऽस्मिन् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशमासादग्रन्थस्य वृत्तौ पद्यसंज्ञे चतुरशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८४ ॥

॥ अथ पञ्चाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८५ ॥

अथ स्वदारसंतोषवक्षणं व्रतमाह—

संतोषः स्वेषु दारेषु स्वागश्चापरयोषिताम् । प्रथयन्ति गृहस्थानां चतुर्थं तदणुव्रतम् ॥ १ ॥

स्वपरिणीतस्त्रीषु संतोषः स्थिरता गृह्निविधेया । चापरमपरयोषितामात्मव्यतिरिक्तानां मनुष्याणां देवानां तिरश्चां च या योषितः परिणीतासंगृहीताविधवादयस्तासां त्यागो विरतिः । यद्यप्यपरिगृहीतदेव्यस्तिरश्यश्च काश्चित्संगृहीतुः परिणेतुश्च कस्यचिदज्ञावादेभ्याकटपा एव जवन्ति, तथापि परजातीयभोग्यत्वात्परदारा एव ता इति वज्याः । स्वदार-संतोषिणस्तु अपराः सर्वा अपि परदारा एव । दारशब्दस्योपवक्ष्यत्वत्वात् स्त्रियं प्रति स्वपतिव्यतिरिक्तसर्वपुरुषवर्जन-मपि ब्रह्मव्यमिति ज्ञावार्थः । गृहिणां जिनाः तच्चतुर्थमणुव्रतं मैथुनविरमणं प्रथयन्तीत्यर्थः ।

तच्च मैथुनं द्विधा सूक्ष्मं स्थूलं च । कामोदयेन यदिन्द्रियाणामीषदिकारस्तत्सूक्ष्मं । मनोवाक्कायैरौदारिकस्त्रीणां यः

पिव । नाहं दीपकस्वामिनः कश्चयिष्यामि” । श्रुत्वाैवं स जगौ—“तृषार्तः प्राणान् गमयिष्यामि । ते तु अनेकत्रवे प्राप्ता
 गताश्च । परमहमदत्तं न गृह्णामि । यतः हास्यतो रोषतो वा बलं कृत्वा योऽदत्तं गृह्णाति स तस्य फलमश्नुते । यतो
 वासुदेवपत्न्या रुक्मिण्या वने मयूर्धनं करे कृत्वा गोपितं बध्ने । तां मयूरीं सर्वत्र त्रमन्तीं वीक्ष्य षोडशघटिकान्ते देव्या
 पश्चान्मुक्तं देवीकरकुङ्कुमेन रक्तीभूतमंडं मयूर्या दृष्टं कियत्कालं न सेवितं । तावत्पर्जन्यागमे तु रक्तापगमेन सेवितं ।
 तत्कर्मणा सुतवियोगः षोडश वर्षान् यावज्जातः । इति हास्यतोऽदत्तग्रहणे फलं । रोषतश्च देवानन्दान्निशालयोश्च ज्ञातम् ।
 अतो हे कीर ! स्वाम्यदत्तं न गृह्णामि” । तस्य व्रतदार्ढ्येन तुष्टः शुकः स्वं संवृत्य दिव्यदेहो भूत्वा इत्याचक्ष्वयौ—“अहं
 सूर्यारह्यः खगः । त्वया गुरुपार्श्वे व्रतं गृहीतं, तेन विस्रयमापन्नोऽहं निधिदर्शनादिना तव परीक्षां चकार” । द्रष्टुं कृत्वा
 बहुधनं तत्पुरो मुमोच । सार्धपतिः प्राह—“मम शुक्रव्यवहारेणार्जितं द्रव्यं सुखाय, किमनेन ? । परं मदीयं धनं त्व-
 मेव गृहाण । यतो मयेदं प्रतिपन्नमासीत् यो मेऽश्वं जीवयिष्यति तस्य स्वीयं धनं दास्यामीति । अतस्त्वदीयमेवैतत्” ।
 खगो जगौ—“मया तु तव माया दर्शिता । दानार्थं कष्टिपतं धनं कथं गृह्यते । त्रोः सार्धेश ! आवयोः श्रियाः स्थानं
 क्व न विच्यति ?” । सोऽवक्—“त्रो धर्म एव महास्थानं । अत आवां जीर्णोष्णरादिना श्रियं कृतार्था कुर्वहे” । तत
 जज्ञावपि तथा चक्रतुः । ततः सार्धपः सार्धेन सह गृह आजागम । क्रमेण मुनिधर्मे स्वीकृत्यायुःपूर्णेन मृत्वा त्वं दक्षी-
 पुञ्जो जातः । अहमपि व्यन्तरदेवो जातः । त्वन्महिम्ना त्वन्नामधेन प्रेरितोऽहं गर्जादिनादद्य यावद्भलादिवृष्टिं करोमि” ।
 इति वाचां श्रुत्वा जातिस्मृतिं प्राप्य लक्ष्मीपुञ्जो दीक्षां जग्राह । क्रमादच्युते गत्वा नरत्वं लब्ध्वा शिवश्रियं प्राप ।

तथा लौकिकेऽपि—

कूटसाक्षी सुहृद्गोही कुतश्च श्रैर्यकारकः । चत्वारः कर्मचंभावाः पञ्चमो जातिसंभवः ॥ २ ॥
यतः—हस्ते नरकपादं ते मदिरामांसजद्विष्टि । मनुः पृष्ठति मातंगी किं तोयं दद्विष्टे करे ॥ ३ ॥

चंभावी ग्राह—

मित्रद्रोही कुतश्च स्तेयी विश्वासघातकः । कदाचिच्चलितो मार्गे तेनेयं क्षिप्यते षटा ॥ ४ ॥
कूटसाक्षी मृषावादी पक्षपाती णगद्वके । कदाचिच्चलितो मार्गे तेनेयं क्षिप्यते षटा ॥ ५ ॥
वरं वह्निशिखास्पर्शः सर्पस्य चुंबितं वरम् । वरं हावाह्वलं लीढं परस्वहरणं न तु ॥ ६ ॥

एवं देशनामाकर्ण्य सोऽदत्तादानविरतिं चकार । अन्यदा शूरिधनवान्नाथं बहुसार्थः सार्थपो देशान्तरे गतः । एक-
दा सार्धतो ब्रष्टोऽश्वाकूढो महारथे व्रजन् पुरो लक्ष्मूढ्यां स्वर्णमादां शूरातां वीक्ष्य तृतीयव्रतन्नगत्रयाद्वादौ । ततो
मार्गे तुरंगशूरोत्थातयूयौ ताम्रकुंभं द्रव्यपूर्णं निजालय कर्करसस्त्रिभं मत्वाऽग्रत एव चलन् वाजिनं सहसा मूर्ध्निगतं
वीक्ष्य चिन्तयति स्म—‘यदि कोऽप्यमुं वाजिनं सज्जीकरोति तस्य निजं सर्वं धनं दास्यामि’ । इति ध्यात्वा तृषातुरो
जलार्थमग्रे याति तावद्दृष्टवज्रं पानीयञ्चतं दीयन् वीक्ष्य पञ्जरस्थेन शुकेनोक्तः—‘हे सुन्नग ! त्वमस्मिन् स्थितं जलं

॥ अथ चतुरशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८४ ॥

पुनरेतद्व्रतं प्रस्तूयते—

अदत्तादाननियमग्रहणैकरतो नरः । द्वादशीपुञ्ज द्वाप्तोति जवद्वये महत्पदम् ॥ १ ॥

अदत्तादानं द्विविधं सामान्येन सचित्तेन अचित्तेन च । सचित्तं द्विपदादि, अचित्तमात्ररणादि, तयोर्नियमो विरति-
रित्यर्थः । श्रुकोक्तवृत्तमिदम्—

दस्तिनागपुरे सुधर्मा वणिक् । धन्या गृहिणी । तौ दारिद्र्याहुःस्वेन कालं गमयतः । अन्यदा रात्रौ खिया स्वप्ने द-
क्षीदेवी पद्माग्रदे पद्मास्थां दृष्ट्वा प्रत्यूषे स्वपतिं प्रति निवेदितं । स हृष्ट आत्मसत्कं दारिद्र्यं गमिष्यतीत्याह । तदा कोऽपि
स्वर्गतश्च्युतो देवस्तस्याः कुक्काववतीर्णः । तदा पूर्वमित्रदेवैस्तर्जुहे स्वर्णादिवृष्टिः कृता । पूर्णे मासे पुत्रं सुषुवे । तदा स्वज-
नैर्यथार्थं दक्षीपुञ्ज इति नाम कृतं । स बाढः शुक्लपद्महिमरश्मिज्योत्स्नावहृज्जि प्राप । स्वयंवरे महैन्यानामष्टौ कन्या-
स्तेन परिणीताः । अन्यदा स्वौकसि तान्निः सह सौख्यमनुभवन् स्थितः, तावत्कोऽपि देवः प्रकटीभूय तमेवं वज्राघे—
“हे सुहृद् ! शृणु ते प्राग्जवम्—

मणिपुरे पुरा गुणधराख्यस्त्वं सार्धप आसीः । एकदा त्वया धर्मदेवस्य वाणीधं श्रुता—

जन्तोः स्याहुःखदं द्रव्यहरणं मरणादपि । अतः सुकृतिभिः कार्यं व्रतं चौर्यविमोचनम् ॥ १ ॥

नोक्तं—“युष्माच्चिर्बहुभिः किं प्रयोजनम् ? । यतः—

कृशाऽपि सिंहो न समो गजेन्द्रैः, सर्वं प्रधानं न च मांसराशिः ।

अनेकवृन्दानि वने गजानां, सिंहस्य नरैश्च मदं त्यजन्ति ॥ १ ॥”

इत्युक्त्वा तेषु नृपं विना चूमौ पातिताः । ततो नगरस्योपरि द्यौर्ध्वं शिलां विड्ढ्व्योपप्लवमकरोत् । ततो नृपमं-
श्यादयोऽञ्जादिं विधाय प्रोचुः—“अस्मदागः क्षम्यताम् । देवनोक्तं—“अस्मच्चर्मशुरोर्जिनदत्तस्य निरपराधस्य कथं बाधा
कृता ? अस्य महिम्ना मयेयं सुरर्द्धिः प्राप्ता” । इत्युक्त्वा प्रोक्तः सर्वोऽवदातः । नृपेण ज्ञापितम्—

“प्रथमवयसि पीतं तोयमदृपं स्मरन्तः, शिरसि निहितन्नारा नादिकेरा नराणाम् ।
उदकममृतकदपं दधुराजीवितान्तं, न हि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ॥ १ ॥”

ततः प्रसन्नेन देवेन निरूपितं—“यूयं सर्वे महुरोः पादौ नत्वा प्रणमत । तन्मुखेन नमस्कारमंत्रं चैर्ष्यादिव्रतं च
गृहीध्वं” सर्वेऽपि तथा चक्षुः । जिनदत्तो महामहेन स्वगृह आजगाम । लोका अपि परस्परं प्रत्यहं जैनधर्मं प्रशशंसुः ।

प्रोतोऽपि शूल्यामयसश्च लोहहुरोऽदृपकादं नियमं दधत् यः ।
आद्ये विमाने जिनदत्तसंगादहो सुपर्वार्द्धमद्वन्द्वकार ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंभे ज्येष्ठीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८३ ॥

साहसं धृत्वा वदति स्म—‘हे नद्र ! त्वं नवकृतपापमात्रोच्य’ । तेनापि स्वपापे प्रोक्ते चौर्यादिप्रत्याख्यानं कारितं ।
 “नो नद्र ! एकत्वान्यत्वान्नावनया ह्यणार्धेन पापानि त्वयं यान्ति । त्वं सर्वजीवान् मैत्रीभावनेन पश्य । अमुं नमस्कारमं-
 न्रमापहुञ्जारकं संस्मर । अहं जलार्थं गच्छामि” । चौरः प्राह—‘हे कृपानिधे ! अनेन प्रत्याख्यानेन मंत्रेण च मम पापं
 यास्यति ?’ । श्रेष्ठी प्राह—

“कृत्वा पापसहस्राणि हृत्वा जन्तुशतानि च । अमुं मंत्रं जपित्वा च तिर्यञ्चोऽपि दिवं गताः ॥१॥”
 इत्यादिना तमुपदिश्य स्वयं जलार्थं गतः । चौरः समाधिना तत्समये आधुर्वन्धनान्मृत्वा सौधर्मे सुरो जातः । इदं
 सत्संगतेः कृतं । यतः—

महानुन्नावसंसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । गंगाप्रविष्टं रथ्यांबु त्रिदशैरपि वन्द्यते ॥ १ ॥

श्रेष्ठ्यपि जलं गृहीत्वगतः । तं मृतं दृष्ट्वा स्वयं राजविरुद्धं ज्ञात्वा शक्रावतारचैत्ये कायोत्सर्गेण तस्थौ । नदैः सर्ववृत्तं
 नृपाय निवेदितं । राज्ञादिष्टं—‘नो नद्राः ! एष गोमुखो व्याघ्रो विरिन्ध्य चौरवन्मार्थः’ । सुन्नटाश्चैत्यस्थं श्रेष्ठिनं नृपादेशं
 प्रोचुः । स ध्यानान्न चक्षितः । तदा विरिन्ध्यमासुः । तावत्स दोहसुरदेवो नवप्रत्ययावधिना धर्मगुरोरीदृशीमवस्थां
 दृष्ट्वा ध्यायति स्म—

“अह्नरस्यापि नैकस्य पदार्थस्य पदस्य च । दातारं विस्मरन् पापी किं पुनर्धर्मोद्देशिनम् ॥ १ ॥”
 इति विचार्य प्रतिहारवेधं कृत्वा देवेन दम्भैर्हता मूर्खो प्रापुर्गोधाः । ततः पौरचतुरंगचमूवृत्तो नृप आगतः । तदा देवे-

तरामर्गत्वां दत्त्वा पूर्वगुणीकृतधूमस्तीव्रः प्रसारितः । धूमव्याकुलस्य चौरस्याश्रुपातेन नयनस्यमञ्जनं गलितं । सर्वैः स प्रत्यहं दृष्टः । स बद्धा राज्ञोऽग्रे नीतः । चौरौ दध्यौ—“मम नोजनं गृहं च द्रव्यमपि विधिवशाज्जतं । यतः—

निदाधे दाहार्तस्तरलतरतृणाकुलमनाः, सरः पूर्णं दृष्ट्वा त्वरितमुपयातः करिवरः ।

तथा पंके मग्नस्तटनिकटवर्तिन्यपि यथा, न नीरं नो तीरं द्रव्यमपि विनष्टं विधिवशात् ॥ १ ॥

अन्यच्च—

मणिमंज्रीषधैः स्वस्थाः सर्पदद्या विलोकिताः । नृपैर्दृष्टिविषैर्दष्टो न दृष्टः पुनरुत्थितः ॥ २ ॥”

ततो नृपाङ्गया सुन्नटास्तं चौरं पुरचत्परे त्रमथित्वा श्लक्षिकामुपरि निचिक्षिपुः । तदनु नृपन्नटाः प्रह्वन्नं पश्यन्ति—
‘कः पुमाननेन सह वार्तां करोति ? तस्य पार्श्वे सर्वपौरहतवित्तं शोधनीयं’ इति बुद्ध्या ते स्थिताः । अत्र प्रस्तावे जिन-
दत्तश्रेष्ठी तन्मार्गे समागतः । चौरमाक्रन्दन्तं प्रत्युवाच—

“चौर्यपापद्रुमस्येह वधवन्धादिकं फलम् । जायते परलोकेषु फलं नरकवेदना ॥ १ ॥

यदुपाजितं कर्म तदन्यथा न स्यात् । प्रान्तेऽपि मनसि अस्तेयादिघ्नतमंगीकुरु” । चौरैणोक्तं—

शृगालैर्नक्षितौ पादौ काकैर्जजरितं शिरः । पूर्वकर्म समायातं सांप्रतं किं करोम्यहम् ॥ १ ॥

अत्र मम पातनीयं ग्रीधं पायय” । श्रेष्ठी राजविरुद्धं ज्ञात्वा तूष्णीं स्थितः । पुनरपि दीनालापैस्तथात्वापितो यथा

हुधाक्रान्तो विप्रहरे न्जो ननाय स्वसन्धानि गह्वरुपसौधादागतसरसरसवत्याः सुगन्धमाधाय दध्या—‘अञ्जनविद्यया मम किमपि न गहनं । गत्वा करोमि राजनोजनं’ । ततोऽदृश्यविद्यया राज्ञा सहैकपात्रे युंक्त्वा स्वगृहे गतः । एवं प्रतिदिनं स रसगुह्या तत्र समागच्छति । यदुक्तम्—

अस्काण्यरसणी कम्पाण मोहणी तद् वयाण वंनवयं ।

गुचीण य मण्युत्ती चजरो दुस्केण जिघ्र्यते ॥ १ ॥

बहुदिने राजा कुशांगो जातः । तं प्रति सचिवः प्रोचे—“स्वामिन् । किं शुष्माकमवेऽरुचिर्जातास्ति ? । यतः—

अन्नेन गात्रं नयनेन वक्त्रं न्यायेन राज्यं त्ववणेन नोज्यम् ।

धर्मेण द्दीनं बहु जीवितव्यं न राजते चन्द्रमसा निशीथम् ॥ १ ॥

यथा काचिच्चिन्तास्ति ? । यतः—

चिन्ता दहति शरीरं शरीरस्या सदापि हि । रुधिरामिषौ प्रसते नित्यं दुष्टपिशाचिवत् ॥ १ ॥”

राजा प्राह—“हे अमात्य ! महदाश्चर्यं । अहं प्रत्यहं विगुणं युञ्जामि । कोऽप्यञ्जनसिद्धौ मया सह युंक्ते । तेन नारकवड्दराभिर्न शाम्यति” । श्रुत्वेति मंत्रिणा महानसस्थाने सर्वत्र शुष्काकर्पुष्याणि हिंस्रानि । समये तानि पदाघातेन चूर्णीयूतानि वीक्ष्य नृपोकं निश्चित्य द्वितीयेऽहि पदान्यामर्कसुमनश्चूर्यमाणवनिना चौरं ज्ञात्वा द्वारे दृढ-

वितान्युपार्जयन् ससहेज्यामनेकधा व्ययं कुर्वन् प्रौढीं परां प्राप । तदनु सर्वोऽपि लोकः शुक्लव्यमेतस्येति कृत्वा व्यव-
सायाद्यर्थं गृह्णाति । प्रवहणे पूरणेऽपि तस्यैव ब्रव्यं निर्विघ्नवृत्त्यर्थं ह्रियते । कावेन तन्नाम्नापि सर्वत्र फलिरिति कृत्वा-
ऽद्यापि प्रवहणाद्यानावसरे 'हेलासा' इति लोकाः कथयन्ति । एवं शुद्धव्यवहारे वञ्चकश्चेष्टिदधान्तः ।

एवं शुद्धव्यवहार इहापि प्रतिष्ठाहेतुः । तस्मान्नाय एव परमार्थतोऽर्थोपार्जनोपायोपनिषत् ।

देवेसा इति जाणा।नरश्चै रटन्ति नाविकाः । केमेणैति तरीव्यूहस्तत्तेजोऽस्तेयस्तरवजम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्दिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठसंज्ञे द्व्यशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८३ ॥

॥ अथ त्रयशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८३ ॥

अथैतद्व्रताकरणे फलमाह—

परस्वं तस्करो गृह्णन् वधवन्धादि नेकते । लकुटं दुग्धपायीव विनाद्य उपरिस्थितम् ॥ १ ॥

व्याधधीवरमाजरीरिद्रियश्चैरोऽतिरिच्यते । निगृह्यते नृपतिन्निर्यदसौ नेतरे पुनः ॥ २ ॥

कंठ्यौ । नावार्थस्तु ज्ञातेनानेन ज्ञेयः—

श्रेणिकपितृप्रसेनजिह्वपुत्रे राजगृहे वोहयुरस्तस्करो वर्तते । एकदा स द्यूतकीर्णं कृत्वा याचकेन्यो जि तं ब्रव्यं दत्त्वा

एकदा बध्वा नर्ता गृष्टः—‘कस्मात्तातो शुभमानपरनाम्नाकारयति ?’ । तेन सर्वोऽपि व्यवसायव्यतिकरोऽकश्चि ।
 बध्वा धर्मार्थिन्या श्रेष्ठी विज्ञप्तः—“एवं पापव्यवहारादिनाऽर्जितं वित्तं न धर्मकर्मणे नापि जोगाय न च गृहे तिष्ठति ।
 ततो न्यायाधार्जनं श्रेयः” । श्रेष्ठिनोक्तं—“कथं निर्वाहो न्यायेन व्यवहरतः ? लोकाः कोऽपि न विश्वसिति” । बध्वोक्तं—
 “धनं स्वल्पमपि व्यवहारशुद्धं बहु भित्ति तिष्ठति च सुहृन्नोपसखटपबीजवद्गुह्यं, निःशंकतया जोगादिप्राप्तिश्च ।

यतः—धनं यच्चाज्यते किञ्चित्कूटमानतुलादिभिः । नश्येत्तन्नैव दृश्येत तसपात्रेऽभुविन्दुवत् ॥ १ ॥

अन्नाण विदत्तं दधमसुद्धं असुद्धद्वेण । आहारो वि असुद्धो तेण असुद्धं सरीरं पि ॥ २ ॥

देहेण असुद्धेण जं जं किञ्चाद कया वि सुहृक्किञ्चं । तं तं न होद्द सहदं बीञ्चं पि व जसरनिहितं ॥ ३ ॥

यदि न प्रत्ययो न्वति तदा षण्मासीं यावत्कूटवृत्तिपरिहारेण न्यायवृत्त्या व्यवसायं कुरुध्वं” । ततो बधूवचसा श्रेष्ठी
 तथा चक्रे । षण्मास्या पञ्चसेरमितं स्वर्णमर्जितं । सत्यव्यवहारेण लोकाः सर्वेऽपि तस्यैव हृदे गृह्णन्ति ददति च । लोके
 कीर्तिः सर्वेषां विश्वासश्च जातः । स्वर्णमानीय बध्वाः समर्पितं । बधूः प्राह—‘परीक्षा क्रियते’ । ततः पंचसेरी कारिता ।
 चर्मवेष्टितां स्वनामांकितां च कारयित्वा दिनत्रयं राजपथे मुमोच । केनापि न दृष्टा । ततो दत्त्वा क्वापि महाजला-
 शये क्षिप्ता । मत्स्येन गिह्यता । मत्स्योऽपि कस्यचिज्जादिकस्य जावे पपात । पाटनानन्तरं निर्गता पंचसेरी । नाम्नोप-
 लक्ष्य श्रेष्ठिनो हृदे मात्सिकेनानीता । किञ्चिद्दत्त्वा गृहीता च । बधूवचसि प्रत्ययो जज्ञे । ततः शुद्धव्यवहारपरत्वेन बहु-

स्तंभ-

६

॥ १७५ ॥

न चैवं श्रावकस्य युज्यते । एतद्व्रतपावनं च व्यवहारशुद्ध्यैव स्यात् । यदुक्तं—

परार्थग्रहणे येषां नियमः शुरुचेतसाम् । अन्यायान्ति श्रियस्तेषां स्वयमेव स्वयंवराः ॥ १ ॥

गृहिणामन्यायोपार्जितं वर्षादिप्रान्ते राजचौराग्निजलादिजिरपि ह्रियमाणत्वात् चिरस्थायि नोपजोगुष्ठ्यवयादिहे-
तुरपि । उक्तं च

अन्यायोपार्जितं वित्तं दश वर्षाणि तिष्ठति । प्राप्ते चैकादशे वर्षे समूढं च विनश्यति ॥ १ ॥

वंचकश्चेष्टिवत् । तच्चेदम्—

क्वापि सन्निवेशे हेलाकः श्रेष्ठी । हली नार्था । जालकः सुतः । श्रेष्ठी मधुरालापकूटतुलामाननवपुराणादिमीलनरस-
नेदचौराहतादानादिपापव्यवहारप्रकारैर्गुग्मग्रामिकदोक्तवञ्जनवृत्त्या धनार्जकः । स हि परवञ्जनया परमार्थितः स्वात्मव-
ञ्चक एव । यतः—

कौटिल्यपटवः पापा मायया बकवृत्तयः । युवनं वंचयन्नाना वञ्चयन्ते स्वमेव हि ॥ १ ॥

मिथितमपि ब्रुव्यं वर्षप्रान्तेऽन्यायायातत्वाच्चौराग्निराजादिजिरपिह्रियते । क्रमेण सुतो यौवने ग्रामान्तरवासिसुश्राव-
कश्चेष्टिवृत्तां परिणायितः । वधूर्युद्धे समानता । श्राविका ज्ञातधर्मा सा । श्रेष्ठिनो हृदं गृहासत्रं । श्रेष्ठी ग्रहणदानाद्यद-
सरे पूर्वसंकेतितगंचपोष्करजिपोष्करमानकसंबन्धेन सुतस्यापि पंचपोष्करजिपोष्कररूपापरनाज्ञाहानं करोति । क्रमेण
लोकेऽज्ञातवृत्तान्तैः वञ्चकश्चेष्ठी इति नामान्तरं दत्तं श्रेष्ठिनः ।

व्याख्यान-

८३

॥ १७५ ॥

चौरश्चौरार्पको मंत्री नेदङ्गः कालककयी । अन्नदः स्थानदश्चेति चौरः सप्तविधः स्मृतः ॥ १ ॥
 अत्रापि त्रंगसापेक्षनिरपेक्षान्यामतित्तिचारः प्रथमः । तथा तद्वद्वेन स्तेनपरामर्शः । स्तेनैरानीतमाहृतं कुङ्कुमादि तस्या-
 दानं ग्रहणं मूल्यादिना । इदं हि दोषदोषात् कालककयेण गृह्यन् चौरो व्यपदिश्यते । तदिदं चौर्यकरणद्वयत्रयं;
 बाणिज्यमेव मया विधीयते, न चौर्यमित्यध्यवसायतो ज्ञतनिरपेक्षत्वात्त्रावादत्रयं; इत्युच्यतेरूपत्वादतिचारो द्वितीयः ।
 वैरुध्ये राज्ये इति शेषः । वैरिराज्ये राज्ञाऽननुज्ञाते बाणिज्यार्थं गामुकं गमनशीलं । उपलब्धत्वात्त्राजनिषिद्धदन्तदो-
 होपलादिवस्तुग्रहणं । यद्यपि स्वस्वामिनाऽननुज्ञातस्य “सामीजीवादत्त तित्थयरेणं तहेव य गुरुहि” इत्यनेन तत्कारिण-
 श्चौर्यदंरुयोगेनादत्तादानरूपत्वाद्भवतत्रयं एव, तथापि विरुद्धानामनं कुर्वता मया बाणिज्यमेव कृतं न चौर्यमिति बुद्ध्या दोषे
 च चौरोऽयमिति व्यपदेशात्त्रावादतिचारतेति तृतीयः । तथा प्रतिरूपं सदृशं ब्रीहीणां पलाञ्जिः दृतस्य च वसातैलासि-
 त्यादिना क्रिया व्यापारः स चतुर्थः । तथा मीयतेऽनेनेति मानं सेतिकादि हस्तादि च, तस्यान्यत्वं हीनमानेन ददाति
 अधिकेन च गृह्णातीति पञ्चमः, प्रतिरूपक्रियामानान्यत्वं परवञ्चनेन परद्रव्यादानाक्षेप एव, केवलं स्वात्रयननादिकं चौर्यं
 प्रसिद्धं मया तु दण्डिषुलोपजीवनमेवेति बुद्ध्या सापेक्षत्वादतिचारः । एते स्तेये संश्रिताः लाज्या इत्यर्थः ।

यथा कूटतुलामानकरणे तत्स्वरत्वं प्रकटमेव । यदाह—

लोढ्येन किंचित्कदया च किंचिन्मापेन किंचित्तुलया च किंचित् ।

किंचिच्च किंचिच्च समाहरन्तः प्रत्यक्षचौरा वणिजो ज्ञवन्ति ॥ १ ॥

विमानमारोह्य सत्रार्थोऽत्रानीय मुक्तः । स च स्वस्थानं गतः” । इति श्रुत्वा विस्मितः श्रीचौलुक्यः प्राह—‘धन्यस्त्वं यः संकटेऽपि स्वनियमं न जहौ’ । इत्यत्रिनंद्य गुरुवन्दनाय जगाम । तदा गुरुः प्राह—

“अपुत्राणां धनं गृह्णन् पुत्रो जवति पार्थिवः । त्वं तु संतोषतो मुञ्चन् सत्यं राजपितामहः ॥ १ ॥”

राजर्षिधर्मर्हितनीतिरायवचौलुक्यसिंहाद्यत्रिधानमुद्धृत् ।

नित्यं परस्वग्रहणे पराङ्मुखो जीयाज्जिनेन्द्रागमविरक्तमारपः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंभे एकाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८१ ॥

॥ अथ द्वाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८२ ॥

अथैतद्गतस्य पञ्चातिचारानाह—

स्तेनानुज्ञा तदानीतादानं वैरुद्ध्यगामुकम् । प्रतिरूपक्रियामानान्धत्वं च स्तेयसंश्रिताः ॥ १ ॥

स्तेनाश्चौरास्तेषामनुज्ञा चौर्यक्रियायां प्रेरणा । यथा—“किमद्यकट्वे यूयं निर्व्यापारास्तिष्ठथ । यदि शंबलादिकं नास्ति जवतां तदहं प्रयच्छामि । युष्मदानीतवस्तुनो यदि विक्रायको नास्ति, तदाहं विक्रेष्ये । इत्यादिवचोन्निः श्रथवा स्तेयो-
पकरणानां कुशिकादीनामर्पणादिना चौराणां स्तेयक्रियायां व्यापारणं । एवं करणे सोऽपि चौर एव । उक्तं च नीतिग्रन्थे—

यूयं निर्गमनोपायं शृणुत—

अरत्यन्नासन्ने पञ्चशृंगो दीपः । तत्र सत्यसागरो राजा । तेनचैकदा मृगयागतेन हता सगर्जा मृगी । मृगोऽपि तदुःखेन मृतः । तदृष्ट्वा सत्यसागरेणामारिपटहो दापितः । अद्य पूर्वप्रेषितकीरमुखाहुष्मदापदं ज्ञात्वाहं नौकेशो नाविकः प्रहितोऽस्मि । एतस्य गिरेः कटके दारमस्ति । तेन प्रविश्य गिरेः परत्र पार्श्वे गम्यते । तत्र पुरमुष्मसमस्ति । तत्र जिनचैत्ये गत्वा पटहो बाधते । तस्य रवेण त्रस्ताः सर्वे चारंरविहगाः समुड्वयन्ते । तेषां पक्ष्वायुना नावो मार्गे पतिष्यन्ति इति” । तदनु तत्र गमनेऽनिहकानन्यान् वीह्य दयापरः कुबेर एव गतः । तेन नाविको कमनुष्ठितं तत्र गत्वा । निर्गतानि सहस्रपवहणानि । नृगपुरे च प्राप्तानि हेमेणेति । ततोऽप्रतः कुबेरस्वरूपं नावगञ्जामि । अतो हे नृप ! विंशतिकोटिस्वर्णं अष्टकोटिरुष्यं सहस्रतुलामितरत्नानि च त्वं गृहाण” । नृपस्तद्रूपं तृणवदवगणय्य प्राह—“हे मातः ! तव पुत्रोऽचिरेण समेष्यति । इदं सर्वज्ञव्यं धर्मे यथेष्टं वा वितर” । इत्याश्वस्य यावज्जिर्गहति, तावता स कुबेरो विमानारूढः सज्जयः समाययौ । जातं महदाश्चर्यं । मातरं नृपं च प्रणम्य स्थितं तं राजा पृष्ठवान्—“हे साहसधन ! तस्मिन् शून्यपुरे किमभूत् ?” । स जगाद—“स्वामिन् ! तत्र पुरे एकत्र प्रासादे मयैका कन्या दृष्टा । तथोक्तं—अहं पातालकेतुविद्याधरस्य पुत्री । कन्यकां मां विद्धि । स च मत्पिता मांसलोडुपतया क्रियता कात्वेन मार्जारीं न्हितवान् । तेन पलाशान्व्यसनो राक्षसोऽजनि । तेन सर्वे नागरा न्हिताः । संप्रति त्वाहाराय कापि गतोऽस्मीति । अत्रावसरे तन्माता पिता चागत्य मे कन्यां ददौ । मयापि पाणिमोचने मांसादिनियमं स मार्गितः, प्रबोधितश्च । तेन स्त्रीकृतव्रतेन विद्याधरेणाहं

अयुतानि गवामष्टौ पञ्च पञ्च शतानि च । हवहृद्वाक्सिद्धानां यानपात्रानसामपि ॥ २ ॥
 पूर्वजोपाजिता लक्ष्मीरित्यस्तु गृहे मम । इतो निजयुजोपात्तां करिष्ये पात्रसात्पुनः ॥ ३ ॥
 “पुत्त कुबेर गुणायर गर्जसि तं कस्य देहि पन्निवयणं । हा वह पिबि लब्धी तप विणा जाद रायहरं ॥ १ ॥”

तच्छ्रुत्वा राजा दध्यौ—

“नरकान्तं नवेद्राज्यमित्यार्यैर्युद्धीर्यते । तन्नूनं रुदतीवित्तसमाकर्षणपाप्मना ॥ १ ॥”

ततः कुबेरस्य मातृजायावाकन्दं श्रुत्वा प्राह—“हे मातः ! किं शोचसि ? यतः—
 आकीटाद्यावदिन्द्रं सरणमसुमतां निश्चितं वान्धवानां, मन्वन्धश्चैकवृद्धोषितवहुविहगव्यूहसांगत्यनुदयः
 प्रत्यावृत्तिर्मुतस्योपलतलनिहितप्लुष्टबीजप्ररोहप्राया प्राप्येत शोकात्तदयमकुशलैः क्लेशमात्मा मुधैव ॥ १ ॥”

इत्युपदिश्य प्राह—“कः समायातः ?” । गुणश्रीराह—“वामदेवनामा मित्रमयं” । राजा तद्वृत्तं गृह्यः स आह—“देव !
 इतो नृगुपुरे गत्वा पञ्चपञ्चशतनरोपेतपञ्चशतप्रवहणैः प्रासः परकूलं । तत्र चतुर्दशकोटिमुखवर्णाजो जातः । ततः
 प्रतिनिवृत्तानां प्रतिकूलवायुना पञ्चशतप्रवहणानि विषमगिरिवलयसंकटे पातितानि । पूर्वमपि कस्यचित्पञ्चशतप्रवह-
 णानि तत्र सन्ति । तेषामनिर्गमनेन श्रेष्ठी विषमः । अत्रान्तरे समागतः कश्चिन्नौचितो नावारूढः, जणितं च तेन—“जो

कार्यं पृष्टं, तदा ते प्राहुः—‘प्रतिवर्षं दासप्रतिलह्मद्रव्यायो नवति’ । इति ज्ञात्वा नृपो रुदतीव्रव्यं मुमोच । पाटितं च पट्टकपत्रं । इति चौर्यवृत्तिमृतस्वपरिहारे पटहो दापितोऽष्टादशसु देशेषु ।

एकदा सन्नाथां चत्वारो महाजनमहत्तरा एव नृपं नत्वोपविष्टाः । विद्वद्वांस्तान् दृष्ट्वा राजाह—‘को हेतुरद्य सन्ना-
गमे ? किमिदं वैलङ्घ्यं ! किं कोऽपि पराजयः ?’ । तदनु महाजनाः प्राहुः—

“कुतः प्रजानां राजेन्द्र ! त्वयि शासति मेदिनीम् । पराजयोऽसमाधिर्वा जायते जनवत्सल ॥ १ ॥

परमत्रयो गुर्जरपुरवाणिमूर्धन्यः कुबेरश्रेष्ठी समुद्रे समागहन् कथाशेषतां प्राप्तः इति तत्परिहृदो निःपुत्र द्याक्रन्दन्नस्ति तद्गृहद्रव्यं राजा यद्यात्मसात्कुरुते तदा तस्यैर्ध्वदेहिकं क्रियते । तद्धनमगणितमस्ति” । ततो राजाह—“न्नो महाजनाः ! मया मृतस्वग्रहणं प्रत्याख्यातं, परं तस्य गृहसारं विदोक्तयामः” । इत्युक्त्वा महत्तरादिपरिवृतो राजा तद्गृहमाजगाम । तदनु सौवर्णकलशश्रेणि कण्टिकिकिणीकाणवाच्चालितदिग्मण्डलं कोटिध्वजावलिहस्तिशादातुरंगशादाविराजितं कुबेरगृहं विदोक्त्य महत्तरदर्शितं स्फटिकशिलानिर्मितं चैत्यालयं गतः । तत्र चैत्ये मरकतमणिमयं श्रीनेमिजिनं नत्वा राज्ञसौवर्णकलशस्यादारान्निकमंगलदीपादि देवपूजोपकरणादि वीक्ष्य कुबेरदत्तव्रतटिप्पणीं वाचितवान् । तत्र परिगृह्यमाणे स्वर्णस्य षट् कोटयस्तारस्याष्टतुलाशतानि महार्हा दश मण्यश्च ।

कुंजखारीसहस्रे दे प्रत्येकं स्नेहधान्ययोः । पञ्चायुतानि बाहानां सहस्रमपि हस्तिनाम् ॥ १ ॥

आहतं केनचित् हत्वा दत्तं । श्यापितं न्यासीकृतं केनचित्स्वपार्श्वे न्यूमौ वा । नष्टं क्वापि गतमिति स्वामिना यन्न ज्ञायते । विस्मृतं क्वापि मुक्तं स्वामिना यन्न स्मर्यते । पतितं गह्वतो बाह्वनादेर्ब्रह्मं । स्थितं स्वामिपार्श्वे यदवस्थितं । एवं-
विधं परकीयं धनं नाददीत कचिद्व्यवहेनाद्यापद्यपि सुधीः प्राज्ञः । यत जकं च—

हे कार्ये कुलीन इह प्राणान्तेऽपि करोति न । परद्रव्यापहारं च परस्त्रीपरिरंजणम् ॥ १ ॥

स्वर्णादिकेऽप्यन्यधने पुरःस्थे सदा मनीषा दृषदीव धेयाम् ।

संतोषपोयूषरसेन तुसारते द्यां तन्नन्ते गृहमेधिनोऽपि ॥ २ ॥

इत्यस्तेषां तृतीयमणुव्रतं हेयमित्यर्थः । अन्नार्थे परमार्हतनृपप्रबन्धोऽयम्—

पत्तने नृपस्य पुरः श्रीहेमसूरयोऽदत्तादानव्रतं स्तुवन्ति—

“अयं लोकः परलोको धर्मो धैर्यं धृतिर्मतिः । मुष्णता परकीयं स्वं मुषितं सर्वमप्यदः ॥ १ ॥”

इत्युक्ते राजा प्राह—

“निष्पुत्रो श्रियते यो यस्तस्य तस्य हताशया । पुत्रतां प्रतिपद्यन्ते नृपाः कष्टं धनाशया ॥ १ ॥

तदद्यप्रच्युति मुक्तमेव मयाऽदत्तस्वं मृतस्वं च । न्नवतु मे तृतीयव्रताङ्गीकारः” । इति प्रपद्य राजपर्वदि पञ्चकुलमा-

सम्यग्ज्ञगवडुकं धर्ममाकर्ण्य स्वं जन्म सफलं करोमि । यतः—

न देवं नादेवं न गुरुमकलंकं न कुशुरं, न धर्मं नाधर्मं न गुणपरिणङ्गं न विगुणम् ।
न कुल्यं नाकुल्यं न हितमहितं नापि निपुणं, विद्वोकन्ते लोका जिनवचनचहुर्विरहिताः ॥ १ ॥”

इति ध्यात्वा श्रीवीरान्तिके गत्वेति देशनां शुश्राव—

“यातनां विविधामत्र परत्र नरके गतिम् । दौर्जग्यं च दरिद्रत्वं लभते चौर्यतो नरः ॥ १ ॥”
इति जिनवाणीं श्रुत्वा गृहीतद्वादशव्रतः श्रेणिकस्य पुरः स्ववंशनामकर्मादि निवेद्य गिरिकन्दरासु निहितं धनं पौ-
राणां दत्त्वा स्वयं प्रव्रज्य दिवं ययौ ।

यां दंजतो वीक्ष्य सुरङ्गिमत्र तां सत्यां दिदृक्षुरसुक (ह्रुः स च) रौहिणेयकः ।
श्रीवीरवान्निः कृतचौर्यसंयमादिव्यामदंजां सुरसंपदं दधौ ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंत्रेऽशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८० ॥

॥ अर्थैकाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८१ ॥

पुनरेतद्व्रतं प्रस्तूयते—

आहृतं स्थापितं नष्टं विस्मृतं पतितं स्थितम् । नाददीतास्वकीयं स्वमित्यस्तेयमणुव्रतम् ॥ १ ॥

‘हा मयेदं श्रुतमिति मां धिक्’ इत्यादि चिन्तयन्नप्रे गह्वन् परितो त्रमद्भिर्नृपगुरुभिः कथमपि रौहिणेयो धृत्वा राज्ञोऽप्रे नीतः । राज्ञा वध आदिष्टेऽन्नयः प्रोचे—‘स्वामिन्नायं हन्तव्यः’ । ‘करत्वं’ इति राज्ञोक्ते सोऽवोचत्—“हे देव ! शालिपुरवासी दुर्गचन्नाहः कौटुंबिकः कार्येणागतः । पुरीरोधे सति नयन्त्रीरुरहं वयं लंघयित्वा ब्रजद्वारद्वैकैर्धृतः । नाहं चौरोऽस्मि” । इति वदन् स कारागृहे क्षिप्तः । शालिग्रामे नृपेण तदवदातशुद्ध्यर्थं चरः प्रेषितः । तन्मुखाद्भ्रजविजृजितं विज्ञायान्नयेन स्वसौधे दोगुण्डकसुखतुदयेऽप्सरानिञ्चात्रिः रमणीञ्चिः परिवृते पदयुक्ते पायितमद्यः परिधापितचीनांशुकः स शायितः । क्रमेणोत्तीर्णमद्यस्तां दिव्यध्विमवलोक्य विस्मितः सोऽन्नयादिष्टैर्नरैः जय जय नन्देति मंगलानि नृणाम्निञ्चाणि—“हे देव ! अत्र विमाने त्वं सुरोऽद्भ्यः, एते वयं तव दासाः, एताश्चाप्सरसस्तव पत्न्यः, आञ्चिः सह रमस्व, इदं पुण्ड्रैर्द्वौकितं” । इत्युक्त्वा यावत्ते संगीतं कुर्वन्ति तावदेकेन काञ्चनदंभेन दास्येनागत्याञ्चिदधे—“देव ! प्रथमं स्वर्गस्थितिं कृत्वा सर्वं प्रेक्ष्य । योऽत्र देवः संजायते स चादौ प्राक्तने सुकृतासुकृते वदति” । इत्यञ्चिहिते चौरौ दध्यौ—“लोहसुरात्मजो रौहिणेय एवाहं, न चाहं मृतः, तेनेदं कैतवजादं रचितमस्मि” । इति स्मृतपूर्वाकर्णितगाथाश्रुत्वा महीमिदितचरणान् स्वेदमद्विनकराणान् न्वानमावान् तान् सनिमेषेक्षणमावान् वीक्ष्य प्रोचे—“मया पूर्वस्मिन् जन्मनि सप्तद्वेज्यां धनमवापि, कदापि चौर्यादिकं न कृतं, दानादिधर्मत इदं प्राप्तं” इत्यादि श्रुत्वा मञ्जिणो जगुः—‘ईदृशेनापि दंभेन यो न वञ्चितः स मोक्ष्यः’ इति नीतिपरेण मञ्जिणा राजाज्ञया स मुमुचे । ततः “धिक् पितुरादेशं । हा येनेयन्तं कावमहं वञ्चितः । ईहां विनाप्येकशो वीरवाक्यश्रवणेनेह नवेऽप्यहो गुणो जातः, परन्तवेऽप्यनेनैव ज्ञावी च । अथ

करादत्तं । एवं श्राद्धस्य अनन्तकायान्नदद्यादि तीर्थंकरादत्तं । सर्वदोषविमुक्तमपि बहुरूननञ्जिमंञ्य जुज्यते तद्वर्ष-
दत्तमित्यर्थः । इह स्वाम्यदत्तस्याधिकारः । सूक्ष्मं च स्वामिनमनुज्ञाप्य तृणदेष्ट्यादिग्रहरूपं, बादरं च येन जने चौरव्य-
पदेशः स्यात्तत्स्थूलमपि कथ्यते । चौर्यबुद्ध्या क्षेत्रखलादावदृषस्यापि ग्रहणं स्थूलमेव । आन्यां प्रकारान्यामाद्यं स्वाम्य-
दत्तं द्विधा मतं । तत्र श्राद्धस्य सूक्ष्मे यतना, स्थूलास्तु निवृत्तिरेवेत्यर्थः ।

अथैतद्व्रतफलमाह—

वधादप्यधिकं स्तेयं तेनैको यदिपच्यते । धने हृते पुनः प्रौढहुधैव सकलं कुलम् ॥ १ ॥
त्यक्तचौर्यो रौहिणेयो यदाप सुरसंपदम् । प्राणान्तेऽपि परस्वं तन्न हर्तव्यं विवेकिना ॥ २ ॥

श्रुत्वोक्तसंबन्धोऽयम्—

वैजारगिरिकन्दर्यो वसन् प्रान्तकावे दोहसुरेण पित्रा वीरवचनश्रवणे कारितनिषेधो रौहिण्यस्तस्करो राजगृहं
स्वैरं सुमोष । एकदा चौर्यं विधाय स्वपुरमगहन्नतरावे जिनसमवसरणं मत्वेति दध्यौ—‘कर्णौ पिदधामि, येन वीरवा-
क्यश्रवणं पितुराज्ञाजंगश्च न स्यात्’ । तथा कृत्वा गहत्तस्तस्य पादे कंटको दग्धः । तेन गन्तुमशक्तः स यावदेकेन पाणि-
ना पादात् कंटकं निष्कासयति, तावत्तस्य जगवती बाणी कर्णे न्यपतत्—

“अणिमिसनयणा मणकज्जासाहणा पुष्पदामअमिल्लाणा ।
चजुरंयुत्तेण नूभिं न विबिंति सुरा जिणा बिंति ॥ १ ॥”

शः शकला वन्द्यः, नृपस्योपरि पुण्यवृष्टिः पपात । 'हे सत्यवादिन् चिरं जय' इति वदन् प्रत्यङ्गीकृत्य यक्षो जगौ—
'नो नृप तवाद्यैव जिनयात्रां कारयामि, एतद्दिमानमदंकुरु' । ततस्तदारूढो जिनयात्रामर्चां च कृत्वा यक्षसन्निध्येन
शङ्खं विजित्य स्वराज्यं बुभुजे । क्रमात्प्रव्रज्य दिवं ययौ ।

हंसेति शब्दो वरितो विहंगैरपां हृदे तेन मुदं दधुस्ते ।

श्रीहंसराजेश्वरिधामं दधत् यः सत्योदधेरस्मरसौख्यमाप(सुरावये सौख्यमवाप सत्यात्) ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ षष्ठसंज्ञे एकोनाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ७९ ॥

॥ अथाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ८० ॥

इति द्वितीयव्रतमुक्तं । इदानीं तृतीयव्रतमेदानीह—

तदाद्यं स्वामिनादत्तं जीवादत्तं तथा परम् । तृतीयं तु जिनादत्तं मुर्वदत्तं तुरीयकम् ॥ १ ॥

सूक्ष्मबादरनेदाज्यामायादत्तं द्विधा मतम् । सूक्ष्मे हि यतना कार्या श्राद्धः स्थूलं च संत्यजेत् ॥ २ ॥

यत्प्रसु धनकनकादिकं स्वामिना न दत्तं तदाद्यं स्वाम्यदत्तं । यत्फलादि सच्चित्तं स्वकीयं जिनस्ति तदपरं द्वितीयं जीवा-
दत्तं । यतस्तेन फलादिजीवेन न खलु निजप्राणास्तस्मै दत्ताः । गृहस्थेन दत्तमाधाकर्मादि तीर्थकरणाननुज्ञातत्वात् साधोस्तीर्थ-

विचिन्त्येत्येवं जगाद—‘जो अहं मार्गत्रय दहायातः’ । पुनस्तेन तल्लुङ्घिः प्रोक्ता, तदापि स आह—‘जो अहं हंसः’ । इति नृपवाक्यं श्रुत्वा क्रोधेनाचष्ट—‘जो विकल किमन्यदुत्तरं ददासि ?’ । पुनः ह्मितीशेनोक्तं—‘यत्र त्वं मम मार्गं दर्शयिष्यसि, तत्र यास्यामि’ । ततो बधिरोऽयमिति ज्ञात्वा स व्याधो निराशो गतः । राजाग्रे संचरन् एकं साधुं वीक्ष्य नमस्कृत्याग्रतश्चक्षित-
स्तावन्नखपाणी त्रिद्वौ नृपमित्यूचतुः—“जो अस्मात्स्वामी चौर्याय निःसरन्नन्तरे मुनिं दृष्ट्वाऽशकुनं विज्ञाय पश्चाद्वक्षितः । तेनावां-
तं मुनिं हन्तुं प्रेषितौ स्वः । जो ब्रूहि, स कापि दृष्टः ?” । स राजा संप्रत्यसत्यं सत्यायत इति विचिन्त्योक्ते—“वाममार्गेण स यतिर्ब्रज-
न्नस्ति, परं युवयोर्न मिद्विष्यति, कुत्रापि वायुवदप्रतिबन्धत्वात्” । ततस्तावितस्ततो विद्योक्त्य गतौ । ततो ऋषः शुष्क-
पर्णव्यशानं कृत्वा राज्ञौ स्वापाय यावत्तिष्ठति तावद्ब्रह्मनामित्याद्यापं शृणोति स्म—‘तृतीयदिने संघं घुंटयिष्यामः’ ।
श्रुत्वेति सचिन्तः क्लापः क्लृणुं स्थितस्तदा कैश्चित्सुन्नदरित्येवं पृष्टः—“जो ज्ञवता चौरा दृष्टाः ? वयं गोधिपुरेशस्य ज्ञुत्या
राज्ञा संघरह्यै प्रेषिताः स्मः” । इति निशम्य राज्ञा चिन्तितम्—“यदि चौरान् दर्शयामि तदैते तान् ज्ञान्ति, न वच्मि,
तदा चौरैः संघो लुप्यते । अत्र मम किं वक्तुं युक्तं” इति विमृश्य ग्राह—“मया तु न दृष्टाः, परं कापि ज्ञवज्जिरेव
वीक्ष्याः । यदा किं तेषां विद्योक्तेन ? संघस्यैव रक्षणं कुरुष्व” । तच्छ्रुत्वा ते संघे गताः । तदा चौरा एत्य तं जगुः—
“जोः ! त्वयाऽस्माकं जीवितं रक्षितम् । अतः परं चौर्ये हिंसां च न करिष्यामः । अमुं क्षात्रं त्वं गृहाण” । इत्युक्त्वा
दस्ववो गताः स्वस्थत्वे । हंसनृपोऽग्रे गह्वन् कैश्चिदश्वचारैरिति पृष्टः—‘जो अस्मात्स्वामिवैरी हंसः कापि त्वया दृष्टः, तं
विनाशयिष्यामः’ । सोऽनृतत्रयादाह—‘अहमेव हंसः’ । ततः क्रधा ते राज्ञः शीर्षं खड्गं यावन्मुञ्चति तावत्खड्गस्य शत-

संज्ञ-

६

॥ १६९ ॥

श्रुतेति धर्मं नियमं सूतस्य जग्राह । अन्यदा नृपो रत्नशृंगनिरौ वैत्रीयात्रोत्सवे श्रीकृष्णस्यामिनं नंतुं स्वदपपरि-
हृदवृत्तश्चवाल । यावदर्धमार्गे गतस्तावदेकेन चरेण त्वरितमागतेन राज्ञेति विज्ञप्तः—“देव ! त्वयि यात्रार्थे चालिते सति
सीमावन्नृपात्वेन बलात्त्वत्पुरं गृहीतं । अथ यद्युक्तं तत्कुरु” । समीपस्थैर्नदै राजा विज्ञप्तः—“स्वामिन् ! पश्चाज्जग्यते” ।

राजा तानेवं जगौ—
संपदो विपदोऽपि स्युः पूर्वकर्मवशाद्भूतम् । मूढा मुदं विषादं वा तत्संपत्तिषु तन्वते ॥ १ ॥
स्युः सीमावन्नृपात्वेन बलात्त्वत्पुरं गृहीतं । अथ यद्युक्तं तत्कुरु ॥ २ ॥

“संपदो विपदोऽपि स्युः पूर्वकर्मवशाद्भूतम् । मूढा मुदं विषादं वा तत्संपत्तिषु तन्वते ॥ १ ॥
स्युः सीमावन्नृपात्वेन बलात्त्वत्पुरं गृहीतं । अथ यद्युक्तं तत्कुरु ॥ २ ॥

नेदानीं नाग्यद्वयाय युक्तं राज्याय धावनम् । द्वात्र्यन्नाग्यं पदित्यज्य जिनयात्रामहोद्यमम् ॥ २ ॥

धनेन हीनोऽपि धनी मनुष्यो यस्यास्ति सम्यक्स्वधनं महार्घम् ।
धनं नृवेदेकनृवे सुखार्थं नृवे नृवेऽनन्तसुखं सुदृष्टेः ॥ ३ ॥

दत्तयुक्त्वा राजाऽग्रत एव चालितः लत्रधारकं विना सर्वोऽपि परिक्रमः स्वगृहसारां कर्तुं गतः । राजा निजावकारान्
सुगुप्तान् कृत्वा लत्रधरवस्त्राणि परिधाय यावदग्ने याति तावत्कोऽपि मृगस्त्वरितं राज्ञः पश्यत एव वद्वीनिकुञ्जे प्रविष्टः ।
तद्वैकः किरातो धनुषि चापं संधाय मृगमनुधावन् नृपमेवमत्राषिष्ट—“कथय त्वं मम, मृगः कुत्र यातः ?” । श्रुत्वा
नृपो मनस्वचिन्तयत्—
“जन्तूनामहितं यत्तन्न वाङ्मयं सत्यमप्यहो । सुधीन्निधीं प्रपञ्चेन बोधनीयोऽथ पुञ्जकः ॥ १ ॥”

॥ १६९ ॥

शास्त्रे सर्वाणि यानि तपोजपज्ञानदर्शनादिधर्मकृत्यानि, तेषामाद्यं मुख्यं सूततमेवोक्तं प्रयुज्जिः । श्रूयते हि—कस्यापि
 श्रावकस्य सूनुर्निर्धर्मा पित्रा प्रसह्य गुरुपार्श्वे नीतो धूर्ततया गुरुक्तान् प्रादश्रवतादिनियमान् प्रतिबुद्ध इव सादरं प्रति-
 पद्य नियमदाह्व्यार्थं गुर्वादितिः प्रशस्यमानः प्राह—‘एतेष्वेको द्वितीयव्रतनियमो मम मुक्तलो दुष्पातवानुहस्यस्य’ ।
 एतावता सर्वमिदमसत्यमेव मयोक्तमिति तस्याशयः । ततश्चायोग्योऽयमित्युपेक्षितो गुरुपित्रादितिः ।

तत्सत्यं विना कुतीर्थिकैः प्रोक्तो धर्मः, स निरर्थकः । यदाहुः—

चार्वकैः कौलिकैर्विप्रैः सौगतैः पंचरात्रिकैः । असत्येनैव विक्रम्य जगदेतद्विक्रं बितम् ॥ १ ॥
 अदृपादपि मृषावादाद्गौरवादिषु संज्ञवः । अन्यथा वदतां जैर्नी वाचं त्वहह का गतिः ॥ २ ॥
 अहो पुरजलस्रोतःसोदरं तन्मुखोदरम् । निस्सरन्ति यतो वाचः पंकाकुलजलोपमाः ॥ ३ ॥
 ज्ञानचारित्रयोर्मूलं सत्यमेव वदन्ति ये । धात्री पवित्री क्रियते तेषां चरणरेणुनिः ॥ ४ ॥

अत्रार्थं हंसनृपस्योदन्तः । स चायम्—

राजपुर्यां हंसो राजोपवनश्रियं प्रेक्षितुं गतः । वने तत्रैको मुनिर्दृष्टः । तत्पुरो निषण्ण इदं शुश्राव—
 ‘सच्चं जसस्स मूलं सच्चं विस्सासकारणं परमम् । सच्चं सगगहारं सच्चं सिद्धीद्सोवाणं ॥ १ ॥
 दुग्गंधो पृद्दमुहो अण्णिठवयणो अ फरुसवयणो य । जलएलमूअमम्मण अ(एए) विअजंपणे दोसा ॥ २ ॥

संज्ञ-
६

॥ १६८ ॥

रादानं विदञ्चस्मि । पर कस्य पुरो वच्मि ?” । एवं तयोः परस्परं मर्म दृपराध्या श्रुतं । तथा तयोरुक्तं कृतं । राजा
नीरुक् कृतः । वट्मीकाहिं विनाश्व निधानमाददे ।

इति स्वपरसमयनिन्धं गुह्यप्रकाशनं केषांचिदपि न करोति, स एव व्रती द्वेयः ।

तथाऽन्यमुद्राहारादिना कूटसार्धस्य लेखनं कूटलेखः । यथाऽपरमात्रा कुणाखं प्रति चूषद्विखितपत्रस्योपरि कूटलेखः
कृतः । तेन महाननर्थो जातश्चेति । आह—कूटलेखश्च रशूलासत्यत्वात्कथं न तत्करणे व्रतजंगः ? इति वेत्सत्यं, परम-
सत्योक्तिर्मया प्रत्याख्याता, इदं तु लेखनं इत्यन्निप्रोपेण मुग्धबुद्धेः व्रतसापेक्षस्यातिचार एव । यदाऽनाजोगादिनाऽति-
चारता । इति पञ्चमोऽतिचारः ।

पञ्चातिचारा ननु हेयरूपा माविन्यदा ये नियमे द्वितीये ।

प्रोक्ता जिनेन्द्रैर्व्रतधर्मिणस्तान् त्यक्त्वा गुणं युक्तं सत्यकान्तम् ॥ १ ॥

इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थस्य वृत्तौ षष्ठसंज्ञेऽष्टसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७८ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्थस्य वृत्तौ षष्ठसंज्ञेऽष्टसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७८ ॥

॥ अर्थैकोनाशीतितमं व्याख्यानम् ॥ ७९ ॥

अथ सत्यवादिनः स्तौति—

सर्वेषां धर्मकार्याणामाद्यं सत्यमुदीरितम् । तद्विना गदितो धर्मः कुतीर्थैर्कोनिरर्थकः ॥ १ ॥

तेन स्त्रीषु कः प्रेमावतारः दत्तः—

बंधकत्वं नृशंसत्वं चञ्चलत्वं कुशीलता । एते नैसर्गिका दोषा यासां तासु रमेत कः ॥ २ ॥”
श्रुत्वेति मौनमाधाय स्थिता । अन्यदा भ्रूवध्वोः कदहे जाते परस्परमर्मोद्धाटनविषये बध्वा तच्चरित्रं प्रोक्तं । तदा-
कर्ण्य सा दध्यौ—“अहो ! इयन्तं कालं पत्या मन्मर्म मनसि रक्षितं । अथ तु मंत्रजेदः कृतः । तेनाद्यं मम प्राणैः”
इति कंठपाशेन प्राणान् जहौ । तदीक्ष्य श्रेष्ठ्यपि तदकरोत् श्रेष्ठिसुतस्तु तां मुक्त्वा वैरागयादीहां दद्याौ ।

इत्यादि श्रुत्वा परगुह्यानि ये पिदधति ते धन्याः । यतः—^१

कप्यासह सारिहया विरला जणणी जणंत । निअअंगह कहुविजण परगुह्ह ढंकंति ॥ १ ॥

तथा चोक्तं लौकिकशास्त्रेऽपि—

ये परस्परमर्माणि प्रवदन्ति नराधमाः । ते स्वयं निधनं यान्ति वटमीकोदरसर्पवत् ॥ १ ॥

तथाहि—पृथ्वीपुराणः सुन्दरनामा । स चान्यदा वक्रेशिहितेनार्धेनारखे निन्ये । श्रमवशाद्भ्रातृत्तीर्य तरोरधः
सुप्तः । तस्य मुख एको दधुसर्पः प्राविशत् । ततः स्वगृह आगतः । जवरस्थाहिपीनया करपत्रमोचनाय गंगां प्रति
गच्छन् वर्त्मन्येकस्य न्यग्रोधस्याधस्तात्सुध्वाप । तदा वायुत्रक्ष्णाय मुखे निर्गतमहिं वटमीकाङ्घ्रिःसुतो जुजंगो बजाधे—
“हे पापिष्ठ ! निर्गहैतस्योदरात् । किं करोमि ? सकाङ्घ्रिकेन कटुकचिर्जटीमूलेन जवद्विनाशोपायं जानन्नस्मि । परं स
कोऽपि नास्ति, यत्पुरो वदामि” । इति श्रुत्वोदरसर्पस्तमवादीत्—“अहमपि विद्वद्भिसेनोष्णतैलेन जवनतं निहत्य निधे-

झंगरूपत्वेनातिचारतैव । इति तृतीयोऽतिचारः । यत्कस्य चित्संबद्धमाकारेणितचेष्टानिर्झात्वाऽन्यस्मै तस्य कथनं गुह्यन्नाषणं । गुह्यं गूहनीयं न सर्वस्मै यत्कथनीयं तत् । यथा—एते ह्रीदमिदं राजविरुद्धादिकं मंत्रयन्ते । गुह्यन्नाषणे गुह्यमाकारादिना । विज्ञानाधिकृत एव गुह्यं प्रकाशयति, मंत्रज्ञेदे तु स्वयं मंत्रं त्रिनत्तीत्यनयोर्ज्ञेदः । इति चतुर्थोऽतिचारः । मंत्रादिज्ञेदे दोषमाह—
गुह्यवाक्यं न वक्तव्यं कदाचिदपि धीधनैः । यन्मर्मकथनाज्ज्ञेदुःखज्ञाक् स्त्रीमृतौ वणिक् ॥ १ ॥
तथाहि—वर्णपुरे पुण्यसारःश्रेष्ठी । स चैकदा स्वप्रियामानेतुं गतः श्वशुरगृहे । तामन्यासकां हवादादाय वर्त्मनि ब्रजन् तृषार्तः कृपात्पथः कर्षस्तथा स्वपतिः कूपे क्षिप्तः । सा प्रणश्य स्वगृहे गता । पित्रा पृष्टाऽन्नाषिष्ट—“मत्पतिश्चौरैर्बुद्धितो मारितो ज्ञविष्यति न वेति । अहं तु नष्टा समागां” । इत्युक्त्वा सा गृहे स्त्रैरं तस्थौ । पुण्यसारोऽपि स्त्रोक्तजलकृपात्पथैः कर्षितः । स पुनः श्वशुरौकसि गतः । तदा पथिस्वरूपं पृष्टोऽन्नाषिष्ट—‘तस्करैरहं जीवन् मुक्तः, इयं तु नष्टाऽन्नागात् तदर्थं जातं’ । इति मर्मपिधानेन पत्यौप्रकामं प्रमुदितं तामादाय गृहे समेतः । क्रमात्प्रीतिपरयोस्तयोः सुतः समजनि । एकदा शुभ्रानस्य तस्य न्नाजने वातुलोह्यादितं रजः पतत्तथा निजोरोजांचदेन न्ययोरि । तदा च रमृतपूर्वचारित्रः स मनाक् स्मितमकरोत् । सुतेन विजने हास्यकारणं पृष्टः कथमपि तच्चरित्रं पुत्रस्य पुरः प्रोचिन्वान् ।
एकदा स्वजातिगर्वं कुर्वन्तीं स्वस्त्रियं रहसि मातुश्चरित्रं साह—“धिञ्जवतीनां जातिं । यतः—

नितम्बिन्यः पतिं पुत्रं पितरं ज्ञातरं कृणात् । श्यारोपयन्त्यकार्योऽपि दुर्बुक्ताः प्राणसंशये ॥ १ ॥

ततो वेगवर्द्धे देहे विषणा समुद्धिया तिवा । पाजम्भया अरर्द्धं सूणं वयणं च सहस्रं चि ॥ १ ॥

ततः सा संजातपश्चात्सापा मुनेः पार्श्वे गत्वा सर्वलोकसमङ्गं स्वनिन्दापरा 'मया मुधैव तदाद्यं साधोर्दसं मात्सर्येण' इति ह्मयित्वा पादयोः पतिता । ततः शासनदेवतया सज्जीकृता । धर्मं श्रुत्वा दीक्षां द्यात्वा सौधर्मं देव्यभूत् । ततश्च्युत्वा जनकमुता सीता जाता । कूटाद्यदानादत्र सा कलंकं प्राप्तेति । मुनिस्तु लोकेर्महितः ।

दरुणं सदा निन्द्यमवर्णैर्वादं त्यजन् परेषां श्रवणं च तस्य ।

जगज्जनश्लाघ्यतया गृहस्थः सऋर्मयोग्यो जवतीह सम्यक् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंप्रहाराख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठस्तंत्रे सप्तसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७७ ॥

॥ अथाष्टसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७८ ॥

शेषातिथारानेवाह—

विश्वासेन स्थिता ये च तेषां मंत्रप्रकाशनम् । अन्यस्यै त्राषणं गुह्यं कूटलेखश्च पञ्चमः ॥ १ ॥

विश्वासेन स्थिता उपगता ये मित्रकलत्रादयस्तेषां मंत्रो विचारस्तस्य प्रकाशनं त्रेदः तस्यानुवादरूपेण सत्यत्वाद्यद्यपि नातिचारता, तथापि मंत्रितार्थप्रकाशनजातलज्जादितो मित्रकलत्रादेर्मरणादिसंज्ञवेन परमार्थतोऽस्यासत्यत्वात् कथंचि-

संज्ञ-
६

१६६ ॥

विमृशन्ती तामेव निन्दाकर्त्री ब्राह्मणी जग्राह । सद्यः श्यामा कुब्जा कुष्ठिनी च जाता । सर्वेऽपि तां निनिन्दुः ।

दृश्या स्वेहया लोकान् प्रत्युवे—
“कुंभे निक्षयुगत्वेन किं द्विषं बाह्यकस्य जननी व्यपोहति ।”

कंवताबुरसना निरुज्जता दुर्जनेन जननी द्यैपाकृता ॥ १ ॥”

तदेवं सकलजनगोचरोऽवर्णवादो न श्रेयान्, किं पुना राजामात्यदेवगुरुसंघादिषु । तत्रापि साध्याद्यवर्णवादेन तत्रा-

न्तरे नीचैर्गोत्रकदंकाद्यापत्तिः । यतः—
“निवृत्तिजगत् त्रिवं पावं पावेद् सो दुहमणतं । सीयाश्च पुत्रत्रये मुणि श्रवन्नस्काण्डाणान् ॥ १ ॥”

अत्र त्ररते मृणालकुंरुपुरे श्रीश्रुतिपुरोधाः । तस्य त्रार्था सरस्वती । तयोः पुत्री वेगवती । एकदा तत्रैकः साधुरा-

गात् । उद्याने प्रतिसया तिष्ठति । लोको दत्तया तं ववन्दे । साधुपूजां वीक्ष्यादीकमात्सर्येण वेगवती लोकांनाह—
“एष पाख्मनी मुनः किं पूज्यते द्विजान्मुत्तवा । एष मया रमण्या सह रममाणो दृष्टः” इति कूटमातं दत्तवती । ततः

साधोः पूजादिभ्यो मुग्धा निवृत्ताः । मुनिस्तु तज्ज्ञात्वा “मा जिनशासनेऽपन्नाजना मक्षिमितं नृयादिति” मनसिक्कृत्य
‘यावत्तत्कलंकं नोत्तरति तावन्मया न नोज्यं’ इति प्रतिज्ञाय कायोत्सर्गेण स्थितः । ततः शासनदेवतासांनिध्यात्—

१ कुंभशकलद्वयेन. २ विद्याम्. ३ अधःकृता.

इति द्वितीयोऽतिचारः । तथा—

अन्याख्यानास्वरौ जावी श्वा वा जवति निन्दकः । परत्रोका कुमित्रवि कीटो जवति मत्सरी ॥१॥

दूषणं मतिरुपैति नौत्तमी माध्यमी स्पृशति ज्ञाषते न च ।

वीक्ष्य पार्श्वमथ ज्ञाषतेऽधमा रारटीति सहसाधमाधमा ॥ २ ॥

सहसाऽन्याख्यानोपरि संबन्धोयं द्वौकिङ्कस्य—

सुप्रामे सुन्दरश्रेष्ठी दाता लोकप्रियः । यतः—

प्रियः प्रजानां दातैव न पुनर्द्रविणेश्वरः । आगच्छन् वाञ्छयते लोकैर्वारिदो न तु वारिधिः ॥ १ ॥

एका तु प्रातिवेद्मिकी ब्राह्मणी तं श्रेष्ठिनं निन्दति—“वैदेशिका अत्रागच्छन्ति, असौ धर्मीति तेऽस्य स्वप्नं निद्रि-
पन्ति, ते तु विदेशे स्त्रियन्ते, इत्यस्योत्सवः, ज्ञातोऽयं धर्मीति” । एकदा निद्रि कर्पाटिकः ह्युधार्त आयातः । तदा च
किञ्चिज्ज्ञेयं पेयं च नात्रत् । स तु दाता दानव्रती आत्मीरीगृहात् तत्कमानीय तमार्षयत् । सोऽस्त्रियत, तत्तत्कमुद्घाट-
मुखायामात्मीरीशिरःस्थायां स्थाव्यां शकुनिकाधोदृतमहाहिमुखगदितगरत्नमिवितमासीत् । प्रातस्तं मृतं दृष्ट्वा वृद्धा
जहर्ष—“दृष्टं दातुश्चरितं ? विषदोऽयं ग्रन्थिकाद्योज्ञात्” अत्रान्तरे सा कर्पाटिकहत्या ज्ञमन्ती चिन्तयति स्म—“कस्याहं
लगामि ? दाता विशुद्धात्मा, सर्पोऽप्यङ्गः परवशाश्च, शकुनिका सर्पाद्याना, आत्मीर्यज्ञा, तत्को मया ग्राह्यः ? एवं

न सत्यमपि ज्ञाषेत परपीडाकरं वचः । लोकेऽपि श्रूयते यस्मात्कौशिको नरकं गतः ॥ १ ॥

कौशिकाख्यो दौर्तिकर्षिः सत्यवादीति प्रसिद्धा प्रसिद्धस्तपश्चरति । एकदा चौरा ग्रामं मुषित्वा मुनेरग्रे नृत्वा वने नष्टाः । पृष्ठे व्याहरिकाः समेताः । मुनिं दृष्ट्वा प्राहुः—‘त्वं सत्यवादित्वात् सत्यं कथय, चौराः क्व मार्गे गताः?’ । स दध्यौ-

“अशुश्रूकथने शुश्रूं पृष्ठतां पातकं महत् । यतो मृग्यापि नादायि पापमेतत्स्वमूर्धनि ॥ १ ॥”

इति स्मृत्युक्तज्ञातं विचार्य तेन चौरस्थानं दर्शितं । पश्चात्तैस्ते विनाशिताः । ऋषिर्नरकं गतः ।

तथैकः परमर्षिर्वने तपस्तपति । अन्यदा द्याधैत्र्यासिता मृगास्तदग्रे नृत्वा वने गताः । तैः पृष्ठं—‘मृगाः क्व गताः?’ तेन दयावतोक्तं—‘या पश्यति, न सा ब्रूते । या ब्रूते, न सा पश्यति’ । श्रुत्वेति ते दध्युः—‘अयं लोकबहिर्मुखः किं वेत्ति?’ इत्युक्त्वान्यत्र गताः । मृगाश्चोद्गरिताः । ऋषिः स्वर्गतः ।

ततः प्रमादात् परपीडनोपदेशोऽतिचारः, यथा शुश्रूयादीकप्रपञ्चसिद्ध्यर्थं । इति प्रथमोऽतिचारः ।

अनाद्योच्य सहसाऽन्याख्यानमसद्दोषाध्यारोपणं यथा—चौरस्त्वं पादहारिको वेत्यादि न कस्यचिन्नरस्य वाच्यं । अन्ये तु रहस्यान्याख्यानं पठन्ति । व्याचक्षते च—रह एकान्तस्तत्र जवं रहस्यं । अन्यथाख्यानमसद्दध्यारोपणमन्निशं-सनं च । यथा—यदि वृद्धा स्त्री ततस्तस्यै कथयति—‘अयं तव जर्ता तरुण्यामतिप्रसक्तः’ । अथ तरुणी, तत एवमाह—‘अयं ते जर्ता मुग्धासुरक्तः’ । अथवा दंपत्योः पुरः रहसि जवं चेष्टितं, तस्यान्निशंसनं हास्यादिना, न तु तीव्रसंक्षेपेन । यदाह—सहस्रप्रकाणार्द्धं जाणतो जड करेज्ज तो जंगो । जड पुण णाजोगादहिंतो तो होइ अइयारो ॥ १ ॥

असत्यवचनं प्राज्ञः प्रमादेनापि नो वदेत् । श्रेयांसि येन नञ्यन्ते वात्ययेव महाहुमाः ॥ १ ॥
 त्वं तु रुष्ट इहैकत्रयं सुखं हंसि । सत्यव्रते तु नम्रेऽनन्तत्रयदुःखं नवति” । इति श्रुत्वा राजा तं शिक्षां ददौ—“त्वं
 द्वितीयव्रतमिवान्यान्यपि व्रतानि गृहाण” । तेन तथा कृतं । ततो जीर्णकोशाध्यक्षं निर्वाह्य नृपेण श्रीकान्तस्तत्पदे
 स्थापितः । स क्रमाङ्गैश्वर्येयश्चाङ्गो वन्द्यः ।

अंगीचकारैकयमं दृढारमधीः श्रीकान्तचौरो जिनदासवाक्यतः ।

अत्रैव तेनेष्टकृतं जनैः स्तुतं लब्धं ततः स्वीकुरुतादिदं व्रतम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठसंज्ञे षट्सप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १६ ॥

॥ अथ सप्तसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १७ ॥

अथैतद्व्रतस्य पञ्चातिचारानाह—

एतद्भूतप्रपन्नस्य त्याज्यं मिथ्योपदेशानम् । अन्याख्यानमनालोच्य व्याचक्ष्यं नैव कस्यचित् ॥ १ ॥
 मिथ्योपदेशानमसदुपदेशः । गृहीतव्रतस्य परपीनाकरवचनमसत्यमेव । यथा—बाह्यन्तां खरोष्ट्रादयः, हृन्त्यन्तां
 दस्यवः इति वा । सन्नयो हितं सत्यमिति व्युत्पत्त्याऽवितथमपि परहिंसात्मकं वाक्यमनृतमेव । यदाहुः—

दृश्यं सत्यं वदन्यां तस्यां प्रथमे सत्येऽङ्कुरो द्वितीये पत्राणि तृतीये शाखाः चतुर्थे मङ्ग्यः पञ्चमे च पत्रेतिमानि चूत-
फलानि जातानि । सर्वेऽपि सन्ध्यास्तां प्रशंसुः । तेषां पारणं जातं । इति ।

सत्यव्रतं द्यौर्किक्कशास्त्रेऽपि वर्णितं । अतो हे श्रीकान्त त्वमपि सत्यं व्रतं गृहाण । तेन स्वीकृतं । जिनदासो व्याज-
हार—‘आजीवितं जीवितमिव त्वया पादयं व्रतं’ । स प्राह—

“राज्यं यातु श्रियो यान्तु यान्तु प्राणा विनश्वराः । यामया खमुखेनोक्ता वाचा मा यातु शाश्वती ॥१॥”

एकदा राज्ञौ चौर्यार्थं निःसृतः । मार्गे श्रेणिकात्रयौ मिलितौ पप्रह्यतुः—‘कोऽसि त्वं’ । तेनोक्तं—‘आत्मीय एव’ ।
संजिणोक्तं—‘क यासि ?’ । तेनोक्तं—‘सैन्यार्थं नृपकोशे यामि’ । पुनः पृष्टं—‘कुत्र वससि ?’ । चौरैणोक्तं—‘अमुक-
पाटके’ । ‘किं नाम ते ?’ । ‘श्रीकान्तः’ । तान्यामच्चिन्ति—‘आश्चर्यमिदं, यः चौरः स एवं कथं वक्ति ?’ । इति विचा-
र्याश्च चक्षितौ । चौरसस्मात्पेटिकां गृहीत्वा ब्रजन् पुनर्मिलितः पृष्टः—‘किं किं गृहीतं त्वया ?’ । ‘इमामेकां रत्नमञ्जुषां
छात्वा ब्रजामि स्वगृहे’ । इति वाक्यं निशम्य तौ स्त्रौकसि गतौ । प्रातर्भागमारिक्येण किंचिदितस्ततः कृत्वा पूरुतं ।
तदारक्षो हक्कितः । नृपेण कोशेशस्य पृष्टं—‘किं गतं’ । तेनोक्तं—‘पेटादक्षकं’ । ततो मिथो नृपसंजिणौ आस्यं विदोष्य स
आकारितः पृष्टश्च—‘राज्ञौ त्वया किं किं गृहीतं ?’ । सोऽपि राजिमिक्षिताविमवेवेति निश्चित्याह—“स्वामिन् ! मङ्गुक्तं
किं विस्मृतं ? युष्माकं पश्यतामेव मयैका जीविकार्थं पेटा गृहीता” । राजा वक्ति—‘त्वं सत्यं कथं वदसि ? मत्तः कथं
न बिभ्रेषि ?’ । स आह—“राजन् !

तथाहि—हस्तिनापुरे शुधिक्षिरनृपोद्याने माधमासेऽष्टाशीतिसहस्राणि मुनीनां आश्रमभूः । राज्ञा योजनार्थमन्यार्थिताः प्राहुः—‘हे धर्मपुत्राद्याक्षफदैर्जोनं कारयसि, तदा शुद्धासो नान्यथा’ । श्रुत्वेति चिन्तापरो दध्यौ—‘कथं तानि लन्यन्तेऽकावे ?’ । इतश्च नारदर्षिरन्येत्यत्र प्राह—“राजेन्द्र ! यदि जवत्पट्टराज्ञी जौपदी सत्रासु पंच सत्त्वान्यन्निधत्ते, तदाऽकावेप्याक्षफदानि प्राडुर्नैवन्ति” । इति तदंगीकृते सत्रायां समेतां जौपदीं नारदोऽवादीत्—

“पञ्चतुष्टिः सतीत्वं च संबन्धेनातिशुद्धता । पत्यौ प्रेम मनस्तुष्टिः सत्यपञ्चकमुच्यताम् ॥ १ ॥”

इत्युक्ते मृषोकिनीरुः कृष्णा सती स्त्रीगुह्यं प्राह—

सुरूपाः पञ्च योद्धारः पांशवाः पतयो मम । तथापि कुरुते वाञ्छा मनः षष्ठेऽपि नारद ॥ १ ॥
रहो नास्ति कृष्णो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः । तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ २ ॥
सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा पितरं ज्ञातरं सुतम् । योनिः क्लिद्यति नारीणामपान्नमिवांजसा ॥ ३ ॥
वर्षा कष्टतरः कावो जीवनात्स तु वद्वज्रः । तेन नारद नारीणां जर्ता जर्तेति वद्वज्रः ॥ ४ ॥
नाद्विस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः । नान्तकः सर्वचूतानां न पुंसां वामलोचना ॥ ५ ॥
अग्निकुंजसमा नारी द्युतकुंजसमो नरः । तेन नारद नारीणां संसर्गं परिवर्जयेत् ॥ ६ ॥”

“निगोदेज्जथ तिर्यहु तथा नरकवासिषु । उरपयन्ते मृषावादप्रसादेन शरीरिणः ॥ १ ॥

पारदारिकदस्युनामस्ति काचिरप्रतिक्रिया । असत्यवादिनः पुंसः प्रतिकारो न विद्यते ॥ २ ॥”

अतस्तद्वतं ग्राह्यं, येन सुखसंपत्तिः स्यात् । अत्रार्थे श्रीकान्तश्रेष्ठिज्ञातम्—

राजगृहे श्रीकान्तेन्यो दिने व्यापारं रात्रौ च चौर्यं करोति । एकदा द्वादशव्रतचतुर्दशानियमधारी जिनदासश्चाङ्क आगतः । श्रीकान्तेन जोजनाय निमंत्रितः । स च वक्ति—‘यस्य वृत्तिर्न जाने, तद्गृहे शुक्तिं न कुर्वे’ । स ग्राह—‘शुक्लं व्यापारं करोमि’ । जिनदासेनोक्तं—‘न त्वद्गृहे व्ययानुसारी व्यापारः, ततः सत्यं वद’ । ततः सोऽन्वन्न परगुह्यावावदुकं तं निधाय निजचौर्यस्य वार्तामुवाच । तदनु तेनोक्तं—‘त्वद्गृहे न जोदयेऽहं, ममापि त्वदाहारानुयायिनी बुद्धिर्न वति’ । तेनोक्तं—‘सैन्यं विना यत्नं वदेस्तदहं धर्मं कुर्वे’ । जिनदासोऽनृतव्रतफलमाह—
एकत्रासत्यजं पापं पापं निःशेषमन्यतः । दुर्योस्तुत्थाविधृतयोरायमेवातिरिच्यते ॥ १ ॥

शिखी मुंभी जटी नम्रश्रीवरी यत्तपस्यति । सोऽपि मिथ्या यदि ब्रूते निन्धः स्यादन्यजादपि ॥ २ ॥
असत्यमप्रत्ययमूलकारणं ॥ ३ ॥ विश्वासायतनं विपत्तिदहनं देवैः कृताराधनं ॥ ४ ॥ सिंदूरप्रकरे-

अचिन्त्यमाहात्म्यकरं महान्तो वचः समीचीनमुदीरयन्ति ।

यद्वोक्त्वाक् पांडुसुतप्रियायां सत्यं वदन्यां फलति स्म चूतम् ॥ ५ ॥

धश्चक्रे । एवमनार्या वेदाः प्रवृत्ताः । आर्यैरतु वेदान् माणवकनिधेरुद्भूत्य प्रतिदिनजोज्यमानश्चाङ्गपठननिमित्तं श्रीतीर्थ-
करस्तुतिरूपान् श्राङ्गधर्मप्रतिपादकांश्च नरतश्चक्री चक्रे ।

वसुङ्कितीशदिजपिष्पत्तादयः, असत्यवाक्यादधमां गतिं गताः ।

निधाय तेषां हृदये निदर्शनं, हितेष्टुत्रिरत्याज्यमसत्यजटपनम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ षष्ठे स्तंभे पञ्चसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७५ ॥

॥ अथ षट्सप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७६ ॥

अथासत्यनेदानाह—

अमृतोद्भावनं चाद्यं द्वितीयं मृतनिह्वयम् । अर्थान्तरं तृतीयं च गर्हनाम चतुर्थकम् ॥ १ ॥

एतच्चतुर्विधासत्यं भ्रन्नादिदुःखहेतुकम् । ज्ञात्वानृतव्रतं ग्राह्यं येन सौख्याद्यवामुयात् ॥ २ ॥

अमृतोद्भावनं यथा—सर्वगत आत्मा, इयमाकस्तंडुलमात्रो वा । मृतनिह्वयं यथा—नारत्यात्मा, नास्ति पुण्यं, नास्ति
पापं चेत्यादि । अर्थान्तरं यथा—गामभ्रमन्निदधतः । गर्हनाम तुर्थं, तन्निविधं, एकं सावद्यव्यापारप्रवर्तनं यथा—क्षेत्रं
क्षेदयेत्यादि । द्वितीयमप्रियकारणं यथा—काणं वदतः । तृतीयमाक्रोशरूपं यथा—अरे निर्मुख । इत्याद्यसत्यं
नरकादिदुःखनिमित्तं । यतो योगशास्त्रे—

कविः कपटपटुर्नव्यां राजदक्षिणसंहितां कृत्वा सज्जनतस्तथा व्याख्येयं यथा लक्ष्मैः सगरः प्रकृष्टः स्यात्, मधुपिंग-
रत्नपट्टः । ततः सर्वैर्नृपादिचिह्नैरस्यमानो ह्रिया निर्गतः । सगरस्तु कन्यया वृतः । ततो मधुपिंगः क्रुधा तपः कृत्वा
महाकादोऽसुरोऽजनि । तयोश्च तृतीयः पिष्यद्वादोऽपि मिदितः । तद्वृत्तान्तरत्वेवम्—

सुलसासुत्रद्वार्ये परित्राजिके ई जनविख्याते अमृताम् । तयोश्च सुलसा विशिष्यतमा विडुषी 'यो मां वादे जयति
तस्याहं शिष्य' इति पटहोदयोषिणं याज्ञवल्क्यं परित्राजकं वादे जित्वा स्वशिष्यीचक्रे । क्रमात्तस्यातिपरिचये सुलसाया
गर्भे जाते ज्ञाते च सुत्रद्वया सा निहुरमुपालब्धा, प्रह्वन्नं च धृता । जातं पुत्रं पिष्यदस्याधरत्यक्त्वा तौ निर्गतौ । प्रातः
सुत्रद्वया पुत्रस्तत्र दृष्टः । स च कुपितः पिष्यदकलं स्वयं मुखे पतितमास्वादितवान् इति पिष्यद्वाद इति कृतनामा सुत्र-
द्वया पाठितः । तेन तस्याः पार्श्वे स्वजन्मवृत्ते श्रुते पित्रोः प्रदेषं वहन् वधार्थमनार्योऽनार्यान् वेदान् चकार । तेषु चैवं
प्ररूपणां चकार यद्वत् राजन्निरश्वादिशान्तिनिमित्तं स्वर्गावाप्तये च पशुनुरगजमनुष्यादित्रियार्गः कार्य इति । ततो
महाकादोनाचिनिति—'यद्येतयोरुत्तम्या राजादयो यागे हिंसां कुर्वन्ति तदा मृत्वा नरकं यान्तीति सगरादिनृपाणां मम
वैरनिर्यातना न्नवतीति" । ततस्तेनोक्तं—'युवां यज्ञे हिंसां प्रवर्तयतं, अहं सर्वत्र साक्षिभ्यं करिष्यामि' । ततोऽसुरेण
सर्वत्र रोगिणः कृताः । यत्र यत्र तौ हिंसात्मकं यागं कारयतः, तत्र तत्र सोऽसुरो रोगानुपशमयति । यज्ञहतांश्च पश्वान्-
दीन् विमानस्थानमरीचलान् साह्याहर्षयति । तदनु सर्वेऽपि नृपं सादरास्तथा चक्रुः । एवं मनुष्याहिंसापि तैर्निःशूकैः
शनैः शनैः प्रवर्तिता । ततो मायया मोहयित्वा महाकादोऽन सनार्यः सगरोऽध्वरे जुहुवे । पिष्यद्वादेन च स्वपितृमातृमे-

क्रमेण पर्वतो जनैस्तपदे स्थापितः । अत्रिचन्द्रतृपपदे तु वसुराजो जातः । एकदैकेन व्याधेन वने मृगोपरि बाणो मुक्तः स्खलितः । आगत्य हस्तस्पर्शेन निश्चिता स्फटिकझिला । ततो राज्ञोऽग्रे प्रोक्तं । राज्ञा आनाय्य रह आसजनैः स्वासनाधो निवेशिता । तन्नजसि स्थितं वीक्ष्य लोकाः प्राहुः—‘सत्यस्य महिमाऽयं’ इति प्रसिद्धिर्जहे ।

एकदा नारदः पर्वतस्य मितनार्थमागतः । तदासौ ‘अर्जैर्यष्टव्यं अर्जैर्यष्टव्यं’ एतत्पदस्यार्थबलागौर्यागः कार्यः इति ज्ञानाग्रे वक्ति । तदाकर्ण्य नारदेन निषिद्धः—

“त्रिवार्षिकाणि सस्यानि न हि जायन्त इत्यजाः । व्याख्याता गुरुणास्माकं किं न स्मरसि बान्धव ॥१॥”

तदा गर्वेण पर्वतो वक्ति—‘यः कूटं वदति तस्य जिह्वा लिखते’ इति प्रतिज्ञां कृत्वाह—‘अत्र वसुः साक्षिकः’ । ततः पर्वतमाता वसुराजस्याग्रे गत्वा वादवृत्तमाख्यत् । पुत्रदानं देहीति यथाचे । राजोवाच—‘गह्र मातस्वत्सुतपहं करिष्ये’ । द्वितीयेऽहि तौ सपरिकरौ वसुपार्श्वे आगतौ । राज्ञा पर्वतस्य कूटसाध्यं दत्तं । ततो देवतया शिलासिंहासनं चूर्णीकृतं । वसुर्ध्येधे पातितो मृत्वा नरकं गतः ।

नारदस्तु स्तुतो देवैः सत्यात्स्वर्गं गतः क्रमात् । इति श्रुत्वा बुधैर्नित्यं कार्यः सत्यवतादरः ॥ १ ॥

वसुनृपसुता अपि देवतया निहताः । पर्वतकः पौरैर्धिकृत्य निर्वासितो महाकाद्यासुरेण संगृहीतः । तत्संबन्धस्त्वयम्-अयोधननृपेण निजपुत्र्याः स्वयंवरे प्रारब्धे मात्रा कन्यायाः प्रह्वन्नं प्रोक्तं—‘मन्नातृव्यो मधुरिण एव त्वया वरणीयः’ । तच्च सर्वनृपमुख्यः सगरो रहः स्थितः स्वदूतीमुखतो ज्ञात्वा स्वपुरोहितं कन्यावरणोपायं पप्रह । सोऽपि सद्यः-

हणं कस्माद्न कृतं ? । सत्यं, उच्यते—कन्याद्यदीकानां दोर्केऽप्यतिगर्ही जोगान्तरायवेष्टषट्श्लादयो दोषाः स्फुटा एवेति । तथा न्यस्यते रक्षाणान्यस्मै समर्प्यत इति न्यासः सुवर्णादि, तस्यापहरणं महापापम् । तस्य चादत्तादानत्वे सत्यपि वचनस्यैव प्राधान्यत्वान्मृषावादत्वं । तथा दान्यदेयविषये साह्यीकृतस्य दान्चामत्सरादिना कूटसाक्ष्यप्रदानात् कूटसाक्षित्वं नववचन-
ऽप्यनर्थहेतुः, वसुराजस्येवाजशब्दार्थसाक्ष्ये । अत्रार्थे ज्ञातमिदम्—

शुक्तिमत्यां क्षीरकदंबकोपाध्यायपार्श्वे तत्पुत्रः पर्वतो नृपपुत्रो वसुर्दिजपुत्रो नारदश्चैते त्रयोऽपि पवन्ति । अन्येष्टुः सौधमूर्ध्नि ते पवन्तः श्रान्ताः सुप्ताः । तदानीं व्योम्नि गह्वन्तौ दौ चारणर्षी मिथः प्रोचतुः—‘एतद्वात्रत्रयमभ्य एकः स्वर्गगामी, दौ तु भवन्नगामिनौ’ । तच्छ्रुत्वा पाठकस्तपरीक्षार्थमेकैकं पिष्टताम्रचूर्णं दत्त्वा प्राह—‘हे वत्साः ! यत्र कोऽपि न वीक्षते तत्रामी बध्माः’ । ततो वसुपर्वतौ शून्यस्थाने हत्वागतौ । नारदस्तु विजने गत्वा दध्नौ—‘इदं गुरुवाक्यं—यत्र कोऽपि न पश्यति तत्रायं हन्तव्य इति । तत्स्थानं तु त्रिजगत्सु नास्ति सर्वज्ञानां सिद्धानां किमगम्यं, ज्ञानिनामगोचरं तद्वस्तु नारत्येव । परं चायं मां पश्यति, अहं चामुं पश्यामीति । गुरुत्रिस्तु मम प्रज्ञां परीक्षितुमित्यादिष्टमस्ति’ । इति श्रुत्वाऽहृतं तं ह्वात्वा गतः । अध्यापकेनोक्तं—‘मण्डुकं त्वया कथं न कृतं ?’ । सोऽवक्—‘जगवन् ! हृदि विचार्यताम् । शुष्मदादिष्टं तत्सत्यापितं’, इत्युक्त्वा स्वात्तिप्रायो ज्ञापितः । ततो गुरुत्रिः सदयत्वात् स्वर्गामी स ज्ञातः । अपरी नरकगामिनौ विज्ञाय चिन्तितं—

“किं तेन पाठितेनापि येनात्मा नरकं व्रजेत् । वैरान्यादित्युपाध्यायः प्राप्ताजीहुरसंनिधौ ॥ १ ॥”

॥ श्रीजपदेवप्रासादे ॥

॥ षष्ठस्तंजः ॥

॥ अथ पञ्चसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥

अथ द्वितीयव्रतमाह—

सूक्ष्माबादरशेदान्यां मृषावादो द्विधा स्रुतः । तीव्रसंकल्पजः स्थूलः सूक्ष्मो हास्यादिसंज्ञवः ॥ १ ॥

तत्र भ्रावकस्य सूक्ष्मे मृषावादे यतना । स्थूलं तु त्याज्यमेव । लोकेऽप्यकीर्त्यादिहेतुत्वात् । तच्च बादरं कन्यादी-
काद्यं । तदेवाह—

अणुव्रतं द्वितीयं तद्वार्यं यत्कापि नानृतम् । नृकन्यागोधनन्याससाक्षिष्वेव विशेषतः ॥ १ ॥

कन्यागोचर्यदीकानि न्यासापहरणं तथा । कूटसाहयं च पंचेति स्थूलासत्यान्यकीर्तयत् ॥ २ ॥

तत्र देशादिजिरविषकन्यां विषकन्यां, सुशीलां दुःशीलां, व्यत्ययेन वा बदलः कन्यादीकं । उपलक्षणमेतत् सर्व-
स्यापि द्विपदस्यादीकस्य । एवमद्वयदीरां गां बहुदीरां वदतः । इदमपि सर्वचतुष्पदस्योपलक्षणं । परसत्कां नृमिमात्स-
सत्कां, ऊषरक्षेत्रमनूषरं वा वदतो नृम्यदीकं । इदं च सर्वस्याप्यपदविषयस्योपलक्षणं । अत्राह—द्विपदचतुष्पदापदश-

वारणौ वज्रवतुः । चन्द्रजल्लुजोऽप्रेऽपि तौ युयुधाते । राज्ञान्यदा सुदर्शनः केवली पृष्टो देशनान्ते तयोर्वैरकारणमा-
चख्यौ । तल्लुत्वा तृपोऽचिन्तयत्—'अहो विचित्रं कर्मनटैः कारितं जवनाटकं । रंको राजत्वं, राजा रंकत्वं, सुरोऽष्टाद-
शासागरायुष्कः क्षणेन लंबकर्णत्वं श्वत्वमप्यश्रुते, श्वा च सुरत्वं । यतः—

यत्संश्रयन्ति नितरां गुरुमोहनिद्रां संसारकूपकुहरे निपतन्ति यच्च ।

पश्यन्ति सज्जतिपथं न हि यच्च सत्त्वा मिथ्यात्वमनधतमसं खलु तत्र हेतुः ॥ १ ॥'

इत्यादिवैराग्येण स्वांगजं राक्ष्ये न्यस्य प्रब्रज्यां लात्वा एकावतारी देवो जाताः । गजौ तावाद्यनरके गतौ ।

देवाद्भुतं येन गृहस्थत्वावे जलकुष्ठतस्तेन तदात्तमाद्यम् ।

सर्वेषु जीवेषु दयापरोऽसौ देवत्वमापद् हिमरश्मिसंज्ञः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंप्रहाख्यायामुपदेशप्रासादमन्यस्य वृत्तौ पञ्चमस्तंत्रे चतुःसष्टतितमं व्याख्यानम् ॥ ७४ ॥

॥ समाप्तोऽयं पञ्चमस्तंभः ॥ ५ ॥

तदाकार्यं गुरुं प्रति गत्वोक्तं । गुरुस्तुष्टुत्वा नृस्यन् जहर्ष—‘अहो परिमितत्रयैर्मै सिद्धिः । धन्यं सत्यं कानिवाक्यं’ इत्यु-
क्त्वाऽग्रे विजहार ।

हिंसां परित्यज्य स मात्सिकोऽपि कृणेन ज्ञानं वरमं वज्रार ।

अतो व्रतानां धुरि तस्य लेख्यं नन्वेति तथ्यं न वचोपकीर्त्या ॥ १ ॥

इत्यादिं गुरुकदेशनामाकार्यं सापराधानामपि जीवानां वधं निषेधयति स्म । राजादेशेन नङ्गो नेति व्रतं स्नात्वा
तत्पुरतृपसेवां चकार । एकदा कानने नृपत्रदैश्वरो रुद्रः । तदा नृपणेचे—‘हे दूर ! त्वमेतं दुर्धरचौरं व्यापादय’ ।
स्वन्द्रेण युक्तं विना जन्मुहन्ननियमं चक्रे राजा हृष्टस्तं स्वांगरक्षकं चक्रे । क्रमादेशेनः कृतः ।

अथान्यदा चन्द्राग्रजः सूरौ यौवराज्येनातृप्तो निशि शस्त्रेण पराञ्जुलसुप्तं पितरं जघान । राक्षसा राक्षो घातं कृत्वा
पद्यायमानो दृष्टः । एष राजघातको यातीति कोलाहलो जातः । राजा स्वपुत्रं ज्ञात्वेति दभ्यौ—

“सौरजाय नवन्त्येके चन्दना इव नन्दनाः । मूलोहित्यै नवन्त्यन्ये वालका इव बालकाः ॥ १ ॥”

इति विमृश्य राजा सूरं देशतो निर्वास्थानायितं चन्द्रं राज्ये न्यवेद्ययत् । ततो घातार्था नृपः सूरपुत्रे रौद्रध्यानयुक्तो
मृत्वा चित्रको जातः । तघने सूरौ व्रमन्नागतः । पूर्ववैरातश्चित्रकेण स हतः त्रिद्वो बनूय । तस्मिन्नेव वने आखेटकं कुर्वन्
पुनर्वापिना हतः । सोऽपि चित्रकस्तस्मिन्नातवन्धुचिर्जिह्वे । द्वावपि द्यूकरो जातौ । मिथो वैराद्यमाणौ दुग्धकहतौ द्वौ

मीनानां तु वधारंजे वेदो जातो निजाहुद्वेः । लयत्वा शस्त्रेण हिंसां च जातो धीवरऋजिनाक् ॥ ५ ॥

पृथ्वीपुर एको धीवरः । तं प्रति स्वजनैर्जाह्नदिकं समर्थ्य मीनबन्धनाय सोऽनिहञ्चापि कथमपि प्रेषितः । स मत्स्यान् छात्वागतः । स्वजनैर्निहितं शस्त्रं दत्तं । तद्वस्त्रेण मत्स्यवधं कुर्वन् स्वांगुदयाश्चेदो जातः । तद्देवनाचिभूतो दध्यौ—
‘धिगस्तु हिंसाप्रियजीवान् । यतः—‘क्षियस्वेत्युच्यमानोऽपि’ इत्यादि” ।

इतश्च नगरात्स्थंडिलधूम्यां ब्रजन्तौ गुरुशिष्यौ मातृसिकं सशस्त्रकरं ददशतुः । तदा शिष्यो गुरुं पप्रब्ध—‘नगवधो दशा जीवाः कथमपि न निस्तरिष्यन्ति’ । गुरुराह—“वत्स न कोऽपि मौनीभूधर्मे एकान्तकदाग्रहः । यतः—
अनेकजवसंचितानि कर्माणि जावाभ्यात्मज्ञानेन शुजपरिणामतः क्षणेन निहन्ति । यत चकं—

जं जं समयं जीवो आविसद जेण जेण जावेण । सो तन्मि तन्मि समय सुहासुहं बंधए कम्मं ॥ १ ॥”

इति शिष्यं निरुत्तरीकृत्य गुरुरणैकं पदं बाढस्वरेण प्रोक्तं—‘जीववहो महापावो’ इत्युक्त्वा गुरुरग्रे गतः । धीवरेण तत्पदानुसारेण चिन्तितं—‘अद्यप्रच्युति कश्चिदपि जीववधो मया न कार्यः’ । इत्यादिध्यानपरो जातिस्मृतिं प्राप । दीन-
कुलोद्भवं पूर्वविराधितचारित्र्यफलं मत्वा दीह्याग्रहणोत्सुकः शुक्लध्यानेन केवलज्ञानमाप । आसन्नदेवैर्महोत्सवः कृतः । देवकुण्डनिशब्दः तद्विषयेण श्रुतः । गुरुराह—‘वत्स पश्य धीवरस्य तस्य महाज्ञानमुत्पन्नं । त्वं तत्र गत्वा मज्जवान् पुष्प’ । सोऽपि सशंकः सविस्मयस्तत्र गत्वा स्थितः । तदा ज्ञानी प्राह—“ किं विचार्यते ? अहं स एव । द्रव्यजावहिंसात्यागेन मयेदं द्वाब्धं । तव गुरुणां नवास्तु यद्वृक्षाधः स्थितस्तत्पत्रतुह्यगणनया ज्ञेयाः । त्वं त्वस्मिन्नेव नवे सिद्धिं प्राप्स्यसि” ।

स्त्रोकरात्रिं मत्वा धान्यपेषणसमये गाढकान्तरे स्थितः सर्पो मर्दितः । तत्पिष्टरोद्वलकाग्निनः स्वजनाः पञ्चत्वमगुः । श्रेष्ठी
स्तु तद्वुद्धिं ज्ञानिनो विज्ञाय तत्पापमाद्योच्य देवचर्यं जगामेति ।

हिंसाप्रकारा बहवो नवन्ति जिनेन्द्रशास्त्रास्त्रिजबुद्धितो वा ।

विज्ञाय ये विज्ञवरास्त्यजन्ति ते यान्ति सद्धमीमनघां शिवाख्याम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्बदिनपरिमितोपदेशसंप्रदास्यायामुपदेशप्रासादप्रत्यक्ष्य धृत्तौ पञ्चमस्तंभे त्रिसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७३ ॥

॥ अथ द.तुःसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७४ ॥

अथ हिंसाहिंसाफलं प्रदर्शयते—

हिंसा निरन्तरं दुःखमहिंसा तु परं सुखम् । जन्तोर्देवात्यहो सूरचन्द्रयोरिव तद्यथा ॥ १ ॥

अत्र श्लोकोक्तनिदर्शनमिवम्—

जयपुरे दाम्बुजधराक्षः सूरचन्द्राग्निधौ सुतावप्लतां । पित्रा ज्येष्ठस्य युवराजपदे दत्तेऽपमानतश्चन्द्रः पुरास्मिर्गत्य विदेशे
पर्यटन् एकदा गुरुमुखादिदं वाक्यं श्रुत्वा—

सापराधा अपि प्रायो नेहिन्निः पुण्यदेहिन्निः । न हन्तव्यास्त्रसास्तावर्किं पुनस्ते निरागसः ॥ १ ॥

तथा राज्ञौ महारख्येण पातस्याज्यः । यदि किञ्चित्कार्यं स्यात्तदा मन्दस्वरादिनैव । हुंकारहुंकाराद्यपि न कुर्यात् । राज्ञौ तत्करणे विनिर्द्देशगोधादिर्द्विजजीवैर्मक्षिकाधारंजः प्रातिवेशिकैः स्वस्वारंजः प्रवर्त्येत । सूषकारतिवपीदकजारतस्कर-
कर्षकशोकिकोद्वृत्कारघट्टयंत्रवाहकरजकमात्सिकादीनामपि परंपरया कुव्यापारप्रवृत्तिः । यत उक्तं श्रीवीरेण जयन्तीप्रश्नो-
त्तरे—‘अधर्मिणो नराः सुप्ता एव श्रेष्ठाः, धर्मिणस्तु विनिद्रा वर्याः’ । अत्रार्थे प्रबन्धोऽयं वृद्धेन्यः श्रुतः—

कोऽपि साधुः स्वशिष्येन्यो राज्ञौ वाचनां पूर्वगतां ददाति । एकदा चूर्णैर्पथिना संमूर्धिममत्स्यादीनामुत्पत्तिं गुरुरा-
ख्याति । तदैकेन मात्सिकतस्करेण श्रुतं । चूर्णप्रयोगं मनसि धृत्वा गृहे गत्वा तत् कृतं । बहुमीनोत्पत्तिर्जाता । हृष्टः
सक्षित्यं तत्कृत्वा कुडुंबं पुषोष । इत्थं बहुकाखो गतः । एकदा स विद्याचौरौ गुरुं नत्वा प्राह—“स्वामिन् ! त्वत्प्रसादा-
दहं सकुडुंबः सुखेन जीवामि, अक्लेशेन दुर्निद्रादिष्वनेकेषामुपकारो न विष्यति” । मुनिराह—‘कथं !’ । स प्राह—
‘तद्भ्रात्रौ युष्माज्जिः शिष्येन्यश्चूर्णज्जीवोत्पत्तिः प्रोक्ता, तेन जीवामि’ । इति श्रुत्वा गुरुः स्वप्रमाददोषं निन्दित्वा परंपरा-
निर्बुद्धिमत्प्रापं निश्चित्य तमुवाच—“त्यामन्योप्रापं श्रेष्ठं कथयामि, शृणु । अमुकामुकद्रव्याणि मेदयित्वा एकान्तेऽप-
वरके बाह्यतः कपाटौ दृढीकाराव्य मध्ये स्थित्वा चूर्णं जलादिषु क्षिप्तं स्वर्णवर्णा मीना न विष्यन्ति । तदश्नत्सत्त्वापि
वारीरं पुष्टिमज्ञावि” । तद्धित्वा गृहे गत्वा गुरुणादिष्टात् तच्चूर्णतो व्याघ्र उत्पन्नः । तेन सद्यो नक्षितः स पापात्मा नरकं
ययौ । मुनिरस्तु तत्प्रापमाद्योच्य स्वर्गं गतः । अतो राज्ञौ पठनं पाठनं च न हि वादस्वरेण ।

अत्रान्यदपि निदर्शनं—यथा कोऽपि श्राद्धो राज्ञिचरमयामे आवाह्यकं पठन् प्रातिवेशिकया स्त्रिया श्रुतः । तथा

उच्चैः स्वरैर्निशीथिन्यां पावो वर्ज्यः सुबुद्धिभिः । हिंसास्थानान्यनेकानि दृढं ज्ञात्वा त्यजेद्बुधः ॥१॥
मुखावकाशं वस्त्राञ्चलादिनाऽनावृत्य पठनादिकं करोति, तस्य हिंसा वायुजीवानां । यतः सांख्यानं महात्मारते बीदे-
तिख्याता दारवी मुखवस्त्रिका मुखनिश्वासनिरोधिका चूतानां दयानिमित्तं जवति । यदाहुस्ते—

प्राणादितोऽनुयातेन श्वासेनैकेन जन्तवः । हन्यन्ते शतशो ब्रह्मन्प्राणमात्राकरोदितौ ॥ १ ॥

इति परशासने । तथोक्तं पूज्यैः—“चतुःस्पर्शिकाः श्वासोद्भासपुद्गलाः । एभिः स्पर्शैर्वायुकायजीवानष्टस्पर्शिकान्
घ्नन्तीति” । तथा त्रिविद्यत्कावज्ञानं न प्रकाशं । यतः—

जोर्दस्निमित्त अस्कर कोजआप्सवूर्दकम्मेहिं । करणाणुमोअणेहिअ साहुरस तवस्कउं होर्द ॥ १ ॥

अत्रार्थे निदर्शनमिदम्—

द्वितीप्रतिष्ठ एका प्रोषितचर्तुका द्वित्रियासि । तद्गृहे मुनिरेको विहर्तुमायाति । एकदा तथोक्तं—‘महर्ता कदागमि-
ष्यति ?’ । ततस्तेन कथमपि कथितं—‘पंचत्रिदिनैरिति । तदनु स आगतः । सत्यं जातं । तदवसरे मुनिर्त्रिहार्थमाया-
तः । स्त्रिया मुनिनापि च स्मितं कृतं । तद्विद्योक्त्य द्वित्रियेण जातशंकेन खड्गं करे कृत्वा हास्यकारणं पृष्टं । मुनिना कथ-
मपि यथास्थितमुक्तं । ततस्तेनोक्तं—‘नो वद, अश्वेयं किं प्रसोष्यति ?’ । तेनोचे—‘किशोरी’ । ततोऽसिनाऽश्वोदरे
विदारिते विंशंकोऽचूत् । तदीक्ष्य मुनिनाऽनशनं कृतं । द्वित्रियेण ह्यामितं । साधुः स्वर्गनागचूत् ।

इत्यादिना तं निर्वचनीषके । अथ कुमारर्षिर्हस्तापसाश्रममागमत् । तत्र तापसा नित्यश इजं हत्वा मांसमश्नन्ति । तेषां मतमिदम्—अग्निवनस्पतिकणादिवहुजीवहने महापापमत एकस्मिन्महाजीववधे बहूनां न धातः । इति मत्वा तापसैरेको वारणो निगदितः । मुनिरस्तु तत्संमुखमाययौ । साधुं दृष्ट्वा स हस्ती द्रघुकर्मतयाद्यानस्तं नमुनूदय पादौ स्पर्शौ प्रणमति स्म । तदतिशयं वीह्य तापसाः प्रबुद्धा जैर्नीं वाचं स्वीचक्रुः । ततः श्रीवीरं नत्वा साधुव्रतमाददिरे समवसरणे साजयः श्रेणिक आर्क्षकुमारर्षे प्रति हस्तिमोचनवृत्तं पप्रह ।

मुनिनोचे महाराज न चित्रं करिमोचनम् । दुष्करं तु तन्तुपाशमोचनं प्रतिजाति मे ॥ १ ॥

तत्पृष्टो मुनिस्तर्कुतंतुवृत्तमुक्त्वाज्ञयं प्रशस्य धर्माशिषं ददौ । ततो मुनिराद्योचितप्रतिक्रान्तः केवलज्ञानं शिवं च प्राप ।

हस्त्यादिहिंसां परिमुच्य सर्वमिंगीकृतं यैर्मुनिराजवाक्यम् ।

तेषां चरित्रं विबुधा निशम्य कुर्वन्तु पक्वं सततं दयासु ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ पंचमस्तंने द्वासप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७२ ॥

॥ अथ त्रिसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७३ ॥

अथ मुनीनां गृहिणां च हिंसास्थानानि वर्जनीयानीत्याह—

मुखरन्ध्रमनाह्राद्य नृणादीयं न कर्हिचिद् । निमित्तं चाविक्राद्यानां न धात्र्यं कस्यचिरपुरः ॥ १ ॥

सकृज्जहपन्ति नृपाद्याः सकृज्जहपन्ति सज्जनाः । सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ १ ॥

परं तत्पादचिह्नेन तमुपद्रव्यामि” । तदाप्रभृति स श्रेष्ठी मुनीनां दानं ददौ । एकदा दादशवर्षान्ते स मुनिरागतः । तं दक्षदर्शनाडुपलवय श्रीमतिः प्राह—“स्वामिन् ! तदा निष्ठूतवन्मां त्यक्त्वा गत आसीः, अधुना कं यास्यसि ?” । मुनिर्दिव्यां गिरमनुसरन् श्रीमतीमुपयेमे । क्रमेण सुते जात आर्धकुमारोऽवदत्—“प्रिये ! तव पुत्रोऽभूत्, अहं तु ब्रजामि” । तस्मत्त्वा श्रीमती तर्कुमादायोपाविशत् । तदीदृश्य सुतः प्राह—“मातः किमिदं त्वया प्रारब्धं ?” । सोवाच—“वत्स ! तव पिता तपस्यार्ये गन्तुमिहति, अथ मम तर्कुरेव शरणं” । पुत्रः प्राह—“मातः ! मत्पितरं वङ्काहं स्थापयामि” । इत्युक्त्वा तर्कुसूत्रेण तत्पादौ वेष्टयन्नित्यमाह—“हे तात ! मया त्वं वञ्चोऽसि, कं गमिष्यसि ?” । इति तच्चेष्टितेनार्धज आर्धचित्तः पादयोर्वेष्टिततन्तुसंख्यया दादशावर्दीं यावद्गृहे तस्थौ । अवधौ पूर्णे पुनर्दीक्षां गृहीत्वा समीरवत् शुश्रूषां विजहार । इतश्च निजजनकेन रक्षार्थं मुक्ता नटाः कुमारमन्वेषयन्तः स्तैन्येन जीवन्तो मुनिना दृष्टाः, धर्मं श्रवितः प्रब्रज्यां जगद्गुः । तैर्युक्तस्य वीरवन्दनार्थं गह्वतस्तस्यान्तरावे गोशाखो मिदितोऽवदत्—“दृष्टेदं तपस्तप्यते, शुभाशुभस्य हेतुनि-
यतिरेवान्न प्रमाणं । यतः—

जपक्रमशतैः प्राणी यन्न साधयितुं क्रमः । दृश्यते जायमानं तद्धीनया नियतेर्बलात् ॥ १ ॥”

मुनिरुवाच—“नेदं युक्तं । दान्यां कार्यसिद्धिः । यतः—

यथा स्थावीस्थितं नो ज्यं कर्मणा प्राप्तमस्ति तत् । तावन्न प्रविशेदुक्ते यावन्नोद्यमवान् करः ॥ १ ॥”

इतस्तृतीये नवेऽहं सामाधिकः कौटुंबिको बन्धुमतीपतिरञ्जम् । प्रियायुतेन मया वैराग्याद्दीक्षा गृहीता । अन्येभ्यः संयतिनीमध्यस्थां स्ववधूं वीक्ष्य प्राक्तनानुरागेण तस्याः पुरो निजान्निप्रायमाख्यम् । सापि 'एष मम स्वस्य च व्रतं मा ज्ञाहीत्' इति त्रियाडनशनेन स्वर्गता । अहमपि तदुःखेनानशनाद्देवमुखं शुक्त्वाऽञ्जोत्पन्नः । धन्योऽस्तु मधुर-
जयः, येनाहं प्रबोधितः ।

अथान्यदर्शनोत्सुकः पितरं प्राह—'तात राजगृहं झुं यामि' । पिता तु तं निषिध्य तस्य रहस्यै पंचशतत्रटान्मु-
मोच । सोऽपि तान् वंचयित्वा पोतमारुह्यार्धदेश आगतः । प्रत्येकबुद्धः स तद्वैवमन्त्रयाय विसृज्य स्वयं 'तव ज्योत्स्नफलं कर्म समस्ति' इति वाण्या देवतान्निर्निषिद्धोऽपि सहसा व्रतमग्रहीत् । क्रमादसन्तपुरोद्याने देवकुले कार्पोत्सर्गेण तस्थौ ।
इतश्च स बन्धुमतीजीवस्तपुरवासीन्यगृहे श्रीमतिर्नाम सुताऽनवत् । सा सखीत्रिर्युता तत्र रन्तुमाययौ । तत्र वा-
दिका मिथः प्रोचुः—'सहयो वरं वृणुत' । ततस्ताः काश्चित् कांश्चिद्वरान् वञ्चिरे । श्रीमतिर्जगौ—'मयैष मुनिर्वधे' । तदा
व्योमवाणीयं जाता—'मुग्धे ! त्वया चारु वृतं' । इत्युक्त्वा सुरो दुन्दुजिगर्जरपूर्वं रत्नानि ववर्ध । सा च गर्जिनीता
मुनेः पादयोरत्नात् । मुनिस्त्वनुकूलोपसर्गं मत्वाऽन्यत्र जगाम । तत्र झ्वयग्रहाण्य नृपपूरुषा आजन्मुः । तान्निषिध्य सुरः
प्राह—'वित्तं त्वस्या वरणके दत्तं' । ततस्तस्याः पित्रा तद्गृहीतं । ततः पिता पुत्रीमाह—'वत्से ! तृणवज्रमन् स मुनि-
स्त्वया कथं दत्स्यते ? दब्धोऽपि हि कथं ज्ञास्यते बहुषु त्रिह्युषु मध्येऽयं स एवेति । अतस्त्वमन्यं वरं वृणु' सा
प्राह—'तात नेदं श्रुतं ?—

सुश्रमः । नवरं हिंसकजीवाः सर्पमार्जारदयस्तेषां हनने न दोषः । तदयुक्तं । इत्थं विचार्यमाणे त्वहिंसकजीवा आर्य-
क्षेत्रेष्वपि स्तोका एव दान्यन्ते । अतो निङ्क्षंसता त्याज्येति । तथा केचिज्ज्ञापयन्ति—

केप्याहुर्वहुत्रिर्धान्यैर्मरस्याद्यैर्वा हतैश्च किम् । वरमेको हतो हस्ती कावोऽत्येति यतो बहुः ॥ १ ॥

इत्थं भ्रुवन्ति, तान् प्रति शिष्टामार्द्धकुमारदृष्टान्तदारेणाह—

मगधेशः श्रेणिको न्यूपोऽन्यदार्द्धकभूपतेर्निजमंत्रिणा सह प्राच्युतं पूर्वजप्रीतिवृद्ध्यर्थं प्रेषीत् । तत्समीपे प्राच्युतं विमुच्य
मंत्री कुशलं पृष्टः प्रश्नोत्तरं कृत्वा स्थितः । अथार्द्धकनृगतुः सूत्ररार्द्धकुमारः श्रेणिकसच्चिवं पप्रब्ध—‘त्वभूपुत्रस्य किं
नाम ?’ । मंत्रिणात्ताप्ति—‘धर्मज्ञः पंचशतमंत्रीशोऽनयनामा पुत्रः किमु त्वया नाकर्णितः ?’ तच्छ्रुत्वा कुमारोऽपि अन्न-
याय मौक्तिकादिकं प्राहिणोत् । मंत्री तु राजगृहमन्येत्य क्रमात्तत्प्राच्युतं दान्यां दत्वाहान्नयं—‘आर्द्धकुमारस्त्वया सह
मैत्रीं चिकीर्षति’ । ततोऽनयो दध्यौ—‘नूनं विराधितव्रतोऽसौ अनार्यदेशे जातोऽस्ति । अन्नव्यो दूरन्नव्यो वा न मया
सह सख्यमिच्छति । यतः समानधर्माणां जायते प्रीतिरंगिनां । अतोऽर्हद्विभं तत्र प्रेषयामि । तद्दृष्ट्वा स प्रन्नोत्स्यते’ ।
इति ध्यात्वा रत्नप्रतिमां पेटामध्ये प्राच्युतमिषेण प्राहिणोत् । सोऽपि तत्र गत्वा रहसि तां पेटां दत्वा प्रणम्य गतः ।
कुमारोऽपि तामुन्मुह्य तदन्तःस्थां जिनमुद्रां दृष्ट्वा दध्यौ—‘इदमाज्जरणं किं कंठे शीर्षे हृदि वा धार्यते ?’ । दृष्टपूर्वमिदमिति
ध्यायन् जातिस्मृतिं प्राप्तः । तथाहि—

णोक्तं—‘त्वन्नोज्यं दापय’ । चक्रिणोक्तं—‘मन्नोजनं ममैव जरति’ । विप्रेणोक्तं—‘कृपणोऽसि, दातुं न शक्तोऽसि’ । ततो राज्ञा सकुटुम्बः स नोजितः । मदन्नोन्मत्तो जातः । राज्ञौ मात्रादिषु मिथः पशुवत्प्रवृत्तः । मदे समुत्तीर्णं लज्जितः । ततः सर्वमनेन कृतमिति रथैकदा तेनाजापालकं पिप्पलकपत्राणि धनुर्गोदिकाप्रयोगेण सन्निजाणि कुर्वन्तं वीक्ष्य तस्मै किञ्चित्समर्थं चक्रवर्तिनयनापनयनं कारितं । स निगृहीतो हन्तुमारब्धः । रे कथमित्थं समाचरितं त्वयेत्युक्ते तेन विप्रो दर्शितः । तदा सकुटुम्बः स मारितः । तदनु विप्रजातौ रथेन चक्रिणादिष्टं—‘प्रतिदिनं द्विजाद्वीणि निष्कास्यानय’ । मंत्री तान्यानीय दर्शयति । चक्री करेण मर्दयित्वा मुञ्चति । ततो मंत्रिणा बहुजीववधं मत्वा वटगुन्दकैर्निर्वाञ्छैः सशरीरं स्यात्वं नृत्वा नृपाग्रे मुक्तं । राजा तु मदरातीनां चक्षुषीमानीति क्रोधबुद्ध्या हन्ति । एवं पौनःशवर्णान्ते रौद्रध्यानान्न मृत्वा सप्तमावर्त्तौ गतः ।

वटगुन्दकमर्दनरौद्रमतिर्द्विजचक्रुर्विधातं दधन् हृदये (द्विजनेत्रहतिं हृदयेन दधत्) ।

अनुबन्धनहिंसनबुद्धिन्नराच्चरमो नरदेव इतो नरके ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चमस्तंभे एकसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७१ ॥

॥ अथ द्वासप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७२ ॥

अथ केचिद्विद्वत्प्राणिघातेन धर्ममिहन्ति, तान्प्रतीदं शिखावाक्यं—

केचिद्वदन्ति हन्तव्याः प्राणिनः प्राणघातिनः । हिंस्रस्यैकस्य घाते स्याद्रक्षणं नृपसां किल ॥ १ ॥

इत्युक्त्वा मृतः । तेऽपि दीर्घं मुक्त्वा स्वराज्ये गताः । ततो दीर्घश्चुद्यथासक्तो जातः । तन्नावं धनुर्मन्त्री ज्ञात्वा स्वपुत्रस्य वरधनुर्नाम्नो ज्ञापितवान्—यथैतत्स्वरूपमेकान्ते चूदनेयस्य ब्रह्मदत्तस्य ज्ञाप्यं । तेन ज्ञापितोऽसौ कोकिदाकाकयोः संबन्धं कारयन्नन्तःपुरे गत्वा काकं हत्वोवाच—‘योऽन्योऽप्येवं करिष्यति, तमहं निग्रहीष्यामि’ । तत्रार्तो दीर्घश्चूदनीं प्रत्याह—‘अहं काकस्त्वं कोकिदा’ इति । साह—‘बावोऽयं किं वेत्ति आवयोः स्वरूपं’ । पुनरेकदा महिषहस्तिनीयुगमानीय पूर्वोक्तवाक्यमुक्त्वा महिषो हतः । ततो दीर्घः—‘मत्पापमनेन ज्ञातं, अन्योक्त्या मां शिह्यति’ इति विचार्य राक्षीं प्रति ज्ञापितोऽयं विचारः । ततः सा प्राह—‘अयं पुत्रो हन्यते, आवयोः कुशलत्वे बहवोऽपि पुत्रा जविष्यन्ति’ । तेनापि स्वीकृतं । ततः सामन्तसुतां परिणाय्य तल्लयनार्थं जतुगृहं कारयित्वा दत्तं । वरधनुर्मन्त्रिणा गुप्तवृत्त्या तद्गृहमध्यतः पुरोद्यानं यावत्सुरंगा दापिता । शुभदिने जतुगृहे प्रविष्टस्य सवधूवरधनुःकुमारस्य रात्रियामध्ये गते गृहं प्रज्वालितं । तौ तु सुरंगया निर्गम्य पूर्वद्वारे मुक्ताभ्युगलमारुह्य निर्गतौ । पृथ्वीं प्रमतो ब्रह्मदत्तस्य सार्वभौमसंपदमिवत् । वरधनुः सैन्यपतिपदेऽन्निषिध्य दीर्घसमीपे प्रेषितः । तदनु ब्रह्मदत्त आगत्य निजचक्रेण दीर्घवपुः कबन्धीकृत्य स्वर्गेह आगतः । अन्तुक्रमेण षट्खंभनरतं साधितं ।

पुरा तस्यैकाकिनोऽटव्यां प्रमतो द्विजेनैकेन नीरं पाथितमन्त्रत् । स द्विजस्तं चक्रवर्तिपदप्राप्तं ज्ञात्वा ‘बहुसैन्ये मां कथं ज्ञास्यति’ इति ध्यात्वा जीर्णसूर्पटकपादरक्षणकादिना विसदृशं रूपं कृत्वा प्रमति । तद्दृष्ट्वा राज्ञा स्वस्वैकादानाधितः । तमुपलक्ष्य तुष्टो राजा वरं ददौ । स्त्रीवचसा विप्रो नोजनं दीनारयुगं च ययाचे गृहे गृहे । तेन तथा कृतं । एकदा विप्रे-

तीव्रबन्धदा न स्यात् । तथा कोऽपि तिलपीलकजीवः कोटिपूर्वायुष्कः प्रतिदिनं विंशतितिलपीलनयत्रैस्तिलान् पीलयति । स पूर्णजीवितेनापि तावत्तिलान् पीलयितुं न समर्थः, यावतो नहुत्तरणेन साधुरेकविन्दुगतजीवान् हन्ति । सेवादा-
निततजले तु अनन्तजीववधोऽपि स्यात् । यदि प्रमादयुक्तो मुनिर्जवति तदा । नान्यथा । तथा जगत्पतंगे प्रोक्तं—केव-
लज्ञान्यपि गमनागमनेन चक्षुश्चावनेन च बहुजीवघातं करोति । योगव्यापारेण बद्धं यत्कर्म तत्प्रथमसमये बध्नाति, वि-
तीयसमयेऽनुजवति, तृतीये तु तन्निर्जरां लज्जते । अप्रमत्तत्वात्तत्कर्मबन्धो बहुकादं यावन्न तिष्ठति इति । तथा प्रथ-
मंगे प्रोक्तं—केनचिन्मुनिनाऽपकवं लवणं सहसाकारादिना विहृतं । तल्लवणं गृहस्थः पश्चान्न गृह्णाति, तदा मुनिर्जल
आलोड्य पिबेत् ; जिनाज्ञापानपरत्वात् न हिंसा पृथ्वीकायस्येति । गृहस्थानामपि जिनपूजादौ अन्तर्दयात्तावेन न
हिंसा स्यात् । पूर्वपूर्वैस्त्रिधा हिंसा गदिता—अन्तर्दयापरिणामेन बाह्यतः क्रियां कुर्वतो हिंसनं, सा स्वरूपतो हिंसा ।
कृष्यादिहेतुतया, सा हेतुहिंसा । अन्तःकलुषितपरिणामेन निर्दुष्णता, साऽनुबन्धतो हिंसा ।

मातुर्वचनतः पिष्टकृतकुर्कुटहिंसनात् । राजा यशोधरः प्राप दुरन्तां दुःखसंततिम् ॥ १ ॥

बाह्यस्वरूपहिंसानावेऽपि अनुबन्धहिंसाध्यानेन ब्रह्मदत्तचक्रयादीनामिव नरकप्राप्तिः । स चायं संबन्धः—

कांपीड्यपुरेशस्य बह्वराज्ञश्चत्वारि मित्राणि सन्ति—काशीदेशपः कटकः, गजपुरेशः करेणुः (णेरुः), कोशालेशो
दीर्घः, चंपाधीशः पुष्पचूडश्च । एते नृपाः स्नेहेनैकैकं वर्षं मिश्रो राज्येषु समुदितास्तिष्ठन्ति । अन्यदा ते सर्वे ब्रह्मपार्श्वे
समागताः । तावता शिरोरोगे समुत्पद्ये बह्वराजा तच्चतुर्णामुत्संगे सुतं मुक्त्वा 'युष्मानिरेतज्ञाज्यसंप्रदायः कारयितव्यः'

नमस्काराद्यपदश्रवणसंजातजातिस्मृतिः पितरावापृढय नृगुकल एव चैत्योज्वारादिकं निर्ममे । तदादि पुनरेतत्तीर्थं शकु-
निकाविहार इति ख्यातमभूत् । क्रमेण चात्रैव तीर्थे परमार्हतः श्रीकुमारपादमन्त्रीश्वरोदयनतनयः श्रीशत्रुंजयतीर्थोज्वारकः
श्रीरैवतगिरिसुगमपद्यानिर्माणायनेकपुण्यप्रकटः श्रीवाग्मदृस्यानुजवरोऽम्बडमन्त्रीश्वरः पितुः पुष्टानिमित्तमुद्धार । तत्र
येन मंगलदीपबुलनसमये याचकानां द्वात्रिंशद्वक्त्रसौवर्णिका दत्ता इति वृज्जा भुवन्ति इति ।

सत्ससिपारापतरङ्गणेन जातौ पृथिव्यां वरकीर्त्तिनाजौ ।

शांतिर्मुनिसुव्रतनाथनाथो स्यातां ममाद्यं सुखदायकौ तौ ।

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंप्रदाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य दृत्तौ पंचमस्तंत्रे सप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ १० ॥

- ॥ अथैकसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ११ ॥

अथ हिंसाकारणं प्रमाद एवेत्युच्यते—

शरीरी अथितां मा वा भुवं हिंसा प्रमादिनः । सा प्राणव्यपरोपेऽपि प्रमादरहितस्य न ॥ १ ॥

स्पष्टः । प्रमादवतोऽनुपयोगेन गच्छतः साधोरपि हिंसा प्रोक्ता—जीववधात्रावे । अपि च, अप्रमादिनो गच्छतः साधोः
प्राणघातेऽपि नावतो हिंसा न स्यादिति ज्ञावः । यतः—नदीप्रमुखोत्तारे सोपयोगेन गच्छतः साधोरिवाकायविराधना

एष्य प्रतिष्ठानपुरादेकस्यामेव यामिन्यां षष्ठियोजनीमतिकभ्यागतः । तत्र जनसमूहे जिनेन धर्मदेशना प्रारब्धा । तत्क-
र्णोश्वः प्रयुं पुनः पुनरुत्पश्यन् जातजातिस्मृतिर्जिनान्तिके गत्वा चून्यस्तशिराः स्ववाचोवाच—‘दुःखार्तं मां विश्वर-
क्षकं रक्ष’ । इत्याकर्ण्य नृपः प्रयुं पप्रब्ध—‘अयमश्वः किं विक्षपयति’ । प्रचुरवक्त्र—‘राजन्नस्य पूर्वजनवं शृणु—

पद्मिनीपुरे जिनधर्मा श्रेष्ठी सागरदत्तस्तन्मित्रं शैवः । पूर्वं तेन रजालयः कारितः । अन्यदा मित्रेण सह साधुपार्श्वे
गतः । जिनमन्दिरकरणफलं श्रुत्वा जिनविवेकप्रासादमकारयत्, तत्र सहर्शनं प्राप्तं । एकदा शैवैः सर्पिणा विंगपुरे कृते
स द्रष्टुमाहूतः । तदा च तत्र दृतगन्धात्सर्पन्तीधृतैलिकाः पिपीलिकाश्च निर्दयशैवानां पदन्यासात्सहस्रशो मृताः प्रेक्ष्याह-
‘जवत्पादपातैः कोटिशः कीटिका मृताः, तन्न युक्तं’ । ततस्तैः क्रुद्धैरुक्तं—‘कमागतं धर्मं त्यक्त्वा नवं धर्मं दधत् किं
न दज्जसे ? जत्तिष्ठ, स्वगृहं व्रज’ । इति श्रुत्वा दज्जामदानमुखः स्वगृहं एत्येति दध्यौ—‘हा मया निजकुलधर्मत्यज-
नेन किं कृतं ?’ इत्यार्तध्यानतो मृत्वा बहुन्नवान् ब्रान्त्वा राजन् सागरदत्तजीवोऽयं हयो जातः । अस्मत्प्रागन्नवमित्रं
मां दृष्ट्वा कथयति—‘अयं नृपोऽद्य यज्ञे मां होमिष्यति, ततो रक्ष रक्ष’ । अतो हे राजन् ! यज्ञफलं नरक एवेति प्रचुवा-
क्यतः प्रबुध्यो राजा तमश्वमन्नयं कृत्वा स्वयं नगराध्वं न्यवारयत् । सोऽश्वः स्वाभिपार्श्वेऽनयानं दात्वा सहस्रारं सुरोऽ-
चरत् । तदैव तत्रैत्य सुरेण जिनसमवसरणस्थाने विहारं निर्माय तन्मध्ये श्रीजिनमूर्तैस्तत्पुरस्तुरंगमूर्तिश्च स्थापयांचके ।
तत्प्रच्युति अश्ववावोधतीर्थं जातं । काद्यान्तरे तत्रैव वने एका वटसमल्लिका केनचिन्मन्त्रेण मुक्तमार्गणेन विद्या जिनौ-
कोऽन्तिकेऽपतत् । प्रान्ते साधुदत्तनमस्कारश्रवणेन सिंहदराङ्गः पुत्री जाता । तत्र चतुपुरागतेन्यहुतसमये समुच्चारित-

गत्यादिरहितः, परं व्यवहारपर्येक्षया नानापिंकात्मको गोत्वगजत्वनरत्वस्त्रीत्वमत्कुणपिपीडिकादिजातिमानध्यक्षतो दृश्यत
एवेति पिंके विनष्टे जीवो विनष्ट एव, दीपतत्पन्नयोरिव । यतः—

अथस्वेत्युच्यमानोऽपि देही नवति दुःखितः । मार्यमाणस्य जायेत फलं नरकवेदना ॥ १ ॥

अतः सर्वधर्मेषु दयाया एव श्रेष्ठता श्रूयते—

जीवदयारतस्वान्तौ श्रीशान्तिमुनिसुव्रतौ । प्रागनूतां तयोः कीर्तिरद्यापि शुवि वर्तते ॥ २ ॥

स्पष्टः । अत्रार्थे आचिरेयप्रबन्धोऽयम्—

जंबूद्वीपे पूर्वविदेहे मंगदावतीविजये रत्नसंचयपुरे शान्तिनाथजीवो वज्रायुधनामा राजाऽनूत् । अन्यदैकः पारा-
पतो नयन्नान्तो नृपस्य शरणं प्राप्तः । नृपेण कश्चितं—‘मा द्रैषीः’ । तदनु श्येनः समागात् । तेनोक्तं—‘मम श्रुधित-
स्यैनं पक्षिणं देहि’ । राज्ञोक्तं—‘वरात्रं गृहाण’ । सोऽवक्र—‘मांसं मे रुचिः’ । नृपः प्राह—‘अहं स्वदेहमिषं
ददामि’ । इति प्रोक्ते श्येनः प्राह—‘पारापततुल्यं देहि’ । नृपेणैकत्र तुलायां स्वजंघापलखने मुक्तेऽत्यतिचारे स्वयं
तुलायामुपविष्टः । तत्साहसेन तुष्टौ सुरावाहतुः—‘तव प्रशंसा इन्द्रेण कृता । तत्परीक्षार्थमावाप्त्यामिमं रूपे कृते’ ।
इत्युक्त्वा पुष्पवृष्टिं कृत्वा तौ स्वर्गतौ । नृपस्तु चारित्रं गृहीत्वा त्रैवेयके एकत्रिंशत्सागरायुर्देवोऽनूत् इति ।

अथ विंशतितमजिनावदातः, स चायम्—

चतुष्कले जितशत्रुनृपेणाश्वमेधयज्ञार्थे एकोऽश्वो होमाय सज्जीकृतः । ज्ञानेन मुनिसुव्रतस्वामिना विज्ञातं । तद्रुद्ध-

ब्रुवते । जघन्यतस्तु अंगुलासंख्येयमानदेहोऽपि मत्स्यः सप्तमीं याति इति जगत्खण्डं लुङ्कं । अतो मनोवाक्कायभेदेन त्रिधापि हिंसा जगद्देव' । इति श्रुत्वा नृपादित्रिस्तत्समयजातं तयोर्दुःखस्वरूपं पृष्टं । सर्वो वृत्तान्तो ज्ञानिना-
दिष्टः । देविएषरुणदेवौ जातजातिस्मृती अनशनं जगद्दत्तुः । सर्वापि पर्षन्महासंवेगमापन्ना दयाधर्मं स्वीचकार ।
तौ तु देवद्यूयं गतौ ।

हास्येन मोहेन च दुष्टबुद्ध्या हिंसावचो ह्री न च त्राषणीयम् ।

मातुस्तथा सर्गसुतावदातं कुर्वन्तु श्रुत्वा सदयं मनः स्वम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंमहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चमस्तंज एकोनसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ६९ ॥

॥ अथ सप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ७० ॥

अथात्रान्यदपि किञ्चिन्निरूप्यते—अत्र केचन जट्टपन्ति—

अहेयोऽयमनेयोऽयं जीवो नित्यः सनातनः । पिंम्नशो जीवनाशः कथं जवति पांश्व ॥ १ ॥

पार्थिवनिष्पन्ने घटे विनष्टे किमाकाशो विनष्टः ? । ननु घटाकाशो विनष्टः इति चेन्न, स तु कट्टिपत एवेति गीता-
यामुक्तं । अतो युद्धे यज्ञादौ च न कश्चिज्जीववधः इति परेषां न युक्तं वाक्यं, यतो निश्चयनयापेक्षया जीवो नित्यो गत्या-

भवं मुक्त्वा नष्टः । गतनिजोरुणस्तवीक्ष्य देव्या दत्तमिति हृष्टः । तावत्तैरुक्तः—‘रेऽधुना कुत्र यास्यसि’ इत्युक्त्वा तान्-
 यस्तु तेषु कटकं पतिते । ततो ह्यापितो राज्ञे । तदादेशाह्वायां निहितः । अत्रान्तरे ज्ञोज्यपाणिः सुहृत्तन्नागात् । दारुणा-
 वस्थमरुणं वीक्ष्य—‘हा सुखदुःखैकवत्सल मित्र’ इति रुदन् प्रेक्षकनरैः पृष्टः—‘कोऽयं श्रेष्ठिपुत्रः ?’ । स जगौ—‘किं
 कथ्यते ? अधुना निवर्तितं कथानकं’ । ततः सर्वमुक्त्वा स सुहृद्धीवतया निजहिंसां कर्तुमुद्यतस्तैर्धुतश्च । जसादित्यः
 स्वसुतां जामातरं च वीक्ष्य व्यतिकरं श्रुत्वा चृशं दूनः शूद्रातस्तं निष्कास्य राजसेवकानुपालंभत । राजा प्राह—‘श्रेष्ठिन्
 अत्र मेऽपराधः सहसाकारिणः’ । अत्रान्तरे चतुर्हर्षाणी अभिरक्ष्य मुनिस्तन्नागतो देशानां ददौ—‘मुञ्चताहो मोहनिम्नां । यतः—
 आस्तां वचनकायाऽन्यां हिंसा वै दुःखदायिनी । चिन्तितता मनसाप्येषा नृणां श्वत्रेषु पातिनी ॥१॥
 वैजारागिरिसमीपोद्याने जह्यानिकार्थमागतान् लोकान् वीक्ष्य कोऽपि रंको त्रिहामद्वयमानो हृदि दध्यौ—“ अहो
 जह्यज्ज्ञोज्येष्वपि सस्तु मह्यं कोऽपि न ददाति, तदिमान् सर्वान् हनिष्यामि ” । इति कोपाज्जिरिमारुह्यैकां, महाशिलां
 तेषां हिंसार्थममुचत्, स्वयं तथा सार्धमपतत् । लोकरुतु सर्वोऽपि नेष्टः, स तु चूर्णीभूतो नरकं गतः इति । तथा सूत्रे
 आजरपञ्चकाण्डेऽप्युक्तं—

आहारकारणेणं मग्ना गहंति सत्तामिं पुढवीं । सच्चित्तो आहारो न स्वमो मणसा वि पश्येजं ॥ १ ॥
 मत्स्यास्तंडुलमत्स्यादयः । ते च गर्जजा एव । संमूर्छजानामसंज्ञित्वेन रत्नप्रज्ञामेव यावज्जमनात् । किंत्व महामत्स्यस्य
 मुखसमीपे मत्स्यी तंडुलीयमत्स्यं प्रसृते । स च तंडुलप्रमाणः प्रथमसंहननी दुष्टं मनो व्यापार्य सप्तमीं याति इति वृक्षा

॥ अथैकोनसप्ततितमं व्याख्यानम् ॥ ६९ ॥

अथ केचिज्जीवाः क्रोधादिना हिंसवचनं ब्रुवन्ति, तान्प्रतीयं शिद्धा—

वचोऽपि हिंसाविषयं महानर्थविधायकम् । अत्र मातृसुतचन्द्रासर्गयोश्च निदर्शनम् ॥ १ ॥”

अत्र श्लोकोक्तं वृत्तमिदम्—

वर्धमानपुरे सञ्जः कुलपुत्रः । तत्पत्नी चन्द्रा । तयोः सुतः सर्गः । सर्वेऽपि दुःस्थाः । चन्द्रा परवेश्मसु कर्म कुरुते । सर्गो वनादिन्धनान्यानयति । एकदा जलमानेतुं चन्द्रा सुतायाहारं शिक्यक आरोप्य गता । सुतो वनादागतः स्वाम्ना-मग्रेह्य छुट्टद्दपीनया क्रुद्धः । इतो मातरमप्यागतां वीक्ष्योवाच—‘पापे ! किमियतीं वेदां शूद्रान्निन्दाऽभ्यः ?’ । तदाकर्ण साप्यूचे—‘शिक्यकाडुत्तार्य किं न भुक्तं ? करौ ते विज्ञावद्भूतां ?’ । इत्युक्तिप्रत्ययं कर्म बद्धं तान्भ्यां । ततो त्रयं ज्ञान्त्वा सर्गजीवस्सामद्विरयामिन्यसुतोऽरुणदेवनामाऽभ्यत् । चन्द्राजीवस्तु पाटलीपुरे जसादित्यस्य देविणीपुत्री अभ्यत् । सार-णदेवस्य दत्ता । निष्पन्ने विवाहेऽरुणदेवोऽन्यसुहृद्भिः सह बाणिज्याय प्रवहणे चटितः । दुष्टबायुना यानं त्रयं । पुण्या-त्फलकं प्राप्य मित्रेण सह तटं गतः । क्रमात्पाटलीपुरमागत्यश्वरोऽवक्—‘मित्र ! अत्र ते श्वशुरस्थानमस्ति, तत्र गम्यते’ । सोऽप्याह—‘एवंविधस्य मे तत्र गन्तुं न युक्तं’ । मित्रेणोक्तं—‘त्वमत्र तिष्ठ, पुरान्तर्जोजनमानेतुं याम्यहं’ । अरुणस्तु देवकुले श्रान्तो निद्राणोऽभ्यत् । तत्र वने क्रीमार्थमगताया देविष्याः कटकप्रयं करौ वित्वा दात्वा कश्चिद्वस्युर्नष्टः । तत्कृजितं रुदनं च श्रुत्वा राजसेवका धावितः । चौरौ जीर्णसुरादये यत्रारुणः सुप्तस्तत्र त्रयत्रान्तः कटके खड्गं च तत्पा-

पूर्वं वीरजिनेश्वरेऽपि जगवत्याख्याति धर्मं स्वयं, प्रज्ञावत्यन्नयेऽपि मंत्रिणि न यां कर्तुं क्षमः श्रेणिकः ।
अह्वेक्षेन कुमारपावनपतित्तां जीवरक्षां व्यधात्, यस्यास्वाद्य वचः सुधां स परमः श्रीहेमचन्द्रो गुरुः ॥१॥”

इति धर्ममाहारम्येन संतुष्टः परमार्हतो क्षिणुणं वृत्तिदानं ददौ । अथैकदा धृतपूरं जुञ्जता राक्षा पूर्वकृतमांसास्वादः
स्मृतः । तद्गच्छणं निषिध्य सूरिं पप्रह यदस्माकं धृतपूराहारो युज्यते न वेति । गुरुत्रिरन्निदधे—“वणिग्भित्तयोर्युज्यते,
कृताज्ज्वनियमस्य क्षत्रियस्य न युज्यते, तेन पिशिताहारस्यानुसरणं जवति” । इत्थमेवेति कृत्वा पूर्वज्जितस्याज्ज्वस्य
प्रायश्चित्ते क्षात्रिंशद्दशनसंख्यया एकस्मिन् त्रिज्वन्धे क्षात्रिंशद्विहारान् कारयामास धृतपूरवर्णसदृशान् । इत्याद्यनेक-
द्योकोत्तरचरित्रेणापहतहृदया विस्मृताजन्ममनुष्यस्तुतिनियमा अपि श्रीहेमचन्द्राचार्या ऊचुः—
, किं कृतेन न यत्र रवं यत्र रवं किमसौ कविः । कदाँ चैज्जवतो जन्म कक्षिरस्तु कृतेन किम् ॥१॥”

इत्याद्यनेकोदन्ता विस्तारग्रन्थतः परमार्हतस्य ज्ञेयाः

पद्मनाभजिनराजशासने यो जविष्यति गणेश आदिमः ।

निर्दुर्णां कुलसमागतां जहौ स कुमारजिनधर्मवर्धकः ॥ १ ॥”

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशरप्रहाख्यायामुपदेशभासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चमस्तत्रेऽष्टषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६८ ॥

सामन्ताश्च दक्षिणः । श्रीगुर्जराधिपो गंभीरत्वाद्गोपायं नत तान् । पुनरानाकस्य राज्यं दत्त्वा स्वाङ्गां धारयित्वा पत्तने समागात् । ततः सर्वत्र मारिरित्यहरं न कोऽपि जहपति स्म ।

अथैकदा कश्चित् द्विजो हेमसूरियशोऽसहिष्णुरवाच—

“यूकालक्षशतावली विद्यविद्यद्वयोद्वहसत्कंवली, दन्तानां मलमंजरीपरिचयाद्गुर्नखरुद्राननः ।

नासावंशनिरोधनात् गिण्णिगिणिरपावप्रतिष्ठास्थितिः, सोऽयं हेमरुसेवकः पक्षिपक्षिरखद्विः समागहति१”

इति निन्दां श्रुत्वा प्रभुभिः प्रोक्तं—“हे पंक्ति ! विशेषणं पूर्वमिति ज्ञेयता किं नाधीतं ? अतोऽतः परं ‘सेवकहेमरु’ इत्यभिधेयम् । कुमारपादेन तद्दुत्तं ज्ञात्वाऽशस्त्रवध इति कृत्वा तस्य वृत्तिभेदित्वा । ततः स परं दुःखेन जीवति ।

अथैकदा कविः कृत्रिमदेवरूपः केनाप्यनुपलक्ष्यमाणः करगृहीतलेखपत्रः सन्नायामायातः । राज्ञा गृष्टः—“जोः कुतः कस्त्वं समागतः ? । तेनोक्तं—‘राजन् ! देवेन्द्रेण प्रेषितोऽस्मि लेखसमर्पणाय’ । लेखः प्रस्फोट्य राज्ञा वाचितो यथा—

“स्वस्तिश्रीमति पत्तने नृपगुरुं श्रीहेमचन्द्रं मुदा

स्वःशक्रः प्रणिपत्य विज्ञापयति स्वामिंस्त्वया सहकृतम् ।

चन्द्रस्यांकमृगे यमस्य महिषे यादस्सु यादःपते-

विष्णोर्मत्स्यवराहकहपकुले जीवान्नयं तन्वता ॥ १ ॥

न युध्यते सैन्यं ?' । सोऽवक्—'तव सैन्यं धनदानादशीकृतमानकेन' । राजाऽवक्—'त्वं कीदृशोऽसि ?' । स प्राह—अहं कलह-
पञ्चाननोऽयं गजो यूयं चेति त्रयोऽपि न परावर्तिताः' । एवं श्रुत्वा सचिन्तो राजा युष्मं कर्तुमुपस्थितः । तदा चारणः प्राह—
“कुमारपाल मम चिंत करी, चिंत्यो किमपि न होइ । जिण तुह रज्ज समपियो, चिंत करेसि सोइ ॥ १ ॥
अन्हे थोवा रिज घणा, इय कायर चिंतंति । मुळ निहालि गयणहु, के उज्जोय करंति ॥ २ ॥
तदीयसुज्ञब्दं श्रुत्वा राजा चतितः । द्योयुष्मं जातं । अत्रान्तरेऽतुलवदश्रौलुकयो विबुधद्विषकरणं दत्त्वाऽरिराज-
गजस्कन्धमारुहः करिष्वजं तित्वा अस्मौ पातयित्वा हृदि पदं दत्त्वोवाच—“रे वाचाट ! स्मरसि वचो मम जगिन्याः,
पूरयामि तस्याः प्रतिज्ञां, इतिकया त्विनामि ते जिह्वां । रे पापिष्ठ ! पिशाच ! अतः परं हिंसकवाक्यं वदिष्यसि ?”
इत्येवं वदति कृतान्तवहुष्येभ्यो चौलुक्ये सपादलक्ष्मी नृपः किञ्चिन्नाख्यत् । ततो जगिन्यान्येत्य पतिजीवन्निहा मा-
गिता । तदा राजा तमाह—“रे जाह्नव ! मुक्तोसि न जगिनीपतित्वेन, किं तु दयाधर्ममधिकं मत्वा ।

कृपया त्वं विमुक्तोऽसि जीवन् परमिदं त्वया । अवटौ रसनाकृष्टिचिह्नं धार्यं स्वनीवृति ॥ १ ॥

इदं चिरं त्रवदेशे शीर्षाभादनमंबरम् । वामदक्षिणतो जिह्वायुगास्तेऽतः परं पुनः ॥ २ ॥

पश्चादपि स्फुरज्जिह्वं तत्कार्यं मन्निदेशतः । यथास्वस्वप्रतिज्ञायाः पूर्तिः प्रख्यायते क्लितौ ॥ ३ ॥

तेनेदं प्रतिपेदे । बलवद्भिः सह को विरोध इति न्यायात् । ततः काष्ठपञ्चरे क्षिप्वा दिनत्रयं स्वसैन्ये स स्थापितः ।

“नो जोगो न गृहादिकार्यकरणं नो राजदेयं किमप्यन्यस्यापि न सत्कृतिर्न सुकृतं सतीर्थयात्रादिकम् । यद्गृह्णन्ति तथापि द्योद्युपधियः शूच्याननाया धनं, तन्मन्ये ब्रुवन्कमोहनमहो नास्मादपरं किञ्चन ॥१॥”

ततः समुद्राय शेषा विंशतिं मुद्रा गृहीत्वा स्थितः । मूषकोऽपि बिद्याञ्जिर्गल्य ता अपश्यन् हृदयस्फोटन मृतः । तद्दृष्ट्वा कुमारपादः खिन्नो दध्यौ—

“धनेषु जीवितव्येषु स्त्रीषु चाग्नेषु सर्वदा । अतृप्ताः प्राणिनः सर्वे याता यास्यन्ति यान्ति च ॥ १ ॥”

तत्पापप्रायश्चित्तपदे प्रथमव्रतग्रहणसमये तत्रैव स्थिते गत्वा लुंदरिकाविहारप्रसादोऽकारि । अद्यापि स तत्रास्ति । अथैकदा शाकंजरीशः स्वजगिनीपतिरानाकः पत्न्या सह सारिप्राज्ञकाज्यां रममाणो हास्येन प्राह—‘हेमसूर्यादिमुंरुका-न्मारय’ । तदा पत्न्योक्तं—‘एवं न प्रोच्यते, ते तु मम भ्रातुर्युरवः सन्ति मारिनिवारकाः’ । यदा पुनः पुनरेवं वक्ति तदा राज्ञी कुपिता वदति—“रे जगन्नाथ ! जिह्वां संत्रालय, यदि नार्थात्वेन मत्तो न विन्नेषि, तथापि मञ्जातुरपि न ज्ञयं ?” इति श्रुत्वा रुष्टः पत्नीं पार्ष्णिना हतवान् । पत्न्योक्तं—“यदि ते जिह्वां मम भ्रातृपार्श्वेऽवदमर्गेण कर्षयामि, तदा मां राजपुत्री मन्येथाः” । इत्युक्त्वा पत्तने गत्वा स्वभ्रातरं प्रति प्रतिज्ञोक्ता । ततः स्वचमूपरिवृतश्रौत्रुक्येशः शाकंजरीं गतः । सोऽपि वाजिदक्षत्रयेण, गजानां पंचशत्या, पदातीनां च दशदक्षैर्वृतः संमुखमायातः । शुक्रमारब्धं । महतीं सेनां दृष्ट्वा नाको धनं दत्त्वा कुमारपादसैन्यं विन्नेद । संग्रामे जायमाने सामन्तानुदासीनान् दृष्ट्वा हस्तिपकं प्रति राजावदत्—‘किं

अहद्व्याया जारः सुरपतिरभूदात्मतनयां, प्रजानाथोऽयासीदन्नजत सुरोरिन्दुरबलाम् ।
इति प्रायः को वा न पदमपदेऽकार्यत मया, श्रमो महाणानां क इव भुवनोन्मादविधिषु ॥ १ ॥”

इत्युक्ते कोपः प्राह—

“अनधीकरोमि भुवनं बधिरीकरोमि, धीरं सचेतनमचेतनतां नयामि ।

कृत्यं न पश्यति न येन हितं शृणोति, धीमानधीतमपि न प्रतिसंदधाति ॥ १ ॥”

इत्येवं लोन्नदंजादयोऽपि गर्जन्तो निजशुजारफोटं कुर्वन्तः स्वशत्रवे ससैन्याय धर्मनृपाय निजजनपददत्तावकाशं-
चौदुक्वासिंहं प्रति युयुधिरे । सोऽपि धर्मनृपस्य सदागममंत्रिदत्तबुद्ध्या ह्मणेनाजयत् । इति नृपसाहसप्राबल्यं वीक्ष्य
मुदितो धर्मश्रेष्ठो निजसुतां कृपासुन्दरीं तस्मै ददौ । श्रीमदहर्देवसमदं धर्मध्याननेदचवरिकायां नवतत्त्ववेदीप्रदीप्ताम्नौ
नावनासर्पिःप्रक्षेपेण श्रीहेमाचार्यश्रद्धेवः सवधूकं नृपं प्रदक्षिणयामास चत्तारि मंगलमिति वेदोच्चारपूर्वं । ततः—

ददौ धर्मः स्वजामात्रे पाणिमोचनपर्वणि । सौज्ञाग्यारोग्यदीर्घायुर्बलसौख्यान्यनेकशः ॥ १ ॥

तदनु नृपः कृपायै पट्टदेवीपदं ददौ । अश्वैकदा नृपेण पूर्वं पृथ्वीं पर्यटता पापं कृतं तत्स्मृतं । तथाहि—दधिस्थदी-
व्रजन् पश्चि तरुह्यायायां विश्रान्तस्तत्र मूषकं रूप्यमुञ्जा विदादाकर्षन्तं दृष्टवान् । क्रियतीरेष कर्षतीति यावत्पश्यति,
तावत्तैकविंशतिर्मुञ्जाः कर्षिताः । तडुपरि नृत्यं कृत्वा शायित्वा च मुञ्जामेकामादाय विदेऽविशत् । कुमारपादोऽचिन्तयत्—

तथा च राजोवाच—शृणु

“नवे नवे नवेहेहो नविनां नवकारणम् । न पुनः सर्वविप्रोक्तं मुक्तिकारि कृपाव्रतम् ॥ १ ॥

श्वासश्चपदवृत्तिः स्याज्जीवितं च तदात्मकम् । तत्कृतेऽहं कथं मुंचे स्थिरां मोक्षकरीं कृपाम् ॥ २ ॥”

इति धर्मदाब्धेन राजा निर्गतगदोऽद्भत् । एकदा गुरुं प्रणम्य स्थितं नृपं गुरवः प्राहुः—

“कष्टे त्वमीदृशोऽप्यत्र ब्रह्मोऽहंहासनाच्च चेत् । तवास्तां तर्हि परमार्हतेति विरुदं नृप ॥ १ ॥”

एवं नृपस्य वदने मनसि गृहे जनपदे पुरेषु च स्थानमनाभुवन्ती हिंसा स्वजनकमोहपार्श्वे ययौ । मोहोऽपि चिरकालेन दृष्ट्वाऽदक्षयन्नेवं प्राह—‘का त्वं सुन्दरि ?’ । ‘मारिरस्मि तनुता ते तात मोहाप्रिया’ । ‘किं दीनेव ?’ । ‘परान्वेन’ । ‘स कुतः किं कथ्यते चाधुना’ । ‘कुमारपात्नेन देशाञ्जिकासिता’ । इति श्रुत्वा रुष्टः प्राह मोहः—‘वत्से ! मा रोदीस्त्वं, रोदयिष्यामि ते वैरिणः’ । इत्याश्वास्य स्ववदनगर्वमकरोत्—‘त्रिजुवने स कोऽपि नास्ति देवो मानवो वा यो मदाङ्गां लुपति’ । ततो मोहनृपः स्वसैन्यं ससज्ज । कदागमो मंत्री, अङ्गानराशिः सेनानीः, मिथ्यात्वविषयाज्ज्ञकुब्धानन्तटाः, हिंसाकन्यापाणिग्रहणकारापका यज्ञादिप्ररूपका द्विजाः, सर्वेऽपि चौलुक्येन सह युद्धं कृत्वा पश्चादाजगमुः । ततो मोहो ह्रुःखेन निःश्वसन् विवलाप । तदा रागादयः पुत्रा वदन्ति स्म—‘युष्मादृशां तादृयाणां पुंष्टिद्विन्कुमारपादधमबुद्ध्युल्लेदने कोऽयं खेदः’ । तेषु प्राग्भागः प्राह—“तात ! एकोऽप्यहं त्रिजुवनजयनशीलः । यतः—

इहं सम्यक्विज्ञातधर्मोऽपि नृपो लोकाज्जादिना मिथ्यात्वं मोक्तुं न समीहते । यतः—

॥ १ ॥

कामरागस्नेहरागावीषत्करनिवारणौ । दृष्टिरागस्तु पापीयान् दुरुहेदः सतामपि ॥ १ ॥
सूरिं प्रत्यूचे—“नगवन् ! नोद्धंघनीयाः कुलदेशधर्माः । तथा—निन्दन्तु नीतिनिपुणा इत्यादिना नार्हं कुलाचारस्य-
जनं” । गुरुराह—“राजन् ! इदं शुभ्रकर्माश्रितं हितवाक्यं दुःखदरिद्रताकुलाधिगतापि को न तस्या निवारणेऽभिज्ञाशुकः ?
यावत्परप्रत्ययमात्रबुद्धिर्विवर्तते तावदपायमध्ये ।

यान्नः स्वमर्थेषु विघटनीयं न ह्यासवादा नन्नसः पतन्ति ॥ १ ॥

मनः स्वमर्थेषु विघटनीयं न ह्यासवादा नन्नसः पतन्ति ॥ १ ॥

कुलक्रमेण कुर्वन्ति मूढा धर्मं कुबुद्ध्यः । विपश्चितो विनिश्चित्य स्वचित्ते च परीक्षया ॥ २ ॥

केचिन्मूढा लोहजारवाहितुल्याः स्वकदाग्रहं न मुञ्चन्ति ते तु संसारे दुरन्ते पतन्ति । अतो हे क्लृप !

धर्मः सर्वदयामूढ एव प्रामाण्यमश्रुते । तस्माद्भ्रान्तिं परित्यज्य दयाधर्मो स्थिरीभव ॥ १ ॥

इत्यादियुक्त्या प्रबुद्धः प्राणातिपातविरमणं व्रतं जग्राह । ततो वर्णचतुष्के स्वस्यान्यस्य वा हेतवे यः कोऽपि जीवान्

हन्ता स राजन्नोद्दीति पटहमवादीत् । व्याधशौनिककैवर्तकदृपपादादिपट्टकाः पाटिताः । तद्वाग्नद्रव्याणि मुक्कानि ।

तेषामपि निष्पापवृत्त्या निर्वाहमकारयत् । अन्यदा कुलदेवीकृतकष्टदेहं नृपं वीह्य मंत्री वाग्नद्रुः प्राह—‘स्वामिन्नात्म-

रक्षार्थं पशवो देव्यै दीयन्ते’ । श्रुत्वेति राजा ‘अहो निःसत्त्वो वणिग्नास्त्रिगुणितो वच्चांसि ज्ञाषते’ इत्यादि वदति स्म ।

कृता । यद्वक्तं श्रीवीरचरित्रेऽस्य दिविविजयमानं—

आगंगमैन्द्रीमाविन्ध्यं याम्यामासिन्धु पश्चिमाम् । आतुररुक्कं च कौबेरीं चौलुक्यः साधयिष्यति ॥१॥

अन्यदा सर्वावसरसजास्थितं नृपं प्रति प्रतिबोधाय श्रीहेमचन्द्रसूरयः समागताः । तान् वीक्ष्य नृप आसनं ददौ । गुरुकृतोपकारान् संस्मृत्य वन्दित्वा पप्रब्ध—‘सर्वेषु धर्मेषु कः श्रेष्ठः ?’ । गुरव आहुः—“राजन् !

अहिंसा परमो धर्मः सर्वशास्त्रेषु विश्रुतः । यत्र जीवदया नास्ति तत्सर्वं परिवर्जयेत् ॥ १ ॥

भुवं प्राणिवधो यज्ञे नास्ति यद्गस्त्वहिंसकः । सर्वसत्त्वेष्वहिंसैव धर्मयद्गो शुधिष्ठिर ॥ २ ॥

मीमांसयां—

अन्ये तमसि मज्जामः पशुत्रिये यजामहे । हिंसा नाम न्नवेऋमो न नूतो न नविष्यति ॥ १ ॥

जैनागमेऽपि—

धम्मो धम्मु ति जगंमि दोसए बहुविहेहिं रूवेहिं ।

सो ज्ञे परिरिक्खवो कण्णं व तिहिं परिरुकाहिं ॥ १ ॥

तिज्जि सया तेसठा दंसण्णेया परुपरविरुद्धा ।

न य दूसंति अहिंसं तं गिह्हह जह सा सयदा ॥ २ ॥

हिंसाविकल्पोऽप्यतिदुःखदाता, दासेरवृत्तादिनिजाव्य सम्यक् ।

रागेण रोषेण विहाय हिंसां, चिदुपलक्ष्मीं स वन्नार साधुः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चमस्तंभे सप्तषष्ठितमं व्याख्यानम् ॥ ६९ ॥

॥ अथाष्टषष्ठितमं व्याख्यानम् ॥ ६८ ॥

अथ कश्चिदङ्गो नर इहं वदेत्—मातिसकवागुरिकादीनामिवास्माकं कुलाचारत्वाह्वागसूकरादिहिंसा न केवलं पाप-
हेतुः । किं त्वीश्वरेणायमेवावतारो दत्तः । अस्मदीयपूर्वजैराचरितं, तदाचरणे न कोऽपि दोष इति । तं प्रतीयं शिक्वा—
कुलक्रममागतां हिंसां परित्यजति यो बुधः । कुमारपादवडङ्गेयः स श्रेष्ठः श्रावकोत्तमः ॥ १ ॥

अत्र श्रुतिकोकज्ञातमिदम्—

श्रीपत्तने सिद्धराजे कथाशेषत्वं प्राप्ते विक्रमतो नवनवत्युत्तरैकादशशततमे वर्षे कुमारपादो राजा जज्ञे । यतः—

न श्रीः कुलक्रममायाता शासने लिखिता न च । खड्गेनाक्रम्य जुञ्जीत वीरजोभया वसुंधरा ॥ १ ॥

स राजा पञ्चाशद्वर्षवया देशान्तरभ्रमणेन निपुणां राजनीतिमस्थापयत् । दिग्विजयं कुर्वता नृपैकादश लक्षा अश्वः,
एकादश लक्षा गर्जनपाः, पञ्चाशत्सहस्रा रथाः, द्वासप्ततिः सामन्ताः, अष्टादश लक्षाः पदातयः, इत्यादिक्रिः क्रोधी-

ततः स्वर्गाङ्गन्यजीवश्चपायां दत्तेन्यपुत्रो वरदत्ताहोऽनृत् । स च बाह्यादपि विवेकी दानी दयातपरः सम्यक्त्वं लब्धौ । सुन्दरी-
जीवः श्वन्नाङ्गिर्गत्य नवेषु द्रान्त्वा वरदत्तगृहे कामुकादासीपुत्रोऽनृत् । दासीपुत्र इति नाम्ना प्रसिद्धः । स च वरदत्तं शत्रुवत्प-
श्यति, तथापि तद्रंजनार्थं कथंचिद्दयां पादयति । तं धर्मिष्ठं ज्ञात्वा तुष्टः श्रेष्ठीति दध्यौ—‘मम धर्मबान्धवोऽयं, परं कर्मतो
नीचकुल उत्पन्नः । श्रीजैनमार्गे निश्चयतो न कुलप्राधान्यं । यतः—‘न कुलं दृढं पहाणं’ इत्यादि । इति विचिन्त्य जन-
समहं तं द्वातरं स्थापितवान् । लोकेऽपि श्रेष्ठिन्नातेति प्रसिद्धिरनृत् । सोऽपि मायया स्वं नक्तं ज्ञापयति, मनसि तु
गृहस्वाप्नी नवितुं श्रेष्ठिनं हन्तुं नानोपायान् करोति । यतः—‘मुखं पद्मदलाकारं’ इत्यादिलक्षणः । अन्यदा विषलि-
सानि नागवल्लीविटकानि शयनसमये श्रेष्ठिनो ददौ । श्रेष्ठी तु चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं कृतं स्मृत्योष्ठीर्षं मुक्त्वा
सुप्तः । वरदत्तः प्रातर्नमस्कारस्मरणपरो देवान्नन्तुं ययौ । इतो वरदत्तपद्या लब्धतत्पत्राणि गृहीत्वा गृहांगणे दासीपुत्रं
दृष्ट्वा ज्ञचे—‘देवर ! तांबूलं गृहाण’ । सोऽपि स्त्रीरूपगतिकंकाणादिमनस्कः स्त्रिया मञ्जुलवाचादापितः प्रीतस्तदन्नह-
यत् । सहसा श्रुवि पतितो मृतश्चार्तध्यानात् । मृत्वा समलिकैषा जह्ये । तत्स्वरूपं वीक्ष्य जातन्नववैराग्यो निजवित्तं
सुद्वेज्ज लप्त्वा स श्रेष्ठी प्रब्रज्यामग्रहीत् । सोऽहम् । एतच्चरित्रं मयोक्तं” । तदा सा समलिका प्राग्जवान् श्रुत्वा जात-
जातिस्मरणा वृद्धाडत्तीर्षं गुरुपादयोः पतित्वा निजं दुश्चरितं क्षमयामास । ततो मुनिवचनादनशनं प्रपद्य स्वर्गं जगाम ।
राजादयोऽहिंसादिधर्मं स्वीचक्रुः । मुनिस्तु मुक्तिमगमत् ।

स्पष्टः । अत्रार्थे दासीपुत्रप्रबन्धोऽयम्—

कौशांब्यां महीपादो ज्ञः । तस्योद्याने तृतीयज्ञानी वरदत्तार्थिनरसंघमध्ये धर्मदेशनां प्रारब्धवान् । यतः
कौशांब्यां महीपादो ज्ञः । तस्योद्याने तृतीयज्ञानी वरदत्तार्थिनरसंघमध्ये धर्मदेशनां प्रारब्धवान् । यतः

जैनाः कुर्वन्ति हि दयां सागसि च निरागसि । समं ह्यर्चिस्तनोतीन्दुर्नृपचंकाववेरमनोः ॥ १ ॥

इत्यादिधर्मं कथयता गुरुणाऽकस्माद्वसितं । तदा जातविस्मयाः सन्त्याः प्रोचुः—“जगवन् ! हास्येन सप्ताष्टविध आ-
गमे कर्मबन्धः प्रोक्तः । मोहजेट्ठणां जवाहशां कथमकामे हास्यमुत्पन्नं ?” । साधुरुचं—“जज्ञाः ! शृणुत । एतां निंबस्य
झिखरे समदिकां पश्यत । एषा क्रोधान्मयि पादान्यां मारणमिहति प्रागजववैरात्” । तल्लुत्वा सकौतुकाः सन्त्यास्तस्याः
प्रागजवं पृच्छन्ति । साधुः समदिकायाः प्रतिबोधार्थं कथयति—

अरत्तखंमे श्रीपुरे धन्यः श्रेष्ठी, तस्य जार्या सुन्दरी । सा दुःशीला । अन्यदोषपतिना सैवमूचे—‘अद्यप्रच्युति त्वया-
मम पार्श्वे नागन्तव्यं, अहं त्वज्जुर्विन्नेमि’ । सुन्दरी प्राह—‘प्रियतम भैवं ब्रूयाः । स्तोकदिनमध्ये तथा करिष्ये यथा-
वयोर्जीर्नं ज्विता जर्तुह्ननात्’ । अन्यदा तथा दुग्धमध्ये विषं जर्तुह्ननार्थं हिसं । जर्तुः परिवेषणार्थं तदनयनाय या-
वत्सा गृहमध्ये याति, तावज्जुगेन दष्टा पतिता मृत्युमाप । धन्यः ससंजमो जोजनाडुहितः । हा किमेतदिति जह्यन्
तां गतासुं वीक्ष्याज्ञाततच्चरित्रः स्नेहाश्रुदपत् । सा मृत्वा सिंहोऽजवत् । तदैराग्येण धन्यः आद्यो दीक्षां जप्ताह । अ-
न्यदा वने कायोत्सर्गो स्थितो वैरादिविशान्तजगतो व्याघ्रस्तं जघान । कृषिरच्युते स्वर्गे जगाम । व्याघ्रस्तु तुये भवन्ने ।

क्रोधलोभेनानेकपापवृन्दं कृत्वा तेनाप्यखिलकालः पापकर्मणैव निन्ये । एवं सार्धद्विशतवर्षांश्चैकत्रात्रोत्पन्नः । परं
मुखं विनाऽस्य माता रक्षां कृत्वाऽस्य देहे निक्षिपति । स आहारो रोमादिहिंसेण मध्ये प्रविश्य पूयरक्तादिज्जावं प्राप्य
निस्सरति । एवं महादुःखेन पङ्क्तिविवर्षयुः प्रपूर्वाद्ये नरके गन्ता । ततः सिंहत्वं, पुनराद्ये भवे, ततः सरीसृपत्वं,
ततो द्वितीयनरके, ततः पक्षी चरत्वा तृतीयनरके । एवमन्तराद्येनैवैकस्मत्समां यावज्जैवं । ततो मत्स्यत्वं, ततः स्रग्वचरेषु
स्वचरेषु च । ततश्चतुरङ्गेषु । ततः पृथिव्यादिषु च । एवं चतुरङ्गीतिवक्ष्योनिषु चरिषो ज्ञानत्वाऽकामनिर्जरेया कर्मजा-
यवात्प्रतिष्ठानपुरे इत्ययुत्रो न विष्यति । तत्र साधुसंगमाद्धर्मं प्राप्य सार्धं सुरो न विता । ततश्चतुर्त्वा क्रमात्सिद्धिमवा-
प्स्यति” । इति श्रीवीरेण लोढकसंवन्धः प्रोक्तः ।

इति निशम्य कथानकमास्तिका, बहुचराचरजन्तुषु हिंसनम् ।
इत्यजत तत्कृतिनो नवहिंसकं, कुरुत चित्तमहिंसकमात्मनः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चमस्तंभे पद्यष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६६ ॥

॥ अथ सप्तषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६७ ॥

अथ कश्चिन्नरो हिंसामनोरथं करोति, तेन स्वयमेव दुःखी स्यादित्याह—
यदि संकल्पतो हिंसामन्यस्योपरि चिन्तयेत् । तत्पापेन निजात्मा हि दुःखावनी च पाप्मते ॥ १ ॥

एतदाकर्ण्य तं दिदृक्षुः स्वामिनिर्देशाज्जैतमो दृपधाञ्च जगाम । अथ नृपस्त्री तं गणपतिं वीक्ष्य प्राह—‘जगवन् ! अत-
र्कितं दुर्लभं शुष्मदागमनं कथं जातं ?’ गणेशः प्राह—‘हे मृगावति ! विजोर्वाक्यात्तव सुतं ब्रह्मभागमनं’ । तदा तयाऽन्ये
सुजगाकृतिनः पुत्रा दर्शिताः । मुनीशेनोक्तं—‘एतान् विना हे जने ! यो यमिगृहे लब्धोऽस्ति तं दर्शय’ । तयोक्तं—
“जगवन् ! मुखपट्टीं बन्धय क्षणमेकं प्रतीक्षस्व, यमिगृहं जद्व्यादिते दुर्गन्धो दूरे याति” । ततस्तथा तस्मिन्नुद्घाटिते
मुनीशस्तत्र गत्वा तं ददर्श—

पादांगुष्ठोष्ठनासादिकर्णहस्तादिवर्जितम् । षण्डमाजन्मबाधिर्यवन्तं दुःसहवेदनम् ॥ १ ॥

अन्यन्तराष्ट्रनाभीनिस्तथा बाह्याक्षिरष्टत्रिः । पूतरक्तं स्रवन्तीक्षिर्जन्मतोऽपि पृथक् पृथक् ॥ २ ॥
मूर्तिमत्पातकमिव तं द्योदकाकारं वीक्ष्य प्रभुपादान्त एत्यैवं व्यजिह्वपत्—‘स्वामिन् ! केन कर्मणा नारकमिव दुःखमयं
वेदयते ?’ । प्रभुराह—“ज्ञातद्वारपुरे धनपतिनृपस्य राष्ट्रकूटाक्षिधः सेवकः पञ्चशतीग्रामेशः । स सप्तव्यसनपरो महा-
करेण द्योकान् दुनोति । कर्णेनैवादिजेदेन विमंभयति । अन्यदा स्वदेहे तस्य षोरुश रोगा जल्पन्नाः ।

यतः—सासे खासे जरे दाहे कुक्षिसूत्रे जगंदरे । हरिसे अजीरए दिठीमुखसूत्रे अरोअए ॥ १ ॥
अधिवेअए कंठ्य कन्नवेअए जलोअरे । कोठे इमाइणो रोगा पीलयंति सरीरिणं ॥ २ ॥
दुष्टानां दुर्जनानां च पापिनां क्रूरकर्मेणाम् । अनाचारप्रवृत्तानां पापं फलति तद्भवे ॥ ३ ॥

॥ अथ षट्षष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६६ ॥

अथ निरन्तरं षड्जीवनिकायहिंसापरस्य फलमुच्यते—

निरपराधजनूनां कुर्वन्ति वधमन्वहम् । असंयता गतघृणा त्रमन्ति त्रवकन्दरे ॥ १ ॥

त्रावार्थस्तु ज्ञातेन ज्ञेयः । तथा चोक्तं पुष्पमादावृत्तौ—

बह्वबंधमारण्या जियाण दुःखं बहु जर्दरंता । हुंति मियावदतण्य व त्रायणं सयवडुहाणं ॥ १ ॥

वधोऽत्र जन्तुतान्नादिपीनारूपो गृह्यते । बन्धो रज्ज्वादितिर्जन्तूनां संयमनं । मारणं तेषामेव प्राणवियोजनरूपं । तेषु रताः । तथा जीवानामन्याख्यानादिभिः दुःखं बहूदीरयन्तः । मृगावतीसुहुरिव समस्तदुःखानां त्राजनं त्रवन्तीत्यर्थः ।

अथात्रार्थे मृगापुत्रकथानकं विपाकसूत्रानुसारेण तन्वते—

श्रीवीरः पृथ्वीं पावयन् मृगग्रामोद्याने समवासरत् । ततश्च ज्येष्ठो गणचन्द्रमृगग्रामे विहरणायगात् । एषणीयाज्जादि गृहीत्वान्वागहन् एकं वृद्धमन्धकं कुष्ठिनं नरं रणन्महिकाजावं पदे पदे प्रस्रवन्तं दुःखमन्दिरं वीक्ष्य प्रजोरन्तिके एत्य प्रभुं पप्रब्ध—“स्वामिन् ! मयाद्यैको महादुःखी नरो दृष्टः, तादृशः कोऽपि विश्वे न विष्यति ?” । त्रगवान् प्राह—
“गौतम ! नैतन्महत्तमं दुःखं । यतोऽस्मिन्नेव ग्रामे विजयनृपपत्नी मृगावती । तस्या आज्यपुत्रो द्योढकाकृतिचूद्यो वर्तते, तस्याग्रे तु कियदिदं दुःखं । यो मुखेन जनासादिरहितो दुर्गन्धपूयरक्तखाविदेहो जन्मतोऽनन्तरं नृमिमृह एव तिष्ठति” ।

हे नृप ! स मया सुशुक्तया निमंत्रितः । तदा ममेवं स्ववेत्तिष्ठं दत्त्वा प्रोक्तं—“महद्भ्यवलीकनार्थं त्वन्नृपमंत्रिणमनेन सार्धं प्रेषय । अतो द्रुतं तत्र पादा अवधार्यन्तां” । प्रतिहारिणापि तथैवोक्तं । ततो राजानं ज्वलदग्निप्रवेशोत्सुकं विज्ञाय स्वामित्रोदधिया प्राह—“स्वामिन् ! प्रथमं शुष्मदागमनं ज्ञापयितुं सचिवः प्रेष्यताम्” । सचिवोऽपि वर्धार्पनदानग्रहणोत्सुकोऽग्नौ निपतन्नेव तस्मावशेषतां प्राप । ततो हरिर्नृपं प्राह—“स्वामिन् ! परलवनांगसंगुब्धिं विहाय त्वं चिरं जीव । स्वामित्रोहं महापापं मत्वा मया मृत्युतो रक्षितः । नृपः पापबुद्धिदस्य मंत्रिणो दर्शनं न ज्ञावि” । इति श्रुत्वा खेदमुद्धृष्टपुः स्वगृहे ययौ । ततो नृपस्तस्य चातुर्यं वीक्ष्य स्वकर्णीं व्यवहयत् ।

अथ काञ्चनपुरेशः पश्चिकोक्त्या स्वसुताहरिबलवृत्तान्तमश्रौषीत् । ततस्तमाहूय तस्मै जामात्रे स्वरज्यं ददौ । हरिर्नृपः स्वरज्येऽमार्थुद्धोषणामकारयत् । अथैकदा विहारक्रमेणागतं गुरुं वन्दित्वा धर्मवाक्यं शुश्राव । स्वजनपदे सप्त व्यसनानि न्यवारयत् । स्वपद आत्मशुभं संस्थाप्य स्वयं तिसृचिर्दोषाभिः सह प्रव्रज्य मुक्तिं ययौ ।

हरिबलचरित्रमिति नो विज्ञाव्य नव्या द्रष्टापि पूर्णफलम् ।

सुकृतप्रासजयायां जीवदयायां कुरुत यत्नम् ॥ १ ॥

विसरतोऽस्य चरितं प्रतिक्रमणसूत्रबृहद्वृत्तितो ज्ञेयम् ।

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चमस्तंजे पञ्चषष्ठितमं व्याख्यानम् ॥ ६५ ॥

स्तंभ-

५

१४३ ॥

अथ नृपश्चितामकारयत् । ततो हरिरपि स्वदेवं संस्मृत्य ज्वलदग्नौ प्रविश्य स्वर्णवद्दीप्तिमन्तं देहं कृत्वा तत्क्षणं स्वगृहमगात्, परं केनापि न दृष्टः । इतश्च निर्ऋयं नृपो हरिबलगृह आगत्य स्त्रियौ कामजोगं ययोश्चे । तद् स्त्रियावचतुः—

“स्वामिन् ! तव सेवकस्य रमणीनां परिरंजणवाक्यं वक्तुं न युज्यते । यतः—
यामिकतस्तास्कर्यं धाटीपातश्च रक्तकनरेभ्यः । पानीयतः प्रदीपनमिदं तमःप्रसरणं तरणैः ॥ १ ॥”
इत्यादियुक्त्यापि स्वासन्नहममुञ्चन् नृपः तान्यां दृढपाशाबन्धैर्बद्धः । जर्जरावयवं चक्रतुः । पुनः कृपया मुक्तदीकृतः ।
प्रगे ह्रिया स्वान्तःपुरे ययौ । अथ हरिर्दध्यौ—“कदाचिदयं घातयति मां दंतेन, अतोऽहं दंत्रं कृत्वा नृपचक्षुःसचिवं यमातिथिं करोमि । यतः—

ब्रजन्ति ते मूढधियः परान्नवं न्नवन्ति मायाविषु ये न मायिनः । १ ॥

प्रविश्य हि ब्रजन्ति शलास्तथाविधानसंवृतांगा निशिता द्येष्णवः ॥ २ ॥

इति विचिन्त्य यमराड्वेन्निरूपं विव्रता केनचिन्नरेण सह हरिर्दुपपर्वद्यागात् । नृपतिसं दृष्ट्वा विस्मयवान् यमस्वरूपं पप्रह । सोऽपि स्वबुद्ध्या तमवर्णयत् । पुनः प्राह—“किं किं स्वामिन् ! तस्य वचसा वर्णनं क्रियते ? । यत—

योगीन्द्रा अपि योगान्द्रासं ग्रीत्या न्नजन्ति तस्यैव । १ ॥

किं बहुना त्रिशुवनमपि वनमिव सेवां कुर्वते तस्य ॥ २ ॥

संजातज्ञातः पृष्टः स आह—“इतोऽहं चक्षितः क्रमेणोदाधिं दुस्तरं प्राप्य नृशमुद्विजे, तावत्समुद्रादागतमेकं राक्षसं दृष्ट्वा मया निर्भयं लंकाप्राप्त्युपायः पृष्टः । सोऽप्याख्यत—यो नरः काष्ठजद्वेषमत्र कुर्यात्तस्यैव तत्र प्रवेशः, इति निशम्य प्रजोः कृत्यं सेवकानामवश्यं कार्यमित्युरसिकृत्य चितायां प्रविष्टः । तद्देहजस्मादाय नर्कचरेण वृत्तमुक्त्वा विन्नीषणाग्रे मुक्तं । स नृपः सात्त्विकवृत्त्या तुष्टो मामुदजीजिवत् । ततः स्वसुतां प्रादात् । मया तस्य त्वङ्कनिमंत्रणवृत्तं प्रोक्तं । तदा तेनोक्तं—महतां न्यूनगृहे गमनं मानहानिकरं, अतः प्राक् त्वद्गङ्गोऽन्नगमनं योग्यं । पश्चात्त्वङ्कं करिष्ये, एतद्विषय इदमन्निज्ञानं गृहाण, इत्युक्त्वा चन्द्रहासखड्गं दत्त्वा तेन प्रियायुतः स्वशक्त्याऽन्न नीतः” । इत्युक्तस्तत्प्राक्यं सत्यं मत्वा मंत्रिणा सह दध्यौ—“अहो ! अयं जीवन् समागात्, पुनश्च देवेन दुःखे पातयामि । यतः—

नृपसर्पपिशुनचौरकुड्रसुरश्चापदारिद्र्याकिन्यः । दुष्टा अपि किं कुर्युरवतं विना निष्फलारंजः ॥ १ ॥

अथैकदा हरिबलो जाव्यनर्थमविनाज्य मंत्र्यादिभिः समं पार्थिवं युक्त्यर्थं निमंत्रयामास । तत्र स्त्रीलावण्यमवेदय बहुतरकामपीकृतो नृपः सच्चिवं स्वाग्निप्रायं प्राह । मंत्र्युवाच—‘स्वामिन् ! यमनृपाह्वानमिषेणान्नावसौ क्षिप्यते तदेप्सितं स्यात्’ । अन्यदा नृपो हरिमाह्वयवदत्—“जोः सात्त्विकेश ! त्वां विना बह्निमर्गेण गत्वा कोऽन्यो मज्जहे यमं निमंत्रयति ?” । श्रुत्वेति मंत्रितः प्राप्तबुद्धिं नृपं ज्ञात्वा राजादेशं प्रमाणं कृत्वा स्वगृहे गत्वा दध्यौ । यतः—

“उपकृतिरेव खलानां दोषस्य महीयसो नवति हेतुः ।

अनुकृताचरणेन हि कुप्यन्ति व्याधयोऽल्यर्थम् ॥ १ ॥”

संज्ञ-

५

॥ १४३ ॥

प्रोज्जीवयति । अस्य दीपेण कदाचिन्मे मृतिर्न विष्यति । अतोऽस्यामेव दम्रवेद्यायां मरणाणिग्रहणं कुरु, येन चिरं जी-
वामि” । तेन तथाकृते सा प्राह—“स्वामिन् ! इतो बहुकत्रयत आवायोगर्मनमेव योग्यं, अशक्यविन्नीषणनिमंत्रणे-
नादं । परमत्रागमनप्रत्यायनाय त्वञ्चूपत्यग्नेऽन्निज्ञानं विन्नीषणस्य चन्द्रहासमसिं सोचनाय केनचिदुपायेनानविष्ये” ।

नतस्तथा सुगुप्तं तदानीयापितं । स्त्रीबुद्ध्या वमरकृतः स तां तुर्वां स्त्रियं कृपाणं चादाय नगर्यां निरगात् ।

अथ गृहे हरिवदचलनानन्तरमवनिपतिः प्रह्वन्नं तद्गृहं एव तां स्त्रियं प्रति देहसंगं प्रार्थयत् । साप्यन्तर्घ्षविषादौ

संवृत्य प्राह—‘हे नृप ! मत्पतिशुक्रनिर्णयावधिं प्रतीक्षस्व’ ।

तुर्वीशोऽपि व्यसृशन्ममद्वयैवेयमपि तु पतिमृत्योः । निर्णयमपेक्षते तत्तं कुर्वे कपटदृश्यापि ॥ १ ॥

इति ध्यात्वा तस्या वाक्यमनुमत्य गृहमगमत् । अथ हरिवदः स्वपुरोद्याने कुसुमश्रियं त्रिमुच्य स्वाश्रये प्रह्वन्नं समा-
गात् । सापि स्वामिनं दृष्ट्वा विरहव्यथां अकदर्थयत् । ततः परस्परं संजातवृत्तमूचतुः । अथ नृपेप्सितमर्दनाय कञ्चिन्नरं

राज्ञः स्वागमनज्ञस्ये प्रैषीत् ।

गरवा सोऽपि वन्नाषे विन्नीषणनृपं निमंत्रय तरुन्नीम् ।

परिणीयोपवनमिह प्रापदहो हरिवदः कुशली ॥ १ ॥

इति कर्णकटुकं वाक्यं श्रुत्वा विस्मयवाञ्छपो जनापवादत्रिया प्रियया युतं तं महोत्सन्नैः स्वपुरं प्रावेशयत् । राज्ञा

एकदा मंत्रिणा नृपस्य पुरतो वसन्तश्चियो दावाख्यरूपादिकं वाणितम् । नृपस्तु तत्पद्यां लुब्धसं हन्तुमनाः सत्रायां प्राह—“मत्सत्रायां हरिबलं विना कोऽप्यन्यः साहसिको नास्ति, यो तंकेशं त्रिग्रीषणं मज्जुहे निमंत्रयति” । सोऽपि स्वोत्कर्षं श्रुत्वा नृपं प्राह—“स्वामिन् ! इदं कार्यं कृत्वा स्तोकेनैव दिनेनागमिष्यामि” । ततो हरिबलेन स्वगृहे स्त्रियं प्रति तंकेशनिमंत्रणमनार्थं वृत्तमुक्तं “त्वया तु निर्मलं शीलं धार्य, अहं तु कृतप्रतिज्ञानिर्वाहार्थं गच्छामि । यतः—

बिज्जत सीसं अह होज बंधणं चयज सवहा दह्णी । पन्निवन्नपावणेसुं पुरिसाण जंहोइ तं होज ॥१॥”

इदुक्त्वा क्रमात् प्रयाणं कुर्वन् जलधितीर आगत्याचिन्तयत्—‘कथमहं स्वीकृतं । नोवाहययाम ?’ । इति । तत्राप्य
प्रादत्तवरं देवं संस्मृत्य जपं ददौ । तदा देवेन लंकोपवने नीतः । तत्रैकं समुद्भिरभ्यं हर्म्यं वीक्ष्य किमेतदिति विमृशन्
तस्मिन्नविशत् । तत्रापवरकान्ते बाढां यौवनशालिनीं निश्चेतनां वीक्ष्य दभ्यौ—‘अहो ! किमिदमाश्चर्यं ?’ इति विस्मयवान्
तस्यौ । तत्रैकं सुधापूर्णं तूर्णं तुवं दृष्ट्वा पानीयधिया तत्सर्वांगमासेंचत् । तेन सुप्तोऽश्चितेव सा तदङ्गमुत्तस्यौ । पुरतस्तं
वीक्ष्य लज्जां कृत्वाह—‘स्यामिन् ! किमर्थमत्रागाः ?’ । तेनाप्यागमनवृत्तं सर्वमुक्तं । पुनस्तेन तत्स्वरूपं पृष्ट्वा सा प्राह—
‘मम पिता लंकापतेर्देवार्चकः । तेनान्येभ्युन्नैमित्तिकः पृष्टः मत्पुत्र्याः कीदृशो वरो ज्ञावी ? तेनोक्तं—अस्याः पतिः नृप-
तिर्नैविता । श्रुत्वेति राज्यलोत्त्रादिषेष्ट मामेष मेष इव मूर्खं जप्सोढुं । धिगलोत्त्रान्यमुन्मार्गैकगमनपरं । यतः—

रतिंधा दीहंधा जच्चंधा मायमाणकोहंधा । कामंधा लोहंधा अठेव य अंधया जणिया ॥ १ ॥

मदीयस्वहृन्दात्तागगायात्र मंत्रेण मृतामिव मां कृत्वा स वहिष्यति । स्वजनैर्दुरीकृतोऽयं पुनरागत्यामृतं । स कृत्वा

स्तंभ.

५

॥ १४३ ॥

परस्परं तदेव देवस्थानं तान्त्र्यां निर्णीतं । वसन्तश्रीस्तु राजावधारुढा स्वसर्वस्वं संगृह्य तत्र द्वारे समागता । इन्द्रपुत्र-

स्त्विच्छ्रं दध्यौ—‘नेदं गुणिनामहं कुलमाक्षिन्यहेतुः नृपपुत्रीत्वात्’ । इति विचार्य स्वगृह एव तस्थौ । यतः—

स्त्रीजातौ द्वांजिकता न्नीरुकता न्यूयसी वणिज्जातौ । रोषः कृत्रियजातौ द्विजातिजातौ पुनर्दोषः ॥१॥

अथ स्त्री देवद्वारे स्थित्वा मध्यगतं हरिवलमाह—‘स्वामिन् ! देशान्तरे गम्यते, येनावयोर्मनोरथः फलति’ । तेनापि हुंकारः संकेतं ज्ञात्वा कृतः । ततः स्त्रीवचसा बहिर्निःसृतः । तुरंगारुढौ द्वावेव चक्षितौ । नृपसुता पुनः पुनस्तमाद्याप-
यति । स पुनः सर्वत्रापि हुंक्रतिमुत्तरे ददौ । ततः सा खित्वा दध्यौ—‘अयं कोऽप्यन्य एव’ इति चिन्तयन्त्यां तस्यामु-
द्योते जाते तदा तद्गुपादिकं वीक्ष्य चिन्तातां ‘धिमां’ इति दध्यौ—“अयमपीदं द्विपवन्मम नष्टं ।

यतो जाते तदा तद्गुपादिकं वीक्ष्य चिन्तातां ‘धिमां’ इति दध्यौ—“अयमपीदं द्विपवन्मम नष्टं ।

यतः—निदाधे दाहार्तः प्रचुरतरतुष्णातरचितः, सरः पूर्णं दृष्ट्वा त्वरितमुपयातः करिवरः ।

तथा पंके ममस्तटनिकटवर्तिन्यपि यथा, न न्नीरं नो तीरं द्रव्यमपि विनष्टं विधिवशात् ॥ १ ॥

दुर्विधिदुर्भगदुःकुलदुष्टानिष्टादिदयितसंयोगात् । नित्यं जीवनमरणात् श्रेयस्करणं सकृन्मरणम् ॥१॥”

इत्यादि चूशं पीज्यमानां तां वीक्ष्य स दध्यौ—‘अहो ! धिमां, यत इयं कैवर्तेन मया वंचिता’ इति चिन्तानिवृ-

त्त्यर्थं पूर्वतुष्टसुरेण कंदर्पसमं तद्गुपं कृतं । ततो व्योमवाणी प्राह—‘ईदृशं पुण्याढ्यं पतिं प्राप्य किमन्यदिहसि ?’ । ततः

परस्परप्रतीतिपरौ गान्धर्वविवाहेनोदहतुः । विज्ञातपुर आगत्य प्रौढगृहं गृहीत्वा तस्थतुः । हरित्रय उपहारादिदानेन

नृपबहुमानपानं वच्यते ।

कवहेनोद्विभो मत्स्यजादमादाय नद्यास्तीरमागतः । तत्र मुनिमेकं वीक्ष्य गुरुक्तदेशनां शुश्राव—

किं सुरगिरिणो गुरुञ्च जवणिहिणो किं च हुङ्गा भंजीरं ।

किं गयणाढ विसाढं कोअ अहिंसासमो धम्मो ॥ १ ॥

किं ताए पढियाए पयकोनीए पवावन्नूआए । जं दत्तिञ्चं न नायं परस्स पीफा न कायवा ॥ १ ॥

महान्नारतेऽपि—

यो दद्यात्काञ्चनं मेरुं कृत्वां चैव वसुंधराम् । एकस्य जीवितं दद्यान्न च तुल्यं युधिष्ठिर ॥ १ ॥

इत्यादि श्रुत्वा ज्ञातधर्मः स प्राह—“जगवन् ! कैवर्तकुलस्य मम रंकगृहे चक्रिन्नोऽयमिव हिंसानिवृत्तिः छुत्वाज्या” ।
ऋषिराख्यत्—“अधिकं कर्तुमहमश्वेतार्हिं प्रथमजादे पतितो मत्स्यो मोक्ष्यः, एतददृपं नियमं गृहाण” । तं नियमं स्वी-
कृत्य स सरिज्जादे गत्वा जाढं चिह्नैः प । तस्मिन् पीनो मीन एक आयातः, स मुक्तः । पुनरपि जादे स एवागतः । ततो-
ऽन्निज्ञानकृते कंठे कपर्दिकां बद्ध्वा मुक्तः । त्रयोऽपि स एव पतितः । एवं स्थानान्तरेऽपि सन्ध्यावाधिं यावत्स एवायातः ।
तद्दृष्ट्वेन तुष्टः सुर इष्टं वरं वृणीष्वेत्युवाच । स मुदाऽबदत्—“आपदि सपदि मां रह्नेः” । देवो वरं दत्त्वा तिरौऽञ्जत् ।
ततो मत्स्यजानान्नावाज्ञार्पयतो बाह्यदेवकुलेऽस्थत् ।

इतश्च नृपसुता गवाहस्या कंचिक्रिवत्ताह्वमित्यपुत्रं वीक्ष्य कथंचिदुपायेन सरागमकरोत् । तयोः संकेतस्थानं देवान्

स स्वनिन्दा श्रुत्वा षंडः शिरःसंज्ञया तान् 'मया तु न हतः' इत्यज्ञापयत् । ततो दौर्कैस्तौ नृपाग्रे नीतौ । तदा सचि-
वेनोक्तं—'दयोर्मध्ये यस्यसायोगोदकं जिह्वया द्रोढि स सत्यप्रतिज्ञः' । तदा वृषन्नः संज्ञया जमित्युक्त्वा सद्यो नृपका-
रिततसायोगोदकं द्रोढि स्म । रामा तु स्नाममुखी बभूव । नृपेण नगरादूरीकृता ।

श्रेष्ठी तु (बदीवर्दस्तु) दुःखसंकुलेऽपि त्रिधा स्वमहिंसाधर्मं न मनाग मुमोच ।

विवेकवन्तं वृषन्नं चकार यो जैनदासः श्रुतिवाचकेन ।

सद्वापराधां वनितामवेक्ष्य दध्यौ न हिंसां मनसा मनाक् सः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुःषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६४ ॥

॥ अथ पञ्चषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६५ ॥

अथ कुलक्रमायातां हिंसां मुञ्चति, तं स्तौति—

वंशक्रमागतां हिंसामपि त्यजति यो बुधः । स स्याद्विबल इव राज्यादिसंपदां पदम् ॥ १ ॥

अत्रार्थे श्लोकोक्तं ज्ञातमिदम्—

काञ्चनपुरे जितारिर्नृपः । तस्य वसन्तश्रीः सुता दावल्यादिरुपाञ्चिताऽनवत् । इतश्चैको हरिवदनानामा कैवर्तको नार्था-

गृहीत्वा शून्यागारे तमजानन्त्यागत्य खट्वा तत्र गृहे द्विधा । दैवाङ्घ्रिष्विपदोपरि पङ्कयंकपादः समायातः । तस्मिन्नीकरणार्थं पादेषु कीदृिकाः श्मिं यावन्मुञ्जरातेन निहिताः । एकेन कीदृिकेन श्रेष्ठिपादो विद्मः । महाव्यथायां तन्मिथुनमेत्ताप-
कत्राराक्रान्तः स चिन्तयति—

सह कदेवर खेदमचिन्तयन् स्ववशता हि पुनस्तव दुर्बला ।

घनतरं च सहिष्यसि जीव हे परवशो न च तत्र गुणोऽस्ति ते ॥ १ ॥

मृत्योर्विन्नेषि किं बाल स च त्रीतं न मुञ्चति । अजातं नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मनि ॥ २ ॥

दोषजालमपह्राय मानसे धारयन्ति गुणमेव सज्जनाः ।

द्वारजावमपह्राय वारिधेर्युहते सखित्वमेव वारिदाः ॥ ३ ॥

इति स्वदोषान् जग्राह, परं तस्यै न चुकोप । ततः शुभ्रध्यानेन मृत्वा सौधर्मस्वर्गं प्राप । ततः प्रत्यूषे स्वस्वामिमरणं ज्ञात्वा 'अहो ! इदमकार्यं जातं, अदः किं करिष्ये ?' । इतश्च बलीवर्द आबन्धकाय श्रेष्ठिदर्शनाय चाययौ । ततश्च स्त्रिया श्रेष्ठिरुधरेण तस्य श्रुते विसे । पश्चादुत्वारवं हृदयतामनादिकमकरोत्—'अनेन मत्पतिर्हृतः' । तच्छ्रुत्वा बहुज-
नासं निनिन्दुः । यतः—

जलमग्रे महपयं आगासे पंखिआण पयपंति । नारीण हिययमगो तिन्नि वि मगो अमगु ति ॥ १ ॥

तथाविधं धर्मं जानन् स्यादरेष्वपि निरर्थकां हिंसां न विदधीत । इति तात्पर्यार्थः । अथैतद्व्रतं स्त्रीभिः—

सर्ववतेष्विदं मुख्यं सर्वज्ञैः परिज्ञापितम् । पादनीधं प्रयत्नेन सर्वपापापहं नरैः ॥ १ ॥

कंठयः । अत्रार्थे जिनदासश्चाद्वस्यायं प्रबन्धः प्राकृतमुनिपतिचरित्रानुसारेण लिख्यते—

चंपायां जिनदासः श्राव्यो गुरुमुखाद्भर्तृदेशानां श्रुत्वा दर्शनमूढानि व्रतानि जग्राह । तेनैकदा बलीवर्दमेकं निर्दालनादिद्विःखतः कृपया मोचितः । यतः—

दयां विना देवगुरुक्रमाचरिस्तापांसि सर्वेन्द्रिययंत्रणानि ।

दानानि शास्त्राध्ययनानि सर्वं सैन्यं गतस्वामि यथा वृथैव ॥ १ ॥

शशकात् कुञ्जरो मेघो मेतार्यः क्रौञ्चतः शिवम् । कपोताब्जानि नाथोऽभूत् सुव्रतः षष्टियोजनीम् ॥ १ ॥

चाणक्येऽपि—

त्यजेद्धर्मं दयाहीनं क्रियाहीनं गुरुं त्यजेत् । त्यजेत्क्रोधमुखीं चार्यां निःस्नेहान् बान्धवांस्त्यजेत् ॥ १ ॥

सोऽपि ककुत्स्थान् श्रेष्ठिमुखाक्षितं प्रतिक्रमणशास्त्रादिश्रवणेन देशविरतिं प्राप । अष्टभ्यादिषु प्रासुकं तृणादिकं विना न दुर्गे श्रेष्ठिस्वगुरुदर्शनं विना च । अन्यदा पर्वदिने श्रेष्ठी शून्यगृहेऽष्टभ्यां निशि पौषधं, गृहीत्वा कायोत्सर्गो स्थितः । इतश्च श्रेष्ठिनायां कुलदेककर्मा एकेन नरेण सार्धं तहून्त्यगृहे संकेतं चकार । राजावैकपथिकं चतुर्लोहकीलकं जारं च

यगुणं वृद्धमेकं वादरवायुशरीरं ज्ञेयं । ततोऽसंख्यातगुणं वादराग्निदेहपरिमाणं । ततोऽसंख्यातगुणमेकं वादरजलवपुः । ततोऽसंख्यातगुणमेकं वादरपृथ्वीकायशरीरं । ततोऽसंख्यातगुणमेकं वादरनिगोदशरीरं स्यात् । अत्र वादरपृथ्वीकाय-
वपुषः सूक्ष्मता इयं—यथा कश्चिद्युवान् प्रयत्नेनाहिरणे निहितवज्रकमुपरि धनेन ताम्रयति, परं त्रंगो न त्रवति, प्रत्यु-
तायस्काराहिरणे प्रविशति । तद्वज्रखलं चक्रिणः स्त्री स्वहस्तेन चूर्णं कृत्वा स्वस्तिकं पूरयति । सा स्त्री निसातरके एक-
विंशतिवारान् यावन्मर्दयति, तदा केषांचिज्जीर्णानां पीमा स्यात्, केषांचिन्न मूलतोऽपि, केषांचिन्मरणं, कैश्चिज्जीवैरदृष-
मपि दुःखं न प्राप्तमस्ति । यथा कस्मिंश्चिन्महापुरे कस्यचिद्गृहे चौराण इव्यं लुटितं, तस्मात्तौ कश्चिज्जानाति, कश्चिन्मूल-
तोऽपि न जानाति । तद्वद्ववणाद्यपक्वपृथ्वीकायेषु ज्ञेयं । समयानुसारेण स्थावरेषु जीवत्वमुच्यते—

पतंति पुष्कंति फलं ददंति काढं वियाणंति तहिंदियस्थे ।

जार्द य बुद्धी य जरा य तेसिं कहं न जीवा ज हवंति ते ज ॥ १ ॥

ये पत्रयन्ति पत्राणि मुञ्चन्ति । पुष्यन्ति । फलं ददन्ति । काढं च स्वपत्रपुष्पफलनिमित्तं जानन्ति । तथा इन्द्रियार्थान् गीता-
दीन् ये विजानन्ति । बहुलादीनां तथादर्शनात् । तथा तेषां जातिर्वृद्धिर्जरा च । ते कथं जीवान् त्रवन्ति । त्रवन्त्येवेति ज्ञावः ।
प्रयोगश्च—वनस्पतयो जीवाः, जातिजरावृद्ध्याद्युपेतत्वात्, मनुष्यवत् । सात्मकं जलं, त्रुसेः स्वात्माविकसंत्नवात्, दर्दु-
रवत् । सात्मको वह्निः, आहारेण वृद्धिदर्शनात्, वाढवत् । सात्मकः पवनः, अपरप्रेरिततिर्यग्निप्रयतदिग्गमनात्, गोवत् ।
सत्चेतनास्तरवः, सर्वत्वगपहरेण मरणात्, गर्तं (गर्दन) वत् । एवमागमोपपत्तिभ्यां तेषां जीवत्वं सिद्धं ज्ञात्वा । नतश्च

तत्त्यागतो द्वितीयकषायं विना पञ्चमगुणस्थानसत्का देशविरतिर्हितेष्टूनां नवेत् । शेषं स्पष्टम् ।

ननु गृहस्थानां त्रसजीवहिंसा निषिद्धा, तर्हि स्थावरेषु यथेष्टं तां कुर्वन्ति ? । उच्यते—

स्थायरेष्वपि जीवेषु विधेयं न निरर्थकम् । हिंसनं करुणाधारैर्मोक्षकाङ्क्षैरुपासकैः ॥ १ ॥

न हि प्रतिषिद्धत्रसहिंसयैव धर्मः, किं तु शरीरकुटुम्बादिप्रयोजनं विना कुर्वन्तः स्थावरहिंसामपि व्रतं मत्तिनयन्ति । अतोऽप्रतिषिद्धेष्वपि यतनां कुर्वन्ति । श्रावकेण त्रसादिरहितं संस्मारकसत्यापनादिविधिना परिमितानि चेन्धनानि सम्यक् शोधितान्येव व्यापार्याणि, अन्यथाऽनुकंपाव्यञ्जित्चारापत्तेः । तदुच्यते—

परिशुद्धं जलगह्वणं दारुयधन्नादभ्याण य तद्देव । गह्रियाण य परिन्नोगो विद्दीद तस्स रक्खणठाए ॥१॥

पृथिव्यादीनां चागमे जीवप्रयत्नमेवमुक्तं—

अहामलगपमाणे पुढवीकाए हवंति जे जीवा । ते जइ सरिसवमिता जंबूदीवे न माइंति ॥ १ ॥
एगम्मि उदगविंडुम्मि जे जीवा जिणवरेहिं पन्नत्ता । ते जइ सरिसवमिता जंबूदीवे न माइंति ॥१॥

यथा पृथिव्यादिपञ्चसूक्ष्मजीवानां द्विधाभ्यवगाहनाऽङ्गुलासंख्येयन्नगोन ज्ञेया । अनन्तजीवाश्चित्तमेकं वपुस्तन्निगोदैक-
सूक्ष्मशरीरं स्यात् । तदसंख्येयानि शरीराण्येकत्रीकृते एकं सूक्ष्मवायुशरीरं जायते । ततोऽसंख्येयगुणं एकं सूक्ष्मतेजः-
शरीरं । ततोऽसंख्ययातसूक्ष्मतेजोदेहानां मितने एकं सूक्ष्मजलवपुः । ततोऽसंख्ययातगुणमेकं सूक्ष्मपृथ्वीवपुः । ततोऽसंख्ये-

द्रुक्त्वा स्वदेशादिभ्य आनाय्यैकत्वदाशीतिसहस्रमितजादानि सहस्रशश्चान्यहिंसोपकरणानि चौलुक्यमंत्रिप्रत्यहं
ज्वाहितानि स्वदेशेषु चामारिपटहो दापितः । ततो द्विगुणं प्राचृतं दत्त्वा विसृष्टाः प्रधानाः पत्तने द्रूपं प्रति सर्ववृत्तान्तं निवे-
दितवन्तः । स्वयमपि अष्टादशदक्षवाजिषु पर्याणकादीनि प्रौढनिकान्वितान्यकारयत् । इत्यादयोऽवदातास्तच्चरित्रतो ज्ञेयाः ।

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ त्रिषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६३ ॥

॥ अथ चतुःषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६४ ॥

अथ हिंसाजावाधिरतिः स्यादित्युच्यते—

चतुर्धा द्रव्यजावान्यां हिंसा त्याज्या हितेषु त्रिभिः । ततस्तेषां त्रवेदेशविरतिः प्राणिसौख्यदा ॥ १ ॥

द्रव्यजावान्यां हिंसा चतुर्विधा । तत्र द्रव्यतो न तु जावत ईर्यासमितस्य साधोः सत्त्वबधे । जावतो न तु द्रव्यतोऽ-
ङ्गारमर्दकस्य कीटबुध्याङ्गारमर्दने, मन्दप्रकाशे रज्जुमहिबुध्या भ्रतो वा । न च द्रव्यतो न च जावतो मनोवोक्त्रैः शुद्ध-
स्य साधोः । द्रव्यतो जावतश्च हिंसा हन्मीतिपरिणतस्य व्याधस्य मृगबधे ।

हिंसनं हिंसा । यदाहुर्वाचकवरास्तत्त्वार्थनाभ्ये—‘प्रमादात्प्राणव्यपरोपणं हिंसा । यथा जकं च—

“पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च उभ्यासनिःश्वासमथान्यदायुः ।

प्राणा दशैते जगवज्जिरुकास्तेषां वियोगीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥

स्तंभ-

५

॥ १३७ ॥

एवं तत्त्ववृत्त्या सर्वजीवरक्षका जैना एव न तु द्विजास्त्रिपरीताः । परमार्थतस्तु नित्यश्चिद्रूपो ज्ञानात्मना व्याप्नोतीति विष्णुः इति निरुक्तेर्जैन एव विष्णुः, तद्भक्तानां मुक्तिरेवेति निश्चयः” । इत्याद्यनेकविधोपदेशैर्ज्ञातधर्मो राजाहिंसादिब्रतं जग्राह । ततो वर्णचतुष्टये ‘स्वस्थान्यस्य वा हेतवे यः कोऽपि जीवान् हन्ता स राजन्नोही’ इति पत्तने पटहमवादयत् । मात्सिकशौनिकादीनामपि निष्पापवृत्त्या निर्वाहं कारयन् दयामयत्वं व्यधात् ।

तदनु काशीदेशे बहुमीनहिंसां श्रुत्वा तन्निवारणार्थकं पटं हिंसाहिंसाफलं स्वर्गनरकादिविन्नैश्चित्रितं, तन्मध्ये श्रीगुरुमूर्तिः, तत्पुरः स्वमूर्तिः, एवंविधं चित्रपटं द्विकोटिस्वर्णद्विसहस्रजालयतुरंगदिकं प्राच्यतं स्वमंत्रिहस्तैर्वाणारसीशं जयचन्द्रचतुषं सप्तशतयोजनत्र्यमिभुजं चत्वारिंशत्तगजषष्टिलक्षवाजिर्त्रिशल्लक्षपदातिचमूवृतं गंगायमुनातीरं विनाऽन्यत्र गन्तुं न शक्नोति तेन पंगुराजोतिविरुदं बहन्तं प्रति प्रहितं । कतिचिद्दिनैर्नृपास्यं दृष्ट्वा मंत्रिन्निश्चित्रपटो दर्शितः । कश्चितं यथानवस्वरूपं—“इयमस्मदीयरजगुरुमूर्तिः, गुरुणा पुण्यपापफलमेवमादिकं प्रदर्शयामस्मन्नृपो ग्राहितो जीवदयाधर्म । नृपेणापि वादितोऽमारिपटहः सर्वत्र । प्रत्यब्दं चतुर्विंशतिशतमहिषबद्धिग्राहिषा स्वकुलदेव्या श्रीगुरुसाहाय्येन ग्राहितमष्टादशदेशानां तत्वारक्षत्वं । सांप्रतमस्मन्नृपवैरिणी सा हिंसा कुत्रापि स्थानमलजमाना श्रीकाशीदेशं व्याप्नुवन्त्यस्ति, तन्निवारणाय प्राच्यतहस्ता अत्र प्रहिताः स्मः” । ततस्तुष्टः काशीराजः प्राह—

वारणाय प्राच्यतहस्ता अत्र प्रहिताः स्मः” । ततस्तुष्टः काशीराजः प्राह—

“युक्तं श्रीगुर्जराधीशो विवेकेन बृहस्पतिः । सर्वतो दीप्यते यस्मादीदृग् नृपः कृपाभयः ॥ १ ॥

स स्वयं कारयन्नस्ति कृपां तत्प्रेरितोऽप्यहम् । न कारयेयं यथेनां मतिर्मे तर्हि कीदृशी ॥ २ ॥

पयोदपटलैरवने नाशन्ति रविमंशवे । अस्तंगते च शुभाना अहो ज्ञानोः सुसेवकाः ॥ १ ॥”
श्रूयो नृपः पप्रह—‘विष्णुं विना न मुक्तिर्जनानामित्यन्ये ब्रुवन्ति, तत्कथं ?’ । सूरय उचुः—“हे राजन् ! सत्यं, परं
वैष्णवा जैनर्षय एव । यतो गीतायामर्जुनाग्रे विष्णुवाक्यं—

पृथिव्यामप्यहं पार्थ वायावन्नौ जलेऽप्यहम् । वनस्पतिगतश्चाहं सर्वभूतगतोऽप्यहम् ॥ १ ॥
यो मां सर्वगतं ज्ञात्वा न च हिंसेत् कदाचन । तस्याहं न प्रणश्यामि यश्च मां न प्रणश्यति ॥ २ ॥

तथा च विष्णुपुराणे पराशरः प्राह—

परस्त्रीपरद्रव्येषु जीवहिंसासु यो मतिम् । न करोति पुमान् नृप तोष्यते तेन केशवः ॥ १ ॥
यस्य रागादिदोषेण न दुष्टं नृप मानसम् । विशुद्धचेतसो विष्णुः स्तोष्यते तेन सर्वदा ॥ २ ॥

तत्रैव यमकिंकरसंवादं

न चक्षति निजवर्णधर्मतो यः सममतिरारमसुहृदिपक्षपक्षे ।

न हरति न च हन्ति किञ्चिदुच्चैः स्थिरमनसं तमवेहि विष्णुपक्षकम् ॥ १ ॥

विमलमतिरमत्सरः प्रशान्तः शुचिचरितोऽखिवसन्वमित्रभूतः ।

प्रियहितवचनोऽस्तमानमायो वसति सदा हृदि तस्य वासुदेवः ॥ २ ॥

धर्मः सर्वदयामूल एव प्रामाण्यमश्नुते । तस्माद्भ्रान्तिं परिहृत्य दयाधर्मे स्थिरीभव ॥ १ ॥”

इत्यादिवचसा जैनधर्मे सत्यतया मन्यमानः पुनः प्राह—“जगवन् ! अन्ये ‘जैनारतु वेदवाह्या न नभ्याः’ इति कथयन्ति, तत्कथं ?” । सूरिराह—“राजन् ! वेदाः कर्ममार्गप्रवर्तकाः, वयं तु नैककर्ममार्गिणः, अतः कथं वेदप्रामाण्यं ? । उत्तरमीमांसायां वेदा अवेदाः, लोका अलोकाः, यज्ञा अयज्ञा इत्यादि ।

अविद्या पठ्यते वेदे कर्ममार्गः पितामह । तत्कथं कर्मणो मार्गं त्वं तु मामुपदिशसि ॥ १ ॥

रुचिप्रजापतिस्तोत्रे पुत्रवाक्यमिदम् । यदि वेदेषु जीवदयास्ति तर्हि सर्वशास्त्रशुद्धां दयां कुर्वाणाः कथं वेदवाह्याः ? सर्वे वेदा न तत्कुर्युः सर्वे यज्ञाश्च नारत । सर्वे तीर्थार्त्रिषेकाश्च यत्कुर्यात् प्राणिनां दया ॥ १ ॥

अथ वेदेषु दया नास्ति तर्हि न प्रमाणं नास्तिकशास्त्रवत्” । इत्यादिगुरुवाक्यादेदोक्तप्रमाणमन्यत । पुनरन्यदा सूरिं प्राह—“जट्टारक ! अन्ये वदन्ति यज्जैनाः प्रत्यहं देवं सूर्यं न मन्यन्ते” । तदा सूरिन्निरुक्तं—राजन् ! शृणु, स्कन्दपुराणान्तर्गतरुद्रप्रणीतकपालमोचनस्तोत्रे—

“त्वया सर्वमिदं व्याप्तं ध्येयोऽसि जगतां रवे । त्वयि चास्त्वमिते देव आपो रुधिरमुच्यते ॥ १ ॥

त्वत्करैरेव संस्पृष्टा आपो यान्ति पवित्रताम् ।”

इतिप्रामाण्याज्ञात्रौ योजनोदकं लज्जन्तस्तत्त्वतो वयमेव मन्यामहे । अपि चोक्तं केनापि—

यदि यद्गार्थं पशवो ब्रह्मणा स्रष्टास्तर्हि व्याघ्रादिजिर्दवाः किं न तर्प्यन्ते ?

अहिंसासंनवो धर्मः स हिंसातः कथं नवेत् । न तोयजानि पद्मानि जायन्ते जातवेदसः ॥ १ ॥

पद्मपुराणेऽपि—

न वेदैर्नैव दानैश्च न तपोजिर्न चाध्वरैः । कथंचित्स्रजतिं यान्ति पुरुषाः प्राणिहिंसकाः ॥ १ ॥

सांख्यैः—

षट्त्रिंशदंगुलायामं विंशत्यंगुलविस्तृतम् । दृढं गलनकं कार्यं शूयो जीवान् विशोधयेत् ॥ १ ॥

त्रिंशदंगुलमानं तु विंशत्यंगुलमायतम् । तद्वस्त्रं द्विगुणीकृत्य गालयित्वोदकं पिबेत् ॥ २ ॥

तस्मिन् वस्त्रे स्थितान् जन्तून् स्थापयेज्जलमध्यतः । एवं कृत्वा पिबेत्तोयं स याति परमां गतिम् ॥ ३ ॥

इति लिङ्गपुराणे ।

दूतास्यतंगुलविते ये बिन्दौ सन्ति जन्तवः । सूक्ष्मा ज्ञमरमानास्ते नैव मान्ति त्रिविष्टपे ॥ १ ॥

कुसुंनकुंकुमांनोवन्निचितं सूक्ष्मजन्तुभिः । तद्दृढेनापि वस्त्रेण शक्यं नो शोधयेज्जलम् ॥ २ ॥

इत्युत्तरमीमांसायाम् ।

शुद्धप्रियापुत्रपदातिबान्धवाः पुराकरग्रामनरेन्द्रसंपदः ।

नवन्ति जीवस्य पदे पदे परं बुधार्चिता तत्ररुचिर्न निर्मेजा ॥ २ ॥”

राजाह—“स्वामिन् ! प्रत्यहं मत्प्रतिबोधनाय सदसि समागन्तव्यं, येनानेकविप्रादिप्रणीतपद्मनिरासेन मम सम्यग्ध-
र्मेबुद्धिः स्यात्” । ततः प्रत्यहं विप्रादिभिः सह वादं स्यादादस्थापनं च सूरयश्चक्रुः ।

एकदा सभायां नृपेण पृष्टं—“सर्वधर्मेषु मध्ये कः श्रेष्ठः ?” । सूरिराह—“जोजराजाम्रे सरस्वतीदत्तश्लोकः सर्वदर्श-
नसंवादेन प्रोक्तश्च—

श्रोतव्यः सौगतो धर्मः कर्तव्यः पुनराहृतः । वैदिको व्यवहर्तव्यो ध्यातव्यः परमः शिवः ॥ १ ॥’

राजा पुनः प्राह—

“अथैषध्वः पशवो वृक्षास्तिर्यश्चः पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युद्धितिं पुनः ॥ १ ॥

इत्यादिवेदोक्तहिंसां धर्मत्वे केचिन्मन्यन्ते तत्कथं ?” । सूरिराह—“राजन् ! न तत्सत्यं, यतः स्कन्दपुराणेऽष्टपञ्चा-
शत्तमेऽध्याये—

वृक्षांश्चित्वा पशून् हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । दग्ध्वा बह्वौ तिबाज्यादि चित्रं स्वर्गोऽन्निवध्यते ॥ १ ॥
यज्ञार्थं पशवः स्रष्टा यदीति वदति स्मृतिः । तन्मांसमश्वतः स्मार्ता वारयन्ति न किं नृपान् ॥ २ ॥

नुरपत्तिः । अन्नोच्यते—मुख्यतया प्राणतिपात एव प्रत्याख्यातो न वधादयः, परमार्थतस्तेऽपि प्रत्याख्याता एव इष्ट-
व्याः, प्राणतिपातहेतुत्वात् तेषां । यद्येवं तर्हि तत्करणे व्रतत्रंग एव नातिचारः, नियमस्यापादनत् । नैवं, द्विविधं हि
व्रतं, अन्तर्बुत्त्या बहिर्बुत्त्या च । तत्र यदा कोपाद्यावेशाधधादौ प्रवर्तते तदा दया शून्याऽन्नमन्तर्बुत्त्या व्रतं, स्वायुर्वदीय-
स्त्वादिना त्वमृते जन्तौ बहिर्बुत्त्या पादितं, ततो त्रंगात्रंगरूपोऽतिचारः । यत उक्तं—‘न मारयामीति कृतव्रतस्य विनैव
मृत्युं क द्हातिचारः ?’ । इत्याशंक्योत्तरमाह—“निगद्यते यः कुपितो वधादीन् करोत्यसौ स्यान्नियमानपेक्षः ॥ १ ॥
मुख्येऽन्नावाञ्जियमोऽस्ति तस्य कोपादयाहीनतया तु त्रग्नः । देशस्य त्रंगादनुपादनाच्च पूज्या अतीचारमुदाहरन्ति ॥ २ ॥”
अस्मी अतिचारा यथा न त्रवन्ति तथा प्रवर्तितव्यमित्यर्थः । एतद्व्रतपादनविषये कुमारनृपवर्णनम्—

श्रीहेमचन्द्रसूरयो महोत्सवेनोदयनमंजिणा पत्तने प्रवेशिताः । ततः कदाचित्सूरिचिरुत्वे—“मंजिन् ! त्वं नृपं रद्दो
ब्रूयाः—अद्या त्वया नव्यराक्षीगृहे नैव स्वसव्यं, राज्ञौ सोपसर्गत्वात् । केनोक्तमिति पृष्ठेच्चैतदाऽल्यग्रहे मन्नाम वाच्यं” ।
ततो मंजिवचसा राज्ञा तथा कृतं । निशि विद्युत्पाताद्गृहे दग्धे राक्षसां च मृतायां चमत्कृतो राजा सूरीनाकारयामास सदसि ।
सूरीन् दृष्ट्वासन्नं मुक्त्वा नत्वोवाच—“त्रगवन्नहं निजास्यमपि दर्शयितुं नाहं त्रवतां । तदा स्तंजतीर्थे रक्षितः । अत्रापि
जीवितदानं दत्तं । अतो मन्नाज्यं गृहीत्वा मामनृणीकुरुताम्” । सूरिरुवाच—“राजन् ! निःसंगानां किं राज्येन ?

कृतज्ञत्वेन वेङ्गुप त्वं प्रत्युपचिकीर्षसि । आत्मनीने तदा जैनधर्मे धेहि निजं मनः ॥ १ ॥

नजश्च । तत्र संकल्पान्मायाम्येनमिति मनःसंकल्परूपाद्यो जायते तस्माद्गृही निवृत्तो न स्वरंजजात् , कृष्याद्यारंजे
त्रसथातत्वात् , अन्यथा देहस्वजननिर्वाहान्नावात् । एवं पुनरर्थं गतं । जाताः पञ्च विंशोपकाः । संकल्पजोऽपि द्विधा-
सापराधो निरपराधश्च । तत्र निरपराधान्निवृत्तिः । सापराधे तु गुरुत्वाधवचिन्तनं यन्ना गुरुरपराधो लघुर्वेति । एवं पुन-
रर्थं गते सार्धौ द्वौ विंशोपकौ जातौ । निरपराधवधोऽपि द्विधा—सापेक्षो निरपेक्षश्च । तत्र निरपेक्षान्निवृत्तिः, न तु
सापेक्षत् । निरपराधेऽपि बाह्यमानमहिषहयादौ पाठादिप्रमत्तपुत्रादौ च सापेक्षतया वधवन्धनादिकरणात् । ततः पुनर-
र्थं गते सपादो विंशोपकः स्थितः श्रावकस्य जीवदया । एवंविधं श्रावकस्य प्रायः प्रथमाणुवतं ।

एतद्वतस्य पञ्चातिचारा हेयास्त उच्यन्ते—

क्रोधाहन्धद्विविहेदोऽधिककनाराधिरापणम् । प्रहारोऽन्नादिरोधश्चाहिंसायाः परिकीर्तिताः ॥ १ ॥

बन्धो रज्ज्वादिना गोमनुष्यादीनां निषंजणं, स्वपुत्रादीनामपि विनयग्रहणार्थं क्रियते । अतः क्रोधात्प्रवत्तकपायाद्यो
वधः स प्रथमोऽतिचारः । लविः शरीरत्वचा, तस्याऽऽहेदः कर्णादिकर्तनं, क्रोधादित्यनुवर्तते, स द्वितीयोऽतिचारः ।
अधिकस्य वोढुमशक्यस्य गोकर्नरासन्नमनुष्यादेः स्कन्धे पृष्ठे नारस्यारोपणं लोनाद्या क्रोधात् स तृतीयोऽतिचारः ।
प्रहारो वधः लगुनादिना निर्दयतात्मनं क्रोधादिना चेति चतुर्थोऽतिचारः । अन्नादिरोधो नृकपानव्यवहेदः क्रोधादेर्वे-
ति पञ्चमोऽतिचारः ।

आह—केऽमी वधादयोऽतिचाराः, तेषामनंगीकृतत्वेन मादित्यान्नावात्, अंगीकृतविरतेश्चाख्यं नितत्वात् अतिचारा-

श्रीकुमारधरणीचतः कथं कथ्यतेऽत्र महिमा प्रमातिगः ।

यः कृपाव्रतमिहाश्रितः स्वयं तन्मयं च निखिलं जगद्व्यधात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ पञ्चमस्तंत्रे द्विषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६३ ॥

—०८७७००८७७७७—

॥ अथ त्रिषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६३ ॥

अथ गृहिणां मुनिन्यः सपादविंशोपकन्तागेन जीवदया स्यात्तदुच्यते—

आद्यव्रते गृहस्थानां सहपादा विंशोपका । दया निदर्शिता पूज्यैर्नाधिका तु प्रकाशिता ॥ १ ॥

स्पष्टः । नवरं सपादविंशोपकदया तु इत्थं स्यात् । यत उक्तं प्राचीनसूरीन्द्रैः—

“श्रूत्वा सुहुमा जीवा संकल्पारंजन् नवे डुविहा । सावराह्ननिरवराहा साविस्का चैव निरविस्का ॥१॥”

प्राणिवधो द्विविधः श्रूत्तसूक्ष्मजीवाभ्यां । तत्र श्रूत्वास्त्रसाः सूहमाश्चात्रैकेन्द्रियादयः पृथिव्यादयः पञ्च, न तु सूहम-
नामकर्मोदयवर्तिनः सर्वलोकव्यापिनः, तेषां वधानावात्, स्वयमायुःक्षयेणैव मरणात् । तेषामविरतिवन्धः, न तु हिंसा-
जन्यवन्धः । अत्र साधूनां द्विविधादपि वधान्नित्वत्वाविंशतिर्विंशोपका दया । गृहस्थानां श्रूत्तजीववधान्नित्वत्तिः, न तु
सूक्ष्मेन्यः पृथ्वीजलादिषु सततमारंजिणां । इति दशाविंशोपकरूपमर्थं गतं । श्रूत्तप्राणिवधोऽपि द्विधा—संकल्पज अपारं-

अथन्ते मिष्टतोयेन पूतराः क्षारतोयेन मिष्टाश्च न कुर्यात्संकरं ततः ॥ ५ ॥

इति पुराणोक्तश्रुतोकपत्रिहस्ताः स्वाप्तजनाः सर्वत्र स्थाने स्थाने देशे देशे पुरे पुरे ग्रामे ग्रामे प्रहिताः जीवदयानिमित्तं । ततो नृपः किं कोऽपि कुत्रापि जन्तून् हिनस्ति न वेति ज्ञातुं विषयकं प्रह्वन्नचरान् प्रैषीत् । ते चाजस्रं सर्वत्र ब्रमन्तः कस्मिंश्चिद्ग्रामे महेश्वरं वणिजं वेणीतो नार्यार्कषितां हस्ते मुक्तां यूकामेकां व्यापाद्यमानं दृष्टवन्तः । ततस्तैश्वरैः स श्रेष्ठी यूकासहितः पत्तने नीतो राज्ञोऽग्रे । राजाह—‘रे दुष्टचेष्टित ! किमिदं दुष्कर्म कृतं ?’ । श्रेष्ठी प्राह—‘एषा मन्मूर्ध्नि मार्गं कृत्वा रक्तं पिवतीत्यन्यायेन हता’ । राजाह—“रे दुष्ट ! जीवानां स्थानन्नष्टकरणात्त्वमेवान्यायी । यदि जन्तुहयातो न बिभ्रोषि तर्हि मदाज्ञाद्योपादपि न” इति तर्जितः । ततः स्वजीवन्निष्ठां याचमानो नृपेणोक्तः—“त्वं गृह-सर्वस्वं व्ययीकृत्य यूकापापप्रायश्चित्ते यूकाविहारं कारय । यथा तं दृष्ट्वा न कोऽपि जीववधमाचरति” । तेन तथा स्वीकृतं ।

अमारिकरणं तस्य वर्ण्यते किमतः परम् । द्यूतेऽपि कोऽपि यज्ञोच्चे मारित्वङ्करद्वयम् ॥ १ ॥

ततो नृपेण सप्त व्यसनानि हिंसाकारणानि ज्ञात्वा पटहोद्घोषणपूर्वं मृन्मयानि नृरूपाणि मणीलसमुखानि सप्तापि व्यसनानि नामांकितानि कृत्वा, रासञ्जमारोप्य काहलादिवादनपूर्वं चतुरशीतिचतुष्पञ्चमणयष्टिमुष्ठादितान्नपूर्वं पत्त-
नाञ्जिजान्यदेहाञ्च निरवासयत् । इत्यादिवहव जदन्ता जिनमंडनकृतादस्य चरित्रतो ज्ञेयाः ।

गोपो बबुलशूदयये प्रोतयूकोवपातकात् । अष्टोत्तरशतं वारान् शूलिकारोपणान्मृतः ॥ २ ॥

तथा लौकिकैः कटिपता जीवदया—

कुक्षानि तारयेत्सप्त यत्र गौर्वितृषीजवेत् । सर्वथा सर्वयत्नेन शूभिष्टमुद्रकं कुरु ॥ १ ॥

इह गोविषये या दया सा किल तन्मतेन दया । अस्यां च पृथिव्युद्रकपूतरादीनां हिसाप्यस्ति, इत्येवंरूपा न सम्य-
गहिंसा” । इति श्रुत्वा कुमारपादेन स्वयं व्रतानि स्वीकृत्याष्टादशसु देशेऽवमारिपटहो दापितः । काशीगीजस्थादिचतुर्द-
शदेशेषु मैत्र्यादिना बलेन चामारिः पाक्षिता । अश्वानामष्टादशालक्षान्, हस्तिनामेकादशसहस्राणि, गोधनानामशीति-
सहस्राणि, जष्ट्राणां पञ्चाशत्सहस्राणि गलितजलपानमकारयत् । एकदा कायोत्सर्गस्थे नृपे मर्कटकः पादे लक्ष्मः । स
पार्श्वस्थैरपसार्यमाणोऽपि न विद्युक्तः । राज्ञा तस्यासमाधिं ज्ञात्वा संदंशकेन स्वत्वचा सह दूरीकृतः । तथा वर्षामासच-
तुष्टये स्वपुरप्रतोदीन्यः परतो न गन्तव्यमिति नियमं जग्राह । तथा—

“त्रैलोक्यमखिलं दत्त्वा यत्पुण्यं वेदपारगे । ततः कोटिगुणं पुण्यं वस्त्रपूतेन वारिणा ॥ १ ॥

ग्रामाणां सप्तके दग्धे यत्पापं जायते किल । तत्पापं जायते राजन् नीरस्यागलिते घटे ॥ २ ॥

संवत्सरेण यत्पापं कैवर्तस्येह जायते । एकाहैन तद्गामोति अपूतजलसंग्रही ॥ ३ ॥

यः कुर्यात्सर्वकार्याणि वज्रपूतेन वारिणा । स मुनिः स महासाधुः स योगी स महाव्रती ॥ ४ ॥

तोऽपि सर्वविरतिं नांगीकुरुते । एकपि कायान्मोचयति साधुः । आहस्तु षष्ठां मोक्षनेऽशक्तो ज्येष्ठमेकं त्रसकायं मुञ्चति-
 पादयतीत्यर्थः । साधुरेकमोचनेनापि कृतार्थमात्मानं मन्यते । यथा च तस्य वणिजो न शेषपञ्चपुत्रवधानुज्ञा, एवंसाधो-
 रपि न शेषवधानुमतिः । किं तु यदेव व्रतं गृहीत्वा यानेव स्थूलसत्त्वान् संकटपवधनिवृत्तौ रक्षति आह्वः, तन्निमित्तः
 कुशदानुबन्ध एवेत्यर्थः । तथा त्रसा धीन्जिघादय ज्ञान्यन्ते । त्रसायुर्यदा ह्रीणं स्यान्नसकायस्थितिश्च ह्रीणा स्यात्, सा
 च जघन्येनान्तर्मुहूर्तं, जटकुष्ठतः सातिरेकसहस्रव्यसागरमाना, ततस्ते त्रसायुरस्त्यजन्ति, अन्यान्यपि त्रससहचरकर्माणि
 त्यक्त्वा स्थावरत्वेन प्रत्यायान्ति । यदा स्थावरयुक्कमपि ह्रीणं स्यात्तथा स्थावरकायस्थितिश्च सा जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्क-
 ष्टतोऽनन्तकालमसंख्येयाः पुज्यत्परवर्ताः । ततः कायस्थितेरन्नावात्सामर्थ्यान्नसत्वेन प्रत्यायान्ति । ते त्रसप्रत्येकादिक-
 र्भमुक्ताः । तेषामुत्कृष्टतो न्नवस्थित्यपेक्षया त्रयस्त्रिंशत्सागरयुक्कन्नावात् । अतः स्थावरेभ्योऽन्ये एव त्रसाः । तेषां
 आध्वेन निवृत्तिरेव कृता, न तु स्थावराणां । नागरिकदृष्टान्तोऽप्ययुक्तः, यो हि नागरधर्मरूपतः स वहिःस्थोऽपि नागरिक
 एव । सर्वथा नगरधर्मत्यागे तु तत्त्वमेवेति नोपपद्यते स चान्य एवेति । तथा च त्रसत्वत्यागाद्यदा स्थावरत्वं प्राप्तस्तदान्य
 एवायमिति । तं कारणेन व्रतो न व्रतचंगः । अतस्तत्त्वद्वोऽयुक्तः । इति प्रसंगात् प्रोक्तं, विशेषतः सुअगडंगदीपिकातो ज्ञेयम् ।
 अथैतद्व्रतं मुख्यचंगेन स्वीकृतं कुमारपादेन । तदधिकारोऽयम्—

पत्सने सत्रायां श्रीहेमचन्द्राचार्यैः प्रोक्तं—

“धर्मो जीवदयानुदयो न क्वापि जगतीतले । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्या जीवदया नृजिः ॥ १ ॥

अस्य प्रतिविधानमिदं—गुरुराह—कोऽयं व्यामोहो जवतां । दुष्प्रणीततरोऽयं पट्टः । यथा शार्ङ्गः साधोः पुर इद-
मुक्तं—न खलु वयंसनगारितां गृहीतुं शक्नुमः । वयं निरपराधत्रसकायवधप्रत्याख्यानं पादयामः । त एवं व्यवस्थां स्था-
पयन्ति, राजाद्यन्त्रियोगेन त्रसं हततोऽपि न व्रतन्तः । कथमिति चेत् । जावार्थस्तु कथानकेन गम्यः । तच्चेदम्—
रत्नपुरे रत्नहोखरराज्ञा स्वान्तःपुरादिस्त्रीणां नागरिकाणां स्वैरं क्रीनारूपः कौमुदीमहोत्सवोऽनुज्ञातः ‘पुरुषेण न केनापि
नगरमध्ये स्थेयं’ इत्युद्घोषणा कारिता । नृपादयो नराः सर्वेऽप्युद्याने सायं जग्मुः । इतश्चैकस्य वणिजः षट् पुत्राः क्रय-
विक्रयादिव्यथाः पुरमध्ये एव तस्थुः । स्थगितानि गोपुराणि । ततो निष्क्रान्ते महे राजारङ्गकाणामुक्तं—‘पश्यत नगरे
कोऽपि नरोऽस्ति न वेति’ । तैर्विलोकयन्निः षट् पुत्रास्ते दृष्टाः । रज्ज्वादिना बद्धा राज्ञोऽग्रे निहिताः । राज्ञा कृपितेन
पक्षामपि वधः समादिष्टः । यतः—

आज्ञानंगो नरेन्द्राणां गुरुणां मानमर्दनम् । मर्मेवावयं च लोकानामशस्त्रवध उच्यते ॥ १ ॥

ततस्तथिता शोकाकुलो राजानं विज्ञपयति स्म—“देव ! मा कृथाः कुलहयमस्माकं, सर्वधनं गृह्यतां, मुच्यन्तां
पुत्राः” । एवमुक्तेऽपि राजा कथमपि न मुञ्चति । ततः पिता सर्वधातप्रवृत्तं नृपं ज्ञात्वा तेषां सर्वेषां मध्ये पञ्चानां मोचनं
यथाचे । नृपः पञ्चापि न मुञ्चति । ततश्चत्वारो याचिताः । तथापि न मन्यते नृपः । ततस्त्रयः । तेऽपि न मुक्ताः । ततो
द्वौ मार्गितौ । तावध्यमुञ्चन् नृप एकं पुत्रं याचितः । समस्तपौरजनविज्ञप्तो नृपः पुत्रमेकं ज्येष्ठं मुक्तवान् । अत्रेयं दृष्टा-
न्तयोजना—समयक्त्ववान् शार्ङ्गः सर्वप्राणतिपातविरतिं कर्तुमशक्तो नृपस्थानीयः । षट्कायपितृदुहयेन साधुना प्रेरि-

येन वेति । अस्यानुमतिरप्रतिषिद्धा, अपत्यादिपरिग्रहसङ्गत्वात् । ननु त्रागवत्यागमे त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्यानमुक्त-
मगारिणः, तच्च श्रुतोक्तत्वादनवद्यमेव, तत्कस्मान्नोच्यते ? । उच्यते—तस्या विशेषविषयत्वात् । तथाहि—यः किल प्रब्रज्यां
प्रपित्सुरेव यो वा विशेषमन्त्यसमुद्गातमत्स्यादिमांसं स्थूलाहिंसां वा कचिदवस्थाविशेषे प्रत्याख्याति स एव त्रिविधत्रिवि-
धेनेत्यदपविषयोऽयं त्रंगः । बाहुद्वयेन तु द्विविधत्रिविधेन । आदिग्रहणाद् द्विविधं द्विविधेनेति द्वितीयो त्रंगः । द्विविधमेक-
विधेनेति तृतीयः । एकविधं त्रिविधेतिचतुर्थः । एकविधं द्विधेति पंचमः । एकविधमेकविधेनेति षष्ठः । एते च षड् त्रंगा-
श्चाद्यव्रते प्रोक्ताः । व्रतान्तरेष्वपि षड् द्रष्टव्याः । य आद्यव्रते कृता त्रंगास्ते सप्तगुणीकृत्य मध्ये षट् स्थाप्याः । ततोऽग्रे-
तन्व्रतानां नवन्ति । इत्थं द्वादशं यावज्ज्ञेयाः सर्वेषां मिदमे त्रंगसंख्या इयम्—

“तेरस्कोन्मिसयाद् जुलसिकोडिज बारसयलरका । सगसीद् सहस दोसय सवगं लकन्नंगीए ॥ १॥”

अत्र बहु वक्तव्यं, तद्वाक्यव्रतत्रंगप्रकरणधर्मरत्नप्रत्यादिन्यो ज्ञेयं । अत्र शिष्यः प्राह—ये मुनयो गृहपतिं राजाद्य-
त्रियोगेन विना स्थूलप्राणिधातनिवृत्तिं कारयन्ति तेषां स्थावरहिंसानुमतिः दोषः स्यात्, तदा मुनीनां सर्वविरतित्वहा-
निप्रसंगः । श्राद्धास्तु एवं प्रत्याख्यानं कुर्वन्तः स्वां प्रतिज्ञामतिचरन्ति । कस्माज्ज्ञेतोः ? स्थावरास्त्रसतयोत्पद्यन्ते त्रसाश्च
स्थावरत्वेनेत्येवं सति प्रतिज्ञात्रंगः स्यात् । यथा नागरिको न हन्तव्य इति प्रतिज्ञा यत्र कावे येन कृता, स यद्बुद्धानस्यं
तदन्नन्तरं नागरिकं हन्यात्तदा तस्य किं न प्रतिज्ञादोषः ? एवमत्रापि वर्तमाने येन त्रसवधनिवृत्तिः कृता, स यदि तमेव
त्रसं स्थावरकायप्राप्तं हन्ति, तदा तस्य तद्वोपः कथं न नवेत् ? एवं प्रत्याख्यानं कुर्वतां कारयतां च प्रतिज्ञादोषः ।

श्रीउपदेशप्रासादे

॥ पञ्चमः स्तंभः ॥ ५ ॥

॥ अथ द्विषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६२ ॥

अथ प्रथमखंडे दर्शनं व्यावर्णितं । तच्च सम्यक्श्रद्धानं यस्य ज्ञवति प्रार्षेण तस्य ज्ञतान्यपि ज्ञवन्त्यनेन संबन्धेनागतो द्वितीयज्ञतखंडो दिख्यते—

अणुज्ञतानि पञ्चैव गुणानां च ज्ञतत्रिकम् । शिद्धान्तज्ञतानि चत्वारि द्वादशैता ज्ञिदा मताः ॥ १ ॥

तत्र पञ्चाणुज्ञतेष्वामणुज्ञतमिदम्—

स्थूलाजीवादिहिंसाया वारणं प्रथमं ज्ञतम् । द्विधात्रिधादिज्ञिर्नगैर्ग्राह्यं तद्गृहि ज्ञिर्मुदा ॥ २ ॥

स्थूलाजीवास्त्रसा धीन्द्रियादयः । आदिज्ञाव्दान्निरर्थकं स्थावरेष्वपि । तेषां हिंसा घातस्तस्या वारणं । द्विविधात्रिविधजन्मेत्यो गृहिज्ञिर्मुदा ज्ञतं ग्राह्यमित्यर्थः ।

अत्रेयं ज्ञावना—द्विविधः कृतकारितरूपः । त्रिविधो मनोवाक्कायरूपो योगः । आदिज्ञाव्दादेकैकविधादयश्च । तत्र एवं त्रिणाः—इह यो हिंसादिभ्यो विरतिं प्रतिपद्यते स स्थूलाहिंसां न करोत्यात्मना, न कारयत्यन्येन । मनसा वाचा का-

अत्राह परः—येऽत्र देशान्तरगतदेवदत्तादयो दर्शितास्तेऽत्रास्माकमप्रत्यक्षा अपि देशान्तरगतलोकानां केषाञ्चित् प्रत्यक्षा एव सन्ति, तेन तेषां सत्त्वं प्रतीयते । जीवादयस्तु कैश्चिदपि कदापि नोपलभ्यन्ते, तत् कथं तेषां सत्ता निश्चीयते ? इत्यत्रोच्यते—यथा देवदत्तादयः केषांचित्प्रत्यक्षत्वात् सन्तो निश्चीयन्ते तथा जीवादयोऽपि केवलानां प्रत्यक्षत्वात् किं न सन्तः इति प्रतीयतां । यथा वा परमाण्वो नित्यमप्रत्यक्षा अपि स्वकार्यानुमेयाः स्युस्तथा सर्वत्र हेयं” । इत्यादिसिद्धान्तवाक्ययुक्त्या सुबुद्धिप्रधानोक्त्या नृपः प्रतिबुद्धो देशविरतित्वं जग्राह । क्रमेण दावपि प्राप्तप्रज्ञयौ मुक्तिं प्रापतुः । यदुक्तम्—

जियसत्तू पन्निबुद्धो सुबुद्धिवयणेण उदयनायंमि । ते दो वि समणसिंहा सिद्धा इक्कारसंगधरा ॥ १ ॥

दर्शनं सकलबुद्धिनिधानं, सप्रबन्धमिह वर्णितमुच्चैः ।

सर्वभोक्ताशुभहेतुषु मुख्यं, पाठकैस्तदनुयोज्यमुदग्रम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंभे एकषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६१ ॥

१ उदकशोते ।

॥ समाप्तश्चतुर्थः स्तंभः ॥ ४ ॥

तु सतामध्यर्थानामनुपलब्धिर्भवति । सात्राष्टविधा । तथाहि—अतिदूरात् प्रथमा, सा त्रिविधा देशकालस्वप्नावविप्र-
कर्षात् अनुपलब्धिः । तत्र कश्चिन्नरो ग्रामान्तरं गतो न दृश्यते, तत्कथं नास्ति सः ? अस्त्येव, परं देशविप्रकर्षाच्चोप-
लब्धिः । एवं समुद्रस्य परितं पर्यन्तः मेर्वादिकं च सदपि नोपलभ्यते । तथा कालेन विप्रकर्षात् अतीता निजपूर्वजा-
दयो नविष्यत्पद्मनाच्चादयो जिना नोपलभ्यन्ते । तथा स्वप्नावविप्रकर्षात् नन्वोजीवपिशाचादयो न दृश्यन्ते, न च ते
न सन्तीति ? । तथाऽतिसामीप्यात् यथा नेत्रकज्जलं नोपलभ्यते, तत्कथं नास्ति ? अस्त्येव १ । तथेन्द्रियघातात् ।
यथान्धबधिरादयो रूपशब्दादीन्नोपलभ्यन्ते, तत्किं न सन्ति ? सन्त्येव ३ । तथा मनोऽनवस्थानात् यथाऽनवस्थितचेता
गजमपि गतं न पश्यति, तत्किं नास्ति ? अस्त्येव ४ । तथा सौदम्यात् यथा जालान्तरगतत्रसरेणवः परमाणुह्यणुकादयो वा
सूक्ष्मनिगोदादयो नोपलभ्यन्ते, तत्किं न सन्ति ? सन्त्येव ५ । तथा आवरणात् यथा कुड्यान्तरे व्यवस्थितं वस्तु नोपलभ्यते,
तत्किं नास्ति ? किं तु तदस्त्येव । चन्द्रमंरुदस्य च परन्नागो न दृश्यतेऽर्वाङ्नावेन व्यवहितत्वात् । ज्ञात्वाप्यावरणादनु-
पलब्धिः यथा मतिमान्धात् सतामपि शास्त्रसूक्ष्मार्थविशेषाणामनुपलब्धिः ६ । तथाऽन्निन्नवात् यथा सूर्यादितेजसाऽ-
न्निन्नानि ग्रहन्तश्चापि नोपलभ्यन्ते, तत्कथं तेषामन्नावः ? । एवमन्धकारेऽपि घटादयो न दृश्यन्ते ७ । समानान्नि-
हारात् यथा मुजराशौ मुजमुष्टिः, तिलराशौ तिलमुष्टिर्वा क्षिप्ता सती उपलक्षितापि नोपलभ्यते, जले क्षिप्तानि लव-
णादीने च, तत्कथं तेषामन्नावः । एवमष्टधापि सत्स्वप्नावानामपि ज्ञानानां यथाऽनुपलब्धं ज्ञेयं एवं पुनर्लब्धीनां दिष्ट-
विद्यमानतापि क्रमेण जायमानापि स्वप्नावविप्रकर्षादिभ्यो नोपलभ्यते इति सर्वत्र मन्तव्यं ।

नतयुतो लुक्त्वा रसगुप्तुः 'अहो रसोऽहो गन्धः' इत्यादिवाक्यैः श्लाघां चकार । सुबुद्धिं विनाऽन्येऽपि सर्वे तथैव श्लाघां चक्रुः । ततो राज्ञा मंत्री पृष्ठः—'त्वं किं न प्रशंससि ?' । सोऽवक्—'राजन् ! शुभाशुभवस्तुषु मम विस्मयो न । यतः पुज्याः सुगन्धा दुर्गन्धाः सुरसा अपि विरसा न्ववन्ति वैपरीत्येन वा । ततो निन्दाप्रशंसे न युक्ते' । राजा तन्न श्रद्धते । अन्यदा राजा राजपाटिकायां गह्वन् मार्गे परिखोदकं बहुजीवाकुलं दुर्गन्धं सूर्यातपकृषितं दृष्ट्वा नासिकां वस्त्रेण पिधाय 'अहो दुर्गन्धनिन्द्यं जलं' इत्यवादीत् । मंत्री प्राह—'राजन् ! मा जलं निन्द, काद्यप्रयोगेणान्नव्यमपि न्नव्यतया परिणमति' । राज्ञा नांगीकृतं । ततो मंत्रिणा रहः परिखोदकं वस्त्रगदितं स्वासनैः कोरकधटे क्षेपितं कतक-चूर्णादिना च निर्मलीकृतं । पुनर्गदितं नव्यधटेषु ह्रिंसं । एवमेकविंशत्या दिनैस्तन्नीरं स्वहसुस्वाडशीतलं लोकोत्तरप्राप्तु-जायत । ततः सुरन्निवासं कृत्वा नृपजलरहकेभ्यो दत्तं । समये राज्ञः समीपे तैरुपनीतं । नृपस्य जलस्य लोकोत्तरगु-णानुपलब्ध तान् प्रपृष्ठ—'केदं प्राप्तं ?' । ते प्रोचुः—'मंत्रिणाऽर्पितं' । राज्ञा मंत्री पृष्ठः प्राह—'राजन् यद्यन्नयं ददासि तदा जलोत्पत्तिं वदामि' । राज्ञाऽन्नये दत्ते मंत्री यथावृत्तं प्रोवाच । नृपो न श्रद्धते । ततो मंत्रिणा तदध्यह्नं पूर्वोक्तवि-धिना कृतं । राजा वीक्ष्य विस्मितः प्राह—'कथं त्वयैतज्ज्ञातं ?' । सोऽवदत्—'राजन् ! जिनागमश्रुतादिश्रद्धया च पुज्यपरिणामोऽयमेवेति । हे नृप ! पुज्यानामचिन्तनीया शक्तिः अनेकधा परिणमनस्वन्नावस्तिरोन्नावत्वेन वर्तते । स च ज्ञानिनां ज्ञान आविर्भवति । परंतु ह्यस्यानां ज्ञानावरणादिकर्मवृत्तानां सम्यगुपलब्धिर्न जायते । तथापि श्रुत-वचोन्निरवश्यं श्रद्धयैव । यत इहलोकं द्विविधाऽनुपलब्धिर्भवति । तन्नैकाऽसतो वस्तुनो यथा श्वाशृंगदीनां द्वितीया

चित्तदज्ञावमश्रुते । जीवोऽपि गीत्वगजत्वस्त्रीत्वनरत्वव्यवहारेण, निश्चयेन तु नायं पूर्वोक्तप्रकारयुक्तः, अहेद्यान्नेद्यादि-
गुणयुक्तत्वात् । इत्थं सर्वत्र सम्यक्त्वनां ज्ञानं, इतरस्तु तथा न । यदुक्तं महानाथे—

सदसदविसेसणात् नवहेतु जहि छिउवलं नात् । नाणफलात्तावात् मिहदिठिस्स अन्नाणं ॥ १ ॥

इति । अथ सम्यक्त्व एव धीगुणा नवन्तीत्याह—

अष्टौ बुद्धिगुणाः सन्ति शुश्रूषाश्रवणादयः । सम्यक्त्ववान् तदाढ्यः स्यादित्याहितं चिदात्मभिः ॥ १ ॥
स्पष्टः । नवरं श्रोतुमिह्या शुश्रूषा । न ह्येनां विना श्रवणादयो गुणाः । श्रवणमाकर्णनं । इदं महते गुणाय । यतः (योगविन्दौ)—

कारांजस्त्यागतो यद्वन्मधुरोदकयोगतः । बीजं प्ररोहमादत्ते तद्वत्तत्त्वश्रुतेर्नरः ॥ १ ॥

कारांजस्तुल्य इह च नवयोगोऽखिलो मतः । मधुरोदकयोगेन समा तत्त्वश्रुतिः स्मृता ॥ ५ ॥

आदिशब्दाद्गृहणं शास्त्रोपादानं, धारणमविसरणं, जहः सामान्यज्ञानं, अपोहो विशेषज्ञानं, अर्थविज्ञानमूहापोहयो-
गान्मोहसंदहविपर्ययसंबुदासेन ज्ञानं, तत्त्वज्ञानमिदमित्यभेवेति निश्चयः । एतेऽष्टौ धीगुणास्तदन्वितं दर्शनं स्यात् सर्व-
पदार्थपरमार्थपर्यालोचनपरत्वात् ।

अत्रार्थे सुबुद्धिर्भवेत्—

चंपायां जितशत्रुर्दृपः । तस्य सुबुद्धिर्भवेत् सम्यज्जितमतङ्गः । एकदा नृपो दिव्यरसवतीं सरसां कारयित्वा बहुसाम-

जीवप्रदेशेषु स्वहृत्कारूपे गुणः शब्दानात्मकः । वस्त्रमस्तिनत्वाभावेनोज्ज्वलतागुण इव । यदेव वस्तु तदेव सम्यक्त्वं स्या-
न्मनि स्यात् । इति ज्ञावार्थः ।

अत्र द्विष्यप्रश्नः—यद्यात्मा मिथ्यात्वपुद्गलानामेव त्रिषुष्टीकरोति शुद्धार्थविशुद्धाशुद्धभेदेन भदनकोजवतुल्येन । यतः—
दंसणमोदं तिविहं सभसं मिसरं तद्देव मिशरां । सुखं अरुचिसुखं अविशुद्धं तं हृवद् कमसो ॥ १ ॥
तत एकै एव मिथ्यात्वाणुकाः कथं साधकबाधकगुणैऽल्लतर्जवं प्राप्नुवन्ति । यदि ह्योर्निवृत्तत्वं स्यात्तदाहं । परं तेषु
पुद्गलेषु भदनत्वं गतं । तेन सम्यक्त्वमोदनीधं क्षुब्धं स्यात् । तर्हि तन्मदनत्वं किं ? । अत्रोच्यते—यतुर्विषयाद्वारसस्यानेन
स्थिताः पुद्गलास्तन्मिथ्यात्वं बाधकं विन्नावं च तेषु मध्ये कोजवाणां भदनत्यागमिव गृह्णामाज्जायेन अनिष्टुतिकरणादे-
कस्यानकरसावधौषितप्राये क्रमेण परमपरिणामानामाह्वकं तत्सम्यक्त्वमोदनीधं । किञ्चिद्व्यक्तदिजायमानत्वात् भोदनीधं ।
तस्य ह्येव चरमदर्शनस्य कदापि शंकाद्यतिचारो न स्यादिति स्थितं । अथ सम्यग्दृष्टीनां ज्ञानमेवोच्यते—

सदाध्वनन्तधर्माद्व्यभेकैकं वस्तु वर्तते । तत्तत्त्वं सन्न्यते सर्वं शब्दावान् ज्ञानचक्षुषा ॥ १ ॥

एकान्तैर्नैव ज्ञापयते वस्तुधर्मान् यथा तथा । तस्मादज्ञानता द्वेया मिथ्यात्विनां निस्सर्वाजा ॥ २ ॥

कंठयो । नवरं पृथक् वस्तु सदाध्वनन्तधर्मात्माकं । यथैकं पटवस्तु स्वगुणेन रक्तत्वादित्ना सत्, परपटादिधर्मणासत् ।
आदिशब्दात् पुद्गलैः सदैकत्वं च व्यवहारेण पटोऽयं निश्चयेन तु पटवकुटभाकटस्वर्णादिधर्मयुक्तोऽयं चूर्णादिचूनाः कृत्वा-

प्राकर्मणापमनाथोऽशरणश्च महादुःखं वेदयति । यत उक्तं श्रीमद्देवेन्द्राचार्यैः कर्मग्रन्थे—‘तिरियाज गूढहियजं सदो
ससङ्गो’ इत्यादि चिन्तयन्तो जातिस्मृतिं प्रापुः । तथा प्रागजवीयं स्वात्मीयगुरुत्वं तस्मिन् विज्ञाय तन्नवदुःखेन्यस्तैः स
दूरीकृतः । राजपुत्रास्तु जवनाटकं वीक्ष्य चारित्र्येण केवलज्ञानं स्वीचक्रुः ।

अंगारमर्दकमुनीशबहिर्विरागी शिष्याश्च पञ्चशती यस्य मुमुक्षवः स्युः ।

अतोऽथ दीपकमना न चकार किंचित्स्वस्यात्मनः शुभ्रमतो रुचिरेव धार्या ॥ १ ॥
(अंगारमर्दी यमी बाह्यशान्तिः पदाश्रिता पञ्चशती मुमुक्षुः ।

नावाप किञ्चिन्नमेव दीपात्तद्रोचकं श्राद्धवरैर्हृद्गोहं ॥ २ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंभे षष्ठितमं व्याख्यानम् ॥ ६० ॥

॥ अथैकषष्ठितमं व्याख्यानम् ॥ ६१ ॥

अथ सम्यक्त्वमिति किं वस्तु ? तन्निश्चीयते—

मिथ्यात्व(दि)पुनराज्ञावात् प्रदेशाः सन्ति चारमनः । ते सर्वे स्वहतां नीताः सम्यक्त्वं वस्तु तन्नवेत् ॥ १ ॥
कथं । नवरं मिथ्यादि मिथ्यात्वं । उपलक्षणादनन्तानुबन्धिकषायपुनराज्ञा ये सन्ति तेषां क्षयोपशमादिनाऽज्ञावतः ।

तस्मान्निश्चयादपीनां सेवया स्वगुणच्यवनं स्यात् । यतः—

जं तवसेयमहीणं नियमविहूणं च वंनपरिहीणं । तं सेवसमं अयतं बुद्धितं वोढए अन्नं ॥ १ ॥

अत्र चावश्यकनिर्युक्तिवृहद्व्यनुसारेण प्रबन्धेनोक्तमर्थं दृढयति—यथैकस्मिन् साधुसमुदाये एकः श्रमणगुणमुक्त-
योगी प्रत्यहं गोचर्याद्यालोचनसमये पुनः पुनरात्मानं निन्दति प्रतिक्रामति च । तद्वृष्टा बहवो मुनयस्तं प्रशंसन्ति ।
अन्यदैकः सम्यग्ज्ञानादियुक्तः संविन्नसाधुः समेतः । तेनापि तं तथाकुर्वन्तं प्रेक्ष्यान्येपामिदं ज्ञातं प्रोक्तं, यथा—एक
ऋद्धिमान् गृहस्थः स्वगृहं रत्नादिजिरापूर्वं पुण्यार्थं विश्वानरेण नमसादकरोत् । ततः सर्वे जनास्तं प्रशंसन्ति—‘अहो-
ऽस्य रत्नादिषु निर्वाञ्जता !’ । पुनरपि रत्नादिच्युतगृहेण नगवन्तमग्निमतर्पयत् । तदा वायुप्रचक्रात्प्रवृज्जान्निज्वालयया
सर्वोन्नामो नमस्यन्नवत् । ततो राज्ञा श्रेष्ठी दरिद्रीकृत्य नगरान्निर्वासितः । अन्यस्मिन्नापि ग्रामे एकं वणिजं तथाकुर्वन्तं
विज्ञाय राज्ञाऽवर्गोव सोऽभुजामापतिं मत्वा नगराद्वहिष्कृतः । ततः सर्वेऽपि सुखिनो बन्धुः । तद्वदयमपि युष्माकं न
भ्याघापरिचयार्हः । तच्छ्रुत्वा सर्वेऽपि तं बाह्याचारिणं मुक्त्वा स्वस्वधर्ममाराधयामासुः । अतो यूयमपि अन्नव्यगुरुं
विमुच्य चरणं चरत । तच्छ्रुत्वा विस्मयं गतास्ते दधुः—“अहोऽस्य महान् कोऽपि क्रियादंनः । वयमद्यापि यावन्न
जानीमहे नित्यसेवितोऽपि” । इति विचार्यान्नव्यगुरुं मुक्त्वा ते संयमं प्रपादय देवत्वं प्राप्य ततश्च्युत्वा दिवीपराङ्गः
पञ्चशतपुत्रा जाताः । ते यौवनवस्थया गजपुरेश्वरचितस्वयंवराभरणे जग्मुः । इतश्चाङ्गारमर्दकजीवो बहुषु नवेषु नान्त्यो-
द्वत्वं प्राप्तवान् । सोऽपि तत्रैव पुरे बहुजगरन्नराक्रान्तो रटन् दृष्टः । कमेवककण्ठवन्दनं सानुकंपचित्तास्ते प्राहुः—“अहो

विनेयपञ्चरातसेवितचरणः समागतः । तस्याशानादिजार्किकं कृत्वा द्वितीयेऽहिं स्वशिष्यसंदेहनिवारणाय तत्सुरेन्द्रव्यवज्ञा-
पनार्थं सुविहिताचार्येण द्रव्युनीतिस्थाने प्रह्वन्नं कोकिलः स्वशिष्येण निधापिताः । राज्ञौ अन्नव्यस्य शिष्या मात्रकपरि-
घापनार्थं गत्यागतिं कुर्वन्तः पदाक्रमणेन कोकिलशब्दान् शृश्रुः । ते सर्वे कोकिलद्रव्यमजानन्तो जीवोपमर्दनं विज्ञाय
पुनः पुनः पश्चात्तापेन स्वात्मानं निन्दन्ति प्रतिक्रमन्ति च । ततो रुद्रसूरिः स्वयं द्रव्युनीतिस्थाने समागच्छत् । तेषां शब्दान्
नाकर्ण्य पुनः पुनरुपमर्दनेन शब्दं कारयन्नुवाच—‘इमेऽर्हतो जीवाः पूच्छुर्वन्ति’ इति वाक्यं स्वशिष्याय प्रत्यहं श्रावितं ।
सूरिभिः प्रत्यूषे रुद्रसूरिशिष्यान् प्रोक्तं—‘अयं शुष्मदीपो गुरुरन्नव्यवज्ञां सेवार्हः । यतः—

सप्यो द्रक्कं मरणं कुशुर अन्नंतादं दिति मरणादं । तो वर सप्यगहिंयं मा कुशुरसेवणा नदं ॥ १ ॥
असंजयं न वंदेज्जा मायरं पियरं शुरं । सेवणा विय सज्जाणं रायाणं देवयापि वा ॥ २ ॥

नठायारो सूरी नठायाराणुविस्सज्जं सूरी । उम्ममगठिजं सूरी तिज्जि वि मग्गं पणासंति ॥ ३ ॥

बाह्याचरणिनस्तु अनुयोगदारसूत्रे एवमुक्ताः—“जे इमे समण्यणमुक्कयोगी लक्कायनिरणुकंपा हया इव डुइमा गया
इव निरंकुसा घठा मठा तुप्पोठा पंडुरपाजरणा जिण्णं आण्णं सज्जं विरहिज्जण जन्नजं कादं आवसगस्स जव-
ठंति, तं द्योगुत्तरियं दत्तावस्सयं” इत्यादि । तथा प्रज्ञापनासूत्रवृत्तौ वैवमुक्तं—

परमत्थसंशयो वा सुद्धिपरमत्थसेवणा वाचि । वावन्नकुदंसणवज्जणा य संमत्तसद्वहणा ॥ ४ ॥

इति दर्शनरत्नाकरे । तथाऽनव्योऽनाद्यनन्तत्रंगेनाद्यगुणस्थानवर्ती बहुशः सामग्रीसङ्गावेऽपि कदाचिदपि नवमव्ये
सास्वादनस्वप्नावं नात्येति । यदुक्तं त्रिशुवनपारणदैः—

काले सुपत्तदाणं सन्मविसुखं च बोहिलात्रं च । अंतेसमाहिमरणं अन्नवजीवा न पावंति ॥ १ ॥
दंदत्तं चक्रितं पंचुत्तरसुरविमाणवासं च । लोगंतियदेवत्तं अन्नवजीवा न पावंति ॥ २ ॥

उत्तरनरपंचुत्तर तायत्तीसा य पुवधर दंदा । केवलदिद्विक्रिय सासणि जरकणि जरका य नो नन्वा ॥ ३ ॥
संगम य कालसूरी कविला अंगार पावया दो वि । नोजीव गुठमाहिला उदादनिवमारु अन्नवा ॥ ४ ॥

अन्नव्यस्य चतुर्णां सामायिकानां मध्ये कदाचिदुत्कृष्टस्तु श्रुतसामायिकस्य द्वात्रौ नवति, तदधिको न । इमौ नव्या-
न्नव्यमिथ्यात्वसंयुक्तौ द्वावपि धर्मकश्चनादिना, आदिशब्दान्मातृस्थानानुष्ठानातिशयेन वा परेषां बोधयन् ज्ञासनं
दीपयन् । कारणे कार्योपचारात्तयोर्दीपकं सम्यक्त्वं नवेदिति ज्ञावार्थः ।

अत्रार्थेऽङ्गारमर्दकसूरेः संबन्धश्चायम्—

क्षितिप्रतिष्ठपुरे श्रीविजयसेनसूरेः शिष्येण रात्रौ स्वप्ने पञ्चशत्या गजैः परिवृत एकः सूकरो दृष्टः । प्रत्युषे गुरुं प्रति
तथैवोक्तं । तच्छ्रुत्वा सूरिराह—‘अद्यैकोऽन्नव्यगुरुः पञ्चशत्या शिष्यैः समन्वितः समेव्यति’ । ततस्तस्मिन्नेव दिने रुद्राचार्यो

श्रीकाकजंघो नृपतिः प्रसिद्धः, कोकासबुद्ध्या कृतधर्मदाढ्यः ।

सिद्धेर्भितिं कारकदर्शनाढ्यः, अतीन्द्रियज्ञानपरां जगाम ॥ १ ॥

॥ इत्यद्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंत्रे एकोनषष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ५९ ॥

॥ अथ षष्टितमं व्याख्यानम् ॥ ६० ॥

अथ दीपकसम्यक्त्वमिदम्—

मिश्यादृष्टिरन्नव्यो वा स्वयं धर्मकथादिभिः । परेषां बोधयत्येवं दीपकं दर्शनं नवेत् ॥ १ ॥

सुगमः । इयमत्र ज्ञावता—अनादिसान्तत्रंगकः प्रथमगुणस्थानवर्ती मिश्यादृष्टिः केनचित्पुण्येन श्राद्धकुले समुत्पद्यते । तत्र कुलाचारतया गुर्वादिसामग्रीं प्राप्य महत्त्वार्थितया मत्सरहङ्कृतिहवादिभिर्वा जिनविंवप्रासादादीनि श्राद्धोचित-सुकृतानि करोति । परमनुपलब्धितदेवादिस्वरूपोऽकृतग्रन्थिन्नेदतया सम्यग्ज्ञावेन विना सुकृतानि विदधात्यनन्तशोऽपि जन्तुः । परं तद्विधानेन न कश्चिद्विशिष्टतरलाग्नः । यदुक्तमागमे—

पाष्ण्यंतदेजलपन्निमानं कराविश्राजं जीवेण । असमंजसवित्तीष्ट न तु सुहो दंसणलवो वि ॥ १ ॥

स्तंज.

५

॥ १३५ ॥

साकं निजपुरं जग्मिवान् । काकजंघेन स्वनियमाधिकदूरत्वात्तस्य राज्यं न स्वीकृतं । अथ स्वराज्यं कुर्वता तेन निज-
जाना सह निजनार्यायां दुश्चरितं विज्ञाय गांजीर्यान् क्वापि प्रकटितं । यतः—

अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च । वञ्चनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥ १ ॥

अथान्न बहवोऽन्ये जनाः सपरिकरनृपकर्षणाशया पद्मगृहं विदारयितुं कुवारादिघातं दापयन्ति, तदा ते (नृपादयः)
प्रत्युत वेदनां प्राप्नुः । ततस्तेऽनन्यगतिका जना अवनत्यामेत्य कोकासं स्वस्वामिजीवितत्रिहों प्रार्थयामासुः । सोऽपि
तस्वामिनो दासस्येव सेवाकारितां तान् प्रतिपाद्य सद्यस्तपुरं गत्वा तद्भुवनमुन्मुह्य निष्कासयामास । नृपोऽपि पितर-
मिवाराध्य तं व्यसर्जयत् ।

अथान्येह्युर्गुरुं नत्वा तान्त्र्यां स्वप्राप्तवः पृष्टः । सूरिराह—“राजन् ! पूर्वजन्ने गजपुरेशस्य तवायं जैनविप्रसूत्रधारः ।
तद्वचसा त्वयाऽनेके प्रासादाः कारिताः । अन्यदा एकः कलापात्रजैनसूत्रधारः कुतोऽपि तत्रागतः । तं जाल्यादिना
निन्दन् कलामात्सर्यात्त्वदग्रे पैशुन्यं चकार । यतः—

कलावान् धनवान् विद्वान् क्रियावान् धनमानवान् । नृपस्तपस्वी दाता च स्वतुल्यं सहते न हि ॥ १ ॥
ततस्त्वयापि पदं घटिका यावत् कारयां स ह्रिषः । पश्चात्तेन मोचितः । तदनाद्योच्य नृपसूत्रधारौ सौधर्मसौख्यं
भुक्त्वा भुवां जातौ । कोकासस्य जातिमदाहासेरत्वं । मुधा तस्य पङ्कटीर्धरणाद्वयोः षण्मासान् यावद्भुःखं जातं” । इति
ज्ञान्युक्तं श्रुत्वा स्वपुत्रं राज्ये स्थापयित्वा नृपो रथकारेण साकं चरणं दत्तौ । क्रमेण केवलज्ञानं प्राप्य सिद्धिं जग्मतुः । इति ।

ततो नृपस्तं सत्कार्योचत—“त्रोः कलाकुशल ! कमलाकरं शुवनं मम योग्यं गरुन्वदाकाशमार्गामुकं कुरु । तस्मिन् शतद्वानि । तेषु मत्पुत्रयोग्यानि मन्दिराणि । कर्णिकापदे मद्योग्यं शुवनं । तत्समीपेऽमात्यादिप्रकृतिवर्गस्थलं । ईदृशं देवविमानं निर्माहि” । सोऽपि जातजीविताशो गूढाशयः ‘स्वाम्यादेशः प्रमाणं’ इत्युक्त्वा स्वेप्सितसिद्ध्यर्थं बाह्यतो नृप-
चित्ताह्लादकं पद्मगृहं निष्पादितं । ततः प्रह्वन्नं काकजंघमुत्राच—“स्वामिंस्त्वं चिन्तां मुक्त्वा जिनभ्यानैकपरो जय ।
अहममुकदिने शत्रुं विडम्बनापदे रोपयिष्यामि” । ततः कोकासेन गुप्तवृत्त्या स्वनृपसुतः ससैन्यः समानीतः । तमासन्नान-
गतं विज्ञाय तस्मिन्नेवाहनि शुभ्रमुहूर्तादिकं कृत्वा कनकप्रभं सपरिकरं तत्र न्यधापयत् । नृपोऽपि गर्वेण सौधर्मशुवनं
तिरस्कुर्वन् जहर्प । इतश्च सोह्लासः कोकासः प्राह—“स्वामिन् ! यूयं सपरिकराः स्वस्वस्थाने निषीदत । अहं कीदृिका-
प्रयोगेण तत्काढं नम्रःकौतुकं दर्शयामि” । ततस्ते बुभुक्षिता रंका इव योजनार्थं कौतुकेक्षणार्थं स्वस्वस्थलमध्यासामासुः ।
ततस्सस्मादगारात्स्वयं किञ्चिन्मिषेण निःसृत्याह—‘पश्यत रे मूढा मत्प्रशुचिर्नवनाफलं’ । इत्युक्त्वा यावत् कीदृिकां
परवर्तयत्तावन्निद्राशुनेत्रे इव सकलौऽपि प्रासादो मिमील । तत्र पद्मकुञ्जालान्तःस्थिता जमरा इव ते हाहारवं चक्रुः ।
उक्तं चान्योक्तौ—

रात्रिर्भोमिष्यति जविष्यति सुप्रजातं, त्रास्वानुदेष्यति हसिष्यति पंकजश्रीः ।

इदं विचिन्तयति कोशगतं द्विरेफे, हा हन्त हन्त नद्विर्भो गजमुज्जहार ॥ १ ॥

इतश्च कोकासेन संकेतितः काकजंघसुतस्तदृपसुन्नटान् जित्वा नगरे एतन्निजपितरं काष्ठागाराक्षिप्त्वा रथकोरेण

तीरदेशमासेदिवांसः । तत्र चासद्यं काञ्चनपुरं वीक्ष्य स्थाभिन्नासिद्ध्यत् स्थपतिः—‘हे नृप ! सावधानतयाऽत्र स्थेयं, यथा कोऽपि न वेत्ति । अहं त्वस्मिन्नगरे रथकारगृहे गह्वास्मि” । इत्युक्त्वा निःशंकं नृपमान्यसूत्रधारगृहे समेत्य कोकासः कीदृिकाषटनार्थमुपकरणाणि विशिष्टानि ययाचे । सोऽध्यन्तगृहे रथचक्रकरणसामग्रीमन्तरा मुक्त्वा तदानयनाय यावद्ययौ तावत्तस्मादधिकं दिव्यं चक्रं कोकासेन निष्पादितं, करान्मुकं सदायातं विना स्वयमेव गह्वाति । अथागत्य स तामसाधारणकलां वीक्ष्य दध्यौ—‘नूनमयं कोकास एव, तेन विना ह्योष्ट्यामन्यस्य दिव्यकला कुतः ?’ । इति निश्चित्य किञ्चित्प्रपञ्चेन तत्र तं संरक्ष्य सूत्रधारो नृपाय गत्वेति प्राह—‘हे नृप ! पुष्ट्यादात्मगृहे कुतोऽपि कोकासः समेतोऽस्ति’ । तच्छ्रुत्वा राज्ञा निजपूरुषैः स आनाध्येति पृष्टः—‘त्वत्स्वामी कुत्रास्ति ?’ । सोऽपि व्यापादनत्रिया पटिष्टधीः किञ्चिच्चित्ते विचार्य स्वनृपस्थितिस्थानान्यकथयत् । ततः कनकप्रजः सैन्येन सह तत्र गत्वा तं बबन्ध । विरुबनापूर्वं काष्ठपञ्जरेऽक्षेपयत् । कतिगोशस्तस्यान्नमात्रमपि न दत्ते । ततः सानुकंपमनसो बहुजना नृपत्रिया पुण्यार्थं वायसदानभिषेण पिभान्ददुः । एवं वायसपिञ्जिकाया प्राणधारणां कुर्वन् कदाप्यप्रासदुःखोऽपि स्वकर्म निन्दन् दिनान्यत्यवाहयत् । यदुक्तम्—

को द्रश्य सया सुहिर्जं कस्स व ज्ञही थिराद । को मञ्जुणा न गहिर्जं को गिओ नेव विसएसु ॥ १ ॥

एकदा नृपः कोकासवधाय सज्जो जातः तदा लोकैरुक्तं—‘स्वामिन्नेदं तवाहं, कीदृिकार्थं प्रासादजंगमिव । उत्तमा गुणेषु न स्वपरविज्ञागं चिन्तयन्ति । यतः—

सर्वेषां बहुमानार्हः कलावान् स्वः परोऽपि वा । विशिष्य च महेशस्य महीयोमहिमासिद्धत् ॥ १ ॥

जन्मत्तप्रेमसरंजादारजन्ते यदंगनाः । तत्र प्रत्यूहमाधातुं ब्रह्मापि खलु कातरः ॥ १ ॥

अथ नृपसेन तथा च सह तमारुह्य गगनमुद्वंघयन् दिविरतिव्रतं संसार्य प्राह—‘जो मित्र ! कियन्मात्रं हेत्रमस्मान्तिरुद्वंघितं ?’ । स प्राह—‘स्वामिन् ! दिशतयोजनी व्यतीता’ । तच्छ्रुत्वा सखेदमुक्तं—‘हंहो पश्चाद्वालय वालय, व्रतं ज्ञात्वा निषिद्धाचरणेन मूलतो त्रंगः स्यादज्ञातव्रतेनौघतो गमनं चातिचारकरं, तच्च प्रतिक्रमणादिना शुद्ध्यति । हा हा कुतूहलप्रियं मां धिक् धिक्, येनात्महितमपि न ज्ञातं’ । इत्यादि गतसर्वस्व द्रव्यैः शोचति स्म । तदा स्थपतिपतिः पतञ्जिणः पश्चाद्वालयनाय कीदृिकां यावद्गृह्णाति, तावत्तामितरां निश्चित्य चिन्तातुरः प्राह—‘देव दुर्देववशादुद्येन केनापि कीदृिका परावर्तयांचके । न च तां विनाऽयं पश्चाद्गन्तुमर्हन्मृणुः । अतः परं यद्यपे गम्यते कियन्मात्रं हेत्रं तदा सर्वं सुखं स्यात् । अन्यथाऽत्र शत्रुसीमन्ततत्पतनादर्नार्थो जायी । इति श्रुत्वा नृपेणोक्तं—‘जो मित्र ! किमेवं वदसि अन्नन्त-नवदुःखदं विधिविध्वंसकं वाक्यं ? । अनाजोगादिना निषिद्धसेवनाद्गतस्य मादिन्यरूपेणातिचार एव, विज्ञायोद्वंघनेन तु व्रतत्रंग एव । अतिचारेण खंफितं व्रतमपक्वकुंजवत् सुखेन संधातुमपि शक्यं, पक्वजम्बुकुंजस्तु तथा न । अतः पुरस्तात् पदमात्रगमनं सर्वथैव नानुमन्यते । यतः—

जलधूलीधरिद्रयादिरैखावदितरद्गुणाम् । परं पाषाणरेखेव प्रतिपन्नं महत्सन्नाम् ॥ १ ॥

किं च व्रतोद्वंघनफलं तु कटुकक्रव्यात्वादवधुनैव समायातं । अतोऽनथैव कीदृिकयाऽनुवालय’ । तद्वाढ्यं पुनः पुनः प्रशंसता तेन गरुडो पश्चाद्वालयनाय प्रयुक्तस्तावन्मिलितपद्मयुगत्वेनाधस्तादपतत् । परं जाग्येन सरसि पतनादन्नभांगारो

धुकाः, यमः स्वमहिषेण जलवाहकः, सप्तापि मातर आरात्रिकोत्तारिकाः, शेषनागश्चन्द्रधरः, सरस्वती वीणावादिनी, रंजा नृत्यकारिका, तुंबुरुर्गायनः, नारदो दूतः, महेश्वरः ताडवाहकः, सूर्योऽन्नपाचकः, चन्द्रोऽमृतसावी, त्रौमो महिषीदोहकः, बुध आदर्शदर्शकः, गुरुर्धदीयंजवादकः, शुक्रो मंत्रीश्वरः, मन्दः पृष्ठरक्षकः, अष्टाशीतिसहस्रध्वजः प्रपापाहकाः, नारायणो दीपिकाधारी, ब्रह्मा पुरोहितः, इत्यादिक्रिसमूहोऽपि परस्त्रीग्रहणेन दुःखमवाप । एवमन्येष्टुः प्रतीच्यां दिशि गह्वन् शत्रुजयरैवतयोः प्रबन्धं व्याहरति स्म । इत्थमुदीच्यां दिशि कैलासमष्टापदख्यं तथा शाश्वतसिंहायतनजिनकट्याणक- स्थानादि दर्शयन् हस्तिनापुरस्वरूपं प्राह—“त्रो नृप ! अत्र सनत्कुमारोदिक्रिपंचकपांशवक्ष्यन्तवार्षिकतपःपारणकशा- न्त्यादिजिनत्रयनिर्वृतिवर्जकट्याणकचतुष्कविष्णुकुमारोत्तरवैक्रियविकुर्वाणकार्तिकश्रेष्ठ्याष्टोत्तरसहस्रनरव्रतप्रव्रजनाद्यनेकशुभ- कार्याण्यभूवन्” । प्रत्यहमित्याद्यपूर्वतीर्थमाहात्म्यादिश्रवणेन प्राप्ताजिनधर्ममर्मः क्षोणीपः कोकासेन गीतार्थसमीपे नीतः । गुरुनिर्देशना ददे—

“सम्यक्त्वमूत्रानि पश्चाणुव्रतानि गुणास्त्रयः । शिक्षापदानि चत्वारि व्रतानि गृहमेधिनाम् ॥ १ ॥

विसंवदंत्यपि फलैः परे धर्माः पराठदवत् । जैनधर्माः पुनर्नैवं पुष्करावर्तवत् क्वचित् ॥ २ ॥”

इत्यादिधर्मवाक्यं श्रुत्वा दर्शनमूत्रानि द्वादश व्रतानि जग्राह । तत्र दिग्विरतिव्रते दिनं प्रत्येकस्माद्योजनशताद्भुवर्गमनं नियमयति स्म । एकस्मिन्नहनि काष्ठताड्यपृष्ठेन गन्तुमनसं यशोदेव्याग्रमहिष्या साकं नृपं विज्ञाय विजयाख्यया सपत्नी- स्त्रियाऽमर्षादन्यस्य पार्श्वे मूत्रकीदिकां संग्राह्यान्त्या तद्रूपैव कारयित्वा तथैव स्थापिता । यतः—

सरयं भिन्नैः प्रियं स्त्रीनिरलीकं मधुरं द्विषा । अनुकूलं च सरयं च वक्तव्यं स्वामिना सह ॥ १ ॥
 तत्कदातिशयदर्शनाद्दुष्टः क्षमाकान्तस्तं प्राह—‘अन्यदपि विज्ञानं वेत्ति ?’ । तेनाप्युत्तरं—‘स्वामिन् ! सर्वं रथकृद्वि-
 ज्ञानं वेद्वि । कामितगतिगामुकं काष्ठमयमयूरगरुत्मकीरकलहंसादिपक्षिणं रथवरमिवारुह्य च्छामाविव व्योमगणेषुपि
 कीदृिकादिप्रयोगेण यथेष्टितं गम्यते आगम्यते च’ । तन्निशम्य कुतूहलप्रियः क्षमाप्रियस्तमेवमुवाच—‘‘नो निर्माहि
 सतुष्टो राजा ।

तत्कदातिशयदर्शनाद्दुष्टः क्षमाकान्तस्तं प्राह—‘अन्यदपि विज्ञानं वेत्ति ?’ । तेनाप्युत्तरं—‘स्वामिन् ! सर्वं रथकृद्वि-
 ज्ञानं वेद्वि । कामितगतिगामुकं काष्ठमयमयूरगरुत्मकीरकलहंसादिपक्षिणं रथवरमिवारुह्य च्छामाविव व्योमगणेषुपि
 कीदृिकादिप्रयोगेण यथेष्टितं गम्यते आगम्यते च’ । तन्निशम्य कुतूहलप्रियः क्षमाप्रियस्तमेवमुवाच—‘‘नो निर्माहि
 सतुष्टो राजा ।

तत्कदातिशयदर्शनाद्दुष्टः क्षमाकान्तस्तं प्राह—‘अन्यदपि विज्ञानं वेत्ति ?’ । तेनाप्युत्तरं—‘स्वामिन् ! सर्वं रथकृद्वि-
 ज्ञानं वेद्वि । कामितगतिगामुकं काष्ठमयमयूरगरुत्मकीरकलहंसादिपक्षिणं रथवरमिवारुह्य च्छामाविव व्योमगणेषुपि
 कीदृिकादिप्रयोगेण यथेष्टितं गम्यते आगम्यते च’ । तन्निशम्य कुतूहलप्रियः क्षमाप्रियस्तमेवमुवाच—‘‘नो निर्माहि
 सतुष्टो राजा ।

तत्कदातिशयदर्शनाद्दुष्टः क्षमाकान्तस्तं प्राह—‘अन्यदपि विज्ञानं वेत्ति ?’ । तेनाप्युत्तरं—‘स्वामिन् ! सर्वं रथकृद्वि-
 ज्ञानं वेद्वि । कामितगतिगामुकं काष्ठमयमयूरगरुत्मकीरकलहंसादिपक्षिणं रथवरमिवारुह्य च्छामाविव व्योमगणेषुपि
 कीदृिकादिप्रयोगेण यथेष्टितं गम्यते आगम्यते च’ । तन्निशम्य कुतूहलप्रियः क्षमाप्रियस्तमेवमुवाच—‘‘नो निर्माहि
 सतुष्टो राजा ।

रपि स्नेहं नाकर्षितं । ततस्ते सर्वे विद्वद्भवदना वन्द्युः । अंगमर्दकरत्नेनापि तद्दिन एव कष्टं शक्यते, न तु दिनान्तरे । तच्च तत्रैव कूपे कूपह्रायेव तिष्ठति स्म । ततः प्रच्युति तस्य संजातकृष्णजंघत्वेन जनेषु काकजंघ इत्याख्या प्रथिता । न हि लोकमुखबन्धो नवतीति सर्वविदितमेव । न तथा सुष्ठु नाम लोके प्रसिद्धिं याति, यथाऽपनाम, मापतुपक्करगङ्गुक्-सावधाचार्यरावणादिवत् ।

इतश्च कुंकणदेशे निर्धनजनसंहारमहारक्षःसदृशं महाडुर्निहं वन्द्य । यस्मिन् धनवन्तोऽपि निर्धनायन्ते, राजानोऽपि रंकायन्ते । उक्तं च—

मानं मुञ्चति गौरवं परिहरत्यायाति दीनारम्भां, लज्जामुत्सृजति श्रयत्यदयतां नीचत्वमादांभवते ।
नार्याबन्धुसुतासुतेष्वपकृतीर्नानाविधाश्चेष्टते, किं किं यन्न करोति निन्दितमपि प्राणी ह्युधापीकृतः ॥१॥
ईदृहे डुर्निहे वर्तमाने स्वकुटुम्बनिर्वाहार्थं कोकास उज्जविर्नी जगाम । तत्र कंचित्सहायं विना नृपमीलनेऽहम्-कोकासो बह्वन् काष्ठपारापतान् विनिर्माय तादृक्कीदिकादिप्रयोगेण राहो धान्यकोष्ठगारेषु प्रेषयति । तेऽपि जीवन्त इव तद्वह्णान्तव गत्वा कणादानेन चञ्चुभिः शादितकुदैर्ज्वराणि कोष्ठपूरमापूर्य पश्चादागच्छन्ति । तैः कणैः स्वकुटुम्बं निर्वाहयति स्म । अन्यदा धान्यरक्षकैः पोता इव कणैः पूरिताः काष्ठकपोताश्चारा धान्यागारेभ्यो निःसरन्तो दृष्टाः । ततः—प्राप्ताश्चर्यास्ते तत्पृष्ठानुगा एव कोकासगृहे जग्मुः । तैः कोकासो नृपसमीपं नीतः । नृपेण पृष्टः स्पष्टमत्रापिष्ट । यतः—

अन्यदा गुरुदेशनया जातजैनमतनिपुणः सर्वज्ञधर्ममारराध । इतश्च मातृवदेहो विचारधवलो नृपः । तस्य चत्वारि नररत्नान्यभूवन् । तत्र सूपकारो यथात्रिलपितां रसवतीं विधत्ते । यथा शुक्तया तस्मिन्नेव क्षणे, ह्यणान्तरे, प्रहरे, तद्दिने, पद्मासादिषु वा यथास्त्रीप्सितमेव ह्युत्पाद्यन्वति । न तु तत्पूर्वं परतो वा । शय्यापात्रकश्च तादृक्किञ्चित्कृपं कल्पयति, यत्र सुप्तः पुमान् यथात्रिलपिते कावे घटिकादिरूपे प्रबुध्यते । अंगमर्दकश्चैकपद्मादिवहुतरं तैवं शरीरान्तरावर्तयति, सर्वमपि समुखं पश्चादाकर्षति, न च स्वल्पमपि दुःखमुत्पादयति । चतुर्थो ज्ञानगारिकश्च ज्ञानं तथा विरचयति यथा तत्र निहितं धनं तेन विना न कश्चिन्नेहते, न च तत्र स्वात्मानिजयं प्रजयति । एतौ रत्नौश्चिन्तितार्थसाधकः क्षात्राको नृपांस्तद्वानि व्यतीयाय ।

अन्यदा पुत्रान्नावेन विरक्तात्मा व्रतं प्रतिपितुः कस्यचित्त्रोत्रिणे राज्यं दित्सति । तावत् पाटलिपुत्रेभ्यो न रत्नचतुष्टय-
लुब्धेन जितशत्रुनृपेण सहसैवोज्जयिनी वेष्टिता । तदा काकतालीयन्यायवत्तपुरेशः शूलरोगार्तः समाधिना मृतिं प्राप ।
महाशूद्राद्युत्पत्तिर्हि प्रायो मृशुनाटकस्य नान्दी । जकं च—

सूत्रविसम्बद्धिर्विसूद्रश्चापि अस्मत्प्रतिपत्तिर्मेहि च । देहं तरसंकमणं करेद् जीवो मुहुत्तेण ॥ १ ॥

ततोऽभालादिकैः हतं सैन्यमनायकमिति विचिन्त्य प्राच्युतमिव जितशत्रुनृपाय सा पुरी दत्ता । ततो राजा चत्वार्यपि पुरुषरत्नानि परीक्षां चक्रे । एकदा समग्रदेहादंगमर्दकसौलाकर्षणं कुर्वन् राजानुज्ञयैकस्यां जंघायां पञ्चकर्षमिति तैवं ररक्ष । ततो नृपेण पर्यदि प्रोक्तं—‘अन्यो यः कश्चिद्विजिमान्, सोऽस्या जंघायाः स्नेहमाकर्षतु’ । ततोऽन्यांगमर्दकैर्वहुचिरुपाये-

नारायणोऽत्रवद्भक्तस्त्रिधा श्रीजैनशासने । जुवनेषु शुणान् यस्य गायन्ति सुरमानवाः ॥ १ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशमंत्राख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थसंज्ञेऽष्टपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५८ ॥

॥ अथैकोनषष्ठितमं व्याख्यानम् ॥ ५९ ॥

अथ कारकगुणो व्याख्यायते—

तथा कार्यं गुरोर्वाक्यं यथा प्रवचनाहृतम् । तपोवतादिकं सर्वं सेवनात् कारको मतः ॥ १ ॥

अत्रार्थे काकजंघकोकासयोर्ज्ञातमिदम्—

सोपारकं विक्रमधनो ज्ञपः । तन्नगरे सोमिलो रथकाराग्रणीः । तस्य सन्नुर्देवदनामा । तस्यैव रथकारस्य दास्याः पुत्रो
दिजाज्ञातः कोकासनामा । स च रथकारः स्वपुत्रं प्रत्यहं महाक्षेपेण कदाः शिङ्गयति । यतः—

पितृन्निस्तान्कितः पुत्रः शिष्यश्च गुरुरशिक्षितः । धनाहतसुवर्णं च जायते जनमंजनम् ॥ १ ॥

परं तस्य न काचित्कलान्मीदति । कोकासरु दासत्वेन तत्पार्श्वे नूष्णीकतयैव तिष्ठन्नपि गुरोरधिकतरः सर्वकलापा-
त्रतां हेलयैव जगाम । क्रमेण सोमिले स्वर्लोके गते पुत्रस्य कदाविक्रयतया कोकास एव नृदेवशासनात्तरपदं जग्माह ।

दासेरोऽपि गृहस्वान्मयमुच्चैः काममवाप्तवान् । गृहस्वान्मपि दासत्वमहो प्राच्ये शुचाशुभे ॥ १ ॥

अन्यदा श्रीनेमिजिनो रैवतके समवसुतस्तदा हरिः सपरिवारो वन्दनाय ययौ । अष्टादशसहस्राणां साधूनां गणं
 दादशावर्तवन्दनेन वन्दते स्म । अन्ये नृपाः श्रान्तास्तस्थुः । वीरकस्तु तदनुवृत्त्यैव विष्णुना सह ज्व्यतो वन्दते स्म ।

प्रस्वेदक्लिन्नगान् श्रीनेमिं पृष्टवान् हरिः । षष्टित्रिशतसंग्रामैर्नाहमेवं श्रमं गतः ॥ १ ॥
 जगवानुवाच—“कृष्ण त्वया सप्तकक्ष्येण क्षाधिकं चागामिकचतुर्वैशतिकयां द्वादशाममनाम पश्चानुपूर्व्यां तु त्रयो-
 दशं तीर्थकुञ्जाम समुपार्जितं, तथा सप्तमपृथ्वीयोग्यमायुःकर्म तृतीयस्यामानीतं” । तच्छ्रुत्वा सोऽवक्—‘पुनरपि वन्दिता-
 तदप्यपनये’ । जिनो वक्ति—“तत्समयनिराशीर्त्रावस्तु तदैव गतः, परं जगत्पुत्रमपदार्थाः सर्वे त्वया स्वीकृताः, अतः
 परं किमीप्ससि ? तृतीयनरकायुष्कं तु पूर्वनिदानाद्भवामुदेवपदायत्तं, तस्यान्नावो न स्यात् । यतः—‘अनियाणकफा
 रामा’ इत्यादि ।” तज्जगवद्वाक्यं निश्चलतया मन्यमानः कृष्णः स्वयुहं ययौ ।

अत्र शिष्यप्रश्नः—“पूज्य ! तृतीयनरके तूत्कृष्टं सप्तसागरायुः प्रोक्तं, नेमिजिनस्य त्राविकृष्णजीवद्वादशाममाख्यजि-
 नस्य चान्तरमष्टचत्वारिंशत्सागरोपमाः, तत्कश्चमेकत्रवेन पूर्णं स्यात् ?” । उच्यते—“श्रीहेमचन्द्रकृतनेमिचरित्रे तु पञ्च
 जवाः प्रोक्ताः सन्ति, तत्त्वं तु केवलिनो विदन्ति । शुद्धश्रद्धागुणान्वितोऽचिरेण श्रीकृष्णो जवपारं प्राप्स्यतीति । वसुदेव-
 हिंमो तु—कण्वो तद्रथपुढवीर्णं जवह्मिता नारहे वासे सयज्वारे नयरे पञ्चमं नवियत्रवो पञ्चजं पन्निवज्जिय तित्थयरनामं
 पवज्जिता वेमाणिए जववज्जिता डुवावसमो अमम नाम तित्थयरौ त्राविस्सई । श्रीकृष्णो जवपारं प्राप्स्यति । रोचक-
 गुणोऽपि श्रेणिकादीनां तीर्थकुंदादिपददायकत्वेन प्रसिद्धः ।

नाहस्य नृमौ पातितवान् । तथा वर्षासु शकटाध्वनि स्फोटखातं वहन्वीरं वामपादेन धारितं पश्चाज्ज्ञतं । तथा पाज्जणिना-
जनप्रविष्टमह्निकागणो गुमगुमारावं कुर्वन् मया करान्यां रोधितः” श्रुत्वेति किञ्चित्सित्ताननो हरिः सन्नायां स्थितः
प्राह—“शृण्वन्तु वीरस्य चरितं कुतः च—

येन रक्तस्फटो नागो निवसन् बदरीवने । पातितः कितिशब्देण कृत्रियः सैष वै महान् ॥ १ ॥
येन चक्रोरखता गंगा वहन्ती कलुषोदकम् । धारिता वामपादेन कृत्रियः सैष वै महान् ॥ २ ॥
येन घोषवती सेना वंसन्ती कलश्रीपुरे । धारिता वामहस्तेन कृत्रियः सैष वै महान् ॥ ३ ॥

तदस्याः केतुमञ्जर्या योग्योऽयम्” । इत्युक्त्वा हरिणाऽनिष्ठतस्तस्य सा दत्ता । वीरोऽपि कृष्णजयात्तां परिणीय स्वगृहे
नीत्वा शुश्रूषापरोऽनृत् । बहुदिनैः समागतः । तं प्रति हरिणा पृष्टं—‘मत्सुता त्वदाज्ञां करोति न वा ?’ । वीरः प्राह—
‘अहं त्वत्सुताज्ञाकरः’ । ततः कृष्णेन बाढं धिक्कृतः गृहे गत्वा तां प्राह—‘रे पाज्जणिं कुरु, गृहं मार्जय, जवाद्या याज्जद-
मानय’ । अश्रुतपूर्वं श्रुत्वा साह—‘स्वामिन्नहं तु न किमपि वेद्मि’ । ततो वीरेण रज्ज्वा गाढं ताडिता । सा रुदन्ती
पितुरग्रे वक्ति स्म । सोऽवक्—‘त्वयैव मार्गितं दासत्वं’ । साह—‘तात नास्य गृहेऽहं वसामि । संप्रति त्वत्प्रसादात्-
स्वामिन्येव ज्ञविष्यामि’ । ततः केशवो वीरकं समनुज्ञाप्य तां प्रपन्न्यां ग्राहयामास । स्वयं तु अप्रत्याख्यानकषायोदय-
वत्त्वेन व्रतादिग्रहणेऽहमः ।

स्वाम्याह—‘बहुजीवाकुलश्रमित्वात्’ । ततः सोऽप्यन्तःपुरमध्यस्थश्चतुर्मासीमतिक्रामति । अथ तस्य वीरको नाम सेवको नृपदर्शनमलान्नमानो नित्यं प्रवेजाधारं पुष्पादिन्निरन्तर्यं याति, परमशनवसनश्चमश्चनखशुद्धिं नाकरोत् । वीते वर्षाकावे वीरक एव नृपं ननाम । पृष्ठो हरिणा—‘किं कृशो दृश्यसे ?’

वीरक एव नृपं ननाम । पृष्ठो हरिणा—‘किं कृशो दृश्यसे ?’

देवपादेवदृष्टेषु न कुर्यान्नोजनादिकम् । तेनायमीदृशो जात इति वेत्ती व्यजिज्ञपत् ॥ १ ॥
 एवं श्रुत्वा तुष्टः सर्वत्रावारितप्रवेशं तं कृत्वा हरिर्नेमिं वन्दितुं गतः । धर्मं श्रुत्वोचे—“स्वामिन् ! जागवतीं दीक्षां व्रतं च गृहीतुमहमस्तथाप्यन्यः कोऽपि दाति तस्य महोत्सवमहं करिष्ये” । इत्यन्निग्रहेण गृहमागात् । अन्यदा विवाहयोगया निजपुत्र्यः प्रणन्तुमागताः । ता एवं प्राह—

स्वामिन्यः किमु दास्यो वा वशा यूयं नविष्यथ । ताश्च प्राहुर्नविष्याथः स्वामिन्यस्वप्नसादृतः ॥ १ ॥

कृष्णोऽप्युवाच यद्येवं वशानां संमतं तदा । संनिधौ नेमिनाथस्य गृहीत व्रतमुत्तमम् ॥ २ ॥

श्रुत्वेवं ताः सर्वा अपि व्रतं लघुः । अन्येद्युरेकया रात्र्या निजपुत्री शिक्षिता—‘त्यथा पितैवं वाच्यः, अहं दासी नविष्यामीति’ । एकदा राज्ञा पुत्री पृष्टा, तदा सा शिक्षितमुत्तरं ददौ । तदा कृष्णो दध्यौ—“अन्या अपि मे सुता असाविव संसारे मा पतन्तु । अतोऽस्याः शिक्षितं दासीत्वमेव फलं ददामि” । इति विचिन्त्य रहसि वीरकं पप्रह—‘अरे पूर्वं त्वया हृतं कर्म यत् किञ्चित् कृतं तन्निवेदय’ । ततः सोऽवदत्—“शरीरचिन्तां कुर्याणोऽहं वदरीशिवरस्यं सरटं देष्टु-

तत्रौपशमिकं जिज्ञाकर्मग्रन्थेः शरीरिणः । सम्यक्त्वज्ञाने प्रथमेऽन्तर्मुहूर्तं प्रजायते ॥ २ ॥
 देहिनः शान्तमोहस्योपशमश्रेणितोऽथवा । मोहोपशमसंभूतं स्यादौपशमिकं परम् ॥ ३ ॥
 सम्यक्त्वं प्राप्य तत्कावोदीर्णानन्तानुबन्धिनः । तदुद्गमन् रसाखादं तस्य यद्वनते नवी ॥ ४ ॥
 जघन्येनैकसमयमुत्कर्षाच्च षण्मावली । नवेद्वितीयं सम्यक्त्वं तत्साखादनसंज्ञकम् ॥ ५ ॥
 मिथ्यात्वमोहनीयोद्यत्कयोपशमसंनवे । द्वायोपशमिकं तु स्यात्सम्यक्त्वगुणयोगिनः ॥ ६ ॥
 वेदकं नाम सम्यक्त्वं क्षपकश्रेणिमीशुषः । अनन्तानुबन्धिनां च द्वये जाते शरीरिणः ॥ ७ ॥
 मिथ्यात्वस्याथ मिश्रस्य सम्यग्जाते परिक्रये । द्वायिकसंमुखीनस्य सम्यक्त्वान्त्यांशजोगिनः ॥ ८ ॥
 मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वैः सहानन्तानुबन्धिनाम् । द्वायाज्जीवस्य यत्तत्त्वश्चक्ष्णं द्वायिकं हि तत् ॥ ९ ॥
 सम्यग्दर्शनमेतच्च गुणतस्त्रिविधं नवेत् । रोचकं दीपकं चैव कारकं चेति नामतः ॥ १० ॥
 तत्र श्रुतोक्ततत्वेषु हेतूदाहरणैर्विना । दृष्ट्या प्रत्ययोत्पत्तिस्तद्रोचकमुदीरितम् ॥ ११ ॥

अत्र रोचकविषये कृणार्धचक्रिप्रबन्धोऽयम्—

द्वारावत्यां पुर्यामेकदा वर्षारजौ नेमिजिनः समवसृतः । कृष्णेन पृष्ठः—‘वर्षासु मुनयः कथं न विहरन्ति ?’

परिनिबुद्धा गणहारा जीवन्ते एष्य नव जणा न । इंद्रवृत्ती सुहृत्समो य रायमिहि निबुद्ध वीरि ॥ २ ॥

इत्यावश्यकनिर्युक्तौ ।

बाह्येऽपि चारित्र्यपदं गृहीत्वा, निर्हुत्तिमर्वाक् प्रयुतः समाप ।

वाच्यमेषु प्रवरः प्रज्ञासः, स स्तात्सदा मे प्रचुरोदयाय ॥ २ ॥

मासं पाठ्यगया, सवे वि य सवद्यकि संयज्ञा । वज्ररिसहसंघयणा समचतुरंसा य संवाणा ॥ ३ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंभे सप्तपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५७ ॥

॥ अथाष्टपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५८ ॥

अथानान्येऽपि कतिचित्सम्यक्त्वबोदा निरूप्यन्ते—

अथानान्येऽपि कतिचित्सम्यक्त्वबोदा निरूप्यन्ते—

सम्यक्त्वं चैकधा जीवतन्वश्चकानतो नवेत् । निश्चयव्यवहारान्तर्यां दर्शनं द्विविधं मतम् ॥ २ ॥

कथं । नवरं अनन्तरोकाः सम्यक्त्वैकपट्टिनेदा व्यवहारदृष्टावन्तर्नवन्ति । अन्याः पद् नोदास्तु निश्चयेऽन्तर्नवन्ति ।

अथेदं पञ्चधा सम्यक्त्वम्—

आदावौपशमिकं च सास्त्रादनमथापरम् । ह्यायोपशमिकं वेद्यं ह्याधिकं चेति पञ्चधा ॥ ३ ॥

रीरस्य प्रियाप्रिययोरपहृतिरस्ति । अशरीरं वा वसन्तं प्रियाप्रिये न स्पृशत इति । नेति निपातो निषेधार्थः । ह वै इत्येतदपि निपातद्वयं द्विशब्दार्थत्वाद्यस्मादर्थे । सह शरीरेण प्रवर्तत इति सशरीरो जीवस्तस्य । प्रियाप्रिययोः सुखदुःखयोः । अपहृतिर्विधातोऽन्तः । नास्ति । न त्वशरीरस्य । तस्मादशरीरं शरीररहितं । मुक्त्यवस्थायां । वसन्तं लोकाग्रे तिष्ठन्तं । प्रियाप्रिये सुखदुःखे न स्पृशतः । नन्वेतत्कथं प्राप्यते ? उच्यते—ज्ञानदर्शनचारित्र्यरत्नत्रयत्वावेन तत्प्राप्यते । यत्तु कं दर्शनसत्तातिकायां—

संसत्तनाणचरणं संपुन्नो मोक्षसाहचरोवाञ् । ता इह जुत्तो जत्तो ससत्तिञ् नायतत्ताणं ॥ १ ॥

तथा—

ये धर्मशीला मुनयः प्रधानास्ते दुःखहीना नियमेन सन्ति ।

संप्राप्य शीघ्रं परमार्थतत्त्वं ब्रजन्ति मोक्षं चिदमेकमेव (सुखरूपमिदं) ॥ १ ॥

इत्यादिभुक्तिभिः प्रतिपादितो निजसंशयं मुक्त्वा जिनान्तिके दीक्षां त्रिशत्या ह्यत्रैः सह जग्राह । स योमशवर्षीयगृहस्यपर्यायं मुक्त्वा सर्वविरतिं स्वीचकार । अष्टौ वर्षाणि यावत्तद्व्यस्यपर्यायं श्रुत्वा निरावरणं निर्व्याधातं केवलज्ञानं प्राप । योमश वर्षाणि यावत् केवली बहून् जग्यान् प्रजोध्य यदर्थं उद्योगो विहितस्तदेव सौख्यं ह्ययुजे । इति संक्षेपतः सर्वगणचृदकव्यमिदं ।

व्याधिमरणरतिचिन्तौत्सुक्यादिनिःशेषबाधारहितत्वादिति हेतुः । तथाविप्रकृष्टमुनेरिव । यत् किमप्यत्र संसारे स्रक्-
चन्दनांगनासंज्ञोगादिसमुत्थं चक्रवर्त्यादिपुण्यफलं च निश्चयतो दुःखमेव विनाशित्वात् कर्मोदयजन्यत्वाच्च, पामाकंङ्कय-
नादिवत् अप्रथ्याहारादिवद्वा । तथा चोक्तम्—

नम्रः प्रेत इवाविष्टः कण्ठतीमुग्रयुह्य ताम् । गाढायासितसर्वगसुखी हि रमते किल ॥ १ ॥

श्रुक्ताः श्रियः सकलकामदुष्मास्ततः किं, संप्रीणिताः प्रणयिनः स्वधनैस्ततः किम् ।

दत्तं पदं शिरसि विद्धिषतां ततः किं, कण्डपस्थितं तनुयुतां तनुनिस्ततः किम् ॥ २ ॥

द्रव्यं न किञ्चिदपि साधनसाध्यजातं, स्वप्नेन्द्रजातसदृशं परमार्थशून्यम् ।

अत्यन्तनिर्वृतिकरं यदपेतबाधं, तद्ब्रह्म बाज्वत जना यदि चेतनास्ति ॥ ३ ॥

अतः सुखं सर्वं तत्त्वतो दुःखमेव । निगदितं च महाभाष्ये—

विसयसुहृं दुःखं चिय दुःखपडियारुं तिभिहंव । तं सुहृमुवयारुं न य उवयारो विणा तच्चं ॥ १ ॥

विषयसुखं तत्त्वतो दुःखमेव, दुःखप्रतिकाररूपत्वात् । कुष्माक्षोरोगकाशपानडोदनदंजनादिचिकित्सावत् । यश्च लोके
तत्र सुखव्यपदेशः प्रयतीते, स उपचारात् न चोपचारस्तथापरमार्थिकं विना क्वापि प्रवर्तते, माणवकादौ सिंहाद्युपचारव-
दिति । तस्मान्मोक्षसौख्यं निरुपममिति स्थितं । तथा हे प्रजास ! वंदेऽपि संसारमोक्षस्वरूपं प्रतिपादितं—न ह ते मश-

जीवस्तथा निर्धृतिमन्युपेतो, नैवावनीं गृह्णाति नान्तरीक्षम् ।

दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचित्, क्लेशक्षयार्थकेवलमेति शान्तिम् ॥ २ ॥

किं वा जैनागमे ?—

केवलसच्चिदर्शनरूपाः सर्वार्तिदुःखपरिमुक्ताः । मोदन्ते मुक्तिगता जीवाः क्लीणान्तरारिगणाः ॥ १ ॥

इति । अथैतत्प्रतिविधानमिदम्—न प्रदीपानलस्य सर्वथा विनाशः, परिणामवत्त्वात् द्वाभ्यस्येव । अथवा परिणामान्तरापञ्चचूर्णीञ्जलघटस्येव न सर्वथा नाशः । ननु यदि सर्वथा न नाशस्तर्हि विध्यातानन्तरं किमित्यसौ साक्षात्त इव्यते ? उच्यते—विध्याते दीपेऽनन्तरमेव तमः पुञ्जलरूपविकारः समुपलब्धत एव । यद्योपलब्धते, तत्सूक्ष्मतरपरिणामापञ्चत्वात्, कृष्णाभ्रविकारवत् । नूनं विचित्ररूपा पुञ्जलपरिणतिः । यथा सुवर्णं पत्रीकृतं चहुर्ग्राह्यं ज्ञात्वा शोधनार्थमग्नौ ह्रितं तस्मिन्निमित्तं, तत्स्पर्शनेन्द्रियग्राह्यतामेति । तच्चूर्णीकृतं सूक्ष्मं रजसा संपृक्तं निकृष्टं विमूढं जवति । इत्याद्यनेकपुञ्जलघटेषु विचित्रत्वं स्वधिया ज्ञाव्यं । तथा प्रदीपपुञ्जलाश्चहुर्ग्राह्या ज्ञात्वा पश्चाद्विध्याते एत एव तमसीञ्जलाः सन्तो द्राणेन्द्रियग्राह्यतामुपयान्ति । यथाऽन्यरूपापन्नो दीपो निर्वाण उच्यते, तथा जीवोऽपि कर्मविरहितकेवलामूर्तसंपूर्णजीवस्वरूपज्ञातज्ञानमवाधं परिणामान्तरं प्राप्तो निर्वाणो निर्धृतिं प्राप्त उच्यते । ननु द्वाव्वादिविषयोपन्नो गान्नायाद्देन्द्रियात्तावाप्तिः सुख एवायं । अत्रोच्यते—मुक्तस्य जन्तोः परं प्रकृष्टमकृत्रिमं स्वात्ताविकं सांख्यमिति प्रतिज्ञा । ज्ञानप्रकर्षे सति जन्मजरा-

विद्यापि मम तत्र गमनं न्याय्यं । एकं ज्ञातिसमूहजेदाभावेन योग्यं, द्वितीयं पुनः कयाचिदुक्त्या शुणाक्षरन्यायेन तं
 जयामि तदा सर्वेषु मध्ये मम श्रेष्ठत्वं” । इति विचिन्त्य जिगान्तिकं आजगाम तदा जिनेनोक्तम्—“हे आशुपमन्
 प्रजास ! त्वमेवं मन्यसे—निर्वाणमस्ति न वेति । अयं च संशयस्तव विरुद्धवेदपदार्थनिबन्धनः तानि चामूनि वेदप-
 दानि—जरामर्थं वा एतत्सर्वं यदग्निहोत्रं । तथा—सैष गुहा दुरवगाहा । तथा—दे ब्रह्मणी परमपरं च । तत्र परं सत्यं
 ज्ञानमनन्तं ब्रह्मेति । एतेषां तव मतेऽयमर्थः—यदग्निहोत्रं तज्जरामर्थमेव यावज्जीवं कर्तव्यमिति । अग्निहोत्रक्रिया च
 ऋतवधहेतुत्वाहंवत्तरूपा । सा च स्वर्गफलैव स्यात्, न त्वपवर्गफला । यावज्जीवं कर्तव्यमिति चोक्ते कालान्तरं नास्ति यत्राप-
 गाहा दुःप्रवेद्या । तथा परं ब्रह्म सत्यं मोक्षः, अनन्तं तु ब्रह्म ज्ञानमिति । ततः प्रथमवाक्यं नास्ति त्वत्त्वं, अपरं त्वस्ति त्वसू-
 चकमवगम्यं । इति तव संशयः एषां मध्ये किं प्रमाणवाक्यमिति । हे प्रजास ! एषां पदानामर्थोऽयमेव कार्यः—यदेतद-
 ग्निहोत्रं तथावज्जीवं सर्वकालं कर्तव्यं, वासाब्दान्मुमुक्षुभिर्मोक्षहेतुः ऋतमप्यनुष्ठानं विधेयमित्यर्थो योग्यः । तथा हे सौम्य !
 त्वमेवं मन्यसे—किं दीपस्तेवास्य जीवस्य निर्वाणं ? यदाहुः सागतविशेषाः केचित्—
 दीपो यथा निर्हुतिमन्युपेतो, नैवावनी गहति नान्तरीक्षम् ।
 दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचित्, स्नेहक्यात्केवलमेति ज्ञानितम् ॥ १ ॥

१ पापव्यापाररूपा ।

॥ अथ सप्तपंचाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५९ ॥

स्तंभ-

४

॥ ११६ ॥

अथ पञ्चमं निर्वाणाल्यस्थानं निरूप्यते—
कथ्यते ॥ १ ॥

अत्रावे बन्धहेतूनां घातिकर्मकयोर्ज्ञे । केवले सति मोक्षः स्यात्तेषाणां कर्मणां क्षये ॥ २ ॥

सुरासुरनरेन्द्राणां परसुखं श्रुवनत्रये । तस्मादोऽनन्तनागोऽपि न मोक्षसुखसंपदः ॥ ३ ॥

अनन्तसुखसंपूर्णं निर्वाणपदमक्षयम् । नायनन्तं प्रवाहेण नापितं विश्ववेत्तुभिः ॥ ४ ॥

कथ्याः । अथ पष्ठं मोक्षोपायाख्यं स्थानमिदम्—
कथ्यते ॥ ५ ॥

ज्ञानादयस्त्रयः शास्त्रे मोक्षोपायाः प्रकाशिताः । इति सप्तम्यक्षरत्रयस्य पष्ठं स्थानं विचिन्तयेत् ॥ ६ ॥

ज्ञानादयस्त्रयः । अत्रार्थे प्रज्ञासगणधरज्ञातम्—
कथ्यते । अत्रार्थे प्रज्ञासगणधरज्ञातम् । तयोः पुत्रः प्रज्ञासोऽनन्तः । स च वेदसांख्यमीमांसाह्यपाद-
राजगृहे पुरे वदान्निधौ विप्रः । तस्य चार्थाऽतित्रा । तयोः पुत्रः प्रज्ञासोऽनन्तः । स च वेदसांख्यमीमांसाह्यपाद-
योगाचारादिशास्त्रकृत्वादहंकृतिपुरेण सर्वं जगत् स्वात्मानं विना मूर्खमिव मन्यते । इतश्च यद्गुणसमये समूहीकृतज्ञानं
मध्ये दन्द्वाद्यादयो ये ये त्रैशदेयान्तिके गतास्ते ते पञ्चाननं दृष्ट्वा श्वापदा इव निजनिजमानं विमुच्य प्रशुचरणवित्रीकर-
सरसि हंसत्वं जग्मुः । तद्वर्ती लोकमुखाच्छ्रुत्वा प्रज्ञासो दध्यौ—“दूनमनेन रूपेण स्वधामत ईश्वर एवास्मत्पवित्रीकर-
णाय समागतो ज्ञायते । अन्यथेदृशी शक्तिर्न स्यात् । अतोऽहं तस्य पांक्षित्यं स्वरूपं चातुर्यं वर्ण्यं वर्ण्यं चावलोकयामि ।

शुक्तं, यो न्नवदन्निप्रेतः स कर्ता मूर्तो वाऽमूर्तो वा जगदादीन् सृजति? यदि मूर्तस्तदा कुत्राद्यवत् किं न दृश्यते?। अथा-
मूर्तो जगत् सृजति, तर्हि तस्य शरीराद्यन्नावात् कथं जगत्सृष्टिसामर्थ्यं? अतः शुक्ताशुक्लकर्मणां कर्ता जीव एव, नोक्तापि
जीव एव। अत एवोक्तमागमे—“जीवेण न्रंते किं अत्तकर्णे डुरके परकर्णे डुरके तदुन्नयकर्णे डुरके? गोयमा अत्तकर्णे नो
परकर्णे नो तदुन्नयकर्णे”। अत आत्मा कृतानि स्वयमेव शुक्ते। तथा हे अग्निप्रभो! मया ज्ञानायरणादीन्यष्टकर्माणि प्रत्य-
क्षेण दृश्यन्ते। ततः सत्त्वं प्रतिपद्यस्व, न्नवत्संशयविज्ञानवत् जीवकर्मादिकं मम किमपि वस्तुदृश्यं नास्ति। तथा च
वेदे—पुण्यं पुण्येन कर्मणा, पापं पापेन कर्मणा इत्यादि। तस्मादागमादपि सिद्धं कर्म स्वीकुरु।”

इत्येवं न्नगवता प्रतिबोधितः स्वामर्षं त्यक्त्वा दध्यौ—“अहो महज्ञायं, यतो मम विश्वपूज्यो निविरुजाड्यैकहरण-
तिमसरश्चिमतुह्यानन्तगुणयुक्तो गुरुर्मितितः। इति सानन्दं पञ्चत्तिः शतैश्चत्तैः सह दीक्षां तप्तौ पद्चत्वारिंशत्तमवर्षे।
ततो दश वर्षाणि यावत् लङ्घ्यपर्यायं प्रपादय केवलज्ञानमवाप। षोडश वर्षाणि यावत् केवलज्ञानं न्नवस्यं शुक्त्वाऽन्नव-
स्यकेवलज्ञानपदमलं चकार। अन्न बहुयुक्तिमध्याख्यानं श्रीजिनन्नगणिह्माश्रमणकृतमहाज्ञाभ्यबुद्धुत्तितोऽवसेयं। इति।

जिनेन्द्रवाक्याजतकर्मसंज्ञयो, द्वितीयन्नद्वारक आत्तसंयमः।

त्रसादिजीवेषु दयामयागमं, प्ररूप्य निर्वाणपुरं समासदत् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंज्ञाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंत्रे षट्पञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५६ ॥

वादप्रतिपादकानि च ब्रह्मव्यानि । तथा हे सौम्य ! इहात्मत्वेनाविशिष्टानामात्मनां यदिदं देवासुरमनुजतिर्यगादिरूपं
इमापत्तिज्जमकादिरूपं वा वैचित्र्यं, तस्य निर्हेतुकमेष्टव्यं, मा प्रापत्सदा प्रावाप्नावदोषप्रसंगः । यतः—

‘नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोरन्यानपेक्षणात्’ । यदेव अस्य वैचित्र्यस्य हेतुस्तदेव कर्म ।

इति । तथा पौराणिका अपि कर्मसिद्धिं प्रतिपद्यन्ते । तथा च ते प्राहुः—

यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मणः, फलं निधानस्यमिवावतिष्ठते ।

तथा तथा तत्प्रतिपादनोच्यता, प्रदीपहस्तैव मतिः प्रवर्तते ॥ १ ॥

यत्तरपुरा कृतं कर्म न स्मरन्तीह मानवाः । तदिदं पांश्वज्येष्ठ दैवमित्यत्रिधीयते ॥ २ ॥

अतो मूर्ते कर्म प्रतिपत्तव्यं । अमूर्तत्वे हि कर्मणः सकाशादात्मनामनुग्रहोपयातौ न स्याताम् । आकाशादिवत् ।
एतत्कर्मणा सह संयोगो जीवस्थानादिको ज्ञेयः । यदि सादिः स्यात्तदा मुक्तारमनामपि कर्मयोगः स्यादकर्मकत्वाविशेषात् ।
ततश्च मुक्ता अमुक्ताः स्युः । न चेदमिदं । तस्मात् प्रवाहर्तोऽनादिः संयोगः । नन्वनादिसंयोगे कथं विरहो (वियोगो)
जीवस्य कर्मणा सह ? उच्यते—काञ्चनोपदानां यद्यभ्यनादिः संयोगस्तथापि तथाविधसामग्रीसन्नावे धमनादिना शब्द-
वियोगो दृष्टः, एवं जीवस्यापि ध्यानाग्निनाऽनादिकर्मणा सह वियोगः सिद्ध्यो ज्ञवतीति । तथा हे आर्यभट्ट ! कर्मान्नावे
धर्मार्थमदानादानशीलाशीलतपोऽतपश्चादीनां सुखदुःखस्वर्गनरकादिफलं सर्वं व्यर्थं स्यात् । तस्मात् स्वपहं विहाय कर्मस-
न्नावं स्वांगीकुरु । ननु जगदादीनां सर्वेषां वस्तूनां कर्तेश्वर एव, कोऽर्थो वा बन्ध्यास्तनंधयतीक्षातुल्यादृष्टकर्मकटपनया ? । तद-

नता सिंहादिगनं कृतं । अथ मम तत्र शीघ्रगमनमेव युक्तं । इत्यादिवाग्गर्जितं कृत्वा जिनातिकं प्राप्तः । तदा सर्व-
दर्शना नामगोत्रान्यामात्राधितः सन् दध्या—‘जगत्प्रसिद्धोऽहं । कः किल मां न वेत्ति । यदि मे हृदयगतं संशयं ज्ञास्यति,
अपनेष्यति च, तदा त्रवेन्मम विस्मयः’ । इति चिन्तयति तस्मिन् जगवानाह—‘हे अग्निभूते गौतम ! त्वमेतन्मन्यसे
यद्धत कर्माणि किं सन्ति न वेति । नन्वनुचितस्ते संशयः । त्वं वेदपदानामर्थं न जानासि, तेन संशयं करोषि । तेषाम-
यमर्थः, तानि चामूनि वेदपदानि—पुरुष एवेदं शिं सर्वं यद्भूतं यच्च ज्ञाव्यं ज्ञातमृतत्वस्येशानो यदन्तेनातिरोहति । यदेजति
यद्वेजति यदहरे यदन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्यास्य बाह्यतः इत्यादि । तेषां चायमर्थस्तत्र पक्षे—पुरुष आत्मैव शिशब्दो निश्चये,
स च कर्मनिषेधार्थः । इदं सर्वं प्रत्यक्षं वर्तमानं चेतनाचेतनं । यद्भूतं यदतीतं । यच्च ज्ञाव्यं मुक्तिसंसारौ । ज्ञा-
समुच्चये । अमृतत्वस्यामरणस्य मोक्षस्य । दर्शानः प्रभुः । यदन्तेनातिरोहति यदाहारेण वृद्धिमुपैति । यदेजति यच्चवति
पश्चादि । यद्वेजति पर्वतादि । यदहरे मेधादि । यदन्तिके समीपे । तदप्यात्मैवेत्यर्थः । यदन्तर्मध्ये । अस्य चेतनाचेतनस्य ।
सर्वस्य यदेव सर्वस्यास्य बाह्यतः । तत्सर्वं पुरुष एवेत्यनेन कर्माभावः स्थाप्यते (त्वया) । तदयुक्तं । यतो वेदवाक्यानि
हि कानिचिद्विधिवादपराणि, कान्यप्यर्थवादप्रधानानि, अपराणि त्वनुवादपराणि । तत्राग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम
इत्यादीनि विधिवादपराणि । अर्थवादः स्तुत्यर्थवादः निन्दार्थवादो वा । तत्र पुरुष एवेत्यादीनि स्तुत्यर्थवादपराणि ।
पशुवधेतुत्वश्रद्धो न विधेय इत्ययं निन्दार्थवादः । वादश मासा संवत्सरः, अग्निरुष्णः, अग्निर्हिमस्य त्रेपजं इत्यादी-
न्यनुवादप्रधानाणि, लोकप्रसिद्धस्यैवार्थस्यैवत्वानुवादइति । तस्मात् पूर्वोक्तानि स्तुतिपराणि जात्यादिमदत्यागायावैत-

॥ अथ षट्पञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५६ ॥

अथ तृतीयं कर्त्राख्यस्थानं निगद्यते—

शुभाशुभानि कर्माणि जीवः करोति हेतुभिः । तेनात्मा कर्तृको ज्ञेयः कारणैः कुञ्चक्यथा ॥ १ ॥

कंठ्यः । नावार्थस्त्वयं—यथा कुत्रातो मृच्चक्रवीवरादिभिः कारणैर्षट्मुत्पादयति, तथा जीवः कषायादिभिर्बन्धहेतुभिः कर्म बध्नाति । इत्येवं ज्ञाततत्त्वः सम्यक्त्वस्थानतामगाहते, इति तृतीयं स्थानम् ।

अथ चोक्तस्थानं निरूप्यते—

स्वयंकृतानि कर्माणि स्वयमेवानुच्यते (तेषामनुचवः स्वयं) ।

कर्मणामकृतानां च नास्ति नोयः कदापि हि ॥ ४ ॥

कंठ्यः । अत्रार्थोऽग्निभूतिज्ञातं । तच्चेदम्—

मगधजनपदे गोबरग्रामे वसुभूतिविप्रसस्य पत्नी पृथ्वी । तयोः पुत्रोऽग्निभूतिर्जातः । अन्येद्युः सोमन्नदृष्ट्वा यज्ञकरणाथं पञ्चशतह्यत्रैः सह समागतः । तदा प्रथममेव गतमिन्द्रभूतिं जिगान्तिके प्रयोजितं श्रुत्वेति दध्यौ—“उर्जयस्त्रिभुवनस्यापि मञ्जातेन्द्रभूतिः केनचिद्दुष्टेनेन्द्रजादिकेन ह्यदादिना ह्यदितः । जगद्गुरोर्मञ्जातुश्चेतो ज्ञमिति । तस्मादहं गत्वा तं उष्टं युक्त्या निगृह्णामि । अहो धिरमञ्जातरं सर्वज्ञमार्तरणसदृशं, यन्मां मुक्त्वैको गतः । किं कृतमनेन स्वशक्तिमजा-

समयेऽहं दूरे प्रहितः ? मत्तः किं मोक्षमार्गः संकीर्णोऽनवत् ? हे त्रिभुवनैकतरणे ! अथ को मां प्रश्नोत्तरं दास्यति ?
 इत्यादि विचिन्त्य पुनः पुनः महावीरशब्दं संस्मरन् शुष्ककंठताद्यु तदक्षरमभ्यात् वीतिवर्णो मुखे स्थितवान् । तदा द्वाद-
 वीतरागः, विबुधः, विषयत्यागी, विज्ञानी, विकारजित्, विद्वेपी, विशिष्टश्रेष्ठः, विश्वपतिः, विगतमोही, इत्यादिशब्देषु
 मध्ये वीतरागशब्दार्थं परिज्ञावयन् विगतमोहः पञ्चमज्ञानमवाप । देवगणैः स्वर्णवृज्जरचनादिविधिः वितेने । ततोऽनेक-
 द्रव्यान् प्रबोध्य द्वादश वर्षाणि यावत् केवलपयार्थं प्रपाठ्य साद्यपर्यवसितसौख्यमभ्युक्तं । इति ।

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तने पञ्चपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तने पञ्चपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५५ ॥

तदा विज्ञानघन आत्मा नश्यति । अत एव न प्रेत्यन्त्रवे संज्ञास्ति, प्रागेव सर्वनाशं नष्टत्वात् । इत्येतदयुक्तं, अस्य वेदपद-
स्यायमर्थो युक्तस्तन्निशब्दताम्—विज्ञानं ज्ञानदर्शनोपयोगस्तेन घनो निविनो जीवः एतेन्यो ज्ञेयज्ञावपरिणतेन्यो चूतेन्यो
घटादिन्यः समुत्थाय घटादिज्ञानोपयोगेनोत्पद्य तान्येवोपयोगत्वां वितानि नूतानि, अतु पश्चात् कालक्रमेणान्यमनस्कत्वादि-
नाऽर्थान्तरूपयोगे सति ज्ञेयज्ञावेन विनाशमश्रुवन्ति, न पुनरयमात्मा सर्वथा विनश्यति । यत एक एवायमात्मा त्रिस्व-
न्नावः । कथं ? उच्यते—पूर्वोपयोगविगमेन विनश्वररूपः, अपरविज्ञानोपयोगस्वन्नावेनोत्पादस्वरूपः, अनादिकालप्रवृत्त-
सामान्यविज्ञानमात्रसंतत्या पुनरयमविनष्ट एव तिष्ठति । एवमन्यदपि वस्तु सर्वं त्रिस्वन्नावं ज्ञेयं । न प्रेत्यसंज्ञास्ति, न
चान्यवस्तूपयोगकादे प्राग्विज्ञानसंज्ञा न स्यात्, सांप्रतवस्तूपयोगात् । अनेनार्थेन जीवसत्त्वं प्रतिपद्यस्येति ।

तदेवं त्रिजगत्स्वरूपवेदिना जगवता निःशेषपरप्रबोधनोपायकुशलतया गतसंशय इन्द्रज्योतिः पञ्चाशद्वर्षीयमुक्तगृहि-
धर्मो जगवतीं दीक्षां जप्नाह । जगवता गणधरपदे स्थापितः । काञ्चनवर्णः ससहस्रोच्चदेहमानोऽनेकवर्धिसमन्वितः
शुद्धचारित्र्यपर्यायेण प्रासच्चतुर्थज्ञानः दृश्योपशमदर्शनान्वितो यावज्जीवं षष्ठतःकारको निर्जितविषयकषायादिगुणः श्रीन्द्र-
ज्योतिगणचूडनूत, येन त्रिशद्वर्षाणि यावत् सर्वज्ञसेवा कृता ।

अथान्यदा वीरेण स्वनिर्वाणसमयमासन्नं ज्ञात्वा प्रेमजिदे गौतमो देवशर्मविप्रप्रबोधाय तत्र ग्रहितः । तदा योन्श
प्रहरान् यावत् जगदीश्वरो देशनां दत्त्वाऽह्यसौख्यं प्राप । ततः श्रीगणचूतं प्रतिबोध्य जितान्त्र्येण समागच्छन् सुरगणात्
सर्वज्ञमोक्षं ज्ञात्वा वज्राहत इवाकस्मात् सशोकचित्तोऽचिन्तयत्—“अहो ! कृपासमुद्भूत किमिदं चेष्टितं कृतं ? यतोऽस्मिन्

एवोपपद्यते, नैकतरस्याजावे । इत्यनुमानेन जीवास्तित्वं प्रतिपद्यस्व । तथा च हे सौम्य ! आगमाः सर्वे परस्परविरुद्धा-
जाजस्ततश्च कः प्रमाणं कश्चाप्रमाणमिति संदेहो न युक्तः । यतः सर्वेऽध्यागमा आत्मसत्त्वं स्थापयन्त्येव । यदाहुः
यथा नित्यमवित्यादयः । तथा—

परमानन्दसंपन्नं निर्विकारं निरामयम् । ध्यानहीना न पश्यन्ति निजदेहे व्यवस्थितम् ॥ १ ॥
उत्तमा ह्यात्मचिन्ता च मोहचिन्ता च मध्यमा । अथमा कामचिन्ता च परचिन्ताधमाधमा ॥ २ ॥
नलिन्यां च यथा नीरं त्रिन्नं तिष्ठति सर्वदा । अथमात्मा स्वभावेन देहे तिष्ठति सर्वदा ॥ ३ ॥

ये सर्वशास्त्रसमतं जीवाभावं कथयन्ति, ते मिथ्यावादिन एव, अतोऽसंख्यप्रदेशात्मकं जीवं प्रपद्यन्तेति । तथा हे
गौतम ! आत्मसदृशः पदार्थः कोऽपि नास्ति, तदयुक्तं, धर्माधर्माकाशाः पदार्थास्तत्प्रदेशप्रमाणा एव सन्ति । तेषां स्थापनं
तु दृष्टिचक्रकृतषट्दर्शनसमुच्चयबृहद्वृत्तितो ज्ञेयं । तथा च यादृशास्तव देहे आत्मा तादृशोऽन्यदेहेऽप्यस्ति, हर्षशोकसं-
तापसुखदुःखादिविज्ञानोपयोगस्य सर्वत्र दर्शनात् । तथा चात्मा कुंशुर्वत्वा संबंधरमो जवति, इन्द्रो यद्वा तिर्यग्जवति ।
अतोऽचिन्त्यमिदं किमान् विद्युः कर्ता ज्ञाता कर्मतो जिज्ञातिन्नस्वरूपमय एष्टव्यः । तथा विज्ञानधनादिदेवदेवाक्यस्येवमर्थ-
त्वं करोषि—विज्ञानधनरूप आत्मा एतेन्यः पञ्चभूतेन्यः समुत्थायोत्पद्य, ततस्तान्येव महाभूतान्येव अमुविनश्यति ।

एतावानेव लोकोऽयं यावानिन्द्रियगोचरः ।

नद्रे वृकपदं पश्य यद्भूदन्त्यबहुश्रुताः ॥ १ ॥

पिब खाद च चारुलोचने, यदतीतं वरगात्रि तन्न ते ।

न हि न्नीरु गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कदेवरम् ॥ २ ॥

इति नास्तिकाः । तथा च वेदे—“न ह वै सशरीरस्य प्रियाप्रिययोरपहतिरस्ति, अशरीरं वा वसंतं प्रियाप्रिये न स्पृशतः” इति । तथा कापिलमते—‘अस्ति पुरुषोऽकर्ता निर्गुणो ज्ञोक्ता चिद्रूपः’ इत्यादिशास्त्रादपि विरुद्धत्वाच्चात्मसिद्धिः । तथा च नैदं कश्चिन्निवृत्तनेऽप्यात्मसदृशः पदार्थः, य उपमयोपमीयते । इति सर्वप्रमाणातीतो जीवो नास्त्येवेति त्वं मन्यसे । तदयुक्तं । हे आयुष्मन् ! अतीन्द्रियमपि त्वच्चित्तगतजीवसंशयवत् सर्वत्राहंप्रत्ययेन जीवं पश्यामि । तव त्वहंप्रत्ययग्राह्यमात्मानं निह्वानस्य माता मे वंध्येतिवत् स्ववाक्यव्याहृतिदोष आपतति । तथा जीवं स्मृतिजिज्ञासाचिकीर्षाजिगमिषासंशीत्यादिज्ञानविशेषाणां तद्गुणानां स्वसंवेदनप्रत्यक्षत्वात् प्रपद्यस्व । तथा देहाद्यह्मणामधिष्ठाता ज्ञोक्ता स जीव एव, यस्य ज्ञोक्ता नास्ति तज्ज्ञेयमपि न ज्ञवति, यथा खरविषाणं । ज्ञेयं शरीरादिकं, ततो विद्यमानज्योक्तकमिति । पुनर्हे सौम्य ! अस्त्येव तव जीवः, संशयसंज्ञावात्, यत्र यत्र संशयस्तत्र तत्र तदस्ति, यथा स्थाणुपुरुषौ, कश्चिन्नरो दूराधने स्थाणुं नरं च दृष्ट्वा स्थाणुपुरुषधर्मध्यान्वेषणं करोति—किमयं स्थाणुर्वा पुरुषो वा । एवं संशय आत्मशरीरयोः सत्त्व

स्मरणं । अत एव तस्य सपर्यायज्ञावाद्भवान्तरगमनानि सादिसान्तकादे वैशिष्ट्येनानित्यः । एतावतात्मा नित्यः । तत्पर्यायस्त्वनित्याः । न च कदाचिद्द्रव्यपर्यायरहितः स्यात् । उक्तं च पूज्यैः—

“पर्यायविच्युतं द्रव्यं पर्याया द्रव्यवर्जिताः । किं कदा केन किरूपा दृष्टा मानेन केन वा ? ॥ १ ॥”

चापरं सज्ञावेन सत्तामाश्रित्य शाश्वतोऽनाद्यनन्तकेवदावस्थायित्वेन ध्रुवो ज्ञेयः एवं निश्चलीकृते मनसि सम्यक्त्वस्थानता ज्ञायते ।

अत्रार्थ इन्द्रयतिप्रबन्धोऽयम्—

मगधदेशे गोबरश्रामे वसुश्रुतिविप्रः । तस्य पृथ्वी नाम जार्या । तयोरिन्द्रय्रुतिसनयः । स च स्वबुद्ध्या व्याकरणन्यायकाव्यादांकारवेदपुराणोपनिषदादिसर्वशास्त्रज्ञो जातः । परं स वेदार्थं परित्यावयन् जीवसंशयं बन्धार । स स्वात्मनि सर्वज्ञानंवरं वहन् एकदा वीरसमवसरण आचार्यो । तदा जिनेनाद्यापितः—‘हे इन्द्रय्रुते ! अनया युक्त्या त्वया जीवात्मावस्थायते—यस्मायं जीवो घटपटलकुटनिकुरंमिव प्रत्यक्षेण न दृश्यते, अतः शराविषाणवत् प्रत्यक्षप्रमाणेन यन्न दृष्टं तन्नास्त्येव । तथा चानुमानप्रमाणमपि प्रत्यक्षेण प्रवर्तते, यथा पूर्वं महानसादौ धूमेनाग्निमध्यक्षेण गृहीत्वा तडुत्तरकादं ‘यन्न धूमस्तत्र वह्निः’ इत्येवमवगच्छति । न चैवमात्मदिग्निना सार्धं कस्यापि दिगस्य प्रत्यक्षेण सिद्धिरस्ति, येन चिहेन जीवे प्रत्ययः स्यात् । तथा च नागमग्राह्योऽपि जीवः । यतः सर्वेषामप्यागमाः परस्परविरोधिनः खलु । तथाहि—

॥ अथ पञ्चपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५५ ॥
अथ सम्यक्त्वस्य पदसु स्थानेषु प्रथमं जीवसत्ताख्यस्थानस्वरूपमिदं—

अनुन्नवसिद्धो जीवः प्रत्यक्षो ज्ञानचक्षुषाम् । ज्ञायतेऽनेकवाञ्छान्निरस्तिस्थानं तदेव हि ॥ १ ॥

इह केचिन्मिथ्याचिन् इत्थं जीवान्नावश वेदयन्ति—नास्त्यात्मा, सम्यक् पञ्चेन्द्रियैः प्रत्यक्षेण गृहीतुमशक्यत्वात्, व्योम-
कुसुमवत्, अतो नास्त्येवास्मेति । तन्निरासायोच्यते—ननु स्वसंवेदनानुभूत आत्मा । तथेति शेषः । ज्ञानचक्षुषां केवलानां
प्रत्यक्षः । न केवलं केवलविगम्यः, किं त्वनुमानगम्योऽपि सिद्धः । अनेकवाञ्छान्निः सुखदुःखकल्पनाजालैर्निश्चीयते । अत्र
साधनं चेदं—अस्मात्मा चैतन्यसुखदुःखेष्वादीनां कारणभूतत्वात्, यत् कार्यं कारणभूतं तत्तदस्ति, यथा घटकारणं
मृत्तिर्नृः, तथा चायमिति । येषां सम्यग्बुद्धिसेषां सम्यक्त्वस्थानता ज्ञायते । हीति निश्चयेन तदेव अस्तिस्थानं प्रथममिति ।

अथ जीवनित्यत्वस्थानं निरूप्यते—
द्रव्यार्थापेक्षया सर्वो व्ययोत्पादविवर्जितः । पर्यायपङ्क्तोऽनित्यः स ज्ञावेन च शाश्वतः ॥ २ ॥

अथमात्मा द्रव्यमाश्रित्य । व्ययोत्पादवर्जितो विनाशोत्पत्तिविरहितो हेयः । न कदाचिदप्ययमुत्पद्यते विपद्यते च ।
नन्वेवं भुवाणेनाचार्येण नित्यैकान्तपक्ष एव कदाहीकृतोऽतस्तन्निराक्रियते—हीति चार्थः । पर्यायपङ्क्तोऽनित्यः अशाश्वतः ।
यतः पूर्वकृतकारितसरणात् । मयेदं पूर्वजन्मनि श्रीमदर्हद्विचं कारितमासीत्, अहुना तदवलोकनात् प्रत्यक्षिज्ञाने जाते

कं नमस्कारमर्हसि ?” । यक्षोऽवक्—“जो ममान्त्यमेव नमस्कारं त्वं कुरु । यतो जगत्सृष्टिसंहारपावनं संसारात्रिस्तार-
णादि(च)मयैव क्रियते” । कुमारो जगौ—“जोः पूर्वं त्वमेव त्रयाब्धौ मग्नोऽसि, अन्यान् कथं तारयिष्यसि । यतः—
जह द्योहशिला अप्यपि बोलय तह विजगपुरिसंपि । इय सारंजोय गुरु परमपाणं च बोलेर्द ॥ १ ॥”
इत्याद्युक्तिभिः प्रबुद्धस्तस्योपरि पुष्पवृष्टिं कृत्वा ‘त्वया संकटेऽहं सार्यः’ इत्युक्त्वा तिरोबभूव । अन्यदा कुमारेण
हर्जयः कर्दिगजनपदाधिपः समरे यक्षसाहाय्येन निर्जितः ।

अथान्यदा विक्रमनृपो राजपाटिकां गह्वरेकस्येन्यस्य गृहे महोत्सवं दृष्ट्वा प्रमोदं दधत् क्रीकां कृत्वा पश्चाद्गगलंस्तनै-
वेन्यावासे रोदनक्रन्दनं दृष्ट्वाऽपृहत् । ततः केनापि प्रोक्तं—‘स्वामिन् ! अस्य पुत्रो जातमात्रो विपन्नः संप्रत्येव, अतो
लोका विवपन्ति’ । इति श्रुत्वा राजा वैराग्यमापन्नः । यतः—

“बाह्यादपि चरेद्धर्ममनित्यं स्वधु जीवितम् । फलानामिव पकानां शश्वत्पतनतो जयम् ॥ १ ॥”
इति विचिन्त्य स्वपुत्रं राज्ये न्यस्य दीक्षादिने केवलज्ञानं प्राप्य परमपदं प्राप ।
ज्ञावनाग्निश्च सम्यक्त्वं सेव्यं विक्रमवत्ततः । यतो ह्याग्निर्नैवन्त्याहु लोकद्रुममहोदयाः ॥ २ ॥
॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंमहाख्यायामुपदेशभासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंने चतुःपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५४ ॥

इति छःश्रवं प्राग्नवं श्रुत्वा कुमारो जातिस्मृतिं प्राप्य मुनिमेवं जगौ—

“मिह तमोहभूढो जीव तुमं कथ्य कथ्य न हु त्रमिज । तेयणनेयणपमुहं किं किं दुःखं न पत्तोसि ॥१॥

अथ हे जगवन् ! मां प्रसीद, त्रवकूपाक्रमरज्ज्वा समुच्चर” । मुनिः पङ्कजावनान्वितदर्शनमवर्णयत् । ततः स श्राद्धधर्म सम्य-
क्त्वमूलं स्वीकृत्य स्वपुरे समेतः । निरोगो जातः अन्यदा स यद्गः स्वयं प्राह—“जोः कुमार ! महकल्या सज्जदेहो जातोऽसि ।
मम महिषज्ञातं देहि” । कुमारो हसित्वाह—“मम रोगः केवलप्रसादादगात् त्वं याचमानः किं न लज्जसे ? अहं कुंशुमपि न
हनिम्” । श्रुत्वेति यद्गः सकोपं जगाद—“रे मरुतं त्वया वीहणीयं” इत्युक्त्वाऽदृष्टो जातः । अथान्यदा कानने सर्वङ्ग-
मन्यर्च्य गृहमागच्छन्तं कुमारं क्रमयोः संगृह्य न्नावात्फाट्य प्राह—“रे अद्यापि कथं न मुञ्चसि स्वाग्रहं ?” । श्रुत्वेति
यद्गमुवाच—“जोः त्वं जीवहिंसां मा कुरु । यतः—

श्लोकार्धेन प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ग्रन्थकोटिभिः । परोपकारः पुण्याय पापाय परधीनम् ॥ १ ॥

हेमधेनुधरादीनां दातारः सुलभा नृवि । दुर्लभः पुरुषो लोके यः प्राणिञ्जयप्रदः ॥ २ ॥”

इत्यादि कुमारसाहसं दृष्ट्वा जगौ—“त्वं मम प्रणामं कुरु । तेनैवाहं तुष्टो त्रिविध्यामि” । कुमारो जगौ—“जोः प्रह्ला-
सविनयप्रेमप्रभुज्ञावन्नेदतो नमस्कारः पञ्चधा । तत्र मत्सरेणावहेदनया च कस्यापि यो नमस्कारः स प्रहासः । पित्रादिन्यो
यः स विनयः । मित्रादीनां यः स प्रेम । यः पार्थिवादीनां स प्रभुः । यो शुर्वादिषु स ज्ञावनमस्कारः । त्वमेतेषां मध्ये

कुसुमपुरे हरितिकराजा । तस्य गौरी पत्नी । तयोः पुत्रो विक्रमः । स पित्रा द्वात्रिंशन्नृपकन्याः परिणयितः । ताञ्चिः सह दोगुंडकसुर इव सौख्यमनुजवन् दुष्कर्मवशादकस्मात् कासश्वासज्वरादित्रिरामयैरुपडुतो बहुमंत्रतंत्रौपधादित्रिरुपचरितोऽपि शान्तिं न प्राप । ततो गदातो धनञ्जयवहस्य रोगशान्तये महिषज्ञतं मेने, तदपि व्यर्थमभूत् ।

इतश्च विमलकेवलिनं वने समागतं वनरहकाज्ज्ञात्वा राजा वन्दनोत्सुको जातः । कुमारणोक्तं—‘तात मां तत्र नय । मुनेर्दर्शनतो व्याधिहृद्यः पापहृद्यश्च मे स्यात्’ । नृपेण तथा कृतम् । केवलिना देशना दत्ता । राज्ञा तस्य महाव्याधिकारणं पृष्टं । केवली प्राह—

पुरा पद्मराजाऽन्यायमनिदरं । सोऽन्यदा आखेटकं कुर्वन् प्रतिमास्यं साधुं दृष्ट्वा निष्कारणं वैरं चिन्तयन्मुनिं शरेण जघान । तदा धार्मिकैः प्रधानादिभिः राजा पञ्जरे क्षिप्तः । तस्य सूनू राज्ये स्थापितः । मुनिस्तु समाधिभ्यानेन लवस-समसुरो जातः । अथ कियद्दिनं यावत् पञ्जराग्निःकास्य नगराद्बहिः कृतः इतस्ततो वनेऽन्नमत् । तेन च नृपेण द्वेषान्मुनिस्लाकितः । तदा मुनिना ज्ञानेन तं डुराचारं ज्ञात्वा तेजोवेद्यया जस्मीकृतश्चरमनरके गतः । तदायुःक्षयेण स्वयंभूरमणे मत्स्यत्वं प्राप्य सप्तभ्यां गत्वा पुनर्मत्स्यन्नवं गत्वा पृथीं दुर्गतिं गतः । इत्थमेकस्मिन्नरके द्विवेदं त्रिवेदं त्रान्त्वा कुदेवकुमारो भूत्वा तिर्यक्पृथिव्यपूतेजोवाय्याद्यनन्तकायादिषु महापदं सहमानेन पद्मेनानन्तोत्सर्पिण्योऽतिक्रान्ताः । ततोऽकामनिर्जरेया स्वकर्माणि लघूनि कुर्वन् कश्चिदिन्द्रियपुत्रो भूत्वा तापसश्च भूत्वा तव पुत्रो जातः । स्लोकमात्रावशिष्टपिपातपातकेन रोगैः पराभूतः” ।

॥ अथ चतुःपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५४ ॥

अथ पञ्चावना निरूप्यन्ते—

मूलं द्वारं प्रतिष्ठानमाधारो नाजनं निधिः । द्विविधस्यापि धर्मस्य षडेते बोधिनावनाः ॥ १ ॥

स्पष्टः ।

मूलं सर्वज्ञधर्मज्ञोद्धारिं सुकिपुरस्य च । जिनोक्तधर्मयानस्य प्रतिष्ठानं सुनिश्चयम् ॥ १ ॥

आधारो विनयादीनां धर्मामृतस्य नाजनम् । निधिर्ज्ञानादिरत्नानां सम्यक्त्वमिति नावयेत् ॥ २ ॥

गमनिका—सर्वज्ञोक्तयतिश्राद्धरूपधर्मवृद्धस्य सम्यक्त्वं मूलं । तद्विश्वद्ये सति स्वर्गापवर्गादिफलं प्राप्यते, इति प्रथमा नावना । मोक्षपुरस्य द्वारं, यतस्तद्दर्शनरूपद्वारं विहाय न प्रवेक्षो नान्तर्गमनं, अपरस्मिन्नगरे गोपुरद्वारं विना प्रवेक्षो न स्यादिति द्वितीया नावना । तथा जिनोक्तधर्मयानस्य तद्दर्शनं प्रतिष्ठानं सुनिश्चयं पीठं, तत्पीठे निश्चयं सति धर्मश्चिर-
कालं तिष्ठतीति तृतीया नावना । तथा विनयादिगुणानां दर्शनमाधारोऽवस्थानं, एतद्विना तेपामस्थिरत्वमिति चतुर्थी नावना । तथा धर्मरूपमुधाया नाजनं दर्शनं, पात्रं विना नान्यत्र धर्मांमृतं तिष्ठतीति पञ्चमी नावना । तथा ज्ञानद्वर्धनचरणद्विरत्नानां सम्यक्त्वं निधानं, यथा निधानं विना रत्नानां नावस्थितिलया सम्यक्त्वमन्तरेण रत्नत्रयस्यापि नावस्थानमिति षष्ठी नावना । इत्थं सम्यक्त्वं नावयेत् । अत्रार्थे विक्रमनृपज्ञातं । तच्चेदं—

रा मुक्तास्ते च कंठे हारत्वं, मौलौ मौलित्तां, कर्णयोः कुण्डलत्वं, करचरणे च कटकत्वं नेत्रिरे । आरङ्गकैस्तच्चित्रं राक्षे
ज्ञापितं । ततो राक्षा तत्रागत्य श्रेष्ठी सत्कुल्य स्वहस्तिनमारोप्य समक्षोत्सवं स्वगृहे नीतः । तज्ज्ञातं ज्ञात्वा तथा कायो-
त्सर्गो मुक्तः । अथ राजा तन्मुखाब्जाङ्गीवृत्तं ज्ञात्वा श्रेष्ठिवचनादन्नयाया अन्नयं दत्त्वा श्रेष्ठिनं हस्तिस्कन्धमारोप्य स्वगृ-
हे प्रैषीत् । तद्वृत्तं विज्ञायान्नया स्वमुद्धभ्य मृता । पंक्तिता पाटलीपुरे वेदयान्तिकेऽगमत् ।

अथ सुदर्शनो नवविरक्तो गृहीतव्रतो विचरन् पाटलीपुरे गतः । तत्र पंक्तिताया प्रतिद्यान्नमिषेण स्वगृहे नीत्वा द्वारं
पिधाय कदर्थितोऽपि नाचवत् । ततः सायं विमुक्तो निर्गल्य वने गत्वा स्मशानान्तः प्रतिमया स्थितः । तत्रापि व्यन्त-
रीञ्जतया तयाऽन्नयाराइया प्राग्वैरादनैके जपसर्गाः कृताः । तस्यापि तन्मनो न चक्षितम् । स मुनिः शुन्नध्यानात् केवल-
ज्ञानमासाद्य देशानां ददौ । तदाऽन्नयापि सम्यक्त्वं प्राप । पंडितापि प्रतिबोधिता । एवं केवलपर्यायं चिरं प्रपादय
शिवं गतः । इति ।

बलात्रियोगादपि ये स्वधर्मे, सुदर्शनस्येव नजन्ति दार्ढ्यं ।

सुदर्शनैस्ते प्रवरा जगत्या, द्वाणेन संपत्तिपदं नजन्ते ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंभे त्रिपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५३ ॥

धसा समं निविना प्रीतिरमृत । अन्यदा पत्युक्ततद्गुणश्रवणातुरका तत्पत्नी कपिला कामातुरा सुदर्शनसौधे समेत्य
'तवाद्य सुहृदो वपुरपादवमस्त्यतस्त्वया सुखपुद्गलार्थं शीघ्रं मङ्गहे समेतव्यं' इत्युक्त्वा तं गुप्तगृहान्तर्नीत्वा द्वारं दत्वा त्रपां
त्यक्त्वा रतार्थं प्रार्थयामास । ततः परस्त्रीरतौ षंडः स श्रेष्ठी शीलरक्षार्थं 'पंडोऽहमस्मि मुग्धे, किं वृथा मां प्रार्थयसि ?'
इत्युक्त्वा निर्गत्य गृहमागतः ।

अन्यदा नृपः सपुरोधःसुदर्शनः क्रीडितुमुद्यानं गतः । यानारूढान्नया राश्यपि कपिलया समं वनमागात् । इतः कपिला
सुदर्शनप्रियां सुतषट्कयुतां पथि दृष्ट्वा 'केयं स्त्री ?' इत्यन्वयामपृच्छत् । तयोक्तं—'इयं श्रेष्ठिस्त्री, एते तत्पुताः' । ततः क-
पिलया तद्वृत्तान्तो मूढतः प्रोक्तः । अथ सा देव्या प्रोचे—'त्वं सुधाऽनेन दर्शनेन वञ्चिता' । ततस्तयोक्तं—'देवि ! तवापि
वैदग्ध्यं तदा वेद्मि, चेदनेन समं रमसे' । इति तत्प्रचः श्रुत्वा देव्याङ्गीकृतं ।

एकदा राजादौ वने रंतुं गते शून्यगृहे कायोत्सर्गस्थं कामयक्षमूर्तिर्दंशेन यानारूढं कारयित्वा पंक्तिताडयया स्वधा-
न्यानाय्य स्वयुवनान्तः प्रवृत्तं हिरवा सा कामविभ्रमादिदर्शनेनपूर्वमत्यर्थं प्रार्थितवती । तत्रापि तन्मनो न मनागपि
चलितं । ततस्तया स्तनोपपीडं तस्य सर्वांगीणमार्दिगलं दत्तं । तत्रापि न ह्युद्धवं चेतः । ततः कुपितया तया पूञ्चके । तद्वृत्त्या-
रक्षकैः स धृत्वा राज्ञोऽग्रे नीतः । पृष्ठेनापि तेन तस्यां कृपया मौनमाश्रितं । ततो दीर्घं संज्ञाव्य रुष्टेन राज्ञा 'एष विनश्य
पुरे त्रामयित्वा मार्यतां' इति रक्षका आदिष्टाः । तैस्तथा कृत्वा नीयमानस्तप्रियया दृष्टः । तदा सा जिनाग्रे कायोत्सर्ग-
चकार कदंकोत्तरणं यावत् । इतस्ते तं शूलिकायां न्यधुः । सा च स्वर्णसिंहासनममृत । अथ तैस्तत्प्रार्थय खड्गप्रहा-

॥ अथ त्रिपञ्चाशत्तमं अध्याख्यानम् ॥ ५३ ॥

अथ बलान्त्रियोगेनेत्याकारः प्रतन्यते—

बहुनां हठवादेन बलाढा त्यक्तसेवनम् । एवं बलान्त्रियोगः स्यात् षडैते ऽिं'त्रिका मताः ॥ १ ॥
सुगमः । केचिदुत्सर्गपद्मस्थाः परबलादपि स्वव्रतं न मुञ्चन्ति । अत्रार्थे सुदर्शनप्रबन्धोऽयम्—

चंपायामृषन्नदासः श्रेष्ठी । तस्यार्हदासी स्त्री सुशीलान्नवत् । अन्येद्युर्मार्धमासे सुन्नगाख्यस्तन्महिषीपादः श्रेष्ठिमहिषी-
श्चारयित्वा गृहमागहन् सायमपावृतं प्रतिमाख्यं शीतार्तं मुनिं पथि दृष्ट्वा तस्य श्रद्धायां विधाय गृहमागत्य निशामतिवाह्य
सवेद्यमुत्थाप्य महिषीः पुरस्कृत्य गह्वन् तस्याख्यं मुनिं धीद्वय तत्पार्श्वे निषण्णः । इत ङादि ते रवौ स चारणमुनिः 'नमो
अरिहंताणं' इत्युक्त्वा दिवमुत्पतितः । ततस्तेन तत्पदं व्योमगामिविद्यामंत्रमिव सत्त्वा चित्ते न्यस्तं । तदेव सोऽर्हत्सन्निधौ
अन्येद्युः पवति स्म । तद्भ्यानपरं तं दृष्ट्वा श्रेष्ठी पप्रह—'कुत इदं त्वया प्राप्तं ?' । तेनोक्तं—'मुनेः' इत्युक्ते सर्ववृत्तान्ते च
तुष्टः श्रेष्ठी तं संपूर्णं नमस्कारमपाठयत् ।

इतस्तप्तुणनं कुर्वतस्तस्य क्रमादर्पाकालः समेतः । ततो मेधेनैकार्णवे महीमंरुद्वे कृते स महिषीर्त्वा वनं गतः । अ-
न्तराले नदी पूरमागता । अथ तेन व्योमविद्याबुद्ध्या तदेव स्मरता नद्यां ङपा दत्ता । अन्तराले स कीदृकविद्यो मृत्वा
तस्यैव श्रेष्ठिनः सुदर्शनाख्यः सुतो जातः । क्रमात् पितृभ्यां मनोरमामिन्ध्यसुतां विवाहितः । इतस्तस्य कपिलेन नृपपुरो-

पुनः शक्रः प्राह—‘हिरण्यहाटकमण्यादिकेन कोशं वृद्धिं नीत्वा ततो ब्रतचरणं शुक्तं’ । श्रुत्वेति नमिराह—

“सुवस्तरूपस्स उ पवया नवे, सया हु कैदाससमा असंखया ।

नरस्स लुळस्स न तेहि किंचि, द्ढहा हु आगाससमा अणंतिञ्चा ॥ १ ॥”

इत्याद्युत्तराध्ययनोक्तयुक्तिर्मुनिर्विधं निरुत्तरीचक्रे—

इत्येवाद्भोऽन्यचित्तं तं मत्वा सत्त्वाश्रयो हरिः । द्विजरूपं परित्यज्य प्रणम्येति स्तुतिं व्यधात् ॥ १ ॥
“अहो ते निझिउ कोहो अहो माणो पराजिउ । अहो ते तिरिकया माया अहो ते दोहो वसीकउ ॥ १ ॥”

बहुधेति स्तुत्वा नाकेशो नाकं गतवान् । अथ मुनिः क्रमेण केवदज्ञानमवाप्य मोक्षमसाध्यदिति ।

प्रत्येकबुद्धो नमिराजसाधुः, शक्राज्ञया चैव न मुक्तधर्मः ।

प्रशंसितो ज्ञातसुतेन शास्त्रे, सौख्यप्रदो मे च स एव ब्रूयात् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंने द्विपञ्चाशत्तमं व्याख्यातम् ॥ ५३ ॥

वदयावद्विद्वान्ताज्जीवो बहुपरिग्रही । दुःखं वेदयते नूनं वरमेकाकिता ततः ॥ १ ॥

दरयेकाकिविहारं स ध्यायन् दाहोपशान्तये । स्वप्ने मेरुपरि श्वेतगजारूढं स्वमीकृते ॥ २ ॥

ईदृगिरिः पुराप्यैकिं कापि हेममयो मया । जहापोहवशात्तस्य जातिस्मृतिरजायत ॥ ३ ॥

स हि प्राच्यत्रवेगण्यपुण्यश्रामण्यपालनात् । श्रियाऽमाने विमानेऽबूधरः पुष्पोत्तरे सुरः ॥ ४ ॥

स्वर्णशैलस्तदानेन दृष्टोऽबूज्जिनजन्मसु । अथायं देवतादत्तलिंगः प्रब्रज्य निर्ययौ ॥ ५ ॥

अथ तस्मिन् समयेऽद्भुतप्रतिबोधेन रञ्जितः शक्रोऽवधिना विज्ञाय विप्ररूपमाधाय तमेत्येवदत्—“ओ मुने ! त्वदी-
यनगरे बहुजनानामाकन्दः शोकशब्दश्च जायते, तव पुरं च दह्यते । प्रब्रज्या तु दयामूला कीर्त्यते । अतः पूर्वपरविरुद्धं
तव व्रतित्वं नार्ह । तस्मात्सर्वं ससौख्यं कृत्वा व्रतं चरितुमर्हसि” । पुनः प्राह—

“युष वह्निश्च वातश्च तवैव दहति गृहम् (दहत्येवालयं तव) । अन्तःपुरं च तन्नाथ त्वं किमेतदुपेक्षसे ॥ १ ॥”

इति शक्रेण चोदितः प्रत्येकबुद्धः प्राह—

‘सुखं वसामि जीवामि येन मे नास्ति किञ्चन । मिथिलानगरीदाहे न मे दहति किञ्चन ॥ १ ॥

स्वार्थाय यतते सर्वस्तं विना दुःखमश्नुते । मयापि साध्यते स्वार्थस्तस्माद्विर्ममचेतसा ॥ २ ॥”

अथ तस्य बालस्य नमिरित्याख्यानं कृतं । क्रमेण प्राप्तयौवनं तमष्टोत्तरदशशतं कन्याः तत्पित्रा परिणयिताः । अथ पद्मारथस्तं राज्ये निवेश्य स्वयं दीक्षां जग्राह ।

इतश्च यस्यां रात्रौ मणिरथेन बन्धुर्वेतः, तद्भजन्त्यां कृष्णाहिना दष्टः स रौद्रध्यानपरश्चतुर्थनरके जगाम । तदा राज्याधिकारी युगबाहुसुतश्चन्द्रयशा अजयत् ।

अन्यदा नमिञ्चत्रतुः पट्टहस्ती आद्यानस्तं नमुन्मूढ्य स्वसीम्नि समागतः, तं चन्द्रयशा जग्राह । नमिना दूतमुखेन याचितोऽपि न दत्तः । तदा युज्याय तत्रागत्य नमिस्तस्य पुरीं रुद्ध्वा स्थितः । अथार्या तद्वृत्तान्तं ज्ञात्वा स्वयं नमिन्तुपं प्राह—‘जो नमे ! ज्येष्ठसहोदरेण सह युष्मकरणं न युक्तं’ । तच्छ्रुत्वा विस्मितो नमिरप्राहीत्—‘कथं ममायं बन्धुः ?’ । ततः सा सर्वं संबन्धं तमुवाच । तच्छ्रुत्वा स्वपितृनामांकिते च मुद्गरले दृष्ट्वा निश्चित्य राज्ञो विशेषेण प्रतीतिरदपद्यत । अथ तं युज्यान्निर्वर्त्य सा चन्द्रयशःपार्श्वे गत्वा सर्वं व्यतिकरमुक्त्वा परस्परं प्रीतियुक्तमकारयत् । ततश्चन्द्रयशाः स्वबन्धुं नमिं राज्येऽन्निषिध्य स्वयं व्रतेप्सुर्दीक्षां कश्यकरोत् ।

अन्यदाऽखरं राज्यद्वयं पादयतो नमेर्देहे षाण्मासिको महादाहज्वरोऽभूत् । अनेकायुर्वोदन्निश्चिकित्सितोऽपि तस्य दाहः शान्तिं न प्राप । अन्येद्युर्वैद्यनिदेशतः सर्वा राह्यश्चन्दनं धर्षयन्ति । तासां वलयरवो मिथः संघर्षजो जज्ञे । ततस्तं श्रोतुमक्षमस्य पत्न्युरादेशात् स्त्रिय एकैकं वलयं धारयामासुः । तदा नृपः प्राह—‘अधुना कंकणकाणः कथं न श्रूयते ?’ । तान्निरैकैकं दर्शितम् । इतश्च तस्य चारित्रावारके कर्मबन्धने त्रुटितेऽयमध्यवसाय उदिष्याय—

सुतं प्रासूत । ततस्तं बाढं रत्नकंबलेन वेष्टयित्वा स्वजर्तुनामांकितं मुञ्जां तत्करे निक्षिप्य वस्त्रादिहादनकृते सरसि प्रवि-
 शन्ती जलहस्तिना करेणादाय गगने क्षिप्ता । तदा नन्दीश्वरं जग्मुषा खेचरेन्द्रेण सा गगने एव गृहीता । ततस्तथा
 रुदनल्या सुतप्रसवज्ञातं चोर्वदमुक्तं प्रोक्तं (कश्च स प्रोक्तः) तदाकर्ण्य विद्याधरेण विद्याबलेन तत्स्वरूपं कथितम् “नर्द्धे !
 नवत्तनूरुहो वक्रशिङ्गिताभ्यापहतेन मिथिलेनेन पद्मरथेन गृहीत्वा स्वपथ्यै पुत्रत्वेन दत्तोऽस्ति । त्वं विषादं मुक्त्वा मां
 पतित्वेन नजस्व” । इति निशम्य सा प्राह—‘त्रोः पूज्य ! पूर्वं नन्दीश्वरे मम यात्रां कारय । ततोऽहं कामपूरणे यतिष्ये’ ।
 ततस्तेन नन्दीश्वरे नीता । तत्र द्विपञ्चाशतं तीर्थकराश्रया तत्रागतं मणिचूर्णान्निधं सार्वभौमराजाँषिं प्रणम्य यावत् स्थिता,
 तावदवधिना प्रान्नवस्वरूपं ज्ञात्वा ब्रह्मकल्पपाद्युगबाहुदेवेनागत्य प्राक् तस्याः पादांबुजं प्रणम्य ततः साधुं नत्वोपाविश्यत ।
 तद्वृद्धा मणिप्रजस्तं सुरं किमयुक्तमिदं कृतमित्युपाढंनयत् । तदा चारुणश्रमणमुनिः सुरस्य पूर्वजवस्वरूपमुक्त्वा तमन्नाषत—
 “धर्माचार्यमनुस्मृत्य तूर्णमत्रेयिवानयम् । शुक्तं मुनीन् विहायादौ ननामैनां महांसतीम् ॥ १ ॥

यतः—

यतिना श्रावकेणाथ योऽर्हर्म्मो स्थिरीकृतः । स एव तस्य जायेत धर्माचार्यो न संशयः ॥ २ ॥”

इति श्रुत्वा खेचरस्तं सुरं ह्रमयामास । ततः सुरेण सा मिथिलयां मुक्ता । तत्र पुत्रं सुखान्वितं ज्ञात्वा स्वस्थचित्ता
 प्रवर्तिनीपार्श्वे दीक्षां जग्राह ।

दृष्ट्वा यद्गुपसंपत्तिं स्वात्मन्येव स्मरोऽज्वलत् । वृथा पुनः प्रवादोऽयं लोके दग्धो हरेण यत् ॥ १ ॥
ततो मणिरथस्तदावर्जनकृतेऽजस्रं पुष्पतांबूलवसनादिकं प्राहिणोत् । सापि ज्येष्ठप्रसादोऽयमिति मत्वा जग्राह । एकदा
ऋषवाक्येन दृष्ट्वा तां प्रति नृपेप्सितं प्रोक्तं । तच्छ्रुत्वा तामन्नाषत—

“जगत्प्रसिद्धो नारीषु शीलमेव महागुणः । तस्मिद्व्रुते वृथा सर्वं गते जीव द्रवांगिनः ॥ १ ॥”
अतोऽनर्हं मां प्रति वाक्यकथनं न युक्तं ऋषतीनाम्” । ततस्तथा तथैव नृपाय निवेदितम् । तथापि रागलोबुपः स
दध्यौ—‘बन्धोर्मारणं कृत्वा गृह्णाम्येनां, नान्यथा’ । अथ वसन्तक्रीनार्थं स्वस्त्रिया सह युगबाहुरुद्यानं गतः । तत्र सवि-
स्तरां क्रीडां विधाय सप्रियः तत्रैव रंजायुहे निशि सुष्याप । अथ राजावसरं ज्ञात्वा लभ्रं सनिस्त्रिंशः कदलीगृहे प्राविशत् ।
विहाय कुलमर्यादायशोधर्मत्रपादिकम् । र्वद्वेन बन्धुराजज्ञे प्रीवायां हा स्मरोदये ॥ १ ॥

ततो नृपः स्वगृहं गतः । अथ सा स्वामिनोऽवसानसमयं ज्ञात्वा विदधय सगज्जदं प्राह—

“त्वं वृथा मा कुथाः स्वेदं महान्नाग मनागपि । सर्वत्र प्राकृतं कर्मे प्राणिनामपराध्यति ॥ १ ॥
तस्मान्मनः समाधेहि विधेहि शरणं जिनम् । ममत्वं मुञ्च मैत्रीं च कुरु सर्वेषु जन्तुषु ॥ २ ॥”

इत्यादिवचसा शान्तकोपः पञ्चममस्कृतिं स्मरन् पञ्चमकदपसौख्यं प्राप । अथ सा निजज्येष्ठकर्तव्यं विज्ञाय स्वशील-
रहस्यं पुत्रादिकं विमुच्य सगर्जा निक्लेव पलायिता महारण्येऽपतत् । तत्र शार्दूलासिंहादिशब्दत्रस्ता महासती तरुतले

तथा धर्मवतां देहोऽर्थतुह्यः । आत्मा पुनर्देहतुह्यः । एवं सति देहपीनोपेक्षणेनात्मा रक्षणीयः” । एवं तस्य निजप्र-
तिज्ञानिश्चलत्वमवगम्य देवयोर्महान् हर्षः संजातः । अहो सात्त्विकमूर्धन्यः सत्यः प्रशस्यश्चेत्युक्त्वा देवान्यां निजरूपं
प्रकटीचके । ततः शक्रप्रशंसास्वरूपमुक्त्वा तस्य सर्वरोगहरणं रत्नैर्गृह्णन् रणं च कृतं । ततश्च सर्वन्नारोग्यद्विज इति रूढः ।
एवं गुरुनिग्रहाकारज्ञोऽपि धर्मे स्थैर्यं नामुचत् । एवं स्वनियमान् प्रपादय स्वर्गसौख्यं प्राप ।

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंभे एकपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५१ ॥

॥ अथ द्विपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५२ ॥

अथ देवान्नियोगेनेति व्याख्यायते—

कुलदेवादिवाक्येन यन्मिथ्यात्वं विधीयते । स सम्यक्त्वरतानां च नवेरसुरान्नियोगकः ॥ १ ॥

केचिच्छ्रुत्वा नीपित्रादिवद्गृहीते धर्मे देवानुपसर्गेण चपलतां प्राप्नुवन्त्यपि न तेषां महान् दोषः । मिथ्याडम्बकृतादिना कटिति
निवर्तते । केचिदुत्सर्गपक्षस्था नमिराजर्षिर्वन्न चलन्त्येव । अन्नार्थे ज्ञातमिदम्—

अवन्तिदेशे सुदर्शनपुरे मणिरथो राजा । तस्यानुजो युवराजो युगबाहुगामाऽन्नवत् । तस्य प्रियां मदनरेखामन्यदा
कापि विद्योक्त्य कामासको नृपो जातः ।

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु, लक्ष्मीः समाविशतु गहतु वा यथेष्टम् ।

अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा, न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ १ ॥”

इति विचार्य रोगद्विजो ज्ञाति—“नो वैद्यौ ! नाहमपरैरर्थौपधैश्चिकित्साभिज्जामि, किं पुनरभीज्जि ? सर्वधर्मव-
तामसेव्यैश्च । तथा—

मद्ये मांसे मधुनि च, नवनीते तक्रतो (कृते) बहिः । उत्पद्यन्ते विदीयन्ते, सूक्ष्माश्च जन्तुराश्रयः ॥ १ ॥

सप्तग्रामे च यरपापमग्निना जलससारुहेते । तदेव जायते पापं मधुविन्दुप्रजङ्गणात् ॥ २ ॥

यो ददाति मधु श्राद्धे सोहितो धर्मलिप्सया । स याति नरकं धोरं स्वादुर्कैः सह दंषटैः ॥ ३ ॥”

एवं तेनोक्ते वैद्यान्यां तत्स्वजनेन्यो ज्ञापितं । स्वजनादिसमवायश्च दग्धः शास्त्रकथान्निसं चिकित्सायां प्रवर्तयितुं । यथा—

“शरीरं धर्मसंयुक्तं रक्षणीयं प्रयत्नतः । शरीरात्स्ववते धर्मः पर्वतात्सखितं यथा ॥ १ ॥”

एवं पित्रादिभिः प्रज्ञाप्यमानस्यापि तस्य दृढधमतया देहादिप्रत्याशापरिहारेण निर्वाणसुखाभिजाप एवासीत् । तत-
स्तेन देहार्थपीनाज्ञातमकथि—

आपदर्थं धनं रक्षेद्द्वारान् रक्षेद्भूतैरपि । आत्मानं सततं रक्षेद्द्वारैरपि धनैरपि ॥ १ ॥

“आयुर्गलत्वाशु न पापबुद्धिर्गतं वयो नो विषयाजिज्ञाषः ।

यत्तश्च त्रैषज्यविधौ न धर्मं, स्वामिन्महामोहविमंभना मे ॥ १ ॥

अनित्यान् असीराणि, विज्रवो नैव शाश्वतः ।

नित्यं सन्निहितो मृत्युः, कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ २ ॥”

तद्वाद्या प्रबुद्धो द्वादश व्रतानि जग्राह । अणुव्रतादिशुश्रूषावनपरत्वेन सुश्रावकत्वेन च संपद्यमानचिकित्सासामग्री-
केणापि रोगादिसहनमेवाश्रित्योचै—

पुनरपि सहनीयो दुःखपाकस्त्वयायं, न खलु जवति नाशः कर्मणां संचितानां ।

इति सह गणयित्वा यद्यदायाति सन्मयक्र, सदसदिति विवेकोऽन्यत्र नूयः कुतस्ते ॥ १ ॥

एवं निश्चलमनसस्तस्थेन्द्रः प्रशंसां चकार—“अहो महासत्त्वो रोगद्विजः, य एवं गुरुवर्गेणोपस्थाप्यमानानेकचिकित्सो-
पायोऽपि तदनपेक्षया रोगव्यथां सहते” । ततश्चाश्वधानौ द्रौ देवौ वैद्यौ नूत्वागत्य ज्ञातः स्म । यथा—“जो रोगार्तनू-
देव ! त्वां रोगविमुक्तं कुर्वः । परं रजन्यां मद्यमांसवद्वर्णानां परिजोगः कार्यः” । एतद्वैद्योक्तं श्रुत्वा दध्यौ—“द्विजकुलो-
त्पन्नस्य मम विशेषतः संप्रति प्रतिपन्नजिनधर्मस्य चैतज्जाहितकर्मत्यजनमेव श्रेष्ठं, लोकादलोकोत्तरनिन्द्यत्वात् । यतः—

रूपमहिषानमारयत् । एवं जीवहिंसां विधाय पापकर्माण्यर्जयित्वा निवृत्तसप्तमनरकायुः प्रान्ते रुजाक्रान्तोऽभूत् । तदा तत्सुतेन सुवसेन पितुः सुखकृते मनोज्ञाशनपानगीतगानसुकुमारकुसुमशय्याचन्दनवितेपनादिका बहूपचाराः कृताः । तथापि तस्य न मनागपि सुखं जातं । ततस्तेनागत्यात्रयकुमाराय सर्वमुक्तं । ततो मंत्रिणा त्रणितम्—“अयं नरकगामी । तस्यानुपूर्वीं सम्मुखमागता । अतः सुखहेतवो दुःखाय नवन्ति । ततो नीरसाहारदानद्वारपथःपानखरश्वशब्दश्रावणती-
क्ष्णकन्दकशय्याऽशुचिवितेपनाद्युपचारं कुरु, यथा सुखं स्यात्” । एवं तेन कृते तस्य सातं जातं । ततो मृत्वा सप्तमं नरकं गतः । तत्सुतः प्रत्यक्षपापफलं दृष्ट्वा मंत्रिवचसा च श्रीवीरस्य श्रावको जातः ।

अथैकदा मातारवस्त्रादिस्वजनवृद्धैः संन्यस्य प्रोक्तं—“त्वं पितृवत् पापं कुरु । पापसमूहं धनवद्विज्जज्य दास्यामः” । इति प्रेरितेन सुवसेन कुलारप्रहारेण स्वांघ्रिरेव मनाक् लिङ्गः । पृथिव्यां पपात । ततोऽजोचत् । ‘यूयं मम दुःखं संप्रति विज्ज-
ज्य गृहीत, यथा पापं’ इति वाक्येन मौनं कारितास्ते । जीववधस्तु न कृतः । यतः—

अवि द्रुहिज्जद मरणं, न य परपीडं करंति मणसा वि । जे सुविद्वयसुगर्दपहा, सोयरियसुठं जहा सुज्जसो

क्रमाहोऽत्वं प्रपादय देवो जातः

अत्रार्थे आरोग्यद्विजस्य ज्ञातमिदम्—

उज्जायिन्यामाबाह्वमेव रोगबहुवतया रोगद्विज इत्याख्यया प्रसिद्धो द्विजोऽभूत् । लोकात्तन्नाम शुल्का प्रत्यहं खेदमु-
द्वहन् अन्यदा देशानां कुर्वतो मुनेधर्मवाक्यमिदं शुश्राव—

स्वर्णवृष्टिं कृत्वा स्वस्थानं गतः । मुनियुगलमपि तस्या जपबृंहणं कृत्वा तत्तैलेन साधुं पट्टचक्रे । सापि गर्वोज्जिता आत्म-
धर्मं प्रपादयान्ते समाधिना मृत्वा देवसुखानि लुक्त्वा मोहं यास्यति ।

अस्त्रंकार्याः संबन्धोयं श्रुत्वा सम्यक्त्वबुद्धिना । दुःखेऽपि न त्यजेद्धर्मं सोऽचिरेण श्रियं न्नजेत् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ चतुर्थस्तंभे पञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५० ॥

॥ अथैकपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५१ ॥

अथ गुरुनिग्रहाख्य आकारः कथ्यते—

पितृमातृकलाचार्या मिथ्यात्वन्नक्तचेतसः । कारयन्ति यदहृत्यं, तद्गुरुनिग्रहो न्नवेत् ॥ १ ॥

गुरुनिग्रहनिग्रहनिग्रहदिना तदादिदृक्करणं । यतः—

माता पिता कलाचार्या एतेषां ज्ञातयस्तथा । ब्रूया धर्मोपदेशारो गुरुवर्गः सतां मतः ॥ १ ॥

एतेषां मध्ये ये कुट्टिन्नकास्तदाकथेन निषिद्धं सेव्यते, तेन व्रतत्रंगो न स्यात् । केचिदपवादपक्षं विहायोत्सर्गपक्ष-
मेव स्वीकुर्वन्ति । अत्रार्थे सुलसस्य ज्ञातमिदम्—

राजगृहे पुरेऽतीवनिर्दयोऽन्नव्यः प्रत्यहं पञ्चाशत्तमहिषवधकर्ता कालसौकरिकाख्यः । अन्यदा यो हि स्वनरकगमन-
निवारणतया श्रेणिकेन कूपे निक्षिप्तोऽपि मृन्मयमहिषपञ्चाशतीं जघान । अथ नियंज्य कूपे द्विषश्च मनसाऽनेकशतसं-

मपि शीघ्रे यत्नं कुरु” । एतद्वातौ श्रुत्वा शीघ्रवत्याः शापत्रयेन विरक्तो त्रिद्वः कस्यचिन्नरस्यान्तिके तां व्यकीर्णात् । तेन बद्धरकुले कारुकगृहे विक्रीता । तेनापि त्रोगार्थं प्रार्थिता । तथा तस्योक्तं न कृतं । स पुनराह—‘तत्रमन्नवसनादिसुखमिच्छसि चेत्तदा मडुकं प्रमाणीकुरु’ । सा तृतीयाकारज्ञापि निश्चयं नाभुचत् । ततः क्रुद्धः स स्त्रीशरीरतो रधिरमाक्रुध्यैकत्र त्राणे न्यधात् । तत्रोत्पन्नद्रुमिकाणां रधिरैर्वस्त्राणि रञ्जयति । रक्तस्त्रायेण्यं पांशुरोगा जाता । शीघ्रं न तन्नम् ।

इतश्च तन्नगरे वाणिज्यार्थं समागतेन तस्या ज्येष्ठसहोदरेण तत्र त्राम्यता सा त्रगिनी दृष्टा । स धनपात्रस्तस्मै धनं दत्वाऽभोचयत् । स्वसारं गृहीत्वा स निजपुरं ययौ । अथ तर्ता तां प्रत्यानीय सर्वस्वस्वामिनीं व्यधात् । ततस्तया ‘मरणाऽन्तेऽप्यहं कोपं न करोमीति’ प्रतिज्ञा कृता । अथ तन्नगरवने कायोत्सर्गस्थितमुनिपतिदेहः केनचिद्वह्निना दग्धः । तस्य चिकित्सार्थं कुञ्चिकश्रेष्ठिनाऽन्यन्मुनियुगलं दक्षपाकतैद्यार्थमञ्चकारीगृहे प्रेषितं । तेन तैलं याचितं । सा दास्यै ‘तैलघटमानय’ इत्यादेशं ददौ । अत्रान्तरे इन्द्रेण सेति प्रशंसिता—संप्रति शुवनेऽञ्चकारी तद्दासदृशः कोऽपि क्षमावाञ्छास्ति । तदिन्द्रवाक्यमश्रद्धधानो नास्ति को देवस्तस्या गृहे समागतः । स दास्याः करादेकं कुञ्चं देवज्ञात्त्याऽपातयत् । ततो द्वितीयः कुञ्च आनाधितः । सोऽपि पातितः । एवं तृतीयेऽपि त्रये सा तुर्यं स्वयमानयत् । स तु शीघ्रमाहात्म्यतो न तन्नः । तथा तैलं दत्तं । ततो मुनिनोक्तं—‘त्रो त्रधे ! अस्माकं कृते तव घटानां त्रगतो गुरुर्वर्यो जज्ञे । दास्यां त्वया कोपो न कार्यः ।’ किञ्चिद्विहस्य सोचे—‘त्रगवन्मया कोधमानयोः फलं प्रागनुभूतं’ । किं तदिति तेन पृष्टे सा निजस्वरूपं तस्मै न्यवेदयत् । तन्निशम्य स सुरः प्रत्यक्षीय्य तामिन्द्रस्य वृत्तान्तं जगौ । पूर्वत्रघांस्तैलघटान् सज्जीकृत्य तां प्रशस्य

तस्याहं दास्ये, नान्यस्य' । तेनापि स्वीकृतं । ततः शुभे क्षणे विवाहो जातः । तथा सह वैषयिकसौख्येन कतिपयदिनान्युदबन्धयत् । ततस्तथा चतुर्दशे प्रोक्तं—“प्राणेश ! अस्त्वमिते रयौ अधिकारिणा त्वया कापि न गन्तव्यं मत्प्रीत्या प्रयोजनं चेत्” । तेन तद्वाक्यं प्रतिपन्नं । अन्यदा राज्ञा पृष्ठं—‘जो मंत्रिन् ! त्वं प्रत्यहं किं सकादे गृहे यासि ?’ । तेन यथास्थिते प्रोक्ते राज्ञा किञ्चिन्मिथं कृत्वा विनोदाय यामयुग्मं संस्थाप्य ततो विसृष्टः स गृहे ययौ । तथा द्वारं, नियंत्रितं दृष्ट्वा प्राह—“प्रिये ! द्वारमपावृणु । नृपाङ्गया स्थितो न स्वेह्यया । परवशे मयि न कोपः कार्यः” । इति पुनः पुनरुच्यमानं तत् श्रुत्वा कोपेन द्वारमपावृत्य दृशौ प्रतार्य गृहाङ्गिर्ता पितुर्गृहं यान्ती चैरेण गृहीता । वस्त्राभरणानि संगृह्य तां प्रह्वीस्वामिते दत्ता । पद्मीशेन जोगार्थं चृशं कदर्थिता सा प्राह—“प्राणत्यागेऽपि नाहं शीघ्रं खंनयामि, त्वं मुधा प्रयत्नं करोषि यद्योपरे वर्षेण” । तथापि स न बुद्धः । ततः सा तद्वोधार्थं वृत्तान्तमकथयत्—

एकस्तेजोदेव्यायुक्तस्त्रापसस्तरतदे स्थितः । तस्य शिरसि वत्ताकिकया पुरीषप्रक्षेपः कृतः । तेन कोपतस्तेजोदेव्यया सा दग्धा । ततस्तेन “यः कोऽपि समावज्ञां करिष्यति, तमहमनया विद्यया ज्वालयिष्यामि” इति चिन्तितम् । ततो त्रिद्वार्धं कस्यचिह्नावकस्य गृहे गतः । तस्य ग्रीववती स्त्री । सा निजपतिकार्यव्यापृता त्रिङ्गां गृहीत्वा विद्वंवेनागता । स तदुपरि कुपितस्तेजोदेव्यां मुमोच । परं ग्रीवमाहारभ्यतः सा न दग्धा । तथैवं ज्ञातं—‘जोस्त्रिदंकिन् ! नाहं सा वत्ताकिका’ । तेनोक्तं—‘अरह्यजातं त्वं कथं जानासि ?’ । साकथयत्—‘एतच्छातिकरं तव बाणारसीकुञ्जकारः कथयिष्यति’ । स तत्र गत्वा तं पृष्टवान् । कुञ्जकारः प्राह—“अस्या मम च ग्रीवमाहारभ्यतो ज्ञानमुत्पन्नं तेन ज्ञायते, अतस्त्व-

सर्वान्नियोगादपि नृमिषेन, वाक्यं च हिंसारमकमाहितं न ।

वैराग्यचारित्रमवाप्य नृपः, साधनतद्दीनं शिवसौख्यमाप ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे चतुर्थस्तंभे एकोनपञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४९ ॥

॥ अथ पञ्चाशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ५० ॥

अथ वृत्तिकान्ताराख्योऽन्निधीयते—

दुर्निर्द्धारण्यसंपर्के जीवनार्थं विधीयते । मिथ्यात्वं स च कान्तारवृत्तिनामा निगद्यते ॥ १ ॥

दुर्निर्द्देशप्राद्यन्तावे । अरण्यं जलकटादिविकल्पप्रदेशस्तस्य संपर्के संयोगे । केनचिदुत्सर्गपराद्वहेन संविघ्नेनापि जीवि-
तरहायै मिथ्यात्वं नियमन्तंगादिकं क्रियते स तृतीय आकारः कथ्यते । केचिदुत्सर्गपरास्थाः स्वधर्मं कष्टेप्यञ्चकारीवश्च
मुञ्चन्त्येव । स चार्थं प्रबन्धः—

हितिप्रतिष्ठपुरे धनश्रेष्ठी । तस्य तन्नाख्या गेहिनी अन्नवत् । तयोः सुता अष्टौ, तदुपरि तद्विकानामा दुहितैका वयस्र ।
एकदा श्रेष्ठिना स्वजनसमक्षमुक्तं—‘मदीयेयं सुता केनापि न चुंकारयितव्या’ । तेनाञ्चकारी तद्वेतिनाम्ना प्रसिद्धा जाता ।
अन्यदा तत्कमनीययौवनं राज्ञो मंत्रिणा वीक्ष्य तज्जनकपार्श्वे मारिता । श्रेष्ठिनाऽन्नाणि—‘योऽस्या वाक्यं नोद्वंषयति

ततो वृद्धेनोक्तं—“ऋः पुत्रा यूयं निरुह्यासा मृतवत्तिष्ठत । अन्यथा पारधिर्गल (व्याधौ गल) मोदनं करिष्यति” । तैस्तथा कृतम् । प्रातरितेन तेन पक्षिसमूहो मृत इति ज्ञात्वा विश्वसेन सर्वेऽपि अधो जागे मुक्ताः । तदनन्तरं सर्वेऽपि वृद्धवाक्येन पलायनं चक्रुः, चिरंजीविनश्च वयूः । पञ्चाद्वृद्धेनात्राणि—

“दीहं कादं वयं तस्य पायवे निरुवद्वे । मूलाजं जडिया वंझि जायं सरणतो नयं ॥ १ ॥ ”

इत्युक्त्वा पुनरपि इन्द्रदत्तेनोक्तम्—“ऋ राजन् ! पित्रा संतापितः शिशुर्मर्तृशरणं गच्छति, मात्रोद्वेजितः पितुः शरणं च । तान्यामुर्देजितः शिशू राज्ञः शरणं च । राज्ञापि सन्तापितो महाजनशरणं गच्छति बालः । यत्र तु माता विपं ददाति, पिता गलं मोदयति, राजा प्रेरयति, महाजनो मूढ्यं कृत्वा गृह्णाति, तदा कस्य शरणं विधीयते ? । यतः—

मात्रा पित्रा सुतो दत्तो राजा च शत्रुघातकः (समुपेक्षकः) ।

देवता बलिमिहन्ति लोकः कथं करिष्यति ॥ १ ॥

अत एव राजन् मम यमातिश्चित्रवनमेव युक्तं” । तद्वचनं श्रुत्वा राज्ञोक्तं—“हे माणवक ! यः कोऽपि त्यां हन्ति स मम शत्रुरेव । त्वं सुखेन तिष्ठ । मम नगरादिना प्रयोजनं नास्त्येव” । इत्युक्त्वा स्वसेवकपार्श्वे सर्वत्र पुरेऽमार्गुद्धोप-
णमकारयत् । एवं तस्य धैर्येण संतुष्टो देवो नृपं प्रणिपत्य नगरगोपुरं निर्माप्य प्रष्ट्वाप्य च स्वस्थाने गतः ।

प्रायः संप्रति कोपाय सन्मार्गस्योपदर्शनम् । निर्दूननासिकस्येव विशुद्धादर्शदर्शनात् ॥ १ ॥

अन्यच्च—

जपदेशो न दातव्यो यादृशो तादृशो नरे । पश्य वानरमुखेण सुगृही निर्गृहीकृता ॥ २ ॥

यथैकत्र तस्यै सुगृहीत्याख्या एका चटका सुअश्रितरभ्यमात्रके मुखेन स्थितास्त्रि । इतो धने वर्पति इतस्ततो त्रमन्-
शीतलसमीरकंपमानतनुः स्वदन्तान् वादयन् कोऽपि कपिलत्र समेतः । तं तादृशं दृष्ट्वा तयोक्तं—‘जो वानर ! वर्षाकादे
इतस्ततः कथं त्रमसि ? किं गृहं न करोषि ?’ इति श्रुत्वा तेनैवमुक्तं—

‘सूचीमुखे दुराचारे रेरे पंक्तिमानिति । आसमर्थो गृहारंजे समर्थो गृहज्जने ॥ १ ॥’

इत्युक्तबोद्धव्यं तन्मात्रकस्तेनैकैकतृणीकृत्य विदिक्तुं क्षिप्तः । साऽन्यत्र गत्वा मुखेन तस्थौ ।

इति विचार्य वृद्धदंशो मौनेन स्थितः । काष्ठान्तरेण बद्धी वृहं परितः प्रसृता । एकदा वृक्षप्रं यावदधिंता । तामा-
रुह्य व्याधौ वृक्षस्योपरि चटितः । तत्र तेन पाशराशयो मंजिताः । रात्रौ हंसकोशाः शयनार्थं वृक्षमायाताः । ते सर्वे-
ऽपि पाशैर्बद्धा बुंबारवं चक्रुः । तदा वृक्षेनोक्तं—‘पूर्वं मडकं न कृतं, तेनेदं सरणमायातं’ । तैर्निगदितम्—‘हे तात!
वद्वयंकुरः शरण्याय रक्षितः, स विपर्ययत्वेन परिणतः । अथ जीवन्तोपायं चिन्तय । यडुकं—

चित्तायत्तं धातुबद्धं शरीरं, नष्टे चित्ते धातवो यान्ति नाशम् ।

तस्माच्चित्तं यत्नतो रक्षणीयं, स्वस्थे चित्ते बुरुध्यः संजवन्ति ॥ १ ॥

वरदत्ताख्यो द्विजोऽस्ति । तन्नार्था रुद्रदत्ता, सा निष्करुणा । तयोः सप्त पुत्राः सन्ति । पटहं श्रुत्वा तेन स्वन्नार्था पृष्टा—
‘हे प्रिये ! वधुपुत्रं दत्त्वा ब्रव्यमिदं गृह्यते । धनस्य माहात्म्यं लोकोत्तरं । यतः—

पूज्यते यद्वपूज्योऽपि यद्गन्म्योऽपि गम्यते । वन्द्यते यद्वन्द्योऽपि तत्प्रज्ञावो धनस्य हि ॥ १ ॥”

तथापि निर्दयतया स्वीकृतं । ततो द्विजेन पटहं धृत्वा कथितं—‘ममेदं ब्रव्यं दत्त्वाऽयं पुत्रो गृह्यताम्’ । प्रजाचिर्निरूपितं—“यदि त्वया त्वन्नार्थया च गलभोदनं विषं च दीयते, तदा युवान्यां तद्ब्रह्मे, नान्यथा” । तेन सर्वं मानितं । तत्पित्रोर्वार्ष्ण्यं श्रुत्वा तत्पुत्रेणैन्द्रत्तेन चिन्तितम्—‘अहो ! स्वार्थिक एव संसारः । निजपुत्रस्यापि पञ्चत्वे रोपयति’ । ततो महाजनस्य सोऽर्पितः । पश्चान्महाजनेन पुण्यादिचिरन्यर्च्यं नृपान्तिकं नीतः । राज्ञापि प्रतोलीसन्मुखमागच्छन्तं हसन्तं तं दृष्ट्वा ज्ञातम्—‘रे माणवक ! किमर्थं हससि ? मरणात् किं न विज्ञेयि ?’ तेनोक्तं—“स्वामिन् !

तावन्नया हि जेतव्यं यावन्नयमनागतम् । आगतं तु त्रयं दृष्ट्वा सोढव्यं तद्दर्शकितैः ॥ १ ॥”

पुनश्च प्राह—“हे राजन् ! येषां शरणं विधीयते, तेन्यो त्रयं जातं, वल्लभकुंरं हंसानां यथा । ज्ञातं चेदम्—
एकस्मिन् वने मानससरः । तत्पादयुपरि सरलोन्नतवृह्योऽस्ति । तस्योपरि वहवो मरादास्तिष्ठन्ति । एकदा वृह्यहंसेन तद्वृह्यमूढे वल्लभकुंरं दृष्ट्वा चै—“हे पुत्रपौत्राः ! एनं वल्लभकुंरं चञ्चप्रहारैस्त्रोदयत । येन सर्वेषां मरणं न स्यात्” । तन्नुत्वा तरुणहंसैर्हसितं—“अहो ! अयं मरणाद्विजोति, सर्वकादं जीवितुमिहति । कस्माद्भयमिह ?” । वृश्चेन चिन्तितम्—“अहो ! एते मूर्खाः स्वहिताहितं न जानन्ति । यतः—

नान्यपूजावदितैवेद्यादिभिः” । इति चार्वाक्यह्नीयवाक्यं श्रुत्वा राजाब्रवीत्—“ममानेन पुरेण किं प्रयोजनं ? यत्र पुरे जीववधो विधीयते । तेन कनकाक्षरणेन किं क्रियते ? येन कर्णस्त्रुध्यते । अपरं च—

न कर्तव्या स्वयं हिंसा प्रवृत्तां च निवारयेत् । जीवितं बलमारोग्यं शश्वद्वाज्जन्महीपतिः ॥ १ ॥”

ततो राजानं निश्चयं ज्ञात्वा मंत्रिणा समस्तनागरानाकार्योक्तम्—“त्रो लोकाः ! श्रूयताम् । यदा मनुष्यवधो राज्ञा क्रियते तदा गोपुरं स्थिरीस्यात्, नान्यथा । मां प्रति राज्ञेरथमुक्तं—अहं जीववधं न करिष्ये न कारयिष्ये न चानुमोदयिष्ये इत्यवगत्य दूयं यद्विचारे समेति तत्कुरुत” । ततो महाजनैरागत्य राज्ञोऽग्रे त्रणितम्—“स्वामिन् ! अस्माभिः सर्वमपि क्रियते, नवन्तरूपाणि तिष्ठन्तु” । राज्ञोक्तं—“यदा प्रजाः पापं कुर्वन्ति तदा ममपि षष्ठांशं पापं पुण्यं चायाति । यत्कर्म—

यथैव पुण्यादिसुकर्मजातां, षष्ठांशजानी नृपतिः सुवृत्तः ।

तथैव पापादिकुकर्मजातां, षष्ठांशजानी नृपतिः कुवृत्तः ॥ १ ॥”

पुनरपि महाजनेनोक्तं—‘पापजागोऽस्माकं’ । राज्ञा तन्महाकथेन प्रतिपन्नं । ततो महाजनेन स्वस्वगृहाद्रव्यमेकीकृत्य तस्य काञ्चनमयः पुरुषो निर्मापितः । पश्चात्तं नरं शकट आरोप्य नगरमध्ये घोषितम्—“यदि स्वपुत्रस्य माता स्वहस्तेन विषं प्रयच्छति, पिता तस्य गदमोदनं करोति, तर्हि तयोः काञ्चनमयनरः कोटिज्वरं च दीयते” । तन्नगरे महादरिद्रो

॥ अथैकोनपञ्चाशत्तमं द्वाह्यानम् ॥ ५९ ॥

अथ गणान्त्रियोगो द्वाह्यायते—

समुदायो जनानां हि स एवोक्तो जिनैर्गणः । क्रियते तस्य वाक्येन निषिद्धमपि सेवनम् ॥ १ ॥
गणान्त्रियोग आकारो द्वितीयोऽयं निगद्यते । केचिदुत्सर्गपङ्कस्था नैव मुञ्चन्त्यन्निग्रहम् ॥ २ ॥

सुगमौ । अत्रार्थेऽयं प्रबन्धः—

पञ्चाददेशे सुधर्मो राजाऽनवत् जैनधार्मिकः । एकदा तस्याग्रे चरेणोक्तं—‘देव ! महाबलनामा चरटः प्रजा अतीव पीन्यति’ । तद्भुत्वा राजाह—‘तत्र गत्वाहं निग्रहीष्यामि । यतः—

तावज्जन्ति मातंगा वने मदन्नराजसाः । शिरोविवलघ्नाभूलो यावन्नायाति केसरी ॥ १ ॥”

इत्युक्त्वा सैन्यभरजारेण नञ्चीकृतग्रलक्षं चरटं समागतवान् । तत एकहेतवैव तं जित्वा निजनगर आगतः । प्रवे-
शसमये मुख्यप्रतोदी पतितः । तदपशकुनमिति ज्ञात्वा व्याधुध्य नगरबाह्ये स्थितो नृपः । मंत्रिनिस्तथैव ऊटिति प्रतोदी
कारिता । एवं द्वितीयतृतीयदिनयोरपि पतन्ती वीक्ष्य राज्ञा नियोगी पृष्टः—‘जो मंत्रिन् ! किं प्रतोदीयं पुनः पुनः
पतति ?’ । मंत्रिणोक्तं—“राजन् ! यदि स्वहस्तेनैकं पुरुषं हत्वा तद्रसेन सिच्यते तदा गोपुराध्यक्षो यद्गः संतुष्टः स्यात्,

दर्शिताऽऽत्मकता । तथा वाक्चातुर्यं सर्वं स्वव्रतं च दर्शितं । ततस्तथा विषयविरक्तया प्रोक्तं—

“वरं ज्वलद्वयःस्तंनपरिरंजो विधीयते । न पुनर्नरकद्वाररामाजयनसेवनम् ॥ १ ॥”

तथा तर्जवस्त्रवर्करणाय सर्पपुंजनिक्षिप्तसूच्यप्रस्थपुष्पोपरि नृत्यन्ती प्राह—

“न दुक्करं अंवयद्युंबितोमणं, न दुक्करं सरिसवनच्चियाए ।

तं दुक्करं तं च महाणुजावं, जं सो मुणि पमयवणंमि बुहो ॥ १ ॥

गिरौ गुहायां विजने वनान्तरे, वासं श्रयन्तो वशिनः सहस्रशः ।

हर्म्येऽतिरम्ये युवतीजनान्तिके, वशी स एकः शकटालनन्दनः ॥ २ ॥”

इत्यादिना तदग्रे श्रीस्थूलनरप्रशंसां कृत्वा स रश्मकारः प्रतिबोधितो विषयविमुखः प्रवर्जितः, क्रमात्स्वर्गो गतः । सापि चिरं जैनशासनं प्रज्ञावयन्ती स्वर्गधाम ययौ ।

धर्मं न मुञ्चन्ति नृपाङ्गयापि, कोशेव केचिद्विजधर्मरक्ताः ।

ये बोधयन्त्यन्यजनान् स्वबुद्ध्या, सन्त्येव मुक्तेः पथि पंथिनस्ते ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे चतुर्थस्तंभेऽष्टचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४७ ॥

तत्रागतः । एकं श्रेष्ठिनं विना सर्वोऽपि जनसन्नको जातः । तच्च ज्ञात्वा कार्तिकस्योपरि गैरिको रुष्टः । एकदा राज्ञा निर्मञ्जितोऽवदत्—‘यदि कार्तिकः परिवेषयति तदा तव गृहे पारणां करोमि’ । राज्ञा तथेति प्रतिपद्येन्यायोक्तं—‘त्वं मद्गृहे गैरिकं नोजय’ । ततः श्रेष्ठिनोक्तं—‘राजन् ! नयदाज्ञया नोजयिष्यामि’ रायान्नियोगेण मित्याकारेण स्वव्रतमखंभं मत्वा । ततः श्रेष्ठिना नोज्यमानो गैरिको ‘धृष्टोऽसि’ इत्यंगुलिना नासिकाचेष्टां चकार । श्रेष्ठी दभ्यौ—‘यदि मया पूर्वं दीक्षा गृहीताऽन्नविष्यत्तदायं न परान्नविष्यत्’ । इति विचिन्त्याष्टाधिकसहस्रेण वणिक्पुत्रैः सह चारित्रं गृहीत्वा द्वादशां-गीमधीत्य द्वादशाब्दपर्यायः सौधर्मेन्द्रोऽब्रूत् । सोऽपि निजधर्मतस्तद्वाहन ऐरावणोऽन्नवृत् । ततः कार्तिकोऽयमिति ज्ञात्वा पलायमानं तं धृत्वा शक्रः शीर्षमारुढः । स च शक्रनापनार्थं रूपद्वयं कृतवान् । इन्द्रोऽपि तथाभूत् । एवं रूप-चतुष्टयं तौ कृतवन्तौ । ततश्चावधिना ज्ञातस्वरूप इन्द्रस्तं तर्जितवान् । तर्जितश्च स्वात्माविकं रूपं चक्रे । इन्द्रस्ततश्च्युत्वा महाविदेहे सेत्स्यति । विशेषेणस्य व्याख्या पञ्चमंगतो ज्ञेया । इति ।

अथ केचिन्नृपाज्ञायां जातायामपि स्वव्रतं न मुञ्चन्ति । अत्रार्थे कोशायाम् वृत्तं । यथा—

पाटलीपुरे निरुपमरूपलावण्यकलाकौशलादिगुणमणिकोशानुकरा कोशा वेदया वन्यूव । तत्प्रतिबोधाय गुर्वादेशात् रश्मूदन्नमुनिस्तद्गृहे चतुर्मासीमकरोत् कृताननेकहावन्नावविभ्रमविद्यासानवगणस्य मुनिना सा प्रबोधिता नृपचरमुक्तपु-रुषमन्तरेणान्यनरतिथमं ग्राहिता च । इत एकदा तद्गतखंभनार्थं नन्दनृपमुक्तो रूपेण कामानुरूपः कामानुरः कोऽपि रथ-कारस्तद्गृहे समागतः तेन कोशामनोरञ्जनार्थं नृत्यतस्थेन धनुर्वेदकवया शरानुशरसंधानं कृत्वास्वतरोराश्वराशिं संगृह्य

॥ अथाष्टचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥

अथाकारषट्काधिकारः प्रोच्यते—

आकारा षड्विधाः प्रोक्ता अपवादे जिनादिभिः ।

राजगुरुवृत्तिकान्तारगणदेववर्तैर्युताः (युता राजगुरुवृत्तिकान्तारवर्तैर्वर्तैः) ॥ १ ॥

कंठ्यः । इयमत्र ज्ञावना—अत्र सम्यक्त्वेऽपवादं एवाकाराः, न तूत्सर्गे । यतः—

जस्सग्गसुअं किंचिं किंचि अक्कवाययं जवे सुत्तं । तडुजयसुत्तं किंची सुयस्स जंगा मुण्येयवा ॥ १ ॥

अतो गुणविज्ञाणं वीक्ष्योनयपद्मसेवा । यडुकम्—

तम्हा सवाणुन्ना सव्वनिसेहो य पक्कये नरिथि । आयं वयं तुळिजा दाहाकंखि व वाणियव ॥ १ ॥

जत्सर्गपद्मस्तु यथाख्यातचरित्राणां निरतिचारो मार्गः, स तावत्सम्यक् सेवितुं न शक्यते, अधुना तादृक्संहननाद्य-
ज्ञावात् । अतोऽपवादस्त्वेवमपि कृत्वा पुनराद्योचनादिनात्मा बोध्यः । इति ज्ञावार्थः ।

अथाद्यो राजात्रियोगोऽयं—

दाहिएयेन द्वितीयास्य वत्ताहा वाक्यतोऽपि वा । कुट्टहीनां नमस्कारो राजात्रियोग उच्यते ॥ १ ॥

सुगमः । अत्रार्थे कार्तिकश्रेष्ठिज्ञातम्—

पृथ्वीच्छणनगरे श्रीमुनिसुव्रतजिनतः प्राप्तधर्मा कार्तिकाख्यः श्रेष्ठी वसति स्म । एकदा नैरिकातापसो मासोपवासी

अथान्यदा धर्मेकनिष्ठः सद्वात्पुत्रः पञ्चदशाब्दान्तरे पौषधेन स्थितस्तदा एको देवः करभृतनिहितकरवालः पिशाच-
रूपेणैत्योपसर्गाश्चकार । तस्यैकं सुतं गृहादानीय हेदन्नदेदं कृत्वा तद्गुधरेण पौषधस्यस्य तस्य गात्राण्यसिंचत् । तथापि
गतकोपः स आसत् । अन्तीतं तं दृष्ट्वा देवो जगौ—“हे अप्राथ्व्यप्रार्थक ! यदि त्वं धर्मे न मुञ्चसि तदाहं त्वदग्रे त्वज्ञार्थाया
अपि यातं करिष्ये” । एवं पुनः पुनस्तदाकथं श्रुत्वा स दधौ—‘नूनममुमनार्थं गृह्णामि’ इति विचिन्त्य महता शब्देन
तिरस्कारपूर्वं यावत्तद्गृह्णोत्सुकस्तावत्सोऽदश्यत्वं प्राप । तत्कोलाटवं श्रुत्वा स्वाम्यन्तिकमेत्य नार्थाया तत्समयस्वरूपं
पृष्टः सज्ञाचष्ट । तत्सर्वं यथाजातं निशम्य साह—“स्वामिस्तव सूनुन्नार्थादिकं केनापि न हतं, परं ब्रतन्नंगस्त्वया कृतः
स न योभ्यः” । ततस्तपापमालोच्य प्रतिक्रम्य च क्रमेणैकादश गृहिप्रतिमाः संपूर्णकृत्य सौधर्मकद्वये चतुष्पद्योपमायुष्को
देवो जातः । ततश्श्रुत्वा महाविदेहे सेत्स्यति । इत्युपासकदशांगतो लिखितोऽयं प्रबन्धः ।

जिनेन्द्रवाक्येन विबुधचेता, निरस्तगोशालकपद्मबुद्धिः ।
सम्यक्त्वयलाधरणे (सम्यक्त्वशुभ्या यतना) प्रवीणः, सद्वात्पुत्रस्त्रिदिवं समाप ॥ १ ॥

इत्युपदेशप्रासादे चतुर्थस्तंत्रे सप्तचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४७ ॥

कलयन् 'अपुरुषाकारेण' इत्युवाच । ततः पुनस्तं प्रश्नयन् प्रचुराह—“जोः सहालपुत्र ! यदि कश्चिन्नरस्तत्र ज्ञानान्य-
पहरेत् विद्यादा, ज्ञार्थया सह जोगान् जुंजीत वा, तस्य त्वं कं दंनं वितनोषि ?” । स प्राह—‘जगवन् ! तमकाल एव
जीविताह्वयपरोपयामि तर्जयामीति’ । स्वामिनोक्तं—“इत्थमुद्यमपारतंत्र्येण सर्वकार्याणि कुर्वन् यद्यदसि अपुरुषाकारेणेति
तत्ते मिथ्या । एकान्तमतेन स्वीकृतं तदसत्यं” । तदुक्तयुक्तिः प्रबुद्धो जिनान्यथेनैव श्लाघ्यधर्ममंगीचकार । तज्ञार्थयापि
स्वीकृतः पञ्चाणुव्रतसप्तशिष्टाव्रतरूपो धर्मः । ततोऽन्यजनपदे जिनो विहरति स्म ।

अथान्यदा तत्कर्मप्राप्तिस्वरूपं श्रुत्वा गोशालस्तद्देहं समागात् । सोऽपि तमागच्छन्तं दृष्ट्वा मौनेन स्थितः सन्नान्युरथा-
नादिकमकरोत् । तदा लज्जया मंखदित्सूनुर्जगवतो गुणवर्णनमित्थं चकार—‘जो देवानां प्रिय ! अत्र पूर्वं महामाहनाः
समागता अचूचन्’ । तद्भुत्वा स आह—‘जगता के महामाहनाः प्रोक्ताः ?’ । तेनोक्तं—“जोः सहालपुत्र ! सृष्ट्यादिने-
दन्निन्नजीवहन्तनिवृत्तत्वाद्जीवीर एव महामाहनाः । हे श्रमणोपासक ! महागोपश्च महासार्थवाहकश्च महाधर्मकश्च
महानिर्यामकश्चान्न समागतोऽहम्” । तन्निशम्य स आह—‘त्वया कस्यैतत्कीर्तनं कृतं ?’ । गोशालः प्राह—‘मया सर्व-
मिदं त्रैशलेयस्य वर्णनं कृतं’ । तत्राक्येन हृष्टो बहुमानेन तं प्रत्युवाच—‘यूयं मयूरुजिः सार्धं वादं करिष्यथ ?’ । स
प्राह—‘हे नर ! नाहं वादे समर्थः । एकेन वाक्येन मां निराकरोति तव धर्माचार्यः’ । ततः स प्राह—‘यथार्थवर्णनं
शुभमाजिः सर्वज्ञस्याविष्कृतं तेनाहं शुभमन्यं सत्कारपूर्वकमज्ञानवसनादिकं प्रयच्छामि, न तु धर्मेण” । इत्याद्युक्तियुक्तस्तं
निर्भन्धप्रवचने दृढतरं विज्ञाय विवक्षुः सन्नन्यत्र जगाम ।

कृपावद्भिः—“नो मे कर्षदं अज्जाप्यन्निदं अन्नजत्थियपदेवयाणि वा अन्नजत्थियपरिगहियाणि अरिहंतचेदयाणि वा वंदित्ताए वा नमंसित्तए वा पुर्वि अण्णावत्तेणं आलवित्तए वा संदवित्तए वा तेसिं असणं वा पाणं वा खादमं वा सादमं वा दाजंवा अणुप्पयाजं वा” इत्यर्थः । अत्रार्थे सदाद्युन्नज्ञातमुपासकसूत्रतो दिख्यते—

पोद्धासाख्यपुरे मंखदिसुतधर्मज्ञः पञ्चशतकुंजकारापणस्वामी त्रिकोटिहिरयाधिपः दशसहस्रधेनूनां पोषकः सदाद्युन्नोऽन्नवत् । तस्याग्निमित्रा चार्या । एकदा श्रेष्ठान्तिके एकः सुर एत्यान्तरीहस्थः तं प्राह—“जोः श्रेष्ठिन् ! कदयेऽस्मिन्नगरे महाभाहनोऽर्हन् सर्वज्ञः समेव्यति । स त्वया ज्ञातितः कदयाणं मंगदं दैवतं चैत्यमित्येवंबुद्ध्या पर्युपासनीयः” । इत्युक्त्वा देवे गते स दध्यौ—“नूनं मम धर्मोपदेशको गोशाढः स एव महाभाहनः सर्वज्ञश्च कदये समेव्यति । तमहमज्ञानादिभिः पर्युपासिष्ये” । ततः प्रत्युषे श्रीवीरसमागमनं श्रुत्वा हृष्टो महोत्सवेन वन्दनाय ययौ । दूरतः प्रातिहार्यादिदोर्जां वीक्ष्य ‘अहो ! अचिन्त्येयं सद्गुरुणां शक्तिः’ इति ध्यायन् जिनं प्राणम्य पुरतस्तस्थौ । ततो देशानां शुश्राव । ततो वीरेणेति पृष्ठः—‘जोः सदाद्युन्न ! कदये त्वां प्रति यदेवेनोक्तं तत्स्मृतिपथेऽस्ति ?’ । ओमित्युक्त्वोच—‘स्वामिन् ! मम कुंजकारापणेषु यूयं समागह्यत । येनाहं पर्युपासयामि’ । तैरपि तथा कृतम् ।

अथान्यदातपे धृतानि ज्ञांक्रानि वीक्ष्य जिनस्तं प्राह—‘जोः श्रेष्ठिन् ! केनोपायेनेमानि निष्पादितानि ?’ । स प्राह—स्वामिन् ! पिंडविधानचक्रारोपणादिना निष्पद्यन्ते’ । ‘जो न्न ! त्वया ज्ञांक्रानि किमुद्यमेनेतरथा वा क्रियन्ते ?’ इति ज्ञांक्रानि पृष्टे स गोशाढकमतेन नियतिवादित्वेन ‘नवति पुरुषाकारेण’ इत्युत्तरदाने स्वमतव्यतिपरमतान्यनुज्ञादोषमा-

खर ! यदि दासीं न ददासि तदैकं लागं ददस्व । अन्यथैनां नह्यधिक्वामि” । ततः कुमारस्तं प्राह—
 ‘कल्पान्तकावेऽपि त्वङ्कं न करोमि । किं पुनः पुनः पृष्ठयते’ । तन्निश्चयत्वेन संतुष्टो दिव्यरूपधरो देवः प्राह—“जोः
 साहसिकयोखर ! अहं शकृतां त्वत्प्रशंसामश्रद्धानस्तव परीक्षार्थमत्र समागतोऽस्मि । तव प्रसादेनाहं सम्यक्त्वधरो
 जातः” । ततो देवस्तेन गन्धर्वविवाहं निर्माप्य स्वर्गं गतः । कुमारोऽपि महामहेन तां परिणीय स्वग्रामं आजगाम ।
 ततः कुमारं राज्ये निवेक्ष्य पित्रा व्रतं गृहीतं । संग्रामशूरनृपोऽपि श्रावकधर्मं प्रपाद्य पञ्चमकल्पे एकावतारत्वेन देवो जातः ।
 संग्रामशूरो नृपतिप्रधानो, निक्षिप्तचेता यतनाययुग्मे ।

कष्टेऽप्यहिंसा नियमान् प्रपाद्य, श्रीब्रह्मकल्पं समलङ्चकार ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे चतुर्थस्तने षट्चत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४७ ॥

॥ अथ सप्तचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४८ ॥

अथान्यतनाचतुष्टयं व्यावर्ण्यते—

मिश्यात्वक्षितचित्तानां संलापाद्यापवर्जनम् । सङ्क्रुधा बहुवारं वा न यहेदशनादिकम् ॥ १ ॥

मिश्यादृशां चरकादीनां सस्नेहं कुशलं शुष्माकमिति पुनः पुनः पृष्ठनं संलापः । तेषामेकवारं प्रह्वनमाद्यापस्तयोर्वर्जनं,
 चेति दोषः । तेषामेकवारमनेकवारं वा दानं (अशनादिकं) न प्रयजेत् । इति तृतीया तुर्या पञ्चमी षष्ठी यतना । यङ्कं

स्तथा पृथः सन् स्वकुलादि प्राह । स स्वचरित्रमुक्त्वा तच्चरित्रमश्रुणोत्—

“वैताढ्यशौवे दक्षिणश्रेष्ठां विद्युत्पन्ननृपस्य सुता मणिमंजरीत्यार्याहं । अन्यदा मत्पित्रा ‘मत्सुताया अर्हः स्वामी कदा ज्ञावी ?’ इति पृष्टो नैमित्तिकः प्रोवाच—“हे नृप ! पयोधिमध्ये जलकान्तरजमन्दिरं कारयित्वा कष्टपतरत्नवमानपट्यकं निपष्ठाभेनां रक्त । तत्र शूरसेनसूनुः संग्रामशूरोऽस्या वरः समेष्यति” । इति दैवज्ञवचसा मत्पित्रा सर्वं निर्मापितं । अत्र बहुचिदनिर्दूर्यं दृष्टाः” । इत्थं परपरप्रेमजनरवातावसरे करधृतनम्रकरवालः तावतमावदवलकृष्णांगो विकरालनालस्थल एको राक्षसः सहसा प्रकटीभूय कुमारं प्राह—“ओ आर्यपुत्र ! अहं सप्तदिनीं ह्युधितोऽसि । त्वं मद्गदयं कथं परिणेतुं वाञ्छसि ?” । एवं ज्ञाएत्वा सनूपुरां तां पादतलान्नितितुं प्रारब्धवान् । ततः कुमारेण खड्गेनाहतः । खड्गो द्विधाभ्रतः । ततः कुमारेण बाहुयुञ्जं कृतं । राक्षसेन तं बद्ध्वा शुवि पातयित्वा प्रोक्तं—“ओ नृपनन्दन ! तव प्रणयिनीं मुञ्चामि, यद्येकामन्यां स्त्रियं वा तव स्थूलकायं ददासि । एवं करणे न ह्यमस्तर्हि मद्गुरं चरकपरित्राजकं प्रणम । अथवा मत्प्रासादे हरिमूर्तिर्जिनविंशमभ्यसि । तं प्रणम्य पूजां कुरु । अथवा मत्प्रतिमां कारयित्वा नित्यमर्चय । अन्यथैनां समंततो गितिव्याप्ति” । कुमारो जजहप—“ओ राक्षस ! जीवितान्तेऽपि जिनवरं मुसाधुं च मुक्त्वा नान्यमहं नमामि । निष्कारणं स्थावरस्यापि हिंसां न करोमि, तर्हि कान्यस्य वार्ता ?” । ओ देव तवाप्येवं वक्तुं न युक्तं” । राक्षसः प्राह—“ओ नृपपुत्र ! अत्र जिनायतने वीतरागविंशं पूजय” । ततः सहर्षेण तत्र गत्वा तद्द्वौघपूजितं विंशमवेक्ष्य प्रतিনিवृत्य प्राह—“ओ देव ! शिरश्चेदेऽपि त्वच्छक्तं न करोमि” । एवं श्रुत्वा तेन पादतः सा गितितुं प्रारब्धा । तदा सा बालातिकरणस्वरेण प्रवृत्तं दत्त्वा—‘हा नाथ प्राणप्रिय ! मां मरणाजह’ । एवं विद्यपन्तीं तां गलकन्दलं यावन्नितित्वा तं प्रत्युवाच—“हे

इदं श्रुत्वा प्रबुद्धास्ते यावज्जीवं प्राणिवधनियमं जगृहुः । अथ संग्रामसूरस्ततः समागत्य जीवाञ्चिह्नन्तुं भ्रमणं विमुञ्च-
ति । परं तांश्चित्रलिखितानिव वीक्ष्य तदधिकारिणः पप्रह । तेऽप्याहुः—“स्वामिन् वयं विशेषकारणं न जानीमः । परं
चेष्टया साध्वगमनेन प्रबुद्धा ज्ञायन्ते” । एतल्लुत्वां दध्यौ—‘अहो पशुगणतोऽपि धिमां’ । ततो गुरुसमीपे धर्ममश्रूणोत्—

“देवो जिणो ढारसदोसवज्जिणं, गुरु सुसाहू समवेहुकंचणो ।

धम्मो पुणो जीवदयाइ सुंदरो, सेवेह एयं रयणत्तयं सया ॥ १ ॥”

श्रुत्वैतद्बुद्धिधर्ममंगीचकार । ततो राज्ञा स युवराजपदे स्थापितः । अथ कुमारमित्रं मत्तिसागराख्यं यानपात्रतो बहुधनं
समुपाज्य प्राग्मित्रमिलनाय तत्र समागात् । तं प्रति कुमारः कुशालप्रश्नपुरस्सरं वीपसमुद्गादिवातीं पप्रह । सोऽप्याह—
“हे वयस्य ! यानारुढेन मया नरतावधिमध्यन्तगे महोन्नतकद्वपपादपशाखायासानन्दोत्थायमानपट्यंके स्थितां सकलसी-
मन्तिनीतिवकञ्चूतां गीतादिरवेण किंकरीकृतकिन्नरीदिव्यतरुणीं प्रेक्ष्य यावत्प्रवहणं तदन्तिक आनीतं तावत्कद्वपट्टमेण
मन्मनोरथेन च समं सा जलधौ मध्ये निमग्ना दृष्टा । एतदाश्चर्येण चमत्कृतोऽहमपि । ततोऽद्य त्वदये उक्तं” । ततः
कुमारः कुसुमशरप्रसरजर्जरितांगो मित्रेण समं यानपात्राणि प्रपूर्य क्रमेण जलधिमध्यप्रदेशे समागतः । दूरात्तथैव सा
क्रीडन्ती दृष्टा । यावद्भृपसूनुस्तदन्यर्णेऽगात्तावत्पूर्ववत् सा निमग्ना । ततो नृपचक्रः करविराटीकृतकरवालस्तप्ये ङ्गपां
ददौ । तत्र जलकान्तमणिनिर्मितससन्नमिकप्रासादस्योपरिन्तगे पतितः । ततोऽधस्तनयूमौ गतः । तत्र कद्वपट्टमशाखो-
द्धवमानपट्यंके सुप्तां सूक्ष्मवसनाब्जादितसर्वांगां तां वीक्ष्य वस्त्रोत्सारणमकरोत् । साच्युत्थाय पट्यंके तमतिष्ठिपत् । तत-

—श्रीजपदेशप्रासादे

॥ चतुर्थः स्तंभः ॥

॥ अथ षट्चत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४६ ॥

अथ षट्सु यतनासु मध्ये द्वे आद्ये व्याख्येते—

अन्यतीर्थिकदेवानां तथान्यैर्युहीतार्हताम् । पूजनं वन्दनं चैव विधेयं न कदापि हि ॥ १ ॥

परतीर्थिकदेवाः शंकरादयः तेषामर्चादिकं न कार्यमिति प्रथमा यतना । तथाऽन्यैः सांख्यादिनिर्गुहीतानां स्वाश्रमे निहितानां अर्हतां जिनमूर्तिनामपि प्रसंगदोषवृद्धिहेतुत्वावन्दनादि न कार्यमिति द्वितीया यतना इत्यर्थः । एतदर्थे संग्रामयुरप्रबन्धोऽयम्—

पद्मिनीखंनगरं संग्रामदृढो राजा । तस्य पुत्रः संग्रामयुरः । स प्रतिदिनमाखेटकं करोति । अन्यदा पित्राऽसदाग्रह-
ममुञ्चन्तं तं तर्जयित्वा पुरास्त्रिःसारितः । स बहिः संनिवेशं कृत्वा स्थितः । प्रत्युषे भगणं पुरतः कृत्वाऽरुखे प्राणिनो
निहत्य प्राणवृत्तिं करोति । अन्यदा भगणं तत्र विमुच्य कस्मिंश्चिद्गामे गतः । तस्मिन् समये तत्रोद्याने सूरिः समवास-
रत् । तेषां सारमेयानां प्रबोधनार्थं मथुरवचसोवाच—

“खणमित्तसुरककज्जे जीवे निहणंति जे महापावा । हरिचंदनवनखंफं दहंति ते बारकज्जंमि ॥१॥”

अनिर्जितेन्द्रियग्रामो यतो दुःखैः प्रबाध्यते । तस्माज्ज्ञेयैर्दिन्द्रियाणि सर्वदुःखविमुक्तये ॥ १ ॥

न चेन्द्रियाणां विजयः सर्वथैवाप्रवर्तनम् । रामद्वेषविमुक्त्या तु प्रवृत्तिरपि तज्ज्ञयः ॥ २ ॥

हृताहतानीन्द्रियाणि सदा संयमयोगिनाम् । अहतानि हितार्थेषु हतान्यहितवस्तुषु ॥ ३ ॥

इति श्रुत्वा प्रबुद्धो जिनमततत्त्वं विज्ञाय श्रावकधर्मे प्रपन्नः । एवं बहुजनान् धर्मे संस्थाप्य पद्मशेखरः सुरराजमुवनं प्रापः ।

पद्मशेखरनृपस्य चरित्रमास्ति कैर्नरगणैर्गुणयुक्तैः ।

निर्मलेन मनसा परिज्ञाढ्यं कुर्वता जिनमते हि शुभास्थाम् ॥ १ ॥

इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंने पद्मवत्चारिणोत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४५ ॥

॥ समाप्तोऽयं तृतीयः स्तंभः ॥

गृहे लप्यते तस्य दंनो विधास्यते” । इत्यादि यावन्न कोऽपि मन्यते तावन्नृपादेशेन राजपुरुषैः पुरगृहशोधनमारब्धं । क्रमेण तद्गृहे लब्धो द्वारः । सेवकैः श्रेष्ठी बङ्का राजसमीपं आनीतः । तेन राज्ञाऽऽदिष्टम्—‘असौ वराको बन्धुः’ । न च कोऽपि तं मोचयति । स्वजनादिना बहूके राजा वदति—

“जडं महं धराजं तिष्ठिणं पूरियपत्तं गृहे वि अचयंतो ।
बिंदिं पि नमिय सयदे नयरे सिद्धेदं महं पुरजं ॥ १ ॥ ”

एवं यदि करोति तदैवास्य मोक्षो नान्यथा” । तेनातिमरणशीलतया प्रतिपन्नम् ।

अहं पोमसेहरनिवो सयलसस पुरसस आर्देसई लोण । वीणवेणुमुयंगं गाणो गाणोसु वाएह ॥ १ ॥
अद्रलमहरुवलवणिमवेसविसेसा विजासकलियाइं । सविंदिअसुहयाइं पए पए पिण्णसयाइं ॥ २ ॥

स च तेषु विशेषतो रसिकोऽपि तस्मिन्नेव नाजने निहितदृष्टिरुत्तमपार्श्वे नृपनिष्कलङ्गव्यग्रकरसुन्नदक्रियमाणानामा-
विन्नीषिकाच्चिन्तार्थमानः सकलपुरे त्रामयित्वा आनीतः । नृपोऽपीषद्विहस्य तं प्राह—‘नो अत्यन्तचञ्चलानि मनःकर-
णानि कथं नवतां रक्षानि ?’ । तेनोक्तं—‘स्वामिन् ! मरणशीलतया’ । नृपः प्राह—‘यद्येकत्रवार्थं त्वयाऽप्रमादः सेवि-
तः, तर्ह्यनन्तसंसारमरणशीलवः साध्यादयः कथं प्रमादं कुर्युः ? । हे श्रेष्ठिराज ! आकर्ण्य हितं वचनम्—

प्रतिदिनं सत्रायां लोकानां पुरतो गुरुणां गुणान् कीर्तयति । तथाहि—

“निवर्तयत्यन्यजनं प्रमादतः, स्वयं च निष्पापपथे प्रवर्तते ।

गुणानि तत्त्वं हितमिहुरङ्गिनां, शिवार्थिनां यः स गुरुर्निगद्यते ॥ १ ॥

वंदिज्जमाणा न समुक्कसंति, हीढीज्जमाणा न समुज्जावंति ।

दमेति चित्तेण चरंति धीरा, मुणी समुग्धा जयरगदोसा ॥ २ ॥

हुविहे गुरु पन्नत्ते । तं जहा—तवोवजत्ते नाणोवजत्ते अ । तस्य तवोवजत्ते वरुपत्तसमाणे केवलं अप्पाणं तारेई । नाणोवजत्ते जाणपत्तसमाणे अप्पाणं परं च तारेई” । इत्यादिगुरुगुणवर्णनेऽन्यान् जनस्तेन स्थापितो धर्मो । परमेको जय-
नामा वणिक् नास्तिकमतानुसारी इति ज्ञाति—“हुःशकानि रोद्धुमिन्द्रियाणि स्वस्वमार्गानुगामुकानि । आत्मशोषण-
मात्रमेव तपः । केन दृष्टौ स्वर्गपवर्गौ । जकं च—

हव्वागया इमे कामा कादिया जे अणगया । को जाणार्हे परे दोए अरिष वा नरिष वा पुणो ॥ १ ॥

ततो यत्किञ्चित्तेतत् । इत्थं तेनापि न्यान् जनो विप्रतारितः । एवं च तस्मिन् नगरे तौ द्वावपि पुण्यपापोपदेशकुशदावौ
प्रत्यक्षाविव सुगतिद्वर्गतिमार्गौ समजायेताम् । अन्यदा तत्स्वरूपं नृपेण ज्ञात्वा प्रह्वन्नं निजजनपार्श्वार्त्तनृहे द्वारमेकं ददामूढ्यं
तदीयान्नरणकरंरुके प्रक्षेप्य नगरे पटहो दापितः—“यो राज्ञो द्वारं गतं संप्रति कथयिष्यति, तस्य न दंरुः, पश्चात्तु यस्य

मरणञ्चक्षितः, नान्यत् किञ्चिदुपकृतम् । ततः स्माऽन्यपक्षीन्निर्द्दक्षिता 'नानया किञ्चिद्वत्तमिति' । ततस्मात्सं बहूपकार-
विषये विवादे जाते राज्ञा चौर एवाकार्यं पृष्टो यथा 'तव कया बहूपकृतं ?' । तेनोक्तं—“मया मरणत्रयपीडितेन स्ना-
नादि सुखं किञ्चिन्न ज्ञातं । व्याघ्रसमीपवद्बहुरितिवयत्रोजिमेषवन्मया दुःखमेवानुभूतं । अद्य तु शुष्कनीरसतृणप्रायेण
सामान्येनाहारेणापि व्यवहारितृह्वक्षगोचत्सवत् सुखं जीवितव्यप्रापणदनुभवाभि । तेनाद्य नृत्यन्नास्मि” । इति श्रुत्वा
राज्ञाऽनयदानं प्रशंसितम् ।

राज्ञः स्त्रीन्निर्मोचितश्चौर आर्या आस्थायवज्जित्स्फट्देवानुकंपा ।

नित्यं कार्या लक्ष्यते तेन शुक्रं सम्यग्दृष्टेर्लक्षणं तुर्यमेतत् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे चतुश्चत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४४ ॥

॥ अथ पञ्चचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४५ ॥

। अथ पञ्चमं लक्षणं प्रोच्यते ।

प्रभुत्तिर्नीषितं यत्तत्तवतन्तरश्रुतेऽपि हि । निःशंकं मन्यते सत्यं तदास्तिक्यं सुलक्षणम् ॥ १ ॥

कंठ्यः । अत्रार्थे पद्मशेखरनृपोदाहरणम् । यथा—पृथ्वीपुरे पद्मशेखरो ज्ञो विनयंधरसूरिपार्श्वे प्रबुद्धोऽतीवधर्मपरः

श्वके पारणार्थमनकाजजातमंडूकीविराधनालोचनार्थं स्मारितः क्रुधा कुहकं हन्युं धावन् स्तंज आस्फाट्य मृतो ज्योति-
 ष्केषूत्पन्नस्ततश्शुत्वा तत्राश्रमे पञ्चशततापसाधिपतिश्चक्रौशिको बभूव । तत्रापि राजकुमारान् स्वाश्रमफलादिग्राहकान्
 वीक्ष्य परशुहस्तो धावन्नवटे पतितः परशुविज्रस्तत्रैव प्राग्जननामा दृग्विषोऽहिरभूत् । स च प्रभुं प्रतिमास्यं दृष्ट्वा क्रुधा
 ज्वलन् सूर्यं दर्शं दर्शं ज्वाला भ्रमोच । तासु विकलासु प्रभुपादे दशान् गोक्षीरधवदं जगवज्रकं वीक्षमाणः 'चक्रौ-
 शिक ! बुध्यस्व बुध्यस्व' इति प्रभुवचः शुश्राव । तद्वृणं जातिस्मृतिमान् स प्रभुं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य प्रपन्नानशानो मा-
 न्यत्र विषमृता मे दृष्टिर्वासीदिति तुंडं विवे प्रक्षिप्य स्थितः । तत्र धृततक्रादि विर्केतुं गह्वन्तीन्निर्गोपीन्निर्धुतेन सिकः
 पिपीलिकादिचिर्चुशं पीड्यमानः प्रभुनक्षिसुधासिकः पद्मान्ते सहचारं ययौ । ततोऽचिरान्मोहं प्राप्स्यतीति ।

तथात्रार्थेऽन्यापीयं वार्ता—

॥ १ ॥

तथा चौरोऽन्यराज्ञी चिर्ध्वे वस्त्राव्यदंकृतः । न रतिं लघुराहया तु प्रदत्तानयतो यथा ॥ १ ॥
 वसन्तपुरेऽदिमनो राजा बधूचतुष्टययुकोऽन्यदा गवाह्ने क्रीडति । तदा तेन सपत्नीकेनैकश्चौरो बध्यस्थानं नीयमानो
 दृष्टः । पत्नीभिः पृष्टम्—'किमनेनापराधं ?' । तदैकेन राजनरेण तत्स्वरूपमुक्तं—'अनेन चौर्यं कृतं' । तत एकया पल्या
 नृपपार्श्वे पूर्वदत्तो वरो मार्गितः—'एकदिनमयं पारिपंथिको मोच्यः' इति । राज्ञापि तत्प्रतिपन्नं । ततस्तया स्नानत्रोज-
 नसत्कारादिपूर्वकमदंकारैरलंकृतो दीनारसहस्रव्ययेन शब्दादिविषयान् प्रापितो दिनमेकं पादितश्च । द्वितीयदिने द्विती-
 यया दीनारलक्षव्ययेन द्वादितः । तृतीयदिने तृतीयया दीनारकोटिव्ययेन सत्कृतः । चतुर्थ्या तु राजानुमत्याऽनुकंपया

निर्वेदशब्दस्य नवे विरागतेत्यर्थः समाख्यायि जिनेन्द्रवर्मनि ।

तज्जावसिंहाश्रितवाहनो हरेः सर्वार्थसिद्धिं पुरमाययौ वधु

(तज्जावसिंहाश्रित आपवाहनः सर्वार्थसिद्धिं विहितेष्टसिद्धिम्) ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे त्रिचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४३ ॥

॥ अथ चतुश्चत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४४ ॥

। अथानुकंपासंप्रहार्यं चतुर्थं वक्ष्ये विज्ञाव्यते ।

दीनदुःस्वित्दारिद्र्यप्रासानां प्राणिनां सदा । दुःखनिवारणे बाञ्छा सानुकंपाऽन्निधीयते ॥ १ ॥

कार्या मोक्षफले दाने पात्रापात्रविचारणा । दयादानं तु सर्वज्ञैर्न कापि प्रतिबिध्यते ॥ २ ॥

निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः । न हि संहरति ज्योत्स्ना चन्द्रश्चंद्राववेक्ष्मनि ॥ ३ ॥

अत्रार्थे प्रबन्धोऽयम्—

अपकारेऽपि कारण्यं सुधीः कुर्याद्विशेषतः । दंष्ट्रकं दशान्तं श्रीवीरः प्रावोधयद्यथा ॥ १ ॥

वृद्धस्यः श्रीवीरजिनः कनकखट्वाख्यतापसाश्रमे चंक्रकौशिकसर्पप्रबोधायागात् । सोऽहिः प्रागन्त्रवे ह्यपकः कुल्लकेनाव-

एणमाशां द्रुतं मुञ्च' । तच्छ्रुत्वा दृपो विलङ्घ्योऽजायत । अथ तौ सुहृदुःखापनोदाय विमानं तदनतिके मुमुचतुः । राजा सुहृदौ वल्लभां च वीक्ष्य प्रमुदितमना जातः । ततो राज्ञः पुरस्तात् सर्वे स्वरवृत्तान्तमृचुः । ततो राजा तत्कन्यायुग्मं मित्रयोर्व्यवाहयत्

अथैकदा पित्रेन्द्रदत्तेनाकार्षे राज्ये स्वपुत्रं स्थापयित्वा प्रब्रज्यां जगृहे । कियद्दिनानन्तरं कर्मद्वयं कृत्वा केवलं समुपार्ज्य तत्र समवासरत् । तदा श्रीहरिवाहनः परिकरयुग्म मुनीश्वरं प्रणम्य देशनामशृणोत्—

“विषयामिषलोढुब्धा मन्यन्ते शाश्वतं जगत् । आयुर्जलविकह्योल्लोलमालोकयन्ति न ॥ १ ॥”

देशनान्ते क्वापो मुनिं प्रभुमप्राहीत्—‘स्वामिन् ! मदायुः कियदस्ति ?’ । इति निशम्य जगौ केवली—
नवप्रहरमानं ते समस्तययुर्नराधिप । श्रुवेति कंपमानाङ्गो सरणारप्रवित्राय सः ॥ १ ॥

तदा मुनिः स्माह—“त्रो नृप ! यदि त्वं मृत्योर्निर्वादेन वित्रेपि, तर्हि दीक्षां प्रतिपद्यस्व । यतः—

अंतो मुहुत्तमितं विहिण्वा विहिया करेद पवज्जा । डुरकाणं पज्जन्तं चिरकालकयाद किं न णिमो? ॥ १ ॥”
इति ज्ञानिवचः श्रुत्वा नवतो निर्विषो गोपः स्त्रीमित्रैः सह दीक्षामादत्त । तदनु राजर्षिः शुभ्रभावनां ज्ञावयन् ‘एगो

हं नत्थि मे कोई’ इत्यादिशुभ्रध्यानेन मृत्वा सर्वार्थसिद्धारथे विमाने सुरः समन्रत् ।

ततश्च्युत्वा विदेहेषु श्रयिष्यति स निर्हुतिम् । तन्मित्रानङ्गदेखाद्या गन्तारः स्वः शिवं क्रमात् ॥ १ ॥

तान्यामोमित्युक्ते सति साधको विद्यामसाधयत् । विद्यासिद्धौ सत्यां तान्यां सोऽहस्याञ्जनमरिसैन्यमोहिनीं विमानकारिकां चेति विद्यां ददौ । ततस्तौ त्रमन्तौ वेनातटमवापतुः । तत्र लोकमुखात् स्वमित्रं नृपं शोकवन्तं निशम्य तद्विरहापनोदायाञ्जनं कृत्वाऽनङ्गवेद्यान्तिके समागत्य पटचित्रिते स्वप्रियप्रतिबिम्बे न्यस्तलोचनां तां दृष्ट्वा तत्पट्टमपजहत्तुः । ततः साऽश्रुलोचना प्राह—

“अपराधं मया किं ते यच्चित्रितमपि प्रियम् । अहार्षीर्मम हत्याया अपि त्वं न विन्नेषि किम् ॥ १ ॥”
ततस्तौ तां द्रुःखितां दृष्ट्वा पट्टं तस्यै वितीर्य स्ववृत्तान्तं प्रोचतुः । सापि जर्तुमुहूर्तौ ज्ञात्वाऽवादीत्—‘हे जर्ज्रौ देवरौ ! युवां मां निःशोकां कुर्वाणाम्’ । ततस्तौ मंत्रवादिस्वरूपं कृत्वा राजानं प्रोचतुः—‘जो नृप ! अस्मत्सदृशं कार्यं समादिश’ । राजा तौ स्माह हे प्राज्ञौ कञ्चकस्वामिनीं स्त्रियम् । युवां विधत्तं मे सम्यगाजन्मवशावर्तिनीम् ॥ १ ॥

इति श्रुत्वा तौ तिलकचूर्णं ददतुः । नृपस्तिलकं कृत्वा तत्र गतः । तान्यां पूर्वकृतसंकेतत्वात् सा नृपं वीक्ष्यान्त्युत्थानादिकं चकार । नृपस्तां स्वायत्तां मत्वा पुनः पुनस्तद्देहसंगं ययाचे । ततः साऽबोचत्—‘जो नृप ! अष्टापदाज्ञौ जिनं नत्वा स्वस्मितसौख्यं साधयिष्यामि’ । इति श्रुत्वा कामान्धेन तेन द्रुतं चट्टनिर्वाक्यैः प्रार्थितौ तौ व्योमगं विमानं चक्रतुः । ततो नृपस्तामाह स—‘जो जामिनि ! अनेन विमानेन स्वाग्निग्रहं प्रपूर्य मन्मनोरथं पूरय’ । सा प्राह—“हे राजन् ! त्वदन्तःपुरतः कन्यायुग्मं मया सह प्रेषय । येन सह वार्तादिबुद्धमनुजवामि” ततो राज्ञा तथा कृते पूर्वं तान्यां तस्मिन्नाधिष्ठिते सा कन्यान्यां सह विमाने समारुढा । ततः किञ्चिद्द्वयोन्नि दूरं गत्वा तौ नृपं प्रोचतुः—‘जो छष्ट ! आसां स्त्री-

अथ सा केनोपायेन कदा सां मिदिव्यति ? । इति चिन्तातो नृपः स्वसचिवं प्रोचे—“यद्यस्माकं जीवेन प्रयोजनं चेत्तर्हि ससदिनमध्ये तस्याः स्त्रियाः शुद्धिं समादिश” । ततो मंत्री राजेश्वरीं सूर्यमारोधयत् । देवी प्रकटीभूय वरं वृणी-
ष्वेति स्माह । स प्राह—“कञ्चुकेशां स्त्रियमानीय मम भूषणं प्रयह्य” । सापि तं स्माह—“हे सचिव ।

उदेति यदि वारण्यां ज्ञानुशंगारमुक् दशरी । तथापि सा सती शीतं प्राणान्तेऽपि न लुपति ॥ १ ॥
कदाग्रहं नवस्वामी न मुञ्चति तथापि हि । तामानीय प्रयहामि न स्मार्थाहं पुनस्त्वया ॥ २ ॥

इत्युक्त्वा सहसा गर्वां तामपहृत्य नृपाग्रे मुक्त्वा सा तिरोदधे । नृपस्वामागतां परिज्ञायानेकप्रार्थनामकरोत् । तच्छ्रुत्वा
सावोचत्—“हे नृप ! अहं प्राणान्तेऽपि शीतं न खंयामि” । तन्निशम्य राजा दध्यौ—“स्त्रीणां तु स्वप्नावेनैव मुखे
नकारो नवति, परमियं मदायत्तैव, अतः शनैर्धृष्टस्य चित्तं समाराध्यम् । यतः—

सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ।

वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणबुद्ध्याः स्वयमेव संपदः ॥ १ ॥”

राज्ञी तु प्रतिदिनं हृदये नर्तारमेव संसारयति ।

इतश्च पुरा गजतल्लस्तौ कान्तारान्तर्भवन्तौ तौ तद्वक्त्रेष्ठिसुतौ एकत्र वेणुकुम्भगमभ्यस्थं मंत्रसाधकं दृष्ट्वातुः । साध-
कोऽपि साहसिकं नरयुग्मं वीक्ष्य प्राह—“हे कुमारौ ! युवां ममोत्तरसाधकौ नवतं, येन मम कार्यनिष्पत्तिः स्यात्” ।

“किमेषा प्रथमा सृष्टिविधात्रा रक्षिता भुवम् । एतां दृष्ट्वा यथा नारीरन्याश्च निःसृजाम्यहम् ॥१॥”
 इति ध्यायन् तद्वत्तासने स्थितः स सशोकां तां वीक्ष्य शोकहेतुं पप्रह । साधून्वे—“हे जगद्ययातिन् ! अहं विजय-
 नृपस्य नन्दिनी अन्नंगदेखाख्या । एकदा गथाहस्यां मां वीक्ष्य विद्याभृतहृत्वाऽन्न पुरं कृत्वा निवेशितवान् । ततश्च सांप्रतं—
 प्रयातोऽस्ति विवाहस्य सामग्रीकरणाय सः । अद्य स्वावासमागत्य परिणेष्यति मां वत्सात् ॥ १ ॥
 परं पूर्वं मम ज्ञानिनेत्यत्राणि—‘हे वत्से तव प्रियो हरिवाहनो ज्ञाविष्यति’ । तन्मुनेर्वाग्विसंवादान्मम खेदोऽजनिः” ।
 तच्छ्रुत्वा कुमारः प्राह—‘हे सुभ्रू ! मा खेदं कुरु’ । इतः स खेचर आगतः । तेन सह खेचरो रुषा योद्धुमारेजे । कुमारे-
 णापि जगज्जेतुखड्गेन निर्जितः खेचरोऽवोचत्—“जोः साहसिकश्रेष्ठ ! इयं स्त्री इदं च पुरं त्वदधीनं, तस्मात्सुखेन भुंक्ष्व ।
 अहं स्वस्थाने यामि” । अथ तस्यै तद्विव्यकञ्चुकं दत्त्वाऽनेकजनाकुलं पुरं कृत्वा साम्राज्यं हरिवाहनः पादयामास ।
 अथैकदा राजा प्रियया सह नर्मदातटे शुभ्रवस्त्राणि मुक्त्वा जलक्रीमां चकार ।

इतस्तत्कञ्चुकं दिव्यं पद्मरागप्रज्ञाञ्चितम् । दुकूलं कुलिनीकूलान्मांसन्नान्त्याऽनिदलज्ज्वः ॥ १ ॥

तद्दृष्ट्वा नृपादिः शोकं दधौ । ततः स मत्स्यो बेनातटे समागतः । केनचित् कैवर्तकेन विदारितः तस्योदरात् कञ्चुको
 निर्ययौ । ततः कैवर्तकः स्वनृपाय तत्कञ्चुकोपायनं चकार ।

राजा व्यचिन्तयत् कासौ कामिनी विश्वभोहिनी । अयं यस्याः कञ्चुकोऽपि मनो हरति मामकम् ॥१॥

त्रोगावत्यां पुर्यामिन्द्रदत्तो ऋतेता । तस्य हरिवाहनः पुत्रोऽभूत् । तस्य सूत्रधारसुतः श्रेष्ठिसुनुश्चेति द्वौ सखायौ स्तः । ताभ्यां सह स्नेहया क्रीढन्तं स्रुजं राजा द्युगिरा तर्जितवान् । तेन दुःखेन निजसुहृद्भ्यां सह पित्रादिस्नेहं परित्यज्य कु-
मारः प्रस्थितवान् । काप्यरण्ये ते त्रयोऽपि करमुत्पाठ्यात्रिसमाधानं मत्तदन्तिनं ददशुः । तावत्तद्वक्त्राणि कुसुतौ काक-
नाभं प्रणेशतुः । राजसुतस्तु तं गजं सिंहनादेन विवेष्टं विधाय सुहृद्गवेषणकृते पुरतोऽवादीत् । परं नैव तन्नुशिं कापि
देजे । स इतस्ततो त्रयञ्जेकं सरोवरं मनोहरमैहिष्ठ । तत्र स्नात्वा ततः सरसो दिश्यदीच्यां महारामे प्रविवेश । तदन्तरे
पुष्करिण्योपचितघारस्य यद्वस्य मन्दिरे राजौ सुप्तः । तस्मिन् सुप्ते यद्वामे रणन्मणिनृपुरा अप्सरसः समागत्य नृत्यन्ति
स्म । ततो बहुमूढ्यवस्त्राणि मुक्त्वा नृत्यश्रमनिर्णायाय पुष्करिण्यां स्त्रैरं स्नानं कर्तुं प्रवृत्ताः । तावत्स घारमुद्घाट्य तासां
वासांस्युपादाय घारं पिधाय तस्थौ । ततस्ताः स्ववस्त्राण्यपश्यन्त्यो मिथो जजदपुः—“अस्माकं वासांसि केनापि धूर्तेन
नूनमपहृतानि । परमस्मत्तोऽपि स न विज्ञेति, अतो नैव दर्शने संसाध्यते” इत्युक्त्वा सामवाक्यैस्तं प्रदोन्य जगदुः—“त्रो
नराग्रणीः ! अस्माकं वस्त्राणि समर्पय” ।

“सोऽप्यवादीभूशं वायुरादाय वसनानि वः । त्रविताम्ये गतस्तस्माद्यात यात तदन्तिकम् ॥ १ ॥”

तत्साहसेन संतुष्टास्ता जजदपुः—“त्रो वत्स ! इदं खड्गरत्नं दिव्यकञ्चुकं च गृहाण” । ततः स घारमपावृत्य वसनानि
दत्त्वा क्षमयामास । देव्यस्तद्वितयं दत्त्वा स्वस्थानमगमन् । अथ कुमारो मार्गे गह्वन् शून्यं पुरमेकं ददर्श । तत्र कौतुकाद्भृ-
पागारे सप्तमीं श्रुवं गतः । तत्रेन्दीवरविद्योचनानां कन्यामेकामद्राहीत् । यतः—

यद्वृषणं मया चक्रे, पृष्ठा वो ध्यानविघ्नकम् । निमंत्रिताश्च जोगेषु, तद्वृमस्वाखिलं मम ॥ ७ ॥

स्तुत्वाऽनगारं तमिति स्वप्नकथा, श्रीश्रेणिकः सर्वनरेन्द्रचन्द्रः ।

सान्तःपुरः सत्परिवारयुक्तो, धर्मानुरक्तः स्वपुरं जगाम ॥ ८ ॥

यो (स) निर्धन्यमुनीश्वरोऽमितगुणश्रेणीसमृद्धस्ततः, पट्नीव प्रतिबन्धबन्धरहितः कुर्वन् विहारं शुवि ।
शुसो शुसिन्निरुद्धं कविरतः क्षिप्त्वा च मोहादिकं, संवेगात् क्रमतो महोदयपदं प्रापाव्ययं सौख्ययुक् ॥ ९ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे दिव्यवारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४३ ॥

॥ अथ त्रयश्चत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४३ ॥

। अथ तृतीयं निर्वेदाख्यं लक्षणमुच्यते ।

संसारकारकानारविवर्जनपरायणा । प्रज्ञा चित्ते त्रयेद्यस्य स निर्वेदकवान्तरः ॥ १ ॥

सुगमः । तथा चोक्तं प्रवचने—“निवेष्टणं तंते जीवे किं ज्ञायर्द ? निवेष्टणं ते दिव्यमाणुस्सतिरिहिएसु कामजोगेषु
विरज्जमाणे निवेष्टं हृदमगच्छर्दं सबविसएसु विरज्जद । सबविसएसु विरज्जमाणे आरंजपरिगहपरिज्जायं करोति । आरं-
जपरिगहपरिज्जायं करोमाणे संसारमगं वोह्मिदति । सिद्धिमगपनिवन्धे य जवति” । अत्रार्थो हरिवाहनप्रबन्धः—

प्रव्रज्य ये पञ्चमहाव्रतानि, न पादयन्ति प्रचुरप्रमादात् ।

रसेषु गृह्णा अजितेन्द्रियाश्च, जिनैरनाथाः कथितास्त एव ॥ १ ॥

निरर्थका तस्य सुसाधुता हि, प्रान्ते विपर्यासमुपैति योऽन्नम् ।

न केवलं नश्यति वेहलोकस्तस्यापरः किं तु नवो विनष्टः ॥ २ ॥

निराश्रवं संयममात्मशुद्ध्या, प्रपादय चारित्र्यगुणान्वितः सन् ।

क्विरवाष्टकर्मणि खिलानि साधुरूपैति निर्वाणमनन्तसौख्यम् ॥ ३ ॥”

निशम्य तस्य श्रमणस्य वाक्यं, तुष्टो नृशं श्रेणिकनूमिपातः ।

कृताञ्जलिः ग्राह मुने मदमे, नाथत्वमुक्तं नवताऽनदीकम् ॥ ४ ॥

मुने सुलब्धं तव मर्त्यजन्म, लान्ताः सुलब्धा जगहुत्तमास्ते ।

दूयं सनाथाश्च सबान्धवाश्च, मार्गो स्थिता यज्जिनपुंगवानाम् ॥ ५ ॥

नाथोऽसि नूनं त्वमनाथकानामतः परं स्थावरजङ्गमानाम् ।

जातो मुने देहभुतामथैव, त्वां कामयाम्याशु निहन्तुमगः (निहन्तुमगः क्रमयामि साथो) ॥ ६ ॥

श्रेणिको हसित्वाह—
 तथापि ते त्वनाथस्य नूनं नाथो नवान्यहम् ॥ १ ॥

“वर्णादिनामुना साधो न युक्ता ते ह्यनाथता । तथापि ते त्वनाथस्य नूनं नाथो नवान्यहम् ॥ १ ॥”
 दोगान् जुंक्ष्व यथारवैरं साम्राज्यं परिपालय । यतः पुनरिदं मर्त्यजन्मातीव हि दुर्लभम् ॥ २ ॥”
 मुनिराह—“हे नृप ! आत्मनस्त्वमनाथः सन् मन्नाथः कथं नवसि ” । ततः क्लृप्तान्तोऽनाकर्णितपूर्व-
 माकर्ण्य जगौ—“हे मुने ! एवं बर्हुं तव न युक्तं, यतोऽहं हसत्यश्वरथपुरंधीवर्गं पालयामि” । क्रुपिणीषद्विहस्याह स—
 “पार्थिव ! अनाथसनाथानामर्थं वेत्सि न । तथा शृणु—कौशांब्यां महीपालाख्यनृपो मम जनक आसीत् । अन्यदा
 आद्य एव वयसि ममाद्विवेदनाऽनभवत् । ततो मे सर्वगात्रे दाहोऽजायत । तां वेदनामपाकर्तुं संजविद्विद्यादयो निजनि-
 जोपायान् चक्रुः, तथापि ते वेदनां विमोचयितुं नेयाः । तथा—

मत्कृते जनकः सर्वं गृहसारं ददात्यद्यम् । न मोचयति दुःखाच्च ममास्तीयमनाथता ॥ २ ॥
 पितृमातृत्रातृस्वसृपत्न्यादयो मत्पार्थ्वस्था रुदन्ति, न जुञ्चन्ति, कृणुमपि मत्पार्थ्वं न मुञ्चन्ति, परं दुःखान्ममं न मोच-
 यन्ति । ममेयमनाथता । तदन्वेवं मया ध्यातम्—‘अनादिसंसारं पुनर्वेदनेयं कथं मया सहिष्यते ? । अतः कृणुमप्येकं
 वेदनानिस्तारो नवेच्चेत्तदाहं मुनित्वं गृह्णामि’ । राजत्रेवं विचिन्त्य प्रसुप्तस्य मम वेदना ह्यं गता । ततो योगेश्वरमकृन्ना-
 थस्त्वात्मैव । ततः प्रत्युषे स्वजनान् प्रबोध्य मयाऽनगारता गृहीता । ततोऽहं स्वस्यापरेषां च त्रसदीनां नाथो जातः ।
 यतो योगेश्वरमकृन्नाथस्त्वात्मैवेति । तथा हे नरेन्द्र ! अन्यामप्यनाथतां शृणु—

शान्तिहमाक्षान्तिशमादिनामतः, सूत्रे स्तुतो दर्शनलक्षणदिमः ।

धर्मेषु चाद्यः प्रददाति चान्तिमं, ज्ञानं ततः स्वीक्रियतां शमो गुणः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तोत्रे एकचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४१ ॥

॥ अथ द्विचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४२ ॥

। अथ द्वितीयं संवेगलक्षणं प्रोच्यते ।

दुःखत्वेनानुमन्वानः सुरादिविषयं सुखम् । मोक्षानिदाषसंवेगाञ्चितः स दर्शनीजवेत् ॥ १ ॥

कंठ्यः । अत्रार्थो निर्गन्धमुनिप्रबन्धः—

राजगृहोपवन एकदा मगधेशः कीडां कुर्वन्नेकं सुकुमाराङ्गं समाधिपरं विश्वविस्मयकद्रूपं मुनिं ददर्श ।

“अहो अस्य मुने रूपमहो लायण्यवर्णिका । अहो सौम्यमहो क्षान्तिरहो जोगेवसङ्गता ॥ १ ॥”

इत्युक्त्वा ध्यानपरं तमवेक्ष्य क्षापतिस्तपादपद्मे प्रणम्यैवमपृष्ठत्—‘हे आर्य ! यौवनेऽप्येवं दुष्करं व्रतमग्राही-
स्तत्कारणं कथय’ ।

मुनिराह “महाराज ! अनाथोऽस्मि पतिर्न मे । अनुकंपकराजावात्तासुरयेऽप्यादृतं व्रतम्” ॥ १ ॥

पुत्रो नविष्यति' । ततस्तस्य पुत्रोऽप्युत् । तस्य नागदत्त इति नाम विदधे । स क्रमाद्यौवनं प्राप । एकदा गवाहस्य एकं मुनिं वीक्ष्य जातिस्मृतिं प्राप्य वैराग्येण कथमपि पित्रोरनुज्ञां गृहीत्वा स गुर्वनितिके दीक्षां जग्राह । तिर्यग्योनितः समानतत्वात् कुधावेदनीयकर्मोदयाच्च पौरुषीप्रत्याख्यानमपि न नवति । तदा गुरुभिः प्रोक्तम्—'त्वं ह्यमामङ्गीकुरु । तेन सर्वतपःफलं प्राप्स्यसि' । ततः प्रातरेवासौ मुनिर्गङ्गकमिति कूरमश्नाति । ततो लोके कूरगङ्गकमिति नाम जातम् । अथ तत्र गह्वे चत्वारः साधवस्तपस्विनः सन्ति । एको मासोपवासी । द्वितीयो द्विमासोपवासी । तृतीयस्त्रिमासोपवासी । चतुर्थश्च चतुर्मासोपवासी । ते सर्वे अयं नित्यत्रोजीतिक्त्वा तं निन्दन्ति ।

एकदा शासनसूरी एतत् कूरगङ्गकमुनिमानमत् । साऽनेकधा स्तुतिं विधाय सर्वसाधुसमङ्गं प्राह—“अत्र गह्वे संप्रतिदिनादागामिसप्तमदिन एको मुनिः प्रथमं केवलज्ञानं प्राप्स्यति” । ततस्तैः ह्यपकैः प्रोक्तं—‘हे देवि ! अस्मानतिक्रम्येन कथमवन्द्याः ?’ । सा वन्नाथे—‘अहं ज्ञातपस्विनं वन्दे’ इत्युक्त्वा सा गता । अथ सप्तमे दिने कूरगङ्गः शुष्कान्नमा-नीय गुरोस्तेषां तपस्विनां चादर्शयत् । तदा कुधा ज्वलतां तपस्विनां मुखे श्लेष्मागतः । तैरज्ञानं क्षिप्तः । ततः कूरगङ्गुर्दधौ—“धिष्णां प्रमादिनं स्वल्पतपःकर्मोऽजितं सदा । वैयाघ्रयमपि ह्येषां मया कर्तुं न शक्यते ॥ १ ॥” इत्याद्यात्मनिन्दां कुर्वन् निःशंकतया तदज्ञानमाददानः शुक्लध्यानपरः केवलज्ञानं प्राप्तः । तदा सुरा महिमानं चक्रुः । अथ ते ह्यपका दधुः—‘अहो ! अयं ज्ञातपस्वी सत्यः, वयं तु इव्यतपस्विनः’ । इति विचार्य ते चत्वारोऽपि केवद्विने दशमयामासुः । एवं त्रिकरणविशुद्ध्या ह्यमयतां तेषामपि चरमज्ञानं प्राडुर्बन्ध । क्रमात् पञ्चापि मोहनगरं प्रापुः ।

कंठ्यः । अत्रार्थे कूरगणुकमुनेः प्रबन्धः । स चायम्—

विशालायामेक आचार्यशिष्यो मासहपणकपारण एकेन ह्युद्धकेन समं बहिर्गमिं ब्रजन् प्रमादतो त्रेकीं पादेन हतवान् । तदीह्य ह्युद्धकस्तदा मौनं चकार । ततः प्रतिक्रमणे तत्पापं नादोचितं तपस्विना । तदा ह्युद्धकः प्राह—‘अहो तपस्विन् ! तदधं त्रिशुद्ध्या कथं नादोचयसि ?’ । स दध्यौ—‘अयं दुरात्मा मां साधुसमहं विगोपयति, तदेनं हन्मि’ । इति विचिन्त्य तं हन्तुं दधावे । क्रोधान्धोऽन्तराले स्तंभेनास्फाटितो मृत्युमवाप । ज्योतिर्देवो जातोऽसौ विराधितव्रतत्वात् । ज्योतिर्केन्यश्च्युतः स देवताधिष्ठितः सर्पो दृग्विषाहिकुलेऽजनि । तत्कुलेऽन्ये सर्पा अनादोचितपापोत्पन्नजातिस्मृत्या सर्व आहारशुद्धिं कुर्वन्ति । तदीह्यायमपि मुनिप्रवक्तृगवेषणमस्मरत् ।

जातजातिस्मृतिस्तेन सोऽथ प्राणी न न सस्मात् । ननु महशा नेति निर्ययौ दिवसे विजात् ॥ १ ॥

रात्रावपि प्रासुकं पवनमेवाश्नाति । इतश्च कुंजनपुसुतः सर्पेण दष्टो मृत्युमाप । तेन सर्पाणामुपरि क्रोधं बहन्तृपः सर्पहिंसामकारयत् । कश्चित् सर्पहिंसां कृत्वा ज्ञाति, तस्य नृपो दीनारं ददाति । तदा केचन सर्पाः कर्मविद्यां पठन्ति स्म । एकदा केनचित्द्विलसमीपे सा विद्या ज्ञप्तिता । तेन स सर्पस्तत्र स्थातुमक्षमो दध्यौ—‘मां दृष्ट्वा जीवा मा श्रियन्ताम्’ इति विमुञ्च्य पुष्टं बहिः कृतं । हिंसकैस्तद्विभ्रं । एवं सर्पः सर्वोऽपि शकदीकृतः । अहिर्दध्यौ—

“देहदंभेन दुष्कर्म तवेदं ननु खंध्यते । रे जीवाधिसहस्रवैतां कल्याणायानौ व्यग्राम् ॥ १ ॥”

ततः स दन्दशूकः कुंजनपराङ्गीकुक्ष्याववातरत् । नागदेवेन नृपाय स्वमं दत्तम्—‘अतः परं सर्पघातो न कार्यः, तव

गोपो निशम्य श्लोकं तं पूर्णं राज्ञो न्यवेदयत् । समस्येयं मयापूरि सधैर्यमिति सोऽब्रुवत् ॥ १ ॥
 न मनो विस्मितं राज्ञो निर्वन्धे सत्यमाह सः । श्रुत्वा तत्तत्र गत्वा तं क्षमयामास पार्थिवः ॥ २ ॥
 स्वस्वापराधं निन्दन्तौ गर्हन्तौ च परस्परम् । तौ क्षमाधिपती वार्ता चिरं प्रीत्या वितेनतुः ॥ ३ ॥
 अत्रान्तरे कश्चित् केवलज्ञानी तत्राययौ । तस्य पुरः सम्यक् निजनिजस्वरूपं तात्र्यां प्रोक्तं । केवली प्राह—‘युवयो-
 रधं शत्रुञ्जयं विनातितपोत्रिरपि न यास्यति’ । इति श्रुत्वा शत्रुञ्जयादितीर्थयात्रां कृत्वा जायगृहीतसंयमौ द्वावपि हत्वा
 दिपापानि हत्वा शत्रुञ्जयाच्चले सिद्धिं प्रापतुः ।

श्रीतीर्थसेवान्तिमभूषणस्य, निशम्य शंसां श्रवणेन नित्यम् ।

नव्या हि हित्वा कुविकल्पजातं, कुर्वन्तु सेवां शुभ्रतीर्थकस्य ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तोत्रे चत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४० ॥

॥ अथैकचत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥

अथ सम्यक्त्वपञ्चकाधिकारो विनाव्यंते—

शस्त्रैः शान्त्यति क्रोधादीन् अपकारे ब्रह्मस्यपि । लक्ष्यते तेन सम्यक्त्वं तदाद्यं लक्षणं नवेत् ॥ १ ॥

क्रमाहुस्तपतोन्निरुपपन्नतेजोदेहयः क्वां विजहार । अथ स खगोऽपि मृत्वा त्रिद्वः संजातः । स विहरन्तं तं मुनिं वीक्ष्य
संजातकोपो यथादिना तमतामयत् । त्रिहुरप्यात्मनोऽनाचारं विस्मृत्य देवयथा त्रिद्वोऽपि विपद्य
कापि कानने केसरी जातः । तत्रापि कृषिः पुद्गमाहोदयन्तं तममारयत् । तदनु द्वीपी जातस्तमप्यमारयत् । ततः संमु-
खधावनाज्जातसंदं, ततः स्वदेहे दशान्तं फणिनं—

प्राग्वत्तान् हतवान् साधुः संजातो ब्राह्मणस्ततः । निन्दां कुर्वन् हतः काहो निर्विवेकस्य संवरः ॥१॥
हत्याससकमित्येष निर्मेमोऽपि विनिर्मेमे । योगीशोऽपीति पापानां कर्मणां धिभिर्वृत्तितम् ॥ २ ॥

द्विजो बाणारसीपुर्यां महामाहुर्नृपोऽभवत् । यथाप्रवृत्तिकरणात् शुभ्रकर्मोदयोन्मुखः ॥ ३ ॥

स नृपो गवाक्षशोऽन्यदा कञ्चन संयतं प्रेक्ष्य जातिस्मृतेर्नवससकं ज्ञातवान् । ‘अहो ! तस्य मुनेरपहेतुकोऽहमजनि
इति विमृश्य तस्य तत्परिज्ञानाय भ्योकार्धं चकार—

“विद्वंगः शबरः सिंहो द्वीपी संदः फणी द्विजः” । अन्यार्धं दूरयेत्तस्य दाहमित्युदयोषयत् ॥ १ ॥

सर्वे जनास्तं पेषुः । परं भ्योकार्धं कोऽपि न पूरयति । अन्यदा स एव मुनिसन्नागात् । मुनिना गोपेनोद्गीयमानः
भ्योकार्धंः शुश्रुवे । दृष्ट्वा विमृश्य ज्ञातोत्तरार्धं तमपूरयत्—

‘येनामी निहताः कोपात् स कथं नविता हन्ता ।’

मिथ्यात्वं नाल्याहीत् । एकदा तीर्थयात्रायामुद्यतं तं माता स्माह—“हे वत्स ! लौकिकतीर्थगंगागोदावरीत्रिवेणीसंगम-
प्रयोगैर्जलदर्शनादित्थानेनात्मनो हिंसासत्यस्तेयादिसंश्रवं माद्विन्यं न याति” । इत्यादि बहु शिक्षितोऽप्यसौ यदा न निव-
र्तते तदा तद्वोधनार्थैकां कटुं तुंविकां दत्त्वा एवमूचे—“हे वत्स ! सर्वेषु तीर्थेषु आत्मानमिव विधिना इमां तुंविकामपि
स्नापयेथाः, एतत् मञ्जुकं त्वया विधेयं” । तदंगीकृत्य यथारचिततीर्थेषु गत्वा मात्रोक्तं विधाय मुंक्षितमुंडः प्रचरत्तमुष्मां-
कितवाहुर्दंरुः स्वपुरमागात् । विनयेन मातुः पादौ नत्वाऽदाबुव्यतिकरं चाभिधाय त्रोटुमुपविष्टस्य तस्य स्यादे तस्या-
स्तुंविकायाः शाकं विधाय माता पर्यवेषयत् । सोऽपि तं शाकमास्वाद्य ‘अहो ! अखाद्यं विषञ्जतं चैतत्’ इति वदन्तं तं
माता वन्नाण—“हे पुत्र ! या तुंविका तीर्थजलैः स्नापिता, तस्या अपि शाके कटुत्वं कुतः ?” । स प्राह—“हे मातः !
जलैर्मिक्षिताया अस्या आन्तरकटुत्वं कथं याति” । सावोचत्—“हे नव ! यद्यस्याः कटुकत्वदोषो न गतस्तदा हिंसा-
मृदावादस्तेयमैशुनादिजनितमानन्तरमात्मनि दद्यन्मघजातं जलक्षानेन कथं याति ?” । इति मात्रोक्तं सत्यं मत्वा गोविन्दो,
मात्रा सह सुगुरोः पार्श्वे गत्वा श्रावकत्वमङ्गीकृत्य क्रमाह्वयुञ्जयतीर्थे सिद्धिमुखमवापेति ।

अन्योऽपि प्रबन्धः प्रतन्यते—श्रावरथां धात्रीशस्त्रविक्रमोऽनवत् । सोऽन्यदा कानने नीरुनिवासिनं कटु रटन्तं
पक्षिणमवेदय छुष्टशकुनबुद्ध्या तं जवाब्जधान । नृसौ पतितं त्रस्यन्तं तं पतत्रिणमवेदय संजातसानुतापः पुरो ब्रजन् मह-
र्षिणं दृष्ट्वा तं प्रणम्यामे तस्यौ । तदा मुनिनाऽहिंसाधर्मवर्णनं कृतम् । तच्छ्रुत्वा नृप एवं दध्यौ—“अहो ! मया विजने
कृतमनेन ज्ञातम् । अतस्तदधमणोदायेतादृशज्ञानिनोऽन्तिके दीक्षां गृह्णामि” । ततस्तृणवत्पत्थकराल्यन्तारोऽनगारो जातः ।

जिनेषु न किमच्चेता जीर्णश्रेष्ठी वणिग्वरः । कल्पं द्वादशमं श्रुत्वा क्रमाद्विवमुपेक्ष्यति ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंत्रे एकोनषत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३९ ॥

॥ अथ चत्वारिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ४० ॥

। अथ पञ्चमं द्यूषणं प्रोच्यते ।

तीर्थानां सततं सेवा संगः संविन्नचेतसाम् । कथिता तीर्थसेवा सा पञ्चमं बोधिनूषणम् ॥ १ ॥
तीर्थं संसारसागरोऽनेनेति तीर्थं श्रीमहद्ब्रह्मयाष्टापदाद्विप्रमुखं तस्य नित्यं सेवनाऽश्रान्तयात्राकरणं चेति शेषः ।
संविन्नचेतसां साधूनां संगः संसर्गः । यतः—

साधूनां दर्शनं पुण्यं तीर्थभूता हि साधवः । तीर्थं फलति कालेन साधवस्तु पदे पदे ॥ १ ॥
इत्युक्तम् । अतः सुतीर्थसेवनं महते गुणाय कल्पते । न पुनरप्रयासतीर्थसेवनम् । शेषं कथं । अत्रार्थे प्रवन्धोऽयम्—

न श्लाघ्यतीर्थैरमलीज्वनन्ति, जीवा दुरन्तैर्दुरितैः प्रलिप्ताः ।

मिष्टा सुतीर्थे क्षपितापि मातुर्वान्निस्तनूजेन न तु विकसीत् ॥ २ ॥

विष्णुस्थले परमार्हती गोमती सार्धवाही । तस्याश्च गाढमिथ्यादृष्टिर्गोविन्दः सुतः । मात्रा जैनधर्मो प्रतिबोधितोऽपि

मिन् ! मद्गृहे पारणकमद्य कर्तव्यम्' । इत्युक्त्वा गतः । परं प्रयुस्तु नायातः । द्वितीयेऽहि षष्ठपारणकं वितर्क्य जग-
द्वन्धुं नत्वाऽवोचत्—'हे कृपावतार ! अद्य मदोको मां च पुनातु' । तदा मौनेन स्वामी संस्थितः । एवं प्रत्यहमागत्य
जितेशं निमंत्रयामास । अथ चतुर्मास्यन्ते दध्यौ—'अवश्यमद्य जिनपारणकदिनं' । ततोऽवादीत्—'हे दुर्वारसंसारम-
यधन्वन्तरे ! मां कृपावोचनाभ्यामवेक्ष्य युष्मात्त्रिर्मत्प्रार्थना मत्स्ववधार्या' । स्तुत्वेति गृहमगात् । मध्याहे स्थालगृही-
तमुक्ताफलो वर्धपनाय गृहद्वारे स्थित इति दध्यौ—'अत्रैव्यन्तं विश्ववन्धुं सपरिहृदोऽहं वन्दिष्ये । ततो गृहस्थान्तः
आनेष्ये । ततो वराजपानैः प्रतिदात्राधिष्ये । शेषमुद्गरितं धन्यमन्यः स्वयं ज्ञोक्ष्ये' । एवं मनोरथश्रेष्ठारूढेन तेन द्वाद-
शस्वर्गयोग्यं कर्म समर्जितम् । इतः श्रीत्रैशवेयोऽज्जिनवश्रेष्ठिगृहे त्रिदार्धमगमत् । युक्तकादातिकान्तत्वात्तेन कुटुम्बा-
या दापिताः । तद्गानतः पञ्च दिव्यानि जङ्गिरे । जीणश्रेष्ठी कुन्जुत्तिध्वनिं निशम्य दध्यौ—'धिञ्ज्ञाम्, अधन्योऽहं, यन्म-
द्गृहे प्रयुर्नायातः' इति ध्यानजङ्गस्तस्याजायत ।

अथैकदा कस्यचिज्ज्ञानिनो मुनेरग्रे नृपेनोक्तम्—'जगवन् ! मम नगरं धन्यं, यत्र श्रीवीरपारणककारयिता ज्ञानय-
वानज्जिनवश्रेष्ठी वसति' । तदा मुनिनोक्तम्—'मैवं वद । द्रव्यत्रकिस्तु तेन कारिता । परं ज्ञावनयाः त्रकिं जीर्णश्रेष्ठी
व्यधात् । अतः स एव पुण्यवान् ।

किं चान्यद्यदि नाश्रोष्यत्तदासौ देवदुन्दुभिः । ततस्तदैव संप्राप्त्यत् केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥१॥
इति गुरवाक्यतो नृपादयो देवगुरुत्रकिषु सादराः स्थानं जग्मुः । इति ।

रूचविणिज्जियसुरवरतरणि, रद्दससायरतारणतरणि ।

तणुपहदासीकयनवतरणिं, तं तं सामिय हरइ स रमणिं ॥ ३ ॥”

तदुःखातैः पौरैर्नृपो विहसः । ततो नृपः स्वयं गवेयम् पञ्चमेऽहि निशि गन्धस्नेहतांबूदादि गृह्णन्तं तं वेष्टया चौरं ज्ञात्वा तत्पुष्टे चक्षन् वन्यगुप्तगृहे शिलासपसार्य प्रविशन्तं स्वखड्गेन तन्निरश्वेद । ततो नृपः पौरानाकार्यं स्वं स्वं वस्तु दत्तवान् । तदैका कामिनी कर्मणेन तस्मिन्स्थिमज्जानुरका काष्ठप्रक्षणेत्सुका जाता । परं वल्लभं नेहति । मंत्रज्ञैस्तद्गुरुः पुरः प्रोक्तं—“यद्येनां परिज्वाजकास्थीनि पयसा प्रक्षाल्य पाय्यते, तदा तस्मिन् गतस्नेहा स्यात्” । तेन तथा कृतं, ततो निजमर्तारि सस्नेहा जाता । अत्रायमुपनयः—

यथा कृतोऽयं कमनीयतन्व्या, महानुरागः परिज्वाजकेऽस्मिन् ।

तथैव धर्मे जिनदेशिते हि, करोतु रागः शिवव्यक्तिहेतुः ॥ १ ॥

अत्रार्थेऽन्यो जीर्णश्रेष्ठिप्रबन्धः प्रोच्यते—

ध्यातः परोक्षेऽपि जिनस्त्रिभक्त्या, जीर्णात्रिधश्रेष्ठिवदिष्टसिद्ध्यै ।

सिन्धुप्रवृद्ध्यै कुमुदौघलक्ष्म्या, नवेच्च तुष्ट्यै विधुरन्नगोऽपि ॥ २ ॥

विशादाकानने श्रीवीरः कृतचतुर्मासीतपाः प्रतिमया तस्यै । तत्र तन्नगरजीर्णश्रेष्ठी प्रभुमवेदय व्यजिज्ञपत्—‘स्वा-

हि क्वापि पापिनां समीहितसिद्धिर्भवति । दादश वर्षाणि यावदागमश्रावणश्रावणधर्मीक्रियाकरणादिकं सर्वं निरर्थकं जातं
 अन्नव्यत्वात् । अथोदाधितृपतिसु तादृक्क्रियाकौशल्यासेवनात् सुरपुराचरणं बभूव । तद्भान्ये नन्ददृपोऽद्भुतमिति ।
 श्रीमज्जनविधौ बुधाः कुशलतामासूय्य संभूष्यतां, सम्यक्त्वं ज्ञवतां यथेत्सितरमा सानन्दमाविंशति ॥ १ ॥
 ॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभेऽष्टाविंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३८ ॥

यथार्हमर्हदादीनां यज्ञकिरणनतरीयकी । अथ चतुर्थे ऋषणं प्रोच्यते ॥ ३९ ॥

सुगमः । ज्ञावार्थस्तु कामिनीदृष्टान्तेन स्पष्टते—
 राजपुरेऽमिततेजा नाम दृपोऽद्भुत । तत्रैकः परित्राजको मञ्जवित् विद्यावलेन पौरस्त्रिषोऽपहरति । यतः—

“जं जं पासइ जुवमणतेणिं, अविजलसामलकुंतलवेणिं ।
 जालत्थलअठमिससिकरणि, मयणंदोलितोलियसवणि ॥ १ ॥

लोच्य क्षामणां च कृत्वा कृतचतुर्थप्रत्याख्यानः संख्यायां स्वान्तःपुरस्थपौषधज्ञादायां पौषधं जिष्टकुरुगुरुनाकारय-
ति स्म । यतः—

जं किंचि अणुठाणं आवस्सयमार्द्धं चरणहेज्ज । तं करणं गुरुमूढे गुरुविरहे तावणापुरउं ॥ १ ॥
सूरयोऽपि तेनैव बाह्याचारिणा विनयरत्नान्ना समं राजकुलमाययुः । नृपो गुरुनन्निबन्ध सूत्रोक्तयुक्तया पौषधादि
(च वितत्य) तैः सह प्रतिक्रमणं विधाय कृतप्रथमप्रहरप्रतिवेखनः संस्मारकमासीर्यं कुर्कुटवत् पादौ प्रसार्य सुव्याप ।
सूरयोऽपि धर्ममाख्याय सुषुब्धः । अत्रान्तरे स दुष्टात्मा कपटनिद्रया ह्णं सुप्त्वा 'अयमेव पितृवैरनिर्यातिनावसरः' इति
विचिन्त्य सुप्तस्य राज्ञो नादकन्दरे कंकदोहपत्रिकां न्यधात् । स पापिष्ठः कायचिन्तामिषेण नृपरक्षादह्नैर्नैरनिवारितो
निरगाज्जगरादपि न्रव्येतरः । ततो राज्ञः कंठपीठाज्जक्तप्रवाहो गुरुणां संस्मारके आपदां पदमिव साक्षात् परपरी । तस्य
स्पर्शादुरवोऽपि जजागरुः । ततस्तथाभूतं न्रूपं वीक्ष्य दध्यौ—“अहो जिनमतमादिन्यमायुगानुतापाकीर्तिजनकं तेन
दुरात्मना विनिर्मितं, तदर्हदर्शनमवानिं रक्षासि आत्मव्ययात्” । इति निश्चित्य न्रवचरिमप्रत्याख्यानं विधाय तां कंक-
पत्रिकां कंठे दत्त्वा सूरयो विपद्य स्वर्गं ययुः । ततो जाते प्रत्यूषे राजकुललोकस्तदमंगलं निरीक्ष्य पूञ्चक्रुः, तमेव निनि-
न्दुश्च । पश्चात्स शवेय्यमाणोऽपि कापि न लब्धः । तदनु स दुष्टो नंष्टोऽजिनिर्नी गत्वाऽवन्तीशानृपाग्रे उदायिगृहस्वरूपं
यश्चाजातं जगाद् । तच्छ्रुत्वाऽवन्तीशेन निर्मोत्सितः—“धिनिधक् त्वां अप्राथर्यप्राथित हीनचतुर्दशीजात अद्रष्टव्यमुख
पापिष्ठ ! धर्महृदेन त्वया धर्मं कुर्वाणो हतः । इत्थं धर्मविष्वक्कारी त्वं गह्व मज्जनपदात्” । इत्युक्त्वा निर्वासितः । न

एतदेव गुरुवन्दनपट्टिधावश्यकाचरणपौषधनिर्माणदिकृत्यैरात्मानं पावयन् अन्तःपुरकारितपौषधागारे निशायां ह्यणं
विश्रामश्च भ्रमण इव । इत्थं जिनशासनक्रियास्वत्यर्थं कौशह्यशाहयजनि ।
अथ रणाङ्गणे व्यापादितस्वैकस्य नृपस्याङ्गचरेकाकी कापि स्थलमवलम्बमानः पितृवैरनिर्यातनार्थमुदाधिनुपतिं जिघां-
सुरज्जविनीपुरमेत्यावन्तीशमसेवत । एकदा स सेवको राजानं व्यजिज्ञपत्—“देव ! श्रीमतां यद्यादेशः स्यात्तदा त्वदरि-
मुदाधिनमहं व्यापादयामि, यदि प्रसद्य यूयं मामकं पितृकं राज्यं साहाय्यं विधाय दापयत” । इति तद्वचः श्रुत्वा जहर्ष-
नृपः । ततः स नृपस्तद्वचः स्वीकृत्य तस्मै च शंवलं दत्त्वा तं प्रेषितवान् । स राजसूनुरुदाधिनः सेवकोऽभूत् । नित्यं
विज्ञाप्यन्वेपयति, परं तानि स कदापि नास्मात् । नृपौकसि सर्वदाऽसखलितगमनाङ्गैर्मुनीनेव ददर्श । ततः स उदा-
धिनो राजकुले प्रवेशार्थी गुरुन् वन्दित्वा विज्ञापयामास—‘जगवन् ! मामनुगृहाण संसारविरागिणं निजदीक्षादानेन’ ।
तेऽपि महाराजानस्तद्विप्रायमजानानास्तं दीक्षितवन्तः । सोऽपि तदा कंकपत्रासिपुत्रिकां कापि संगोष्य मायया दादश-
वर्षाणि व्रतपर्यायं पादयामास ।

दत्तं प्रधानं श्रामण्यं न तस्यालक्षि केनचित् (ज्ञावना) । सुप्रयुक्तस्य दंष्ट्रस्य ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति ॥१॥
अस्थिरचित्तस्य तस्यानन्यमनसस्तादृशव्रतं पादयतोऽपि कृपारसेन रोममात्रमपि न त्रिजं मुक्तशैलस्येव । एकदा सुरयः
पादवीपुरमैश्वरः । तदनुदाधिनुपो गुरुं नत्वा व्याख्यानं शुश्राव । अन्यदा पर्वदिने राजा प्रातरुत्थाय विधिनावश्यकपूर्व-
मष्टप्रकारपूजया जिनमन्यन्त्यर्च्य गुरुणां पुरो दिनवत्यधिकचतुःशतस्थानकोपशोन्नितधादशावर्तवन्दनकं दत्त्वाऽतिचाराना-

श्रुतिं स्वमुखे निधाय तावत्तस्थिवान्, रोदनादवतस्थे जवान् यावत् । इत्थं रात्रिदिवं कुर्वाणो मया निवार्यमाणोऽपि नास्थात्तव स तातः” । इति श्रुत्वा संजातपश्चात्तापः कोणिको जनकं पञ्चराट्स्मोचयितुं दंभमादाय यावच्चावति स्म, तावद्धोणिकशूषस्तमुर्ध्वीकृतदंभं कृतान्तमिवायान्तमादोक्ष्यापमृत्योर्जीतस्तादपुटविषमास्वाद्य विप्रेदे । ततः कोणिकः स्व-
 डष्टचेष्टितं निन्दन् पितुः स्नेहं स्मरन् सुतरां विद्वत्पाप । अन्वहं महाडःखमनुजवन् मंत्रिनिश्चपानगरीं राजधानीं कुर्व-
 क्षिर्गतशोकः कोणिकश्चक्रे । ततः कोणिको दक्षिणभरतार्धभूषान् क्रमेण विजित्य स्ववत्तात् कृत्रिमचतुर्दशरत्नानि कृत्वा-
 ऽहं त्रयोदशमश्चक्रवर्ती नरते संवृत्त इति वदन् वैताल्यभूधरस्य तमिक्षायाः कन्दरायाः कपाटसंपुटं दंभेनातामयत् ।
 ततः कृतमाद्यदेवेन संजातकोपेन ज्वालयया स नृपो जस्मसाच्चक्रे । अथ तदहने वृत्ते मंत्रिनिस्तपट्टे श्रीमानुदायी वालो-
 डध्यन्यविच्यत । सोऽपि पितुः स्नेहमनुस्मरन् सशोक आस्ते । तद्धोकापनोदाय सचिवैरन्यां राजधानीं चिकीर्षुर्निनिमि-
 त्तवेदिनः सूत्रधारा राजह्वेजशुष्ये प्रस्थापयाञ्चक्रिरे । तेऽप्युदयिनीमवनीं गवेषयन्तो गंगातटस्थाणि कौस्तुभहासुनिक-
 रोदिश्रुवि पादलीतरहं स्वयमागत्यपतङ्गस्वादनाद्यसवदनान् कीरान् निरीक्ष्य विमृष्टवन्तः—“यथाऽमी शालज्वाः
 कीराणामाहारार्थमागच्छन्ति, तथैतन्नगरस्वामिनो वैशिश्योऽनयासेन ज्ञोष्यतामुपयास्यन्तीति” विमृश्य तत्रैव राज-
 धान्याः सूत्रं दत्त्वा पादलीतरनाम्ना पादलीपुरमित्यन्निधां व्यधुः । तत्र श्रीजदायी नृपः स्वयमेवैत्य राज्यं पात्यति स्म ।
 स्थानस्थस्यापि तस्य प्रतापतपनोदयसहनेऽहमा वैरिणो धूकृत्वं ययुः । स दिने दिने दानधर्मं चिरंतनं विततार धरा-
 याम् । अन्यच्च स सदुरुचरणमूर्धोपात्तपादशब्दतत्त्वंभनाय कुतोऽपि न प्रावर्तत । स दृढसम्यक्त्वश्चतुष्पण्यां चतुर्थकर-

॥ अथाष्टात्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३८ ॥

। अथ तृतीयं चूषणं प्रोच्यते ।

कौशलेयं विद्यते यस्य क्रियास्वावश्यकदिषु । द्वितीयेतरमाचर्यमेतत्सम्यक्त्वचूषणम् ॥ १ ॥

सुगमः । अत्रार्थे जदायिनृपस्य ज्ञातम्—

राजगृहे कोणिकनृपस्य स्त्रिया पद्मावत्या पूर्णमासे सुतः प्रसूतः । तस्याङ्गश्रुव षडाधीति नाम विदधे । अन्यदा वा मोरुमूढे जदायिनं निवेक्ष्य ज्ञो जनायोपाविशद्विशामीशः । अर्धश्रुके स बाढः सर्पिर्धारामिव मूत्रधारामसूत्रयत् । ज्ञानान्तरादे । राजापि वात्सल्यवशातो न तं मनागपि चाढयामास 'मा चूढस्य मूत्रनिरोधेनादसंज्ञवः' इति मत्वा । ततस्तन्मूत्रसंसक्तं ज्ञोजनं करेणोत्सार्य तथैव रसवतीमास्वादयामास । अहो मोहविद्यसितम् । अथ च स्नेहमोहितो महीपतिस्त्रिभुवनसरे स्वमातरं चेलणादेवीमवादीत्—“अंब ! यादृक् स्नेहोऽमुष्य सुतस्य विषये ममास्ति, न तादृक् कस्याप्यनृत् जवति जविष्यति च” । इति श्रुत्वा चेलणापि स्माह—“किं क्रियांस्तव स्नेहोद्भासः ? यादृक् त्वद्विषये तव पितुं रासीक्षस्य कोढ्यंशोऽपि तव न त्वत्तनये” । 'मातः कथं' इति कोणिकेनोक्ता सा प्रोचे—“वत्स ! गर्भस्थे त्वयि पितुरन्नास्वाददोहदो ममाजनि । तस्मिन् दोहदेऽन्नयकुमारणे पूरिते 'पितुरनर्थहेतुरयमङ्गजः' इति ज्ञातमात्रस्त्वं मया परिष्ठापयांश्चके निजोद्यानावनिकायां । तत्र कुर्कुटेन तव कनिष्ठांगुलिः पिष्टाग्रेण बिभ्रा । सा च कृमिपातेन पूयाक्षिन्नाभूत् । तस्मिन् क्षणे ज्ञातवृत्तस्त्वपि ता मां निर्भर्त्स्य त्वां वनादानीय स्नेहपरवशो मुक्तापरराजकार्यः कथमभ्यतिष्ठन्तं त्वां विदोक्थ त्वद-

तत्र चावसरे निःपुत्रो नृपो मृतिमाप्तवान् । प्रधानादिकृतपंचदिव्यानि सुरोक्तदिने तस्य राज्यं दडुः । तस्य साय्याज्यं जातेऽपि केचिदाज्ञां न मन्यन्ते कर्मकरत्वात् । ततः—

देवपालोऽपि तं देवमुपेत्येति व्यजिज्ञपत् । अक्षमेतेन राज्येन वरं नृत्यरत्नमेव मे ॥ १ ॥

देवोऽन्यथाकुञ्जकारपार्श्वे मुनमयहस्तिनम् । कारयित्वा तमारुह्य ब्रजेरत्नं राजपाटिकाम् ॥ २ ॥

देवपालेन तथा कृते दिव्यानुज्ञावतो मुनमयस्तंवेरमो गंधसिन्धुरवत् ब्रजन् पथि जनानां विस्मयं चकार । तदनु सर्वे तदाज्ञां स्वीचक्रुः । पूर्वश्रेष्ठिनं नृपः प्रधानपदे न्यवेशयत् । ततस्तद्विवं निजकारिते तुंगप्रासादे संस्थाप्य त्रिकालजिनार्चां कुर्वन् जिनशासनप्रज्ञावनामकरोत् । अथ नृपः प्राच्यनृपसुतां परिणीतवान् । एकदा सा वातायनस्था कंचिदृज्जं नरं काष्ठान्युपहन्तं वीक्ष्य क्लापतेः पुरो मूर्ध्नि गता । शीतोपचारेण चैतन्यं प्राप्ता । ततस्तं वृद्धमाकार्य नृपस्य पुरतः सा स्वस्वरूपं जगाद—“हे स्वामिन् ! अहं गतन्त्रवे एतस्यैव प्रियान्नवम् । एतद्विचार्वनादत्र न्रवे राजन् त्वत्प्रिया जाता । प्राग्त्रवे मयाऽस्य बहुकं, अपि नानेन धर्मोऽङ्गीकृतः । तेनाद्याप्यस्य हस्यवस्था दृश्यते” । तच्छ्रुत्वा वृज्रोऽपि किञ्चिद्धर्मरतोऽन्नवत् । अथ देवपालः परमात्मपूजाप्रज्ञावनादिजिस्तीर्थकृतकर्म बबन्ध । प्रान्ते प्रब्रज्यामादाय स्वगन्तागच्छत् ।

रंकमात्रमपि तादृशे न्रवे वाजिवारणचमूयुतराज्यम् ।

प्राप्य तज्जिनमतप्रज्ञावनाद् देवपाल इति तैश्चर्ममार्जयत् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंजे सप्तत्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३९ ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३७ ॥

। अथ द्वितीयं चूषणमाह ।

अनेकधर्मकार्येण कुर्यात्तीर्थोन्नतिं सदा । प्रप्तावनारुख्यं ज्ञेयं द्वितीयं समप्रकरवचूषणम् ॥ १ ॥

सुगमार्थः । चावार्थस्तु देवपादचूषणप्रबन्धादवसेयः—

अचक्षुरे सिंहवृषमान्यो जिनदत्तश्रेष्ठी । तस्य चूष्यो देवपादः सर्वदा कानते गोकुलं चारयति स्म । अन्यदा पर्जन्यकावे सरितस्तटे शुगादिजिनमार्तमिविवं व्यदोक्त । ततः स तृणकुटीरं कृत्वा मूर्तिं सुमनोच्चिरन्यर्च्य मध्ये निवेश्येति नियमं जप्ताह—‘प्रत्यहं विभुत्रकिमुते न मया त्रोकव्यं’ । ततो निजास्पदं जगाम । एकदा वर्षारत्रेण नद्याः पूरे जाते तत्र गन्तुमशक्तः समोक्तः स्वगृहे तस्थौ । तदा श्रेष्ठिना प्रोक्तः—‘त्रो नत्र ! अस्मद्गृहविभान्येव पूजय’ । तत्राक्येन कृतजिनपूजोऽपि स कर्मकृन्न शुक्रे स्म । अथाष्टमेऽह्नि कृशीचूले पयःस्रवे प्रगे पूजार्थं ययौ । तत्र चैत्यान्तिके नयंकंरं

कृतजिनपूजोऽपि स कर्मकृन्न शुक्रे स्म । अथाष्टमेऽह्नि कृशीचूले पयःस्रवे प्रगे पूजार्थं ययौ । तत्र चैत्यान्तिके नयंकंरं

सिंहं दृष्ट्वा तं शृणाद्यवदवगाणय्य देवं प्रपूज्यवोचत्—

“देवदर्शनं विना स्वाभिन् ममाचूत् सप्तवासरी । अकृतायार्थि यथारण्यचूमिरुहफलावलिः ॥ १ ॥

इति तत्सत्त्वत्रकिन्त्यां प्रीतो देवो जगौ—‘नत्र ! अत्रीहं वरं दृष्टुं’ ।

देवपादोऽन्यथाद्राज्यं मह्यं देहि सुरोऽब्रवीत् । सप्तमे दिवसे राज्यं तव ज्ञावि न संशयः ॥ १ ॥

तुर्जः कमनीयकामिनीतिर्वतो मधुसूदनो जहो । चतुर्थे वासरे समवसरणस्थं तीर्थकररूपं विधाय चतुर्थे गोपुरे तस्थौ । तथापि सा नतुं नागात् । ततस्तत्समाकरणाय कञ्चिन्नरं प्रैषीत् । सा तं नरं प्रत्युवाच—“न्नो नर ! नायं जिनः । कोऽपि कार्पटिकः पञ्चविंशतितमजिनाख्यया लोकान् वञ्चयति” । एवं मनागपि सा न चचाद । ततोऽम्बरः श्राङ्गवेप-
चूतद्गृह आगत्य तथा कृतबहुसन्मानसां प्राह—“हे सुदसे ! त्वं पुण्यवत्यसि । यतो मदास्थेन परमात्मा स्वयं धर्म-
दानं ददाति” । एवं श्रुत्वा समुत्थाय सा नत्त्या प्रयुं स्तौति स—

“मोहमह्यवदमर्दनवीर, पापपङ्कगमनामदनीर ।
कर्मेरेणुहरणैकसमीर, त्वं जिनेश्वरपते जय वीर ॥ १ ॥”

इत्यादिस्तुतिं कुर्वती तां प्रशस्य स स्वस्थाने गतः । सा सुदसा शीघ्रगुणैः शोन्नमाना धर्ममाराध्य स्वर्गं जगाम । ततश्च्युत्वाऽत्रैव नरतखंने जाविन्यां चतुर्विंशती निर्ममाख्यः पञ्चदशमो जिनो न्रविष्यति ।

श्रुत्वा सुदसाचरित्रमनघं श्रीवर्धमानप्रज्ञोः, स्थैर्योदायमहार्थतांपरिगतं विश्वत्रयाश्चर्यदम् ।
नन्या यूयमपि प्रश्नानयत तद्धर्मे स्थिरत्वं यथा, सम्यक्त्वेन विदूषिताः शिवरमाश्लेषारसुखं विन्दत ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे षट्त्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३६ ॥

अत्र शत्रुग्रहे देव न स्थातुं युज्यते चिरम् । इति तत्प्रेरितो द्वात्रा चेलणां व्याघुटन्नृपः ॥ १ ॥

ततः सुज्येष्ठा रत्नसमुज्जकमादायागता । तत्र कमपि नैहिष्ट । तद्गोच्चैश्चेलणाऽपह्रियत इति पूञ्जकार । तदा चेदकम्-
पसैन्यं तत्पृष्ठे गतं । तत्राहवे सुलसैकपुत्रे वैरिणा हतेऽन्ये एकत्रिंशत्पुत्रा द्रुतं मृताः । नृपोऽपि द्रुतं स्वपुरं प्राप्य चेलणमुपायंस्त ।
अथ नागसुलसे स्वसुतानाममंगलं श्रुत्वा चृशं रुद्रदतुः । तदाऽनयोवक्त्र—

“अपि जैनमतार्थवेदिनामपि संसारिकजावनाभुतां ।

नवतां नहि शोकसागरे, पतितुं युक्तमिवाविवेकिनाम् ॥ १ ॥

कुशकोटिगतोदकबिन्दुवत्, परिपक्वद्रुमपत्रवृन्दवत् ।

जलबुद्बुदवह्वरीरिणां, कृणिकं देहमिदं च जीवितम् ॥ २ ॥”

इति श्रुत्वा तौ दम्पती गतशोकवन्मृताम् ।

इतश्चंपायां श्रीवीरं नत्वाऽन्वरूपरिञ्जजको राजगृहं पुरमचलत् । तदा जिनेनोक्तं—‘सुलसाया धर्मलाजोऽस्मदीय-
स्त्वया वाच्यः’ । तथेति गदित्वा स तत्रागत्य दध्यौ—‘अस्याः स्थैर्यं परीक्षे’ । ततः स प्रथमदिने ग्रामस्य पूर्वगोपुरे
वैक्रियशक्त्या चतुर्मुखो हंसबाहनोऽर्धांगसावित्रीचतुर् साक्षात् ब्रह्मा बभूव । तदा तां विना सर्वे पौरास्तं नंतुं समा-
जगमुः । द्वितीयेऽहि वृषभबाहनो गिरिसुतामंजितार्धाङ्गो नस्माञ्चितविग्रहः कंठेकादो जातः । तृतीयेऽहि तादृयारूढश्च-

तं देवं सस्मार । तदा स सुरो व्यथां संहत्य प्राह—“त्वयाऽकार्षे कृतं, तेन तव शुणपद्मात्रिशतपुत्रा नविव्यन्ति—

परं द्वात्रिंशदप्येते समानाहुक्तावशात् । समकालं विनंदयन्ते दुर्लभ्या नवितव्यता ॥ १ ॥

यतः—शुणाक्षिरामो यदि रामन्नद्रो, राज्यैकयोग्योऽपि वनं जगाम ।

विद्याधरश्रीदशकन्धरश्च, प्रभूतदारोऽपि जह्वार सीताम् ॥ २ ॥”

इत्युक्त्वा देवो गतः । अथ पूर्णे काले सा द्वात्रिंशतं सुतान् प्रासूत । ततो नागस्तेषां जन्मोत्सवं चक्रे । क्रमात्ते यौवनं प्राप्ता नृपोपजीविनो बभूवुः ।

इतः श्रेणिकश्वेटकपुत्रीसुज्येष्ठारूपं चित्रन्यस्तं तापसीसमानीतं दृष्ट्वा तामङ्गीकर्तुंकामोऽभूत् । तदाऽन्नयो गान्धिकवे-
पेण तत्र गत्वा नृपान्तःपुरपार्श्वे आपणममंनयत् । यदा सुज्येष्ठाचेटी तत्र कयाणकं गृहीतुमागच्छति, तदाऽन्नयः श्रेणिक-
रूपपट्टं पूजयति । चेष्टा अन्यदा पृष्टः—‘कस्येदं रूपं ?’ । तेन ‘श्रेणिकस्येत्युक्तं’ । सा चित्रफलकं गृहीत्वा सुज्येष्ठाया
अदक्षयत् । ततः सुज्येष्ठा पञ्चवाणार्ता जगौ—‘तथा त्वं कुरु, यथा मम स पतिः स्यात्’ । चेष्टाऽन्नयस्याग्रे जकं । तत-
स्तेन तदन्तःपुरतः पितुर्नगरं यावत् सुरंगां कारयित्वा पितुर्ज्ञापितम्—‘अमुकदिने त्वया सुरंगपथेनागन्तव्यं’ । ततो
नृपे समागते सुज्येष्ठा यावच्चक्षितुकामाऽभूत्तावच्चक्षेत्तापि जगौ—‘ममापि स एव स्वामी’ । ततो द्वे अपि पुत्र्यौ तन्मुखे
समागते । कियद्गूरं गतेषु तेषु सुज्येष्ठा स्वरत्नकरंनकग्रहणाय गमनोत्सुकाऽवक्—‘त्रिगिनि ! मां विनाऽग्रे न गन्तव्यं’ ।
इत्युक्त्वा सा गता (करणकानयनाय) । इतः सौलसेया नृपं प्राहुः—

कंठ्यः । अनर्थं सुखसाचरित्रं कीर्त्यते—

तद्दर्शनं किमपि सा सुखसाप येन, प्रादाज्जिनोऽपि महिमानममानमस्यै ।

नैर्मल्यतः शशिकला न च केतकी च, माया तुलां च हरमूर्ध्नि बभार गंगा ॥ १ ॥

अनेकचातुर्वर्ण्यजनसंच्रुते महेन्द्रविराजिते रम्ये राजगृहे श्रेष्ठिको राज्यं कुरुते । तत्र नागसारथिकस्य प्रिया सुखसान्नवत् । एकदान्येषां पुत्रान् दृष्ट्वा सशोकं पतिं वीक्ष्य पत्न्या प्रोक्तं—‘स्वामिन् ! खेदं मा कुरु । आवयोरीप्सितं धर्मात् फलित्व्यति’ । ततः सा त्रिसन्ध्यं जिननाथमपूजयत् । ब्रह्मचर्येणाचाम्न्यानि कुरुते स्म ।

इतस्तस्याः सत्त्वश्लाघावाक्यं शकतः समाकर्ण्य हरिणैर्गमेयी पदातीशः सुरः साधुप्रवरूपं विधायागल्येति तां प्राह—
‘श्राद्धे ! वद्रूपाकर्तृदं ग्लानचिकित्सार्थं विश्राण्य’ । ततो हृष्टा साऽन्तः प्रविश्य तैलकुञ्जं यावदुपाहरत्तावद्विवौकसा नृमौ पातितः । एवं सप्त कलशा अन्नज्यन्त तेन दिव्यमहिम्ना । तथापि तस्या अन्नगुरं जावं वीक्ष्य सुर आविर्भूय जगाद—‘नडे ! अहं सुरत्वां परीक्षितुमागाम् । तुष्टोऽसि । अथ कमप्यर्थं प्रार्थयस्व’ । साऽब्रवीत्—

यदि तुष्टोऽसि मे देव तदा यत्र तनून्नवान् । सोऽपि द्वात्रिंशत् तस्यै गुटिकाः प्रददौ मुदा ॥ १ ॥

त्वयैकैका नदया द्रव्युक्त्वा घटान् प्रकटीकृत्य सुरः स्वर्गं ययौ । तत रुतुकादे बहुगर्जदःखसूतिकर्मजीरुः सा घात्रि-
शङ्खदणोपेत एक एव पुत्रो नवत्विति ध्यात्वाऽखिला आश्वात् । क्रमाद्बहुगर्जनारन्तरेण व्यथां प्राप्ता सा कायोत्सर्गेण

निवृत्तं, मुञ्च शालजोचितोद्यमं, चिरं जैनधर्मं कुरु ” । इति नृपं सान्त्वयित्वा सूरिः स्वाश्रयमाप । एकदा राज्ञा सूरिः पृष्टः—‘जगवन् ! को मे पूर्वजवः’ । ततो गुरुः प्रातर्नारतीवचसा तं प्राह—‘हे नृप ! शृणु । त्वं कालिञ्जरगिरेस्तटे शाळदृभाधोजगो जपवासान्तरितजोजनस्तपस्वी सार्धवर्षशतं धोरं तपस्तप्त्वायुःप्रान्ते राजाऽद्भः । अद्यापि तत्तरोरधस्त्व-
ज्जाटाः सन्ति” । इति श्रुत्वा नृपो जटा श्रानाययत् । तद्दृष्ट्वा जातप्रत्ययः परमार्हितो बभूव । ततो गुरुरपदेशान्महता विस्तरेण सिद्धान्तिरियात्रां कृत्वा दिगंबरगृहीतं गिरिनारतीर्थमवावयत् । क्रमेण राज्यं प्रपादय नमस्काराराधनपर उत्त-
मार्थभूसाधयत् । कविसत्रामार्तकः सूरिरपि निर्जरस्थानमद्वंचकार । विशेषेणायं संबन्धः पूर्वसूरिकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धप्रक-
रणतो ज्ञेयः ।

दुर्बोधमामं नृपतिं प्रबोध्य, द्विजाः कवित्वादियुणैरधःकृताः ।

प्राज्ञेषु चक्री वपन्नद्विसूरिराद्, कृत्वोन्नतिं प्राप दिवौकसां सुखम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे पञ्चविंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३५ ॥

॥ अथ षट्त्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३६ ॥

। अथ पञ्चभूषणवकव्यतायामाद्यं भूषणं लिख्यते ।

धर्माङ्गान्येन्निर्युष्यन्ते भूषणानीति कथ्यते । सुरादिभ्यो ह्यकोन्यत्वं तत्राद्यं स्यैर्यभूषणम् ॥ १ ॥

कृपया निष्पद्यमानसौधचारपट्टे निशि खटिकया प्रतिबोधकाव्यानि लिखितानि । यथा—

“शैर्यं नाम गुणस्तवैव जवति स्वाभाविकी स्वाहता
किं ब्रूमः शुचितां जवन्यशुचयस्वरसंगतोऽन्ये यतः ।
किं चातः परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां
त्वं चेन्नीचपथेन गहसि पथः कस्त्वां निरोद्धुं क्रमः ॥ १ ॥

लज्जिज्जह जेण जणे मश्चलज्जह निश्चकुलक्रमो जेण ।
कंठटिप्प वि जीप्प तं न-कुदीणेहिं कायवं ॥ २ ॥”

इत्यादि । प्रातः क्षामोऽपि तत्सदनं प्रेक्षितुं ययौ । अपश्यच्च तानि पद्यानि । व्यमृशच्च—“मम मित्रं विना कोऽन्य
एवं बोधयेत्, इदानीं कथमास्यं दर्शये ? धिमे जन्म सकलकं” । इति ध्यात्वा यावदग्नौ प्रविशति तत्रैव तावत् राज-
लोकान्यर्थनयागत्य गुरुर्जगाद—“राजन् ! चित्तेन निर्वृत्तं कर्म चित्तेनैव विमुच्यते । यदा स्मार्तादीन् पृष्ठ । स्मृत्यादि-
व्यपि पापत्यागोपाया अस्तिहिताः” । राज्ञा स्मार्ता आहूताः । ते प्रोचुः—

अथःपुत्तलिकां वह्निधमातां तद्गर्णरूपिणीम् । आश्लिष्यन् मुच्यते सद्यः पापाच्चन्द्रादीसंज्ञवात् ॥ १ ॥
इति श्रुत्वा तदादिगनाय नृपः सज्जोऽभूत् । तदा गुरुणेति प्रोक्तं—“नृप ! त्वया संकल्पेन कृतं पापं पश्चात्तापेन

धर्मस्य गुरुरदर्शयत् । धर्मेण दूतः पृष्ठः—‘तव नृपः कीदृश्वृषः ?’ स जगौ—‘योऽयं स्थगीधरस्तादृगस्ति’ । ततः—
मातुलिंगं करे विव्रत् सैष पृष्ठश्च सूरिणा । करे ते किं स चावादीत् ‘बीजोरा’ इति हि स्फुटम् ॥ १ ॥
दूतेन षाढकीपत्रे दर्शिते गुरुराह सः । स्थगीधरं पुरस्कृत्य तु अरिपत्रमित्ययम् ॥ २ ॥

इत्येवं श्लिष्टेऽर्थे जत्तेऽपि कजुत्वेन धर्मेण न ज्ञातम् । तत ज्हायामो राजवेश्यागृहे कंकणं दत्त्वाऽवसत् । प्रातस्तनू-
हान्निर्गत्य द्वितीयं कंकणं राजघारे मुक्त्वाऽगात् । इतो गुरवो धर्मस्य पुरः प्रोचुः—‘हे नृप ! नः प्रतिज्ञा पूर्णा, अथ
वयं यास्यामः’ । कथमिति राज्ञोक्ते ‘आम आगच्छत्’ इत्यादिस्वरूपे यथाज्ञातमवदत् । तावदारवधूप्रतिहारान्यां द्वे
कंकणे राज्ञोऽग्रे मुक्ते । ततो धर्मः प्राह—‘गुरो ! अहं चाहितो वचनहत्वात्’ । ततो नृपमापृच्छयामेन सह सूरिर्गोपशैलमगमत् ।

अन्यदा तत्र गायकवृन्दमाययौ । तत्रैकां मातंगीबालां वागमञ्जुवं गायन्तीं दृष्ट्वा मदनज्वरार्तं आम जवाच—

“वक्त्रं पूर्णशशी सुधाधरलता दन्ता मणिश्रेणयः, कान्तिः श्रीर्गोमनं गजः परिमलस्ते पारिजातद्रुमः ।
वाणी कामडुधा कटाकलहरी सा कालकूटहटा, तत् किं चन्द्रमुखि त्वदर्धममरैरामन्धि दुग्धोदधिः ॥ १ ॥”
सूरिणा ध्यातम्—‘महतामपि कीदृशमतिविपर्यासः ?’ । तत जज्ञिता सञ्जा । त्रिजिदिनैर्न्युपेन पुरस्य बहिः सौधः का-
रितः ‘मातंग्या सहात्र वसामीति’ बुद्ध्या । तदन्तिप्रायज्ञो गुरुर्दध्यौ—‘नारकहेतुं कुमार्यो न सेवतेऽसौ तथा कुर्वे’ । इति

“शास्त्रं शास्त्रं कृषिं विद्यां विना यो येन जीवति ।”

इति समस्या सत्तायां विदुषामग्रे पृष्ठे । तथापि समस्यामिमां न कोऽपि नृपानिप्रायेण पूरयति । ततो नृपः पटह-
मवीवदत्—‘य एतां ममानिप्रायेण पूरयेत्तस्मै द्वादं स्वर्णदं द्वासे’ । तदा द्यूतकृतैकेन तत्र गत्वा सूरयः पृष्टाः प्राहुः—

“सुगृहीतं च कर्तव्यं कृष्णसर्पमुखं यथा ॥ १ ॥”

तेनामाग्रे संपूर्णे भ्रुवोके प्रोक्ते राजा तं दुरोदरं आप्रहेण पृष्टवान् ‘केनेयं पूर्णीकृतेति’ । तदा स यथास्थितमवक्त् ।
तच्छ्रुत्वाऽनुतापपरो नृपो गुरुनाकारयितुं प्रधानान् प्रैषीत्, इमां च प्रज्ञां दत्तवान्—
“वायाकारण सिर धर्या, पत्त वि नूमि पकंत । पत्तहृष्टु पत्तणं (पत्तत्तणं), वरतर कांद करंत ॥ १ ॥”

इत्यादि प्रधानमुखतः श्रुत्वा गुरुराह—“नृपस्येदं शुष्माग्निः श्राव्यम्—
अस्मान्निर्यदि कार्यं वस्तदा धर्मस्य नृपतेः । सत्तायां तन्नामागत्य स्वयमापृह्यतां द्रुतम् ॥ १ ॥

जाते प्रतिज्ञानिर्वाहे यथाऽऽयामस्तवान्तिकम् । प्रधानाः प्रहिताः पूज्यैस्ति ति शिङ्गापुरस्सरम् ॥ २ ॥

ते मंत्रिणः कन्यकुब्जभ्रूयं गुरुरपदिष्टं प्राहुः । तच्छ्रुत्वा सौत्कंठो नृपः करजारुदस्तपुरं प्राप । प्रातर्धर्मनृपादिसंकुत्तायां
सत्तायां स्थगीधररूप आगमो नृरिनरैर्युत आगहन् दृष्टः । तदा सूरिधर्मभ्रूयं प्राह—‘एते आमनृपनराः किदास्मानाह्वातु-
मायान्ति । अग्रे स आगतस्तदा सूरिदोः प्रोक्तं—‘आगताम’ इति सन्मानिते नृपे आसने लपविष्टे द्रुतं दत्तविज्ञासिं

सिद्धसारस्वतः सूरिः प्राह—

“पुत्रविबुद्धेण तद्य जीसे पञ्चादश्र्यं अंगं ॥ १ ॥”

पुनः पदे पदे मन्दं मन्दं संचरन्तीं वीक्ष्य स्माह नृपः—

“बाढा चंकमंती पय पय कीस कुणइ मुहन्नंगं ।”

सूरिः स्माह—“नृणं रमणपदसे मेहदिया विवइ नहपंती ॥ २ ॥”

तञ्जुत्वा नृपतिर्विभुक्तमुखोऽश्रिरादरश्च । तं गूढकोपं मत्वा स्वाश्रयकपाटे सूरिः काव्यं लिखित्वा व्यहारीत् । तच्चेदम्—

“आम स्वस्ति तवास्तु रोहणगिरे मत्तः स्थितिप्रच्युता

वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमपि स्वमेऽपि मैवं कृथाः ।

श्रीमत्ते मणयो वयं यदि नवद्वयप्रतिष्ठास्तदा

के शृंगारपरायणाः कितिञ्जो मौलौ करिष्यन्ति नः ॥ १ ॥”

ततः श्रीगुरुगोपदेवं प्राप । तत्र धर्मश्रयोऽस्ति । तस्याग्रहात् यावदामराजा स्वयमाकारणाय नायाति तावन्न विहार्य-
मिति प्रतिज्ञाय सूरयः स्थिताः । अयामस्तत्काव्यं वीक्ष्य दुःख्यन्त । एकदा वनतो राज्ञा कृष्णसर्पमुखं दृढं मुष्टिमध्ये

कृत्वा वाससाक्षाद्य च—

निबिध्य पिता स्वयं शत्रून् हन्ति । ततोऽभ्यामनापृहयाजागमम् । तत् श्रुत्वा 'अस्य मानुषं तेजो न, किं तु कोऽपि देवांशोऽयं' इति ध्यात्वा गुरुणोचे—'वत्स ! अस्मात्पार्श्वे तिष्ठ' । ततः स तत्र स्थितः प्रत्यहमनुष्टुप्सहस्रं पवति । तुष्टो गुरुः तत्पितरौ पार्श्वं तमदीकृत्यत् । तदा पित्रोरन्यर्थनया तस्य वप्पन्नद्विरिति नामाकरोत् । अन्यदा गुरुदत्तदेवीमंत्र-जापात् सरस्वती तस्मै वरं दत्वा तिरोऽधात् । अन्यदा देवकुलस्य वप्पन्नद्वैरन्यर्णे गोपगिरेशस्य यशोवर्मनृपतेः पुत्र-आमः पितुः शिक्षावशात् क्रुद्घः समागात् । तत्र च स देवकुले वप्पन्नद्विपार्श्वे प्रशस्तिकाव्यानि वाचयामास । ततस्तेन सम्प्रपाश्रय आगतः । गुरुणा पुष्टः स आत्मनः संबन्धं जगौ, खदिकया च स्वं नाम आम इति ज्ञापितम् । ततो गुर्व-ज्ञया स वप्पन्नद्विना समं शास्त्राणि पपाठ । अन्यदा स मित्रं वप्पन्नद्विं प्रोचे—'राज्यं चोद्वस्ये तदा तनुन्यं दास्ये' । ततः कियता कालेन प्रासराज्येनामेन वप्पन्नद्विस्तत्राकारितः । राज्ञा तस्य सिंहासनं दापितं, तदा मुनिर्जगौ—'अस्माकं सूरिपदे जाते सिंहासनं कटप्यं' । ततो राज्ञा गुरुपार्श्वे तस्य सूरिपदं दापितम् । एकदा नृपः सूरिं प्राह—'स्वामिन् ! राज्यं गृहाण' । सूरिः प्राह—'राजन् ! वयं देहेऽपि निःसंगाः, किं कुर्मो राज्येन ?' । तच्छ्रुत्वा चमत्कृतो राजा गुरुप-देशादष्टोत्तरशतहस्तोन्नतं प्रासादं कारयामास, तत्र च तेन जाल्यसुवर्णाद्यादशानारमिता श्रीवीरप्रतिमा स्थापिता ।

अन्यदाऽन्तःपुरे भवानमुखीं वद्वन्नां दृष्ट्वा राजाह समस्यां सूरये—

“अज्ञा वि सा परितप्पद कमलमुद्गी अप्पणो पमाएण । ”

रकं बुर्यां जिन्दन् पञ्चभिः काव्यैः पञ्चसु दवरकेषु छिन्नेषु स सिक्ककग्रो विदग्धः । षष्ठकाव्ये ज्ञानुः प्रलक्ष्मीनूय तदैहं
 स्वर्णवर्णमकरोत् । द्वितीयेऽहिं नृपसदसि सार्धंवरमागत्य बाणो मयूरं प्राह—“हे पतत्रिन् ! सुपर्णस्य पुरस्तव कृष्ण-
 सस्य का शक्तिः ? । यद्यस्ति तर्हि त्वमपीदृक् चित्रमाविष्कुरु” । स प्राह—“निरामयस्य किमायुर्विदा ? तद्यापि तव
 वचःकुंठीकृते सज्जोऽस्मि” । इत्युक्त्वा निजौ पादौ पाणी च बुर्यां विदार्य च्चमीस्तोत्रं कुर्वन् पूर्वकाव्यस्य पठेऽहरे प्रस-
 ज्जीकृतचण्डीकातः प्रयुत वज्रसमदेहं समकरोत् । ततो नृपेण तिसन्मानितः ।
 इतश्च जैनदेविचित्रिर्नृपोऽभिदधे—“यदि जैनः कश्चिदीदृक्प्रज्ञावविन्नवो ज्ञवति, तदा श्वेतांबरः स्वदेशे स्थाप्यन्ते,
 नो चेन्निर्वास्थ्यन्ते” । तद्वचनानन्तरं ‘मानतुंगाचार्यो निजदेवातिशयं कमपि दर्शयतु’ इति राज्ञा ज्ञाणिते त आचार्याः
 स्वांगं चतुश्चत्वारिंशज्जिगर्मेर्निचमितं कारयित्वा चतुश्चत्वारिंशत्तमेऽपवरके स्थित्वा सर्वत्र दोहतावकान्यदापयन् । ततो
 ज्ञकामरैकैककाव्येनैकैकनिगमादीनि क्रमेण ज्ञानानि । चरमे काव्ये सूरयो नृपसन्नामदं चक्रुः । ततः शासनस्य महान्
 प्रज्ञावोऽजनि ।

। इति मानतुङ्गसूरिज्ञातम् ।

अथान्यो वप्पन्नद्विसूरिप्रबन्धस्तन्यते—

मोदरे श्रीसिद्धसेनसूरिवीरं नंतुं प्रासः । तत्पुरः षड्गार्धिको वाद एकः प्रापत् । सूरिणा पृष्टः स स्वं स्वरूपमुवाच—
 “अहं पञ्चावदेशे डुंवाधिवास्तव्यवप्पद्वित्रियन्दीपद्वयोः सुतः सूरपादाख्योऽस्मि । अन्यदा शत्रून् हन्तुं संनह्यन्तं मां

॥ अथ पंचत्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥

। अथ द्वितीयं सातिशयं कविं स्तौति ।

सातिशयाढ्यकाव्यानां त्राषणे कुशलीनवेत् । स ह्यत्र शासने ज्ञेयो विस्मयकृत्प्रजावकः ॥ १ ॥

स्पष्टः । अत्रार्थे मानतुङ्गसूरेः प्रबन्धोऽयम्—धारायां मयूरबाणख्यौ जाडुकशाढकौ पंक्तिौ मिथः स्पर्धमानौ निज-
विदत्तया नृपसदसि दब्धप्रतिष्ठावज्जताम् । कदाचिद्बाणो जामिमिदनाय तद्गृह आगतः । निक्षि दारि प्रसुप्तः । जाडु-
केन पक्षीं प्रति मानल्यागायोक्तं तद्बाणोऽश्रूणोत् । यथा—

“गतप्राया रात्रिः कुशतनु शशी शीर्यत इव, प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो दूर्भित इव ।

प्रणामान्तो मानस्त्वजसि न तथापि कुधमहो”

इति श्रुत्वा दारस्थो बाण आह—

“कुचप्रत्यासत्या हृदयमपि ते चंदि कठिनम् ॥ १ ॥”

इति द्रावमुखात्तुर्यं पदमाकर्ण्य क्रुद्धा सन्नपा सा ‘कुष्ठी नव’ इति तं दाशाप (संक्रान्तः काये क्रुद्धः) पतिव्रतात्वात् ।
प्रातर्नृपसन्नायां द्योमिदितयोर्मयूरेण ‘कुष्ठी’ इति तस्मै प्रोक्तम् । तच्छ्रुत्वा बाणः सन्नप उत्थाय नगरसीकि स्तंजमारोप्य-
स्त्रदिशंगारपूर्णमधः कुंठं विधाय स्तंजाप्रवर्तिसिक्के स्वयमधिरुढः सूर्यं तुष्टाव । तत्र प्रतिकाव्यप्रान्ते एकैकं सिक्ककदव-

अत्रान्तरे मातपुरे धनश्रेष्ठी जैनः । तस्य सिद्धाख्यः पुत्रो द्यूतकारैर्गतायां निक्षिप्तः । पिता तदेवं दत्त्वाऽमोघयत् । ततस्तं सर्वकारार्थं कृत्वा पर्याणययत् । अथ सिद्धश्रेष्ठी कार्याणि समाप्य वासमन्दिरेऽतिक्रादे एति । एकदाऽस्य पत्नीमातरौ निज्राण्डतिकावे पारमागतं तं समाहवुः—‘यत्रेदानीं पाराण्युद्धाटितानि स्युस्तत्र व्रज’ । तद्भुत्वा स पुण्यान्मन् सूरीणामुपाश्रये गतः । तत्र च दीक्षां ब्रवीत् । तत्र सूरिपार्श्वे जैनशास्त्रं पठित्वा विशेषतस्तर्कानिजिदृष्टुं बौद्धान्तिके ब्रजन्तं तं हरिचन्द्रः प्राह—‘बौद्धसंगेन यदि तव मनःपरावर्तो न्नवेत्तदाऽस्मर्षेयमत्रागत्यास्माकं ददीथाः’ । तदनेनोररीचके । पश्चात् स बौद्धान्तिकं गत्वा पयाव । तत्र बौद्धैः कुतर्केण तस्य मनः परावर्तितम् । ततो वेपं दातुं सूरिपार्श्वे आगतः । सूरिणा युक्त्या धर्मे स्थिरीकृतः । तदा बौद्धेष्वं दातुं तदन्तिके गतः । तत्र बौद्धैर्व्युद्ग्राहितः सूरिपार्श्वे आगतः । एवं त्रिसप्तकृत्वो जाते गुरुर्दध्यौ—‘मा वराकस्यास्य कुदृष्टिना दुर्गतिर्न्याय’ इति ध्यात्वा सूरिः सतर्का ब्रवितवित्स्तरां रचयित्वा तस्मै ददौ । तेन तुष्टः स निश्चलमनाः प्राह—

“नमोऽस्तु हरिचन्द्राय, तस्मै प्रवरसूरये । मदर्धं निर्मिता येन वृत्तिर्द्वितवित्स्तरा ॥ १ ॥”
ततस्तेन सिद्धर्षिणा षोडशसहस्रमिता जपमितिजवप्रपञ्चकथाऽरचि । ततः क्रमेण सूरिर्दिवं प्राप ।

निर्मर्षिणे शास्त्रनिशांतकृसेर्निर्मर्षितुदयो हरिचन्द्रपादः ।

त्यक्त्वा कुदेवं गुरुदेव पूज्यः सोयहताम्रः कवितासु शक्तिम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे चतुस्त्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥

एकदा हंसपरमहंसौ सूरिच्योऽधीतशास्त्रौ प्रोचतुः—“नगवन् ! बौद्धशास्त्ररहस्यं गृहीत्वा बौद्धा जेष्यन्ते, अत आवां तत्र यास्यावः” । सूरिराह—“वैषान्तरं कृत्वा व्रजतम्” । तौ तथा कृत्वा तत्र गत्वा बौद्धशास्त्रमर्मज्ञावभूताम् । एकदा बौद्धेन तौ क्रियातः श्वेतांबरौ ज्ञात्वा तयोरुपलक्षणाय लात्रेषु पठत्सु निश्रेयाः सोपानके खट्वा(ट्रिकया)र्हीद्विं व्रित्तिखे । ततोऽवतरणसमये सर्वे विंबोपरि पादौ दत्त्वोत्तीर्णाः । तौ तु प्रतिमाकंठे रेखात्रयाङ्कं कृत्वोत्तीर्णौ । ततः स-
न्नयौ पुस्तकं दात्वा नष्टौ । ततः सौगतो न राज्ञः सैन्यं तत्पुष्टे प्रेषितम् । हंसेन बहु सैन्यं हतं । ततः सैन्येन बहुसूय हंसो हतः । अपरस्तु चित्रकूटासन्ने नंष्ट्रा सुप्तो निहतः । तद्विज्ञातवृत्तैर्गुरुभिः सकोपं तप्ततैले कटाहे चतुश्चत्वारिंशदधिकच-
तुर्दशशतबौद्धा होतुमाकृष्टाः मंत्रशक्त्या । गुरुच्चिरयं वृत्तान्तो ज्ञातः । ततस्तत्प्रतिबोधाय गुरुणा द्वौ साधू सू रिसमीपे प्रेषितौ । ताभ्यामिमा गाथा दत्ताः सूरिणाम् । यथा—

“गुणसेणअग्निसमा सीहा णंदी य तहा पिआपुत्ता।सिहिजाविणिमाइसुआ धणसिरिमो अप्पई नज्जा
जय विजया य सहोअर धरणोलब्धी अ तह पई नज्जा । सेणविसेणा पित्तिअजत्ता जंमंमि सत्तमप् ॥१॥
गुणचंदबाण सत्तरसमरा इत्थ गिरिसेणपाणो उं । एगस्स तउं मुखो णंतो बीअरस्स संसारो ॥ ३ ॥
जह जलजलई दोए कुसरथपवणाहउं कस्सायग्गी । तच्चितं जिणवयणं, अमिअसित्तो वि पज्जलई ॥४॥”
इति श्रुत्वा सूरिः पापान्निवृत्तः । चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतग्रन्थान् हरिचक्रसूरिः प्रायश्चित्तपदे चकार ।

कंठ्यः । नवरं कविर्विधा । सङ्गुतार्थकविरसङ्गुतार्थकविश्वेति । तत्र प्रथमो जिनमतरहस्यान्निज्ञतया सङ्गुतार्थशास्त्रसं-
दर्भकः । यथा श्रीहेमचन्द्रसूरिस्त्रिषष्टिशालाकानरचरित्रव्याकरणादित्रिकोटिग्रन्थकृत् । तथोपास्वातिवाचकपुंगवस्तत्त्वा-
र्थदिपञ्चाशतप्रकरणप्रणेता । तथा वादिदेवसूरिश्चतुरशीतिसहस्रश्लोकमितस्याघादरत्नाकरकृत् । चतुश्चत्वारिंशदधिकच-
तुर्दशशतमितग्रन्थप्रणेता च श्रीहरित्रिजग्नूरिः । तज्ज्ञातं चेदम्—

चित्रकूटे हरित्रिजो विप्रो धृतोदरायः पट्टश्चतुर्दर्शविद्याविशारदः सर्वशास्त्रार्थं वेत्ति । यत्पठितमहं न जानामि तल्लि-
ष्योऽहं न्रवामीति तस्य प्रतिज्ञा । एकदा पुरमध्ये ब्रजन् याकिनीनामसाध्वीमुखत इमां गाथामश्रव्योत्—

“चक्रिडुगं हरिपणं पणं चक्रीण केसवो चक्री । केसव चक्री केसव तु चक्री केसी अ चक्री अ ॥१॥”

तल्लुत्वा साध्व्या अग्रे गत्वा तेनोक्तं—‘मातः किमिदं चिकचिकायते ?’ । तयोक्तम्—‘ननु नवीनं चिकचिकायते’ ।
तल्लुत्वा तेन चिन्तितं—‘अहो ! अहमनयोत्तरेण जितः’ । ततः स प्राह—‘मातर्गाथार्थं ब्रूहि’ । साऽवक्—‘मम गुरवः
कथयिष्यन्ति’ । तेनोक्तं—‘क ते सन्ति’ । ततस्तथा स चैलं नीतः । तत्र देवमवेक्ष्य सोऽब्रवीत्—

“वपुरेव तवाचष्टे नगवन् ! वीतरागताम् । न हि कोटरसंस्थेऽग्नौ तरन्वति शाङ्खः ॥ १ ॥”

इति स्तुत्वा सूरिपार्श्वे गतः । सूरिं नत्वा गाथार्थं पप्रक्ष । गुरुराह—तदर्थम् । तल्लुत्वा पूर्वप्रतिज्ञावक्त्रः स
दीक्षां लब्धौ । जैनग्रन्थान्धासे तु दृढतरदर्शनोऽभूत् । ततो गुरुभिः सूरिपदे स्थापितः स स्वयमावश्यकनिर्मुक्तिबृहद्वृत्तौ
चक्रीत्यादिगाथां व्यवृणोत् ।

‘ता गंकयंति वाऽदंगयधना मयन्तरेण दुपिहा । जाव न पायलित्तयं पंचवयणनार्जं समुहसर्द ॥१॥’

तह्यत्वा राज्ञा स्वप्रधानं प्रेष्य सूरय आकारिताः । इतस्तत्पुरीविघ्नः सर्वैः संश्रयैकं स्यात्वं दृतचृतं सूरिणां संमुखं प्रेषितम् । आचार्यैस्तु दृतमध्ये सूच्येका ह्रिष्ट्वा तथैव प्रतिप्रेषितम् । नृपः पंभितान् तन्नावं पप्रह । तदा तैरुक्तं—“एत-
न्नगरं विघ्नः पूर्णमस्ति, यथा दृतेन स्यात्वं इति जावो नः । अस्य चायं जावः—यथा तीक्ष्णतया सूची प्रविष्टा तथा-
हमपि प्रवेदयामि” । तह्यत्वा सदृशो राजा पंडितैः सह महोत्सवेन मुनेः संमुखं गतः । ततो नगरमानीतो गुरुः । तत्र
गुरुणा निर्वाणकक्षिकप्रश्नप्रकाशादिशास्त्राणि निर्मितानि । राजा जैनो जातः । द्विजाः सर्वे स्वमदं त्यक्त्वा गुरुचरणां-
बुजे चृंगा इव जाताः । ततः सूरयः शासनं प्रप्ताव्य श्रीशङ्खज्ये रदनसंख्योपवासानशनेन दिवं प्रापुः

पादलिसमुनिराजकशेयं श्रोत्रपात्रपरिपेयमुधाढ्या ।

अञ्जनादिकगुणैर्ह्युतिमग्निः, (गुणगोदशशत्या) शासनस्य महिमा विदधे यैः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे त्रयस्त्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३३ ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३४ ॥

। अथ कविप्रजावकस्वरूपं प्रतन्यते ।

अत्यङ्गतकविरस्य कुतौ शक्तिर्नवेद्यदि । सम्यक्त्वे स कविर्नाम प्रोक्तोऽष्टमः प्रजावकः ॥ १ ॥

अमीषामोषधीनां त्वं षष्टितंजुलपायसा(से) । विधेहि द्वेपं चेद्व्योमन्युरपित्सा तव वर्तते ॥ १ ॥

अनेन गुरुत्वेन प्रयोगेण पूर्णमनोरथः सोऽन्यदा बहुद्रव्येणोपाजितस्वर्णसिद्धिकरसञ्चतकूपिकां स्वशिष्यहस्तेन गुरुणां प्राञ्चलीचके । गुरवोऽपि तं प्राहुः—‘वयं तृणस्वर्णसमरपृष्टा अनर्थहेतुमेनं नेढ्यामः’ इत्युक्त्वा रक्षामानाय्य तद्रसं तत्र चिद्भिपुः । पुनस्तां कूपिकां निजप्रसवणेन चृत्वा तं प्रत्यर्पयत् । सोऽपि योगीन्द्रं नत्वा गुरुकृतवृत्तान्तं न्यवेदयत् । योगी रथारुणो दध्यौ—‘अहो ! अविवेकिनोऽमी’ इत्युक्त्वा तां कूपिकां शिलातले स्फोटयामास । क्षणान्तरे सा शिला हिर-
ण्मयी जाता । तदुष्ट्वा स सकौतुकं दध्यौ—

“मया हेकेशसहस्रेण रससिद्धिविधीयते । अमीषां तु स्वनावेन स्ववपुःस्थैव विद्यते ॥ १ ॥”

ततो नागार्जुनस्तान् श्रीगुरुन् कदपद्भुमानिव । चिरमाराधयामास वन्दनास्तवनादिभिः ॥ २ ॥

इतश्च शातिवाहननृपपर्वदि चत्वार ऋपयो लहलहभूत्योक्प्रमितं ग्रन्थचतुष्टयं करे कृत्वागत्य जगुः—‘नो नृप ! अ-
स्मद्ग्रन्थान् शृणु, । राजाह—‘बृहत्तरग्रन्थान् श्रोतुं नाहं क्षमः’ । ततस्तेऽर्धग्रन्थान् कृत्वा प्रोचुः । तथापि श्रोतुमहमं
नृपं ज्ञात्वाऽपसायापसायैकैकः भूत्योक् कृतः । तमपि न शृणोति तदा आत्रेयपिण्डो चिकित्साशास्त्ररहस्यमयमेकं पदं कृतं ।
तच्चदं—‘जीर्णे नृोजनमात्रेयः’ । द्वितीयपिण्डो द्वितीयपादं प्रोक्तं—‘कपिदः प्राणिनां दया’ । तृतीयेन नीतिशास्त्ररहस्यं
प्रोक्तं—‘बृहस्पतिरविश्वासः’ । चतुर्थेन कामतत्त्वं प्रोक्तं—‘पञ्चाक्षः स्त्रीषु मार्दवम् ॥ १ ॥” इति चतुर्दशभूत्योक्तरहस्य-
मेकेनैव भूत्योक्तेन कृतं । तच्चेत्वा तान् संमान्य पुनः पुनः राजा प्राशंसत् । तदा नृपराड्या नृोगवत्योक्तम्—

सुगमार्थः । चायार्थस्तु श्रीपादलिसाचार्यदृष्टान्तेन दृढीक्रियते—

अथोभयायां नागहस्तिसूरिसमीपे प्रतिमाश्राविकापुत्रेणाष्टमवर्षे दीक्षा गृहीता । एकदा लुप्तकः कांजिकं श्राञ्जगृह तोलात्वा गुरोः पुरः स्थितः । गुरुस्तं प्राह—‘वत्स ! आलोचनां जानासि ?’ । सोऽवदत्—‘जगवन्—’ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादानिविधौ च यः’ तथा तामहं वेद्वि यूयं शृणुत—

अवंतंवह्नीष्ट अपुष्किरं पुष्कदंतपंतीष्ट । नवसालिकंजियं नववहूह कुरुष्ण मह दिन्नं ॥ १ ॥”

तद्वृंगारवाक्यतो रुष्टा गुरवः प्राहुः—‘पलित (प्रलितः—प्रकर्षेण लितः)

ततो सो गुरुचरणे, नमिजं विन्नवर्हे देह पसिज्जण । अहियं एगं मत्तं, जेणं हवेमि पालितं ॥ १ ॥”

तद्विज्ञानेन प्रसन्ना गुरवः क्रमात् पादलोपविद्यया सह तं पादलिसनामानं सूरिं चक्रुः । ततः स्वयं विहरन् खेटकपुर आगतः । तत्र तेन जीवाजीवोत्पत्तिप्राच्युतं, निमित्तप्राच्युतं, विद्याप्राच्युतं, सिद्धिप्राच्युतं, चेति चत्वारि दण्डधानि । ततः सूरिः प्रत्यहं तीर्थपञ्चके तथा विद्यया जिनाश्रत्वा तदनु योजनं वितेने ।

अथैकदा सूरीक्षा ढंकपुरे गताः । तत्र तैर्वहुजना वशीकृताः । तत्र नागार्जुननामा योगी विद्याभ्यायं जिष्टुः श्रावकीप्लव तदुरुपादानसेवत । नित्यं पादयोर्वन्दमानो गन्धेन सप्तोत्तरशतान्यौषधानि ज्ञातवान् । तानि संमीक्ष्य वारिणा पादयुग्मलोपं विधायाकाशे किमदं गत्वा यत्र तत्र न्यूयामपतत् । एकदा जातकृतावलिं योगिनं गुरवः पप्रभुः—‘नर ! तव देहे केयं कृतावलिः ?’ । सोऽपि यथाकृतमुवाच । तद्विज्जितास्तं श्रावकं विधाय जग्मुः ।

अत्रोत्तरं सूरिराह—“नो नृप ! शीघ्रपालन आहारनीहारौ कारणं न, किं तु मनोवृत्तिरेव । यतः—
सिंहो बली द्विरदसूकरमांसत्रोजी, संवत्सरेण रतिमेति किद्वैकवारम् ।

पारापतः खरशिवाकणमात्रत्रोजी, कामी त्रवत्यनुदिनं ननु कोऽत्र हेतुः ? ॥ १ ॥”

एतदाकर्ण्य कुवादिनः श्याममुखा जाताः । इत्याद्यनेके प्रवन्धाः कुमारनृपचरित्रतो ज्ञेयाः । सूरिरपि शुब्धनेक-
त्रव्यान् प्रबोध्य जिनमतं प्रज्ञाव्य देवत्रासिं जग्मिवान् ।

विद्यैककान्तिर्जि(न्ति जि)नधर्मविष्टये, मार्तृकदृपं तिमिरप्रणाशकम् ।

चौलुक्यपञ्चानननृपबोधिनं, श्रीहेमचन्द्राख्यगुरुं नमाम्यहम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंत्रे धार्त्रिश्चतुर्थं व्याख्यानम् ॥ ३५ ॥

॥ अथ त्रयार्द्धिश्चतुर्थं व्याख्यानम् ॥ ३६ ॥

। अथ सप्तमं सिद्धप्रज्ञावकं प्रकाशयति ।

अञ्जनचूर्णक्षेपादिसिद्ध्योगैः (चूर्णञ्जनविक्षेपादियोगसिद्ध्यु) समन्वितः ।

जिनेन्द्रशासने ह्यत्र सप्तमः स्यात् प्रज्ञावकः ॥ १ ॥

निशि दृष्टां देवीमुपलक्ष्य सूर्योनाह—‘पूज्य ! स्तंभवज्रमिमां मुञ्च’ । गुरुर्जगौ—‘हे नृप ! कामयस्याः पार्श्वे याचनां कुरु’ ।
नृपेणाष्टादशसु देवेषु जीवरक्षार्थं तत्पारकृतं याचितं । ततस्वीकृते गतवन्धना सा राजशुवनद्वारेऽस्थात् ।

अथैकदा नृपसदसि सूरिः स्थूलत्रयवर्णनमकरोत् , यतः—

“वेद्या रागवती सदा तदनुगा षड्गी रसैर्गोजनं
सौधं (शुभ्रं) धाम मनोहरं वपुरहो नवयो वयःसंगमः ।
कावोऽयं जलदाविलास्तदपि मः कामं जिगायादरात्
तं वन्दे युवतिप्रबोधकुशलं श्रीस्थूलत्रयं मुनिम् ॥ १ ॥”

एतदाकर्ण्य मत्सरिणो नृपात्रयर्णनाजो द्विजन्मानोऽन्यथुः—

“विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो ये चांबुपत्राशिन-
स्तैऽपि स्त्रीमुखपंकजं सुखलितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।
आहारं सधृतं पयोदधियुतं शुञ्जन्ति ये मानवाः (ये मानवा जुञ्जते)
ते षामिन्द्रियनिग्रहः कथमहो दंष्ट्रः समाखोक्थताम् ॥१॥”

कविंशति (त्या) स्वपूर्वजैः पूज्यमानान् दृष्ट्वाऽनमत । तेऽप्यवदन्—“दयाधर्मं प्रपन्नस्त्वमेव विवेकी । अयं देवस्त्व-
द्गुरुः । तद्भक्तमाराधयेति” । पूर्वजा अपि ‘वत्स त्वया जिनधर्मादरण्यध्वं सुगतिं जाज ईदृशीं महार्कं नजामहे’ ।
इत्युक्त्वा तिरोदधुः । ततो दोषाधितमना नृपस्तत्त्वं सूरिमप्रादीत् । सूरयः प्रोचुः—“राजन् ! पूर्वं तेन दर्शितं, इदं
मदर्शितं चेन्मजाद्यं व्योमरोमन्यप्राप्यं । तत्त्वं तु यत्त्वां सोमेश्वरेण गदितं तदेव” । ततस्त्यक्तमिभ्यात्वः स
वज्रव । क्रमाद्वादशव्रतानि दत्तौ ।

अन्यदाश्विनमासे समायाते देव्या अर्चका नृपं प्रोचुः—“हे नरेन्द्र ! कुक्ष्यदेवीनां बलिहेतवे सप्तम्यां सप्तशती महि-
षानां हन्यते, अष्टम्यामष्टशती, नवम्यां नवशती च । नो चेत्ता विघ्नकारिण्यो नवन्ति” । ततो नृपेण गुरुराभ्यं गत्वोक्तं ।
गुरुराह—“यस्मिन् दिने यावन्तो हन्यन्ते, तावन्तस्तदग्रे स्थाप्याः, प्रो(वा)च्यं च नो देव्यः शरणोऽणिता इमे पशवस्त्वदग्रे
स्थापिताः, अतः परं यथातथ्यं देवीनां (देवीन्यः) तदाद्रियन्ताम्” । राज्ञा गुरुक्तं कृतं । देवीचित्रेकोऽपि न नक्षितः ।
ततो नवम्यां रात्रौ त्रिशूलहस्ता कंठेश्वरी साक्षाद्भ्यावक्—‘राजंस्त्वया क्रमागतं शीघ्रं मुक्तं’ राजा जगौ—‘जीवन्नहं
पिपीलिकामपि न हन्मि’ । ततो रुष्टा देवी त्रिशूलेन नृपं मूर्ध्नि हत्वा तिरोऽभूत् । तद्दिन्यघातेन कुक्षेन पीमां प्रासः ।
ततो ‘बह्वौ प्रविशामि’ इति वदन्तं नृपं निषिध्योदयनः सूररीणां (सूरिन्यः) तत्स्वरूपं न्यरूपयत् । ततः सूरिदत्तानि-
मंत्रितवारिहोदनेन हेमद्युतिर्नृपदेहोऽभूत् । ततः प्रातर्गुरुवन्दनाय गह्वन् शाद्याप्रवेशो स्त्री करुणस्वरं शुश्राव नृपः । ततस्त्रां

इति स्तुत्या चमत्कृतो नृपो गुरुं जगौ—‘पूज्य ! अद्य मतं विमुच्य सम्यक् तत्त्वं प्रकाशय’ । सूरिराह—‘शास्त्रसं-
वादेनाद्यम् । यदयं शिवस्तव पुरस्तत्त्वं वक्ति, तदुपास्यं’ । ततो निशीथे मुनिध्यानतः शिवेन प्रत्यक्षीकृत्य नृपायोक्तं—
‘जिनैरुक्तं स्यादादतत्त्वं तन्वंस्तवं स्वेष्टमवाप्त्यसि’ । ततो राजा सम्यक्त्वाभिमुखोऽभूत् ।

अथैकदा पवनक्रियापटुर्देवबोधिः कमलनालदंरयुगं तंतुबद्धकदलीपत्रमयासनं शिष्यस्कन्धन्यस्तमारुह्य राजसदस्या-
गात् । जातविस्मयेन नृपेण स सन्मानितः । ततः पूजावसरे जिनं पूजयन्तं नृपं वीक्ष्य देवबोधिरवादीत्—“राजन्नयुक्तं
तव कुलधर्मोद्धवनम् । यतः—

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु, लक्ष्मीः समाविशतु गह्वरं वा यथेष्टम् ।

अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा, न्याययात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ १ ॥”
नृपोऽवादीत्—“सर्वज्ञोक्तवात् सत्यो जैनधर्मः” । देवबोधिरवाच—“यदि न प्रत्येधि, तदा महेश्वरादित्रिदेवान् स्वपू-
र्वजांश्च मूर्तिमतोऽन्नागतान् स्वमुखेन पृष्ट्वा” । इति निगद्य विद्याशक्त्या तानदीदृशत् । देवैः पूर्वजैश्चोक्तम्—‘नो वरस !
त्वया देवबोधि वचः कार्यम्’ । ततो विस्मितो नृपो जड इवाजनि । तदोदायनमंत्री प्राह—‘राजन् ! हेमसूरिरपि अनेक-
विज्ञाने कुशली समस्ति’ । ततो देवबोध्यादिपरिवृतो राजा प्रातः सूरिं ननाम । ततः सूरिः पञ्चापि मरुतो निरुध्यास-
नात् किञ्चिदुद्धृत्य व्याख्यातुमारेते । तावत्पूर्वसंकेतितशिष्योऽधस्तारासनमाकर्षत् । सर्वेऽपि विस्मयं प्रापुः । ततः सूरयो
‘मम देवान् पश्य’ इत्युदीर्य श्रीचौलुक्यमपवरक आनिन्युः । तत्र समवसरणस्थान् चतुर्विंशतिं जिनेन्जान् चौलुकयाद्ये-

सुगमार्थः । चावार्थस्तु श्रीहेमसूरिमाहात्म्येन ज्ञेयः । स चायम्—

धंधुकनगरे मोढजातीयो(यश्च)ऽङ्गदेवो देवचन्द्रसूरिपार्थ्वे दीक्षां लब्धौ । क्रमाश्रेमसूरिरिति नाम दत्तं गुरुभिः । इतश्च पत्तने कुमारपादत्रयादे जाते हेमसूरिस्तत्रागत्योदयनमंत्रिणमपृच्छत्—‘राजाऽस्माकं स्मरति न वेति’ । उदयनेनोक्तं ‘नेति’ । ततः सूरिञ्जिरूचे—‘मंत्रिन् ! अत्र नृपं रहो ब्रूयाः अथ त्वया नव्यराज्ञीगृहे न स्वपनीयं’ । अत्रालेन तथा कारिते निशि विद्युत्पातात्तस्मिन् गृहे दग्धे राइयां मृतायां चमत्कृतो राजा तं जगाद—‘कस्येदं ज्ञानं ?’ । तेन याथातथ्यमुक्ते नृपो गत्वा सूरिं प्रणम्याह—‘पूज्य ! राज्यमिदं गृहीत्वा मामनुगृहाणेति’ । सूरिरुवाच—

“कृतज्ञत्वेन राजेन्द्र चेत्प्रत्युपचिकीर्षसि । आरमनीने तदा जैनधर्मे धेहि निजं मनः ॥ १ ॥”
राजाऽऽह—‘जगवहुक्तं करिष्येऽहम्’ । ततोऽन्यदा नृपः सोमेश्वरयात्रायै सूरिं सहाकार्य गतः । तत्रेतां नत्वा ‘जैना जिनादृते न नमन्ति’ इति द्विजैर्व्युद्भाहितो राजा सूरिं प्राह—‘जगवन् ! यूयं शिवं वन्दध्वं’ । सूरिः प्राह—

“नवबीजांकुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।

ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥ १ ॥

यत्र तत्र समये यथा तथा, योऽसि योऽस्य त्रिधया यथा तथा ।

वीतदोषकलुषः स चेन्नवानेक एव जगवन्नमोऽस्तु ते ॥ २ ॥

कृतसाध्वीवेष्टा सा राजादिबहुजने मिलिते विहारार्थमुद्यमिनः साधोरन्तिकमगल्य प्राह—“नगवन् ! नवदीपमसुं गर्ज-
मपर्याप्तं विमुच्य न युक्तं तव गमनं” इत्युक्त्वा मुनिं प्रति वस्त्राञ्चले व्यदगत् । ततो मुनिः प्राह—हे बाढे किमर्थम-
लीकोत्तयास्मान् प्रकोपयसि ? । साऽऽह—‘नालीकमेतत्’ । ततः शासनोन्नतित्वविधमानमुनिरवोचत्—“यदि मत्कु-
तोऽयं गर्जो नवेत्तदा तिष्ठतु, यदि च मत्कुतोऽयं गर्जो न स्यात्तदा तव कुर्हि नित्त्वा पततु” । इत्युक्ते गर्जो मह्यां
पतितः । तदा संभ्रान्ता साह—“मया द्विजवचनैरिदं कृतमकार्यं तत्क्षान्यतु” । द्विजा अपि वेपमाना मुनिपदौ
प्राप्तेः । साधुना श्रापः संक्षिप्तः । सर्वेऽपि मुनिदेशनया धर्मं चक्रः, जैनधर्मानिन्दां मुमुक्षुः । मुनिरपि उत्कृष्टतपोभिः
कर्माणि क्षयधित्वा मुक्तिं प्राप ।

इत्यञ्जितं काष्ठमुनेश्चरित्रं, श्रुत्वा तपांसि विविधानि (सीकृतमानि) कृत्वा ।
कुर्वन्तु नव्या जिनधर्मशोभां, निवृत्तिसौख्ये यदि वः स्पृहा चेत् ॥ १ ॥

इत्युपदेशप्रासादे तृतीयस्तंभे एकत्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३१ ॥

॥ अथ द्वात्रिंशत्तमं व्याख्यानम् ॥ ३२ ॥

। अथ पष्ठं विद्याप्रज्ञावकस्वरूपं वितन्यते ।

मंत्रतंत्रादिविद्याजिर्युक्तो विद्याप्रज्ञावकः । संघाद्यर्थे महाविद्यां प्रयुञ्ज (योज) यति नान्यथा ॥ १ ॥

स्तंभ.

३

॥ ६६ ॥

नतरतः श्रुतम् । ततो बहुर्वज्रां प्रति प्राह—‘अस्य ताम्रचूर्णस्यावरयं शिरो मलं देहि’ । तथापि कथञ्चित् प्रतिपन्नं । ततस्तं हत्वा पचनार्थमग्रावक्षिपत् । बहुकः स्नानाय गतः । इतः पुत्रो देखशादात आगात्, जोजनं चायाचत । विस्मृत्या मात्रा तस्मै तद्विरो दत्तं । ततः स पठनाय गतः । बहुक आगत्याशनायोपविष्टः । शिरोविहीनं पदं दृष्ट्वा तां पृष्ट्वा निर्णये कृते सोऽ-
वक्—‘पुत्रं हत्वा तद्विरःपदं त्वं चेद्ददासि तर्हि आवयोः प्रेमजंगो न स्यात्’ । तथा स्वीकृतम् । एतत्तद्भ्राज्या श्रुतं । ततो धात्री तं पुत्रं देखशादातः कटौ कृत्वा नगराजिर्गता पृष्ठचंपोद्याने क्रमात् प्राप । इतस्तत्पुरस्वामी निष्पुत्रो मृतः । ततोऽमात्यादिकृतपञ्चदिन्यैर्वनसुप्तस्स बाढः प्रमाणीकृत्य राज्येऽजिषिकः ।

इतः काष्ठश्रेष्ठी गृह आगतः । चत्वारि वस्तुन्यदृष्ट्वा शुक्रं पप्रह । शुक्रः प्राह—‘मां पञ्चरात्रिकासय, तदनु निर्ययः सर्वं वच्मि’ । ततः श्रेष्ठिना मुक्तदीकृतः तरौ स्थितस्तं प्रति बहुवज्रयोः संबन्धमवोचत् । तच्छ्रुत्वा श्रेष्ठी वैराग्येण दीक्षां जग्राह । नृपत्रयेन सविप्रा सा निर्गता दैवयोगात् पुत्रराज्यपुर आगता । काष्ठमुनिरपि विहरन् दैवयोगात्तत्रैव पुर आ-
गतः । अकस्मादज्जागृहे आहारार्थं गतः । वज्रा तं पतिमुपलक्ष्य दध्यौ—‘एष मामुपलक्ष्यिष्यति, तदा मां हि (हे) दधि-
व्यति’ । ततो त्रिदशमध्ये स्वाप्तरणं मुक्त्वा पूरुकरं चक्रे । सैन्यदोषे जाविते नटैर्नृपाम्ने नीतः । धात्र्या दृष्टः । तदनु नृपाय प्रोक्तं—‘तवायं पिता’ । ततो राज्ञा माता पितृहन्त्रीति ज्ञात्वा कर्षिता । राजा आद्ध्यो जातः । पितृगुरुमाग्रहेण स्वपुरे ररह । ततो राज्ञा सर्वेभ्यो गुरुवन्दनाय प्रत्यहमायाति । एवं प्रवचनोज्ञावनया प्रदेषमाणज्ञा द्विजास्तस्य द्विजा-
एषेवान्वेषयन्ति । तैरापन्नसत्त्वामेकां दासीं दृष्ट्वा प्रोक्तं—‘त्वमेतस्य साधोः कवंकं प्रयच्छ’ । दिर्जैर्न्येण द्योत्रिता सती

॥ श्रीजपदेशापासादे—

॥ तृतीयः स्तंभः ॥

॥ तृतीयः स्तंभः प्रोच्यते ।

॥ तृतीयः स्तंभः प्रोच्यते । तपस्वी प्रज्ञावकः ॥१॥

। अथ पञ्चमतपःप्रज्ञावकः (प्रज्ञावकः) । विज्ञेयः पञ्चमो नव्यैः स तपस्वी प्रज्ञावकः—

विविधानिस्तपस्यानिर्जनधर्मप्रकाशकः (प्रज्ञावकः) । अस्य कृत्वा वज्रा नार्था । सुतो देवप्रियो देवशास्त्रायां पठति स्म । श्रेष्ठिनो गृहेऽपत्या-
कंज्यः । अत्रार्थे काष्ठमुनेर्ज्ञातमिदम्—
राजगृहे काष्ठनामा द्रव्यः । तस्य कृत्वा वज्रा नार्था । सुतो देवप्रियो देवशास्त्रायां पठति स्म । श्रेष्ठिनो गृहेऽपत्या-
नीव त्रयः शुक्रसारिककुटुम्बः सन्ति, तथा एको ब्राह्मणपुत्रः स्वगृहे रक्षितः । स एकदा स्वगृह-
नारं स्त्रियाः शुक्रस्य
च दत्त्वा दहमीहेतवे विदेशेऽचलत् । अथ द्विजे यौवनं प्राप्ते वज्रा तेन सह सौह्यं बुभुजे । तौ संपुत्तौ दृष्ट्वा सारिका-
शुकं प्राह—‘पापरावेतावावां निवारयावः’ । शुक उवाच—
शुकं प्राह—‘पापरावेतावावां निवारयावः’ । शुक उवाच—
“जपदेशो हि मूर्खाणां, प्रकोपाय न ज्ञान्तये । पयःपानं जुजंगानां, केवदं विषवर्द्धनम् ॥ १ ॥”

“तु क्रिय सुण सत्ताव वरं मरणं मम अकाखि वि । मे तायस्स घरे न खमं अकज्जमेयारिसं दहुं ॥ १ ॥”
एवं वदन्ती सा सारिका वज्रयाऽग्नौ क्षिप्ता । ततः शुक्रो मौनं चकार । एकदा तस्य गृहे तपस्त्रियुगं निहार्थमागात् ।
एकेन वृद्धेन लघोरग्रे एतच्छोकं—‘अस्य कुर्कुटस्य समञ्जरि शिरो योऽस्ति, स राजा स्यात्’ । तद्वचनं तेन वडुर्केन कटक-
एकेन वृद्धेन लघोरग्रे एतच्छोकं—‘अस्य कुर्कुटस्य समञ्जरि शिरो योऽस्ति, स राजा स्यात्’ । तद्वचनं तेन वडुर्केन कटक-

अथैकदा राक्षा पृष्टौ सुरिद्विजौ—“अथ किं न विव्यति ?” । वराहेणोक्तं—“अथ पञ्चात्महरेऽमुकस्थाने सहसा जल-
दे वर्धति मंडलमध्ये द्विपञ्चाशत्पद्ममितो मत्स्यः पतिष्यति” । सुरिणोक्तं—“एकपञ्चाशत्पद्ममितो मंजलात्तसाद्दहिः पूर्व-
दिशि च” । ततः प्रदोषे गुरुकस्थाने पतितः । ततो राजा जिनधर्मे प्रपदे । वराहस्त्वपमानाद्दीक्षां दात्वाऽक्षानकष्टं कृत्वा
व्यन्तरो जातः । साधुषु न प्रबन्धव क्षेपवानपि । श्रावकेषु रोगानुत्पादयामास । शार्ङ्गेर्गुरुर्विक्रयः । गुरुन्निरुपसर्गहरं स्तोत्रं
पठनाथ शार्ङ्गेभ्यो दत्तं । तेन स व्यन्तरो मनागपि न प्रज्जवितुं क्षमः । तत्स्तोत्रमद्यापि स्मृतं विघ्नाद्युपहन्ति । ततः पञ्च-
मश्रुतकेवली बहुजीवान् प्रबोध्य स्वर्गं गतः ।

नद्रबाहुगुरुणा नृपबोधो, निर्मितः शुन्ननिमित्तबलेन ।
शासनोन्नतिकृते च नवद्भिः, स्वोद्यमः सपदि तेषु विधेयः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ द्वितीयस्तंभे त्रिंशं व्याख्यानम् ॥ ३० ॥

॥ समाप्तोऽयं द्वितीयः स्तंभः ॥

मपश्यं । तथापि निर्जयीञ्च ह्य सिंहाधो हस्तं ह्रिष्वा यावन्नमपसारयामि तावत्सूर्यः प्रत्यक्षीञ्चावक्र—‘वत्स ! वरं दृणी-
 ख्व’ । मयोक्तं—“यदि प्रसन्नोऽसि, तदा मां निजविमानेऽवस्थाप्य सकलं ज्योतिश्चक्रं दर्शय” । तदा सूर्येण दर्शितं चार-
 मानादि च प्रोक्तं । ततः कृतकृत्योऽहं जनोपकृतये नमस्त्रास्मि” । इति प्रशस्तिं श्रुत्वा जितशत्रुणा पुरोहितः कृतः ।

अथ स वराहः श्वेतांबरान्निन्दति । तदनेकैर्गुरुजनैः शार्ङ्गैः श्रुत्वा गुरुनाकार्यं प्रवेशमदोत्सवः पुरे कृतः । गुरोरगमनं
 श्रुत्वा स बाहं मन्दौ । अत्रान्तरे नृपगृहे पुत्र जटपन्नः । तस्य वराहमिहिरेण जन्मपत्र्यां वर्षशतायुः राजसमहं प्रख्या-
 पितं । ततः प्रसन्नीञ्चते नृपे तेनोक्तं—“सर्वे जनाः सहर्षं युष्मज्गृहे नृपबाहुं विना समायाताः । विहर्षस्य नृपबाहोर्देश-
 त्याग एव दंभो योग्यः” । ततो राज्ञा मंत्रिपार्श्वज्ज्ञापितं । श्रीसुरिजिरादिद्वंद्वं—“दौ द्वेभौ कथं कारणीयौ ? सप्तमे दिने
 विनालिकास्यादेतत्पुत्रस्य मरणं जावि” । मंत्रिणा नृपाय प्रोक्तं । तन्निमित्तं राज्ञा सर्वा विनालिकाः पुराद्वहिः कर्षिताः ।
 सप्तमे दिने धात्री सन्त्यं पाययितुं द्वारशाखाग्र जपविष्टा । इतोऽकस्मादर्गवा बाहस्य शिरस्यपतत्, मृतश्च सः । ततो
 राज्ञा वराहस्तिरस्कृतः । गुरुं नृपबाहुं नृपः प्राह—‘नवतैतदायुः कथं ज्ञातं ? तनुमुखान्मरणं नाञ्चत्, तर्कि ?’ । गुरु-
 णोक्तं—“अर्गवामुखे तद्रूपमस्ति, अस्मान्निः पुत्रजन्मसमये पूर्वस्नानायुर्निर्णीतं, अनेन तु पुत्रजननानन्तरं दास्या तुं-
 गपादपीतोपरि पादौ धृत्वा धटिकाताडनं कृतं, पश्चाज्ज्ञातं” । ततो वराहः स्निग्धः पुस्तकानि जले दीप्तं छग्नः गुरुणा
 निषिद्धः—“शास्त्राणि सर्वक्षोक्तान्छुक्रान्येव । यतः—

अमंत्रमकारं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अनाया पृथिवी नास्ति आन्नायाः खडु दुर्बजाः ॥ १ ॥

पश्चाज्जट्टेन सम्यगुक्तम् ।

श्रीबृहद्वादिशुलसिद्धसेनयोः, श्रुत्वात्रिधां तर्कविदोऽपि वादिनोः ।

मुञ्चन्त्यवश्यं वरदं त्यरातित, आकर्ण्य शब्दं करिणो यथा मदम् ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ द्वितीयस्तंत्रे एकोनत्रिंशं व्याख्यानम् ॥ २९ ॥

॥ अथ त्रिंशं व्याख्यानम् ॥ ३० ॥

अथ निमित्तस्वरूपं लिखते—

यो ह्यष्टांगनिमित्तानि शासनोन्नतिहेतवे । प्रोच्यते (वकि) प्रच्युज्यमानश्च (अ च) तुर्योऽयं प्रजावकः ॥ १ ॥

सुगमः । अत्रार्थे नञ्बहुस्वामिज्ञातम् । तच्चेदम्—

दक्षिणापथे प्रतिष्ठानपुरे नञ्बहुवराहमिहिरौ धौ बान्धवौ प्राज्ञौ यशो नञ्गणन्युत्पार्थ्वे प्रवव्रजतुः । क्रमादप्रजश्चतुर्दशपूर्वां सूरिरासीत् । दशवैकादिकावश्यकादिदशग्रन्थानां स निर्युक्तिमकरोत् । वराहस्तु ज्ञानगर्वेणप्रजपार्थ्वे सूरिपदं याचते । गुरुणोक्तं—‘विडुषोऽपि सदर्पस्य सूरिपदं न देयं’ । एतत्तस्मै न सस्वदे । ततो द्विजवेषं पुनर्जग्राह । लोकेषु स्वां रूपातिं प्रथयामास—“अहमा बाह्यात्सदा लग्नविचारे एव तिष्ठामि । मयैकदा पुराद्बहिः शिलायां लग्नं न्यासीकृतं । तत्तथास्यं मुक्त्वाहं स्वस्थाने गतः । यावत् स्वपिमि तावत्तस्मृतं । ततो मार्तुं तत्र यामि स्म । तत्र लग्नस्थाने पञ्चास्य-

ततो मध्ये गतः सूरिर्दत्तासने स्थितः श्लोकचतुष्टयं चतुर्दिक्षु पपाठ—

“अपूर्वेषं धनुर्विद्या जवता शिकिता कुतः । मार्गणौघः समन्थेति गुणो याति दिगन्तरम् ॥ १ ॥
सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीः करसरोरुहे । कीर्तिः किं कुपिता राजन् येन देशान्तरं गता ॥ २ ॥
सर्वदा सर्वदोऽसीति मिथ्या रवं स्तूयसे बुधैः । नारयो ज्ञेजिरे पृष्ठं न वक्त्रः परयोषितः ॥ ३ ॥
कीर्तिस्ते जातजाड्येव चतुरंजोधिमज्जनात् । आतपाय धरानाथ गता मार्तकमंजलम् ॥ ४ ॥”

श्रुत्वा राजा तुष्टो जगौ—‘चतुर्दिग्भाज्यं गृहाण’ । गुरुः प्राह—‘अस्माकं निर्ग्रन्थानां राज्येन किं कार्यं ? ’ ततो
ऋषोऽवक्—‘तर्हि किमिहसि ? ’ । गुरुराचष्ट—“ओंकारपुरे चतुर्धरं जिनप्रासादं शिवप्रासादाड्यच्चं कारय । तत्र पार्श्व-
प्रतिमां प्रतिष्ठापय” । ततो राजा सिद्धसेनप्रोक्तमचीकरत् ।

ततः सूरिन्धो दक्षिणस्यां प्रतिष्ठाने प्रासः । स्वायुरन्तं ज्ञात्वाऽनशनेन स्वर्गलोकमलं चक्रे । संधेन तज्जलस्य तं वृत्तान्तं
ज्ञापयितुं वाममी जट्टश्चित्रकूटे प्रस्थापितः । तद्गण्डे पुनः पुनः श्लोकपूर्वार्धं पठति स्म । यथा—

“द्दानीं वादिखद्योता द्योतन्ते दक्षिणापथे ।”

तदा सिद्धसारस्वतया सूरिर्जगिन्या जणितं—

“नूनमस्तंगतो वादी सिद्धसेनद्विवाकरः ॥ १ ॥”

यनं श्रुत्वा जातजातिस्मृतिगुरुपार्श्वे गत्वा पृष्ठवान्—‘किं यूयं तद्विमानादिहागताः’ । तैरुच्ये—‘तत्स्वरूपं सर्वज्ञाया-
जानीमः’ । स प्राह—‘तत्केन प्राप्यते ?’ । ‘चारित्र्येण’ इति श्रुत्वा दीक्षां जप्राह । ततः सदा तपसोऽद्धमः प्रादस्मान्-
नेऽनशनेन तस्थौ । तदा प्राग्नवापमानिता पत्नी शिशुयुता भृगाद्व्यागता । त्रिचिर्यामैर्नक्षत्रमाणः तुर्ये यामे तद्विमाने
गतः । तद्वैराग्येण नद्या एकां गुर्विणीं वधूं मुक्त्वा शेषाग्निः सार्धं प्रव्रजिता । गुर्व्याः सुतेन स्वपितृमृत्युस्थानेऽयं प्रासादः
कृतः । तन्मध्य इदं विंबं न्यासीकृतं । क्रमाद्विप्रैरत्र दिगं स्थापितं । तन्मण्डकां स्तुतिं कथं सहते ?” ।

एवं निशम्य इदं विंबं न्यासीकृतं । क्रमाद्विप्रैरत्र दिगं स्थापितं । तन्मण्डकां स्तुतिं कथं सहते ? । यतः—
एवं निशम्य तत्पूजार्थं ग्रामशतान्यदत्त विक्रमार्कः । ततो महर्षिं साह—“को नाम त्वत्समानो महर्षिः ? । यतः—

अहयो बहवः सन्ति नैकनक्षत्राण्यद्विष्टाः । एकः स एव शेषः स्याद्भूरित्रीधरणकमः ॥ १ ॥”

इति स्तुत्वा सखाद् निजं धाम जगाम । तत्प्रभावनाया तुष्टेन संघेन शेषपंचवर्षाणि प्रसादपदे मुक्त्वा सूरीन्द्रश्चक्रे ।
ततः कुवादितिमिरदिवाकर श्रोकारपुरं प्राप्तः । तत्र श्राद्धैः स विहस्रः—‘स्वामिन्नत्र मिथ्यात्विनोऽहं चैतलं कारयितुं
न ददन्ते’ । ततो वादीन्द्रो हस्तन्यस्तचतुःश्लोको विक्रमार्कराजधारे गतः । प्रतिहारः सूरिदत्तश्चोक्तं नृपाय ददौ—

“त्रिहृदिहृदुरायातस्तिष्ठति द्वारि वारितः । हस्तन्यस्तचतुःश्लोकः किं वागव्रति गव्रति ? ॥ १ ॥

ततो राजा प्रतिश्लोकं प्रेषितवान्—

“दीयते दश लक्षाणि शासनानि चतुर्दश । हस्तन्यस्तचतुःश्लोको यद्भागवतु गव्रतु ॥ १ ॥”

दोषाच्च गर्वितः सन् सिद्धसेनः संघं प्रत्याह—‘संघानुमत्या सिद्धान्तं संस्कृतं कुर्वे’ । संघोऽप्यनवद्यं जगौ—

“बालस्त्रीमन्दमूर्खाणां नृणां चारित्रिकांक्षिणाम् । अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥ १ ॥

प्रज्ञावद्योग्यानि तु चतुर्दशापि पूर्वाणि संस्कृतान्येव श्रूयन्ते । तदेवं जिनाद्याशातनया प्रौढप्रायश्चित्तमापन्नं” तद्वृत्त्या-
गुप्तीकृतसाधुद्विगः कृतावधूतरूपः कृतभौनः संयमयुक्तः संघानुज्ञया जनाज्ञात एव विहरन् सप्तवर्षान्ते लज्जयिन्यां मद्या-
कालेद्यप्रासादमधितस्थौ । धूर्जटौ पादं दत्त्वा न प्रणमति न वन्दते । ततः कौतुकाक्रान्तः क्षमाकान्तस्तत्रागत्य तं प्रोचे—
‘महेश्वरं कथं न वन्दसे’ । सूरिरुचिवान्—‘अयं देवोऽस्मत्सत्त्वनादिकं ज्वरादितो मोदकमिव न सहते’ । दृपोऽवक्—‘जो
जदिव ! किमिदं ज्ञापसे ? कुरुष्व स्तुतिं’ । ततस्तेन—

स्वयंश्रुवं श्रूतसहस्रनेत्रमनेकमेकादरजावर्दिगम् ।

अव्यक्तमव्याहृतविश्वजोकमनादिमध्यान्तमपुण्यपापम् ॥ १ ॥”

इत्यादिवीरघात्रिंशद्घात्रिंशिका कृता । ततः समहिमां श्रीवामेयस्तुतिं विदधे । तत्र कल्याणमन्दिरेकादशहत्तविधाना-
वसरे स्मरारिचिह्नं द्विधा श्रुत्वा णात्कारपूर्वमवन्तिपार्श्वविं प्रकटीवश्रुत्वा । विस्मितो विक्रमार्कः पृच्छति स्म—‘केनायं
निर्मितो देवः ?’ । गुरुराह—

अवनत्यां जज्ञान्यां जातोऽवन्तिमुकुमादो घात्रिंशत्पत्नीश एकदा गवाहस्य आर्यसुहृत्स्तिनो नद्विनीगुहमवर्णनाध्य-

दृष्टे । एका सर्पविद्या यथात्रोत्पन्ने कार्ये मांत्रिकोऽन्निमंज्य यावतः सर्पान् जलाशये क्षिपति, तावन्तोऽश्ववारा निःसृत्य परसैन्यं विजित्याहशीजवन्ति । द्वितीया चूर्णयोगार्धमकोटी निषद्यते । अग्रे वाचयन्तं तं निषिध्य देव्या पुस्तिकाऽपजह्रे, संज्ञोऽपि मिदितः ।

ततः कुमारपुरे सूरिर्यथौ । तत्र देवपालनृपो गुरुं नत्वा प्राह—“मम सीमन्नृपा राज्यं जिघृक्षुव आगच्छन्ति, यदि यूयं कृपां मयि कुरुथ तर्हि राज्यं स्थिरं स्यात्” । उमित्युक्त्वा विद्ययाचार्येणाह्वे वैरिवदं ज्ञप्तं । ततो राजा जैनी जातः, सूरिवेकान्तजकश्च । ततः प्रत्यहं नृपाग्रहेणाचार्याः सुखासनासीना वन्दिन्निः स्तूयमाना राजकुले ब्रजन्ति । तत्प्रमाद-परं तं वृक्षवादी निशम्य वेषं परावर्त्य तत्र प्रासः । राजकुले ब्रजन्तं तं दृष्ट्वा एकत्र सुखासनदर्शने स्वस्कन्धं ददौ । तदा मदभृतचेताः भ्योक्त्वपिपदीमगदीत—

‘शूरिजारजराक्रान्तः स्कन्धोऽयं तव बाधति ।

वृक्षवाद्याह—

‘न तथा बाधते स्कन्धो यथा बाधति बाधते ॥ १ ॥’

ततः शंकितेन तेनाचिन्ति—‘मङ्गुरं विना मञ्जुके को नामावधं वदति ?’ इति ध्यात्वासनाञ्जतीर्य तस्य पादयोः पपात । स्वप्रमादमालोच्य राजानमापुह्य तैः सह विजह्रे ।

ततो वृक्षवादिनि स्वर्गे गतेऽन्यदा मगधयाणमित्यादिप्राकृतपाठे लोकोपहासलज्जित आवाहयत्संस्कृतान्यासात् कर्म-

तल्लन्दसा दोधकशब्देन नृत्यङ्गिणैः प्रोचे—‘अनेन सूरिणाऽसौ द्विजो जितः’ । इति तैर्निन्दितः साह—‘नगवन् ! मां प्रवाजय’ । गुरुराह—‘आवां राजसन्नाथां गह्वावो वादहेतवे’ । ततस्तत्र गतौ । तत्रापि जितः स सत्यप्रतिज्ञो दीक्षां जग्राह । क्रमेण सिद्धसेनदिवाकर इति विरुदं दत्त्वा सूरिनिः स्वपदे स्थापितः ।

नव्याङ्गुजानि प्रबोधयन्तमवन्त्यां समगल्लन्तं वादीन्द्रसूरिं विक्रमार्को वीह्य सर्वज्ञपुत्रपरीक्षार्थं मनसैव नमश्चक्रे । सूरिस्तु तस्मै धर्मदानं वज्राण । तदा मेदिनीपतिः प्राह—‘हंहो सूरिन्द्वाः ! अनमज्ज्योऽव्यसन्धं धर्मदानः कथं दीयते ?’ सूरिणाऽज्राणि—‘चिन्तामणिकोटिजिरपि कुर्वन्नोऽयं, त्वं चास्मान्नमनसैवानमः, तेन तुज्यं धर्मदानः प्रादायि । दीर्घायुर्नैव वर्यते यदि पुनस्तन्नारकाणामपि, सन्तानाय च पुत्रवान् यदि पुनस्तरकुर्कुटानामपि । (अर्थो न्दोहकुलाश्रिते नरपतौ संपूर्णं उद्गीह्यते,) तस्मात्सर्वसुखप्रदोऽस्तु नवतां श्रीधर्मदानः श्रिये?’ ततस्तुष्टो राजा—

धर्मदान इति प्रोक्ते द्वाडाड्भितपाणये । सूरये सिद्धसेनाय ददौ कोटिं धराधिपः ॥ १ ॥

निःसंगिनिस्तद्व्याग्रहणे संधैर्जाणोष्कारादौ उपयोगः कृतः ।

अथ सूरिश्वित्रकूटे गतः । तत्रैकः स्तंभः । तन्मध्ये पूर्वान्नायपुस्तकं गुप्तीकृतं । तं जलादिजिरनेद्यौषधमयं वीह्य सूरिस्तस्य गन्धं गृहीत्वा प्रत्यौषधैराहोदनेनाम्बुजवद्विकसितं कृतवान् । तत्रैकां पुस्तिकामुन्मुह्य वाचयताद्ये पत्रे द्वे विधे

इतिमंत्रेण पत्रपुष्पफलान्वितं चकार । तदा तन्नाम्नैव वादिनो विप्रद्वुष्टुः वैनतेयनाम्ना नागा द्वाततो गुरुभिः स्वपदे स्थापितः । इतश्च विक्रमार्कमान्यो देवर्षिद्विजः । तत्पत्नी देवश्रीः । तयोः स्रुतः सिद्धसेनाभिधानः प्रज्ञाभिधानतया जगदपि तण्वज्जण्यति मिथ्यात्वत्वात् । यतः—

वृश्चिको विषमन्त्रेणाप्यूर्ध्वं वहति कंटकम् । विषनारसहस्रेऽपि वासुकिर्नैव गर्वितः ॥ १ ॥

यो मां वदे जयति तस्याहं शिष्यो जगामीति प्रतिज्ञां वहन् क्रमाद्बृध्वादिनः कीर्तिं श्रुत्वा तामसहिष्णुत्वात्संमुखं सुखासनासीनोऽनेकह्यवृत्तो ऋगुपुरासन्नं गतः । तत्र मार्गे बृध्वादी मिलितः । परस्परमादापे प्रवृत्ते सिद्धसेनोऽवादीत्—‘वादं देहि’ । सूरिणोच्चे—“एवमस्तु । परमत्र केऽपि न सन्याः । तान् विना वार्दे कथं जयपराजयव्यवस्था ?” । गर्वो(तदो)ह्येव तेन प्रोक्तं—‘इतो गोपालका जवन्तु’ । गुरुराह—‘तर्हि ब्रूहि यथेष्टं’ । तत जच्चैःस्वरं तर्ककर्कशसंस्कृतेऽनहपज्जदपं चक्रे । क्रमाज्जोपरुक्तं—“अहो ! असौ वाचाटः किमपि न वेत्ति, केवलं कासर इव पूत्कारं कुर्वाणः कर्णौ पीनयति । तेनमं धिक् । हे बृध्वा त्वं ब्रूहि कर्णसुखदं” । अथावसरङ्गः सूरिर्गणहन्दसा नृत्तनिमित्तमुत्तालतालदानपूर्वकमेवमवादीत्—“न वि मारिदं न वि चोरिदं, परदारगमण निचारिदं । श्रोवाश्रोवं दाइदं, सर्णिं टगटगजाइयदं ॥ १ ॥ गहु गोरस गोरमी, गज गुणिजणनि गान । ठ गग्गा जो इहां मिदे, तो सग्गाह इयुं काम ॥ २ ॥ चून्तो चमरी चूंदमी, चोदि चरणो चीर । ठहुं चच्चे सोहे सदा, सोहव तणुं सररी ॥ ३ ॥”

वादीनकंवीरवदेवसूरयः, स्यादादरलाकरग्रन्थदेशकाः ।

वादीनकंवीरवदेवसूरयः, स्यादादरलाकरग्रन्थदेशकाः ।
(दिगम्बरं कौमुदचन्द्रमाहवे,) जितवेह प्रापुर्जनशासनश्रियम् ॥ १ ॥

कौमुदचन्द्रं कुमतिं दिगम्बरं (दिगम्बरं कौमुदचन्द्रमाहवे,) जितवेह प्रापुर्जनशासनश्रियम् ॥ १ ॥
॥ इत्यवदिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ द्वितीयस्तंत्रेऽष्टविंशं व्याख्यानम् ॥ १८ ॥

॥ अथैकोनत्रिंशं व्याख्यानम् ॥ १९ ॥

अथ वाद्योग्यनरस्वरूपं प्रकाशयते—
अथैकोनत्रिंशं व्याख्यानम् ॥ १९ ॥

नयन्यायप्रमाणाणि प्रोक्तानि यानि शासने । तानि तथैव जानाति स वादे कुशलीनवेत् ॥ १ ॥
अत्रार्थे वृद्धवादिसुरिज्ञातम्—
खन्दिवाचार्यपार्श्वे गृहीतदीप्तो दृष्टो मुकुन्दनामा विप्रो बाढस्वरेण राज्ञौ

विद्याभरणे श्रीपादद्विसप्तद्विसन्ताने खन्दिवाचार्यपार्श्वे गृहीतदीप्तो दृष्टो मुकुन्दनामा विप्रो बाढस्वरेण राज्ञौ
विद्याभरणे श्रीपादद्विसप्तद्विसन्ताने खन्दिवाचार्यपार्श्वे गृहीतदीप्तो दृष्टो मुकुन्दनामा विप्रो बाढस्वरेण राज्ञौ
विद्याभरणे श्रीपादद्विसप्तद्विसन्ताने खन्दिवाचार्यपार्श्वे गृहीतदीप्तो दृष्टो मुकुन्दनामा विप्रो बाढस्वरेण राज्ञौ

पठन् गुरुणेति निषिद्धः—‘हे वास ! राज्ञौ बाढस्वरेणाध्ययनं नोचितं’ । अथ स दिवसेऽपि बाढशब्देन पठन् श्रावकै-

रजाणि—‘किमसौ मुशवं पुण्याधिप्यति ?’ । ततो नृशं खिन्नो विद्यार्थी ब्राह्मीदेवग्रमे एकविंशतिमुपवासांश्चक्रे । संतुष्टा

साह—‘सर्वविद्यासिद्धो नव, तपसाहं बुष्टा तुभ्यं’ । ततश्चतुष्वप्ये मुशवं प्राप्तुकजद्वैरन्निषिन्वाह—
साह—‘सर्वविद्यासिद्धो नव, तपसाहं बुष्टा तुभ्यं’ । ततश्चतुष्वप्ये मुशवं प्राप्तुकजद्वैरन्निषिन्वाह—

“अस्मादृशा अपि जना नारति त्वत्प्रसादतः । नवेयुर्वादिनः प्राज्ञा मुशवं पुष्यतां तदा ॥ १ ॥”

“स्वद्योतद्युतिमातनोति सविता जीर्णोर्णनाग्राव्यह्यामश्रयते शशी मशकतामायान्ति यत्राद्रयः ।
 द्रुहं वर्णयतो नत्रस्तव यशो जातं स्मृतेर्गोचरं तत्स्मिन् त्रमरायते नरपते वाचस्ततो मुद्रिताः ? ॥ १ ॥”
 इति नृपं प्रत्याशिषं ददौ । ‘वाचस्ततो मुद्रिता’ इति तदीयापशब्देन सन्यास्तं स्वहस्तवन्धनमिति विमृशतो मुमुदिरे ।
 अथ देवाचार्याः—

“नारीणां विदधाति निर्दृतिपदं श्वेतांबरप्रोद्धसत्
 कीर्तिस्फातिमनोहरं नयपथो विस्तारन्नंगीयहम् ।
 यस्मिन् केवलिनो विनिर्मितपरोत्सेकाः सदा दन्तिनो
 राज्यं तज्जिनशासनं च नवतश्चौडुक्य जीयाच्चिरम् ॥ १ ॥”

नृपं प्रतीमामाशिषं ददौ । अथ वादिना स्खलितगिरा कियत्स्वपक्षोपन्यासप्रान्ते पृष्ठः श्रीदेवपादो बृहज्जतराध्ययन-
 दृत्तेश्वतुरशीतिविकटपातुञ्जचार । तद्वचनान्यवधारयितुमहमः काष्ठावसनी नृयस्तमेवोपन्यासं समन्यर्थितवान् । ततः
 श्रीदेवाचार्येणानेकयुक्तिरिस्तिरस्कृतो निर्जितोऽहमिति स्वयमुच्चरन् सिञ्चराजेन पराजितव्यवहारपदापक्षरेणपसार्य-
 माणः आर्तध्यानं प्राप्य क्रमादिपेदे । नृपेण सूरयो महामहपूर्वकं श्लाघिता जैनशासनं प्रज्ञावयामासुः ।

“केवलं हि हुञ न जुञद्, चीवरसहिअस्स नहि निवाणं। इहो हुवा न सिज्जद्, एयमयं कुसुमचंदस्स॥१॥”

अथ सितांवराणामुत्तरः—

“केवलं हि हुञ वि जुञद्, चीवरसहिअस्स अहि निवाणं ।

इहि हुवा वि सिज्जद्, मयमेयं देवसूरीणं ॥ २ ॥”

इति । निर्णयवादस्थलवासरे श्रीसिद्धराजान्यणै षड्दर्शनप्रमाणवेदिषु सन्येषु समुपस्थितेषु कुसुमचन्द्रवादी पुरोवाद्यमान-
भिर्ममो राजसत्तायां नृपप्रसादीकृतसिंहासने निषसाद । प्रभुश्रीदेवेन्द्रसूरयश्च हेमचन्द्रमुनीन्द्रसहिताः सत्तायां सिंहा-
सनमेकमेवात्तंचक्रुः । अथ दिग्बलवादी स्वयं ज्यायान् किंचिद्व्यतिक्रान्तशैशवं श्रीहेमहिमरहिं प्रति ‘पीतं तर्कं
नवता’ इत्यन्निहिते श्रीहेमाचार्यसं प्रति—‘हे जरात्मते ! किं ब्रवीव्यसमञ्जसं ? श्वेतं तर्कं, पीता तु हरिज्जा’ । इतिवा-
क्येनाधःकृतो ‘युवयोः को वादी ?’ इत्यपृहत् । श्रीदेवेन तत्तिरस्करणाय ‘अयं नवतः प्रतिवादी’ इत्यन्निहिते स ग्राह—
‘मम वृद्धस्थानेन शिशुना सह को वादः ?’ । इत्याकर्याहमेव ज्यायान्, नवानेव शिशुः, योऽद्यापि कटीदोरकमपि नादत्से,
निर्वसनश्च । इत्थं राज्ञा तयोर्वितंतायां निषिद्धायां पणवन्धो मिथः समजनि—“पराजितैः श्वेतांबरैर्दिगंबरत्वमंगीकार्यं,
दिगंबरस्तु देशत्यागः” । इतिपणवन्धादनु स्वदेशकदंकनीरुजिर्देवाचार्यैः सर्वानुवादपरिहारपरैर्देशानुवादपरायणैस्तं
प्रति प्रथममूचे—‘नवान् कक्षीकरोतु पदं’ । ततः सः—

१ ‘इयमयं सियवयस्स’ इति चतुर्थपादः क्वचित्.

स्तंभ.

३

॥ ५९ ॥

प्राहिणोत् । ह्यपामुखे गुप्तवेषतया तत्र गतः । तेन कस्यचित्प्रतिहिते अहं देवः । देवः कः ? अहं । अहं कः ? त्वं भ्रा ।
भ्रा कः ? त्वं । त्वं कः ? अहं देवः । इति चक्रग्रमं ग्रमयन्नात्मानं देवं दिगंबरं च आनं संस्थाप्य यथागतं जगाम । तेन
चक्रदोषप्राप्त्यकरणेन विषादसंपर्कित—

“हंहो श्वेतपटाः किमेव विकटाटोपो किरसंतं कितैः, संसारावटकोटरेऽतिविकटे जुग्धो जनः पात्यते ।
तत्त्वातस्वविचारणासु यदि वा हेवाकलेशस्तदा, सत्यं कौमुदचन्द्रमं प्रियुगलं रात्रिदिवं ध्यायत ॥१॥”
इति तद्वचितां कवितां निर्माय स सूरीन् प्रति प्राहिणोत् । तदनु तच्चरणपरमाणुर्बुद्धिर्वैजयागणितचाणक्यः पंक्तिमाणिक्यः
कः कंवीरवकंवकेसरसटानारं स्पृशत्यंघ्रिणा, कः कुन्तेन शितेन नेत्रकुहरे कंदूयनं कांक्षति ।
कः सन्नहति पद्मगेश्वरशिरोरत्नावतंसश्रिये, यः श्वेतांबरशासनस्य कुरुते वन्द्यस्य निन्दाभिसाम् ॥२॥

अथ रत्नाकरः—

“नम्रैर्निरुद्धा युवतीजनस्य, यन्मुक्तिरलं प्रकटं हि तत्त्वम् ।

तत्किं वृथा कर्कशतर्ककेवौ, तवात्रिदाषोऽयमनर्थमूलः ॥ ३ ॥”

इति तं प्रति सोपहासं प्राहिणोत् । अथ नृपराज्ञी कङ्कीकृतनम्रपद्मा सन्धान् तज्ज्ञाय च नित्यमुपरोधयन्ती तत्पद्मपात-
मुज्ज्वलं चकार । ततः कुमुदशशीति त्रापां प्रेषयामास—

आख्यान.

३८

॥ ५९ ॥

विरक्ता सगुत्रा दीक्षां जग्राह । ततो मध्येन नयचक्रग्रन्थः कथंचित्प्राप्य बौद्धान् विजित्य शिखादित्यः स्वशिष्यीकृतः ।

श्रीमद्ववादिविरितं जिनशासनीयतेजःसमुन्नतिपवित्रमिदं निशम्य ।

त्रय्याः कवित्ववचनाद्विविचित्रलब्ध्या प्रोज्ञावयन्तु जिनशासनमार्हतं ज्ञोः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादस्य वृत्तौ सप्तविंशं व्याख्यानम् ॥ २७ ॥

॥ अथाष्टाविंशं व्याख्यानम् ॥ २८ ॥

अत्रार्थेऽन्योऽपि प्रबन्ध आविष्कृत्यते—

तर्ककर्मशवाक्येन बुद्धिशास्त्रिमहारमना । जेतव्या वादिनः सद्यः शासनोन्नतिहेतवे ॥ १ ॥

स्पष्टः । ज्ञावार्थस्तु ज्ञातेनानेन चिन्त्यः—

पत्तने श्रीसिद्धराजसंसदि आशावसनः कुमुदचन्द्रवादी समगात् । नृपेण मातामहशुररित्यादिना सत्कृतो नृपदत्ता-
वासे तस्थौ । नृपेण हेमचन्द्रसूरयो वादार्थं पृष्टास्ते वादिविद्याविदं वादीत्रकंवीरवं प्रादुः । अथ राज्ञा प्रणिधिभिः श्रीदे-
वसूरय आहूताः । ते पत्तनं प्राप्य नृपोपरोधाप्राग्देवीमाराधयामासुः । तथा तु जकं “वादिवैतादीयश्रीशान्तिस्मृतिरिक्तोत्तरा-
ध्ययनवृत्तौ दिगंबरवादस्थले चतुरशीतिविकल्पजादोपन्यासे त्रयवन्निः प्रतन्यमाने दिग्वाससो मुखं मुद्रितं त्रविष्यतीति” ।
ततो देवसूरिः रत्नप्रज्ञाख्यं प्रथमं विनयेयं गुप्तवृत्त्या कुमुदचन्द्रसन्निधौ प्रैषीत् । कस्मिन् शास्त्रे कुशलोऽयमिति ज्ञानाय

प्रत्युक्ते तच्चारणानुष्ठया 'वरं वृणु' इत्युक्तो मन्त्रः प्राह—'नयचक्रपुस्तकं देहि' । तथा दत्तं लब्ध्वाऽधिकं शुशुचे । ततो गुरुरभिर्मन्त्रः सूरिपदे स्थापितः । तेन चतुर्विंशतिसहस्रमितं पद्मचरित्रं चक्रे ।

ततो नृशुक्रञ्च शिलादित्यनूपोपान्ते बुद्धानन्देन सार्धं वादश्चक्रे परमासीं यावत् (क्वचिद्ग्रन्थे तु पङ्क्तिर्नी) नयचक्राभि-
प्रायेण पूर्वपक्षे कृते तद्वधारणाद्वर्मा वाङ्मो बाहुकं स्मृत्यै खटीहस्तोऽखिवत्, तद्विस्मृत्या खिन्नो हृत्स्फोटनेन मृतः ।
प्रातः स्नासनसुष्या तत्स्वरूपं ज्ञापयित्वा मन्त्राचार्यमुपयुपरि पुष्पवृष्ट्यादि चक्रे । राज्ञा च वादिमदन्नंजकविरुदं ददे । तेन
राज्ञा तद्देशाश्विर्वासिताः सौगताः पुनर्नागताः ।

एष संवन्धोऽन्यत्र राजशेखरसूरिकृते ग्रन्थे त्वेवम्—

खेटकपुरे देवादित्यद्विजपुत्री विधवाभूत् । कस्मादपि गुरोः सौरं मन्त्रं प्राप्य तथा ध्यातः । ततः सूर्योऽन्येत्य तां
शुक्लवान् । तेन सा सगर्भाभूत् दिव्यशक्तेः । आपन्नसत्त्वा पित्रोपावन्धा । सम्यक्स्वरूपकथने द्विया वलन्त्यां प्रेषिता ।
तत्र तथा पुत्रीपुत्रौ जनितौ । पठन्तौ देवशादिकैरपितृक इति प्रोक्ते मातरं पप्रह्य सुतः—'को मे पितेति' पृष्टे 'न
वेद्मतीति' मात्रोक्ते पुत्रः खेदान्मर्तुमिहन् साहाय्यं सूर्येणोचे—'वत्स ! अहं ते पिता । यस्त्वां परान्नवति स कर्करेणान-
नेन वध्यः, पश्चात्कर्करस्तवान्तिकं समेष्यति" । ततः स सर्वभिन्नास्तथा झनं वलन्तीशेन तर्जितः । तमपि तेन हत्वा स्वयं
राजा जज्ञे शिलादित्यो जैनः शत्रुञ्जयोच्चारकारी स्वस्वसारं नृशुपुरेशाय ददौ । तस्याः सुतो मन्त्रः । अन्यदा देशत्याग-
प्रतिज्ञापूर्वं वलन्त्यां वादे देवाद्बौद्धैर्जिते सर्वे जैनर्षयो विदेशेऽगुः । नृपो बौद्धोऽन्नवत् । तत्स्वसा पशुमृत्या

चार्वर्कोऽध्यक्षमेकं सुगतकण्डुजौ सानुर्नानं सश्राब्दं,
तद्वैतं पारमार्थः सद्वितमुपमया तन्नयं चाक्षपादः ।
अर्थार्पित्या प्रज्ञाकुट्टदति तदखिलं मन्यते नष्ट एतत्

स्वान्नाव्ये द्वे प्रमाणे जिनपतिगदिते स्पष्टतोऽस्पष्टतश्च ॥ १ ॥

तदुक्ता ये ग्रन्थास्तेषां वदाम्यतिवादी जेय इत्यर्थः । ज्ञावार्थस्तु मल्लवादिचरित्रादवसेयः । तच्चेदम्—

चट्टगुक्छे राजसमक्षं वादे कृते जितानन्दसूरिवित्तनया बौद्धेन जितो हििया वलन्यां गतः स्वज्ञगिर्नीं छुर्दन्नदेवीमजि-
तयशोयक्षमल्लाख्यपुत्रत्रयान्वितां प्रतिबोध्य प्रामाजयत् । तैर्नेयचक्रवाढं विना सर्वाणि शास्त्राख्यधीतानि । त्रिषु मध्ये विरो-
धेण गल्लः प्राज्ञो जातः । “पञ्चमपूर्वोद्धृतसाधिषायकदादशारनयचक्रग्रन्थः प्रत्यारं महामहेन पवनाहः कोशस्थः कस्यापि
न दर्शनीय” इति स्वसारं साधीं सम्यग्र न्रदापयित्वा गुरवोऽन्यत्र विजहः । मल्लः कौतुकाज्जहस्तपुस्तकमुन्मुख्य यावत्—
“विधिनियमनंगवृत्तिव्यतिरिक्तत्वादनर्थकमवोचत् । जैनादन्यहासन्नमनुतं न्नवतीति वैधर्म्यम् ॥१॥”
इति प्रथमामार्गमवाचयत्तावच्छ्रुतदेव्या पुस्तके हतेऽतिविषणो मात्रा संवेन चोपलब्धो ग्रन्थप्राप्तिं यावद्विकृतिनिषे-
धमकरोत् । तदेवं केवलवद्वपारणस्तपस्तेपे । चतुर्मास्याः पारणे संवेनात्यागृह्य विकृतिं आहितः । ततः संघाराकृष्टुत-
देव्या परीक्षार्थं निक्षि ‘के मिष्टा’ इत्युक्ते मल्लेनोक्तं ‘वद्वानः’ । षणमास्यन्ते पुनः ‘के न’ इति तयोक्ते ‘मुड्डवृते न’ इति तेन

यित्वा मया नोक्तव्यं' इत्यग्निप्रहं लब्धौ । मुक्तर्षिलिङ्गः स तथा सह जोगान् शुद्धानो दिनं दिनं प्रति दश दश जनान् प्रबोधय
दीक्षां प्रादयामास । अन्यदा द्वादशावदान्ते नोजनवेलायां जातायामपि यदा दशमः स्वर्णकारनरो नाबुधत्, तदा
द्वित्रिवारं सिद्धान्ते विरसीयते मुहुर्वैश्यया स आहूयते ।

तेनोक्तं दशमो नाथ प्रबुद्धः साह सस्मितम् । नव रत्नमेव दशमः स्वाभिन्नोभित्युवाच सः ॥ १ ॥
आग्रहं कुर्वतीं तां तृणमिव त्यक्त्वा जितपार्श्वं पुनर्दीक्षां तपस्यां चाददे । खड्गश्चरितमालोच्य त्रिदिवालयं जगाम ।

द्रुहं जनानागमवाक्यतो ये, विबोधयन्त्यङ्गन्नवाग्निनन्दिनः ।

ते नन्दिषेणादिवदाप्य जोगान्, क्रमेण सिद्धिश्चियमाप्नुवन्ति ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंत्रे षड्विंशतितमं व्याख्यानम् ॥ ३६ ॥

॥ अथ सप्तविंशतितमं व्याख्यानम् ॥ ३७ ॥

। अथ तृतीयप्रज्ञावकद्वयमाविक्रियते ।

बलारुपमाणप्रश्नानां सिद्धान्तानां बलेन वा । यः स्यात्परमतोष्ठेदी स वाद्विप्रतिज्ञावकः ॥ १ ॥

सुगमम् । नवरं प्रमाणाति सौगताहुक्तानि । यदुक्तम्—

अत्रान्तरे वैजारागिरौ श्रीवीरजिनः समवसृतः । श्रेणिकात्रयनन्दिषेणादयो वन्दनार्थं गताः । देशनान्ते श्रेणिकेन स्वामिनां पुरो हस्त्युपशान्तिविषयः प्रश्नः पृष्ठः । कथितश्च जिनेन पूर्वत्रवत्स्त्रोजनसाधुदानादिव्यतिकरः । पुनरागाभिन्नवप्रश्ने कृते जिनः प्राह—“राजन् ! न्यायागतवित्तस्य सुपात्रदानविनियोगेन नन्दिषेणकुमारोऽनेकान् दिव्यन्नो-गान् शुक्त्वा संयमं प्रपादय देवच्छ्रयं प्राप्य क्रमेण सिद्धिसुखमवाप्स्यति । गजजीवरु पात्रापात्राविवेकतया दानात् जोगान् प्राप्तवान्, परं प्रेत्य प्रथमनरकगामी” । इति श्रुत्वा प्रबुद्धो नन्दिषेणकुमारः श्रावकधर्मं प्रपन्नः । क्रमेण दीक्षां गृह्णन् देवतया ‘तवाद्यापि जोगकर्म बह्वस्ति’ इति वाचा निषिद्धोऽपि प्रपन्न्यां जग्राह । प्रश्रुणा निषिद्धोऽपि आग्रहाच्च विर-राम । ततो मुदा दीक्षां कक्षीकृत्य प्रश्रुणा सह दुष्करतपोत्तिर्विजहार । क्रमेणानेकसूत्रार्थज्ञोऽभवत् । अथोरपक्षन्नो-गेष्वां निरुत्सुर्विशेषातापनां चक्रे । तथापि विकारप्रबलमिन्द्रियं ज्ञात्वा चारित्रं रक्षितुं पर्वतमारुह्य जंपापाततत्परं तं करे धृत्वाऽन्यत्र मुक्त्वा देव्युवाच—‘मुधा मर्तुं यतसे, जोगमश्रुत्वा न मूर्तिं यास्यसि’ । ततोऽन्यदा षष्ठ्यारण्यकेऽनाजो-गतया एकाकी गणिकागृहे विवेश, धर्मदानं चोच्चचार । वेद्यया हास्यपूर्वमुचे—

“धर्मदानैर्न नः कार्यं इव्यदानोऽस्तु केवलम् ।”

तत ‘एषापि मामुपहसति !’ इत्येवंगर्वचरान्मुनिनीवतस्तृणमाकृष्य दग्ध्या दशमितां रत्नकोटिमपातयत् । तदा वेद्ययापि तत्पदोर्चुगीव दग्नाऽब्रवीत्—“हे प्राणिप्रिय ! अनाथाया अश्रुरक्ताया मम त्यजनं तव नार्हम्” । महात्मापि तडुक्षायै रक्तो जोगफलं मत्वा तां वेक्ष्यामङ्गीचक्रे । ततस्तत्र “धर्मोपदेशेन प्रतिदिनं दश नवविटान् प्रबोध्य दीक्षां प्राह-

महाव्रतिसहस्रेषु वरमेको हि तारित्रिकः । तारित्रिकेन समं पात्रं न भूतं न नविष्यति ॥ २ ॥”

कावेनायुःपरिसमाप्तौ सत्पात्रदानमहिम्ना प्रथमकद्वये सुरः समजनि । ततश्च्युत्वा राजगृहे श्रेणिकसुतो नन्दिषेण-
नामा जातः । यौवने पञ्चशतराजकन्यापाणिग्रहणं कृत्वा दोगुन्दकदेववत् मनोरमविषयसुखोदधिमग्न आसौ ।

इतश्च स लङ्घनोजनकारी विप्रः पापानुबन्धिपुण्यपोषकस्तादृग्विवेकदानाद्बहुन्नवेषु किञ्चिन्नोगादिसुखं युक्त्वा काप्य-
रण्ये हस्ती जातः । पूर्वयूथेशविनाशितानेकहस्तिषु तथा करिण्या यूथेशं बध्वायित्वा तापसाश्रमे स सुतो मुक्तश्च ।
तत्र तापसकुमारैः सह बृहसेचनात्तापसैः कृतसेवनकनामाभूत् । अन्यदा पितरं यूथेशं हत्वा हस्तिनीयूथं गृहीतवान् ।
मातुश्च प्रपञ्चं ज्ञात्वा तापसाश्रमं व्रजन्, ‘तापसाश्रमे नग्ने गुप्तवृत्त्यापि नूतनयूथेशः कोऽप्युत्पद्यते न हि’ इति मत्वा ।
ततस्तापसैः खेदारैः श्रेणिकस्य गजो दर्शितः । स चैवंभूतः । यथा—

“चरवारिशरसमधिकचतुःशतसुलक्ष्णः । स द्विपो नद्रजातीयः ससाङ्गं सुप्रतिष्ठितः ॥ १ ॥”

श्रेणिकेनापि स कथञ्चिच्छ्रुत्वा पट्टहस्ती कृतः । राजयोग्याहारह्लादनादिभिः परिषेव्यमाणः सुखी जातः । अन्यदा
तापसैः ‘अस्मदाश्रमव्रजनफलमेतत्’ इति स्मारितमर्मा स्तंभमुन्मूढ्य निर्गतः, पुनस्तापसाश्रमं व्रजन् । तं नियन्तुं पृथे
श्रेणिकः सपरिकरो वज्राम, परं स दुर्मत्तो हस्ती केनापि वशीकर्तुं न शक्यते ततो नृपादेशेन नन्दिषेणकुमारेण स
सिद्धितः—‘अप्या चैव दमेअबो’ इत्यादिना हकितः सन्तं कुमारं दृष्ट्वा ‘ममैष कापि संवन्धी’ इति जह्वापोहवशाज्जातजा-
तिस्मृतिः शान्त एव तस्यौ । ततः कुमारेणानीयावानस्तंने निबद्धः । तद्दृष्ट्वा श्रेणिकादीनां विस्मयो जातः ।

नास्तिकोऽपि कमलः कृतविद्भः, (लो विहितोद्भः) शास्त्रयुक्तिकथनेन मुनीन्द्रैः ।
देहशा गुरुवरा नविकानां, जाड्यनाशनकृते प्रज्ञवेयुः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंभे नास्तिकप्रबोधकसर्वज्ञसूरिप्रबन्धः ॥ २५ ॥

व्याख्यानं ॥ २६ ॥

अथोपदेशलब्धिगुणवन्ननिर्देषणमुत्तिप्रबन्धः कथ्यते—

क्वापि सन्नित्वेशे कोऽपि ब्राह्मणो धनैर्धैर्धनदस्पर्धी यद्भगमारब्धवान् । तद्वद्ब्राह्मणज्जोवनसामर्थी सज्जयामास । तत्र
सहायार्थं कमपि जैनदानरुचिं निःस्वं ब्राह्मणं 'तद्वन्नोवनसमासाववदिष्टाश्चाज्यादि तुल्यं दास्यामि' इति प्रतिज्ञाय स्थापि-
तवान् । क्रमेण विप्रलङ्घनोवनसंपूर्तो शेषतंजुलादिकं न्यायागतं प्राप्तुकं मत्वा निःस्वद्विजेन चिन्तितम्—'यदुचितमेतत्
क्वापि सत्पान्नाय दीयते, तदा बहुफलं जायते । यदुक्तं कृपावद्भिः—“नायागयाणं कर्प्यणिक्काणं अक्षपाणाद् दद्याणं पराए
नसीए अप्पाणुगद्वुब्बीए संजयाणं अतिहिसंविजागो मुरकफलो” । तदनु तेन दद्यान्नक्षत्र्यादिगुणवन्तः कियन्तः
साधर्मिका न्जोवनार्थं निमंत्रिताः । तज्जोवनवसरे च कश्चिन्महाप्रती मासद्वयणपारणे समागमत् । तेन ब्राह्मणेन सत्का-
रश्चापूर्वकं तदक्षपानादि तस्यै दत्तं 'एतेन्योऽप्ययं यतिर्विशेषपात्रं' इति निश्चित्य । उक्तं च—

“मिश्याद्विद्विस्वसेषु वरमेको ह्यणुवती । अणुवतिसद्विस्वसेषु वरमेको महावती ॥ १ ॥

एवं कदाचिह्नं गारवण्येन कदाचिच्चेन्द्रजाद्येन श्रीपूज्यैः स रागधान् कृतः । मासान्ते विहारवसरे सूरयस्तमाहुः—
 ‘हे कमल ! कञ्चिन्नियमं कुरु’ । हास्यरचिना तेनोचे—“नृयांसोऽपि मम नियमाः सन्ति । तद्यथा—निजवाग्जया न
 मर्तव्यं, पक्षाक्षे केतुकादि न नक्षत्रं, क्षीरेषु स्नुह्याः क्षीराणि न पेयानि, अकृतं श्रीफलं मुखे न प्रद्वेष्यं, गृहीत्वा परधनं
 नार्पणीयं, स्वयं नृरमणात्परतो न गन्तव्यं, अन्यजां ह्रियं न गञ्जामि इत्यादि” । तच्छ्रुत्वा गुरुभिः प्रोक्तम्—“अस्मा-
 त्त्रिरपि सह हास्यमनेकन्नविनिदानं, यथा कलादेन स्वर्णं कुंभलाद्याकारेणानेकीकृतं, तथा गुर्वाशातनापि जीवं गोत्वनर-
 कत्वाञ्जुत्वभ्रूवाद्यनेकदुःखनाजं करोति, अतो नायं हास्यावसरः, कमपि नियमं गृहाण” । कमलोऽपि दत्तयोवाप—
 “अहं प्रातिवेशिमकस्य जरतः कुलादस्य खट्वाटी वीक्ष्य नोक्ष्यामि, नान्यथा” । गुरवस्ततोऽपि धर्मावाप्तिं विज्ञायैवं
 नववित्युक्त्वाऽन्यत्र गताः । सोऽपि लोकदङ्गया पादयति । अन्यदा स राजकुले रुद्धो गृहे छत्सुरेऽगात् । नोक्तुं
 यावदुपविशति तावन्मात्रा नियमः स्मारितः । तदा स कुलाद्यं गृहेऽदृष्ट्वा स्वर्गीं प्रत्यगमत् । नीचैः खनतः प्राप्तनिधेः
 कुलादस्य दूरतः दट्टिं दृष्ट्वा ‘दृष्टा दृष्टा’ इति जटपन् मुष्टिं बद्ध्वा पश्चाज्जवितः शंकितेन कुलादेन ‘अर्थं सर्वं वा तव,
 परं मा गाढं वद’ इत्युक्त्वाकारितः स निधिं प्राप । तस्मै पुनर्दयया किञ्चिद्ददौ । ततो गृह आगत्य दध्यौ—‘अहो !
 जिनधर्म एव नुवि श्रेष्ठः, अद्यं मिथ्यात्वेन’ । ततो हृदि शुद्धनक्त्या गुरवो विज्ञप्तिपूर्वं निमज्जिताः धर्मं पादशश्वतरूपं
 नुर्वन्यणै गृहीत्वाराध्य च स्वर्गमवाप ।

ब्रजति मृडु सदीपं राजहंसीव तन्वी, त्रिवलिवलितमध्या हंसवाणी सुवेषा ।
मृडु शुचि लघु जुंकेमानिनी गाढलज्जा, धवलकुसुमवासा वल्लभा पद्मिनी स्यात् ॥१॥”

इति श्रुत्वा पंक्तिोऽयमिति ध्यायन् स गृहं ययौ । द्वितीयेऽहि स्वयमागत्य स्थितः । सूरयश्चित्रिणीस्वरूपं जगुः—
मदनसदनमस्या वर्तुलोष्ठतमंतर्मुडुमदनजलाढ्यं लोमन्निर्गतिसान्द्रम् ॥

प्रकृतिचपलदृष्टिर्बाह्यसंज्ञो गरका, रमयति मधुरोक्तिश्चित्रिणी चित्ररका ॥ १ ॥
ततः—“हे कमल ! स्त्रीणामङ्गेषु सारावस्थितिं शृणु—
एवं तृतीयदिने शंखिनीस्वरूपं प्रोक्तं, चतुर्थदिने हस्तिनीस्वरूपम् । ततः—“हे कमल ! स्त्रीणामङ्गेषु सारावस्थितिं शृणु—
अंगुष्ठे पदगुदफजानुजघने नाभौ च वक्त्रःस्थिते, कक्षाकंठकपोलदन्तवसने नेत्रेऽलके मूर्धनि ।
शुक्लाशुक्लविनागतो मृगदशामंगोऽवनङ्गस्थितिमूर्ध्वार्धयोगमनेन वामपद्मां पद्मद्वये लक्षयेत् ॥ १ ॥

सुरस्थाने मर्दिता सद्यो वक्ष्या स्यात् । तथा च—
सापि लोचनशुभं नमयन्ती, रुन्धती दयितवदसि पातम् ।
सुहृवोर्जनयति स्म विमृषां, संगतावुपराम च लज्जा ॥ १ ॥”

तच्छ्रुत्वा कमलः प्राह—“हे तात ! क जीवः ? क नाकं ? कापर्वगः ? सर्वभेदज्ञगनादिगनप्रापं तुरंगभृङ्गवत्, तपःसंयमानुष्ठानं पूज्यैः प्रशंसितं तदज्ञजीवविप्रसारणाय ” इति रटन् नगरान्तश्चचार । एकदा पित्रा शंकरसूरीणामन्ये नीतः । तदा गुरुभिः ‘ अस्मदग्निमुखमेवावलोक्यं ’ इत्यग्निधाय धर्मकथानन्तरं स पृष्टः—‘ वत्स ! किञ्चित्त्वया ज्ञातम् ? ’ । स जगौ—‘ जगवन् ! किञ्चित् ज्ञातं, किञ्चित् न ’ । ‘ किं कारणं ’ इति गुरुणा पृष्टे स जवाच—“ मया जवतां धर्मं कथयतां च जन्तूनी गत्वधंटिकाऽष्टोत्तरशतवारं गणिता । केऽपि गत्वबलायमानाः शब्दाः शीघ्रं शीघ्रं पठितास्तत्रान्तरे कंठमण्डितनसंख्या नाज्ञायि ” । इति श्रुत्वा जना जहर्षुः—‘ अहो ! अयं वर्षः श्रोता ’ । पूज्यैरयोपयोऽयमिदमुपहितः अन्यदा पुनरपि अन्यसूरीणां समीपे नीतः । श्रुतपूर्वोदन्तैर्गुरुभिः—‘ अधः पश्यता त्वयाऽस्मद्व्याख्यानं चिन्तनीयम् ’ । इत्युक्त्वा व्याख्यानान्ते तथैवोदाहृतः सोऽवोचत्—‘ इतो विवरादष्टोत्तरशतं कीटिका निर्गताः ’ । इति दास्यपरं वीक्ष्यान्यशार्ङ्गः स हसितः । तत एकदोषदेशलब्धियुक्ताः सर्वज्ञसूरय आजगमुः । पूर्वोदन्तमाकर्ण्य तत्प्रतिबोधाय तमाकारयामासुः । तत्र प्रासः मन् गुरुणा ध्यातम्—‘ अयं साम्ना बोध्यः ’ । इति विस्मययोजुः—‘ जह ! किमपि कामरहस्यं जानासि ’ । स जवाच—‘ किमहं वेद्मि ? पूज्याः कंचित् सारमादिशन्तु ’ । गुरव उचुः—“ हे कमल ! प्रथममिमे स्त्रीचेदा हेयाः—

पद्मिनीं तदनु चित्रिणीं ततः, शंखिनीं तदनु हस्तिनीं त्रिङुः ।

उत्तमा प्रथमजायिता ततो, द्वीयते शुचतिरुत्तरोत्तरम् ॥ १ ॥

श्रीवज्रसूरिरिति सच्चरित्रं, हृत्पंकजे त्रंगसमं विधाय ।
सिद्धान्तपाठे सुगुणैकसारे, कुर्वन्तु नव्याः सततं प्रयत्नम् ॥ १ ॥
॥ २४ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंभे प्रज्ञावधिकारे ॥ २५ ॥

॥ अथ द्याख्यानाम् लिख्येते ।

। अथ धर्मकथाम्बुधरं नाम, द्वितीयोऽपि प्रज्ञावकः ॥ १ ॥
। अथ धर्मकथाम्बुधरं नाम, द्वितीयोऽपि प्रज्ञावकः ॥ १ ॥

द्याख्यानावसरे लटिं, यः प्रयुज्योपदेशकः । न धर्मकथाम्बुधरो
कंठ्यम् । नवरं अनुयोगमस्ये स्वशक्तिं प्रकटीकृत्य हेतुशक्तिदृष्टान्तः परं प्रतिबोधयति, स एव धर्मकथाम्बुधरो व्रसनी

न पुनधटप्रदीपवत् स्वस्वयं प्रबोधक इति ।
अत्रार्थे सर्वज्ञसुरेर्ज्ञातमिदम्—श्रीपुत्रे श्रीपतिः श्रेष्ठी परमदर्शनधरः । नस्य कमलः सुतः, परं धर्मपराङ्मुखो व्रसनी

गुरुदेवनिरीक्षणं दुरितमिति मन्यते । स वैकदा जन्तकेन चिह्नितः—
अत्रार्थे सर्वज्ञसुरेर्ज्ञातमिदम्—श्रीपुत्रे श्रीपतिः श्रेष्ठी परमदर्शनधरः । नस्य कमलः सुतः, परं धर्मपराङ्मुखो व्रसनी

सर्वकलाण वि पवरं, जे धम्मकदं न याणंति ॥ १ ॥

संज्ञा-

२

॥ ५३ ॥

नाथः कार्यः । एकदा स्वामिसमागमनं श्रुत्वा धनश्रेष्ठी 'द्रव्यकोटिभिः सह मत्सुतामुग्रह' इति शुरं नत्वा व्यजिज्ञपत् । 'नो चेत्सा निमीदनं प्राप्स्यति' । ततो वज्रो ज्ञापते स--'वयं मलह्विज्जगत्तां स्त्रियं न वाङ्मामः' इत्यादिना कन्यां प्रबोध्य दीह्यामास । ततश्चैकदा द्वादशवार्षिके छत्रिह्ने जाते संघं व्याकुलं दृष्ट्वा वज्रो संघं पटे संस्थाप्य सुत्रेष्टां पुरी-
मानीतवान् । तत्रान्यदा पर्युषणपर्वणि समायाते बौद्धेन राज्ञा जिनचैत्येषु पुण्यनिषेधः कृतः । तदनु पर्युषणायां श्राद्धं स विज्ञप्तो व्योमविद्यया माहेश्वर्या पुर्यां स्वपुत्रिभिरमारात्मिकं गत्वा पर्योत्सवं प्राह । तदा मादिक एकाविंशतिं कोटिं पुण्याणि ददौ । ततो हेमवदज्ञौ गतः । तत्र श्रीदेव्या महापद्मं दत्तं । ततो हुताशनयद्वचनात् पुण्याणि ज्ञात्वा जृन्तकामरकृत-
विमानस्य आगत्य महोत्सवं चकार । जिनधर्मं प्रज्ञावयन् बौद्धनृपतिं श्रावकं चक्रे ।

अन्यदा स्वामिना (गुरुणा) कफामये जाते जोजनादनुग्रहणाय कर्णे स्थापिता सा गुंठी प्रतिक्रमणे चर्मौ पपात । तत्प्रसादेन स्वमृत्युमासन्नं विचिन्त्य स्वशिष्याय गह्वं दत्त्वा रथावर्तगिरौ गृहीतानशनो दिवं प्राप । तदनु च श्रीवज्रसेनः सोपारके जिनदत्तश्राद्धग्रह आययौ । तदा श्रेष्ठी मुनिं प्राह--"दक्षद्रव्येणैवैकान्यमानीतमस्ति, अस्य मध्ये विषं प्रक्षिप्य शुक्त्वा च सकुटुम्बेन मया दीर्घानिद्रा करिष्यते" । गुरुणोक्तम्--'कदये वह्नि धान्यपूर्णानि यानानि समे-
व्यन्ति, तेनेदं न कर्तव्यम्' । ततः प्रज्ञाते सर्वत्र सुत्रिह्ने प्रसृते तेन प्रव्रज्या गृहीता । सूरिर्गणचतुष्टयं संस्थाप्य जिन-
शासनप्रज्ञावकः समज्जनि । विशेषतोऽयं प्रबन्ध आवश्यकबृहद्बृत्तितो ज्ञेयः ।

॥ ५३ ॥

दीक्षां श्रुत्वा जातजातिस्मृतिर्मातुरुद्रगाय सततं रुद्रज्ञेवास्ते । तदुःखार्ता दध्यौ—‘यद्यस्य पितायाति, तदा तस्मै दत्त्वा सुखेनाहं तिष्ठामि’ ।

इतो धनगिरिर्युतः सिंहरुरस्तत्रागात् । ततो मध्याह्ने आहारार्थं गह्वरं धनगिरिं गुरुर्जगां—‘नवताद्य सचिन्ता-
चित्त ग्रहणे विमर्शो न कार्यः’ तच्छ्रुत्वा स क्रमात् सुनन्दाग्रहेऽगमत् । तं दृष्ट्वा सा प्राह—‘पूज्य ! त्वदीयं सूनुं त्वं
ग्रहाण’ इत्युक्त्वा तं बाधं पात्रे शुभोच । स धर्मज्ञानं दत्त्वा गुरुपार्श्वे जगाम । गुरुणा दूरतो महात्मारं वीक्ष्य ततोऽङ्के
लात्वा वज्रकुमारनाम दत्तं । ततः साध्वीशालायां पावनस्थः श्राविकाग्निः पाद्व्यमानः शिशुः साध्वीन्निर्गण्यमानामेकाद-
शांगीं पपात । इतस्तत्र वज्रस्त्रिहायनोऽद्भत् । साधवोऽप्याजगमुः । एकदा तेषां पार्श्वे सा पुत्रमयाचत । तैर्न दत्तः ।
ततः श्रीसंघः सा च नृपपार्श्वे ईयतुः । राज्ञोक्तं—‘आत्मापितो यस्य पार्श्वे संसत्समद्वं बालो गह्वति, तस्यायं पुत्रो ज्ञेयः’
ततस्तथा ज्ञात्वाकर्मादिकं गृहीत्वोक्तं—‘नन्दन ! एहोहि, ग्रहाणेदमिदं’ । इति प्रज्ञोन्वयमानो दध्यौ—‘माता तीर्थ-
मिदं लोके भुखदं नवति, गुरवस्तु नवे नवे सुखदाः’ इति ध्यात्वा रज्जुत्वं रजोहरणमग्रहीत् । ततः सोऽपि प्रवभ्राज ।
त्रिपार्थिको दीक्षां गृहीतवान् । क्रमादष्टसु वर्षेभ्यः व्यतीतेषु साधुन्यो वाचनां त्रिद्वार्थं गतेषु सूरिषु स्वयं ददौ । ततो
वज्रं महाविहङ्गं विज्ञाय गुरवस्तमशेषशाल्वाण्यपातयन् । ततो योग्याय तस्मै गुरुभिः सूरिपदं दत्तं । पञ्चशतयत्तयो
वाण्या प्रबुद्धाः । अनेके नव्या व्रतानि प्रतिषेदिरे ।

इतश्च पाटलीपुत्रे धनश्रेष्ठिसुता रुक्मिणी साध्वीन्योऽनेकान् वज्रगुणान् श्रुत्वा प्राह—मयात्र नवे वज्र एव प्राण-

द्रव्यतः परिचयेऽपि ज्ञातः, पापसंगतिनिवारणस्पृहः ।
जैनधर्मिधनपात्रसत्कविः, सर्वदोषगतदर्शनं दधौ ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंत्रे पञ्चमदोषत्यागे धनपात्रकविकथानकं ॥ ३३ ॥

॥ अथ व्याख्यानम् २४ ॥

अथ षष्ठं प्रज्ञावकाधिकारं प्रकाशयति, तत्रादौ प्रवचनप्रज्ञावकस्वरूपमिदम्—

काद्योचितं विजानाति यो जिनोदितमागमम् । स प्रावचनिको ज्ञेयः, श्रुते तीर्थप्रवर्तकः ॥ १ ॥

काद्ये सुषमद्वयमादिके जचितं योग्यं जिनप्रणीतं सिद्धान्तं गौतमादिवत् यः सूरिर्विजानाति, स तीर्थस्य चतुर्विधसं-
घस्य श्रुते पथि धर्ममार्गे प्रवर्तकः प्रवचनवान् ज्ञेयः ॥ १ ॥

ज्ञावार्थस्तु वज्रस्वामिचरित्रेणैव प्रतन्यते—

यः पात्रनस्थः श्रुतमध्यगोष्ठ, षाण्मासिको यश्चरिताजिह्वायी ।

त्रिवार्षिकः संघममानयच्च, श्रीवज्रनेता न कथं नमस्यः (स नव्यः) ॥ १ ॥

तुंववनप्राप्ते सुनन्दां ज्ञार्थं सगर्जो मुक्त्वा धनगिरिश्रेष्ठिना दीक्षा गृहीता । सुनन्दासुतरस्तु स्वजन्मसमय एव पितु-

बध्यते' । ततः पूर्णे जाते राजा चरितं श्रुत्वा दध्यौ—'अस्यार्थरसो ऋमौ मा पततु' । इति धिया पुस्तकस्याधो हेमपा-
त्रममंनयत् । सुधेव तदर्थरसं पिवन् दिनं निशामपि व्यतीतां नैव जानाति स्म । पूर्णे श्रुत्वा राजा जगौ—'यदि विनी-
तास्यानेऽवन्तिः स्थाप्यते, त्ररतस्थानेऽहं स्थाप्ये, आदिदेवस्थाने चेश्वरः स्थाप्यते, तदायं ग्रंथो वर्धः स्यात्, स्वर्णे सुरजि-
वत् । एवं चैत्त्वं कुरु, तदा तुन्वं कोटिजम्बवं दीयते' । इति श्रुत्वा धनपो जगौ—

“ मेरुसर्वपयोर्हंसकाकयोः खरताद्वययोः ।

अस्यन्तरमवन्त्यादेरयोध्यादेश्च

ऋपते ॥ १ ॥ ”

“हे दोमुह य निरस्कर लोहमद य नाराय किति जणिमो । गुंजाहि समं कण्णयं तुह्मं न गजिसिं पायात्वं १”

इति निजनिन्दां श्रुत्वा कुब्जो राजा तं मूलग्रन्थं तस्मीचकार । अथासौ द्विधा निर्वेदत्राक् सशोको गृह आगतः—

ततः पुत्र्या तिलकमञ्जर्या पृष्टम्—'तात ! किं दुःखम् ?' । तेन सर्वं प्रोक्तं । पुत्री प्राह—'लिख्यतां ग्रन्थः, मम मुखे
एकदा जोजसत्रायां केनचित् पंक्तिन सर्वेऽपि विधांसस्तिरस्कृताः । ऋपो लिखितः स्वयं गत्वा धनपात्वं संमान्य समा-
नीतवान् । तमागतं श्रुत्वा स विघ्नान् राज्ञौ नंश्वा गतः । ततो जैनधर्मस्य प्रशंसा जाता । ततो धनपात्रोऽपि सुखेन
तस्यौ । क्रमाध्वर्ममारोध्य स्वयुर्वं गतः ।

अन्यः प्राह—

“जरायष्टिप्रहरेण कुञ्जीभूता हि वामना । गतं तारुणमाणिक्यं निरीकृते पदे पदे ॥ १ ॥”
राज्ञोक्तं—‘हे वक्रमते धनप ! किं पुञ्जतीथं वादिका जरतीम् ?’ । ततो नृपकोधत्यागाय स जवाच—“स्वा-
मिन् ! इमां कन्यां प्रति जरती प्रश्नोत्तरं ददाति । तद्यथा—

किं नन्दी किं मुरारिः किमु रतिरमणः किं नलः किं कुबेरः
किं वा विद्याधरोऽसौ किमु च सुरपतिः किं विधुः किं विधाता ।
नायं नायं न चायं न खलु न हि न वा नापि नासौ न वैष
क्रीनां कर्तुं प्रवृत्तः स्वयमिह हि हृत्ते ! भूपतिर्नो जदेवः ॥ १ ॥”

इदं काव्यं श्रुत्वा नोजः प्रसन्नः प्राह—‘मार्गय पंक्ति ’ । धनपात्वोऽवक्—‘दृष्ट्यादिकं मामकीनमपहृतं मह्यं
देहि’ । राजावक्—‘मया तु तव किमपि न गृहीतम्’ स प्राह—“स्वामिन् ! त्वया हरिणीवधे सरोवर्णनादिके
वैकादिनेत्रकर्षणे ध्यातं, अतो नावतो गृहीतम्” । ततो राजा हृष्टः कोटिदानं ददौ, प्राह च ज्ञानेन त्वं सर्वकृपुत्रो
जातः श्राद्धन्नवनात् ।

एकदा नोजेन स पृष्टः—‘तवाधुना किं व्यग्रमानसं विद्यते ?’ । पंक्ति आचष्ट—‘मयाऽधुना श्रीधुगादिचरितं

किं च हे देव ! मांसलुब्धे राक्षसनिर्जैविर्भैरीदशयज्ञप्रशंसां कृत्वा त्वं कुमार्गे नीतोऽसि । ईदृक्पशुवधे नैव कश्चन धर्मोऽस्ति, प्रच्युत केवलं महापापमेव । शास्त्रेष्वपि सत्ययज्ञ ईदृशो ज्ञेयः—
सत्यं दूषं तपो ह्यग्निः कर्माणि समिधो मम । अहिंसामाहुतिं दद्यादेवं यज्ञः सतां मतः ॥ १ ॥
स्वर्गः कर्तृक्रियाद्रव्यविनाशे यदि यजिन्नाम् । तदा दवाग्निदग्धानां फलं स्याद्भूरि ब्रूहाम् ॥ २ ॥

निहतस्य पशोर्पदे स्वर्गप्राप्तिर्यदीष्यते । स्वपिता यजमानेन किं न तस्मिन्निहन्यते ॥ ३ ॥
तच्छ्रुत्वा कुक्षो नृपस्य सपरिकरं हन्तुं ध्यातवान् । धनयेन तन्मनोगतं सर्वं विज्ञातं, परं स्वनियमं न तत्याज । ततो नृप ईश्वरप्रासादे गतः । धनयं कृतं विना सर्वेऽपि शिवं प्रणमुः । तदा नृपस्य प्राह—‘त्वं शिवस्य कथं प्रणामं न करोषि ?’ स प्राह—

“जिनेन्द्रचन्द्रप्रणिपातलावसं, मया शिरोऽन्यस्य न नाम नाभ्यते ।
गजेन्द्रगह्वस्थलदानलोदुपं, शुनो मुखे नादिकुलं निवीयते ॥ १ ॥

तच्छ्रुत्वा राजा विशेषतः क्रोधारुणनेत्रो यावत् पुरघारे समागच्छति, तावदेका वृष्णा नासी वादिकाहस्तविव्रता कंपमाना संमुखी आगता । तां वीक्ष्य नृपः पंक्तिताम् प्राह—‘एषा शिरःकरादिकं कथं धूनयति ?’ तदा विज्ञोऽवक्र—

“कर कंपावद सिर धुणे बुद्धी काह् कहेद । हंकारं ता यम जणद, ननंकार करेद ॥ १ ॥”

ततो नृपाङ्गया सम्यग्धर्मी प्राह—

एषा तटाकमिषतो वरदानशाला, मत्स्यादयो रसवती प्रगुणा बभूव ।

पात्राणि यत्र बकसारसचक्रवाकाः, पुण्यं कियद्भवति तत्र वयं न विद्मः ॥ १ ॥

तत्रापि नृपो द्वितीयदृष्टौ दृष्टिं ददौ । ततो यज्ञे हन्तुमानीतस्य ह्यागस्य दीनां गिरमाकर्ण्य 'किं पशुरसौ व्याहर-
तीति' नृपेण पृष्टः । कविराजः प्राह—

अस्मान् हन्तु पदे पदे बद्धिकृते दग्धांश्च (ग्धा च) जग्धैस्तृणैरस्मत्कुक्षिररक्षदक्षमनुजैर्नामोच्यते पश्चिति ।
आवां जामिकलत्रजेदविकलाः सत्कुरिपपासा वयं, तेनास्मान्नय देव देवसदनं प्रार्थन्य जास्त्वा मिति ॥ १ ॥

ततो राजा धनपात्रमवक्—'पंक्ति ! अयं किं कथयति ?' । सोऽवक्—

“नाहं स्वर्गफलोपजोगतृषितो नाग्न्यर्थितस्त्वं मया, संतुष्टस्तृणन्नक्षणेन सततं साधो न शुक्तं तव ।
स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे भुवं प्राणिनो, यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैस्तथा बांधवैः १ ॥”

तच्छ्रुत्वा क्रोधेन राजा धनपात्रमवक्—'अरे ! किं वदसि ?' स उवाच—“स्वामिन् ! सत्यं वच्मि—

दूषं कृत्वा पशून् हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । यद्येवं गम्यते स्वर्गो नरके केन गम्यते ॥ १ ॥

ततो राजा धनपात्रं प्राह—' त्वं ममाखेटकं वर्णय ' । स आह—

“रसातलं यातु यदत्र पौरुषं, कुनीतिरेषाऽश्राणो ह्यदोषवान् ।

निहन्यते यद्वलिनातिडुर्बलो, हृहा महाकष्टमराजकं जगत् ॥ १ ॥

पदे पदे सन्ति तटा रणोरकटा, न तेषु हिंसारस एष पूर्यते ।

धिगीदृशं तद्वृपतेः कुविक्रमं, कृपाश्रये यः कृपणो मृगे मयि ॥ २ ॥ ”

इति निर्ऋत्सर्नात् कुञ्जो नृपो धनपात्रस्य दृष्टौ दृष्टिं दत्त्वा प्राह—' किमेतत् ? ' इत्युक्ते धनपात्रः प्राह—

“वैरिणोऽपि हि मुच्यन्ते प्राणान्ते तृणनक्षणात् । तृणादाराः सदैवैते हन्यन्ते पशवः कथम् ? ॥ १ ॥ ”

इति श्रुत्वा संजातकृपेण तेन धनुर्वाणिर्नगं विधाय मृगयाकरणसंधानं विधाय स्वकारितसरसि गतवान् । तत्रापि नृपवाक्यतः कविराजेन सरोवर्णनं कृतम् । तद्यथा—

“हंसैर्युक्तः प्रशस्तैस्तरलितकमलैः प्रासरंगैस्तरंगैर्नीरैरन्तर्गभीरैश्चटुलवककुलप्रासदीनैश्च मीनैः ।
पादोरूढद्रुमादीतलसुतशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतैर्नाति प्रकीर्णनाजिः कितिप तव चलच्चक्रवाकस्तटाकः”

तेन मुनिः स्मृतः, अशनायाकारितश्च । तस्मिन्नेवाहनि केनापि वैरिणा मोदके विषं क्षिप्तमासीत्, तद्दीयमाने मुनिनोक्तम्—‘न कष्टपतेऽयम्’ । सोऽवक्—‘किमन्तर्विषमस्ति ?’ साधुनोक्तम्—‘एवमेव’ । ततो धनपात्रेन परंपरया वैरिद्विषं विषं विज्ञाय स्वजीवितरक्षकं मुनिं प्राह—‘नवद्भिः कथं ज्ञातं’ । मुनिना प्रोक्तम्—“पूर्वसूरिवचसा ज्ञातम् । तथा हि—दृष्टान्नं सविषं चकोरविहगो धत्ते विरागं दृशोर्हसः कूजति सारिका च वमति क्रोशत्यजस्रं शुकः । विष्टां मुञ्चति मर्कटः परभृतः प्राप्नोति मृत्युं दृणात्, क्रौञ्चो माद्यति हर्षवांश्च नकुलः प्रीतिं च धत्ते द्विकः॥

तेनेमं मोदकं वीक्ष्य पञ्जरस्थोऽयं चकोरो नयने न्यमीलयत्, इत्यादिना मया ज्ञातम्” । तद्विश्राम्य विस्मितो धनपातः । पुनर्दधानीतम् । साधुः प्राह—‘त्रिदिनीयमिदमपि न कष्टपते’ । बुधोऽवक्—‘किमत्र जीवाः सन्ति ?’ । ‘एवमेव’ इत्युक्त्वा साधुना दक्षि यावकरसं मुक्त्वा जीवा दर्शिताः । ततः प्रासुकं ददौ । ततो मुनिं प्रत्याह—‘नगवन् ! शुष्मान् दृष्ट्वा न्नयो न्नयो मम ज्ञाता स्मरति’ । साधुरवक्—‘हे सखे ! तव समीपे त्वञ्जातैवास्ति’ । इति वाक्येन सप्रत्ययः समुदे । ततः शोचनसं निश्चयं श्रावकं कृत्वाऽन्यत्र विजहार । धनपातः पञ्चशतपणितेषु मुख्योऽजनि ।

अन्यदा नोजः पञ्चशतीपणितयुतः पापध्वं गतः । तत्रैकं हरिणमेकेन बाणेन हतवान् । ततः पटायमानान् श्वापदान् वीक्ष्य राजा कविराजं प्राह—

किं कारणं तु कविराज मृगा यदेते, व्योमन्युरपतन्ति विलिखन्ति भुवं वरादाः ।
देव ! त्वदस्त्रचकिताः अपि तुं प्रयान्ति, एके मृगाङ्कमृगमादिवराहमन्ये ॥ १ ॥

मन्दबुद्धेः पुरुषस्य, न तु संपूर्णस्यावादज्ञानां महतामिति
तेषां सम्यग्दर्शनं स्फुटतरं कुर्वन्ति ।

। यथा कुविकल्पानां परिचयेऽपि केचित् गुणज्ञाः प्रयुत

धारातयार्थं लक्ष्मीधरविप्रस्य द्वौ तनुजन्मानौ धनपात्रशोचनाहौ जातौ । एकदा तस्य गृहे न्यस्तो निधिर्वहुं विद्योकि-
तोऽपि न लब्धते । अन्यदा वेदानामपि ज्ञातारस्तत्रागता जिनेश्वरसूरयो लक्ष्मीधरेण पृष्टा ऊचुः—“यद्येकं पुत्रमस्माकं
ददासि तदा तव निधिं दर्शयामः” । तेनापि प्रतिपन्ने गुरुपादैरद्विवक्ष्यचक्राभायेन निधिर्दक्षितः । क्रमादन्त्यावसरे तेन
स्वप्रतिज्ञा पुत्रान्यां ज्ञापिता । सखेदं पितरं वीक्ष्य शोचनः प्राह—“अहं त्वामनुष्ठुं करिष्यामि” । ततस्तन्युते स्वजनमना-
पुच्छयैव गुरुपाश्वे दीक्षां जप्ताह । ततो धनपात्रजयेन गुरुत्रिमास्ये विहारो निषिद्धः । शोचनो महाविघ्नान् जिनस्तु-
तिकरणव्यग्रमना विहरणाय गतः । नूतपात्रमोचनसमये दृष्टपात्रमादायागतो गुर्वन्यष्टौ । तत् दृष्ट्वा तत्सपर्यकारिन्नि-
र्हसितः—“अहो ! अस्य महादात्रोदयो जातः” । ततः शोचनेन गुरुं प्रति यथास्थितं प्रोक्तम् । तत् दृष्ट्वा तत्सपर्यकारिन्नि-
श्रवन्त्या द्वारे प्रविशन् धनपात्रेन दृष्टः । तेन हास्यात्प्रोक्तम्—“गर्दभदन्त नदंत ! नमस्ते” । साधुः प्राह—“मर्कटकास्य
वयस्य सुखं ते ?” इति मुनेर्वचश्चातुर्यान्निर्जितोऽस्मीति विचिन्त्यावक्र—“कस्य गृहे वसतिस्तव साधो” । साधुराह—
‘यस्य रुचिस्तस्य गृहे मम वसतिः’ । ततस्तं विधांसं मत्वा धनपात्राः स्वगृहे समुत्ततर । ततः स्वैकसि लोकुमुपविशता

तपन्ति । तान् शोधयित्वा ते वणिजो गोदिकाः गृह्णन्ति । हे गौतम स सुमतिः परमाधार्मिकतश्च्युत्वान्तरंगोदिको
नरो जविष्यति । पुनस्तदेव देवत्वं । इत्थं सप्त त्रयान् यावत् ज्ञेयम् । ततो व्यन्तरत्वं बृहत्त्वं पक्षित्वं स्त्रीत्वं षष्ठनरकत्वं
कुष्ठिनरत्वं च । इत्थमनन्तं कालं परिब्रम्य कर्मक्षये सार्वभौमपदं प्राप्य प्रब्रज्यां गृहीत्वा मुक्तौ गमिष्यति । नागिद्वस्तु
द्याविक्षतितमजिनपार्श्वे दीक्षां प्राप्य मुक्तिं गतः ” ।

विशेषतोऽयं प्रबन्धो महानिशीथचतुर्थार्थव्यनतो ज्ञेयः ।

निशम्य वृत्तं सुमतेः सदास्तिकैः, कुशीदशंसां त्यजत सताऽमताम् ।

विशुद्धसम्यक्त्वविभूषितस्तथा, सुसंगतो नागिद्व आप मुक्तिम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंभे कुशीदशंसांपरि नागिद्वष्टान्तः ॥ ३३ ॥

॥ अथ त्रयोविंशतितमं व्याख्यानम् ॥ ३३ ॥

अथ पञ्चमो मिथ्यादृष्टिसंस्तवदोषो वितन्यते ।

मिथ्यात्विन्निः सद्वालापो गोष्ठी परिचयस्तथा । दोषोऽयं संस्तवो नाम सम्यक्त्वं दृषयत्यसौ ॥ १ ॥
सुगमः । नवरं तैः सह परिचयो दोषाय स्यात् । तत्क्रियाश्रवणवदोक्तान्यां दर्शनत्रेदः संज्ञाव्यतेऽनेकान्ताङ्का

पम्” । “हे गौतम ! तेनानन्तसंसारित्वमर्जितं, तथापि संक्षेपेण शृणु—ज्वणोदधौ गंगासिन्धू महानद्यौ प्रविष्टे स्तः । तत्पदंशाद्वह्निनागे वेदिकातः पञ्चपञ्चाशद्योजनान्यतिक्रम्य तत्र सार्धपादशयोजनप्रमाणे हस्तिकुंजाकारः सप्तार्धयो-
 कारा विद्यन्ते तासु जलचारिणो नराः प्रथमसंहनिनो मद्यमांसपा मयीकूर्चकात्रा दुर्गन्धिनश्चान्तरङ्गोलिकानामानश्च । तेभ्यो निःसृतान्तरङ्गोलिकाश्चमरीपुलकैर्धर्मयनं कृत्वा कर्णयोर्निबध्य समुद्रे प्रविशन्ति । तेषां जन्तवो न प्रजवन्ति । समुजान्तःसरत्वादि संपृह्य स्वस्थं आगच्छन्ति” । तदा गौतमेन पृष्टम्—“जगवन् ! केनोपायेन गृह्णन्ति ?” । प्रभु-
 राह—“गौतम ! ज्वणोदधौ रत्नाक्षोऽन्तर्धापोऽस्ति । तदा गौतमेन पृष्टम्—“जगवन् ! केनोपायेन गृह्णन्ति ?” । प्रभु-
 धरद्वसंस्थानानि सन्ति तत्रागत्य तान्युद्वाप्य मध्ये चतस्रो महाविह्वतीः प्रमुञ्चन्ति । ततस्ते यज्जान्तरङ्गोलिकाः मांसादिच्युतानि पात्राणि तेषां जह्णाय पदे पदे निक्षिप्य ऋदति प्रत्यावर्तन्ते । तेऽपि वणिजां पुष्टे प्रधावन्ति
 धावत् वज्रशिखासंपुटं । तत्रागत्य च तन्मध्ये मांसादिजह्णाय ते प्रविशन्ति । वणिजश्च स्वस्थाने गच्छन्ति । ततस्ते मांसादि परिचुञ्चानाः सप्ताष्टदश पञ्च वा दिनानि यावत् गमयन्ति, तावत् ते वणिजः सप्तपञ्चाशद्वज्रा आगत्य सप्ताष्टमंक्षौ-
 स्तानि परिवेष्टयन्ति, अन्ये पुनः पूर्वोद्घाटितानि मुञ्जितानि कुर्वन्ति । कदाचिदेकोऽपि तन्मध्येऽग्निः सरति तदा तान् सर्वाश्चिद्वन्ति । ईदृशास्ते बहिनस्तन्मध्ये संवत्सरं यावदसृतास्तिष्ठन्ति । महावेदनयातारानां तेषामवयवा बहिःप्रदेशे पिष्टव-

लाख्यौ द्वौ धनाढ्यौ ज्ञातरौ स्तः । अन्यदा केनचित्कर्मणा ताभ्यां निर्धनं प्राप्ते परस्परं चिन्तितम्—“आवां विन्न-
 वाग्नावेऽन्यजनपदे गङ्गावः” । ततः श्रुत्वेऽहि निर्गतौ । एकदा मार्गे गङ्गद्वे, ताभ्यामेकेन श्राप्तेन सह पञ्च साधवो
 गङ्गन्तो दृष्टाः । सुसार्थं ज्ञात्वा तैः सह तौ गतिं चक्रतुः । एकदा तेषां चेष्टया ज्ञापणेन च कुशीलत्वं चित्ते निधाय
 नागिदः सुमतिं स्माह—“आवयोरेन्निः सह गमनं नार्हम् । यतः श्रीनेमिजिनमुखतः श्रुतं सूत्रं “जहा एवंविहे अण-
 गारखे जवंति, ते कुसीले, ते दिधीए वि निरिक्किडं न कप्पंति” । अत एतान् कुद्वयीन् मुक्त्वाऽग्रे ब्रजावः । ततः
 सुमतिः वक्रदृष्ट्या प्राह—“इमे साधवो गुणिनो दृश्यन्ते, अत एन्निः सह आत्तापगमनादिकं चुक्कमेव” । ततो नागिदः
 प्राह—“अहं मनसापि साधुदोषग्रहणं न करोमि किं तु—“मए जगवडं तित्थयरसगासे एरिस्समवधारियं, जहा
 कुसीले अह्मच्छे” । ताहे ज्ञापियं सुमइणा—“जारिस्सो तुमं निह्मुच्चिडं तारिस्सो सोवि तित्थयरो, जेण तुप्पमेवं वायरि-
 यति” । एवं वदतस्सस्य नागिदेन स्वहस्तेन मुखं स्थगितं, ज्वे च—“अरे वन्धो ! अनन्तसंसारनिदानं मैवं वद ।
 अहमेवु मध्ये वादतपस्सित्वं जानामि, अनेकगुप्पिविषयादिदोषदूषितत्वात् । अतः संगं मुक्त्वा गङ्गांमि” । सुमतिः
 प्राह—“अहं त्वेषां संगं प्राणं यावन्न त्यजामि” । ततः सुमतिना तत्पार्श्वे दीक्षा गृहीता । अथ तेषु मध्ये चत्वारः
 संसारं ज्ञान्त्वा मुक्तिं गमिष्यन्ति । तेषु पञ्चमोऽनव्योऽस्ति । अथ गौतमो जिनं प्राह—“स्वामिन् ! सुमतिर्नव्योऽन-
 व्यो वा ?” । जगवानाह—“हे इन्द्रजित् ! सुमतिर्नव्योऽस्ति” । गौतमः प्राह—“तदा स क्व गतौ गतः ?” । “हे गौतम !
 परमाधार्मिकदेवत्वेनोत्पन्नः कुशीलप्रशंसया जिनात्याशातनया च” । गौतमः प्राह—“जगवन् ! अग्रेऽस्य किं स्वर-

कुलं स्वकुलैरकुलप्रसृतः, सन्मानितोऽपि प्रकटीकरोति ।
ततः स्मृतवीरवचनो नृपः स्मितमकरोत् । सापि तत्कावं पृष्ठाड्भीर्गन्धया पण्यवधूज्जवत्वात् ॥ १ ॥
दारज्य हास्यपर्यन्तं स्वाभिनाख्यातं तच्छ्रुत्वा जातवैराग्या सा वीरान्तिके प्राज्ञाजीत् ॥ १ ॥

श्रीश्रेणिकस्त्रीचरितं निधाय, चित्ते जुगुप्सा यतिसंयतीनाम् ।
कुर्वन्ति जीवा न कदापि कष्टे, तेऽनुत्तरां सिद्धिगतिं व्रजन्ते ॥ १ ॥
॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंभे तृतीयविविक्तिसादोपत्यागे दुर्गन्धाज्ञातम् ॥ १ ॥

॥ अथ द्वाविंशं व्याख्यानम् ॥ ११ ॥

॥ अथ सम्यक्त्वतूर्यदूषणम् ॥

अतीतानागता ये च सन्ति वा येऽन्यद्विगिनः । तेषां प्रशंसनाशंसाभिधो दोषश्चतुर्थकः ॥ १ ॥
सुगमम् । नवरमसौ द्विधा—सर्वविषयो देशविषयश्च । तत्र सर्वाण्यपि दर्शनानि सत्यानीति माध्यस्थ्येन स्तुतिः, स सर्व
विषयः । देशविषयश्चायं इदमेव बुज्जवचनं सांख्यवचनं वा सत्यमिति । उन्नयथापि सम्यक्त्वदोषौ वर्जनीयाविति विशेषार्थः ।
अत्रार्थे महाविशीयसूत्रानुसारेण गुप्ततिनागिद्वप्रबन्धं कुर्वे—मगधदेशे कुशस्थलपुरे जीवाजीवादितत्त्वज्ञौ सुमतिनागि-

दानोपाजितभोगफलैषा मृगमदकर्पूरादिभ्योऽप्यधिकसुगन्धिदेहाऽद्वयर्पा तवाग्रमहिषी न्रविष्यति । तदन्निज्ञानं चाह-
क्रीमयां जितस्य तव पृष्ठेऽधिरोहणं विधास्यति ” । इति निशम्य सविस्मयो राजा श्रीजिनं नत्वा गृहमगमत् ।
इतश्च निर्जरितदर्शनभ्यक्तमांसाऽनपत्यया गोपस्त्रिया गृहीता । क्रमेण यौवनं प्रपेदे । एकदा संप्राप्तकौमुदुत्सवे वनि-
ताश्रेणिवर्णनायागतोऽनयेन सह नृपः । तदा—

इयामां यौवनशालिनी सुवचनासौत्राग्यत्रागयोदया, कर्णन्तायतलोचना कृशकटी प्रागद्व्यगर्वन्विता
रम्या बालसरालमन्यरगतिर्मत्तेनकुंजस्तनी, विंबोष्ठी परिपूर्णचन्द्रवदना शृंगालिनीलावका ॥ १ ॥

एतादृशी तां गोपमुत्तामयलोक्ष्य मंजातकमो नृपः स्वामूर्मिकां तडुत्तरीयाञ्चले निवध्य ततस्तदन्वेषणार्थं ‘मम
मुद्रिका पतिता केनापि हृता’ इत्यन्नयं प्राह । सोऽपि पितुर्वचनमदंनं विदन् सर्वाण्यपि वनद्वाराणि निरुद्धैकेन द्वारेण
निर्गन्तृनीनां रमणीनां पाणिपटाञ्चलान्यवलोक्यन् तस्या उत्तरीयाञ्चलतो निर्गतां तामूर्मिकां वीक्ष्यागृह्यत्—“तया
राक्षोऽहुदीयकं कथं गृहीतम् ?” । तदा सा कर्णौ पिधाय ‘नाहं किमपि जानामि’ इत्यवदत् । तद्वचसेङ्गितेन चौदा-
यपरां तां मत्वा मंत्री दभ्यो—“नृत्तमेया न चौर्यकारिणी, किं तु जातरागस्य पितुः कर्तव्यम्” । ततस्तया सह मंत्री
तुपोपान्तेऽन्येत्याचं—“हे देव ! अनया नवतां चित्तमचोरि, तेन मुद्रिकाकथया पर्याप्तम्” । श्रेणिकोऽप्यनमेवेति
निगद्य तामग्रमहिषीं चकार । अन्यदा जितस्य तस्य पृष्ठे निःशंकं साऽधिरुढा । यतः—

शंका हि सकलपदार्थान्नाक्त्वेन इत्यगुणविषया, विचिकित्सा तु क्रियाविषयैव । यथा मुनिजने मलमलिनगानं वीक्ष्य
 जुगुप्सा सदाचारमुनिनिन्दा “यदीमे प्रासुकचारिणश्चमत्कृतं कुर्वते तदा को दोषः स्यादिति” । इयमपि जगवद्भर्मा-
 नाश्वसकरूपत्वात् सम्यग्दर्शने दोष इति प्रदेशार्थः । अत्रार्थे दुर्गन्धारक्षीप्रवन्धो द्वेयः तथाहि—
 राजगृहे श्रेणिकः पार्थिवः । एकदा तत्र समवसृतं श्रीवीरं नन्तुं सर्वार्थां गह्वन् स राजा दुर्गन्धपराजवाघस्त्रा-
 “अध्वनि जातमात्रैका वादिका पतितस्ति” इति तेनोक्ते राजा ‘पुद्गलानां परिणाम एषः’ इति प्रोच्य तां तथारूपां
 पतितां विदोक्त्य समवसरणे गत्वा श्रीवीरं प्रणम्य चावसरे तस्याः प्राक्चरितमपृच्छत् । जगवानाह—वाणिज्यशास्त्रिणामे-
 धनमित्रस्य श्रेष्ठिनो धनश्रीः सुता । एकदा ग्रीष्मर्तौ तस्या विवाहे प्रारब्धे तदोक्तसि चित्रार्थं साधवः समेताः । तदा
 पित्रादिष्टा सा प्रतिलज्जयितुं प्रचक्रमे । तदा चाप्रतिकर्मितशरीराणां महात्मनां स्वेदमवदुर्गन्धेन मोदितमुखकमला
 स्थिता अमी साधवो यदि प्रासुकेनापि वारिणा स्नान्ति तदा को दोषः” इति जुगुप्साजवं कर्मानालोच्य मुता साऽत्र
 राजगृहे गणिकोदरे सुतात्वेनोत्पन्ना । तेन दुष्कर्मणा गर्भस्थिता सा मातुर्दुःशमरतिमकरोत् । तेन गर्भेणोद्भिन्ना सा
 वेदया गर्भपातनापधीर्विदधानाऽपि समये सुतां तां दुर्गन्धां प्रसृतां विष्टामिव वहिरत्यजत्” । ‘अथ काऽस्या गतिः ?’
 इति राज्ञा पृष्टः प्रभुः प्राह—“हे राजन् ! अनया स मुनिजुगुप्साजवः कर्मविपाकः सर्वोऽपि शुक्रः । अथ सुपात्र-

कुलदेव्यूचे—“रे छष्ट ! मदप्रतः शीघ्रमुत्तिष्ठ । यान् स्वग्रहे पूजयसि ते दास्यन्ति” । ततस्ते देवाः स्मित्वा मिथः प्रोचुः । तत्र त्वं देवदत्तं प्रोच—“नन्वे ! त्वत्केऽनीष्टप्रदा नव । ” चंडिकायुवाच—“यद्दोऽस्यात्नीष्टं दास्यति, यः प्रोढा-
सने निवेदितो मत्पूर्वं पूज्यते ” । यद्दोऽप्यत्रापिष्ट—“एतस्यात्नीष्टं शासनदेवतैव दास्यति ” । एवं सर्वैर्मिथः सोपहास-
मुपेक्षितोऽतीवखिशः किंकर्तव्यतामूढः शासनदेव्योक्तः—“ निजविकथाहास्यपरानन्यान् मुक्त्वा श्रीसर्वज्ञं देवाधि-
देवं क्षीणाष्टकमणिं कृपावतारं त्रिकालज्ञमेवाराधय, यथा नवद्येऽपि सौभाग्यश्रीप्रदः स्यात् ” । तच्छ्रुत्वा तेन तथा
कृतम् । ततो दृढनिराकांक्षाय तस्मै सा तत्प्रबं ददौ । पुनरधिकं समृद्धिं प्राप । प्रेत्य पुनरासन्नसिद्धिको जातः ।

कांकाख्यदोषं श्रुतगर्हितं तं, समाचरन् स्यादुपहासपात्रम् ।

उपासकश्रीधरवत्तदन्न, कार्यं नचैषा जिनशासनज्ञैः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंने द्वितीयदृष्ट्यानां श्रीधरवणिष्ठातम् ॥ २० ॥

॥ अथैकविंशतितमं व्याख्यानम् ॥ २१ ॥

। अथ तृतीयो विचिकित्सादोषः प्ररूप्यते ।

देशतः सर्वतो वापि कृतक्रियाफलं प्रति । क्रियते हृदि सन्देहो विचिकित्सात्रिधरस कः ॥ १ ॥
विचिकित्सात्रिधः सामायिकादिक्रियाफलं प्रति सन्देहः कृपीवत्तादीनामिव । नन्विष्यं शंकातो न त्रिज्ञा । उच्यते—

गुणदोषपरिज्ञानात् सर्वदेवेषु नृक्तिमान् । यः स्वाधीभरवत् पूर्वं स तु नैवाश्रुते सुखम् ॥ १ ॥
 गजपुरे श्रीधरवाणिक्र मकृत्या नृदकः । मोऽन्यदा मुनिपार्श्वे धर्ममश्रापीत् । ततः स त्रिसन्ध्यं परमात्मानमर्चयति
 स्म । एभृदा जिनौकसि धूपमुद्विषन्निग्रहं जग्राह 'एतावति धूपेऽनुद्विषे इतः स्थानान्न चक्षामीति' । दैवात्तत्राहि-
 निरगमत् । तथापि निश्चलं तं यावत्स दृशति, तावत्तत्सत्त्वगुणं देवीं हृष्टाहिं दूरमुत्सार्य तस्मै मणिं ददौ । तेन तस्य
 लक्ष्मीवर्णवतेव सर्वतोऽन्यवर्धिष्ट । अन्यदा स्वकुटुंबे किञ्चिन्माद्योत्पत्तौ केनाप्युक्तं 'गोत्रदेवीपूजया गोत्रे कुशलं
 स्यात्' । ततस्तेन तथा कृतम् । कदाचित्स्वस्थ्यामयोत्पत्तौ कस्यचिद्वचसा यज्ञोऽर्चितः । एवं लोकोक्त्या शान्तिदानार्थं
 ज्ञाविगदनिवृत्तये नित्यमानर्च । ज्ञावुकजीवः सदसत्संगत्या गुणदोषौ प्राप्नोति । यदुक्तम्—

एके (काश्चित्) ज्ञेयैर्यतिकरगतास्तुं त्रिकाः पात्रदीक्षां,
 गायन्त्यन्ये सरसमधुरं शुक्रवंशे क्लिप्नाः ।

अन्ये केचिद् (अन्याः काश्चिद्) प्रथितसुगुणा दुस्तरं तारयन्ते,
 तेषां मध्ये ज्वलितहृदया रक्तमन्ये (मन्याः) विवन्ति ॥ १ ॥

अन्यदा तत्करैस्तस्य गृहसर्वस्वं मुपितम् । ततः ह्युन्धो योजनस्यापि संदेहे पपात । ततोऽतिह्रस्वितस्तेषां देवाना-
 मग्रे कृताष्टमस्तस्यौ । तृतीयेऽहि ते देवा जगुः—“जोः किमर्थमस्मानस्मापीः ? ” । “संपत्तिं मे ददतु” इति सोऽवदत् । ततः

त्रेवेपि सुखने युज्यन्ते । अयमपि धर्मः साधीयानित्येवं दर्शनं दूषयतीत्यर्थः । जावार्थस्तु जीतशत्रुतृपमंत्रिदृष्टान्ता-
ज्ज्ञेयः । स चायम्—

ऋस्ति स्वस्तिमवसन्तपुरम् । तत्र जितशत्रुर्महीन्द्रोऽभूत् । तस्य मतिसागरनामा मन्त्र्यभूत् । एकदा नृपो हिमकर-
किरणधवलतुरंगयुगलं दृष्ट्वा प्रसन्नस्तस्य स्वामिनो मूढ्यं दत्त्वा जग्माह । ततस्तपरीक्षायै अमात्येन सह वाजिनमारुह्य
मंजवीप्रमादिगतिमकारयत् । तदा तिरस्कृतपद्मजयान्त्र्यां कुशिष्यवद्विपरीतशिक्षितान्त्र्यां तान्त्र्यां त्रीमेऽरण्ये पातितौ
श्रमातौ क्षुधितौ तत्र यतिफलकन्दाद्याहारयन्तौ बहुवासरान् गमयामासतुः । ततः कैश्चिद्भिन्नैर्मिलितेषु स्वसैन्येषु तौ स्वप-
त्नमीयतुः । ततो राजा जप्तया सर्वधान्यादिपचनकृते सूपकारानाह । सूपकारा अपि पृथक् पृथक् सर्वान्नपाकं कृत्वा
राज्ञः पुरो दौकितवन्तः । सोऽपि ह्युत्क्षामकुक्षिर्वाग्निर्जलमिव स्वैरमाहारयन्नसुर इव न तृप्तिमाप ।

ततो नृपतिः शूलेनात्याहारान्मृतवान्निशि । कृत्वा मंत्री पुनर्वान्तिविरेचादीनि पथ्यञ्चुक् (सौर्य्यत्राक्)
निराकांक्षपथ्यान्नेन सुखन्नागवभूत् । अन्नोपनयः—यथा राजामात्यौ तथा जीवाः । तत्र ये किमपि तपश्चरणदिकं
बाह्यगुणमादोक्त्यान्यान्यदर्शनकांक्षिणस्ते हि नृपवदप्राप्ततृप्तयो दुर्गतिनाजनं त्रेवेयुः । ये च स्वाद्यादसुपद्मे सुनिश्च-
दास्ते मंत्रिवत् सुखं प्राप्नुयुः ।

। इत्याकांक्षायां नृपमंत्रिप्रबन्धः ।
। अत्रार्थेऽन्योऽपि वृत्तान्तोऽयम् ।

यत्रापि मतिर्दौर्बल्यादिनिर्मोहवशात् क्वचित् । संशयो नवति तत्राप्यप्रतिहतेषमर्गत्वा ॥ १ ॥

यथा—

कस्य य मद्बुध्वत्वेण तद्विहायरिविरहजं वा वि । नेयगहणत्तणेण य नाणावरणोदण्य च ॥ १ ॥
हेजदाहरणसंनवे य मद् सुदु जं न बुद्धिजा । सबसुमयमवितहं तहावि तं चित्तए मद्मं ॥ २ ॥

केवलानगमन्या ये पदार्थास्ते अस्मदादिप्रमाणपरीक्षानिरपेक्षा आत्मप्रमाणेन कृत्वा न संदेयुं योग्याः ।

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंजे सम्यक्त्वप्रथमदूषणोच्चाररूपमेकोनविंशतितमं व्याख्यानम् ॥ १९ ॥

॥ अथ विंशं व्याख्यानम् ॥ २० ॥

। अथ द्वितीयमाकांक्षादोषं स्पष्टीकरोति ।

देशतः सर्वतो वाप्यन्निदाषः परदर्शने । स आकांक्षान्निधो दोषः सम्यक्त्वे गदितो जिनैः ॥ १ ॥

सुगमम् । परं क्वापि कमपि जीवदयादिकं गुणभवलोक्य तदेव दर्शनमाकांक्षति । तत्र देशत एकदर्शान्निदाषः सर्व-
तश्च सर्वपाख्यन्निधमन्निदाषः । यथा सौगतेनाक्लेशको धर्मः प्रोक्तः । तथा कापिद्विजादयोऽपि विषयादुपशुद्धाना एव पर-

पटव्यपदेशो छन्द्यते, न पुनरेकस्मिन् तन्तौ समस्तपटो जवति” । इत्यादिना गुरुभिः प्रज्ञापितो यावक्ष किञ्चित् प्रति-
पद्यते, ततः स गङ्गाद्वहिष्कृतः । स च विहरशामलकदृषां नगरीं गत्वा वने स्थितः । तत्र मित्रश्रीश्रवकेण निष्कषोऽयमिति
ज्ञात्वा तत्प्रतिबोधनार्थं गत्वा निमंत्रितः । धन्मदीयगृहेऽद्याहारार्थं जवता स्वयमागन्तव्यम् । ततो गतः स तद्गृहे । तेन
च तत्र तमुपवेक्ष्य महान्तं संभ्रममुपदर्शयता तत्पुरतो ज्ञदयजोऽप्याज्ञापनव्यञ्जनवस्त्रादिवस्तुनिचया विस्तारिताः । तेषां
मध्यादेकैकमन्त्यावयवमादाय प्रतिज्ञाञ्जितः । वस्त्रस्यैकं तन्तुमाकृष्य दत्त्वा तं ननाम ।

स्वजनानाह वन्दध्वं साधवः प्रतिज्ञाञ्जिताः । धन्योऽहं पुण्यवानागान्ममेहे यद्गुरुः स्वयम् ॥ १ ॥

ततस्त ऊचुः—“जोः श्राद्ध त्वयैवं धर्षिता वयं किम् ?” स ऊचे—“स्वामिन् शुष्माकं मतं केत्प्रमाणं, तर्हि इदं सत्य-
मेव तंजुदानत्यावयवस्तृप्तये जविष्यति, वस्त्रतन्तुः शीतत्राणाय च । अन्यथा यदि, सर्वमपि जवता ज्ञापितं मिथ्या” ।
एवं श्रुत्वा स प्राह—“हे श्राद्ध ! त्वया सुष्ठु संबोधिताः श्रीवीरवाक्ये निःशङ्कीकृता वयम्” ।

नतस्तानुद्गतज कितविधिना प्रत्यज्ञाजयत् । तथाद्योच्य प्रतिक्रम्य व्यहरज्व्रीजिनाज्ञया ॥ २ ॥

ततो गुरुपादमूलेन्यः सभ्यमार्गं प्रपन्नवान् । क्रमेण स्वर्गमवाप ।

श्रीतिष्यशुसस्य चरित्रमेतत्तद्वत्वा सदैवं जिनसूत्रवाक्ये ।

शंका सुबुद्धिं मज्जिनीकरोति ज्ञयैर्विधेया न हि सा कदापि ॥ १ ॥

नार्याः कुत्रापि कस्याश्चिद्वारकौ द्वौ बन्धवतुः । सपत्नीतनुचरेको द्वितीयश्चात्मभूतयोः ॥ १ ॥ प्रासयोर्वैखणाद्या
 मापयेयामदत्त सा । अचिन्तयत्सपत्नीचरः पेयासौ महिकान्विता ॥ २ ॥ इत्याशंकी वमन्नित्यं वट्टुलिव्याधिना मृतः ।
 द्वितीयोऽचिन्तयन्माता न प्रयच्छति महिकाम् ॥ ३ ॥ एवं निःशंकतया स सुखत्रोगी जातः, अत एव शंकापरिहार्येति ।
 अत्रार्थे श्रीवीरकेवलज्ञानोत्पत्तेः पौनःपरावर्तिमान्ते उत्पन्नद्वितीयतिथ्यगुप्तप्रबन्धः । स चायम्—
 राजगुहे गुणशीलचैत्ये चतुर्दशपूर्वणिने वसुनामान आचार्याः समागताः । तेषां तिथ्यगुप्तः शिष्योऽस्ति । एकदात्म-
 प्रवादपूर्वमधीयानस्य शिष्यस्यायं सूत्रादायः समायातः—“एगो जंते जीवप्पएसे जीवे ति वत्तवं सिया । नो इणमडे
 समडे । एवं दो तित्ति संखिजा असंखिजा वा एगप्पएसुणं विणं जीवे नो जीवे ति वत्तवं सिया । कहे जम्हा कसिणे
 पडिगुल्लोगागासपएसतुल्ले जीवे जीवे ति वत्तवं सिया” इत्यादि अधीयानस्य तस्य शंका जाता, यस्मादेकस्मिन्नन्यप्रदेशे
 जीवः, न दोषेण, एतत्सूत्रादायप्रमाणत्वात् । एवं प्ररूपयन्तं तं सुहृद्भूत्वा गुरुः स्माह—“हे शिष्य ! प्रथमादिप्रदेशेषु
 ज्ञानत्यक्तेषु तर्हि अन्यप्रदेशेषु तत्रेष्टव्यं, समानप्रदेशत्वात्, यथा सिकतासहस्रकणेषु तैवं नास्ति, तर्हि एकस्मि-
 न्नत्यक्तेषु कृतस्त्वं समायाति ? एवं सति जीवानां एव स्यात्, अनेष्टं वैतत्” । आह—“नन्वागमबाधितेयं
 प्रतीक्षा, यतोऽनन्तरोक्तश्रुते प्रथमादिप्रदेशान् विना चरमे प्रदेशे जीवत्वानुष्ठानात्, अतः कथं जगद्वन्धुप्रणीतं निषि-
 ष्यते ?” । गुरुराह—“इन्त यदि सूत्रं प्रमाणीकरोषि तदा तत्रैवोक्तं—“कसिणे पडिगुल्ले लोगागासपएसतुल्ले जीवे” अतः
 श्रुतप्रामाण्यमिह ता विप्रतिपत्तिर्न कर्तव्या । किं तु सर्वेऽपि जीवप्रदेशाः समुदिता जीवः, यथा तनुसमुदायैः समस्तैः

स्वामिनो यूयं, अथेत्सितं कुरुत । ततो वज्रकर्णस्योज्जयिनीराज्यं दत्त्वा सिंहस्थः सेवकीकृत्य मुक्तः । ततः सर्वे स्वस्थानं जग्मुः । वज्रकर्णोऽपि नियमं प्रपाद्य सर्वजीवान् दमयित्वा स्वर्गं गतः, मोहं च यास्यति ।

श्रीवज्रकर्णकृतिपस्य वर्णनं, श्रुत्वा जिनेन्द्रं परिमुच्य नावुकैः ।

कार्या नतिर्नो तनुशुद्धिधारकैर्मुक्त्यङ्गनादिङ्गति येन शीघ्रतः ॥ १ ॥

॥ इति विग्रहशुद्धौ वज्रकर्णभूषणेदन्तः ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तोत्रेऽष्टादशं व्याख्यानम् ॥ १८ ॥

॥ अर्थैकोनविंशतितमं व्याख्यानम् ॥

अथ पञ्चमं दोषपञ्चकपरिहारस्वरूपं दितव्यते—

शङ्का कांक्षा विचिकित्सा मिथ्याद्विप्रशंसनम् । तरसंस्तवश्च पञ्चापि सम्यक्त्वं दूषयन्त्यमी ॥ १ ॥

तत्रादौ शंका । सा चेयम्—श्रीमदहंभ्रमे संदेहसहिता बुद्धिः शंका । सा द्विधा—देशतो सर्वतश्च । तत्र देशशंका एकैकपदार्थगोचरा । यथा—अस्ति जीवः, परं सर्वगतोऽसर्वगतो वा, सप्रदेशोऽप्रदेशो वा । सर्वपदार्थेष्वप्रत्ययरूपा द्वितीया । इयं द्विधापि सम्यक्त्वदूषिका । ज्ञातं चान्न पेयापायिन्या नार्याः । तच्चेदम्—

विषयसुखं च युक्तम् । एकदा सा राइया नृषणानि दृष्ट्वात्मनो नृषणानि निन्दन्ती खरोद “यदि त्वं सख्यो नर्ता, तदा
 राज्ञी नृषणानि देहि” । मयाप्यङ्गीकृतं । ततो राज्ञौ स्तेयार्थं राज्ञो वासमन्दिरेऽहं गतः । तत्र च श्रुतो दम्पत्योरालापः ।
 माप्स्यति, तदा मञ्चिते सौख्यं नविष्यति” । राज्ञोक्तम्—“प्रिये ! प्रजाते वज्रकर्णो महाबन्धनं मत्करासिना
 समागतोऽस्मि । अथेप्सितं कुरु” । ततोऽहं तत्राक्यतस्तत्र दार्ढ्यं श्रुत्वाऽब्रह्मतो निवृत्तस्त्वरितं तत्कथनार्थं
 पुरमध्ये स्थितः । ततः प्रजाते सिंहस्थेन नगरं वेष्टितं । मुक्तश्च द्रुतः । तेनागत्य प्रोक्तम्—“हे वज्रकर्ण ! अस्मच्चरणम-
 स्करेण राज्यं युद्धव । अन्यथा त्वां मारयिष्यामि” । तेनाप्युक्तम्—“रे रे द्रुत मम नास्ति राज्येन प्रयोजनं । परं त्वं
 कुब्जः स तत्पुरं रङ्गा स्थितोऽस्ति । इति देशोङ्कसनकारणमुक्तम्” । ततो रामेण लक्ष्मण उक्तः—“वत्स ! गङ्गाया तत्राश्रयं
 च प्रेक्षामहे । वज्रकर्णस्य साधर्मिकवात्सल्यं क्रियते” । ततो दशपुराद्वहिरग्रजं मुक्त्वा लक्ष्मणे मध्ये गतः । वज्रकर्णेन
 नौजनार्थं निर्मज्जितः । ततो लक्ष्मणः प्राह—“मञ्जुता सत्रार्थो वहिर्देवगृहेऽस्ति” । ततस्तं निमज्ज्य सर्वेऽपि नौजिताः ।
 मा युद्धं कार्याः” । स प्राह—“अहं नरताज्ञां शिरसि वहामि” । लक्ष्मणः प्राह—“त्वं युद्धे सज्जो नव” । सोऽपि गज-
 भारह्य संयासाय समागतः । लक्ष्मणेन जित्वा स युधि पातितः । ततः सिंहस्थेनापि विजितम्—“मयाऽङ्गेन न ज्ञाताः

समाप्तात्महितं कथय” । ततो मुनिरवाच—“सम्यग्दर्शनपूर्वकं हिंसादित्यजनमेवात्महितम् । तथा—

देवो जिहिंदो गयरागदोसो, गुरु वि चारितरहस्सकोसो ।

जीवाइतत्ताण य सइहाणं, सम्मत्तमेवं न्णियं पहाणं ॥ १ ॥

जरसारिहंते मुणिसत्तमेसु, मुत्तुं न नामेइ सिरो परस्स ।

निवाणसुरकाणनिहाणवाणं, तस्सेव सम्मत्तमिणं विसुद्धं ॥ २ ॥

इत्यादिधर्मोपदेशेन प्रबुद्धः सम्यक्त्वमूलपादश्रवणानि दातौ । तत्रापि विशेषतो जिनं गुरुं च विना नान्यं नमामीत्येवं नियमं गृहीत्वा स्वनगरे समागतः । ततो निजचित्तेऽचिन्तयत्—“अहमवन्तीशस्य सिंहस्थस्य सेवकः, अतोऽवश्यं प्रत्यहं प्रणामो विधेयः, तदा मन्त्रियमन्त्रजः स्यात्” इत्याद्योच्यद्भुष्टमुद्रिकोपरि श्रीमुनिसुव्रतविम्बं कारितम् । तच्च पुरतः कृत्वा मनसा जिनप्रणामं बाह्यतो नृपप्रणतिं च विदधे । एकदा केनचित् खलेन राजानं सर्वोऽपि वृत्तान्तो विज्ञेयः । ततो राज्ञा चिन्तितम्—“अहो ! वज्रकर्णः कृतघ्नाधीशो यन्मदीयं राज्यं झुनक्ति, मम नतिमपि न करोति, तदा ह्यस्य दंष्ट्र एव न्यारयः” । इत्यवधार्य संप्रामाद्य चेरीमदापयत् । तावतैकेन पुरषेणगत्य प्रोक्तम्—“ओ वज्रकर्ण ! साधर्मिकश्चेष्ट ! तुभ्यं यज्ञोचते तत्कुरु” । राज्ञा पुष्टं—“त्वं क्व वससि ?” । ततः स प्राह—“हे देव ! कुरुनपुरवासी वृश्चिकनामाहं श्रावकः । एकदा बहुपुष्टं दात्वोद्भिन्न्यां प्राप्तः । तत्र वसन्तोत्सवेऽनङ्गवतां गणिकां दृष्ट्वा मोहितस्तस्याः सर्वस्वं ददौ ।

॥ अथाष्टादशं व्याख्यानम् ॥ १८ ॥

। अधान्त्या कायशुद्धिः प्रकाश्यते ।

खन्नादिजिर्निवमानः पीड्यमानोऽपि बन्धनैः ।

करवालादिजिर्निवमानो रज्ज्वादिनिगडादिवन्धनैः पीड्यमानः । अपिशब्दान्महासंकटे पतितोऽपि जिनं विनान्य-

देवेभ्यः शाक्यशंकरस्कन्दसुरेभ्यो न नमति, तस्य सम्यक्त्ववतः प्राणिनः सा तृतीया कायशुद्धिर्नैवेदित्यर्थः ॥ १ ॥

त्रावार्थस्तु वज्रकर्णप्रबन्धेन वितन्वते—अयोध्यायामिदवाकुवंशोद्भवो दशरथो नाम राजा । तेन च कैकेयीप्रिय-
तमाया वरो दत्तस्तेन द्वादशवार्षिको वनवासः कारितो रामलक्ष्मणसीतानाम् । अनुक्रमेण ते पञ्चवटीमार्गेण प्राप्ता अव-

न्तुदेवाम् । तत्र परिपूर्णपण्या दृष्टाः, धनकाञ्चनपूर्णानि गृहाणि अगृहीतधान्यवृषत्रादीनि दृश्यन्ते, परं कोऽपि नरो न
दृश्यते । ततो रामेण लक्ष्मणः पृष्टः—“इदं शून्यं कथमस्ति ?” । तेनातिमहति वृक्षे आरुह्य चतुर्दिक्षु मेक्षितम् । तावता

दशपुरे वज्रकर्णो राजा सत्त्ववान् । परं भृगयाव्यसनदूषितश्चन्द्र इव लोके ख्यातः । स चान्यदा लुब्धकसहायो बने
शरेण सगर्जो भृगीं मारितवान् । तदा तज्जर्जो मह्यमपतत् । तं गृहगोधाह्वित्रपुच्छमिवार्तं दृष्ट्वा संजातकरुण आत्मानं

निन्दति—“हा ! मया नरकपापमर्जितम्” । एवं त्यक्तेर्नैर्दुष्यो ज्ञयः परिभ्रमन्नेकत्र शिलातलासीनं शान्तं दान्तं साधुं
वीक्ष्य प्रणतिमकरोत् । नत्वा च प्राह—“किमत्रारण्ये त्वं करोषि ?” । यतिनोक्तम्—“आत्महितम्” । “स्वामिन् !

नटकोटीनिरावृतः षट् दिनान्यगमयत् । इतो जितशत्रुयूयञ्जकैर्जनेर्नृपो राज्यदानार्थं प्रकटीवर्के । इतो रक्षमाणेषु राज-
मार्गेषु अपसार्यमाणेषु अशुचिषु सप्तमे दिने दत्तो राजा हृष्टस्तरंगाधिरुदोऽष्टमदिनञ्जान्त्या राजमार्गे निस्ससार । इतो
मादिकः पुष्पपूर्णकररुक्कश्रुतो राजमार्गे समागात् । जेय्यादिनिनादैः श्रुतभात्रैरकस्मात्तस्यात्यन्तं मद्योत्सर्गाचिन्ताऽभूत्
मादिकस्य । द्योक्कबाहुदयादन्यत्र गन्तुमशक्नुवन् द्रव्यदक्षतया त्वरितं मद्योत्सर्गं तत्रैव कृत्वा तस्योपरि पुष्पपुञ्जं मुक्त्वा
मादिकोऽप्रतो गतः । तदा राज्ञो दत्तस्य तस्मिन्मार्गे गह्वरस्तुर्यमखुरोत्पादितो विद्मदेवो वदनेऽविशत् । स राजा दत्त-
स्तेन प्रत्ययेन पश्चाद्यावजृहान्निमुखं समायाति, तावन्मंत्रिनिवृत्तैः सेवकैर्वह्ना स जितशत्रवे समर्पितः । तेन दृष्टेन कुम्भी-
पाकेन पाचितः ।

मृत्वा नरकडुःखानामतिथिरवमयं ययौ । आयुःक्षयेण सुरीन्द्रोऽप्यमृष्विदिवभूषणम् ॥ १ ॥

इत्थं परैरपि यथास्थितमेव वाक्यं, वाच्यं मृतेरवगणय्य जयं विद्मरात् ।

यातीह जन्मनि जनाधिपमानताढ्यं, स्युः संपदः परत्रवे सुरसौख्यमुख्याः ॥ १ ॥

॥ इति वाक्शुद्ध्यां कादिकाचार्यप्रबन्धः ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंभे सप्तदशं व्याख्यानम् ॥ १७ ॥

स्तंभ-

२

॥ ३९ ॥

एवमानन्दचरितं निशम्या नन्दमैडुराः । श्वावका मनसः शुध्वै प्रत्यहं सन्तु सादराः ॥ १ ॥

॥ इत्यानन्दस्योदन्तः पीडशः ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे द्वितीयस्तंभे पीडशं व्याख्यानम् ॥ १६ ॥

॥ अथ द्वितीयं वचनशुद्धिस्वरूपं कथयति ॥

जीवाजीवादितत्त्वानां प्ररूपकं सदागमम् । विपरीतं वदेन्नाथ सा शुद्धिर्मध्यगा जवेत् ॥१॥

स्पष्टम् । अथेमां स्तौति—

सदानेन गृहारंजो विवेकेन गुणवतः । दर्शनं मोक्षसौख्याङ्गं वचःशुध्वैव लक्ष्यते ॥ १ ॥

अत्रार्थे कालिकसूत्रिप्रबन्धः संप्रदायागतश्चायम्—

संकटेऽपि न महान्मृषा वदेद्दत्तमातुल्यसुकातिकार्यवत् ।

चंदनः सुरन्निरश्मयवर्षणेऽपीकुरज्जुतरसोऽपि पीतने ॥ १ ॥

तुरमण्यां पुरि कालिको यद्देवो बभूव । तस्य जजाह्वा सहोदरा । तस्य स्वस्तीयो दत्त इति नामाऽद्भूत् । कालिकः क्रमाद्गुरुपान्ते धर्मोपदेशमाकर्ण्य वैराग्यात्संयमं जप्नाह । तं शास्त्रारं विना दत्तोऽत्यन्तं निर्गत्वोऽद्भूत् । स सप्तव्यसन-

व्याख्यान-

१३

॥ ३९ ॥

सच्चित्तवर्जनं चकार । अष्टम्यां त्वष्ट मासान् स्वयमारंजमत्यजत् । ततो नवम्यां चतुर्मेधधारजवर्जनं नव मासान् याव-
दकरोत् । दशम्यां तु स्वार्थनिष्पन्नं न हुजुजे । एकादशमी स्वरूपं वैतत्—गाथा—
सुरमुण्डो द्योष्ण वा रयहरणं जगद् च धेत्तुणं । समणचूर्णं विहरद् धम्मं काष्ण फासंतो ॥ १ ॥

एवमेकादश मासान् यावत् कुर्यात् । एवमेकादशाभ्येताः प्रतिमाः कुर्वन् स पञ्चमासामैः पञ्चवर्षैर्बहिरन्तः कृशो-
ऽनवत् । ततो ड्वैद्वत्वं ज्ञात्वा चतुःशरणपूर्वकमनशनमादाय तस्यौ । तावत्तस्य मनःशुद्ध्यावधिकानमुत्पदे । तदा तत्र
नन्दोदन्तं श्रुत्वा तं सुखं प्रश्नयितुं प्रासः तत्रैव, सोऽपि तत्र प्राप्तं स्वामिपदयुग्मं प्रणम्य तं पृष्टवान्—“जगवन् ! श्राव-
कस्यापि अवधिकानं जवति ?” । गौतमः प्राह—“सुश्राप्ते जवति” । इति श्रुत्वा सोऽवदत्—“प्रजो ! मे ज्ञानमस्ति,
भर्यादीकृत्य वस्तूनि पश्यामि” । इत्युक्ते गौतमः प्राह—“नैतादृशं गृहमेधिनां संजवेत्, ततो मिथ्याड्वैकृतं कुरु” ।
“जगवन् ! अक्षीकोके मिथ्याड्वैकृतं स्यात्, ततो शुष्माजिरेव तदांक्षयेयम्” । स शङ्कितस्तत्र गत्वा तीर्थेणं पप्रच्छ ।
तदा विद्युनापि तथैवोक्तम् । तद्वत्त्वा तत्रागत्य मिथ्याड्वैकृतं दत्तम् । अध्वानन्दः पञ्चनमस्त्रियां स्मरन् सौधर्मकद्वेष्ट-
णात्रविमाने चतुष्पट्यायुर्वोऽनवत् । ततश्च्युत्वा महाविदेहे मोक्षपुरीं प्राप्स्यति । विशेषेणायं प्रबन्ध उपपासकसूत्रत-
श्चानन्दसुन्दरतश्च ज्ञेयः ।

स्तंभ.

३

॥ ३८ ॥

धूपेऽगुरुतुर्धौ । पेये आहारप्रकारे काष्ठपेयाख्यमुजादियुतो यथा धृततलिततंडलास्तन्निबन्धात् जातपेयम् । पक्वाग्ने
धृतपूराणि खण्णखाद्यानि च । अग्नेनेषु कमलशादिनिष्यन्नः । द्विदलेषु मुजा मापाः कृष्णचणकाकारा मम सन्तु । धृतेषु
शरद्भूतं गोधृतमेव । शाकेषु चूचूसावस्तिकमंडूकिकाश्च । मधुरेषु पट्यंको मेऽस्तु । अग्नेषु (तीमनेषु) वटकानि, फलेषु च
क्षीरामलकं, जलेष्वकाशोदकमेवास्तु । मुखवासकृते जातिफलदाविंगोलाकक्रोदकपूरलक्षणेः पञ्चान्निः संस्कृतं तांबूदं ममास्तु ।
एतद्व्रतं जिनसमीपेऽङ्गीकृतम् । एवमन्तिमव्रतं यावत् स्वीचकार । व्रतस्वरूपमग्ने वदयते । ततस्तत्त्वज्ञः स्वयवने समागत्य
शिवानन्दं प्राह—“मया परमार्हतधर्मः प्रपन्नः । त्वमपि जिनान्ते सम्यग्धर्ममङ्गीकुरु” । श्रुत्वेति सखीचिह्नीता तत्र गत्वा
प्रभुं नत्वा जिनोदितधर्मं सा प्रापत् । ततो देशचारित्रपरयोस्तयोश्चतुर्दश वर्षाणि व्यतीयुः । सोऽन्यदोन्नितो निशीथे धर्म-
चिन्तां कर्तुं प्रचक्रमे—“अहो ममायुष्कं रागद्वेषेणातिगतम् । यतः—

लोकः पृच्छति मे वार्तां शरीरे कुशलं तव । कुतः कुशलमस्माकमायुर्याति दिने दिने ॥ १ ॥

तस्मात्प्रमादमुख्योपासकप्रतिमा अङ्गीकृत्य जिनासक्त्या पातयामि” । ततः प्रजाते निजज्ञातिकुलं वसनाशाना-
दिना संतोष्य ज्येष्ठपुत्रे गृहभारमारोप्य स्वयं प्रतिभावदन्तमकरोत् । तत्र प्रथमं यद्विराकारैरुद्भिन्नतः स्रस्तशङ्काद्यतिचारः
सम्यक्त्वप्रतिमां मासं यावदाचरत् । ततः ‘पूर्वक्रियायुक्त’ इति सर्वत्र योज्यम् । द्वादशव्रतपालनं मासद्वयं यावत्ततान् ।
ततो मासत्रयं सामाधिकप्रतिमायां सोऽस्यात् । ततश्चतुरो मासांश्चतुष्पर्व्यां पौषधमपालयत् । ततः पौषधेनैव निशायां
चतुर्यन्यां मासपञ्चकं कायोत्सर्गं कृतवान् । ततः पूर्वक्रियापरः पष्ठ्यां पण्मासं यावद्ब्रह्मचर्यपालनमकरोत् । सप्तम्यां

व्याख्यात-

१६

॥ ३८ ॥

॥ अथ द्वितीयः स्तंभः ॥

॥ मनःशुद्धिरेव वर्ण्यते ॥

मनःशुद्धिमविद्राणा ये तपस्यन्ति मुक्तये । हित्वा नावं जुगाज्यां ते तितीर्यन्ति महार्णवम् ॥ १ ॥
तद्वत्तद्वत् मनःशुद्धिः कर्तव्या सिद्धिमिच्छता । बह्वारंभेऽपि शुद्धेन मनसा मोक्षमाप्नुते ॥ २ ॥

स्पष्टं । अत्रार्थं आनन्दश्रमणोपासकप्रबन्धो हेयः । स चायम्—राजगृह आनन्दनामा कौटुम्बिको गुणशीलचैत्ये-
ऽन्यदा समग्रसूतं जिनं श्रुत्वा स्वजनंः सह पद्भ्यां गञ्जन् केवलिनं नत्वानंकान्तव्यवस्थापिकां वाणीं श्रुत्वा प्रबुद्धः
सम्यक्त्वपूर्वकं दशमंयमं जग्राह । तत्र प्रथमं द्विविधत्रिविधेन स्थूलप्राणतिपातादिपञ्चाणुव्रतानि गृहीतानि । चतुर्थव्रते
स्वदारां धिना विरतिं प्रपन्नवान् । पञ्चमे स्वेष्टाद्रव्यमानमसृजत् । चतस्रः स्वर्णकोटयो निर्धौ रक्षणार्थे । चतस्रश्च व्याजार्थे । चत-
स्रश्च वाणिज्ये । तदधिकस्य नियमः । तथा दशसहस्रैर्बुद्धिरेकं गोकुलम् । एवंविधानि चत्वारि गोकुलानि, सहस्राणि शकटा-
नि, कृपिकृते हृत्मानि पञ्चशतानि, चत्वारि वाहनानि । तदधिकस्य विरतिं चकार । दिग्भ्रतवर्णनं व्रताधिकारे करिष्यते । सप्त-
मव्रतेऽनन्तकायाजद्वयपञ्चदशकर्मदानविरतिं जग्राह । तथा यष्टिमशुकस्य दन्तधावनं च । तैलं सहस्रशतपाकाज्यां नान्यस्तैलं
मदनैः । गोधूमकृष्टपिष्टान्यत् पिष्टं नोष्वर्तने च । उष्णोदकस्याष्टौ मृत्कलशान् स्नाने । ऊर्ध्वार्धःपरिधाने पट्टकूलप्रयं च । विदे-
पने चन्दनागुरुकर्पूरकुङ्कुमादिन्यो नान्यत् । पुष्पेषु गुणरीकं मातृतीजवं च । चक्षुषे नामाङ्गुलीयकं कर्णाग्ररणे च । तथा

श्रीउपदेशासादे प्रथमः स्तंभः समाप्तः

देवकीरोहिण्यां तु आगामिकावे जिनत्वं प्राप्यतः । सुकोशवर्षिव्याघ्रीकृतोपसर्गेण पंगुलगिरौ सिद्धः । इत्याद्यनन्तसा-
ध्वोऽत्र सिद्धाः सेत्स्यन्ति च । तथा श्रीचैत्रपूर्णमादिनेऽत्र गिरौ श्रीपुंनरीकगणचतुर् पञ्चकोटिमुनिभिः सह सिद्धः ।
अतो हे नृप ! समस्ततीर्थयात्राफलं सकृत् शत्रुञ्जयतीर्थे दृष्टे स्यात् ” । इति श्रुत्वा नृपादयः सर्वेऽपि श्रीजिनशासनधर्मं
श्रीसिद्धाचलं तीर्थं च स्वीचक्रुः । ततो राज्ञा सा समहं गृहे प्रेषिता । क्रमेण प्रव्रज्यां संगृह्य सा वर्णनीयपदमवाप ।

स्याद्वादराङ्गान्तविचारचेताः, कुदर्शनाशंसनमुकराणा ।

जयादिसेना मनसः प्रशस्त्या, क्रमेण सानन्तसुखं समाप ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ प्रथमस्तंभे पञ्चदशं व्याख्यानम् ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमः स्तंभः ॥ १

॥

प्रेर्यमाणो योगी नगरमध्ये वदन् राजसंसदि सहसा स्वकीयं रौडरूपं प्रकटीकृत्य प्राह—‘निरुक्तंकां मुक्त्वा समत्सरा-
 गुणसुन्दरी मया निहता ‘इत्युक्त्वा सर्वं स्वरूपं प्रोक्तम् । देवतया सा पुण्यादिभिः पूजिता । वन्धुश्रीर्नगराभिर्षादिता ।
 ततो राज्ञा जयसेनां प्रत्युक्तं—‘जोः साधिवि ! वद, जगत्सु को धर्मः श्रेष्ठः?’ सा प्राह—“जैनादृते सर्वेऽप्येकान्तिनः स्वाप्ताद-
 राज्ञान्ताज्ञा न न्याय्याः, बहुदोषदूषितत्वात्” । इति श्रुत्वा पुनर्नृपः पप्रह—‘हे शीघ्रगन्धे ! गंगाप्रयागादितीर्थेषु मध्ये
 किं तीर्थं तारकं?’ सा प्राह—‘हे नृप ! अष्टपटितीर्थानि लोकं सन्ति, तानि न स्वात्मधर्मसमर्थकानि । तीर्थं त्वेकः
 सिद्धाच्च एव । यत्र गिरौ कार्तिकशुक्लपूर्णिमादिने झविमवादिखिलौ दशकोटिमुनिभिः सह मुक्तिं गतौ । फाट्गुनशुक्ल-
 दशमीदिने नमिविनम्याख्यां द्विकोटिमुनिभिः सह सिद्धौ । फाट्गुनशुक्लाष्टमीदिने श्रीयुगादिदेवः नवनवतिपूर्ववारान्
 यावदत्र समागात् । श्रीशान्तिजिनेनात्र चातुर्भासकं कृतं । तदा सप्तदशकोटिनरा मुनिविगेन तथा गृह्णित्वेन सिद्धाः । तथा
 च द्वितीयजिनहस्तदीक्षितसाधवः पञ्चनवतिसहस्रमिता अत्र वर्षाकादे स्थिताः । तेषु मध्ये कार्तिकशुक्लपूर्णिमादिने दश-
 सहस्रमिताः केवलं प्राप्य सिद्धाः आश्विनशुक्लराकायां पञ्च पाण्डवा विंशतिकोटिब्रतिभिः सह सिद्धाः । फाट्गुनशुक्लत्रयो-
 दशीदिने शान्मप्रद्युम्नकुमारौ सार्धत्रिकोटिमुनिभिः सह सिद्धौ ॥ श्रीकादस(कादिक)मुनिः सहस्रसंयमिभिः सह सिद्धः ।
 श्रीमुन्नञ्जुनिः सप्तशतयतिभिः सह सिद्धः । श्रीरामचन्द्रः पञ्चकोटिभिः सह, श्रीरामभ्राता चरतखिकोटिभिः सह, श्री-
 वसुदेवस्य दाससतिसहस्रह्रीमध्ये पञ्चत्रिंशत्सहस्रस्त्रियः सिद्धगिरौ मुक्तिं गताः । सप्तत्रिंशत्सहस्रस्त्रियोऽन्यत्र सिद्धिं प्रापुः ।

कार्यार्थी नृजते लोको न कश्चित् कस्यचित् प्रियः । वत्सः क्षीरक्षयं दृष्ट्वा परित्यजति मातरम् ॥ १ ॥
 सोऽपि नित्यं त्रिहार्थमेति । सा नवनवम् त्रिहार्थं ददाति । एकदा प्रत्युपकाराय तामाह—‘हे मातर्यत्तव कार्यं स्यात्त-
 गिर्नो मुखिनीं न करोमि तदाग्निं प्रविशामि’ । इति सन्धां कृत्वा स्वस्थाने गतः । ततश्चतुर्दश्यां प्रेतवत्ते एकं मृतकमा-
 नीय पूजयित्वा वैतालीविद्याजापेन तेन तद्वत्वे वैताली प्रत्यक्षीकृता । सा तं प्रत्याह—‘हे योगिन् ! यत्कार्यं तत्समा-
 कृत्यस्थिरचित्तां कायोत्सर्गस्थां दृष्ट्वा सा वैताली धर्ममहिम्ना विगतामर्षा तां प्रदक्षिणीकृत्य व्याघ्रवने गता । तां विक-
 गता । एवं वारत्रयमच्छत् । चतुर्थवेलायां निजावसानत्रयेन योगिनोक्तं—‘नो देवि ! दयोरमध्ये या उष्टा तां शीघ्रं
 मारय’ । ततो देवगुरुत्रकां जयसेनां विमुच्य कायचिन्तार्थमुत्थितां तां प्रमादिनीं गुणसुन्दरीं खड्गेन विनाश्य साधका-
 क्षया सा स्वस्थाने गता । ततो जयसेना कायोत्सर्गं समाप्य बहिरागता तां सपत्नीं तथाभूतां वीक्ष्य चिन्तयति स्म—
 ‘अहो पूर्वकर्मतो मे एव कलंकः समाधातः’ । एवं विचिन्त्योपप्रवक्ष्यार्थं पुनः स्मरणं चकार । इतः प्रत्यूये रजन्यां किं वृत्त-
 मिति गर्ववर्णार्थमुत्सुका बन्धुश्रीः पुत्रीपुत्रे समागता । पुत्री कावकृतां दृष्ट्वा पूरकारं कृत्वा नृपं प्रत्याह—‘हे राजन् !
 मम सुता जयसेनया सपत्नीति मत्सरेण हता । ततो राजा रुडेनाकारिता । पुष्टा सती यावन्न वदति तावन्नासनदेव्या

परं वन्यत्वदोषान्विता । सा स्वामिनं प्रत्येकदा प्राह—“स्वामिन् सन्तानार्थं विवाहं कुरु । पुत्रं विना नो कुलं न शोभते । यदुक्तम्—

“यत्र नो स्वजनसंगतिस्त्वैर्यत्र नो बधुबधूनि शिशूनि ।

यत्र नास्ति गुणगौरवचिन्ता, हन्त तान्यपि गृहाण्यगृहाणि ॥ १ ॥”

श्रेष्ठिना जणितं—“नो नद्रे ! त्वयोक्तं सत्यं, परं विषयादिसुखनिरपेक्षं मच्चित्तं वर्तते” । तयोक्तं—“स्वामिन् ! सन्तानार्थं न द्रुष्टमिदं” । ततः श्रेष्ठी मौनं कृत्वा स्थितः । तथा कस्यचिदिन्द्रियस्य कन्यां गुणसुन्दरीं याचयित्वा परिणयितः । ततः शनैर्जयसेना सपत्न्यां सर्वं गृहभारमारोप्य स्वयं धर्मान्निमुखी जाता । क्रमेण गुणसुन्दर्याः पुत्रोऽभूत् । एकदा वन्धुश्रियया निर्जां सुतां प्रत्युक्तं—“नोः पुत्रि ! तव सुखमस्ति ?” गुणसुन्दर्या प्रोक्तं—“हे मातः ! सपत्न्युपरि मां दत्त्वा किं सौख्यं गृहसि ? प्रथमं मुन्ननं कृत्वा पश्चान्नक्षत्रं गृहसि, जलं पीत्वा गृहं च । ममेवमात्रमपि सौख्यं नास्ति । मम प्रियोऽपि सपत्न्यां रक्तोऽस्ति” । वन्धुश्रियोक्तं—“हे वत्से ! रागेण कलया च तथा यदि वृज्योऽसौ बाह्यते तदाऽपरस्य किं ? । यदुक्तम्—

वायुना यत्र नीयन्ते कुञ्जराः षष्टिहायनाः । गावस्तत्र न गण्यन्ते मशकेषु च का कथा ॥ १ ॥

तथापि हे पुत्रि ! त्वं स्वस्था नव । त्वत्सपत्नीविनाशोपायं करिष्ये । त्वं नर्तुर्गृहे व्रज” । तत एकदा त्रिह्यार्थमागतं रुद्रमूर्तिमिव सातिशयं कापादिकं दृष्ट्वा स्वकार्यकरणायानेकरसयुताञ्चं दत्तं तस्मै । यतः—

ततः कोऽपि स्वप्रतिज्ञामापूर्ध्वं चंपयां प्राविशत् । कूटवाद्यकोऽपि देवगुर्वाशातनापरो मागधिकासंगोऽप्यपाने ना
नेकदुर्गतिनाम् न विच्यति ।

इति न विक्रमनुज्याः कूटवाद्यस्य साधोश्चरितमतिदुरन्तं सम्यगाकर्ण्य तूर्णम् ।
विषमविषसमानाशातनां सद्गुणानां, न कुरुत यदि वाज्ज विच्यते निर्दुर्गो वः ॥
(त्यजत मनसि वाज्ज विच्यते निर्दुर्गो वः) ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे प्रथमस्तने चतुर्दशं व्याख्यानम् ॥ १४ ॥

॥ अथ पञ्चदशं व्याख्यानम् ॥ १५ ॥

विनयकथनानन्तरमथ चतुर्थे त्रिशुद्धिप्रारम्भ्यते—

मनोवाक्कायसंशुद्धिः सम्यक्त्वशोधनी न वेत् । तत्रादौ मनसः शुद्धिः सत्यं जिनमतं मुणेत् ॥ १ ॥
जिनमतमर्हत्प्रणीतं सकलजावाविर्भावकं द्वादशांगीरूपं शास्त्रमतिकेतरं । अन्यत्सर्वं लौकिकं परतीर्थिकशासनमसारं
मुणेत् । तस्य मनःशुद्धिरित्यर्थः । अत्रार्थे जयसेनायाः प्रबन्धोऽन्निधीयते—
लज्जयित्वां संप्राप्तयूरो नृपोऽनृत । तत्र दृपन्नश्रेष्ठी । तस्य कद्वतं जयसेना सम्यक्त्वगुणविशिष्टा पत्यनुगाऽनवत् ।

ति—“स्थाने स्थाने चैत्यानि साधूंश्च वन्दित्वा नोजनं कुर्वे । धूयमत्र श्रुतास्ततो वन्दनार्थमागता । अत्रुग्रहं कुरु । प्राप्तु-
कमेपणीयं त्रक्तं गृहाण” । इति त्रिष्टुप्वा मोदका नेपातगोटकचूर्णमिश्रा दत्ताः । ततोऽतिसरो जातः । ततस्तथा द्रव्यी-
त्रिरन्यात्रिः सह तस्य वैषावृत्यं तथा कृतं, यथा वशीस्यात् । पश्चात्तथा स कोणिकान्ते नीतः । राजा तमाह—‘तथा
कुरु, यथा पुरी गृह्यते’ । ‘राजन् प्रमाणं’ इत्युक्त्वा स पुरीमध्ये गतः । सर्वत्र त्रमन् मुनिसुव्रतस्वामिरतूपं दृष्ट्वाऽचिन्त-
यत्—“अस्य प्रजावेन परवत्तैरियं पुरी न त्रज्यते । तदमुष्य त्रंगे जपायं विदधामि” । ततो नागरैस्तं मुनिं वीक्ष्य
पुष्टं—‘कदा नगररोधोऽपगमिष्यति ?’ । तेनोक्तं—‘यदैतं रतूपं द्यूयमपातयिष्यत तदा’ । तैस्तथा कृतं । रतूपं त्रज्यमानमा-
लोक्य स पापः प्रत्ययोत्पादनाय गत्वा द्विकोशीपरतः परवलमानाययत् । तत्प्रत्ययानुसारादाकूर्मशिवं यावत् पातितम् ।
एवं द्वादशवर्षान्ते लोकैर्गोपुराण्युद्घाटितानि । ततः सहसागत्य कोणिकस्तामन्नकम् । निवृत्तो रणः यदस्यामवसर्पिष्यां
प्रागपीदृशो नासीत् । यतस्त्रिणाहवे सर्वात्रिण विपन्ना एका कोटीरशीतिवद्वाः सुन्नदानां । तत्र दश सहस्राण्येकस्या
मत्सिकायाः कुक्षाववातरन् । एको देवलोकं । एकः सुकुले । शेषास्तु तिर्यग्नरकगतौ । ततश्चेदकनृपः पुरीतो निर्गडंस्तेना-
त्राप्यत—‘त्रोः पूज्य मातामह ! ब्रूहि, कमादेशं करोम्यहं ?’ । स प्राह—‘दौहित्र ! क्षणमेकं विदन्वस्व, वाप्या जवे
स्नानं कृत्वा समेभि’ । तेन प्रतिपन्नो चेटको गतेऽयःपुत्तद्विकां बध्वा समाधिपरो यावत्वाप्यन्तरे न्यपतत्, तावत्प्रणे-
न्द्रेण पतन् करसंपुटान्त्र्यां विधृत्य स्वयुवनमानिन्ये । तत्र विहितानशनः सहस्रारकदपे शक्रतुड्यो जातः ।

दौहित्रस्तस्य सुज्येष्ठासूनुः सत्यकिखेचरः । निनाय नीडवन्ताडौ समग्रं नगरीजनम् ॥ १ ॥

गात् । ततो दर्शसंस्तारके निषद्याद्योचितप्रतिक्रान्तः समाधिना मृत्वारुणान्विमाने चतुष्पद्यायुष्कः सुरोऽजनि, विदेहे मोक्षमेव्यति । विशेषेणायं वृत्तान्तः पञ्चमांगतो ज्ञेयः ।

ततश्चेदकमुक्तो बाणः कोणिकाग्रे शक्रेण वज्रकृतकवचे आस्फाट्य जुव्यपतत् । सत्यप्रतिज्ञः पुनर्नामुचत् द्वितीयं बाणं । द्वितीयेऽपि दिने बाणो मुधाऽभूत् । ततश्चेदको विद्यादायामविधात् । ततो हृक्षविहृक्षौ रात्रौ सेचनकारुढौ तद्वदं निहृत्य सत्वरं प्रत्यागह्यतः । स्वबलं ताभ्यां बहु हन्यमानं वीक्ष्य तेन स्वसैन्यस्य परितः खादिरांगारपूर्णा खातिका रहः कारिता । ततस्तौ द्वावपि सिन्धुराधिरुढौ तडुपकवं समीयतुः । स करी विज्रंगतश्रव्णं ज्वलत्खातिकां दृष्ट्वा मैतौ विनशतामिति मत्वा पुरः पदमपि नाधत् । तान्यामंकुशेनाहत्य करी ज्ञापितः—‘रे डुरात्मन् ! संप्रति प्रतिकूलतां धत्से तन्मार्ह’ । तदा-
क्याननन्तरं तौ निजकुंजगुह्यार्त्तमानं खातिकायामपातयत् । तत्तापेन गजो विपेदे । प्रथमे स्वर्गे गतश्च ।

हस्तिनं मृतं वीक्ष्य विदह्यौ तौ चिन्तयतः स्म—“अहो ! पशुतोऽप्यावामधन्यौ, ययोरिदृशी मतिः किं चानेकपापात् कथं ब्रुटिष्यावः” । इति संवेगपरौ शासनदेव्या वीरपार्श्वे मुक्तौ संयमं जगृहतुः । तपस्तप्त्वा सर्वार्थसिद्धौ जन्मतुः ।

ततः कोणिको मनसीमां सन्धां व्यधात्—‘यदि विद्यादां खरकलितशरैर्न खनामि, तदाग्नौ विद्यामि’ । इति कृतप्र-
तिज्ञोऽपि पुरीमादातुमद्रमो विषसाद । तावदुर्वाह्याद्योपादुष्टा देवी व्योमस्था राजानं प्राह—

“समणे जह् दूक्षवाद्यप् मागहिष्या गणिश्रं गमिस्सप् । राया य अस्तोगचंदप् वेसादं नगरीं गहिस्सप्”
ततो मागधिकां वेध्यामाकार्यं राज्ञा प्रोक्तं । तथा च प्रतिपन्नं । पश्चात्सा कपटश्चाविका च्छ्वा घने तं प्रणश्य ज्ञाण-

रुष्टः । तेन स्वपिता प्रपञ्चेन काष्ठपञ्चरे न्यस्तः । क्रमेण नृपे परलोकं गते कोणिकोऽशोको नवां चंपापुरीं निवेश्य कात्या-
दिदशान्नाटयुतस्तत्र स्थितः । अन्यदा पद्मावतीराज्ञीनित्याग्रहान्नृपो हारादितुर्यकं तात्र्यामयाचत । बुद्धिमन्तौ तावशुन्ना-
येति मत्वा स्वसारं सर्वमादाय स्वमातामहचेटकमहाराजपार्श्वे निशि जगमतुः । कोणिकेन दूतेन तौ याचितौ । राजाह—
'दौहित्रौ शारण्याताौ कथमपर्यामि ?' । दूतवाक्यमश्रवणोद्भवरोषः कोणिकः सुन्नटत्रयकोटीयुतो निजवदतुल्यकात्यादिद-
शकुमारयुतश्च चेटकं प्रत्यचादीत् । चेटकोऽप्यष्टादशभ्यालवृत्तोऽन्वचवत् । मिथो युञ्जं जातं । प्रथमयुञ्जं चेटकेन सुरा-
पितशरेण कातः कातनित्यमननायि । तत जनावपि विरेमतुः । एवं दशत्रिदिनैर्दशत्रिः शरैर्दशापि कोणिकवानधवा
निहताः । नियमत्वादकेमेव बाणं प्रत्यहं युञ्जं मुञ्चति विशाद्याधिपः । ततो वन्धुशोकाबुधिमग्नकोणिकेन तं दुर्जयं मत्वाऽ-
ष्टमतपसा सौधर्मेन्द्रचमरेन्द्राराधनं कृतं । तत्रागत्य तात्र्यामन्त्राणि—'आवयोः संयतः साधर्मिकोऽस्त्यतस्तवावां देहरक्षां
करिष्यावः' । तदनु चमरेण महाशिलाकंटकं रणमपरं च रथमुशालाख्यं दत्तं । प्रथमयुञ्जं कर्करोऽपि निक्षिप्तः शिलायते,
कंटकश्च शस्त्रायते तदा चतुरशीतिलक्षवीराणां वधो जातः द्वितीयदिने षष्ठवतिशतसहस्राणां च । त्रिंशिरपि चेटकनृपेण
समं समरं चक्रुः । ततो विहस्तश्चेटको नागरश्रिपौत्रं श्राद्धधर्मकर्मठं षष्ठन्नकन्नोजिनं विक्रमिणं वरुणं सेनापतिं ग्राह—'हे
सुन्नट ! त्वमाजौ सज्जीभव' । स्वाभिवचः प्रमाणमिति प्रोच्य स तद्वलेन सह समरं चकार । नवितव्यतया तत्सेनान्या
पतन्निष्ठा प्रथमं तैलचसा स वरुणो मर्मणि विद्धः । तदनु द्वित्रिक्रमं स्वरथं समाक्रम्य वरुणोऽपि तं हत्वा महाह्वाभिर-

१ महाशिला, कंटकः, रथमुशलं चेति त्रयं.

२ त्रस्तः. ३ कोणिकवचसा.

एनं सिंहासने उपवेश्य स्वयमञ्जलिं बध्वा नुवि निविश' । नृपोऽपि तथा चक्रे । ततस्ते सपदि हृदि लिखिते इव स्थिते ।
विद्यागुरुत्वेन मंत्रिणा श्रवणको मोचितः । अतो विनय एव सर्वत्र फलदः । तस्माद्विनयपूर्वकं श्रुताध्ययनादि विधेयम् । इति ।

॥ इत्युपदेशप्रासादे प्रथमस्तंभे त्रयोदशं व्याख्यानम् ॥ १३ ॥

॥ अथ चतुर्दशं व्याख्यानम् ॥ १४ ॥

अथान्वयतो विनयस्वरूपं प्रोच्य न्यतिरेकतो व्याख्यायते—

प्रकृत्या नुर्विनीतारमा गुरुके प्रतिकूलधीः । संसारसागरे मग्नो विनेयः कूलवातकः ॥ १ ॥

एकस्याचार्यस्य दुर्विनीतः शिष्यः । तमाचार्यस्ताडयति । द्विहितोऽपि रुष्यति । अन्यदा सूरयस्तेन सहोष्णयन्तनगे
तीर्थं नन्तुं जग्मुः । तत्र यात्रिकस्त्रीवर्गे चञ्चललोचनं कुशिल्यं दृष्ट्वा वारयामासुः । सोऽपि क्रुधः । ततोऽवरोहतां तेषां
चूरणाय गंडशैलं मुमोच । स (गंडशैलः) गुरुचरणयोर्मध्येन निर्गतः । आचार्येण शापो दत्तः—'डुरात्मन् ! स्त्रीतो
विनश्यसि' इति । तेन चिन्तितम्—'स्त्रियो न स्युस्तत्र स्यास्यामि । गुरुमिध्यावादी जवतु' । इति कृत्वा नदीकूल आता-
पनां कुरुते । ततस्तद्वन्ध्या सा कूलंकपान्यत्र व्यूढा । तेन तस्य कूलवातक इति नाम कृतं लोकैः ।

इतश्च देवार्पितदिव्यकुंभदाष्टादशभक्तरावासोन्निः सहितः सेचनकटिपः श्रीश्रेणिकेन हस्तविहङ्गयोर्दत्तः । कोणिको

‘तर्तुदया त्वया मत्पार्श्वं आगम्य’ इति तनोके सा तथेति स्वीकृत्य गृहे प्राप्ता । क्रमाच्छ्रुता प्रथमेऽहनि रहसि स्वां प्रतिज्ञां स्वपतेरवादीत् । ‘अहो सत्यसन्धेयं’ इति पत्याऽनुमता मणिमौक्तिकस्वर्णार्जराणा वेदमतो ब्रजन्ती सा चौरै ररुधा । तान् स्वप्रतिज्ञां जगौ । ततो हे ब्रातरस्ततो निवृत्ताहं नवदन्निहितं विधास्यामि’ इत्युक्त्वा तैर्मुक्ता पुरो यान्ती सा ह्युत्थामरहसा रुधा । सन्नाव उक्ते तथैव मुक्ता मातिकमुपेता ‘अहमागतास्मि’ इति तमाराभिकमाह । ‘अहो सत्य-सन्धेयं’ इति ध्यात्वा स्वन्नगिनीवत् वस्त्रादिभिः संमान्य तेन विस्मृष्टा । तथैव राक्षसाय तं व्यतिकरं जगौ । ‘मातिका-दपि मन्दसत्त्वोऽहं ?’ इति मत्वा मातिकवज्रहसा मुक्ता । तत्पश्यतां तत्रैव तस्थुषां चौराणां मातिकराक्षसवृत्तान्तं वक्षिस्म । ‘अहो तान्यामपि वयमधमाः ?’ इति विचार्य तैरपि संमान्य मुक्ता । सा स्वपतेस्तेषां ज्ञातं निवेद्य सुखमन्यन्नवत् । इति कथां कथयित्वानयो जनान् पप्रह—‘हे जना एषु चतुर्षु दुष्करकारकः कः ?’ । ‘नवोढा स्वपदयपि येनान्यपुर-पकृते प्रहिता सा तत्पतिः दुष्करकारकः’ इति तदीष्यबुद्धिः प्रोचे । ह्युधातुरै राक्षसो वर्णितः । जारैर्मातिकः प्रशंसितः । इतः फलचौरेण चौराः संस्तुताः । स तदैवानयेन धृत्वा पृष्टः सन्नावं प्रोचे । राक्षा रुष्टेन वधादेशे दत्तेऽन्नयेनोक्तं—“एत-स्माद्विद्याप्यमपूर्वं गृह्यतां, तदनु यथार्हं कार्यम् । यतः—

“वालादपि हितं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम् । नीचांदप्युत्तमा विद्या स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ १ ॥”

ततः सिंहासनस्य एव मातङ्गं पुरत उपवेश्योद्यामिन्यवनामिनीविद्याप्यं पठितुमारेजे । परं बहुवारं पाठेऽपि यदा हृदि कथमपि न तिष्ठति तदा क्रुद्धो धात्रीध्वः ‘किं रे मय्यपि कूटं कुरुषे ?’ इति तमतर्जयत् । तदानीमन्नयोऽन्यथात्—‘देव !

आज्ञायाः । ते तद्योग्यविशिष्टकार्यमदव्यां प्रमत्तो महारकन्धमेकं महाद्रुमं दृष्ट्वा हृष्टाश्चिन्तयाचक्रिरे—‘नूनमयं सदैव-
तत्सरः । तद्धेदे मासस्त्वामिनो विघ्नो ज्ञातुं’ इति तदधिष्ठायकाराधनार्थमुपोष्य तद्दिने गन्धधूपमाह्यादित्रिरधिवार-
स्वस्थाने गताः । तत्रासी देवः स्वस्थानं प्रवेश्य ग्रीहभयमेत्येताणीत्—“अहं सर्वतुक्पुष्पफलाहुतमंजितं नन्दनोपमानं
परितः प्राकारपरिवृतमेकस्तंजौकः करिष्यामि, मन्त्रवनोपरिस्थस्तरुयं न हेयः” । अत्रयेन तथा प्रतिपन्ने व्यन्तरोऽप्यचि-
न्त्यशक्तिः सद्य एव यथोक्तं तं विदधे । ततस्तत्र नृपादिषा चेतुणा पद्महृदपद्मे पद्मेव सदा लीलायते स्म ।

अन्यदा तत्रैव श्रवणकथयसी गुर्विणी स्वर्गर्तुश्चतुष्पादास्वादोद्दमवादीत् । ‘अक्रावश्चायमाकाणां, सर्वतुक्वने तानि
पाददे निदि, जन्मामिन्या च विद्यया शास्त्रामुन्नमयांचकार । एवं कृत्वा पद्मया दोहदं पूरयामास । अथारक्षकैर्वृत्तफलं सह-
कारं वीक्ष्य राक्षो क्रापितं । राक्षा चात्रयाय ज्ञापितं—“यस्येदं ग्रीहं शक्तिरस्ति, सोऽन्तःपुरेऽपि विप्लवं कुर्यात् । अतस्तं सहा-
रितकरकरमांसखुब्धकजनैः कारिते संगीतके गत्वा नटागमं यावत्तेषां पुरस्तादेकां कथां कथयति । तद्यथा—
वसन्तपुरे निःस्वर्गीर्णेश्वरिष्ठता दृहती कुमारी । सा वरार्थं कामदेवमपूजयत् । पुष्पाण्येकदा चोरयन्त्यारामिकेण
धृता । तद्रूपकुब्धेन प्रार्थिता प्राह—“कुमार्यस्म्यसृग्मया । यतः—

असृग्मया गोत्रजा वर्षाधिका प्रवर्जिता तथा । नाष्टौ गम्याः कुमारी च मित्रराजगुरुस्त्रियः ॥ १ ॥”

शुवनतिलकसाधोरेवमेतच्चरित्रं, श्रवणशुगलपातीकुंजलत्वं प्रणीय ।

तनुत विनयसेवामर्हदादृज्जस्त्रं, श्रयति लघु शिवश्रीरंकपार्त्ति यथा वः ॥ १ ॥

इत्युपदेशप्रासादे प्रथमस्तंभे षादशं व्याख्यानम् ॥ १३ ॥

॥ अथ त्रयोदशं व्याख्यानम् ॥ १३ ॥

अथ विनयं स्तौति—

प्राप्नोति विनयाज्ज्ञानं ज्ञानाद्वर्शनसंभवः । ततश्चरणसंपत्तिश्चान्ते मोक्षसुखं लभेत् (जजेत्) ॥ १ ॥

सुबोधः । तत्र श्रुतज्ञानार्थिना विशिष्य शुर्वादिविनये प्रवर्तितव्यं । विनयपूर्वकं गृहीतं श्रुतं सद्यः सम्यक् फलप्रदं भवति । न त्वन्यथा । अत्र ज्ञातमिदम्—

मातंगसूनोर्वरविष्टरस्याद्रिद्या गृहीता फलति स्म श्रीध्रम् ।

श्रीश्रेणिकस्वेह यथा तथा स्वात्सप्रश्रयं शास्त्रमधीतमुध्यै ॥ १ ॥

राजगृहनगरे श्रेणिकनृपोऽन्यदा श्रीवीरमुखतो ज्ञातसतीत्वनिर्णयादिगुणतुष्टश्चेज्जणादेवीमाचष्ट—‘त्वदर्धेऽन्वराङ्गीन्यः कीदृशं विशिष्टं प्रासादं संपादयामि ?’ । तयोक्तं—‘एकस्तंभप्रासादं कारणं । राजान्नयकुमार आदिष्टः । तेन वर्धका

संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात् क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगिरवम् ॥३॥
योगनिरोधाद्भवसंततिक्षयः संततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां नाजनं विनयः ॥ ३ ॥”

इत्थं वैनयिकी शिक्षा दत्तापि तस्मिन् प्रत्युत देयव्य संज्ञके । गुरुभिरपेक्षितः । स कुञ्जस्तालपुटं विषं प्राप्सुकज्जले तन्मु-
तयेऽक्षिपत् । स्वयं च जयात् पद्यापिष्ट । काथ्यरण्यान्तरे निशि सुप्तो दवाग्निना ज्वलितः रौद्रध्यानेन विपद्यान्तिमं
नरकं ययौ । साधवस्तु तत्परिजोगाह्लासनदेव्या निवारिताः । ततो नरकाञ्च्युत्वा मत्स्यादिदूष्य च र्द्विजवन्नमणं कृत्वा
किञ्चित्कर्मदाघवात् क्षितिपस्य संप्रति नन्दनोऽजनि । कपिघातकुर्मत इमां दुर्दशाभासवान् । मण्डकवृत्तान्तं त्वन्मुखा-
न्निदान्य स नीरग्य जावी ” ।

इति सूरिवचोऽङ्गीकृत्य मंत्रिमुख्यैस्तं प्रत्युक्तं, तेन स चैतन्यं जेजे । नृपञ्जर्जितजातिस्मृतिः सूरिं नन्तुमगमत् । मुनिं
प्रणम्य पूर्वकर्मक्षयार्थं मंत्रियुततृपद्दीक्षां गुरुसन्निधौ जग्राह । यशोमत्यपि स्वजर्तुर्वृत्तान्तमधिगम्य क्षणिकमूर्खान्तं क्षण-
विनश्वरमुखनिरपेक्षतया पितरवापुल्लव्य प्रवव्राज । अन्ये धमूजनास्तज्जनकाय तच्चरितं जगुः ।

अथो शुवनसाधुस्तीर्थयादीनां दशानामपि अहर्निशं वैयावृत्त्यमकार्षीत् । गुरवोऽपि तं दाशंसुः । स मुनिर्षिसस्यति-
मितान् पूर्ववक्षान् व्रतमपाद्यत् । अशीतिपूर्ववक्षं सर्वायुरात्मनः प्रपूर्य पर्यन्ते पादपोषणमनं व्यधात् । ततः केवलज्ञा-
नभासाद्यानन्तानन्दसाध्याज्यप्राप्यं परमं पदं प्राप ।

भरचन्द्रमहीपतेः प्रधातः सत्रायामागत्य च्युं विज्ञप्तवान्—“स्वामिभ्रमदधिपस्य यशोमती सुता पुष्पारामे खेचरीन्निगीयमानं त्वत्कुमारस्य गुणग्राममश्रुणोत् । तदादि तमेव चित्ते ध्यायन्ती सुता कपटेन दिनानि निर्गमयति । एकदा राज्ञा वियोगविधुरदुर्वलां सुतां वीक्ष्य पृष्टा सा यथास्थितं प्राह । तद्भुत्वामरचर्त्तुं पाणिपीननेहेतवेऽहमत्र प्रेषितः ” । नृपस्तदाक्यं प्रमाणीकृत्य तं पुरुषं सममानयत् । अथ राज्ञा समादिष्टः मंत्रिसामन्तयुतो नृपालजः शुभेऽहि प्रतस्थे । अन्यदा सिद्धपुराद्वहिर्मूर्त्तमीक्षितलोचनो नृपपुत्रः सहसा रथोत्संगे पपात । मूकवन्नोत्तरं ददौ । हिमपुष्टांबुजभ्रतानाननैः सच्चिवैरानीतानां मांत्रिकाणां प्रयोगा ऊर्षे दृष्टय इव व्यर्था वयद्बुः । तवितैः सच्चिवाद्यैः सौवर्णकमलदलनिषण्णः केवलीदेशनां ददातीति शृश्रुवे । ततस्तेऽपि ज्ञानिनोऽन्तिकं गत्वा प्रणम्य वाणीं शृश्रुवुः ।

“नो नव्या नववारिधौ निरवधौ नक्रौधवत्संभ्रमात् त्राम्यन्तः कथमप्यवाप्य सुकृतान्मानुष्यजन्माहुतम् तत्साफल्यकृते विधत्त विनयेनाराधनं साधनं श्रीसिद्धेः परमेष्ठिनामतितरां शर्मद्भुमांनोधरम् ॥ १ ॥”

व्याख्यानावसाने कंठीरवाञ्जिधो मंत्री प्रपन्न—‘नगवन् । कुमारस्यातर्कितदुःखादिः केन हेतुनाऽद्भत् ’ केवली स्माह—
“धातकीखंक्रनरते भुवनगारपुरे दूरीकृतपापैधः सूरिः सगन्नः समुपेयिवान् । तद्विध्यो महात्मनां प्रत्यनीक्रो वासवाख्यो
डुर्वेनयांनोधौ मग्न आसीत् । एकदा गणधरैः सोऽनुशिष्टः—“वत्स ! विनयं कुरु । यत् उक्तम्—

विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्वनिरोधः ॥ १ ॥

देवेसुं कोन्सियं कोन्नि बावन्न वरक चणवर्दं । सहसा चण्णावीसं सत्त सया सट्ठी अग्नहिया ॥१॥

अंकतः १५३९४४४७६०

वरकतिगं द्धानवर्दं सहस्स वीसा य हुन्ति तिट्ठि सया । जोइस्स वज्जज्जणं तिरियं जिणविवसंख इमा ॥२॥

अंकतः ३९१३३२०

तेरस्स कोन्सियादं गुणववद् कोन्नि सट्ठि वरकादं । जुवणवर्दणं मग्गे जोइसियजुवणेषु य असंखा ॥ ३ ॥

अंकतः १३९९६०००००००

कोफीसयादं पन्नरस्स कोन्निबायाल वरक अन्नवन्ना । ठत्तीसं पुण सहसादं असिहिया उं सवग्गं ॥ ४ ॥

अंकतः १५४३९९८३६०८०

अशाभवतानि जरतादिकारितानि, श्रुतानि धादशांगानि च तेषु । तथा प्रवचनं चतुर्विधश्रमणसंघश्च, आचार्याश्च, जपाध्यायाः पाठकाश्च, दर्शनं श्रीमज्झिमासनें च सम्यक्त्वं वा तेषु अन्नचरोकाहंदादिषु । पूजाप्रशंसनादिविनयो विधेयः । ग्रन्थान्तरे ज्ञ्यांसः प्रोक्ता विनयनेदाः अत्र च दर्शैव स्वीकृता इति ।

अत्रार्थे जुवन्तिलकमुनेः प्रबन्धः । स चायम्—

कुसुमपुरे धनदो नाम नृपः । तस्य पद्मावती प्रिया । तयोर्जुवन्तिलकपूजुरन्नवत् । एकदा नृपाङ्गया रत्नस्थलपुरस्या-

बन्धसमुद्रस्वप्नचतुष्टयसूचितो रौहिणेयो जातः । देवक्यां च वासुदेवो जातः । विस्तरतोऽयं धर्मदासगणिष्कृतप्रन्यतो
होयः । ततो वसुदेवः स्वर्गसुखं प्राप ।

तृतीयस्त्रिंशो मनसः सुबुद्धिं, श्रीनन्दिषेणो मुनिपुंगवो यः ।
नरेशवर्ण्यां पदवीमवाप्य, मोक्षस्य सौख्यं च ततो वजार ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे प्रथमस्तंत्रे एकादशं व्याख्यानम् ॥ ११ ॥

॥ अथ द्वादशं व्याख्यानं ॥ १२ ॥

अथ तृतीयं विनयप्रारम्भच्यते—

अर्हत्सिद्धमुनीन्द्रेषु धर्मचैत्यश्रुतेष्वपि । तथा प्रवचनाचार्योपाध्यायदर्शनेष्वपि ॥ १ ॥

पूजा प्रशंसनं त्रिकिरवर्णवादानाशनम् । आशातनापरित्यागः सम्यक्त्वे विनया दश ॥ २ ॥

अर्हन्ति सुरासुरकृतपूजामित्यर्हन्तः—

उक्कोसं सत्तरितयं जहन्न वीसाय दसय विहरंति । जन्मं पद् उक्कोसं वीसं दस हुंति हु जहन्ना ॥१॥

सिद्धाः कृतकृत्याश्च मुनयश्च तेषु । तथा धर्म एकादिदशान्तर्जदश्च, चैत्यानि त्रिभुवनगतस्थिरास्थिरजिनभुवनानि ।
तत्र दशाश्वतर्विवसंख्या वेद्यम्—

प्रान्ते कृतानयनं तं वन्दितुं सान्तःपुरश्चक्री प्राप । साद्यंकारास्तस्त्रियो वीक्ष्य स्वं कर्म स्मृत्वा ' अनेन तपसा स्त्रीव-
 क्षत्रोऽहं ज्ञास ' इति निदानं चक्रे । मृत्वा महाशुके देवोऽञ्जत् । ततश्च्युत्वा सूर्यपुरेऽन्धकवृष्णेः सुन्नन्नापत्न्यां दशमो
 वसुदेवः पुत्रोऽञ्जत् । पूर्वकृतनिदानेन स्त्रीवक्षत्रो जातः । यत्र नगरे ज्ञमति तत्र नगरनार्यो गृहकार्याणि मुक्त्वा तत्पुष्टे
 परिज्रमन्ति । तत ज्विग्नेर्नार्गरिकैः समुद्रविजयो राजा विज्ञप्तः । ततो नागरिकान् संतोष्य वसुदेवं प्राह—' त्वया राज-
 लोक एव क्रीमा कर्तव्या ' । तेन तत्राप्यं स्वीकृतं । अन्यदा मीनमकादे शिवादेवीविदेपनार्थं चन्दनकम्बोदकं गृहीत्वा
 गच्छन्तीं दासीं दृष्ट्वा पृष्ठवान्—' किं दात्वा यासि ? देहि मम ' । सा न ददाति । तेन बलात् स्वदेहे विदोषितं । रुष्टया
 दास्या प्रोक्तं—' ईदृशोऽसि, ततो राक्षा गृहकारागारे क्षिप्तोऽसि ' । तेन पृष्ठं—' कथं ? ' । दास्या सर्वं स्वरूपं कथितं ।
 ततो वसुदेवो रात्रौ मन्युना नगार्या निर्गत्य स्वां जंघां विदार्य तत्रकेन प्रतोढ्यां द्विद्वेख—' त्रातुरपमानावसुदेवश्चितायां
 प्रविष्टोऽस्ति ' । ततस्तत्पुरश्चितामध्ये एकं मृतकं प्रज्वाहयान्यदेशे गतः । प्रतिग्रामं ज्ञमन् विद्याधरादीनां दासप्रतिसहस्र-
 कन्यानां पाणिप्रदणं चक्रे । ततः शौरिपुरे प्रारब्धरोहिणीस्वयंवरमंनयेऽनेके राजन्या मिद्विताः सन्ति । तेषु मध्ये वामनं
 कुब्जं च रूपं कृत्वा समागतः । तत्र रोहिणी तस्य मौलं स्वरूपं पश्यति । साऽन्यानवगाण्यथ वामनस्य कंठे वरमादां
 चिद्वेप । तदा समुद्रविजयादयो रुष्टास्तेन सह युद्धं चक्रुः । ततस्तेन ज्येष्ठप्राजा समं युद्धमयोग्यं मत्वा स्वनामदांजितवाणः
 समुद्रविजयाय मुक्तः । तं दात्वा ' वसुदेवस्तुभ्यं प्रणमति ' इति वर्णावादिं वाचयित्वा तेन ज्ञातं—' अयं मम
 क्षुधान्वधवः, परं केनापि हेतुनेदं रूपं कृतमस्ति ' । ततः सर्वेऽपि मिद्विताः । तेन सा परिणयिता । क्रमेण राजासिंह-

वने गतो ऋणुपातं चिकीर्षुः कायोत्सर्गमुनिना निवारितः । स च तं प्रणम्य स्वस्वरूपं जगौ । तच्छ्रुत्वा मुनिः प्राह—
 “मुग्ध ! मलप्रारमदिनांगनासु मा मतिं कुरु । मरणे कृते कर्मणः क्षयो नास्ति । तस्माद्यावज्जीवं प्रतधर्मं कुरु । येना-
 मुत्र जने सुखी जवसि त्वम् ” । तच्छ्रुत्वा तेन प्रब्रज्या गृहीता । विनयेन धर्मशास्त्रं पठन् गीतार्थोऽभूत् । स चाग्निप्रहं
 दत्तौ-पष्ठपारणे साधूनां लघुहृद्भजानानां वैयावृत्यं कृत्वाचान्दं कर्तव्यं । प्रत्यहमित्यं कुर्वाणः सुरेन्द्रेण वाणितः संसदि ।
 ततोऽश्वदधानौ दौ सुरौ परीक्षार्थं प्रवृत्तौ । तत्रैको देवोऽतिसारेण ग्लानसाधून्त्य बहिरस्यात् । अन्यः साधुरूपेण नन्दि-
 पेणपार्श्वे यावत्समागात्तावन्नन्दिपेणः पष्ठपारणे प्रत्याख्यानं परिसमाप्य ज्ञोक्तुमुपविशति । तदा जावसाधुं प्रति झव्यसा-
 धुर्जजहप—“जोः साधो ! तवाग्निप्रहः क गतः ? यन्नगराद्बहिःस्थिततृषाक्रान्तग्लानसाधोवैयावृत्यमकृत्वा ज्ञोक्तु-
 मुपविशयते ? ” । ततो जावसाधुस्तदन्नपात्रं साधुनिश्रया मुक्त्वा प्रासुकं नीरं विहर्तुं गह्वन् सुरेणानेपणीयं सर्वत्र गृहेषु
 कृतत्वाद्बहुदृष्टेऽन्नमन् सहसा कुत्रापि शुक्रजलं प्राप । ततस्तेन समं ग्लानसमीपे ययौ । तस्यातिसारप्रसस्य देहं प्रक्षाल-
 यितुं प्रवृत्तः । तदातीव दुर्गन्धं मुञ्चति साधौ नन्दिपेणो दध्यौ—‘अहो कर्मतः कोऽपि न जुहति ’ । ततस्तं साधुं स्कन्धे
 कृत्वोपाश्रये नेतुं स चचाद । पदे पदे नन्दिपेणदेहं विधया विपति । तथापि मनागद्भुलां नाकरोत् । तं तथाभूतं
 शाढायामानीय दध्यौ—‘अयं साधुर्मया कथं नीरोगः कल्पिते ’ इति स्वं निनिन्द । ततस्तं वैयावृत्य निश्चलं भत्वा
 देवौ तौ प्रत्यक्षीन्त्य सुगन्धपुष्पोदकवृद्धिं कृत्वा तं मुनिं स्तुत्वा क्षमयित्वा स्वर्गोऽगमताम् ।

स यतिर्नेमिचरित्रसंमत्या प्रादशसहस्राब्दीं तपस्तपवान् वसुदेवर्द्धिसंमत्या च पञ्चपञ्चाशद्वर्षसहस्राणि दीक्षां पादितवान् ।

॥ अर्थैकादशं व्याख्यानम् ॥ ११

अथ गुरुजिनवैयावृत्यं तृतीयं लिङ्गमन्त्रिधीयते—

‘वैयावृत्यं जिने साधौ, चेति लिङ्गं त्रिधा नवेत्’

शगाध्यादशदोषजयनाङ्गिनस्त्रास्मिन् । तथा (साधौ गुरौ) गृणाति तत्रगमिति गुरुः पञ्चविधाचारचतुरस्रस्मिन् । जिने इव्यञ्जः प्रपूजान्यां, तथा गुरौ अशानपानादिना वैयावृत्यं अवश्यतया परिशीलनं । एतत्प्राणिनां महते गुणाय स्यादिति तृतीयं लिङ्गं ।

अत्रार्थे नन्दिषेणप्रबन्धः । संप्रदायागतश्चायम्—

वैयावृत्यं वितनवानः साधूनां वरजावतः । वधाति तनुमान्नन्दिषेणवत् कर्म सुन्दरम् ॥ १ ॥

नन्दिग्रामे सोमितासोमित्रयोर्नन्दनो नन्दिषेणोऽद्भूत् । बाह्वे तस्य पितरौ मृतौ । आकेशनखपर्यन्तं कुरूपं, विरुद्ध-
वत् पिञ्जरनेत्रं, गणेशवद्वंशवोदरं, लघूवद्वंशबोधं, हस्तिवद्वन्तुरं नन्दिषेणं दौर्भाग्यकर्मोदयं मत्वा स्वजना अपि तं तल्यजुः ।
स मातुलगृहे स्थितः दासकर्म करोति स्म । अत्यन्तकुरूपत्वाच्च कापि कन्या तं परिणयति । तदा मातुलनोक्तं—“ मा
स्वेदं कुरु, मम सप्त कन्याः सन्ति, तान्य एकां कन्यां तुभ्यं दास्ये ” । ततो निजपुत्र्योऽनुक्रमेणान्यार्थिताः, परं ताः
सर्वाः प्रीयुः—‘ विषजह्णपाशमहणादिकं करिष्यामः, परं नैवेनं वाञ्छामः ’ । ततो विषण्णो नन्दिषेणस्तद्गृहं त्यक्त्वा

वक्—“नो मुने ! त्वरितं धर्मं कथय, नो चेदनेनासिना स्त्रीमलकवत्तव शिरश्चेत्स्यामि ” । ततस्तं योऽयं सपानं भवता समासत ‘उपशमो विवेकः संवर’ इति पदत्रयमुच्चरन् नमस्कारपदत्रणानन्तरं व्योममार्गे ययौ । साधूकं पदमाकर्ष्य स चौरोऽचिन्तयत्—‘उपशमस्य कोऽर्थः’ इति ध्यायन् पुनरब्रवीत्—‘उपशमः क्रोधोपशान्तिः, स कास्ति ममाधुना ?’ इति ध्यात्वा क्रोधचिह्नं खड्गं त्यक्तवान् । पुनश्चिन्तयता तेन विवेकाध्यां ज्ञातः—“कृत्याकृत्ययोः प्रवृत्तिनिवृत्ती विवेकः तेन धर्मो ज्ञेयः, स मे कास्ति ? दुष्टत्वसूचकं स्त्रीमलकं हस्तोऽस्ति ” । ध्यात्वेति स्त्रीशिरस्त्यक्तं । पुनः संवरस्यार्थमचिन्तयत्—‘चित्तेन्द्रियाणां निरोधः संवरः, स च मुक्तदस्य मम कास्ति ?’ । विचिन्त्येति मुनेः पादस्थाने कायोत्सर्गेण तस्या मुनिवत् । ‘स्त्रीहत्यायं यावन्मम स्मृतिमेति तावन्मम कायव्युत्सर्जनं ज्ञेयम्’ इति परिश्रमं कृतवान् । ततो रुधिरगन्धेन समागतकीटिकाग्निः सर्वशरीरं चादनीवत्कृतं । पद्मयामारज्यं सर्वांगं ज्ञेयमन्यः पिपीलिकास्तस्योत्तमार्गे निर्गताः । सार्धष्यदिनं यावदेदनां तीव्रां सहमानः शुभ्रध्यानाच्च चक्षितः ।

निजाद्युषि ततः क्षीणे स महारत्ना मूर्तिं गतः । सहस्रारोऽष्टमे देवलोके सुरतयाऽजनि ॥ १ ॥

सद्राक्ष्यन्नावार्धमवेत्य बुद्ध्या पुनश्चिन्तायाः प्रजहौ बहूनि ।

पापानि तद्रज्जविकास्त्यजन्तु, क्रीडन्ति हस्ते (स्युर्हस्तगा यत्) शिवसौख्यस्य दम्प्यः ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशासादे प्रथमस्तंने दशमं व्याख्यानम् ॥ १० ॥

एकदा तथा सह पशुक्रीमां कुर्वन्तं तं ज्ञात्वा धनः स्वगृहाग्निरकासयत् । ततः स सिंहगुहाख्यां चौरपक्षीं गतः । तत्र पक्षीशेन स्वावसाने तं सुतीकृत्य पक्षीपतिः कृतः । विषमास्त्रयीभितः स सुसुप्तां स्मरति । तदा चौरान् स पापधीरेवं वदति—“जो जोश्रौर्यकृते राजगृहे धनस्य गृहे वयं ग्रामः । तत्र यद्भनं लभ्यते, तद्भवतां । एका सुसुप्ता तु मम ” इति व्यवस्थायां ते चौरास्तद्गृहे विविशुः । धनश्रेष्ठ्यादीनामवस्वापिनीं दत्त्वाऽन्ये चौरा विसमादाय गताः । स च सुसुप्तां दात्वा चचाद । ततः सज्जीभूय कलकलं कृत्वा पुरारक्षसहितः श्रेष्ठी पञ्चपुत्रयुक् चौरगृहे चचाद । ते चौरास्तान् वीक्ष्य त्रयविह्वला धनं त्यक्त्वा दिशो दिशं नेशुः । पुरारक्षा आत्तविताः पञ्चाच्चेष्टुः । चिदातीसुतस्तु तां वह्मानः पञ्चपुत्रयुतं धनं करवाद्ययुतं आगच्छन्तं वीक्ष्य कन्यागिरिद्वित्त्वा कवचं तत्रैव मुक्त्वा करे लङ्घिते गृहीत्वा चचाद । तदा धनस्त-
त्रागमत् । तां तथाविधां दृष्ट्वा दृष्टं विलप्य पञ्चाद्यवित्त्वा स्वपुरमाजगाम । ततो धनश्रेष्ठी श्रीवीर्यार्थं धर्मं श्रोतुं गतः
सूनुयुतः । वीरं वंदित्वा देशनां शुश्राव । तथाहि—

“एष मे जनयिता जननीयं, बान्धवः परिजनः स्वजनो वा ।

द्रव्यमेतदिति जातममत्त्वो, नैव पश्यति कृतान्तवशं स्वम् ॥ १ ॥

जिनवाण्या प्रबुद्धो धनो दीक्षां जप्ताह । तीव्रं तपस्तप्त्वा स्वर्गं प्राप । तत्रैयैः पञ्चभिः श्राद्धधर्मैः समाश्रितः ।
इति श्रित्वातीदृतीपुत्रस्तु करात्तस्त्रीमस्तको रुधिरक्लिन्नगरीरोऽभ्यतो वर्त्मनि ब्रजन्मुनिमेकं कायोत्सर्गस्थं ददर्श । चौरोऽ-

॥ अथ दशमं व्याख्यानम् ॥ १०

अथ धर्मरागं द्वितीयं विंगमनन्तरोक्तश्लोकोद्वितीयपदेन कथ्यते—'रागो धर्मे जिनोदिते' जिनेन रागधेपरहितेनोदिते कथ्यते धर्मे यतिश्चावकनेदन्निवे सदनुष्ठाने रागो मनसः परमप्रीतिः। शुश्रूषायां श्रुतधर्मरागोऽन्निप्रेतः, इह तु चारित्र्यधर्मरागोऽन्निप्रेतः। इति द्वितीयं विंगं।

अत्रार्थे चिदातीपुत्रस्योदन्तः—

तीव्रेण धर्मरागेण अथं दुष्टमपि स्फुटम्। चिदातीपुत्रवत्सद्यः द्रुपं कुर्वन्ति देहिनः ॥ १ ॥

द्विप्रप्रतिष्ठपुरे यज्ञदेवाहो द्विजोऽनिन्द्यस्यार्हन्मतस्य निन्दं तनोति स्म। स्वं पंक्तिं मन्यमानो द्विजोऽन्यदा वादाय केनचित्कुल्लकेनाहृतः। ततस्तेन पणीकृतं—'यो मां जयति तस्याहं शिष्यो जगामि'। ततः कुल्लकेन निग्रहस्थाने नीतो दीक्षां ददाँ। एकदा शासनदेवी द्विजं प्रत्याह—'यथा तरणिं विना चक्षुष्मानपि न पश्यति, तथा जीवो ज्ञानवानपि शुद्धचरणं विना न पश्यति, ततश्चरणे स्थिरतरो जव'। परं द्विजवाहुर्गोडां न जहाति। तत्प्रिया तदुपरि स्नेहं न मुञ्चति। ततस्तं वशीकर्तुं कार्मणमकरोत्। तेन क्रिश्यमानतनुर्द्विजैः सम्यग्धर्ममाराध्य दिवि देवोऽन्नवत्। सापि कार्मणवत्सलस्य भृतिं मत्वा सनिर्वेदा व्रतं दात्वा तदनाद्योच्य दिव्यगात्।

स द्विजः स्वर्गाच्छ्रुत्वा राजगृहे धनसार्धपस्य चिदातीचेटिकाकुक्षौ पुत्रो जातः। तस्य जर्नैश्चिदातीपुत्र इति नाम चक्रे। तत्प्रिया च धनस्यैव पञ्चानां पुत्राणामुपरि सुसुमारया सुता जज्ञे। धनेन उद्विष्टः क्रीमनकृते चिदातीपुत्रो मुक्तः।

इति देशानां निशम्य नियमग्रहणं कृत्वा श्रेष्ठी स्वधाग्निं गतः । अर्जुनोऽपि संवेगतस्तपःप्रापहृन्नाय विशुपादमूढे दीक्षां दत्तौ । तस्मिन्नेव दिने स ईदृशमग्निग्रहमग्रहीत्—“हे प्रजो ! युष्मदाङ्गायाहं सदैव षष्ठेन तपःकर्मणात्मानं ज्ञावयन् विचरामि ” । स्वामिनोक्तं—‘यथारवि कुरु’ । साधुस्तथैव विचरति । स पारणार्थं त्रिहामदति । तं वीक्ष्य द्योका एवं कथयन्ति—“अनेन मे पिता निहतः, अनेन मे माता निहता, एवं ज्ञाता जग्निनी जार्या ” इत्युक्त्वा ते जनास्तं मुनिमाक्रोशयन्ति, तान्नयन्ति, हेलयन्ति, निन्दन्ति । तेषामुपरि मनसाप्युड्यमाणः सर्वोपसर्गं सम्यक् सहते । एवं कदाचित् पृथ्वाणके जकादिकं दत्तते तदन्नं स्वामिने निवेद्यामूर्तिस्तदश्नाति । एवमर्जुनमात्माकारमुनेरुदारेण तपःकर्मणात्मानं ज्ञावयतो बहुप्रतिपूर्णां षणमासी व्यतिक्रान्ता । प्रान्तेऽर्धमासिकया संदेखनयाऽन्तकृत्केवली चर्याऽनन्तचतुष्कां कितमव्ययपदमाससाद ।

प्रतिदिवसं सप्त जनान्, हत्वा संप्राप्य वीरजिनदीक्षाम् । कृत्वा त्रिग्रहमसमं षणमास्या सोऽन्तकृज्जातः ।

सुदर्शनोऽपि स्वर्गसुखं प्राप ।

इत्यागमश्रवणसादरचित्तवृत्तेर्वृत्तं निशम्य वणिजश्च सुदर्शनस्य ।

नव्या जवांबुनिधितारणौ निजायां धर्मश्रुतौ कुरुत सन्ततमेव यत्नं ॥ १ ॥

अन्तकृतसूत्रेषु कोऽयम् ।

॥ इत्युपदेशप्रासादे प्रथमस्तत्रे नवमं व्याख्यानम् ॥

तस्य स्वरूपं निशम्य श्रेणिकः पटह्यादनपूर्वकं पौरानेवं न्यवारयत्—“यावदर्जुनेन सप्त जना व्यापादिता न जयन्ति तावत्पुरात् केनापि न निर्गन्तव्यम्” ।

अस्मिन्नवसरे श्रीवीरः समवसृतः । स्वाम्यागमनं सुदर्शनश्रेष्ठिमहाश्रावकेण श्रुतं । हृष्टः स जिनवाक्शुधापिपासुः ‘अहं जिनवन्दनार्थं गच्छामीति’ पितरौ व्याजिह्वत् । ततस्तं पितरौ व्याजह्वतुः—“वत्स ! संप्रति तत्र गच्छतस्तयो-पसर्गो जावी, तद्विरम, इहस्थित एव जावेन वन्दस्व” । सुदर्शन जवाच—‘हे पितरौ ! त्रिजगद्गुरोरुपदेशमश्रुत्वा मम जोकुसुमपि न कटपते’ । पितरावनुज्ञाप्य स त्रिजगदीशं ननुं मार्गे गच्छन् रथा मुन्नरमुज्जीर्य कुपितकृतान्तमिवार्जुनमा-यान्तं दृष्ट्वा निर्भयचेता सुवं वखाञ्चलेन प्रमार्ज्य तत्रोपविष्टः । जिनान्नमरुकृत्य चतुःशरणं प्रतिपद्य सर्वसत्त्वान् क्षमयित्वा साकारमनशानं कृत्वोपसर्गे पारगता एव पारयिष्यामीति विचिन्त्य पञ्चपरमेष्विमहामंत्रं स्मरन् कायोत्सर्गं चकार । तदा तमन्निन्नवितुमक्षमो मंत्रोजीर्णविपस्रजंग इव त्रिगतरोपो यक्षः स्वमुन्नरमुपादाय जीत्येव तच्छरीरमपह्राय पलायाचक्रे । तन्मुक्त्वोऽर्जुनोऽपि चिन्नद्रुखिव ब्रुव्यपतत् । क्षणेन प्राप्तचैतन्यः श्रेष्ठिनं विलोक्य पृच्छति स्म । ‘कस्त्वं ? क्व प्रस्थितोऽसि ?’ । श्रेष्ठ्यज्ञापत—‘अहं सुदर्शनः श्रीत्रैलोक्यं ननुं ब्रजामि, त्वमपि सर्वज्ञं ननुमेत्येहि’ । ततो द्वावपि जग-वत्समवसरणे गतौ । जिनं प्रणम्य देशानां शुश्रूषते । तथाहि—

“मानुष्यमार्थविषयः सुकुलप्रसूतिः शक्रावृता गुरुवचःश्रवणं विवेकः ।

मोहान्धिते जगति संप्रति सिद्धिसौधसोपानपङ्क्तिरियं सुकृतोपलब्धया ॥ ११ ॥”

अत एवैषा शुश्रूषा सम्यक्त्वस्याद्यं दिगं द्वेयं । अत्रार्थे सुदर्शनस्य प्रबन्धो निष्टम्प्यते—

राजगृहपुरेऽर्जुनमात्माकारो वसति स्म । तस्य रूपयौवनात्रिरामा प्रियतमा बन्धुमतीनाम्नी । तन्नगराद्वहिः पञ्चवर्णकु-
सुमाकीर्णः पुष्पारामो वर्तते । तस्यादूरे पत्रसहस्रनिष्पन्नलोद्गमयमुद्गरं विभ्रतो मुजुरपाणियद्गस्यायतनमस्ति । प्रत्यहं
सोऽर्जुनः सदारस्तं कुतर्दवतमर्चयति स्म । अन्यदा कस्मिंश्चिन्महोत्सवदिने स्वेच्छाचारिणः षट् पुरुषा मुजुरयद्गायतने
क्रीमन्तो विचरन्ति । तदानीं सत्रार्थः सोऽर्जुनः सुपुष्पाणि गृहीत्वा यद्गपूजार्थं समागच्छन् पङ्क्तिर्गोष्ठिकैर्विद्वो कितः ।
तैरन्योऽन्यमाहुल्लोचे यदेतस्य जायां निरुपमकायामध्वनं बध्वा तत्प्रत्यक्षमेव स्वैरमत्रिरमामहे इति प्रतिश्रुत्य द्दारकपा-
दपञ्चाङ्गागे निवीथ तस्मिन् । ततः स पुष्पादिभिः पूजां कृत्वा पञ्चांगं प्रणामं करोति, तावत्ते परमपि गोष्ठिकाः सहसा
निःसृत्य तं बन्धनैर्बध्वा तत्प्रियया सह जोगान् ब्रुज्जिरे । तेन चिन्तितं—“धिग् मम जीवितं । यतः—

सह्यन्ते प्राणिनिर्वाढं पितृमातृपरान्नवाः । नार्थापराजवं सोढुं तिर्यञ्चोऽपि न हि क्षमाः ॥ १ ॥

अदो यन्मम पश्यत इमे पशुवत् पशुधर्ममाचरन्ति ” । सोऽप्यमर्षेण यद्गमुपातबध्वान्—“नो गृह्यक ! त्वं सत्यं
क्षित्वा मय एव देवः । इयत्काष्ठं पूजितस्य तदव फलं मया लब्धं ” । तदा ज्ञानेन गृह्यकन ज्ञातं । यद्गोऽपि तद्वचः श्रवण-
संपन्नकोपादोपोऽर्जुनदेहसद्यप्रविश्य सूत्रबन्धनानि त्रोटयित्वाऽयोमयमुजुरमुजीर्य सवन्धुमतीकान् परमपि गोष्ठिकान् चूर्ण-
यांचकार । ततः प्रच्युति प्रत्यहं चान्यानापि स्त्रीसहितान् पद् पुंसो यावन्न विनाशयति तावन्न तस्यामर्षं उपशामयतीति

यन्ते । अजीवेभ्यो जीवा विपद्यन्ते । जीवेभ्योऽजीवा विपद्यन्ते । अजीवेभ्योऽजीवपदार्था विनश्यन्ति । नित्यावेद्यान्ते-
द्यादिभ्यः । इत्थमन्येऽपि निजसंदेहं तित्वा क्रमेण प्रवर्जिताः ।

गणपतेश्चरितं श्रुतसौख्यदं, शृणुत नव्यजना गुणमन्दिरम् ।

नवति येन कुदर्शनहानितः, शिवसुखैककरं शुचिदर्शनम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशाभासाद् प्रथमस्तन्नेऽष्टमं व्याख्यानम् ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमं व्याख्यानम् ॥ ९ ॥

अथ सन्धक्त्वस्य शुश्रूषादित्रिंशत्स्वरूपं लिख्यते—

शुश्रूषा नगवद्वाक्ये रागो धर्मो जिनोदिते । वैयावृत्तं जिने साधौ चेति त्रिंशं त्रिधा नवेत् ॥ १ ॥

अहंत्प्रणीतवचने प्रतिदिनं शुश्रूषा श्रोतुमिहा । न हि श्रवणमन्तरण कानादिगुणः कर्हिचिज्जायते । यदागमः—

सवणे नाणे य विन्नाणे पञ्चरूपाणे य संजमे । अष्टिष्टष्ट तवे चैव वोदाणे अकिरिय निव्राणे ॥ १ ॥

तथा चोक्तं याकिनीसूत्रिभिः—

क्षारांनस्त्यागतो यदन्मधुरोदकयोगतः । दीजं प्ररोहमादत्ते तदुत्तत्त्वश्रुतेर्नरः ॥ १ ॥

इत्यादि चिन्तयन् जगत्तात्तापितः—‘हे गौतमेन्द्रचूले ! स्वागतं ते वर्तते ?’ । ततस्तेन चिन्तितं—“अहो असौ मम नामापि वेत्ति ? ।

जगच्चितयविरूपातं को वा नाम न वेत्ति मे । जनस्यावातगोपालं प्रहृष्टः किं दिवाकरः ॥ १ ॥

परं मां मिष्टैर्वक्त्रैः संतोषयति । मत्तो विनोति, यथा वादं न करोति । परं नाहं तुष्यामि । यदि मम मनोगतं संशयं प्रकाशयति विस्मयश्च मे स्यात्तदाहं सर्वज्ञं जानामि इति” । अत्रान्तरे जगत्तात्ताह—“हे गौतम ! किं मन्यसे, अस्ति जीव उत नारत्तीति ? । नन्वयमनुचितस्ते संशयः । त्वं मन्यसे यच्चतुर्भिः प्रमाणैरग्राह्यत्वात्तास्ति जीव इति । परं त्वं वेदपदानामर्थं न जानासि, तेनायं संदेहः । वेदपदानामीति—“विज्ञानयन एतेभ्यो चूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविनश्यति, न प्रेत्य संज्ञास्ति” इति जीवात्तावस्त्वया स्थाप्यते, अयुक्तं चैतदित्यादिसर्वयुक्तिव्याप्तं व्याख्यानं विशेषावश्यकतो ज्ञेयं । तथा द्शीरे घृतं, तिलेषु तैलं, काष्ठेऽग्निः, पुष्पे सौरभ्यं, चन्द्रकान्ते सुधा, तथा जीवोऽपि देहान्तर्गतो ज्ञेयः । अतोऽस्ति जीवः । ततः—

विन्नस्मि संसयम्मी जिणेण जरमणविप्पमुक्केण । सो समणो पवइउ पंचहिं खंक्रियसएहिं ॥ १ ॥

ततः—उपज्जए वा विममए वा भुवए वेत्ति त्रिपदीं प्रभुवदनात्ताप्य द्वादशांगीं विरचितवान् । तत्र उपज्जए चि कोर्थः ? जगत्तात्ताह—“जीवेभ्यो जीवा उत्पद्यन्ते । जीवेभ्योऽजीवा उत्पद्यन्ते, यथा देहेभ्यो नखाद्युत्पद्यते । अजीवेभ्यो जीवा उत्पद्यन्ते, स्वेदाद्यथा यूकादयः । अजीवेभ्योऽजीवा उत्पद्यन्ते । विममो हानिः स्यात्, कथं ? जीवेभ्यो जीवा विप-

चन्द्रः किं न स यत्कलंकसहितः सूर्योऽपि नो तीव्रक्,
मेरुः किं न स यद्वितान्तकठिनो त्रिष्णुर्न यत्सोऽसितः ।

ब्रह्मा किं न जरातुरः स च जराजीरुर्न यत्सोऽतनु-
द्गीतं दोषविवर्जितोऽखिलगुणाकीर्णोऽन्तिमस्तीर्थकृत् ॥ १ ॥

अयं सूर्य इव दुष्प्रेक्ष्यः । जलधिरिव दुस्तरः । अस्याग्रे हा मया महत्त्वं कथं रक्षणीयं ? । अहो मया मूर्खेण पञ्चा-
ननास्ये करः ह्रिप्तः । वव्यूलवृहः परिरञ्जितः 'इतस्तटी, इतो व्याघ्रं' इति न्यायो जातः । किं च कीदृशकहेतोः कः प्रासादं
ननु वाञ्छति ? सूत्रार्थी को हार त्रोटयेत् ? । तस्मिन्ने कश्चन्दनं दहेत् ? । लोहार्थी को महान्नोषो नौजगं कुर्यात् ।

अविचारितकारित्वमहो मे मन्ददुर्धियः । जगदीशावतारं यज्जेतुमेनं समागतः ॥ १ ॥

अमुना केनचिद्विव्यप्रयोगेण मन्मत्तो वशीकृतं, येनेयं मतिर्जाता । अस्याग्रेऽहं कथं वक्ष्ये ? कथं पार्श्वं यास्यामि ? ।
अत्राजन्म सेवितः शिवो यदा मे यज्ञो रक्षति तदा वरं । अथवा जगज्जैत्रस्यास्याग्रे शिवोऽपि किं करोति ? सोऽपि
कापि नष्टा गतः ।

कश्चिदपि ज्ञानयेन चेन्नवेदन्न मे जयः । तदा पंक्तिमूर्धन्यो नवामि नुवनत्रये ॥ १ ॥

एकेन सिंहनादेन सर्वे श्वापदाः प्रणश्यन्ति । किं च—

तावज्जः प्रस्रुतदानगह्वः, करोति कालांबुदगर्जितानि ।

यावन्न सिंहस्य गुहास्थदीषु, लांगूवविस्फोटरवं शृणोति ॥ १ ॥

मम ज्ञाप्यनरायणा वाच्यं समुपस्थितः । दुर्निर्दे कुधितस्यान्नदानश्चिन्तातिगो यथा ॥ १ ॥

अथ यामि तस्य पार्श्वे । यमस्य मातवो दूरे नास्ति । नापि चक्रिणोऽजेयं किमपि । सुधियां किमज्ञेयं । कदपपादपानां किमदेयं । तत्पराक्रमं पश्यामि । साहित्यतर्कव्याकरणहृन्दोऽलंकारादिशास्त्रेषु ममातीव दह्यत्वं विद्यते । क शास्त्रे मम श्रमो नास्ति ? । अमुं जयामि । सर्वज्ञांश्वरं दूरीकरोमि” । ततोऽलंकारदेहकान्तिविवर्धनार्थं विरचितषादशतिलकः स्वर्णयज्ञोपवीतधरः कुत्तरफारवस्त्राडंबरः पञ्चशतह्यान्नैः पठ्यमानविरुदश्चलितः । विरुदानि यथा—“नारतीकंवाग्मरणा ज्ञातसर्वपुराण वादिकदलीकृपाण वादितमोत्राण वादिधरदृमुजर सर्वशास्त्राधार प्रत्यक्षपरमेश्वर वादिधूकनारकर वादिसमुद्रागस्ते वादिशालानदीपक वादिज्वरधन्वन्तरे सरस्वतीलवधप्रसाद शिष्यीकृतबृहस्पते इत्यादीनि विरुदानि शृण्वन्नम्रे गह्वन्नशोकादीनाजन्मवक्त्रैरं मुक्त्वा स्थितान् श्वापदांश्च वीक्ष्य प्राह—“अहो महान् धूर्तो ज्ञेयः” । तदा तान्नाः प्राहुः—“हे पूज्य ! वयं प्रत्यहं तव प्रसादेन शतकोटिवादिजये समर्थाः, किं पुनरस्य ? । एक एव ह्यत्र एनं निग्रहिष्यति” । तद्वत्त्वा स शंकितो जिनपुरः सोपानस्थितो दध्यौ विस्मितः—किमयं ब्रह्मा ? किं वेश्वरः ? किं विष्णुः ? किं सूर्यः ? ।

किं तत्र वादिकीदृ, तत्र प्रयासेन यामि वन्योऽहम् । कमलोन्मूलनहेतोर्नैतव्यः किं सुरेन्द्रगजः ॥ २ ॥

गौतमो ब्रातरं प्राह—“जो मया सर्वेऽपि वादिनो जिताः । अद्याप्ययं तिष्ठति । किंवत् ? मुझपाके कोकनकणवत्, धरद्वेष्टु अखंभतिववत्, अगस्तिपीते समुद्रे जलविन्डुवत् । गोप्यद्विप्रयोऽयं वादी ।

एकस्मिन्नजिते ह्यस्मिन् सर्वमप्यजितं न वेत् । एकदा हि सती ब्रुवशीदा स्यादसती सदा ॥ १ ॥

यत बहुपे स्वल्पमपि भिन्नं विनाशाय स्यात् । किं च—

गता गौर्नदेशोज्ञवा दूरदेशं, नयाज्जर्जरा गौर्जरास्त्रासमीशुः ।

मृता मातवीयास्तिलंगोस्तिलांगोज्ञवा जह्निरे पंकिता मद्भयेन ॥ १ ॥

विश्वे कोऽपि नास्ति, यो मया सह वादं कुरुते । अयं च कर्तुमिच्छति । तन्मंझुकः कृष्णसर्पस्य चपेटां दातुमुद्यतः । वृषभः शृंगान्यामैरावणं प्राहर्तुं काङ्क्षति । द्विपो दन्ताभ्यां पर्वतपाताय यतते । अथवात्रागमनेन यदहं कोपितः, तत्प्रसुप्तसिंहं जत्थापितः । स्वाजीविकायशोहानये किं कृतममुना, समीरात्रिमुखस्थेन दायाद्विज्यादितः । देहसौख्याय कपिकञ्चलतालंगिता । शेषशीर्षमण्डिं दातुं हस्तः प्रसारितः । अपि च—

तावज्जर्जति खद्योतस्तावज्जर्जति चन्द्रमाः । जदिते च सहस्रांशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ १ ॥

ज्ञात्वा तन्मुख्य इन्द्रयूतिरचिन्तयत्—“अहो ! मयि सति सर्वज्ञेऽपरोऽपि स्वं सर्वज्ञं ख्यापयति ? । कदाचित् कोऽपि मूर्खः केनचिद्धूर्तेन वद्धयते, अनेन तु सुरा अपि वञ्चिताः, यदेवं यज्ञमंडपं मां च दिहाय सरोवरं नेका इव, मद्बुद्धं करुणा इव, सूर्योद्योतं धूका इव, सुगुरुं कुशिता इव, तत्समीपं गच्छन्ति । अथवा यादृशोऽयं सर्वज्ञस्तादृशा एवैते । तथाप्यहं न सहिष्ये एनमैन्द्रजातिकं । न च सूर्यद्वयमाकाशे, नापि केसरिष्यं गुहायां, न च खड्गद्वयं कोशे तिष्ठेत् । ततो जगवन्तं वन्दिता प्रतिनिवर्तमानान् जनान् पप्रञ्च—‘त्रो त्रो दृष्टोऽयं सर्वज्ञः कीदृग्दृग् ? । लोका अप्रप्रातिहायान् दिस्वरूपं प्रोचुः । तथा—

यदि त्रिलोकी गणनापरा स्यात्तस्याः समातिर्यदि नाशुषः स्यात् ।
पारेपराधर्मं गणित यदि स्याज्ज्ञेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात् ॥ १ ॥

इत्याद्युक्ते सति स दध्यौ—“नूनमेव महाधूर्तः, येन समस्तोऽपि लोको विज्रमे पातितः । परमहं न सहं एतं, कमिव ? तमस्तोममपाकर्तुं सूर्यवत्, केसरोल्लुञ्चनं हरिवत् । मया वादीन्द्रा अपि मौनं स्थापितास्तदा कोऽयं ममाग्रे गेहेश्वरः । येन वातेन गजा जटिहस्ताः, का तदग्रे दूतपूणिका” । ततः—

अज्ञियूतिरुवाचैवं ज्ञातः कस्तेऽत्र विक्रमः । कीटिकायां कथं पक्षिराट् करोति पराक्रमम् ॥ १ ॥

आदिशब्देकान्तनशङ्गीकारस्या मिथ्यादशः । यदुक्तं—

जावदया वयणपहा तावदया चेव हुंति नयवाया । जावदया नयवाया तावदयं चेव मिथ्यतं ॥ १ ॥

तेषां । तथा कुतिसता दृष्टिदर्शितं येषां ते कुदृष्टयः त्रिपष्ट्यधिकशतसंख्याः पार्श्वन्तिनः । यदागमः—

असियसयंकिरियाणं अकिरियवार्दण होद चुलसीई । अन्नाणिय सत्तई । वेणदयाणं च वत्तीसं ॥ १ ॥
तेषां । तथेति शेषः । वार्दाः क्खणिकास्तेषां । तथा कूटवादिनो नास्तिकास्तेषां । जव्यैः शुद्धबुद्धिभिः । वर्जनं विधी-
यते । सा चतुर्थी शब्दा स्यात् । सर्वथा तत्संगः सपदि परित्यजनीय एवेत्यर्थः ।

उक्तमर्थमिन्द्रचूतिदृष्टान्तेन दृढीक्रियते—

गुरुं वीरं च संप्राप्य इन्द्रचूतिर्गोणाधिपः । जातः कुसंगत्यागेन सद्धर्मैकयने रतः ॥ १ ॥

केवलज्ञानोत्पन्ननन्तरं श्रीवीरोऽपापायां मह(द्वा)सेनवने जगाम । तत्र च सोमिलविप्रस्य गृहे यज्ञार्थमेकादश द्विजो-
त्तमा मिलिताः सन्ति इन्द्रचूत्यन्निचूत्यादयः । तेष्वद्यानां पञ्चानां पञ्चपञ्चशतपरिवारः । द्वयोः प्रत्येकं सार्धत्रिंशत्परि-
वरः । चतुर्णां प्रत्येकं त्रिंशत्परिवारः । एवमेते चतुश्चत्वारिंशत्तद्विजाः । अत्रान्तरे जगवन्नमस्यार्थमगन्ततः सुरासुरान्
विलोक्य दुन्दुभिनिर्घोषं श्रुत्वा च प्रोचुः—‘अहो ! अस्माकं यज्ञसंज्ञाकृष्टाः सुराः साश्वात्समागताः’ । परं तान् देवान्
श्वपाकपाटकमिव यज्ञपाटकं मुक्त्वा प्रभुपार्श्वं गन्तव्यं विज्ञाय द्विजा विप्रेभ्यः । ततोऽमी सर्वज्ञं वन्दितुं यान्तीति जनश्रुत्या

इति प्राकृतवीरचरित्रे ।

इदं जमावेश्वरितं निशम्य कुर्यात् संगो गतदर्शनानाम् ।

प्राप्तेऽपि संगे ननु ढंकवद्ये श्रद्धां न मुञ्चन्ति व्रजन्ति ते याम् ॥ १ ॥

॥ इत्युपदेशप्रासादे प्रथमस्तोत्रे सप्तमं व्याख्यानम् ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमं व्याख्यानम् ॥ ८ ॥

अथ चतुर्थं सर्वविसंवादिनां पाख्यन्तिनां परिहाररूपं त्रेदं विवृणोमि—

शाक्यादीनां कुट्टहीनां बौद्धानां कूटवादिनाम् । वर्जनं क्रियते त्रयैः सा श्रद्धा स्यात्तुरीयका ॥ १ ॥

शाक्यादयश्चोन्मार्गस्योपदेशकाः । ते चामी—

न मांसघ्नद्वेषो, न मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा नूतानां, निवृत्तिस्तु महाफला ॥ १ ॥

पिब स्वाद च चारुलोचने, यदतीतं वरगात्रि तन्न ते ।

न हि वीर गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कवेवरम् ॥ २ ॥

त्वदीया संघाटी दग्धा” । इत्यादि तडुकं परित्राव्य संयुञ्जा सा सम्यक् प्रेरितास्सीत्यत्रिधाय मिथ्यादुष्कृतं दत्त्वा जमाद्वि
गत्वा प्रज्ञापयति । यदासौ कथमपि न प्रयुञ्जस्तदा तमेकाकिनं मुक्त्वा जगत्समीपमाजगाम ।
एकदा जमाद्विश्वं प्रायामेत्य श्रीवीरमववीत्—“हे जिन ! मां मुक्त्वाऽभ्ये तव शिष्याभ्यामस्येनैव विहरन्ति । अहं
तूत्पन्नज्ञानदर्शनोऽर्हन् सर्वज्ञो जातः” ।

ततः स गौतमेनोचे, जमादे इति मा वद् । रखलति कापि न ज्ञानं, केवलज्ञानिनो यतः ॥ १ ॥
यदि केवली त्वमसि, तर्हि मत्प्रश्नोत्तरं प्रयुह—अयं लोकः शाश्वतोऽशाश्वतो वा ? इमे जीवा नित्याः किं वाऽनित्याः ? ।
इति श्रुत्वा स तडुत्तरमलजमानो मौनं दधौ नियंजितसर्प इव । ततो विद्युः प्राह—“हे जमादे ! ये वदन्त्याः शिष्या-
स्तेऽपि अन्नयोरुत्तरं व्याकर्तुमीशते—

नित्यो भूतन्नवज्ञाव्यपेक्षया लोक एषकः । अनित्यः पुनरुत्सर्पिण्यवसर्पिण्यपेक्षया ॥ १ ॥
द्रव्यरूपेण जीवोऽयं जमादे ! शाश्वतः सदा । तिर्यग्नूनारकामर्त्यैः पर्यायैस्तु न शाश्वतः ॥ २ ॥

स्वामिनो वाक्यमश्रद्धानतः स्वं च परं चोत्सृज्यारोपणैर्मिथ्यात्रिनिवेशेन व्युद्गाहयन् अवसाने स पद्माशनत्यगं विधा-
यानाद्योच्यप्रतिक्रान्तो लान्तके किद्विपिकस्त्रयोदशपयोध्यायुःस्थित्योत्पन्नः । चरित्रमेतद्विशेषतः पञ्चमांगान्ज्ञेयं । तथा—
जिणनाहेण वि न्निणियं, सुरतिरियनरेसु पंचवेलाजं । गमिऊण पत्तवोही वहीहि निवाणसुक्काइं ॥ १ ॥

शुक्तित्रिवितथमिति चिन्तयामास—“क्रियमाणं कृतं, चलमानं चलितमित्यादिजगवत्त्वचनं वितथं । यस्मान्मम साक्षात्प्र-
 त्यक्षमेवेदं वृत्तं, यदुत संसारकः क्रियमाणो न कृतः । तस्मात्सर्वमपि वस्तु क्रियमाणं कृतं न स्यात् । किं तु कृतमेव
 कृतमुच्यते । यत् घटादिकार्थं क्रियाकालस्यान्त एव नवदृश्यते, शिवस्थासाध्यायां न दृश्यते । आवाताध्यक्षसिद्धमे-
 वेदं” । इत्यालोच्य साधूनां स स्वकट्टिपतं वज्रापे । तदा स्वगण्डस्थविरैरिदमुक्तं “हे आचार्य ! जगवत्त्वक्यमिदमवितथमेव,
 नाध्यक्षविरुद्धं । यत एकस्मिन् घटादिकार्येऽवान्तरकारणकार्याणि संख्यातीतानि सन्ति । मृदानयनमर्दनपिक्वविधानशि-
 वकस्यासादिकालः सर्वोऽपि घटनिवर्तनक्रियाकाल इति तवाग्निप्रायः, अयं चायुक्त एव । यतस्तत्र प्रतिसमयमन्यान्य-
 कार्याण्यारभ्यन्ते निरपद्यन्ते च, कार्यस्य करणकालनिष्ठाकालयोरैकत्वात् । घटस्तु पर्यन्तसमय एवारभ्यते तत्रैव निरप-
 द्यते चेति । अत्र बहु वक्तव्यं, तन्महाजाप्यतो ज्ञेयं । तथा चोक्तं नवताऽर्धसंस्तृतदर्शनात्तदप्ययुक्तं, यतो यद्यदा यत्रा-
 काशप्रदेशे च समास्तीर्यते, तत्तदा तत्रास्तीर्णमेवेदं । पाश्चात्यवस्त्रास्तरणसमयेन खट्वसावास्तीर्ण एव । विशिष्टसमयापे-
 क्षाणि जगवत्त्वचनान्यतोऽदोषः” । इत्यादियुक्तिभिरबुध्यमानं तं विहाय स्थविराः श्रीमदीरान्तिके ययुः । सुदर्शनापि तदा
 तत्रैव श्राद्धकंकुजकुट्टहे आसीत् । सा जमादयनुरागेण तन्मत्तमेव प्रपन्ना । ढंकमपि व्युद्धादधितुं प्रवृत्ता । ततो ढंकेन
 मिथ्यात्वमुपगतेयमिति ज्ञात्वा प्रोक्तं—‘नेह शं वयं किमपि जानीमः’ । अन्यदा चापाकमध्ये मृन्नाजनोर्ध्वतर्जनपरावर्तनं
 कुर्वता तेनाङ्गारमेकं वस्त्रैकदेशं प्रक्षिप्य तत्रैव प्रदेशे स्वाध्यायं कुर्वत्याः सुदर्शनायाः संघाट्यंचलो दग्धः । तथा
 प्रोक्तं—‘श्रावक ! त्वया मदीयसंघाटिका दग्धा’ । तेनोक्तं—“ननु दह्यमानं दग्धमिति जगवतां सिद्धान्तः, ततः क्व केन

अत्रार्थे गतदर्शनानां जमाध्यादीनामुदाहरणं । तच्चेदं—

कुम्भपुरं नाम नगरं । तत्र जगवतः श्रीत्रैशवेयस्य जागिनेयो जमादिर्नामा राजपुत्र आसीत् । तस्य च जार्या श्रीवर्ध-
मानस्य इहिता सुदर्शनाह्वा । जमादिस्तया समं जोगान् ब्रुजुजे । अन्यदा विज्रुर्विहरंस्तत्रागात् । जमादिस्त्वमायान्तं मत्वा
तत्रागत्य प्रदक्षिणापूर्वं नत्वा धर्मदेशनामिमामभ्युणोत्—

“गृहं सुहृदपुत्रकलत्रवर्गो, धान्यं धनं मे व्यवसायद्वान्नः ।

कुर्वणि द्रव्यं न हि वेत्ति मूढो, विमुच्य सर्वं व्रजतीह जन्तुः ॥ १ ॥”

इति वाचं श्रुत्वा गृह एव महताऽऽदरेण पितुर्मातुश्चाङ्गां लात्वा स द्वात्रपञ्चशतीयुतः प्राव्रजत् । तदनु सहस्रस्त्रीयुता
सुदर्शनापि प्रव्रजिता । ततश्चैकादशस्वर्गेष्वधीतेषु तेन जिनो विहरार्थमुत्कटापितः । जिनेन दूष्णीमास्थाय न किंचिदु-
त्तरमदायि । तथापि पञ्चशतसाधुयुतो निर्गतः श्रावस्यां गतः । तत्र च तिंडुकोद्याने चैत्ये स्थितः । तत्रास्थान्तप्रान्ता-
हारैस्तीव्रो रोगातंकः समुत्पन्नः । तेन च न शक्नोत्युपविष्टः स्यातुं । ततो व्रजाण् श्रमणान्—‘मद्विमितं शीघ्रमेव संस्तर-
कमास्तृणीत, येन तत्र तिष्ठामि’ । ततस्तैः कर्तुमारब्धोऽसौ । बाढं च दाहज्वराच्चिच्छतेन जमादिना गृष्टं—‘संस्तृतः
संस्तारको न वेत्ति?’ । साधुत्रिश्च संस्तृतप्रायत्वादर्धसंस्तृतेऽपि प्रोक्तं—‘संस्तृत इति’ । ततोऽसौ वेदनाविह्वलितचेता
उत्थाय तत्र तिष्ठामुरधसंस्तृतं तं दृष्ट्वा क्रुध्यः । ‘क्रियमाणं कृतं’ इत्यादि सिद्धान्तवचनं स्मृत्वा मिथ्यात्वोदयतो वक्ष्यमाण-

‘हा मदीयरुधिरैणाक्कायजीवा निधनं यान्ति’ इत्येवं ज्ञावयन् अन्तर्कृत्केवली ज्ञूवा मोक्षमगमत् । तदा तत्रासन्नैः सुरै-
स्तस्य केवलमिहश्चक्रे । अतस्तत्तीर्थं जातं प्रयाग इति लोके । तत्र परसमयमाहेश्वराः स्वांगे क्रकचं दापयन्ति ।

अथ पुष्पचूला साध्वी मह्यं विहृत्य सकलकर्ममलद्वयादनन्तानन्दमयं शिवमरुजं पदं प्राप ।

श्रीपुष्पचूलाचरितं पवित्रमुक्तं समाकर्ण्य गुणैः प्रशस्तम् ।

ये स्युर्गुरुणां चरणेषु रक्ताः क्रीकन्ति नव्याः सुखसन्धानीमे ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंज्ञहाव्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ प्रथमस्तोत्रे षष्ठं व्याख्यानम् ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमं व्याख्यानम् ॥ ७ ॥

अथ तृतीयं व्यापन्नदर्शनलक्षणं त्रैदं व्याचिख्यासुराह—

व्यापन्नं दर्शनं तेषां निह्वानामसद्ग्रहैः । तेषां संगो न कर्तव्यस्तद्वृत्तानं तृतीयकम् ॥ १ ॥

असद्ग्रहैरन्निमतव्यवस्थापककदाग्रहैः व्यापन्नं नष्टं दर्शनं सर्वनयवस्तुबोधरूपं सम्यक्त्वं तेषां निह्वानां यथावस्थित-
समस्तवस्तुप्रतिपत्तावपि एकत्र कुत्रचिदर्थेऽन्यथाप्रतिपत्त्या यथा जिनवचनं निह्वयतेऽपलपन्तीति निह्ववास्तेषां । उपल-
क्षणात् पार्श्वस्थकुशीलादीनां । तेषां संगः संपर्कस्त्याज्य एव । अन्यथा दर्शनहानिरेव । एतद्वृत्तानं तृतीयं त्रैवैदित्यर्थः ।

‘देवलोकसुखानि प्राप्यन्ते’ । ततः सा राक्षी प्रतिबुध्योवाच—‘नोः कान्त ! भवज्यायै मामनुजानीष्व’ । नृप उवाच—
‘प्रिये ! त्वद्वियोगं क्षणमपि न क्षमे । गाढनिर्वन्धे—

जगाद जगतीशस्तामनुजानान्यदः प्रिये । ममैवौकसि यद्धीषे त्रिकां दीक्षावती यदि ॥ १ ॥

इति राक्षो वचः स्वीकृत्य सा महामहेनाष्टिकापुत्राचार्यान्तिके प्रभजिता । अन्यदा चाविद्वन्निदं श्रुतोपयोगाज्ज्ञात्वा
सूरिर्गर्भं देशान्तरे प्रैषीत् । स्वयं वृद्धत्वात्तत्रैव तस्थौ । सा निर्दोषाद्वारेण गुरोरख्यानवृत्त्या वैयावृत्त्यं कुर्वाणा दूषकश्रेण्या-
रोहात् केवलज्ञानं प्राप । तथापि गुरुवैयावृत्त्याञ्च विरराम, प्रत्युत गुरोरचीष्टं समानीयार्पयति । सूरौन्मुखां जगौ—
‘त्वं मम मनोऽनीष्टं प्रत्यहं कथं वेत्सि ?’ सा प्राह—‘जगवन् ! यो यस्यान्तेवासी स तज्ज्ञावं किं न वेत्ति ?’ । अन्य-
दाऽभ्युदे वर्धति सा पिंडं संमानिन्ये ? तदा सूरिरुचे—‘वत्से ! श्रुतज्ञासि किमेवंविधे वर्धति जलदे त्वयाहार आनीतः ?’ ।
तयोक्तं—‘यत्र प्रदेशेषु आर्कयोऽचिच्चोऽस्ति, तेषु प्रदेशेषु यत्नान्मयानीतस्तथायमशुद्धः’ । गुरुराह—‘त्वयाऽचिच्च-
प्रदेशः कथं ज्ञायते ?’ । तयोक्तं—‘ज्ञानेन’ । सूरिराह—‘केन ज्ञानेन ? प्रतिपातिनाऽप्रतिपातिना वा ?’ । साह—‘पञ्च-
मज्ञानेन’ । ततः सूरिः ‘अहो मया केवद्वयाशातनाकृता’ इत्युक्त्वा मिथ्यादुष्कृतं दत्त्वा तां साध्वी पप्रब्ध—‘अहं किं से-
त्स्यामि न वेत्ति ? केवद्वी प्राह—‘गंगामुत्तरतां जवतां केवलं जावि’ । इति निशम्य सूरिराह जनैः सह गंगामुत्तरीतुं
नावमारुरोह । यत्र यत्र सूरिर्ययीदत्, तत्र तत्र नौर्नमति । तदनु नौमध्येऽध्यासीने मुनौ सर्वापि नौर्भीज्जितुं दद्या ।
ततः सूरिर्लोकेर्जलं द्विषः । दुर्जनीकरणविराक्षया भान्नवपद्वया व्यन्तरीचूतयाऽन्तर्जलं शूले निहितः । शूलाप्रोतोऽपि

‘यद्ब्रह्मन्तःपुरे समुत्पद्यते तस्य कः स्वामी ?’ । तैर्विद्वांसं—‘सकलमन्मलोत्पन्नस्य त्वमेव स्वामी, तर्हि किमन्तःपुरस्य । तस्य त्वमेव स्वामी । तस्यान्तःपुरोत्पन्नस्य रत्नस्य यत्किञ्चिद्वाजा करोति, तत्सर्वेषां मान्यं’ । एवं ब्रह्मेन तेषामनुमतिं लात्वा प्रियया निषिञ्चोऽपि तत्पुत्रपुत्रीमिश्रुतं मिथो व्याहयत् । तत्स्वरूपं वीक्ष्य तयोर्जननी वैराग्याद्भूतं गृहीत्वा त-
पस्तप्त्वा स्वर्गे देवोऽभूत् ।

अन्येषुः पुष्पकैतौ कथाशेषे पुष्पचूला राज्यविषयेऽभूत् । पुष्पचूलाया सह जोगान् ब्रुजुजे । अहो विश्वे कामान्ध-
कार्याकार्यं न वेत्ति । पुष्पवतीजीवो देवोऽत्रधिज्ञानात् पुत्रपुत्र्योरकृत्यं ज्ञात्वा पुष्पचूलार्थं प्राकृमीतिवशात् स्वप्ने जयोः
त्पादकान्नरकान् दर्शयामास । सा तद्भयेन प्रबुद्धा पत्युः पुरः सर्वं न्यवेदयत् । ततो राजा बौद्धादीनाकार्यं कीदृशा नरका
जवन्तीति पप्रह । केचिदाहुः—‘गर्भावासं, केचिद्भुसिवासं, दारिद्र्यं, पारतन्त्र्यं च । राज्ञी तु बौद्धादिप्रोक्तं श्रुत्वा प्राह—
‘नैवंविधा नरकाः स्युः’ । अथ न्यूपोऽणिकापुत्राचार्योपान्ते गत्वा नरकस्वरूपं पप्रह । गुरुराह—‘एग तिप्पि सत्त दस
सत्तर अयर वावीस तित्तीसा । सत्तसु पुढवीसु ठिई, सत्तसुं खित्तजवेयणा’ । राज्ञी यथास्थितं गुरुकं श्रुत्वाऽऽह—
‘अहो शुष्मात्तिरपि किं तत्स्वप्नो दृष्टः ?’ । गुरुराह—‘हे जाडुके ! वयं जिनागमाज्जानीमः’ । पुष्पचूलाचष्ट—‘जगवन् !
केन कर्मणा नरके गम्यते ?’ । गुरुराह—‘महारजविषयादिज्जिनरकेषु पतन्ति जीवाः’ । पुनर्निशायां स सुरस्सस्यै स्वर्गा-
नदर्शयत् स्वप्ने । राज्ञा तथैव स्वर्गस्वरूपं पृष्टाः पार्वाप्तिनः प्रोचुः—‘चिन्तितं प्राप्यते यत्र, स एव स्वर्गः कथ्यते’ । ततो
गुरुरभिः पृष्टैरुक्तं—‘निर्जरा निरुपमसुखिनः सर्वाढंकारधरा जवन्ति । वत्तीसठावीसा० । सम्यग्गृहमुनिधर्मसेवनेन

॥ अथ षष्ठं व्याख्यानम् ॥

अथ सुज्ञातपरमार्थानामर्हन्मुनीनां पर्युपास्तिकरणरूपो द्वितीयनेदो विधीयते—

गीतार्थः संयमैर्युक्ता (संयमे रक्ता) स्त्रिधा तेषां च सेवनम् ।

द्वितीया सा ज्ञवेष्ट्या या बोधे पुष्टिकारिणी ॥ १ ॥

अस्याह्वरगमनिका—गीतं सूत्रमर्थस्तद्विचारस्तद्वृत्तयं विद्यते येषां ते गीतार्थाः । संयमः सर्वविरतिरूपः ‘पञ्चाश्रयाद्विरमणं, पञ्चेन्द्रियनिग्रहं, चतुःकपायजयः, दंभत्रयविरतिश्चेति सप्तदशनेदः’, तत्र रक्तास्त्वहीनमनसः । तेषां । चशब्दाज्ज्ञानिनां दर्शनिनामपि । ‘त्रिधा’ मनोवाक्यार्थैः ‘सेवनं’ विनयबहुमानपरिचरणं । अन्यथा वागुरिकनमनवस्त्रिफलं । एतदुपयुक्ता सा द्वितीया श्रद्धा स्याद्यथार्थवत्परिज्ञाने पुष्टिकारिणी क्षेया । सा सम्यक्त्वं रफटिकमिव स्वहं विधत्ते इति ।

अत्रार्थे पुष्पचूलोदाहरणं—

गीतार्थासेवने सक्ता पुष्पचूला महासती । सर्वकर्मद्वयाद्वेगे केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ १ ॥

नरतक्षेत्रे पृथ्वीपुरे पुष्पकेतुर्धूपो बभूव । तस्य पुष्पवती प्रिया । तयोः पुष्पचूलापुष्पचूलाविति पुत्रीपुत्रौ युग्मजाता । तावन्योऽन्यप्रेमशालिनौ विरहे निधनं यातुकामौ ज्ञात्वा राजा दध्यौ—“एतौ पृथक् पृथक् विवाहिता मिथो विरहज्वरातौ निधनं यास्यतः । अतोऽहमेनयोः परस्परं पाणिग्रहणं कारयामि” । इति विचिन्त्य मंत्रिपौरानाकार्यं स प्राह—

स्वामी जगौ श्रेष्ठिक तावकीनाः, सत्यः समस्ता अपि धर्मपत्न्यः ।

जगाद शीते निशि चैवणा तु, स्मृत्वा मुनिं तं जविता कथं सः ॥ १ ॥

निशम्येति पुरं प्रति सद्योऽधावत् । इतोऽन्नयो दध्यौ—‘मम तातेन यदादिष्टं तत्कार्यं सहसा कृतं विषादाय जवि-
व्यति’ । इति विमुहयान्तःपुरोपान्ते तृणगृहाण्युदसानि कृत्वाऽन्नयेन ज्वलितानि । ततः समवसरणाजिमुखं स निःस-
सार । वर्त्मनि तृणोऽन्नयं दृष्ट्वा प्राह—‘किं कृतं त्वया ?’ । अन्नयोऽवक्—‘त्वङ्कं कृतं मया’ । ऋषीशो जगाद—‘गत्वा
पुरो महृशोः, मुखं मा दर्शय, एवं कोऽविचार्य कृत्यं करोति’ । तद्ब्रुत्वाऽन्नयः—‘तातवाक्यं प्रमाणं’ इत्युक्त्वाऽन्नतो
गत्वा वीरपार्श्वे दीक्षां जग्राह । इतो न्नपस्तत्र तृणकुटीरकाणि ज्वलितानि वीक्ष्य दध्यौ—‘अहो ! अहं चाहितस्तेन
ह्यन्नना, तेन दीक्षा गृहीता जविनी’ । ततो मुष्टिं बद्ध्वा यावत्समवसरणे याति तावदन्नयं गृहीतव्रतं दृष्ट्वा प्राह श्रेष्ठिकः—
‘त्वयाहं वाहितः’ इत्युक्त्वा पदोः प्रणम्य क्षमयित्वा गृहे जगाम । अन्नयः प्रभुपादमूले तपस्तप्या सर्वार्थसिद्धिं प्राप ।

इति यथाज्ञाय आर्हतधर्मनृप, समकरोत्परमार्थसुसंस्तवम् ।

कुरुत तद्गदिमं यदि वः स्मृत्वा, शिववधूपरिरंजणकर्मणि ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशभासादग्रन्थस्य दृत्तौ प्रथमस्तोत्रे पञ्चमं व्याख्यानम् ॥

अथ तं पुत्रं परिरञ्ज्य नृपः प्राह—“यदाहं रथा नवन्तं जह्यामि—आः पाप ! मत्पुत्रतो याहि, मुखं मा दर्शयेति तदा त्वं वत्स व्रतमाददीथाः” । ततोऽन्यस्तातवाक्यं स्वीकृत्य नक्तया चूपं निषेवते । अथैकदा दुर्जरशीतर्तुसमये श्रीवीर-जिनो गुणशिलचैत्ये समवासापार्ति । श्रेणिकस्तं परमेश्वरं नत्वा धर्मं श्रुत्वा चेलणदेवीयुतः पश्चाद्वले । वर्तमानि नद्युपकंठे साधुमेकं कायोत्सर्गस्थितं शान्तं दान्तं नत्वाऽपरार्हे स्वयद्भमाजगाम । तदनु रात्रौ वासदेश्मनि चेलण्या सह रतिजं सौख्यं निषेव्य दोर्ज्यां परिरञ्ज्य राजा सुप्तः । तदा देव्या हस्तो वहिराजगाम । तत्करे शीतेन व्यथिते सा विनिद्राऽद्भत् । सीत्कारपरा सा तं करं संवृत्तिमध्ये जग्रात् निनाय । तदां निरावृत्तं तं मुनिं स्मृत्वा प्राह—“अहो ! एवंविधे प्राणान्तकरे शीते पतति स कथमधुना जावी” । इदं प्रियावचः श्रेणिकोऽकस्माज्जागरितः श्रुत्वेदं दध्यौ—“मम प्रिया दुराचारिणी विद्यते । अस्या मत्तोऽप्यपरो नरो वल्लभो विद्यते । ततो नूनं दुःशीलेयं, तर्हि अन्या अपि दुःशीलाः ।

विभ्रदेप इति चेतसि रोषं, गोपतिर्गमयति स्म निशां ताम् ।

प्रायशो नवति वल्लभजानिर्नेर्ज्या विरहितो विदुरोऽपि ॥ १ ॥

एवं ध्यायति रात्रिं सूर्यं उदीयाय । प्रातराह्वान्नयं प्रति जगौ ‘इदं मदीयमन्तःपुरं दुराचारं विद्यते, तेनान्तःपुरं दुतं प्रज्वालयताम्’ । तद्भुत्वा नयोऽवक्त्र—‘तात ! तव वचनं प्रमाणं’ । ततः श्रेणिको जिनपार्श्वे जगाम । श्रुत्वा धर्मं वीरं प-
प्रह—‘नगवन् ! चेटकेपुत्रीयं किमेकपत्नी किं वाऽनेकपत्नी ?’ ।

संभरागजलववुज्वमे, जीविए जलबिंदुचंचले । जुवणे नर्दश्यवेगसंनिभे, पावजीव किमियं न बुझसि ॥१॥

निःश्रेयससमं सौख्यं, संसारे कापि नास्त्यहो । अंगारदाहकस्यात्र, दृष्टान्तं शृणुताहुना ॥ २ ॥

द्रहैकांगारकृत्वातो, गृहीत्वांनोषटं वने । पीतं तेनांबू तत्सर्वं, तृणयार्तेन कुंजतः ॥ ३ ॥

उपर्यादित्यतापेन, पार्श्वेऽग्नेर्ज्वलनात्तथा । काष्ठकुहनखेदाच्च, पाकिस्तृषया पुनः ॥ ४ ॥

सोऽथ गाढं ततो मूर्वासुप्तः स्वप्ने तदा जलम् । सर्वगोहसरःकूपनदीहृदसमुद्भजम् ॥ ५ ॥

सर्वं पर्षौ परं तस्य तृष्णा विन्ना तथापि न । ततः परं जीर्णकूपे गृहीत्वा तृणपूतकम् ॥ ६ ॥

तेनाहृतं पयःशेषं पतदादोढि जिह्वया । न हिन्ना या समुद्रांनोन्निः सा वेत्स्यति तेन किम् ॥ ७ ॥

तद्वदनेकस्वर्गादिमुखं प्राप्तमपि जर्जरितंगस्यापि जीवस्य तस्यै न न्रवेदिति वैराग्यरूपवाण्या प्रबुद्धोऽयं दीक्षां जग्राह ।
अस्मिन्नेव न्रवेऽन्तिमराजर्षिरयं सर्वकर्मद्वयं कृत्वा मोक्षं गमिष्यति” । ततोऽनयः स्वगृहं गत्वा पितरं प्राह—“हे नाथ !
त्वदाह्वयाहं प्रज्जयां गृह्णामि, त्वं कृपां कुरु, दीक्षां दापय । यतः—

पुण्योदयेन कृतिनं जनकं न्रवन्तं, देवं गुरुं च जिनराजमवाप्य वीरम् ।

दुःकर्ममर्ममथनं यदि नाथ कुर्वे, मत्तस्ततः क इव तात परोऽस्ति मूढः ॥ १ ॥

नृपस्तमालिङ्ग्य जगाद वरस, कुतस्त्वमागा इह वा पुरेऽसि ।

प्रणम्य स प्राह समगतोऽसि, वेनातटारण्यान्नगरादिहाय ॥ १ ॥

राज्ञोक्तं—‘त्वं कस्य पुत्रः’ ? । तेनोक्तं—‘अहं राज्ञः सुतः’ । राज्ञोक्तं ‘तत्र धनस्य सुतायाः स्वरूपं जानासि’ ? । तेनोक्तं—‘तस्याः पुत्रोऽजनि । तस्यान्नय इति नाम दत्तं । स रूपेण गुणेन वर्षेऽथ मनुष्योऽसि । हे नाथ ! मयि दृष्टे नृपे नूनं स एव दृष्टः । तेन सह ममातीव हितमस्ति । तेन विना ह्यणमपि स्थातुं न शक्नोमि’ । राजोवाच—‘तर्हि तं मुक्त्वाऽत्र कथमायातः ?’ । स प्राह—‘तं तन्मातरं चाधुनाऽत्रोद्याने मुक्त्वागतोऽसि’ । तत्र वने राजा गतः प्रियाया मित्रितः । राज्ञोक्तं—‘तदा यो गर्जोऽञ्जत् स क्वासि ?’ । तयोक्तं—‘अयमेव पुत्रः’ । राज्ञोक्तं—‘पुत्र ! एवं कृतं किं जडिपतं ?’ । अन्नयेनोक्तं—‘अहं मातृहृदये सदा वसामि, तेनैवं प्रोक्तं’ । ततो राजान्नयः स्वांके धृतः ।

नृपोऽथ गत्वाऽत्रिमुखं प्रकृष्टानन्दारसुनन्दां पुरमुत्पताकम् ।

प्रवेशयामास चकार चैनं सुतं प्रधानं सचिवेषु तेषु ॥ १ ॥

ततो राजा तमन्नयं बुद्धिशालिनमग्रे कृत्वा ऋरिशो देशान् साधयामास ।

अथैकदा श्रीवीरसंसदि ऋरिदेवदेवीसाधुसाध्वीसकुलायां महर्षिमेकं शान्तं कृशगात्रं वीक्ष्य प्राहेत्यन्नयः—‘जगवन् ! कोऽयं यतिरेव साक्षादृश्यते ?’ । प्रभुः प्राह—‘वीरपत्तनेशो नयवानुदायनो राजाऽयं मम वन्दनायागतः, तदा मया धर्मोपदेशो दत्तः—

हृद्यस्तं नृपतिर्दृष्ट्वा, हर्षाश्रुसन्निधौः समम् । स्वर्णकुन्ताम्बुना राज्ये, चान्यषिञ्चन्महामहम् ॥ १ ॥

स्वयं च तपोऽङ्गीचक्रे । क्रमान्निविष्टपं प्राप । अन्येद्युः श्रेणिकेन परीक्ष्य परीक्ष्य एकोना पञ्चशती मंत्रिणां स्थापिता एकमिङ्गिताकारङ्गं वरं मंत्रिणं कर्तुकामः श्रेणिकः—

चिद्रेप कूपे विजघ्ने नृपः स्वामथोर्मिकामेवमयोषयञ्च ।

आदास्यते कंठगतो य एतां, करेण तन्मंत्रिषु धुर्यताऽस्य ॥ १ ॥

ततः सर्वेऽपि मंज्यादयस्तत्रैत्य मुञ्चां कर्षयितुमुपक्रमं चक्रुः । ते सर्वेऽपि तत्र खिन्नाः ।

इतः सुनन्दा पुत्रमसूत । तस्याग्नयकुमार इति नाम ददौ । वार्धितः क्रमाक्षेखशाढायां मुक्तो दक्षतां गतः । अन्येद्यु-
र्द्वेखशाढकैः कलहं कुर्वन्निरुक्तम्—‘अपितृकोऽयम्’ । ततः खिन्नः पितृस्वरूपं पप्रब्ध मातरं । मात्रा प्रोक्तं—“न ज्ञायते,
कोऽपि वैदेशिकः परिणीय गतः, परं नारपट्टकेऽक्षराणि लिखितानि सन्ति” । तत्राचयित्वात्रयः पितृस्वरूपं विज्ञान्य
सुनन्दामाह—‘मम पिता राजगृहीस्वामी, तत्तत्र यामः । ततो मातामहमापृष्ट्वय नन्दया सह नान्देयः स्वपुरोधाने स-
मागात् । स्वांवां तत्र मुक्त्वा कूपकंठे प्रासः । तत्र लोकैर्मुञ्जास्वरूपमुक्तं । तद्भुत्वा सस्मितः सन्नाह—‘नैतद्दुष्करं’ । इत्युक्त्वा
कुमारेणादौ आर्द्रगोमयं मुञ्जोपरि क्षिप्तं, तदुपरि पुनरग्निर्वहुः क्षिप्तः । तदैव गोमयं शुष्कं जातं । ततो जलेन कूपं पूर्ण-
चकार । कूप आपूरिते मुञ्जाप्युपरि समायाता । नान्देयस्तरत्तन्नोमयं पाणिनाऽढ्वात् । तद्भुत्वा दृष्टो नृपस्तत्रैत्य तं वीक्ष्य
नृशं सुमुदे । ततः—

ध्यात्वेति संहृत्य निजापणं स, निन्ये सहैव स्वगृहं कुमारम् ।

स गौरवं गौरवराजनस्य, तस्याथ चक्रे स्नपनाशनार्थैः ॥ २ ॥

ततः श्रेष्ठी स्वपुत्रीं सुनन्दां समहोत्सवं श्रेणिकाय पर्यणाययत् । तथा सह तस्य प्रीतिरजनि । सा क्रमाजर्नो वन्तार ।
श्रेणिकस्तस्या जिनपूजनगजारोहणहिंसात्यजनाद्यनेकदोहदानपूरयत् ।

इतः प्रसेनजित् सुतवियोगेनातिदुःखितः कस्यचित्सार्थमुखात् वेनातटेऽस्तीति शुश्राव । ततः—

अनन्तकृज्जातरोगेण विदन् मृत्युं समीपगम् । श्रौष्ट्रिकानादिशान्तूर्णमानेतुं श्रेणिकं नृपः ॥ १ ॥

श्रौष्ट्रिकेन्यः संजातामयमात्मनः पितरं मत्वा प्रियां प्राह—“अहं पितुः पार्श्वे यास्यामि, त्वयाधुनात्रैव स्यात्तव्यं ।
यस्तव पुत्रो ज्ञावी तस्यान्नय इत्यन्निधानं देयम्” । सा प्राह—“यदा पुत्रोऽष्टवर्षीयो भूत्वा प्रदयति मत्पिता कुत्रास्ति,
तदा मया तस्य किं वाच्यं ? । ततो ज्ञानासारः खटिकया नारपट्टेऽक्षराख्येवं लिखेत्—‘राजगृहे पात्रिगाम गोवालि धो-
वले टोभे घर कहिया’ । यतः—

गोपालकाः पांडुरकुड्यवन्तो, वयं पुरे राजगृहे वसामः ।

आह्वानमंत्रप्रतिमानितीमान्, वर्णान् लिखित्वार्पयति स्म चास्यै ॥ १ ॥

ततः प्रियां प्रबोध्य राजगृहं गत्वा श्रेणिकः पितुर्भर्तुश्च पादयोरपतत् ।

सुतानामशानाय पायसस्थावान्यार्पयत् । ततो जोकृतं प्रवृत्तानामात्मजानामुपरि नृपः
 तदा श्रेणिकं विनाऽन्ये कुमारः खरंदितहस्ता आपतत्सु भ्रष्टुः क्षिप्रमुत्तरशुः । श्रेणिकस्तु सहोदराणां चाजनानि
 शुनामन्निमुखं चिक्षेप स्वयं च बुभुजे । राजा तद्वृत्तं निशम्य तेषां प्रशंसां चकार, श्रेणिकं च स्माह— 'धिक् त्वां,
 यद्वन्निः सह शुक्रं' । पुनः परीक्षायै खज्जकादिचतस्रोदकरं रक्तकान् मुञ्चितान् जलकोरककुंजांश्चाङ्गजानां दत्त्वा
 प्राह—'नवन्निरूढयदनं विना पक्वान्नं नो ज्यं जलं च पेयं' । विजने तान् बुभुक्षितान् वीक्ष्य श्रेणिकः करं रक्तकान् धूनयित्वा
 धूनयित्वा शालाकान्तरनिर्गतचूर्णेन कुंजवेष्टितवस्त्राणि मर्दयित्वा मर्दयित्वा तज्जलितजलेन च कुमारानां तृप्तिं चकार ।
 तल्लव्या राजाऽवक्—'यस्यैवंविधा धीः स रंक एव खज्जकचूर्णकरणात्' । एकदा राजा एव गृहे प्रज्वलितेऽन्ये मणिमाणि-
 क्पादीन् जग्मुः । श्रेणिकस्तु प्रथमं महीपतेर्जयचिह्नं ज्ञात्वा प्राह । तदा प्रसेनजित् तस्य ज्ञासाय इत्यन्निधां ददौ ।
 ततः श्रेणिकं विनाऽन्येषां पृथक् पृथक् देशान् ददौ । तदपमानमासाद्य स्वपितुः पुरास्मिर्गत्य क्रमेण वेनातटपत्तनं प्राप ।
 तत्र प्रविश्य जग्राह्यश्रेष्ठिनो हृद्रे प्रथममुपाविशत् । श्रेष्ठी तन्माहात्म्याद्बहुवधनमार्जयत् । तदा श्रेष्ठ्याह—हे पुण्यनिधे !
 अद्य त्वं कस्यातिथिर्न वितासि ? । स सस्मितं स्माह—

शुष्माकमेवेति निशम्य तस्मादचिन्तयन्नद्र द्रवं हृदन्तः ।
 स्वमेज्य योऽदर्शि मया सुताया, योग्यो वरो ह्येष समागतोऽयम् ॥ १ ॥

॥ अथ पञ्चमं व्याख्यानम् ॥ ५

अथैतत्सम्यक्त्वं श्रद्धानादिसम्यक्त्वसमष्टया प्रकारैर्विशुद्धमवबुध्यते । अतः सम्यक्त्वसमष्टिर्नेदान् वक्ष्ये । तत्र प्रथमं चत्वारः श्रद्धाननेदास्तोषाद्यनेदः परमार्थसंस्तवस्वरूपमुच्यते—

जीवाजीवादितरत्रानां, सदादिसप्तत्रिः पदैः । शश्वत्तच्चिन्तनं चित्ते, सा श्रद्धा प्रथमा नवेत् ॥ १ ॥ जीवन्ति प्राणान् धारयन्तीति जीवाः । तद्विद्वद्गुणस्त्वजीवाः । आदिशब्दात् पुण्यपापाश्रवसंचरनिर्जराबन्धमोक्षपरिग्रहः । तेषां तत्त्वानां सत्संख्याक्षेत्रस्पर्शनकावान्तरजावाहपवहुत्वैः सप्तत्रिः स्थानैः । शश्वत् पुनः पुनः । तन्मनसि चिन्तनं पर्यालोचनं । सा सम्यक्त्वस्य श्रद्धा प्रथमा परमार्थसंस्तवाह्वा परमरहस्यपरिचयाख्या च नवेदिति ।

न चाङ्गारमर्दकादेरपि परमार्थसंस्तवादीनां संज्ञावाच्यत्रिचारः, तात्त्विकानामेवैयामिहाधिकृतत्वात्, तस्य च तथाविधानामेयामसंज्ञवादिति । अत्रार्थेऽन्नयस्योदन्तः प्रतन्यते—

औत्तरयादिधियां सद्म, अन्नयो मंत्रिणां वरः (मन्त्रिणां प्रवरोऽन्नयः) ।

तरत्रपरिचयादाप, सर्वार्थसिद्धिकं सुखम् ॥ १ ॥

राजगृहपुरे प्रसेनजित् राज्यं करोति स्म । तस्य श्रेणिकादिपुत्रशतमासीत् । एकदा राज्यार्हत्वपरीक्षां नृपः

१ एषां तत्त्वानाम्.

महिषमारुणं मा कृथाः । सोऽप्यूचे—स्वामिन् ! आजन्म प्रत्यहं समारब्धं पञ्चशतजीवहिंसं न जहामि । यतः—
शेषायुरधुना चेमं मुञ्चे प्राणिवधं न हि । तीर्त्वा दुस्तरमंजोधिं गोष्पदे को निमज्जति ? ॥ १ ॥

तज्जिहा ह्यासं प्राप्तो गोपस्तमन्धकूपेऽचिक्षिपत् । प्रातःप्रभुं नत्वा प्राह—‘स्वामिन्मया महिषहिंसात्मको निषेधितः’ ।
स्वाम्यजिदधे—‘स पञ्चशतमहिषान्मृन्मयान् कूपे निर्माय निर्माय हिंसति’ । तज्जिशम्य जिनं प्राह—‘नाथ ! त्वां कृपानि-
धिं मुक्त्वा कं शरणं यामि ?’ । स्वाम्याह—‘वरस ! मा विदीद ! त्वं तु सम्यक्त्वमहिंसागामितृतीयजने मत्सदृशः पद्म-
नाम्ननामा जिनेन्द्रो जविव्यसि’ । (अत्र बहु वक्तव्यं, तत्तुपदेशकन्दलीतो हेयम्) । इति जिनवाक्यं निशम्य सहर्षेण
स्वपुर्यामागत्य धर्मकृत्यान्यकरोदिति । त्रिकावं जिनार्च्यं करोति । जिनस्य पुरतः प्रतिदिनमष्टोत्तरशतस्वर्णतंडुलैः स्वस्तिकं
पूरयति । स्वयंभूरमणोदधिमत्स्वजङ्घणनियममपि न द्याति । एवंविधो ह्यविरतोऽपि श्रेणिकः क्षायिकसम्यक्त्ववदेनं दासस-
तिवर्षायुः सप्तदसोच्चः श्रीवीरतुल्य एव प्रथमतीर्थकृद्भविव्यति ।

चतुर्भुताशीतिसहस्रवर्षा, शुक्त्वाद्यभूमौ नियतायुरेतत् (पः) ।

श्रीश्रेणिकः क्षायिकदर्शनारसज्ञावेन जावी किल तीर्थनाथः ॥ १ ॥

इत्यवददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य चतौ प्रथमस्तोत्रे क्षायिकसम्यक्त्वोपरि श्रीश्रेणिकनृप-
ज्ञातं चतुर्थम् । ४

नरकं प्राप्स्यति, अतो मा जीव मा श्विस्वेत्युक्तं” । श्रुत्वेति चकितो राजा जिनं नत्वाऽवोचत्—‘मम नरकगतिवारणो-
पायं कथय’ । प्रभुराह—‘मिथ्यात्वेन पूर्वं ब्रह्ममायुः शोकव्यमेव (इति) प्रतिक्रिया’ । तथाप्यत्याग्रहवशान्मृपस्य विवो-
धनाय प्रभुरुवाच—“राजन् ! यदि त्वं कपिलाकरेण यतिभ्यो दानं दापये; पंचशतजीववधं कुर्वन्तं सौकरिकं च निवा-
रयेः तदा तव दुर्गतिर्न स्यात्” । इति निशम्य स्वपुरं प्रति समागच्छतो नृपस्य परीक्षार्थं दुर्दुरांकः कैवर्तकर्मकारिण-
मेकं मुनिरूपमकरोत् । तं मत्स्यमांसाशनं कुर्वन्तं वीक्ष्य राजा व्याजहार—‘नो त्रिहो ! मुञ्चेदं दुष्कर्म’ । स स्माह—
‘नाहमेतादृशः, किं तु वीरविनेयाः सर्व एतादृशा एव’ । इदं निशम्य—‘तवैवात्रायं, ते तु गंगावीच्य इव पुण्यस्वरूपाः’
इति निर्जर्त्स्य स्वपुरीं प्रविशन् यावकरसरञ्जितचरणां यथौचित्यं निहितात्तरणां कज्जलनत्रां तांवूलपूरितवक्त्रां सगर्भा
श्रमणीरूपामेकां तन्वंगीमदीदृशात् । तां नृपोऽवोचत्—‘हे नरे ! किमिदं प्रवचनविरुद्धमाचरसि’ ? । सोच—‘नाहमेव-
दृशी, किं तु सर्वा अपि श्रमण्य एतादृश्य एव सन्ति’ । राजा प्राह—‘रे पापिनि ! तवैवात्रायं, येनेदं विरुद्धं नृपे’
इति निर्जर्त्स्य पुरतश्चलन्तं नृपं दिव्यरूपश्रुतमुपार्णं प्रणम्योच—“हे मगधेश ! धन्यस्त्वं, यथा शक्रेण प्रशंसितं तथैव
तव दर्शनं स्वसीमानं जलधिरिव नामुचत्” इति संस्तुत्य द्वारं क्षौमयुगलं च तस्मै वितीर्य सोऽमरस्तिरोदधे । राजापि
स्वपुरे समागत्य कपिलामाहूय जगो—“त्वं यतिभ्यो दानं प्रयच्छ” । सा प्राह—‘मैवं मां कथय, त्वदादेशादग्नौ विशामि
हावाह्वं वा जिघत्सामि, न पुनरेतत्कुलं करोमि” । तां विमुच्य महीशः कादसौकारिकं जगाद—‘त्वमेकमदोरात्रं

१ कैवर्तको मत्स्यप्राहकः

स्वकुष्ठरसाक्षिन्नं तृणादिकं छागाय (छागेन) नक्षत्रमकारयत् । एकदा स पुत्रादीन् प्राह—“अस्मत्कुष्ठक्रमागतयेयं वृत्तिः-
यो वृद्धः स पुत्रादिच्यवृष्टागामिषत्रोजनं दत्त्वा पश्चात्प्रव्रजति” । तैरध्वंगीकृतं । इति चञ्चाना स्वकुष्ठुवं कुष्ठकुष्ठमयं वि-
धाय निशि गृह्णाद्विर्ययौ । वने त्रमस्रानौषधिभूतधावनपानीयपानेन नीरुग् जाताः । पश्चाद्गृहमागत्य विप्रः पुत्रान् प्रोचे-
‘पश्यत ममापमानफलमिदं कुष्ठं’ । ज्ञातोदन्तैः पौरैर्निर्जित्सितो राजगृहमागत्य प्रतोदितदेशे स्थितः । तदा चात्र समवस-
तस्य मम वन्दनायोत्सुको द्वारपादः सेदुकं तं तत्र विमुच्य समवसरणमगात् । सेदुकोऽपि तदैव पुरदेवीपुरो दौकितं
प्रचलवटकपक्वान्नादि आकतं लुक्त्वा दूषितो जलध्यानेन मृतः पूर्वारवाप्यां त्रकोऽभूत् । अन्येद्युरस्मद्वन्दनैरुत्सुक्यजा-
जां पानीयहारिणीनां मुखदस्मदागमनमाकर्ण्य जातजातिस्मृतिरस्मद्वन्दनार्थं पथि प्लवमानः स दडुरस्तव तुरंगमपदेन
समाहतोऽस्मद्व्यानेन सौधर्मकदपे दडुरांको देवोऽजवत् । सोऽयं देव इन्द्रकृतां तव सन्धक्त्वं प्रशंतामश्वदधानस्त्वत्परी-
क्षार्थमत्राययौ । अनेन कुष्ठव्याजेन गोशीर्षेणास्मन्नक्तिः कृता” । इति निशम्य श्रेणिको जिनं पप्रच्छ—‘नवज्ञयो विषयस्वेति
कथं प्रोक्तं’ ? अथ जिन आचचक्षे—“देवेन त्रक्तिरागेण प्रोक्तं—स्वामिस्त्वमशेषकर्मद्वयेण स्वज्ञावसुखं जात्यादिमुक्तं
शिवं शीघ्रमुपेहि” । पुनर्नृपः प्राह—‘मां चिरं जीवेति कथमुक्तं ?’ । स्वाम्याह—“त्वं त्वत्र जीवन् राज्यसौख्यान्यनुभवसि,
मृतस्तु घोरं नरकं प्राप्स्यसि, इत्यत्रिप्रायेण स त्वामेवं जगाद । मंत्रिणं प्रति तु अत्र जीवन् बहुसौख्यान्यनुभवति, मृतस्तु
तत्रैवससमिकसुरो ज्ञावीत्यतो जीव विषयस्व वेति प्रोक्तं । कावसाकारिकं तु अत्र जीवन् शश्वदसौ पशुवधं करोति मृतस्तु

न सेण्डि आसि तथा बहुसुजं, न वा य पन्नत्तिधरो न वायजं ।
सो आगमिस्साद जिणो नविस्सई, समिस्स पन्नाद वरं खु दंसणं ॥ १ ॥

जावार्थस्तु प्रबन्धादवसेयः । स चायम्—

राजगृहे श्रीश्रेणिको राज्यं करोति । अन्यदा गुणशिवचैत्ये जगदेकनाथं त्रैशवेयं समवसृतं ससैन्यश्चेदणसखो वन्द-
नायागतः । जिनं प्रणम्योपविष्टे नृपे एकः कोऽपि कुष्ठी स्वकुष्ठरसेन जगत्पादयोर्वपं कुर्वाणोऽभूत् । तदयोग्यं वीक्ष्य
राजा तदुपरि कुञ्चमना अन्नवत् । तदैव स्वामिना श्रुते सति देवनोक्तं 'स्वियस्वेति' । तथैव राज्ञा श्रुते 'चिरं जीव' ।
अन्त्येन श्रुते प्रोक्तं 'स्वियस्व मा वेति' । सूनाधिपेन श्रुते 'मा स्वियस्व मा जीव' एवं कुष्ठी जगाद । विप्रोः 'स्वियस्वेति'
तेनोक्तां वाचं निशम्य दध्यौ—'अहो ! अस्य दुष्टता' । इति ध्यात्वा तन्मारण्येतिरैः स्वचरै राजा विहस्रः—'स्वामिन् ।
यदसौ देवो व्योममार्गं जल्पत्य क्वापि ययौ, वयं न विद्मः' । तदनु राज्ञा जिनः पृष्टः—'कोऽयं ? किमस्य चेष्टितं ?' । जग-
वानाह—“अयं कुष्ठी नरो न, किं तु असौ दर्दुरांकनाम देवः श्रीखंडेनास्मत्पूजां सूजन्नासीत्” । नृपः पुनः प्राह—'हे
नाथ ! कथमयं सुरो वभूव ? तन्मम निवेदय' । अथ तीर्थपतिराह—

कौशाब्ध्यां पुरि सेटुको नाम द्विजः, शतानीकं नृपं सेवितवान् । अन्यदा तुष्टेन चूप्तेन तस्मै 'यथेच्छं मार्गय' इति
वरो दत्तः । तेनापि पत्नीबुद्ध्या पुरे प्रतियुहं सदीनारं योजनं याचितं । राज्ञापि मनान् विहस्य स्वीकृतं । स दक्षिणातो-
न्नतया पुनः पुनर्वान्त्वा शुञ्चन् कुष्ठजनिष्ट । तद्वन्न राज्ञा कुटुम्बेन चापमानं कृतं । तद्विज्ञाय कुब्जः स च्छागमेकमानात्थ

॥ चतुर्थं व्याख्यानम् ॥ ४ ॥

। अथैतत्सम्यग्दर्शनं ज्ञानचरणान्यामप्यधिकं प्रोक्तमित्युच्यते ।

अथाद्यं हि चरणज्ञानविशुक्तमपि दर्शनम् । न पुनर्ज्ञानचारित्र्ये मिथ्यात्वविषद्विधिते ॥ १ ॥

ज्ञानचारित्र्यहीनोऽपि श्रूयते श्रेणिकः किञ्च । सम्यग्दर्शनमाहात्म्यात्तीर्थकृत्वं प्रपत्स्यते ॥ २ ॥

सुगमौ । नवरं सम्यक्त्वत्रिकमध्ये केन दर्शनेन तीर्थकृत्पदमुपाजितं तत्रसारेण ? तदुच्यते—सम्यक्त्वं त्रिधा प्रोक्तं—
 औपशमिकं द्वायोपशमिकं द्वायिकं चेति । तत्रोपशमो तस्मच्छाश्रित्वमिथ्यात्वमोहनीयस्यानन्तानुबन्धनां चतुर्णामनु-
 दयावशोपशमः प्रयोजनं (प्रवर्तकं) अस्येत्यौपशमिकम् । तच्चानादिमिथ्यादृष्टेः कारणत्रयपूर्वकमानन्तमौहूर्तिकं चतुर्गतिग-
 तस्यापि जन्तोर्भवति । यद्योपशमश्रेण्यारूढस्योपशान्तमोहे स्यात् । यदाहुर्जिनत्रयपादा महात्माप्ये—

उवसामगसेढिगयस्स होइ उवसामियं तु सम्मत्तांजो वा अकयतिपुंजो अखवियमिच्छोदहइ सम्मं, ति
 ह्यो मिथ्यात्वंस्थानन्तानुबन्धनां चोदितानां (देशतो) निर्मूलनाशः, अनुदितानां चोपशमः । ह्येण शुक्क उपशमः
 ह्योपशमः, स प्रयोजनमस्येति द्वायोपशमिकं । एतस्य च स्थितिः यद्वष्टुसागरोपमाणि साधिकानि । ह्यो दर्शनसस-
 कस्य निर्मूलनाशः । ह्यः प्रयोजनमस्येति द्वायिकं । तच्च साधनन्तमिति । एतदन्तिमदर्शनप्रज्ञावतः श्रेणिकस्तीर्थकृष्ण-
 मकर्म बद्धवान् । यदुक्तमागमे—

हन्तुं न केनापि समर्थते, तदा तदुपद्रवनिवारणार्थचक्रिनुपाङ्गया स्वस्ववारके नृपाः स्थितिं कुर्वन्ति । अन्येषुः प्रजाप-
तिनृपस्य वारकोऽन्नवत् । तदा पितरं निषिध्य तत्र त्रिपुष्टस्तदुपद्रवं रक्षितुं सारथियुतो रथमारुह्य ययौ । तेनाद्यापितमा-
त्रोऽसौ सिंहस्तं प्रत्यधावत् । तदा त्रिपुष्टः श्रुक्सिंसुटवत्तस्यौष्ठयामलं द्विधा कृत्वा सिंहमर्थमृतं चके । ततः सिंहः स्वं नि-
निन्द—‘हहा ! नृमात्रेणाहं हतः’ । तदा मधुरवाचा सारथिस्तमसान्तवयत्—“हे सिंह ! वासुदेवोऽयं ज्ञविता । रंकमा-
त्रमिमं मा जानीहि । पुरेण्ड्रस्य हस्तेन मृतश्चेत् किं विधीदसि ? । मर्त्यलोकेऽयमेव सिंहोऽस्ति, ज्ञवान् पुनस्तिर्यग्योर्ना” ।
इति वाक्येन हृष्टः सिंहः समाधिना निमीलनं प्रासः । ततस्ते जयोऽपि ज्ञानोर्धो ज्ञानं ज्ञानं क्रमादज्ञानवन् । यस्त्रिपुष्टजीवः
सोऽहं जातः, सिंहजीवस्तु कृपीवलो जातः, सारथ्यर्जोवस्तु ज्ञाननिन्द्यतिर्जातः । पुरा मधुरया वाचा त्वयासां मीणितो
मया च हतः । तदत्र ज्ञानादके स्नेहवैरयोः कारणं ज्ञेयम् । परं त्वयं शुक्लपाक्षिको जातः । यतः—

जेस्मिमवद्धो पुगलपरिञ्चटो सेसज्जञ संसारो । ते सुक्कपरिकया खलु, अहिण पुण कल्लपस्कीजं ॥१॥

इति श्रुत्वाऽनेके जीवाः सम्यक्स्वमंगीचक्रुः ।

यास्यत्येष हृदी तु पुगलपरावर्तार्धमध्ये शिवं, त्वत्तो दर्शनमाप्तवान् द्विषटिकं तेनोद्यमः कारितः ।
श्रुत्वेन्द्रप्रमुखा इति व्यतिकरं जाता दृढा दर्शने, तज्ज्ञो ज्ञव्यजना ज्ञवद्भिरपि तच्चित्ते स्थिरं स्याप्यताम् ।
॥ इत्यन्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ ह्यदिकस्य प्रवन्धरतृतीयः ॥ ३ ॥

तस्मात्तपस्यापोतमादाय नवोदधेः समुत्तर इति सदाकथयीयुषैः सिकस्तं जगौ—“स्वामिन् ! अहं विप्रः सप्तकन्यका-
दीनां डुण्डूरोदरपूर्यर्थमनेकपापकर्माणि करोमि । अतः परं त्वमेव मम भ्राता माता चासि । यदादिशसि तत्कुर्वे, ना-
न्यथा पूज्यवचः करिष्ये” । ततः सोऽपि तदर्थितं साधुवेषं स्वीचक्रे । गृहीतव्रतं तं सहादाय गौतमो जिनात्रिमुखं चचा-
द । तदा सोऽवदत्—“पूज्य ! कुत्र गम्यते ? गौतमोऽवक्—“यत्र मे गुरवः सन्ति तत्र” । सोऽवादीत्—“पुरासुर-
पूज्यानां नवतामपि पूज्यास्ते तु कीदृशा नविष्यन्ति ?” । तदा तस्याग्नेऽर्हं हुणाः प्रोक्ताः । तच्छ्रुत्वा तेन सन्यक्तवमर्जितं,
पुनर्जिनसमृद्धयलो कनादिशेषेण प्राप्तं । ततो क्रमेण सपरिच्छदं श्रीवीरं यावद्वाहीतावत्तस्य मनसि द्वेषः समञ्जः । गौतमः
प्राह—“ओ मुने ! श्रीवीरं वन्दस्व” । सोऽपि गणधरं प्रत्याह—“नवदीपोऽयं गुरुश्चेत्तदा मम प्रब्रज्यायाः प्रयोजनं नास्ति,
तव शिष्यत्वजननेनाद्यं, इमं वेषं गृहाण, अहं स्वमन्दिरे यास्यामि” । इत्युक्त्वा यदा त्यक्तेषोऽसौ मुष्टिं बद्ध्वा प्रणष्ट-
वान्, तदा तादृक् तस्य चेष्टितं वीक्ष्य सर्वेऽपीन्काद्या हसन्तः प्राहुः—“अहो ! इन्द्रयतिना वरीयान् शिष्य उपाजितः ।
एतदद्भुतं वीक्ष्य मनाग्रं लजितमना गौतमो वीरं तदैरकारणं पप्रच्छ । स्वामी तं प्रत्याह—“हे वरस ! अनेनार्हं हुणचि-
न्तनैर्ग्रन्थिजेदः कृतः । तेन तस्य तव च महान् लाजोऽञ्जत् । यन्मां वीक्ष्यास्य द्वेपो जातस्तरस्वरूपं शृणु—

पुरा पोतनपुरे प्रजापतिपुङ्गवश्चिपुष्ठाख्यो वासुदेवोऽहमनवम, तदा त्रिखण्डाधिपः प्रत्यर्थचक्री अश्वघ्नीबाहोऽञ्जत् ।
अन्यदा स्वसंसादि तेन स्वनिमीलनं निमित्तज्ञं प्रति पृष्टं । सोऽपि त्रिपुष्टहस्तात् त्वन्मृत्युर्जावीत्यब्रवीत् । ततोऽन्वहं स
त्रिपुष्टस्योपरि द्वेषं वहन् मारणोपायांश्चक्रे । ते तु विफला जज्ञिरे । अन्यदा तत्पुरो वने शाखिहेत्रमनुष्येष्टपक्षवं कुर्वन्तं सिंहं

जा गंगी ता पदमं, गांतिं समदृच्छते नवे वीथं । अलिघटीकराणं पुण, संमत्तपुरकडे जीवे ॥ १ ॥
 सम्यक्त्वं पुरस्कृतं येन तस्मिन्नासन्नसम्यक्त्वं जीवेऽनिवृत्तिकरणं नवनीत्यर्थः । अत्र मिथ्यात्वस्य स्थितिष्वयं नवति ।
 प्रथमामन्तमुद्धृत्यस्थितिं श्रुत्वा द्वितीयोपशमितायामन्तरकरणप्रथमसमञ्ज एव सम्यक्त्वं प्राप्नोति । यतः—
 आन्तमाहूतिकं सम्यग्दर्शनं प्राप्नुवन्ति यत् । निसर्गहेतुकमिदं सम्यक्श्रद्धानमुच्यते ॥ १ ॥
 गुरुपदेशमातंव्य प्रादुर्भवति देहिनाम् । यत्तु सम्यक्श्रद्धानं तत्स्यादधिगमजं परम् ॥ २ ॥
 अत्राधिगमसम्यक्त्वार्थे कृपीबलस्य दृष्टान्तः संप्रदायागतोऽयम्—

बलादपि श्रद्भजनस्य दीयते, सद्दर्शनं सर्वसुखैकजन्मभूः (चूमिः) ॥

व्यदीधपट्टीरजिनस्तडुच्यमं, श्रीगौतमेनापि न किं कृपीवले ? ॥ १ ॥

एकदा जंगमः कटपतररिच मार्गे विहारं कुर्वन्महावीरजिनो गौतमं प्रशुवाच—“हे वरस ! योऽयं कृपीबलः पुरस्तात
 प्रेक्ष्यते, तस्य प्रतिबोधाय त्वं सत्वरं तत्र गच्छ, त्वत्तो महानस्य लाजो जायी” । तथेति प्रतिपद्य गौतमस्तत्रागत्येत्यलपत्—
 “हे नन्द ! तव समाधिर्वर्तते ? त्वं कस्मादनेकवीन्द्रियादिजीवानां (विराधनामयेन) कृपिकर्मणा मुधा पापानि करोषि ?
 कथं पापकुटुम्बार्थमात्माऽनर्थे निपात्यते ? । यतः—

संसारमावन्न परस्स अट्ठा, साहारणं जं च करेइ कममं ।

कम्मस्स ते तस्स ज वेयकात्ते, न वंधवाबंधवयं जविंति ॥ १ ॥

। तृतीयं व्याख्यानम् ।

अथैतत्सम्यग्दर्शनं द्विहेतुकं नवतीत्याह—

तीर्थकृत्प्रोक्ततत्त्वेषु, रुचिः सम्यक्त्वमुच्यते । लभ्यते तत्स्वप्नावेन, गुरूपदेशतोऽथवा ॥ १ ॥

तीर्थकृत्प्रोक्तानि तत्त्वानि नवविधानि तेषु या रुचिस्तत्सम्यक्त्वं सम्यक्प्रज्ञानं । न हि ज्ञानेनैव रुचिं विना फलसिद्धिः । तत्त्वज्ञैरपि रुचिं विना हितलक्षणं फलं नाप्यते । श्रुतज्ञानधृतोऽप्यङ्गारमर्दकादेरनव्यस्य दूरनव्यस्य वा निष्कारणजगदेकवत्सद्योक्ततत्त्वेषु रुचिरहितस्य न विवक्षितं फलमुपश्रूयते । तस्य चोत्पादे द्रव्यी गतिः—स्वप्नावो गुरूपदेशश्च । स्वप्नावो निसर्गो गुरूपदेशादिनिरपेक्षसेन । अथवा गुरुधर्मोपदेशेन—अधिगमेन । तथाहि—अनादिसंसारसारमध्यासीनो जन्तुर्नव्यत्वपरिपाकवशातो गिरिसरिडुपलधोदनाकटपेनानाजोगनिवर्तितयथाप्रवृत्तिकरणेनाध्यवसायविशेषरूपेणानुवर्जानि ज्ञानावरणीयादीनि कर्माणि पदयोपमासंख्येयज्ञानन्यूनैकसागरोपमकोटिकोटिस्थितिकानि करोति । अत्र चान्तरे जीवस्य कर्मजन्यधनरागद्वेषपरिणामः कर्कशाडुर्जेषो अन्विर्नैवति । इमं च अन्विं यावदत्रव्या अप्यनन्तशः समागच्छन्ति । अत्रव्यस्याप्येतत्करणतो अन्विमासाद्यार्हदादिविभूतिदर्शनतः प्रवर्तमानस्य (द्रव्यतः) श्रुतसामाधिक्यदानः स्यात्, न शेषदान इति । एतदनन्तरं कश्चिन्नव्याः परमशुद्ध्या ग्रन्थेर्नेदरूपमपूर्वकरणं विधाय मिथ्यात्वस्थितेरन्तर्मुहूर्तकाद्यप्रमाणं तत्पदेशवेद्यद्विक्रान्तावरूपमन्तरकरणं करोति । एवमयं क्रमः—

इत्यादि ज्ञेयम् । से किं तं अहाजणिवित्तिकादोअ ? अहाजणिवित्तिकादोअ जेणं ऐरइएण वा देवेण वा जहाजयं णिप-
त्तिवं से तं अहाजणिवित्तिकादो । से किं तं मरणकावे ? मरणकावे जीवो वा सरीराजं सरीरं वा जीवातो (निष्किइ)
से तं मरणकावे । से किं तं अज्झकावे ? अज्झकावे अण्णेगविहे पन्नत्ते से णं समयवट्ठाइं आवादियवट्ठाए जाव जस-
प्पिणीयवट्ठाए । इत्यादि श्रुत्वा स जवाच—‘स्वामिन् ! पड्योपमसागरोपमादीनां कथं ह्यो ज्ञवति ?’ । स्वाम्याह—
“सुदर्शन ! पुरा त्वयाऽयं कादोऽनुज्झतोऽस्ति । प्रागज्जवे ब्रह्मकट्टपे त्वं दशसागरस्थितिको देवोऽनृः” । इति प्रागज्जवस्वरूपं
श्रुत्वा जातवैराग्यः सुदर्शनः स्वामिपार्श्वे संयमं जग्गाह संजातप्रत्ययः पुनरपि गृहीतज्वतः चतुर्दशपूर्वा जग्गा कम्मक्षयेण
केवलज्ञानं संप्राप्य परमानन्दपदमगमदिति ।

देवादितत्त्वेषु यथार्थबोधा, जवन्ति चेपां सुरधेनुतुल्याः ।

तेषां समुद्भिस्तु जवेद्यथाऽनूत, सदृशानाङ्गपमहावजस्य ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंग्रहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ प्रथमस्तंभे सम्यक्त्वशुभप्रफलोदयान्वितस्य महा-
वजस्योदन्तो द्वितीयः ॥ २

स्नेहेन तमेकादिनं स्वराज्यास्पदे संस्थाप्याष्टोत्तरशतस्वर्णताररत्नमुन्मयादिकलशैरन्निपिच्य स्वयं प्राह—‘हे वत्स ! अथ किं कुर्मः ?’ । सोऽप्याह—“तात ! मत्कृते स्वर्णलङ्घन्यं कोशादानीय कुत्रिकापणत एकेन लक्षेण पतद्ग्रहमेकेन रजोहरणं चत्वार्यङ्गुलानि मुक्तवाय्रकेशकर्तनार्यकलङ्कदानेन कैश्चपं च समानय” । ततस्तेनापि सत्वरं तथा कृतम् । ततो दिव्यचन्दनान्नरणभृपिताङ्गः सहस्रनरवाह्यां शिविकामारूढो गुरोः पार्श्वे प्राप । तदा पितरौ ‘हे वत्स ! त्वयास्मिन् चारित्रे श्रुशं यत्नः कार्यः’ इत्युक्त्वा सूरिं प्रणम्य स्वपुरं गतौ । ततो महाबलः स्वयं पञ्चमुष्टिकं लोचं कृत्वा गुरुहस्तेन दीक्षां जप्ताह । ततो महाबलपिंस्त्रिगुप्तः पञ्चसमितो विनयेन चतुर्दशापि पूर्वाणि पपाठ । विविधैस्तपोन्निर्दिश वत्सराणि यावत् संयमं प्रपादयायमालोच्य प्रतिक्रम्य मासानश्नततो ब्रह्मलोके दशसागरोपमसंस्थितिः सुरोऽनवत् ।

पञ्चमकटपगमनं त्वस्य केनापि विस्मरणादिना चतुर्दशपूर्वाणां न्यूनत्वहेतुना संभाव्यते । अन्यथा चतुर्दशपूर्वाणि जयन्यतोऽपि दान्तके उत्पादः स्यात् । ततश्च्युत्वा वाणिज्यग्रामे महति श्रेष्ठिकुले सुदर्शननामा सुतो जातः । प्राप्तमौढावस्थः सुदर्शनश्रेष्ठी एकदा तत्पुरोद्याने श्रीवीरजिनन्नगवत्पादपद्मचन्दनायागतः । तदा स्वामी पर्यदि सर्वजीवहितार्थं समयादिकालस्वरूपं प्ररूपयति । तच्छ्रुत्वा विस्मितः श्रेष्ठी प्राह—‘स्वामिन ! कतिविधाः कादाः ?’ । अत्र न्नगवद्भुक्त आलापकोऽयम्—“सुदंशणा ! चञ्चविहे कादे पञ्चत्ते । तं जहा—पमाणकादे, अहाजणिवत्तिकादे, मञ्जुकादे, अम्बानकादे । से किं तं पमाणकादे ? । पमाणकादे छविहे पञ्चत्ते, तं जहा—चञ्चपोरसिए दिवसे चञ्चपोरसिया राई नवई”

अन्यदा विमलनाथसन्तानीयधर्मोपसूरीशं सर्वधर्मा महाबलो गत्वा नत्वा देशनां पञ्चशतमुनीशोक्तां शुश्राव । यथा-
असारमेव संसारस्वरूपमिति चेतसि । विनाव्य शिवदे धर्मे, यत्नं कुरुत हे जनाः ॥ १ ॥

सर्वेषां धर्मकृत्यानां, मूलं सम्यक्त्वमुच्यते । तच्च देवगुरु(देवे गुरौ) तत्रैव, सम्यक्श्रद्धानतो ज्ञेयत्वं
ब्रतानि दानानि जिनार्चनानि, क्रियाजपध्यानतपांसि सर्वम् ।

शास्त्राणि तीर्थानि गुणार्जनानि, सम्यक्त्वसेवासहितं शिवाय ॥ ३ ॥

इति गुरोर्वाणीमाकर्ण्य महाबलः प्राह—“जगवन् ! अर्हदुक्तं मार्गमहं मुदा श्रद्धये । अतः पितरावापृच्छय जगदी-
यप्रब्रज्यां गृहीप्यामि” । सूरितिः प्रोचे—‘वत्स ! धर्मे प्रतिबन्धं मा कुरु’ । ततो निजावासे गत्वा पितरौ प्रणम्य स
ब्रूते—‘युवयोरनुज्ञया सूर्यशसन्निधौ प्रब्रज्यां गृह्णामि’ । तच्छ्रुत्वा माता महाबलं प्रति प्रोचे—“हे वत्स ! त्वं त्वा (ता-
वदा) वयोः प्राणप्रियत्वात् त्वद्वियोगं ह्यहमपि नेहावः । तदेवं मा वद । वत्स ! यावदावां जीवावस्तावत्त्वं निजगृहे
तिष्ठ” । इति श्रुत्वा कुमारः स्वाम्वामुवाच—“हे मातः ! न जाने को जनः पूर्वं पश्चाद्वा मृतिमेष्यति । तस्मान्ममनुज्ञां
प्रदेहि । यत्पक्वकुक्षितव्यजन्मफलं साधयामि । यथा प्रागनन्तत्रैव प्राप्तजनन्योऽनुस्वारनिष्ठा जातास्तथा त्वं मा ज्ञवः
शुभाङ्ग इव सान्वर्था ज्ञव” । इत्याद्युक्त्या तस्याग्रहं त्याजयितुमर्हमौ पितरौ अञ्जसा तद्दासत्वावं ज्ञेयतुः । ततो नृपति,

१ सर्वमित्यस्य सहितमित्यनेन सह संबन्धं कृत्वा व्याख्या कर्तव्या (क्रियाविशेषणं द्वितीया)

॥ द्वितीयं व्याख्यानम् ॥ २ ॥

इहादौ सर्वसंपन्निधानं सर्वगुणप्रधानं समस्तधर्मकृत्यानां निदानं सम्यग्दर्शनमाह—

देवत्वधीर्जिनेष्वेव, मुमुक्षुषु गुरुत्वधीः । धर्मधीरर्हतां धर्मे, तत्स्यारसम्यक्त्वदर्शनम् ॥ १ ॥

‘जिनाः’ रागद्वेषजेतृत्वाजिना नामाकृतिव्यन्त्रावन्नेदन्निष्ठास्तेष्वेव देवत्वबुद्धिः । जवादात्मानं मोक्षमिच्छन्तीति मुमुक्षन्ति, मुमुक्षन्तीति मुमुक्षवः, तेषु । गुरुत्वमिति बुद्धिः । तथेति शेषः । अर्हतां जिनानां धर्मे—डुर्गतिपतज्जनदूत धारयतीति धर्मस्तत्र धर्मस्वप्रतिज्ञेति (धर्मतया) रुचिः । तत्सम्यक्त्वदर्शनं स्यात् । यद्यपि दर्शनशब्देन विद्योचनविद्योक्ताद्युच्यते, तथापीदृ शास्त्रे संशयादिरहितं सम्यग्देवादित्रितयतत्त्वज्ञानं दर्शनमोहनीयकर्मोपशमादिना जातार्हडक्कश्च ज्ञानरूपं सञ्जावविशेषमेव दर्शनमिति तात्पर्यार्थः । अत्रोक्तमर्थं महाबलज्ञातेन दृढीक्रियते—

हस्तिनापुरे बलनामा नृपः । तस्य प्रजावती राज्ञी । तस्या मृगपतिस्वप्नसूचितो महाबल इति तनयोऽनवत् । क्रमेण स यौवनं प्राप । पित्रा जोगसमर्थो ज्ञात्वा एकस्मिन्नेव दिनेऽष्टाभिः राजवरकन्याभिः सह स परिणयितः । सुतहेतवे च हेममया अष्टौ प्रासादा अकार्यन्त । ततस्तस्य पिता प्रेम्णा दानं ददाति । तत्पञ्चमंगसूत्रतो ज्ञेयम्—“अष्ट हिरण्यकोपीभ्यश्च सुवन्नकोपीभ्यः, अष्ट मज्जे, अष्ट कुंभलज्जुयदे, अष्ट एंदाइ, अष्ट जहासणाइ सव रयणाइ” इत्यादिप्रचुरवरसूनि (तासां जोगार्थं ददौ ।) ततस्ताभिः सह स कुमारः सुखं झुंके ।

संज्ञ.

१

॥ ६ ॥

रपि परं स्वर्गपवर्गसौख्यावाप्तिः, अपरं तु शास्त्रतत्त्वावबोधः । यत एवंविधं शास्त्रं प्रेक्षावत्प्रवर्तकं स्यादिति । अत्राद्य-
भूयोर्के श्रीमज्जिनस्यातिशयाश्रि (न्वि) तमिति विशेषणं प्रोक्तं । तस्य वर्णनं विशेषतो वृत्तिकृता कृतं तद् ज्ञावमंगद-
त्वात् सर्वविघ्वविनाशकत्वाच्च सर्वश्रेयसां निबन्धनत्वाच्चेति ।

इति सदतिशयसमृद्धिं, प्रतिप्रज्ञातं जिनाधिनाथानाम् ।

ये स्मरन्ति मनुजास्ते स्युः श्रेयोचिराढ्यतमाः ॥ १ ॥

॥ इत्यब्ददिनपरिमितोपदेशसंमहाख्यायामुपदेशप्रासादग्रन्थस्य वृत्तौ प्रथमस्तंजे जिननमस्कारकरणतिशयवर्णनरूपमा-
गदयमाख्यानं प्रथममाहितम् ॥ १ ॥

व्याख्यान

१

॥ ६ ॥

एवं सिद्धान्तवचनानि श्रुत्वाऽपरे सहृदयं मन्या उत्तरयन्ति—‘यत्र ब्रतिनस्तिष्ठन्ति, न तत्र देशे देवाः पुष्पाणि किरन्तीति’ । एतदभ्युत्तराज्जासं, न खलु तपोधनैः काष्ठीञ्जलावस्थामातंव्य तत्रैव देशेऽवश्यं स्यातव्यं, प्रयोजने गमनागमनादेरपि तत्र संज्ञावादिति । तस्मान्निखिलगीतार्थसंमतमिदमुत्तरमत्र दीयते—यथैकयोजनमात्रायां समवसरणधरावपरिमितसुरासुरादिलोकसंमर्देऽपि न परस्परमावाधा काचित् तथा तेषामाजानुप्रमाणद्विषानां कुसुमसमूहानामभ्युपरि सञ्चरिण्यै मुनिनिकरे विविधजननिचये च न काचिदावाधा, प्रत्युत सुधारससिन्धुमानानामिव बहुतरः समुद्रासस्तेषामापनीपयते, अचिन्तनीयनिरुपमतीर्थैकप्रज्ञावोर्ज्ज्जणम् (माणम्) सादादेव इति यो न शः । तथा शिरोजानां, उपलक्षणात्वात्कुर्वस्य पाणिपादजानां नखानां च वृद्धिर्न स्यादिति सप्तदशः । तथा जगत्पार्श्वदेशे जवनपत्यादिचतुर्विधदेवनिकायानां जघन्यतोऽपि कोटिर्नवतीत्यष्टादशः । तथा कृतूनां वसन्तादीनां सर्वदा कुसुमादिमामग्रीतिर्मनोहानां प्राडुर्जावेनानुकुट्टयं जवतीत्येकोनविंशतितमः । सर्वेऽपि संमिलिताः सन्तश्चतुस्त्रिंशत्संख्या जयन्ति । इह च यत्समवायांगेन सह किञ्चिदन्यथात्वमपि दृश्यते, तन्मतान्तरमवगन्तव्यं । मतान्तरबीजानि तु सर्वैकविज्ञेयानीति । अतिशयं राश्रितं यो न शं विश्वसेनपार्थिवकुलतिलकमचिराद्बुद्धिशुक्तिमुक्ताफलं श्रीशान्तिनाथस्वामिनं, नमस्कृत्य—उपहासपरिहारेण त्रिकरणविशुद्ध्या प्रणम्य, अनेकग्रन्थानुसारेण प्रतिपादयिष्यामि । तथा चान्न शास्त्रे संवन्धो वाच्यवाचकलक्षणः । तत्र वाच्यः प्रकरणार्थः, वाचकं प्रकरणं । अन्निधेयः सदानुयोगा (ज्या) हृद्भर्मोपदेशनिरूपणम् । प्रयोजनं द्विधा—प्रकरण (स्य) कर्तुः श्रोतुश्च । तदपि द्विधा—परमपरं च । तत्र कर्तुः परं परमपदसंपदवासिः, अपरं च जल्यजनप्रबोधानुग्रहः । श्रोतु-

तोऽत्रापि केवलो द्वादशगुण एव । स तु सप्तहस्तमानश्रीमहावीरशरीरषादशगुणीकृतः सन्नेकाविंशतिर्धनूनि जयन्ति । शातवृक्षोऽप्येकादशधनुःप्रमाणः, ततो मिलितानि द्वात्रिंशधनूनि युज्यन्ते इति प्रवचनोच्चारवृत्ता” इति नवमः । तथा यत्र जगवन्तो विहरन्ति तत्र तत्राधोमुखाः कंदकाः संपद्यन्त इति दशमः । तथा यत्र जगवन्तोऽन्निभ्रजन्ति तत्र दृक्षाः—पादपाः प्रणमन्ति—नखा जयन्ति इत्येकादशः । तथा यत्र जगवन्तः सदीपं संचरन्ति तत्र दुन्दुभिधनयो वाद्यन्त इति द्वादशः । तथा पवनः—संवर्तकवातो योजनं यावत् क्षेत्रशुद्धिविधायकत्वेन सुरन्निशीतलमन्दत्वेन चानुकूलः—सुखदो जयति । यदुक्तं समवायगे “सीयत्वेणं सुहृत्सासेणं सुरन्निष्णा मारुणं जोयणपरिमंलं सबलं समंता पमज्जिज्ज-इत्ति” इति त्रयोदशः । तथा यत्र जगद्गुरवः संचरन्ति तत्र चापशिखंनिप्रभृतयः पतन्निष्णाः शकुनाश्च प्रदक्षिणां ददतीति चतुर्दशः । तथा यत्रार्हन्तस्तिष्ठन्ति तत्र पांसुप्रसरशमनार्थं गन्धोदकवृष्टिर्धनसारादिमिश्रिता स्यादिति पञ्चदशः । तथा पञ्चवर्णानां चंपकादीनां जानूस्सेधप्रमाणानां कुसुमानां वृष्टिः स्यात् । अत्र केचन प्रेरयन्ति—“ननु विकचकान्तकुसुमप्रचयनिक्षिप्तायामायोजनसमवसरणश्रुति जीवदयारसिकान्तःकरणाणां श्रमणानां कश्चमयस्थानगमनागमनादिकं कर्तुं शुज्यते, जीवविधातहेतुत्वात् इति” । अत्र केचिदुत्तरयन्ति—“तानि कुसुमानि सच्चित्तान्येव न जयन्ति, वैक्रियेणैव देवैस्तथा विहितत्वादिति” एतच्चाशुक्तम्, यतो न तत्र विकुर्वितान्येव पुण्याणि जयन्ति, जलजस्रलजानामपि कुसुमानां संजयात् । न चैतदनापमम्—

“विटठादं वि सुरन्नि, जलजलयं दिवकुसुमनीहारिं । पकिरन्ति समंतेणं, दसऊवसं कुसुमवासं ॥१॥”

पेक्षयाऽतिमहत्त्वादिन्द्रध्वजो धर्मध्वजः स्यादिति पञ्चमः, एतानि पञ्चापि यत्र यत्र जगद्गुरुर्विचरति तत्र तत्र गगन-
 गतानि गच्छन्ति । तथा नव कनकपद्मानि नवनीतस्पर्शानि क्रियन्ते नत्र च जगवान् द्रव्योः स्वकीयक्रमकमलशुगलं विरचय-
 विचरति, अन्यानि च सप्त पृष्ठतस्तिष्ठन्ति, तेषां च यद्यत् पश्चिमं नत्तत् पादन्यासं कुर्वतो जगवतः पुरो जयतीति पष्ठः ।
 तथा समवसरणे मणिकाञ्चनतारैरचितशाल्वत्रिकं तत्र तीर्थकरप्रत्यासन्नः प्रथमः प्राकारो नानाप्रकारनिष्पन्नरत्नमयो वै-
 मानिकसुरैर्विरच्यते, द्वितीयो मध्यवर्ती कनकमयो ज्योतिष्कविबुधैर्विधीयते, तृतीयस्तु वह्निर्भूतो रजतमयो शुवनपति-
 देवैर्वितन्यते इति सप्तमः । तथा चतुर्मुखं-चतुर्दिक्षु भूर्तिचतुष्कं । तत्र पूर्वोत्तिमुखं जगवान् स्वयमुपविशति, शेषास्तु
 तिसृषु दिक्षु प्रतिरूपकाणि तीर्थकृत्यन्नावादेव तीर्थकररूपाणि सिंहासनादिशुक्लानि देवकृतानि जयन्तीति । शेषदेवादी-
 नामपि अस्माकं स्वयं (प्रभुः) कथयतीति प्रतिपत्त्यर्थमित्यष्टमः । तथा यत्र प्रभुस्तिष्ठति तत्राशोकतरुर्जिनस्योपरि
 देवैर्वितन्यते । कियत्परिमाणः ? कृपणादीनां पार्श्वनाथपर्यन्तानां त्रयोविंशतेरपि तीर्थकृतां निजनिजशरीरमानात् द्वा-
 दशगुणः । त्रैशदेवस्य च द्वाविंशद्वचुरहस्रितः । यदुक्तम्—
 “जसन्नस्य तिस्रि गात्रय, वत्तीस धणुणि वरुणाणस्सासेसजिणाणमसोऽर्ज, सरीरर्ज वारसगुणो अ॥१॥”

अत्राह—“ननु श्रीवीरसमवसरणप्रस्तावे आवाहयकचूर्णो यत्प्रोक्तं ‘असोऽर्जवरपायवं जिणञ्चत्ताऽर्ज वारसगुणं सक्रो-
 विजयइ ति’ कथमिदमुपपद्यते ?” । अत्रोच्यते—“केवलस्यैवाशोकतरोरतत्र मानमुक्तं, इह तु शालवृक्षसहितस्य । त-
 र्तां रूपां । ३ शालः प्राकारः ।

इति द्वितीयोऽतिशयः । तथा जिनशिरसः पञ्चाङ्गागोऽधरीकृतषादशार्कविवात्रं जनमनोहरं त्रामंजलं प्रज्ञापदवस्यो-
द्योतः प्रसरति । यतः—

रूवं पिङ्गंताणं अद्दुद्धं जस्स होज मा त्रिभं । तो पिंन्निज्जण तेअं कुणंति त्रामंजलं पुठे ॥ १ ॥

इति वर्धमानदेशनायाम् । इति तृतीयोऽतिशयः । तथा यत्र यत्र कारुण्यैकनिधयो विहरन्ति, तत्र तत्र (सपादयो-
जनशते—) चतसृषु दिक्षु प्रत्येकं पञ्चविंशतियोजनमध्ये ऊर्ध्वं सा (योजनान्यथ ऊर्ध्वं च सा) र्धषादशयोजनमध्ये,
इति सर्वत्र योज्यम् । पूर्वोत्पन्ना रोगा ज्वरादय उपशान्मन्ति, अपूर्वाश्च नोत्पद्यन्ते, इति चतुर्थोऽतिशयः । तथा पूर्व-
जवनिवद्भानि जातिप्रत्ययानि च वैराणि—परस्परविरोधा न जवन्तीति पञ्चमः । तथा ईतयः—शालजशुकमूपका धान्या-
दिविनाशका न जवन्तीति षष्ठः । तथा मारिः—आत्पातिकं दुष्टदेवतादिकृतं सर्वगतं मरणं न स्यादिति सप्तमः । त-
थाऽतिवर्षणं—निरन्तरवृष्टिर्न स्यादित्यष्टमः । तथा (उनावृष्टिः—) सर्वथा जन्मात्रावो न स्यादिति नवमः । तथा दुर्जिहं-
न्निष्ठाणामत्रावो न स्यादिति दशमः । तथा स्वचक्रपरचक्रकृतो विङ्गरो न स्यादित्येकादशः ।

अथैकोनविंशतिर्देवकृता अतिशयाः कथ्यन्ते—तत्राकाशे धर्मप्रकाशकं रत्नुरतिकरणचक्रं धर्मचक्रं जवति, इति प्रथमो
देवकृतातिशयः । तथा खे चामराणि श्वेतवालव्यजनानि जवन्तीति द्वितीयः । तथा व्योम्नि निर्मलं रफटिकमणिमयं
पादपीठयुक्तं सिंहासनं स्यादिति तृतीयः । तथा विहायसि ह्यत्रज्वयं स्यादिति चतुर्थः । तथाऽम्भरे रत्नमयः शेषध्वजा-

नरतिर्यक्कसुरलोकानां प्रत्येकं निजनिजन्नापया धर्मावबोधदा जवति-योजनव्यापिन्येकस्वरूपापि जगवतो जारती वा-
रिदमुक्तवारिवत्तदाश्रयानुरूपतया परिणमति । यत उक्तम्—
देवा दैवीं नरा नारीं, शवराश्चापि शाबरीम् । तिर्यञ्चोऽपि हि तैरश्वीं, मेनिरे जगवज्जिरम् ॥ १ ॥

न ह्येवंविधश्रुवनाद्भूतमतिशयमन्तरेण युगपदनेकसत्त्वोपकारः शक्यते कर्तुम् । अत्रार्थे कस्यचित् किरातस्योदन्तः कश्यते-
सरःशारस्वरायनेन, त्रिह्वेन युगपद्यथा । सरोनरथीतिवाक्येन, प्रियास्तिस्त्रोऽपि बोधिताः ॥ १ ॥
यथा कोऽपि किरातः शूक्रमासे तिसृत्रिर्वनिताभिः सह गह्वन् एकया प्रार्थितः—‘स्वामिन् ! त्वं सुखरेण गानं कुरु,
यदहं शृणोमि’ । अन्यथा याचितः—‘त्वं जलाशयतः शीतलं जलं सक्रमत्परिमलं समानीय दत्त्वा मम तृणाविह्वेदं
कुरु’ । अपरयोक्तम्—‘मम मृगाभिपदानेन ह्युधां निवर्तय’ । तासां वाक्यं (वाक्यानि) श्रुत्वा तेन निराकृताः ‘सरो
नस्थि’ इत्येकेनोत्तरेण । प्रथमया ज्ञातम्—‘अस्य स्वरः प्रशस्यतरः कंठो नास्ति’ । द्वितीयया चिन्तितम्—‘सरो जलाशयो
नास्ति । कुतः समानयति ?’ । तृतीयया मनसि धृतम्—‘शरो बाणो नास्ति । तस्मृते केनायं गृह्णाति ?’ । इत्येकेन वाक्येन
निराकृतितचित्ता जाताः । तथेहापि, जिनेन्द्रवाक्यं तु निरुपमं वचनगोचरातीतं स्यात् । यतः—

नयससशतीससन्नंगीसंगीतसंगतिम् । शृण्वन्तो यद्भिरं जव्या जायन्ते श्रुतपारगाः ॥ १ ॥

१ ज्येष्ठमासे.

क्षणे ग्रन्थः ? प्रबोधदः सम्यग्ज्ञानदायकस्तं । किं कृत्वा । न तथा मनोवाक्कार्यैर्नमस्कृत्य । कं तमित्याह-शान्तिनाथं अ-
चिरेयं विश्वसेनात्मजं योनशं जितं । किंलक्षणे शान्तिनाथं ? ऐन्द्रश्रेणित्रिश्वतुःषष्टिसुरेन्द्रनरेन्द्रफणीन्द्रलवचरेन्द्रभुगेन्द्रा-
दिभिर्नितः प्रणामं (मविषयी) कृतस्तं । पुनः कीदृशं ? अतिशयैरपायापगमादित्रिश्वतुस्त्रिंशद्विधैर्वा वक्ष्यमाणैः अ-
नितः संयुतस्तं प्रणम्येति श्लोकार्थः ।

अत्रातिशयान्वितमिति विशेषेण चतुस्त्रिंशदतिशयाः सूचितास्ते चेमे पूर्वसूरिप्रोक्तागमया लिख्यन्ते-

“चञ्चरो जन्मप्यग्निर्द्द, द्दकारस कन्मसंखण्ड जाण । नव दस षट् देवजणिए, चञ्चलीसं अद्दसण् वंदे॥१॥”

तथा हि—तीर्थंकरस्य विग्रहो लोकोत्तराद्भुतरूपयुक्तो निरामयः प्रस्वेदमलोज्जितश्च जवति, एष प्रथमः । तथा तीर्थकृतां श्वासोद्वासः कमलपरिमलमञ्जुलो जवति, इति द्वितीयः । तथाऽर्हतां मांसशोणितं गोक्षीरवज्जलमसिते (विश्व)-
तरं जवतीति तृतीयः । तथा जगवतामाहारनीहारौ क्रियमाणौ न दृश्यौ मांसचक्षुषां, न पुनरवध्यादिदर्शनवतां पुंसां
एष चतुर्थः सहजातिशयः । इत्येते चत्वारोऽतिशया जिनानां जन्मतोऽपि जाताः ।

इदानीमेकादशातिशयाः कर्मक्षयोद्भवाः-ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णां धातिकर्मणां क्षयाज्जाताः. कथ्यन्ते-तत्र योजन-
मात्रक्षेत्रे समवसरणश्रुति जगज्जनः-सुरनरतिर्यजनः प्रचलतोऽपि कोटिकोटिप्रमाणोऽपि माति-परस्परसंवाधया सुखे-
नावतिष्ठते, इति प्रथमः कर्मक्षयजातोऽतिशयः । तथा जगवताऽजिधीयमाना पञ्चत्रिंशदुणान्विताऽर्धभागधी ज्ञाया

ग्राह—“हे शिष्य मैवं, प्रयोजनात्रावस्यासिद्धत्वात् । तथा हि—कथं नाम विनेया विवक्षितग्रन्थस्याविधेन पारं गहेयुः ? अत आदिमंगलोपन्यासः । तथा स एव कथं नाम तेषां स्थिरः स्यादतो मध्यमंगलग्रहणम् । स एव कथं नाम शिष्य-प्रशिष्यादिवंशस्याव्यवह्रित्योपकारकः स्यादित्यतश्चरममंगल (त्राव) स्योपादानमिति । अतस्त्वङ्गनावितहेतोरसिद्ध-तेति । तथा चोक्तं प्रशस्यन्नाव्यवशस्यकारयपीकटयश्रीजिनन्त्रगणिपादैः—

“तं मंगलमार्ह्य मङ्गे पङ्क्ततए य सत्थस्स । पढमं सत्थत्था विगघपारगमनाय निदिठं ॥ १ ॥ इत्थादि ।”

तथा शिष्टसमयमात्रत्वात् । के शिष्टाः ? शास्त्रसागरप्राप्तये शुन्नवर्तिनस्त एवेति । यङ्गकम्—

“शिष्टानामयमाचारो यत्ते संत्यज्य दूषणम् । निरन्तरं प्रवर्तन्ते शुन्न एव प्रयोजने ॥ १ ॥”

इति । तथा प्रेक्षावन्तः फलाञ्जित्वापिण एव, प्रयोजनादिरहितत्वे (तु) कंटकशालामार्दनवदि (न प्रवृत्तिमादध्यु-स्तेऽत्रे) त्येवमाशंकापनोदाय प्रेक्षावत्प्रवर्तनाय शिवेतरकृतये च समुचितदृढदेवतानमस्कारपूर्वकं संवन्धाञ्जिधेयप्रयोजन-सूचकमाद्यं श्रुतिकमाह—

सुंद्रश्रेणिनतं शान्तिनाथमतिशयान्वितम् । नत्त्रोपदेशसद्धारव्यग्रन्थं वदये प्रबोधदम् ॥ १ ॥

व्याख्या—अहमुपदेशप्रासादं ग्रन्थं वदय इति क्रियासंबन्धः । तत्रोपदेशाः प्रत्यहं व्याख्यानयोगैकपट्टाधिकत्रिंशत-मिता अवदाताः, तेषामेव सदा स्थानं, तदाख्यग्रन्थस्तन्नाम शास्त्रं । ग्रन्थतेऽसौ ग्रन्थः । तं वदये न्निष्पत्तिमि । किंल-

तेन्यो नमो वागववीजपूर्वं, नत्वेति मंत्रं प्रतनोमि शास्त्रम् ॥ ११ ॥

शिशुसंलपनं यत्त (इ) त्, काहलमपि जनकसान्निध्ये ।

तद्गुह्यतथरपार्थं प्रलपितमपि सत्यमुप (तां) याति ॥ १२ ॥

क्षीरार्णवादल्पजलं गृहीत्वा, कश्चिज्ज्ञाति त्व (द्विजह्यात्) पितः पिपासाम् ।

संगृह्य तद्गृह्णुशास्त्रतोऽत्र, व्याख्यां लिखिष्येऽहमतो (लिखन्नस्मि सतां) न गर्ह्यः १३
एकैकश्लोकमध्येऽत्र एकैकज्ञातमाहितम् ।

अवदाहमितिजाता तत्संख्या (तदवदाहमिता संख्या जाता) गद्येन गर्जिता ॥ १४ ॥

अथान् ग्रन्थस्यादौ नमस्कारात्मकं वस्तुनिर्देशात्मकं चाशीर्वादत्मकं च निर्विघ्नार्थं शिष्टसमवपरिपालनार्थं च वाच्यमप्यतः
“श्रेयांसि बहुविधानि ज्ञवन्ति महतामपि । अश्रेयसि प्रवृत्तानां कापि यान्ति विनायकाः ॥ १ ॥”

तस्माद्ग्रन्थारंभे (रम्भयत्ने) प्रत्युद्बुध्योपशान्तये तन्मंगलं शास्त्रस्यादौ मध्येऽवसाने चेष्यते । अत्र शिष्यप्रश्नः—
“ननु स्यादाधर्मवर्णितमकं सर्वमेवदं मंगलमित्येतावदेवास्तु, मंगलत्रयान्युपगमोऽशुक्तः, प्रयोजनात्तावादिति” । गुरः

१ तेभ्योऽनन्तरं वादेव्या भवं यद्वीजं ऐकारस्तत्पूर्वं नमः, ऐनम इति यावत्.

तापव्यपोहोचमचन्दनेन, विकासितं विश्वमनिन्दनेन ॥ ७ ॥
पश्चानुपूर्व्यां तु चवे तृतीये, कृतानि मासक्षणानि येन ।

श्रुतांगवक्षेत्रमितायुतानि, शतानि पञ्चावतु मां स वीरः ॥ ८ ॥

त्रैवा(व्या)र्चनीयाजितसंज्ञवादयः, स्वयंभुवोऽनन्तत्रवान्तकृज्जवाः ।

ये त्राहुकश्रीप्रज्ञवा चवन्तु ते, स्वाध्यायधर्मप्रगुणात्मनां सताम् ॥ ९ ॥

(स्वान्तिषन्मतिविबोधधित्सया मरुतस्य) सङुपदेशसञ्जनः ।

वृत्तिमर्बुद्दिनमानसक्षणसंमदां तदन्निधां तनोन्यहम् ।

आद्यास्त्रयोऽत्र प्रैणवा निधेयास्तत्संख्यबीजाणि ततोऽम्बरस्य ।

१ श्रुतांगानि एकादशांगानि तन्मितानि लक्षणि, इमा गजा अष्टौ तन्मितान्ययुतानि दक्षसहस्राणि अशीतिः सहस्राणीति यावत्.

२ भवैर्भयैरर्चनीयाः, ते च तेऽजितसंभवादयश्च. ३ अनन्तसंसारस्यान्तकृदन्तकारको भवो जन्म येषां ते. ४ भावुका भाविता मनःसंक्र-

ष्टिपतेति यावत्, श्रीर्लक्ष्मीस्तस्याः प्रभव उत्पत्तिर्येभ्य ईदृशा भवन्तु. ५ संवत्सरदिनमानानां सक्षणानां दृष्टान्तानां संमदो यस्याम्.

६ प्रणव उक्कारः ७ आकाशबीजं ह्रिकारः.

श्रेयःश्रियां हेतुकमद्वितीयं, त्रैलोक्यवदन्याः किल सद्वितीयम् ।
 श्रीविश्वसेनात्मजमात्मनीनं, श्रयामि गांजीर्थरमार्थुनीनम् ॥ ३ ॥
 तिर्यन्दयार्थं रथसंस्थितः स्वयं, नेमिः स पाण्डिप्रदणैकलक्ष्मणा (लक्ष्यतः) ।
 मोहासुरापोहर्नरायणप्रजः, शं यल्लतान्मन्मथवामदेवजः ॥ ४ ॥
 शंखेश्वरप्रार्थितं नाथनाथ, वामेय शंखेश्वरपार्श्वनाथ ।
 चिरं जय त्वं जिनलवर्धवर्णैरिति स्तुतो यो नैणिलव्यवर्णैः ॥ ५ ॥
 अन्तरीक्षनवपद्मवादिका, पार्श्वनाथगणनास्ति विश्रुता ।
 तीर्थपूज्यतनुवह्णैर्मिता, तां स्तवीमि मुदितः सुखावहाम् ॥ ६ ॥
 सिद्धार्थयूशासननन्दनेन, चिच्छूददेवांघ्रिपनन्दनेन ।

१ धुनीनो नदीशः. २ नरायणो नारायणः, विष्णुरिति यावत्. ३ मन्मथे कामदेवदमने वामदेवसदृशो महादेवसदृशः. ४ शंखे-
 श्वरेण कृष्णेन पार्थिवस्तत्संबुद्धौ. ५ जिनात् लब्ध्वा वर्णास्त्रिपदीरूपा धैस्तैः. ६ 'गणी' इति लब्ध्वा वर्णा धैस्तैर्गणधरैरिति यावत्. ७ तीर्थ-
 करशरीरस्य सायुद्रिकलक्षणान्यद्योचरसहस्रं तैः. ८ ज्ञानसमूह एव देववृक्षस्तस्य नन्दनवनेन ।

श्रीविजयवक्त्रमीसूरिविरचितः

उपदेशासादः

प्रथमः स्तंभः ।

। श्रीयशोविमलसङ्गरुन्धो नमः ।

शादिनीहंद्ः

स्वस्तिश्रीदो नात्रिभूर्विश्वन्धुर्गीर्वाणार्थो वस्तुतस्तत्त्वसिन्धुः ।

नास्वदीदया निर्जितादित्यचन्द्रः, सत्त्वानव्यादादिमोऽयं जिनेन्द्रः ॥ १ ॥

श्रीभूषनात्रिजनपान्वयपुष्करत्वे, चिद्रूपदीक्षितिगणे रविरेव योऽभूत् ।

स्वीयौजसा शसितमोहतमःसमूहः, कल्याणवर्णविभुरस्तु विभूतये सः ॥ २ ॥

१ 'यो नाभिभूषविपुलान्वयपुष्करैर्हृन्, लब्धोदयः समभवत्तरणेः समानः' इति पूर्वार्धः क्वचित्.

- ८१ तृतीयव्रतस्य विशेषव्याख्या
 ८२ तृतीयव्रतस्य पञ्चातिचाराः
 ८३ तृतीयव्रतापादने हानिः
 ८४ तृतीयव्रतप्रशंसा
 ८५ चतुर्थगुणव्रतस्वरूपं,
 ८६ चतुर्थव्रतप्रशंसा
 ८७ चतुर्थगुणव्रते पञ्चातिचाराः
 ८८ ब्रह्मचर्यपादने गुणाः
 ८९ चतुर्थव्रतत्रंगेऽन्यव्रतानामपि त्रंगः
 ९० स्त्रीजातिस्थानेकदोषाः

॥ इति स्तनचषट्स्य विषयानुक्रमः ॥

कुमारपादराजः....	१७१
अन्यायोपार्जितद्रव्योपरि वंचकश्रेष्ठी	१७४
लोहखुरश्रौरः	१७६
लक्ष्मीपुञ्जः	१७९
नागिलः, इव्यदीपत्रावदीपस्वरूपं	१८०
कुमारदेवचन्द्रराजकुमारौ, तदन्तर्गतशीलवतीकथा, त्रावब्रह्मचर्यत्रावतपसोः स्वरूपं कथान्तर्गतमेव	१८१
रोहिणी, पुराणोक्तकथाद्वयं च	१८४
जिनपादः	१८६
विजयश्रेष्ठी विजयाराड्डी च, तदन्तर्गतं विजयश्रे- ष्ठिप्ररूपितं विषयस्वरूपं	१८७
जर्तुहरिराजः	१९०

- ७१ प्रमादेनैव हिंसा दगति, त्रिधा हिंसा
 ७२ हिंस्रानामपि हिंसा न कार्या, धान्यादिवहुजीवहिंस-
 नादेकगजजीवहनने दोषः
 ७३ साधुगृहस्थयोस्त्याज्यहिंसास्थानानि
 ७४ हिंसाऽहिंसयोः फलम्
 ७५ मृपावादत्यागः (महाऽसत्यपञ्चकम्)
 ७६ चतुर्धाऽसत्यम्
 ७७ द्वितीयाणुव्रते पञ्चातिचाराः, तेषु प्रथमद्वितीया-
 तिचारौ
 ७८ दोषातिचारत्रयं
 ७९ सत्यप्रशंसा
 ८० तृतीयाणुव्रतं

॥ षष्ठस्तन्त्रः ॥ ६ ॥

अनुबन्धहिंसोपरि ब्रह्मदत्तचकी	१५४
आर्जकुमारमुनिः	१५५
कश्चिद्व्रजियः, मात्सिकश्चैरश्च	१५७
सूरचन्द्रकुमारौ	१५८
॥ षष्ठस्तन्त्रः ॥ ६ ॥			
कूटसादयोपरि वसुराजः	१६१
श्रीकान्तश्रेष्ठी, झौपद्याः सत्यवचनेनास्वस्य फलावाप्तिः	१६३		
मृगोपदेशाख्यप्रथमातिचारोपरि कौशिकतापसः,			
असदोषाध्यारोपणोपरि ब्राह्मणीकथा, मुनेरवर्ण-			
वाददानोपरि वेगवती	१६५
पुण्यसारः, सर्वद्वयं च	१६७
दंसराजः	१६८
राहिण्यश्चैरः	१७०

॥ पञ्चमस्तम्भः ॥ ५ ॥

- ६१ प्रथममणुवतं, अणुवतं ग्राहयितुः साधोखसजीवहिं-
सानुमोदनाऽन्नावः
६३ श्रावकस्य सपादविशेषकदया, आदिमव्रतस्यातिचा-
रपञ्चकम्
६४ हिंसाऽन्नावे विरतिः, हिंसायाः प्रकारचतुष्टयम्,
स्थावरेषु जीवत्वसिद्धिः
६५ कुलक्रमागतापि हिंसा त्याज्या
६६ हिंसासक्तस्य फलम्
६७ हिंसासंकटयेनापि हानिः
६८ कुलक्रमागतहिंसात्यागः
६९ क्रोधेन हिंसावचो न वाच्यम्
७० जीवदयाया विशेषपुष्टिः

श्रेष्ठिनः षट् पुत्राः, कुमारपादराजः, जलगाढनोपरि पुराणप्रमाणं च	१३१
कुमारपादः, जीवदयाविषये पुराणप्रमाणम्	१३४
जिनदासश्रावकः	१३८
हरिव्रतमात्सिकः	१४०
मृगापुत्रः	१४४
दासीपुत्रः	१४५
कुमारपादः, कुमारपादकृपासुन्दर्योर्विवादः, जनि- नीपतेरानाकराजस्य कुमारपादेन दत्ता शिखा	१४७
चन्द्रासर्गौ	१५१
श्रीशान्तिनाथः, श्रीमुनिसुव्रतश्च	१५२

- ४९ द्वितीयो गणान्त्रियोगाकारः
 ५० तृतीयो वृत्तिकान्ताराकारः
 ५१ चतुर्थो गुरुनिप्रहाकारः
 ५२ पञ्चमो देवान्त्रियोगाकारः
 ५३ षष्ठो वद्वान्त्रियोगाकारः
 ५४ सम्यक्त्वस्य जावनापङ्कम्
 ५५ सम्यक्त्वस्य स्थानपङ्कमध्ये प्रथमस्थानद्वयम्
 ५६ तृतीयचतुर्थस्थानद्वयम्
 ५७ पञ्चमषष्ठस्थानद्विकम् (सप्तपष्टिन्नेदविवरणं संपूर्णं)
 ५८ रोचकसम्यक्त्वम्
 ५९ कारकसम्यक्त्वम्
 ६० दीपकसम्यक्त्वम्
 ६१ सम्यक्त्ववस्तुस्वरूपम्, बुद्धेर्गुणाष्टकम् च

सुधर्मराजः	१९९
अच्चंकारीचट्टा	१०१
सुखसः, आरोग्यद्विजश्च	१०३
प्रत्येकबुद्धनमिराजर्षिः	१०५
सुदर्शनश्रेष्ठी	१०८
विक्रमराजः	१०९
द्रुद्रभूतिः (गौतमस्वामी)	१११
अग्निभूतिः	११४
प्रज्ञासगणधरः	११६
कृष्णवासुदेवः	११९
काकजंघकोकासौ	१२१
अंगारमर्दकसूरिः	१२६
सुदुष्मिन्त्री	१२८

- ३६ सम्यक्त्वभूषणपञ्चके प्रथमं स्थैर्यभूषणम्
 ३७ द्वितीयं प्रज्ञावकभूषणम्
 ३८ तृतीयं क्रियाकुशलताभूषणम्
 ३९ चतुर्थमन्तरङ्गनकिभूषणम्
 ४० पञ्चमं तीर्थसेवाभूषणम्
 ४१ सम्यक्त्वदक्षणपञ्चके प्रथमं शमदक्षणम्
 ४२ द्वितीयं संवेगदक्षणम्
 ४३ तृतीयं निर्वेददक्षणम्
 ४४ चतुर्थमनुकरपादक्षणम्
 ४५ पञ्चममास्तिव्यदक्षणम्

॥ चतुर्थस्तनः ॥ ४ ॥

सुखसाचरित्रम्	७६
देवपादराजः	७७
जदायिराजः	७८
एका नारी, जीर्णश्रेष्ठी च	७९
द्वौ किकतीर्थसेवने तुम्बिका सतीर्थसेवने त्रिविक्रमश्च				८३
कुरगजुमुनिः	८५
निर्धन्यमुनिः	८६
हरिवाहनराजः	८७
चंडकौषिकः राज्ञीचतुष्टयं च				८९
पद्मशेखरराजः	९१
संश्रामसूरराजः	९४
सदाद्युन्नथावकः	९५
कार्तिकश्रेष्ठी कोशागणिका च				९७

- २३ पंचमं मिथ्यादृष्टिसंस्तवदुष्पाणं
 २४ प्रज्ञावकाष्टके प्रथमः प्रवचनप्रज्ञावकः
 २५ द्वितीयो धर्मकथकप्रज्ञावकः
 २६ जपदेशलब्धिः
 २७ तृतीयो वादी प्रज्ञावकः
 २८ ”
 २९ वादयोग्यपुरुषलक्षणं
 ३० चतुर्थो निमित्तप्रज्ञावकः

- ३१ पञ्चमस्तपस्विप्रज्ञावकः
 ३२ षष्ठो विद्याप्रज्ञावकः
 ३३ सप्तमः सिद्धप्रज्ञावकः
 ३४ अष्टमः कविप्रज्ञावकः
 ३५ द्वितीयातिशयवक्तृस्वरूपं

॥ तृतीयस्तनः ॥ ३ ॥

धनपादकविः	४७
वज्रस्वामी	४८
सर्वज्ञसूरिः	४९
नन्दिषेणः	५०
महर्षिर्दत्तः	५१
देवसूरिः	५२
वृद्धवादिर्दत्तः	५३
नन्दवाहुस्वामी	५४
काष्ठमुनिः	५५
हेमचन्द्रसूरिः	५६
पादलिङ्गसूरिः	५७
हरिश्चन्द्रसूरिः	५८
मानवुङ्गसूरिर्वपनद्वयः	५९

- १० धर्मरागानाम द्वितीयं विज्ञप्तम्
११ वैयावृत्यनाम तृतीयं विज्ञप्तम्
१२ दशधा विनयः
१३ विनयप्रशंसा
१४ अविनयफलम्
१५ सम्यक्त्वस्य शुद्धित्रितये मनःशुद्धिः

- १६ मनःशुद्धिः
१७ वचनशुद्धिः
१८ कायशुद्धिः
१९ सम्यक्त्वस्य दूषणपञ्चके प्रथमं शङ्कादूषणं
२० द्वितीयमाकांक्षादूषणं
२१ तृतीयं विचिकित्सादूषणं
२२ चतुर्थं मिथ्यात्वप्रशंसादूषणं

॥ द्वितीयस्तम्भः ॥ २ ॥

चित्रातीपुत्रः	२६
नन्दिषेणः	२८
श्रुवनतिलकः	२९
श्रेणिकराजः	३१
कूटवाल्मकिमुनिः	३३
जयसेना	३५

आनन्दश्रावकः	३८
कालिकाचार्यः	३९
वज्रकर्णः	४१
वाल्मकिः, निहवद्वितीयस्तिष्यगुप्तः, निहवसंख्या च	४२
जितशत्रुमंत्रिणौ, सर्वदेवनाकः श्रीधरश्च	४४
डर्गन्धाराङ्गी	४५
सुमतिनागिनी	४७

॥ श्रीजपदेशाभासादप्रथमविजागरस्य विषयानुक्रमः ॥

॥ प्रथमस्तम्भः ॥ १ ॥

व्याख्यानं	विषयः
१	मंगलम्, चतुर्विंशदतिशयाः
२	सम्यक्त्वम्
३	सम्यक्त्वप्रापणे हेतुद्वयम्
४	सम्यक्त्वजेदत्रयम्
५	सम्यक्त्वस्य सप्तपटौ जेदेषु परमार्थसंस्तवनाक्षी प्रथ- मश्रद्धा
६	मुनिपर्युपास्तिनाक्षी द्वितीयश्रद्धा
७	व्यापन्नदर्शनत्यागनाक्षी तृतीयश्रद्धा
८	पाखंडिवर्जननाक्षी चतुर्थश्रद्धा
९	सम्यक्त्वविद्भजयमध्ये शुश्रूषानामादिभं विद्भम्

कथानकं	पत्रांकः
महावज्रराजकुमारः	१
कृपीवलः	७
श्रेणिकराजः	८
अन्नयकुमारः	११
पुष्पचूला साध्वी	१३
जमादिः (प्रथमनिहवः)	१७
गौतमस्वामी	२१
सुदर्शनश्रेष्ठर्जुनमादिकौ	२४

उपदेश-
प्रासाद-
॥ ३ ॥

कारणं सम्यक्त्वत्रेदन्निकं कथान्नित्यसिद्धितं चरमे चैकषष्टितमे व्याख्याने सम्यक्त्ववस्तुस्वरूपं प्ररूपितमस्ति । एवं चार्थै-
कषष्टिव्याख्यानानि सप्तषष्टिश्च कथानकानि वर्तन्ते । तेषु सम्यक्त्वस्वरूपत्रेदादिप्ररूपकं आदिमान्तिमव्याख्यानचतुर्धके
एकप्रचित्तेन वाचनीये स्तः । सम्यक्त्वषट्स्थानविषयकपञ्चपञ्चाशत्तमादिव्याख्यानत्रिके गौतमादिगणधरत्रयकथास्त-
त्वरसिकानां तत्त्वज्ञानप्रदाः सन्ति । सप्तमव्याख्यानस्थजमादिकथैकोनविंशतितमस्थद्वितीयनिह्वकथा च बोधप्रदे स्तः ।
अष्टप्रज्ञावकाधिकारगतछादशव्याख्यानस्थत्रयोदशकथानकानि काकजंघकोकाशयोश्च कथे कथारसिकानां रसप्रदा एव
वर्तन्ते । चतुर्थस्तम्भप्रान्तेऽत्र प्रथमः खंभः सम्यक्त्वनामा संपूर्णः ।

द्वितीयखंभस्य संज्ञदशकमध्ये आदिस्तंजद्वयं पञ्चमषष्ठनामकमत्र विभागोऽन्तर्गतं । तत्र पञ्चमे स्तम्भे षाषष्टितमाच्चतुः-
सप्ततितमव्याख्यानं यावन्नयोदशव्याख्यानारम्भके प्राणतिपातविरमणनामकं प्रथममणुव्रतमेव विस्तृतं । पञ्चसप्ततितमादा-
रज्य नवतितमव्याख्यानं यावत् षोडशव्याख्यानारम्भके षष्ठे स्तम्भे च द्वितीयं तृतीयं चेति अणुव्रतद्वयं संपूर्णं विवृतं, चतुर्थार्थ-
णुव्रतं च सामान्यतः प्ररूपितं, विशेषतस्तु सप्तमस्तम्भादौ व्याख्यातमिति । प्रतिव्रतमत्र स्पष्टतरं स्पष्टितं सरलया चाप्येति
वाचकवर्गोऽदप्येनैवायासेन सुज्ञः स्यादिति निर्विवादं । किं बहुना ! अधोद्विखितसर्विस्तरविषयानुक्रमवाचनेन समग्रग्रन्थवाचने
जातात्रिदाषा धर्ममर्मरसिका नव्या धर्मतत्त्वं ज्ञात्वा तदाराधनतत्परा न्यूयासुरित्यादीः पूर्वकं विज्ञप्यते संसदधिकारिभिः ।
ग्रन्थेऽस्मिन् शुक्तिविषये कृतेऽपि यत्ने स्याच्चेत्स्वतन्त्रं मतिमान्धादृष्टिदोषाद्या तत्क्षाम्यन्तु सहृदयास्तत्त्वपथोप्राहिणो
विद्वज्जाजराजहंसाः, बोधयन्तु चास्मान् प्रमादस्थानानि कृपया, येन न्यस्तस्सावधाना नवाम इति प्रार्थना ॥

संवत् १९७१

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा. भावनगर.

आदिमेऽस्मिन् विभागोऽग्रिमस्तन्त्रपङ्कतमे नवतिर्व्याख्यानानामस्ति । तत्र प्रथमस्तन्त्रचतुष्टके केवलः सम्यक्त्वख-
ण्डोऽधिकृतो धर्मस्य मोक्षस्य चैकान्तिककारणत्वात् । तत्र तावद्ग्रन्थारम्भे मङ्गलं कृत्वा मङ्गलकरणस्यावश्यकता सद्युक्ति
प्रतिपादिता । तदनन्तरमादिमे व्याख्याने श्रीजिनेश्वरस्य चतुस्त्रिंशदतिशया वर्णिताः । ततो द्वितीयादिषु त्रिषु व्याख्या-
नेषु सम्यक्त्वस्य त्रेदनिरूपणं कृतं, प्रतिव्याख्यानं च कथानकसहितमेव दत्तं । पञ्चमात्सप्तपञ्चाशत्तमं व्याख्यानं याव-
त्सम्यक्त्वस्य सप्तपट्टेर्ज्ञेयानां व्याख्या कृता एकपट्टिदृष्टान्तदर्शनपूर्वकं । तदित्यम्—

सम्यक्त्वत्रेदाः	व्याख्यानसंख्या	दृष्टान्ताङ्कः	सम्यक्त्वत्रेदाः	व्याख्यानसंख्या	दृष्टान्ताङ्कः
४ श्रद्धाः	४	४	५ चतुष्टयानि	५	७
३ विज्ञानि	३	३	५ लक्षणानि	५	६
१० विनयाः	३	३	६ यतनाः	५	५
३ शुद्धयः	४	४	६ व्यागाराः	६	८
५ दुष्टाणि	५	७	६ जावनाः	१	१
८ प्रज्ञावकाः	१५	१३	६ स्थानानि	३	३
			६७	५३	६१

ततश्चरमं व्याख्यानचतुष्टकं सम्यक्त्वस्थान्यत्रेदादिनिरूपणार्थमेव । तद्यथा—प्रथमव्याख्यानत्रये रोचककारकदीप-

षानुवादमुद्रणेन सर्वजनोपकारं कृतपूर्विणोऽपि वयमेतन्मूलग्रन्थमुद्रापणे सोत्साहाः संजाताः ।

यद्यप्यस्य ग्रन्थस्यान्यमुनिकृतदबासहितत्वादन्यस्मादा कुतोऽपि कारणदशुक्रतरत्वान्मुद्रापणे चिरं त्रिभिन्नादराः स्थितवन्तो वयं, तथाप्यस्यातीवोपयुक्तां जानाना गुणगुर्व्यां ब्रुव्या दान्तश्रीनाम्न्याः साध्व्याः प्रयासपेरणान्यामुत्साहितास्तदापितेनैव राजनगर (अमदाबाद) निवासिन्या आधारसंज्ञकायाः श्राविकाया इव्यसाहाय्येनाग्रिमस्तन्त्र-षट्मुद्रापणाय प्रेसकापीकार्यं संसह्रास्त्रिणा जेठादावशर्मणा प्रारम्भितवन्तः, तदनन्तरमेतत्प्रेसकापीविदोक्ते कृतद-यानां दयासागराणां श्रीमदानन्दसागराह्वानां पन्यासपदावह्कृतानामुपदेशेनाखिलग्रन्थमुद्रापणे कृतनिश्चयाः स्मः ।

संस्कृतनाषादोषबाहुल्येऽस्मिन् ग्रन्थे सन्धिविन्नकत्यादिदूषणानि निःशङ्कं शोधितानि गद्यात्मके लेखे, दोषग्रस्ते पद्या-त्मके च ह्रन्दोऽनुवृत्त्या कचिददपदोषा एव शोधिताः, कचिद्वर्णन्यूनधिक्यं कृतं, कचिह्र्लोकोक्तगोवाधार्नुसारेण पादो-ऽपि परावर्तितं, कचिन्मूलकारपाठो दोषयुक्त एव लिखित्वाऽन्यो निर्दोषः पाठः पाठान्तररूपेणैव त्रिन्नो लिखितः, कचिच्च दोषासक्तोऽपि यथातथमेव लिखितो न काचिदपिशुक्रिर्विहिता । किं बहुना ? सर्वथा कर्तुः प्रयासगौरवं गीर्वाण-नाषाहपाठकवृन्दस्य ग्रन्थदापनानुकूल्यं च मनसि निधाय समपक्षपातया बुद्ध्या यथाह्योपशमं शुद्धिविषये प्रयासः कृतः ।

अस्मिन् ग्रन्थे मुख्याख्यः खण्डः सन्ति—सम्यक्त्वखण्डो देशविरतिखण्डः सर्वविरतिखण्डश्चेति । तत्र प्रथमखण्डः प्रथमसंज्ञचतुष्टयरूपो द्वितीयश्चतुर्दशस्तन्त्रपर्यन्तश्चतुर्विंशतितमस्तन्त्रपर्यवसानश्च तृतीयः । त्रयोऽपि खण्डाः सविस्तृत-तरा इत्येतद्यथास्थानं दर्शयिष्यामः ।

वन्तः ? कति वर्षाणि च दीक्षापर्यायं पाठयित्वा कं कं देशसंघादिकं पादरजोवचनामृतैस्तर्पितवन्तः ? इत्याद्येतच्चरित-
जिज्ञासवोऽपि वयमतृप्ता एवाद्यापि । नव्यजीवपरमोपकारिणामेषां गुणकीर्तनेनापि प्रत्युपकर्तुमसमर्था वयं तद्वृत्तग्रन्थो-
पदेशश्रवणमननादिना फलेग्रहिणो नवेम चेदेतावतैवात्मानमनृणं मन्येमहि । पूज्यानामेषां सिद्धान्तविषये कीदृजज्ञान-
मद्भुतमन्यदिति तत्कृतिमवलोक्य विचिन्तयन्तो वयं न पारयामः पारं प्राप्नुं, यतः सर्वं श्रौपदेशिकविषयाः सूत्रानुसारत-
एव विविधसूत्रसाक्षिपूर्वकं संहन्धा विलोकयन्ते । रसावङ्कारवर्णनादेरभूमेरप्यस्याः कृतेर्वाचने उत्तरोत्तरमधिकाधिक-
श्रानन्दोऽनुजयत एव वाचकवर्गैर्मरसिकैरिति सुरपटं प्रतिज्ञाति, यतः प्रत्युपदेशविषयमागमोक्तकथानकेन संक्षिप्तेन
सुघटितेन दृढीकरणाय काचिदचिन्त्यशक्तिर्नियोजिता ग्रन्थनियोक्तृभिः ।

ग्रन्थेऽत्र प्रतिस्तम्भ प्रायेण पञ्चदशव्याख्यानोपेतत्वादकव्याख्यानानधिक्याच्चैकपटुत्तरं शतत्रयं व्याख्यानानां विद्यते,
तेन प्रतिदिनमेकैकव्याख्याने व्याख्याते संवत्सरेणैष ग्रन्थो व्याख्यायते व्याख्यातृत्रिमुनिर्वरित्याकृतं ग्रन्थकर्तृणामनु-
मीयते । प्रतिव्याख्यातं चैकस्मादिमूलश्लोकसन्दर्भेणोपदेश्यं वस्तुपदिरय उपदेशसंग्रहाख्यायां स्वोपज्ञतद्दीकायां तं तं विषयं
सशास्त्रसाक्षिकं विविच्य संक्षिप्तेन प्रायो मूलश्लोकोक्तेन कथानकेन स स विषयो दृढीकृतः । कथानकेष्वप्यन्यकविकृतैरि-
कपारमार्थिकनीतिविषयकमुन्नापितश्लोकाः प्रसङ्गोपयुक्तत्वेन प्रसञ्जिताः । प्रतिव्याख्यानान्ते च स्वकृतश्लोकेनाखिल-
व्याख्यानरहस्यप्रदर्शनपुरस्सरं नव्यजीवानुद्दिश्योपदेशः कृतः । सर्वत्र स्वकृतौ गीर्वाणज्ञापा नापिता सरत्वा, येन सामा-
न्यसंस्कृतज्ञानवान् सर्वः कोऽपि पठनपाठने स्वदृष्टप्रयासेनैव समर्थो नवति । अत एवास्य ग्रन्थस्य समग्रस्य गुर्जरज्ञा-

मनोवाक्काययोगानां शुद्धिर्थां स्विह गच्छते । स एव मरणो धार्यः अस्मदप्रवृत्तिवारकः ॥ ५ ॥
गवाक्षादीनि वस्तूनि शुज्यन्ते यानि मन्दिरे । नातिचारवतान्येव ज्ञेयानि शास्त्रपाठकैः ॥ ६ ॥
सप्तशतनयासकं स्याद्वादयोक्तकं वचः । तदेव शिखरं चात्र निर्मलं शुक्तिमन्महत् ॥ ७ ॥
रत्नत्रयस्तवारन्तः कुम्भः संहस्यते महान् । अनन्ताव्ययसम्पत्तिः शिवस्तु । तर्ध्वजा स्मृता ॥ ८ ॥

शुक्लाशये गर्भग्रहे प्रतिष्ठः, चिद्रूपमूर्तिः स्फुटशं प्रदोऽस्तु ।
स्वासः स्वयंभूर्धुवनाधिनाथः, सौभाग्यवङ्क्रीप्सितदोऽन्वहं सः ॥ ९ ॥ ” इत्यादि ॥

ग्रन्थस्यास्य प्रणेतारो विजयसौभाग्यसूरिवराणामन्तेवासिनो विजयवङ्क्रीसूरीश्वराः संवत् १८४३ संवत्सरेऽमुं ग्रन्थं
संपूर्णं रचितवन्त इति प्रशंसित्वेखतो निश्चीयते तेषां सत्तासमयः । तथाहि—
“श्रीमद्विजयसौभाग्यसूरयो गुणभूरयः । ऐक्यकोटिनमस्कारध्यायका गुरवः स्तुताः ॥ ३ ॥
श्रीविजयादिवङ्क्रीसूरिणा तद्धिनेयेन हि । वर्णन्यासीकृतो ग्रन्थो दृष्टाकरानुसारतः ॥ ४ ॥”

“गुणगतिवसुशशि (१८४३) वर्षे कार्तिकमासे समुज्ज्वले पदे ।
गुरुपूर्णायां समजनि सफलो यत्नः सुप्रश्नयाम् ॥ ६ ॥”

इत्यादि । किं तु पूज्यपादा इमे कारकान् ग्रन्थानन्यान् प्रक्षितवन्तः ? जन्मना कां चामिं कौ पितरौ कं च वंशं पावित-

॥ प्रथमावृतिगत प्रस्तावना ॥

विदांकुर्वन्तु धर्मतत्त्वरसिकाः सज्जनाः ।

इह खलु जैनधर्मतत्त्वनिरूपकाः सहस्रशो ग्रन्था वरीवर्तन्ते । तत्राप्यौपदेशिका ग्रन्था उपदेशमाला—उपदेशामृत-कुलक—उपदेशपञ्चाशिका—उपदेशसप्तिका—उपदेशचिन्तामणि—उपदेशकण्डपुष्प—उपदेशतरङ्गिणी—उपदेशपद—उपदेशरत्नाकरादयो बहुतराः प्रसिद्धा अप्रसिद्धाश्च दरीदृश्यन्ते । तेन्यः सर्वेभ्यो विस्तरतरोऽयमुपदेशप्रासादनामा ग्रन्थो विंशतिसहस्रादधिकश्लोकप्रमाणश्चतुर्विंशतिसन्तन्त्रसङ्कलितो जैनधर्मतत्त्वबाहुल्यनिरूपको विजयते । ग्रन्थेऽस्मिन् प्रायेण संक्षेपेण सर्वेषां धर्मतत्त्वानां निरूपणं निरूपितं निरूपकनिपुणैर्मन्थकारैः । औपदेशिकस्यास्य ग्रन्थस्य प्रासादसंज्ञा केन प्रकारेणान्वर्थेति ग्रन्थकृद्भिरेव भूतग्रन्थे अधिकृतं सन्तगवाक्षप्रारतोरणदिसर्वतदवयवनिदर्शनपुरस्सरं चरमस्तन्त्रप्रान्ते श्रीसिद्धाचलस्यादिनाथप्रासादवर्णनपूर्वकम् । तद्यथा—

“अत्रोपदेशप्रासादे अष्टौ बुद्धिगुणाः स्तुताः । सोपानसहशा ज्ञेयाः शास्त्रमार्गप्रदर्शकाः ॥ १ ॥
विकथावर्जनं शश्वत् सप्रज्ञेदं च वर्णनम् । द्वारं तदेव विज्ञेयं प्रवेशने हितावहम् ॥ २ ॥
अनुयोगाश्चतुर्ज्ञेदास्तदाख्यानं हि तोरणम् । विचित्ररचनायुक्तं ध्यातव्यं शास्त्रसद्भानि ॥ ३ ॥
द्विद्विज्ञेदैर्विजकानि द्वादशधा व्रतान्यथ । चतुर्विंशतिकानि स्युस्तेऽत्र स्तन्त्रा जदाहताः ॥ ४ ॥

પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

પૂ. આ. શ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી જૈન તત્ત્વજ્ઞાન શાળા
પટણીની ખડકી, ઝવેરી વાડ,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.

અન્ય પ્રાપ્તિસ્થાન :

- (૧) શ્રી જસવંતલાલ વાડીલાલ શાહ
C/O વાડીલાલ ભટ્ટાભાઈની કું
ઝડ/ઘો મસ્કની માડેડ,
કેાન : ઘો. ૩૮૨૬૦૬ / કેઓ ૪૬૮૪૩૮
- (૨) શ્રી શશિકાન્ત લોગીલાલ
૭૬/૭૮ શેખ મેમણ રૂડીડ,
ઝવેરી બગદર, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨.

સુદ્રણ વ્યવસ્થા :

પ્રુશાલી બોર્ડરોટ પ્રીન્ટર્સ,
૧૦, કલપતરુ સોસાયટી,
મીરાંબખીકા રૂફલ રોડ,
નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩.
કેાન : ૪૭૩૬૪૪

卐

પુનઃસુદ્રણ : સં. ૨૦૪૪ કા. સુદ ૧૫
સુદય : લાગ ૧ થી ૪-૧૭૫-૦૦
લાગ ૧-૫૦-૦૦

। श्री विजयवक्त्रीसूरिविरचितः ।

। उपदेक्षासादः ।

। प्रथमो विभागः ।

(प्रथमसंभवद्वयम्)

प्रेरक

परम पूज्य आचार्य भगवत श्रीमद्
विजयरामस्वामीश्वरजी महाराज
साहेब (इहेटावाला)

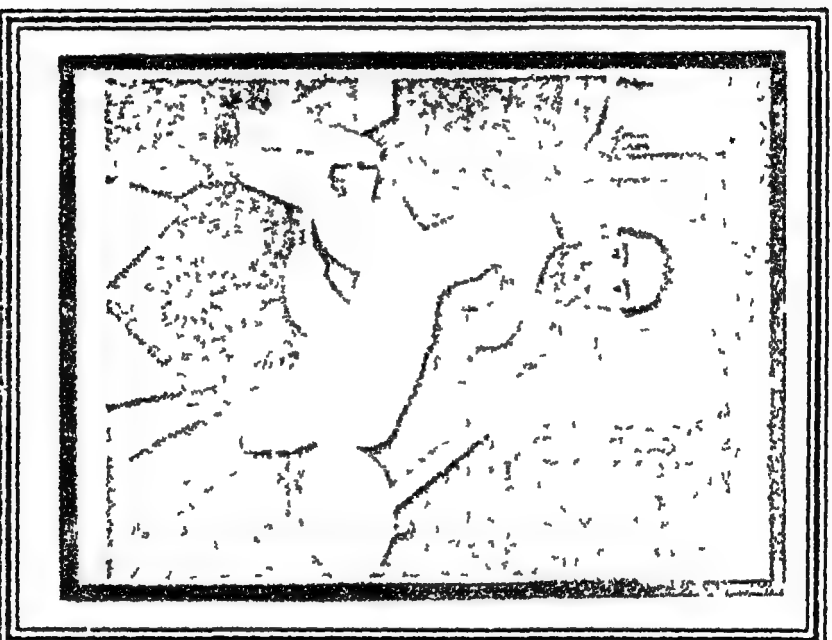
पूजनाश्रक

आचार्य श्री सुवेण्णस्वामीश्वरजी
जैन तत्त्वज्ञानशाला. हुबेरीवाड,
पटलीगी स्वडकी. अहमदाबाद-३८० ००१

୩. ଧ. ପଟ୍ଟନାୟକ ଶ୍ରୀ ବିପ୍ଳବୀମଣ୍ଡଳର ସଭାପତି
(ବୃତ୍ତିଗତାବଳୀ)

୩. ଧ. ପଟ୍ଟନାୟକ ଶ୍ରୀ ବିପ୍ଳବୀମଣ୍ଡଳର ସଭାପତି
(ବୃତ୍ତିଗତାବଳୀ)

୩. ଧ. ପଟ୍ଟନାୟକ ଶ୍ରୀ ବିପ୍ଳବୀମଣ୍ଡଳର ସଭାପତି
(ବୃତ୍ତିଗତାବଳୀ)

હાલ આ પુસ્તકાલયમાં ૬૦૦૦ ઉપરાંત સંસ્કૃત પ્રાકૃત - ઝુજરાતી ત્રણે સ્ત્રોતિત છે. છાપેલી પ્રતિઓ આશરે ૩૦૦૦ છે અને ૪૦૦૦ ઉપરાંત હસ્તલિખિત ત્રણે સંપરેલા છે, જેનું લિસ્ટ રજિસ્ટર આકારમાં છે અને ઈલેક્ટ્રિક ફોર્મમાં કાર્ડ બનાવી રાખેલાં છે. આ પુસ્તકોનો ઉપયોગ દરેક સમુદાયના સ્પષ્ટ સ્વાધીન મહારાજે કરે છે. આ પુસ્તકાલયમાં વાંચનાલય પણ છે. જેના દૈનિક વર્તમાનાપત્રો, સાપ્તાહિકો તથા માસિકપત્રો મળાવવામાં આવે છે.

૨૪-૨-૧૯૮૮

ચા.રૂચંદ. ભોખીલાલ શાહ
મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી

શાસ્ત્રમાતમાં વર્ષોમાં' રોજ-બ-રોજ ના ખર્ચ માટે રવ. પૂ. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી કાળુપુર કાળુશીની પેળના નિવાસી. રવ. શાહ નાથાભાઈ હઠીસિહ તરફથી આર્થિક સહકાર મળતો હતો.

અાજથી લગભગ ૪૦ વર્ષો પહેલાં આ ટ્રસ્ટના ઉપક્રમે 'સંસ્કૃત-ગુજરાતી શબ્દકોષ' બે ભાગમાં પ. પૂ. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી રવ. પ. શ્રી મુક્તિવિજયભ મ. ના સહયોગ થી કેટલાક વિદ્વાન પંડિતોની સહાયતાથી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો. તે મહાપ્રથ અપ્રાપ્ય થતાં રવ. પ. પૂ. આ. શ્રી ના પ્રશિષ્ય રવ. આ. શ્રી મંગલપ્રભસુરીશ્વરભ મ. ના આશીર્વાદથી અને રવ. આચાર્યશ્રીના પ્રપ્રશિષ્ય પૂ. આ. શ્રી વિજયહેમપ્રભસુરીશ્વરભ મ. ની પૈરણાથી પંડિત શ્રી અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહના સહકારથી સુધારા વધારા સાથે તૈયાર થઈ રહ્યો છે. નવી બીજી અાવૃત્તિના પ્રગટ થનારા ત્રણ ભાગો પૈકી એક ભાગ સ. ૨૦૪૨ માં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો, જેની અનાવરણવિધિ શેઠ શ્રી. શ્રેણિકભાઈ કર્સ્તુરભાઈના હસ્તે થઈ હતી. આ મહાપ્રથમાં આશરે એક લાખ શબ્દો સમાવવામાં આવ્યા છે. દરેક શબ્દની વ્યપત્તિ અને સાહિત્યિક આધાર સ્થળોનો પણ તેમાં નિર્દેશ કર્યો છે. બીજા અને ત્રીજા ભાગનું સુધારા વધારા સાથેનું સંશોધન અને છાપકામ ચાલુ છે.

આ ઉપરાંત આ સંસ્થા તરફથી 'તપાગચ્છ પદ્યવલી' નામનો ઔતિહાસિક ગ્રંથ અનુવાદ સાથે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ બીજે 'મુહપત્તિચર્ચા સાર' નામનો ચાર્વિક ગ્રંથ જેન સમાજને ઉપયોગી સમજીને પ્રગટ કરવામાં આવેલ હતો.

શાસ્ત્રમાતમાં પૂ. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી આ મકાન માં સાધુ મહારાજોના અભ્યાસ નિમિતે પંડિત રાખી સુવિધા કરવામાં આવી હતી. તેનો લાભ આ સમુદાયના તેમજ બીજા સમુદાયના સાધુ મહારાજો લેતા હતા.

ટ્રસ્ટીઓનું વક્તવ્ય

શ્રી વિજયનીતિસ્મૃતીશ્વરજી જેન પૂરતકાલય ટ્રસ્ટ તરફથી 'ઉપદેશપ્રાસાદ' ભાષ ' - ના પ્રકાશન અંગે આર્થિક સહકાર આપવાનું સૂચન પ. પૂ. આ. શ્રી વિજયરામસ્મૃતીશ્વરજી મહારાજ શ્રી એ કર્યું તે આ સરથાના હેતુને અનુરૂપ હોવાથી ઉપર્યુકત ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓએ સ્વીકાર્યું. પૂ. આચાર્યશ્રીના સૂચનનો સ્વીકાર કરતી વેળા આ ગ્રંથની ઉપયોગિતા પૂજ્ય સ્વાધ્યુ-સ્વાધ્વીજી મહારાજેના પઠન - પાઠન નિમિત્તક ધ્યાનમાં રાખવામાં આવેલી છે.

સદરહુ ટ્રસ્ટ પ. પૂ. આ. શ્રી વિજયનીતિસ્મૃતીશ્વરજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી . સં. ૧૯૮૮માં અસ્તિત્વમાં આવ્યું. આ ટ્રસ્ટને સ્વ. આચાર્યશ્રીએ આમૂલ્ય સમગ્ર જ્ઞાનભંડાર ભેટ રૂપે આપવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી જે આ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટમંડળે સહર્ષ સ્વીકારી લીધી. આજથી ૫૦-૫૫ વર્ષો પૂર્વજીવો કીમતી જ્ઞાનભંડાર ટ્રસ્ટને જિનશરતે જાહેર ઉપયોગ માટે અર્પણ કરવો એ સાહિત્ય તરફની એમની આભિરુચિ અને તેના પ્રચારની ભાવનારૂપ વિશિષ્ટ કાર્ય જણાય છે. આ કાર્યને અનુરૂપ તેનું સુસંચાલન ચાલે અને ભંડાર સુરક્ષિત રહે તે માટે એક મકાનની આવશ્યકતા જણાઈ આવી અને આ જરૂરિયાત પૂરી કરવાનું સુયોગ્ય કાર્ય ફત્તાશાહની પોળના મહાવીર સ્વામીજી પોળના પચના સદગુહરચો મુખ્યત્વા સ્વ. શેઠ પનાલાલ ઉમાશાઈ તેમજ સ્વ. શેઠ ભોગીલાલ સાંકળચંદ્ર કે જે આ ટ્રસ્ટના કમશા: પ્રમુખ અને મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી હતા. તેમણે કર્યું. ફત્તાશાહ પોળ-મહાવીરસ્વામીજી દેરાસર ટ્રસ્ટને એક મકાન, જે ગાંધીરોડ રાજમાર્ગ ઉપર દેરાસરની સામેની બાજુએ છે, તે કોઈ જાતનું હેતુ માટે સ્વ. શ્રી પ્રેમચંદ તલકચંદ તરફથી ભેટ મળેલુ. પણ તે જર્જરિત દશામાં હતું જેને સુધારી નવા જેવું બનાવી દેરાસર ટ્રસ્ટ ઉપરના ગ્રંથ માળ પુરતકાલય ટ્રસ્ટને કાયમ માટે વગર ભાડે વાપરવા આપવાનું નક્કી કર્યું. આ મકાનને નવું બનાવવા માટે સ્વ. પૂ. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી કંચની નિવાસી સ્વ. શેઠ ધનાજી લીલાધરે રૂ. ૪૦૦૦/- ની રકમનો સહકાર આપ્યો. પરિણામે આ મકાનના ગ્રંથે માળમાં ગ્રંથ ભંડારને સમાવવામાં આવ્યો છે.

દૂર જ્યાંમાં કેમ સમાવીએ કહો સઘળી અનુભૂતિને ?
કોટ કોટ વંદન હો એ વીરશાશનની વિરલ વિભૂતિને.....

હુણવા મંગલ ભૂવન
પાલિતાણા ! સૌરાષ્ટ્ર !
કા. સુ. ૩ ! સીમંધરસ્વામી -
દીક્ષા કલ્યાણિક દિન !

પ. પૂ. અમ. દે. શ્રી. મહેન્દ્રસૂરિશ્વરજી મ. સા.
ચરણોભોજભૂષ
મુનિ મણિ પ્રભાવિજય
! ૨૮-પુજ !

આ મહાપુરુષ મહાન સ્વાધક હતો. એમના ઓક અતિનિકટ ના પરિચિત ભક્ત શ્રાવકના શબ્દોમાં કહું તો સુરૂદેવકીને પ્રાપ્ત કોઈ સૂત્રોલા જ જોતા ના' તા. અરે ખુદ એમના શિષ્યો પણ... કારણ રાત્રે ૧૨ - ૧ વાગ્યા સુધી તો પ્રાપ્ત પોતે જાપમા જ રહેતા. તે પછી કલાક બે કલાક સંશ્વાસી જઈ જલદી ઉઠી જતાં અને પુનઃ જપ - ક્યાનામાં બોવાઈ જતા. એજ ભક્તના કહેવા મુજબ જ્યારે ત્રિરનારાજી તીર્થના જ્યોતિષધારનું અતિવિકટ કાર્ય કરવાનું હતું. એટલુંજ નહિ પણ આ કાર્ય પાર પડ્યો કે કેમ? એ એક કપરો કોષડો હતો. આવે ટાણે રાતના ૧૨ - ૧ વાગ્યાના સુમારે મૂજબથી પોતાની આરાધનામાં લયલીના બની ગયેલા હતા. આ ભાઈ પણ તે વખતે ગમે તે નિમિત્તથી ત્યાં જ હતા. અને આચાર્યક... તારૂ કાર્ય... થઈ જશે! એવો જે દિવ્યલ્લભિ સ્વયં સાભળવા મળેલો તે આજે પણ ભૂલી શકતો નથી. આ ઉપરથી તેઓશ્રીની સાધના કેટલી બધી સચોટ હતી, તે આપણને જણાવા મળે છે. એક બીજા ભક્તના કહેવા પ્રમાણે સુરિમય નો કોડ જેટલો જાપ કર્યો હતો. આ રસદેનાયકશ્રીના જીવનનો આવો કેક દિવ્ય પ્રસંગો આજે પણ જણાવા સાભળવા મલે છે જે અત્રે પ્રસ્તુત છે.

આખર આ શાશ્વતનો સહસ્ત્રચરિત્ર વિશાળ વિશ્વમાં પોતાનો સ્વાર્ણિમ પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરી સ. ૧૮૮૮ પોષ વદ - ૩ રોજ પ્રભાતે ૫.૨૦ મીનીટ ઓકલિગજી - ઉદયપુરમાં આશ્રમી ગયો મૂજબપાદશ્રી વીરવીરનું અતિમ સ્મરણ કરતા સ્કળ સઘને રડતો મૂકી સ્વર્ગે સિધ્ધાવી ગયા. ગંગાનીત હેય ઉદયપુર - શ્રીસ્તંધ ક્યારા પૂ. આચાર્ય ભગવંતશ્રીના પ્રાર્થિત દેહનો - અગ્નિ સંસ્કાર કરવામા આવ્યો. અગ્નિસંસ્કારની રાત્રી ત્યાંના રિવાજ મુજબ પ્રાણિગણો શોભી જાતાં મોક્ષવાની વ્યવસ્થા કરવામા આવી. આ રાત્રીના કોશળ ભરતાં ત્યાંથી ઓક સૂદર અને આખડ કીર્ણ મળી આવેલું. જાણવા મળે છે તે મુજબ તે જેના હાથમાં આવ્યું તે માણસ ત્યાંને ત્યાં આડકું તો સ્વાધા કરી ગયો ! ખાઈ ગયો ! પારિવારે તેનો કોટ રોષ બધો તકાળી ગરી ગયો. આ વાત ઉદયપુર - દરબાર સુધી પહોંચતા તેનો શ્રેષ્ઠ ભ્રાત્ર પોતાને ત્યાં મંગાવી સંટાળી પૂજવા માટે રાખેલો...

સ્ત્રોતનાનો સૂર્ય સમ્યક્ પ્રકારે ઉદિત થઈ જવના મધ્યાકાશ ભૂમી ધીમી છતાં ચોક્કસગતિએ આગળ વધી રહ્યો હતો. જ્ઞાન ધ્યાન વિનય વૈયાવચ્ચ-તપ-જપ આદિ અપ્રતિમ ગુણોને વિકસાવતા મુનિરાજ શ્રી નીતિ વિજયજ્યે સંયમ જવનનાં એક પછી એક શિખરો સર કરવાં માંડ્યાં. સં. ૧૯૬૧ મા.ગ. સુ. ૫ નાં રોજ સુરત મુકામે જુજશ્રીને ગણિપદ પ્રદાન કરવામાં આવ્યું. સં. ૧૯૬૨ કા.વ. ૧૧ ના રોજ સિદ્ધક્ષેત્રેની અદર તેમને પંચાસ પદ આપવામાં આવ્યું. એજ રીતે સં. ૧૯૭૬ મા.ગ. સુદ-૫ ના શુભદિવસે તેઓશ્રીને અમદાવાદ મુકામે વિધિવત મહાન જવાબદારીથી ભરપૂર એવા સૂરિપદથી શોભાયમાન કરવામાં આવ્યા. અને સ્ત્રોતનાનો સૂર્ય બરાબર મધ્ય ગગનમાં આવી સર્વ પ્રકારે ચમકી રહ્યો.....

ઠેર ઠેર સમ્યગ જ્ઞાનનો પીયૂષ - પ્રવાહ વહેવડાવતા જુજશ્રીએ પોતાનું પૂર્ણજીવન સંપૂર્ણરીતે સ્વ. પરનું મહાન કલ્યાણ કરવામાં જ ગાળ્યું છે. અનેકાનેક ઉપધાન - ઉધાપન પ્રતિષ્ઠા તેમજ યાત્રા - સંઘો વિ. પ્રસંગોએ તેમની - યશ : સુગંધને ચોતરફ પ્રસરાવવામાં કાઈ જ બાકી નથી રાખ્યું. ૪૯ વર્ષના સુવિશુદ્ધ દીક્ષાપર્યાય દરમ્યાન જુજ પાદશ્રીની ગુણવર્તી નિશ્ચામાં ૨૦ ઉજમણાં થયા હતા. ૨૨ ઉપધાન થયેલા, ૧૦ છરી પાલિત યાત્રા સંઘો નિકળ્યા હતા. મુવાશક્તિ સમાજ પ્રત્યેના પોતાના કર્તવ્યને સુંદર રીતે અદા કરી શકે અને વ્યવસ્થિતરીતે સેવા આપી શકે એ હેતુથી અલગ અલગ ઠેકાણે ૧૬ જેટલા સેવા સમાજ સ્થાપ્યા હતા. અનેકાનેક પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગો પણ પૂ. આચાર્યદિવશ્રીના નિશ્ચામાં ઉજવાયેલા.

છણેકધાર તો જાણે જુજશ્રીનો એક મહાન જીવનમંચ હતો. પૂરબ-પશ્ચિમ - ઉત્તર - દક્ષિણ ચારે બાજુ વિચરી એક તરફ પરમ કલ્યાણકારીણી વીરવાણીનો ધોધ વહેવડાવ્યો તો બીજા બાજુ અનેક તીર્થો, જિનાલયો કે જે સ્વાવ જ્યોત્ષીર્ણ હાલતમાં મુકાઈ ગયા હતા તેના રૂડા છણેકધાર પણ કરાવ્યા. એમાં પણ ગિરનારજી તેમજ ચિત્રોડગઢના જિનમંદીરોના - મુનરૂકધાર પાછળ તો એમણે જે ભોગ આપ્યો છે તેનું તો વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.

પંડે નાનો નિહાલ ફોનો માટે દર્શનીય અને મગલ સ્વપ્ન ધારણ કરીને માતા-પિતા વિ. ના સો સો મનોરથોની સ્થાયે મોટો થયે જતો હતો.

નાનો નિહાલ બાલ્યકાળથી વૈરાગી દીક્ષતો હતો. “પુત્રના લક્ષણે પારણે” એ ન્યાયે સંસારના સંસારમાં તેમના અંતરનો સ્થાપિત ન હતો. મા બાપ વિ. સૌ કોઈ જુદું જ સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા - ઘેર વહુ લાવવાનું..... ત્યારે બાલવૈરાગી નિહાલ કોઈ બીજું જ સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો હતો - સર્વવિરતી રમણીને પરણવાનું.....

બાલ નિહાલ જ્યારે માતાના પેટમાં હતો ત્યારે જ માને પહે ચાલીને ગિરનારજી તીર્થની જગ્યા કરવાનો થયેલો દોહધલો દોહદ પાંખ બણે બાલ્યપ્રાપ્ત પૂજ્યશ્રીની પ્રાપ્તિ પ્રેરણાથી થનારા ગિરનાર મહાતીર્થના જીયોધારના અતિ મહાન કાર્યનો એક સ્વપ્નભૂ સંકેત હતો

આખર સુપ્રોદયની (ચારિત્ર્યપ્રણાલી) મગળ વેળા આવી તો ખરી, પણ એનો લાવતાં તો જબ્બર પુરુષાર્થ બેલવો પડ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીના જીવનનો એક અંત્યત પ્રેરણાપદ પ્રસંગ કહી શકાય. દીક્ષા લેવાની રજા શેળવવાની ખૂબ ખૂબ કોશિશ કરવા છતાં સંતોષાક્ષીના માતા-પિતા તરફથી જ્યારે રજા મળવી અશક્ય બની ગઈ ત્યારે પોતે નાશી છૂટીને પણ સ્વપ્નમાં પ્રવેશ કરવાની ધીવ કોશિશ કરી. પણ સફળતા ન મળી તો ન જ ગઈ. બાપુજીને પત્ની લાગતા જ પોતે પુત્રને પાછો પકડી લાવતા. બીજા બાજુ આ પરિસ્થિતિમાં તેમના પૂ. ગુરુદેવ પંચસત્પત્ત સ્ત્રી ભાવલિજ્જ્વલ ગણીવર્ધ પણ તેમને દીક્ષા આપવા તૈયાર ન થયા, આખર સિંહનાદ કરવા પૂર્વક તેમને જ જગલમાં જઈ આશ્રય લીધે સ્વાધુવેળા ધારણ કર્યો અને સ્વપ્નમાં પ્રવેશ કર્યું.

આ ધન્ય દિવસ હતો વિ. સં. ૧૯૪૯ ની આખાડ સુદ-૧૧ સોમવારનો આજના કાળમાં ધીવ વૈરાગ્યની પ્રતીતિ કરવાનારો આલો પ્રસંગ, કઈ સ્થાનના ન કહેવાય... દીક્ષા પછી ચોમાસું પણ બિલકુલ નાજકમાં જ હતું. પ્રથમ ચોમાસું તેમણે ઓકલા જ મોરવાગ્રામાં વીળાવ્યું.

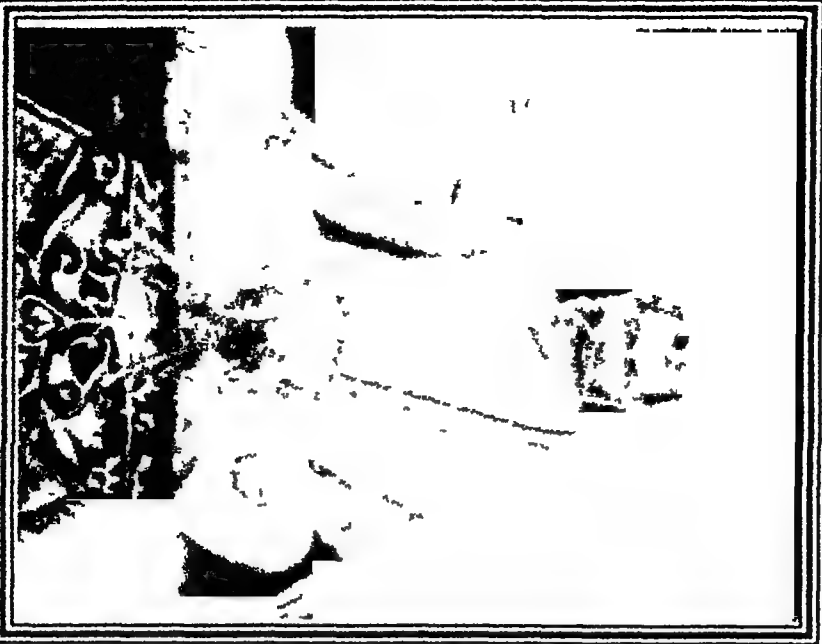
ચાતુર્માસ પછી સં. ૧૯૫૦ ના કા. વ. ૧૧ રવીવારે ' ઉમતા ' ગામે ગિરજામાં પ. પૂ. મુનિ શ્રી કાલિવિજયજીએ પ. પૂ. ક્ષી ભાવલિજ્જ્વલ બંધિવર્ધ ના નામથી દીક્ષાની વિધીપૂર્વક ક્રિયા કરાવી. આમ આપણા ચરિત્રનામક હવે મુનિ શ્રી નીતિવિજયજી ગાંધારાજના ઉદ્દામણના નામથી ગોફર પ્રસ્થાપીને પામ્યા.

સોનાનો સૂર્યોદય

બાહ્ય આકાશમાં સવારે નિયમીતરુપે સહસ્રરશ્મિ-સુર્ધનો ઉદય રોજે થતો હોય છે. એ કુદરતનો કાયમી ક્રમ છે અને સૌને માટે સામાન્ય છે. પરંતુ આ અસાર સંસારમાથી મોહ-માયાના જનમ-જનમનાં નિહિડ બંધનોને ફગાવી દઈ જ્યારે કોઈ આત્મા સ્વ-પરના પરમ કલ્યાણની વિશુદ્ધ કામનાથી સર્વપરિત સ્થપમની વસ્તમી વાટે સફર કરવા નીકળી પડે છે તે દિ ખરેખર તેના જીવન ગગનની અંદર સોનાનો સૂર્યોદય થાય છે જે સર્વ કોઈના એક અદર્શત આકર્ષણે નું ક્રેંદ્ર બની રહે છે.

આવો, માત્ર સ્વ-જીવનમાં જ નહિ, બીજા પણ ક્રેંક પ્રણ્યાત્મભાનોના જીવનમાં આવી સોનાનો સૂરજ ઉગાડનારા પ. પૂ. રૈવતચલાદિ મહાતીર્થોધ્વારક સ્વ. ગરહાદિપતિ આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્વિજયનીતિ સૂરીશ્વરજી મ. સ. નો કંઈક પ્રણય પારિચય પામી આપણે પણ સ્વ. જીવનને ધન્ય અને ફતાર્થ બનાવીએ.

આ મહાપ્રરુપનો જન્મ વિ. સ્. ૧૯૩૦માં પો. શુ. ૧૧ના પવિત્ર દિવસે રૂડા વાંકાનેર નગરમાં થયેલ. એમના પ્રણયશાળી પિતાશ્રીનું નામ 'ફલચંદભાઈ' તેમજ રત્નકુલિ માતૃશ્રીનું નામ 'વ્યોધીબાઈ' હતું. પ્રજ્ઞશ્રીનું પોતાનું સાંસારિક શુભ નામ નિહાલચંદભાઈ રાખવામાં આવ્યું હતું. તેમને ત્રણ મોટા ભાઈઓ તેમજ બે બહેનો હતા. બીજાના ચદ્દમાની

ॐ अहं नमः

किञ्चिद् प्रास्ताविकम्

अस्य महाग्रन्थस्य का उपयोगिताऽस्ति ? तदहं दर्शयामि । अयं श्री उपदेश प्रास्तावनामा महाग्रन्थः सर्वजनोपयोगी वर्तते । कारणं तु अस्मिन् ग्रन्थे श्रुतज्ञानपिपासूनां बालमध्यमबिद्वज्जनानां तुलितकारक दानशीलतपोभाक्वप्येकवियया ग्रन्थकारमहर्षि श्रीविजयलक्ष्मीसूरीश्वरमहाराजेन विविधशास्त्रेभ्य उद्धृत्य संगृहीताः ।

सथा च विद्वज्जनोपकारकर्जनदर्शनमान्यतास्त्विदकपदार्याप्रश्रयणाऽपि सुन्दरतरा दृश्यते । ऐतिहासिकसंशोधकानां तु वहुवो लाभदायिनो पदार्थाः सम्पन्ने ।

एकैककथासु वर्माधर्मं प्रदर्श्य भवोदयो पतत आत्मनसंस्मरणं कथं प्रायणीया इत्यादि रीतिरपि दर्शिता ।

अरे गीतायमहात्मनामहोपकारिभूतापापालोचनाविषये कथं प्रायश्चित्तं देयं इत्यादि गुह्यपदार्थाः अपि सम्पन् नीत्या प्रदर्शिताः ।

अर्थात् सर्वविषयसंग्राहकोऽयं महाग्रन्थस्तस्मादादेयतया सर्वेरपि पठित्व्यते इतिमन्येः । अतः चिस्तरेण ।

दिनांक ७-१२-१९८७

वि. स. २०४४ मार्गशीर्ष शुक्ल द्वितीया

स्वच्छ-नगरणपुरा जह्मूरी मार्गः

क्षमदादास

विजय रामशूरि

શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ગ્રંથ પ્રકાશનમાં સુદૃઢ સહભાગીની યાદી

નામ

- (૧) ય. યૂ. ખન્યાસ શ્રી રૂપવિભજ્ઞ મ. નો હરેલાનો જેન ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ
- (૨) ય. યૂ. અભ્યાસ શ્રી વિભજ્ઞ નીતિ સૂચીશ્રવણ જેન પુસ્તકાલય ટ્રસ્ટ
- (૩) શ્રી ઝરેરીખાઈ જેન રાંધ નારાયણપુરા અમદાવાદ
- (૪) શ્રી નીલોકાંટલ ટી. શાહ નોનાવા (લાલ મુંબઈ)
- (૫) શ્રી જોશીભાઈ ચીમનલાલ શાહ પાટણ (લાલ મદ્રાસ)
- (૬) શ્રી મીશીમજ્ઞ પ્રભાપરંકલ મુંબઈ
- (૭) શ્રી સુનીયાઈ અકાભાઈ અમદાવાદ
- (૮) શ્રી લીલાવતી બહેન રાંકુલાલ વૈદ અમદાવાદ
- (૯) મંગુબેન ગીખાભાઈ વજેરંક સપરિવાર

ઉપરના મહેન્દ્રભાઈ ગીખાભાઈ લાલ નવસારી (ખંજીનાવાળા)

અનંત ઉપકારી જ્ઞાની ભગવંતોએ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી આપણા ઉપર અનંત ઉપકારો કરેલ છે. સર્વ પદાર્થને સમજવા માટે જ અનુયોગની આવશ્યકતા જ્ઞાનિ ભગવંતોએ કથન કરેલી છે, તે અનુયોગને સમજવા માટે જુદા જુદા શાસ્ત્રો સિદ્ધાંતો આપણી પાસે મોજુદ છે, જેમ કે,

દ્રવ્યાનુયોગ સમજવા સંમતિતર્ક

ચરણુકરણાનુયોગ સમજવા આચારાગાદિ

ગણિતાનુયોગ સમજવા સૂત્ર પ્રજ્ઞાનિ-ચંદ્ર પ્રજ્ઞાનિ વિ.

કથાનુયોગ સમજવા જ્ઞાતાધર્મકથાંગ—ઉત્તરાધ્યયન, વિવાક સૂત્ર આદિ.

શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ ગ્રંથમાં આ ચારે અનુયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે ખરેખર આ ગ્રંથની મુખ્ય વિશેષતા રહેલી છે. આપણા શાસનમાં ઉપદેશક ગ્રંથો ઘણા ઘણા રહેલા છે. શ્રી ધર્મદાસગણિ મ. વિરચિત ઉપદેશમાલા, સહસ્રાવધાની આ. શ્રી. મુનિસુંદરસૂરિ મ. વિરચિત ઉપદેશરત્નાકર, શ્રી સોમધર્મગણિ કૃત ઉપદેશ સપ્તતિકા, શ્રી કુલસારગણિ રચિત ઉપદેશસાર આદિ આદિ.

ઉપરોક્ત ઉપદેશક ગ્રંથોની અપેક્ષાએ આ.શ્રી. વિભવ લક્ષ્મીસૂરિ મ. નિર્મિત શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ વિસ્તૃત અને વધુ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરતો ગ્રંથ છે આ મહાગ્રંથના ગ્રંથકાર મહર્ષિએ વિપયને અતિ સરળતાથી પ્રતિપાદન કરવામાં ખુબ જ કુશળતા વાપરી છે. કઠિનમાં કઠિન વાતને પણ આબલવૂલ સમજાઈ શકે તે માટે એકેએક વ્યાખ્યાનોમાં શાસ્ત્રીય, લૌકિક લોકોત્તર દૃષ્ટાંતોનો ઉપયોગ કરેલ છે. સાથે સાથે દરેક વાતને અતિપુર બનાવવા શાસ્ત્રપાઠો, આગમ સાક્ષીઓ પણ ફેરફેર જોવા મળે છે આથી આ ગ્રંથરચનને શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંત સંગ્રહ કહેવામાં શું અતિશયોક્તિ લાગશે ?

આ ગ્રંથ અનિમિત્તર હોવાથી ૪ વિભાગમાં વિભાજિત કરેલ છે. દરેક ભાગમાં ૬-૬ સ્થંભોના સમાવેશ કરેલ છે. સ્થંભમાં પ્રાથ ૧૫-૧૫ વ્યાખ્યાનો રહેલા છે. આથી બધા મળીને આખા ગ્રંથમાં ૩૬૧ વ્યાખ્યાનો છે. જે વર્ણના ૧-૧ દિવસ માટે પ્રયોજિત બને છે. માટે પણ આ ગ્રંથ આદરપાત્ર છે

આજથી પ્રાથ: ૨૦૦ વર્ષ પહેલા આ ગ્રંથની રચના થઈ છે. આ ગ્રંથ જૈન ધર્મની નાના મોટા પ્રાથ: દરેક વિષયને આવરી લેતો હોવાથી અતિઉપયોગી સાબિત થયો છે. આ ગ્રંથની રચના દ્વારા આચાર્ય શ્રીઓ આપણા ઉપર મહાન ઉપકાર કરેલ છે. અન્ય ઉપદેશક ગ્રંથોની અપેક્ષાએ આ ગ્રંથ છપાવવાની ઘણા સમયથી ભાવના ધરી તે ભાવનાને અનુરૂપ શ્રુતિભક્તિ રૂપે અનેક સંસ્થાઓએ, મહાનુભાવોએ, આ ગ્રંથ પ્રકાશનમાં લાભ લીધેલ છે. જે અનુમોદનીય છે.

પ્રાન્તે ભવ્યાભ્યાસો આ ગ્રંથનો સદુપયોગ કરવા દ્વારા આત્મકલ્યાણ સાધે તે જ શુભેચ્છા.

સંવત ૨૦૪૪, માગસર સુદ ૧૪

તા. ૪-૧૨-૧૯૮૭

સ્થળ : ઝંનેરી પાકે જૈન ઉપાશ્રય

અમરકાવાદ

લી.

પૂજ્યપાચાર્ શ્રી વિભવ રામચૂડીશરદ્ધ મ. ગો

વિનોધાણી

જગન્નથપદ વિજય

હા એક વાત કહેવાની રહી ગઈ!!! તમારી ઈચ્છા અમે જાણી લીધી છે. તમારે પણ જ્ઞાનપરબમાં લાભ લેવો છે. ને ? આ રહી ને ધોજના.....!!!

એક પંડિતશ્રી ને ૧ માસનો પગાર વ્યાજમાંથી રૂ. ૧૧૧૧૧—૦૦
એક પંડિતશ્રી ને ૧ માસનો પગાર છુટક રૂ. ૨૦૦૧—૦૦

ને સિવાય પણ લાભ લેવાના આ રહ્યાં રહેનાર્યો.....

મુદ્રિત પુસ્તકોની ખરીદીમાં,
હરનલીખિત પ્રતોની ખરીદીમાં

પાઠશાળા ના નવા મકાનોનાં ખંડોમાં નકની મૂકવવામાં

પાઠશાળા ના મકાન આગળના ભાગમાં મુખ્ય સહાયક નરીજેની નકની મુકાવવામાં,
ને સિવાય અન્ય લાભો લેવાની ભાવના વાળાઓએ સંસ્થાનો સંપર્ક કરવા હાદિક વિનંતિ.

હવે તો ફક્ત આપે ઉપરોક્ત પાઠશાળાની મુલાકાત જ લેવી રહી!!!

અમાર્ય શ્રી સુરેન્દ્રસૂરીશ્વરજી જેને નત્વ જ્ઞાનશાળા

ઝવેરીવાડ : પટણીની ખડકી

અમદાવાદ—૩૮૦૦૦૧.

C/o. શશીકાન્ત ભોળીલાલ શાહ

૭૬/૭૮ શેખ મેમણ રુદ્રોટ

ઝવેરી બજાર, પટેલ બીલ્ડીંગ

૩ જે માળે, મુંબઈ

લી. સંસ્થાના ટ્રસ્ટી અમે વતી

(૧) જયદાંતલાલ વી. શાહ

C/o. વી. બી. શાહ એન્ડ સન્સ

મસ્કની મારફેટ અમદાવાદ.

(૨) સુબોધભાઈ યોગ્ય. મહેતા

જરા... બે... ચિનિટ...!!

તમે જાણો છો ? અભિયાર્ શ્રી દુરેન્દ્રેન્દ્રીશ્વરજી જેન તત્વજ્ઞાન શાળાની સન્પ્રગતિ.....ના નો બરાબર જાણી લો
આ જ્ઞાનપરબમાં આવનાર આત્માઓ યોનાની જ્ઞાનનૃણાને અર્ધિ બરાબર સમાવી શકે છે, અર્ધિ આવનાર સાધુ

સાધવીજ મહારાજેનો જ્ઞાનપ્રાપ્તિ શ્રાપ ને માટે ઉપરોકત સંસ્થાઓ ૨/૩ પંડિતવર્ગોની ત્વચ્છા કરેલ છે. ને પંડિતવર્ગો
પૂજ્ય સાધુ સ્ત્રીજી મ. ની જ્ઞાનનૃણા ને ખૂબજ સારી રીતે શમાવે છે.
તદ્ઉપરાંત આ સંસ્થામાં અતિરંદુર આને સુવિશાલ મુદ્રિત નેમજ હેતુચિપ્તિ જ્ઞાનભંડાર છે. જેમાં દરેક

આપનાં પુરતકી ઉપલબ્ધ છે. જેને એકવાર ફેકેન જોવાની પણ અતિવ અનાંદ શ્રાપ નેમ છે.
ને વિવાધ આવા પ્રાચીન ઉપયોગી ગ્રંથોનું પ્રકાશન કરવાનું કાર્ય પણ આ સંસ્થા એ આરભ્યું છે.

અંતે એક ખુશખબર.....

અમદાવાદ શહેરની બહારના વિસ્તારમાં રહેલા પૂજ્ય સાધુ સાધવીજ મ. પણ આવી જ્ઞાનપરબ નો લાભ લઈ શકે ને લેણી
આ સંસ્થા નારણપુરા વિસ્તારમાં ઝંઝેરીપાર્ક જેન દેરાસર ની સામે દુકે સમયમાં જ પાકશાળાની શરૂઆત કરવાનું
વિચારે છે. આને છેલ્લે આ વિરાટ કાર્ય વામન એવા અમે કહી રીતે ફરીએ છીએ, ? ને પણ જાણી લો
પરમ પૂજ્ય અભિયાર્ દેવેશ શ્રી વિજય રામસૂરીશ્વરજી મ.

નો આવી સન પ્રવૃત્તિ અંગે અમોને ને પૂજ્યશ્રીનો નિત્ય ઉપદેશ આવા શુભ કાર્યો માં પ્રેરણા કેપ છે.
આત્મશા આતું વિરાટ કાર્ય વામન એવા અમે શુ કરવાના હતા ?

